UNIVERSAL
LIBRARY
OU_232187
UNIVERSAL
LIBRARY

بسم الله الرحمن الرحيم

بعون وتوفیق حضرت حق سبحانه این کتاب مستطاب منظور نظر اولی الالباب گشته

مشتمل بر تصنیفات و رسالات که هر یک از آن کتابیست جامع مسایل شریعت و جامع فوائد طریقت

در مطبعی و ادبخانه ملی شد طبع

اجمال احوال برکت اشتمال حضرت مؤلف جامع الکمال علیہ رحمۃ اللہ المتعال

شیخ عبد الحق دہلوی قدس سرہ

زمزمہ اشتہارش گوش جہانیان را نواختہ و خامۂ موزخان بتحریر مناقب ہمایونش اجمالاً و تفصیلاً پرداختہ سطری چند بر لوح سنگی نقش کردہ در قبہ مزار فایض الانوارش تعبیہ کردہ اند درین جریدہ بر عبارت لوح اکتفائی رفت

——— و آن این است ———

مجملے از احوال کرامت منوال این شیخ وقت مقتدای زمان صاحب المفاخر ابو المجد عبد الحق رحمۃ اللہ علیہ رحمۃ واسعۃ انکہ از مبادی شعور بطلب حق و طلب علم کمر بستہ نزدیک بآن دوران بلوغ اکثر علوم دین بتحصیل کرد و در سن بست و دو سالگی از مہمات فارغ شدہ کلام مجید را بر گرفتہ بر سند افادہ نشست و ہم در عنفوان جوانی اجازہ از الہی در رسید بیکبار دل از یار و دیار بر کندہ متوجہ حرمین محترمین گشت مدتے مدید بآن مقامات شریفہ اقامت ورزیدہ با قطاب زمان و اولیای کبار صحبتہا داشتہ بود ابواب ارجمند و خصوصت ارشاد طالبان اختصاص یافت علاوہ آن تکمیل فن حدیث نمودہ با برکات فراوان بموطن مالوف مراجعت فرمود و مدۃ پنجاہ و دو سال بجمعیت ظاہر و باطن تمکن یافتہ تکمیل فرزندان و طالبان بجا آورد و بنشر علوم سیما علم شریف حدیث پرداختہ بہ نہجے کہ در دیار عجم احدے را از علمای متقدمین و متاخرین دست ندادہ ست ممتاز و مستثنیٰ گردید و در فنون علمیہ خاصۃً فن حدیث کتب معتبرہ تصنیف کرد چنانکہ علمای زمان عہتنا بآن ورزیدہ دستور العمل خود دارند و اہل دانش از خواص و عوام بجان خریداری می نمایند تصانیف این فیاض والا از صغیر و کبیر بصد مجلد و بحسب شمار ابیات بہ پانصد ہزار رسیدہ ست در محرم ۹۵۸ ہجری این نور اتم پرتو ظہور بعالم عنصر داد و در ۱۰۵۲ ہجری بتمام آگہی و کشادہ پیشانی بعالم قدس خرامید تاریخ ولادت شیخ [illegible] یافتہ

و تاریخ رحلت فخر العالم ست فقط (ہکذا فی کتاب مآثر الکرام)

فہرست اسمای رسایل و مکتوبات شریف حضرت سید المحدثین شیخ عبد الحق محدث دہلوی قدس سرہ

نمبر شمار	صفحہ	نام رسالہ ہا	اسمای مکتوب الیہم	نمبر شمار	صفحہ	نام رسالہ ہا	اسمای مکتوب الیہم
۱	۳	سلوک طریق الفلاح عند فقد التربیۃ بالاصطلاح	بحضرت خواجہ محمد باقی قدس سرہ	۱۸	۹۱	سلوک اقرب السبل بالتوجہ الی سید الرسل	بنواب خانخانان
۲	۷	اصول الطریقۃ لکشف الحقیقۃ	ایضاً	۱۹	۹۶	صدق التعشق والاوداد فی طلب المقصد والمراد	ایضاً
۳	۱۳	تبیین الطریق لاہل الارادۃ	ایضاً	۲۰	۹۸	تثبیت القدم علی الاصطبار	شیخ ابو الفیض فیضی
۴	۱۶	قضیہ اہل الہنی بفناء وصال الابتداء والانتہاء	ایضاً	۲۱	۹۹	تجدید الذکر فی بیان حقیقۃ الشکر	بنواب یمین الدولہ خان
۵	۱۹	تحصیل الکمال الاسنی بدعا جفتیا فقر محمد الہی	ایضاً	۲۲	۱۰۲	اتحاف الاحبۃ ببیان حدیث المحبۃ	بسالار خانخانان
۶	۲۸	قرع الاسماع باختلاف احوال المشایخ واقوالہم فی السماع	ایضاً	۲۳	۱۰۶	ترک الاختلاط والمجانبۃ عن صحبۃ الاخلاط	شیخ اسمٰعیل
۷	۴۲	ورود الامداد بالاستقامۃ علی الاوراد	ایضاً	۲۴	۱۰۸	تسبیب الخیر لدفع الضیر	بنواب اسد خان
۸	۴۷	رعایۃ الانصاف والاعتدال فی اعتقاد	بشیخ عبد الصمد	۲۵	۱۱۱	کشف اسرار نظام عن لسان الجمال واقوال القوام	بکرن بہ السلطنت
۰	۰	الصوفیۃ من ارباب الاحوال	نیازی حرمہ اللہ	۲۶	۱۱۵	سلوک طریق النجاح اجتنابا عن الاعوجاج	۰
۹	۵۱	ایراد العبارات الفصیحۃ فی شرح قولہ	۰	۲۷	۱۱۸	کشف الالتباس عن تحقیق الکسب والاختیار	۰
۰	۰	حلیۃ السلام الدین النصیحۃ	۰	۲۸	۱۲۱	ترک الاختیار والتدبیر بالاکتفاء بتدبیر الخبیر	۰
۱۰	۵۹	اقامۃ المراسم فی اعمال الموسم	۰	۲۹	۱۲۵	تحقیق الیاس عن قبول ایمان ابلیس	۰
۱۱	۶۳	تطریب الالحان فی مناصحۃ الخلان	۰	۳۰	۱۴۲	وجوب الفنا فی عبادۃ اللہ بالغیبۃ عن جمیع المخلوقات	۰
۱۲	۷۰	اختیار الانفراد والتحلی لانتظار الکشف المتجلی	بنواب خانخانان بسالار	۳۱	۱۵۲	سلوک طریق ابراہیم فی حقیقۃ الضیاء والتعلیم	ایضاً
۱۳	۷۳	تحصیل المطلوب بانتظار المحبوب	بکرن بہ السلطنت بنواب یمین الدولہ خان	۳۲	۱۵۷	مشاہدۃ الابرار بین التجلی والاستتار	۰
۱۴	۷۷	تذکیر اولی الاحلام بان لذات الدنیا کلہا آلام	بنواب خانخانان	۳۳	۱۶۰	التعظیم لامر اللہ والشفقۃ علی خلق اللہ	بنواب یمین الدولہ خان
۱۵	۸۰	رفع صوت النجیب بالمام ضعف المشیب	بشیخ ابو الخیر مسانک	۳۴	۱۶۶	ہدایۃ الانام الی التمسک بالشریعۃ والاحکام	۰
۱۶	۸۳	تقسیم الانام علی اربعۃ اقسام	بنواب یمین الدولہ خان	۳۵	۱۷۲	تنبیہ اولی الالباب بالمواظبۃ علی الآداب والآداب	۰
۱۷	۸۴	تنبیہ الغافلین لفضل الدنیا وذمہا	ایضاً و رقعہ جلیت	۳۶	۱۷۴	استیناس الواصلین بشرح دعاء انس	۰
۰	۰			۳۷	۱۸۲	تجلیۃ القلوب بتقدیس الملکوت بشرح دعاء القنوت	۰

البرہان شاہ

		نام رسالہ ہا	اسمائے مکتوب الیہم
۳۸	۱۸۸	تحصیل البرکات ببیان مبنی التحیات	.
۳۹	۱۹۱	تثبیت الفواد بتصور عظمۃ رب العباد	بشیخ نور الحق
۴۰	۱۹۴	دفع الکسل بالمواظبۃ علی العمل	.
.	۱۹۹	**تکملہ**	.
۴۱	۲۰۰	تنویر القمر لیلۃ البدر فی تصویر معنے	.
.	.	شرح الصدر	.
۴۲	۲۰۶	تدقیق البیان فی ایجاب شکر المزید	.
.	.	واشکر لی ولا تکفرون الحجۃ والتوحید	.
۴۳	۲۱۰	تحقیق الدعاء والاستمداد بلسان الحال	.
.	.	والمقال والاستعداد	.
۴۴	۲۱۴	علی لسان المتکلم جیلان الاراحۃ الافی القدم	.
۴۵	۲۱۷	اظہار التحسر والاستعداد بتقصیر النفس فی صلاۃ العید	.
۴۶	۲۲۱	خرقۃ الجنان بمعنی الکشف والعیان	بشاہ ولی اللہ صاحب قدس سرہ
۴۷	۲۲۷	طیب المذاق بوجد الذوق فی مقام الاطلاق	.
۴۸	۲۳۲	حراسۃ الایمان عن مکاید النفس والشیطان	.
۴۹	۲۳۸	توصیۃ الاصحاب بالصبر فی جمیع الابواب	.
۵۰	۲۴۳	تنبیہ اہل الفکر برقائق آداب الذکر	.
۵۱	۲۵۱	تذکرۃ اہل الذکر ببیان فضیلۃ علی الفکر	.
۵۲	۲۵۶	الاعتصام بحبل الصبر والثبات عند	بشیخ نور الحق
.	.	اجتماع اسباب اللذات ؛	علیہ الرحمۃ
۵۳	۲۵۹	تسلیۃ الاحزان والاوجاع بالخوض فی مضرۃ	.

		نام رسالہ ہا	اسمائے مکتوب الیہم
۵۴	۲۶۲	تذکیر اہل المجاہدۃ بان المکاتبۃ عین المشاہدۃ	.
۵۵	۲۶۵	تبصر الاغنیاء بان المفتقر مرآۃ جمال الغنا	.
۵۶	۲۶۸	استقاط اعتبار الاجساد والاشباح عند	.
.	.	ملاقات القلوب والارواح	.
۵۷	۲۷۲	ذکر الاحوال والاقوال منبہۃ علی تفاوتہا	.
.	.	طریق الاستقامۃ والاعتدال	.
۵۸	۲۸۳	تحصیل الغنائم والبرکات بتفسیر	.
.	.	سورۃ والعادیات	.
۵۹	۲۸۶	سر مکتوب النبی الاہل فی تعزیۃ	.
.	.	ولد معاذ بن جبل ۔	.
۶۰	۲۸۸	ایراد العبارات البیان اہل الاشارات	بشاہ ولی اللہ صاحب قدس سرہ
۶۱	۲۸۹	انطلاق اللسان بشکایۃ حال الہجران	.
۶۲	۲۹۲	اظہار التلہف والاضطرار فی حصول المطلوب	.
.	.	بلا ارتیاب	.
۶۳	۲۹۶	توصیۃ الاخوان بالصبر علی جفاء اہل الزمان	.
۶۴	۲۹۹	طلب الغور فی قصۃ سفر لاہور	بشیخ نور الحق دہلوی
۶۵	۳۰۷	سلوک الطریقۃ علی نہج الحقیقۃ	.
۶۶	۳۱۰	تسلیۃ لہائل بین المسائل	.
۶۷	۳۱۶	وجدان البرد باستشمام الورد	.
۶۸	۳۱۸	جمع کلمات العارفین من اہل الصدق	.
.	.	**تمت**	.

التماس

حامداً ومصلیاً ومسلماً

CHECKED 1956

اما بعد مرضیر منیر ناظرین اولی الالباب مخفی نماند کہ این کتاب مستطاب مجموعہ رسائل مکاتیب حضرت سید المحدثین سید المحققین قدوۃ المدققین زبدۃ السالکین عارف جلیل جہبذ نبیل مصدوق علمای امتی کانبیاء بنی اسرائیل برگزیدہ جناب باری سند وحجت حضرت شیخ اجل ابوالمجد عبد الحق محدث دہلوی البخاری قدس اللہ روحہ واوصل الینا برکاتہ وفیوضہ مشتمل بر شصت و ہشت رسالہ کہ ہریکے از آن بجای خود کتابیست نافع مسائل مفیدہ شریعت وجامع فوائد گزیدہ طریقت وتذکرات ایمان اسلام وہدایات متمسک شرایع واحکام وموعظت اعمال ومراسم والتزام اشغال مواسم ومراقبت وظائف داوراد ومداومت توجہ واستمداد وصلاح مبداء ومعاد وصبر بر بلاء تسلیم ورضا وقناعت وفقر وغنا وخوف ورجا وبقا وحال وقال وارادت وسماع ومحبت واتباع ورعایت وشفقت ومجاز وحقیقت وذکر وفکر وذوق وشوق وطریق وتشخیص وجہات کلام مشایخ وشرح وعاء قنوت والتحیات وبیان معانی وعاء انس والعادیات طالبان راہ حق راجاذبہ الست قویم وسالکان طریق یقین راصراط مستقیم منبع انوار توجہ وشہود وثمر آثار ذوق وحضور کہ مطالعہ او نوری دیگر وحضوری دیگر آرد چنانچہ در بعضے از رسایل این مجموعہ وصیت بمداومت خواندنش فرمودہ اند حیث قال یعنی لک ایہا الطالب بعد التہجد فی کل یوم مرتین او مرۃ واحدۃ فی جمعۃ ودر بعضے ازان فرمودہ کہ نافع ترین کارہا درین زمانہ مطالعہ کتب قوم ست کہ در باب نصایح وتہذیب نفس نوشتہ اند طالبان خیر وقابلان کار رابسے مؤثر ومفید افتد وباعث صلاح اقوی گردد وعقد ایمانی را تازگی ونوری بخشد وبجائے دیگر بحق ہمین مجموعہ مکاتیب میفرماید کہ شگرف حریفی آیت وخوب ہمنشینی ست شاید در وقتی سختی گوید کہ بکار آید ودر دل نشیند اگر گاہی آنجموعہ را نگاہی میکردہ باشند دور نباشد کہ گاہی چہ باشد وصیت میکنم کہ یکبار از اول تا آخر حرف بحرف عبور نمایند کہ روی بجانب راہ ست ودر طبیعت انصاف گرای دارد ودر اوقات خلوت جلیس وقت وانیس حال سازند وذوقی دیگر ولذتے دیگر خواہد آورد وانتہی قلت رجائی از کرم حضرت حق سبحانہ وتعالی تمامی تالیفات معنونہ ابرکات حضرت شیخ اجل قدس سرہ راہم از عہد برکتش آنزیہ گردانیدہ وشہرتے وقبولے عظیم وفخیم ارزانی فرمودہ کہ ہر نقطہ از رشحات خامہ فیض بارش در قلوب اہل علم ودین چون نقطہ سویدا دلنشین آمدہ ودر چشم ارباب بصیرت مانند مردم دیدہ جاگزین گشتہ چنانچہ از لوح مزار فائض الانوار کہ در سر آغاز این نسخہ مطبوعہ منقل رسیدہ شاہد عادل برین مدعاست این عبارت کہ منشر علوم سیما علم شریف حدیث پرداختہ بہ نہجیکہ در دیار عجم احدی راز علمای متقدمین ومتاخرین دست زادہ ست ممتاز ومستثنی گردید ودر فنون جلیہ فن حدیث کتب معتبرہ تصنیف کرد چنانکہ علمای زمان اعتنابدان ورزیدہ دستور العمل خود دارند واہل دانش انرا خواص عوام بجان خریداری می نمایند انتہی ازین فیاض والا گہر از صغیر وکبیر بصد مجلد ومحبت شما را بیات بیانصد ہزار رسیدہ ست انتہی وایں قبول عام خود طرفہ جزبفضل حضرت پروردگار صورت نمیتواند بست اری شعر بقبولے کسی از دست رسن نیست مراد خاطر اندر دست کس نیست + بالجملہ چو ا مجموعہ مکتوبات شریف حضرت ایشان درین جزو زمان کمیاب شدہ بود ازیرائے

تعمیم فائدہ اہل دانش و دین و ہم تعمیل وصیت ارشاد جناب مؤلف زبدۃ العارفین قدس سرہ کہ فرمود در نشر و تکثیر مؤلفات فقیر بتقصیر از خود راضے نباشند الی آخرہ - بیاوری توفیق یزدانی و تائید آسمانی خواستم کہ این شاہد معنی را بحلیہ طبع محلے کردہ شود و بنا بر آن بصد تلاش و تردد بسیار بعون عنایت وی سبحانہ نسخہ ہای معتمدہ قدیمہ و جدیدہ این کتاب مستطاب از بلاد نزدیک و دور مانند دہلی و اجمیر و لکھنؤ و رامپور بہم رسانیدم و مدتے سرگرم استنساخ و تصحیح و مقابلہ و حل لغات و تنقیح عبارات و توضیح اشارات بودم زیرا کہ گرم جولانیہائے اقلام ناسخین بمضمار صفحات چہ محو و اثبات ہا کہ واقع می شود و پس از فراغ مقابلہ و تصحیح یک نسخہ را بمطبع سپردم و با وجود ضیق فرصت اوراق کتابت مطبع را من الاول الی الآخر مرۃ بعد مرۃ پیش از طبع و اخری بعد از طبع بتحدق نظر و تعمق بصر خود دیدہ حتے الامکان در تصحیح و مقابلہ سعی بلیغ بجا آوردم و در اول کتاب مجملی از احوال برکت اشتمال حضرت مؤلف جامع الکمال قدس سرہ و فہرست اسماء رسایل این مجموعہ را اضافہ کردم و در آخرش بغرض رفع اغلاط کہ در ہنگام طبع روی نمود صحت نامہ اضمیمہ نمودم و اختلافات نسخ را نیز بر حواشی درج کردم و برخے از عمر گرانمایہ بر و خرج - فالحمد للہ کہ بر غم کوائف مریبہ این زمان کہ اکثرے از کتب متداولہ را بسہو ناسخین و عدم اعتنای کاتبین و کم توجہی طالبین رقم مسخ و نسخ بر ناصیہ صورت و معنی میکشد کما لا یخفے علے اولے الہینے بفضلہ تعالے این مجموعہ شریفہ و نسخہ صحیحہ بطور یکہ دل خواستہ بود بزیور طبع و حلیہ صحت آراستہ آمد اکنون امیدواری از فضل حضرت باری اینست کہ چون اہل دانش بجان و دل خریدارش نمایند و از مواید فوایدش حظی ربایند سعی فقیر را کہ ہم زر و ہم نظر را نذر طبع و صرف تصحیح نمودہ ست مدنظر گرامی داشتہ بدعای خیر یاد آرند و اگر احیانا بسہوی رسند از راہ کرم معفو دارند کہ ہیچ نفس بشر خالی از خطا نبود ؎ والعفو عند کرام الناس مامول ؎ و آرزومندم کہ اگر توفیق ایزدی یاوری بخشد من بعد کتب و رسایل دیگر ہم از تالیفات شریفہ و تصنیفات نفیسہ حضرت شیخ اجل محدث دہلوی علیہ الرحمۃ والرضوان را پس از خدمت تصحیح و تنقیح بنظر افادہ خاص و عام اہل اسلام بطبع در آورد و سرمۂ دیدۂ اولے الابصار نمایم و بدین دستاویز آبروے اخلاص و ایمان فراز ایم و باللہ التوفیق -

وانا العبد الفقیر الحقیر الراجی عبد اللہ المدعو **محمد انوار الحق** حقی القادری الدہلوی

تاب اللہ علیہ و غفر لہ و لوالدیہ و صلے اللہ تعالے علے خیر

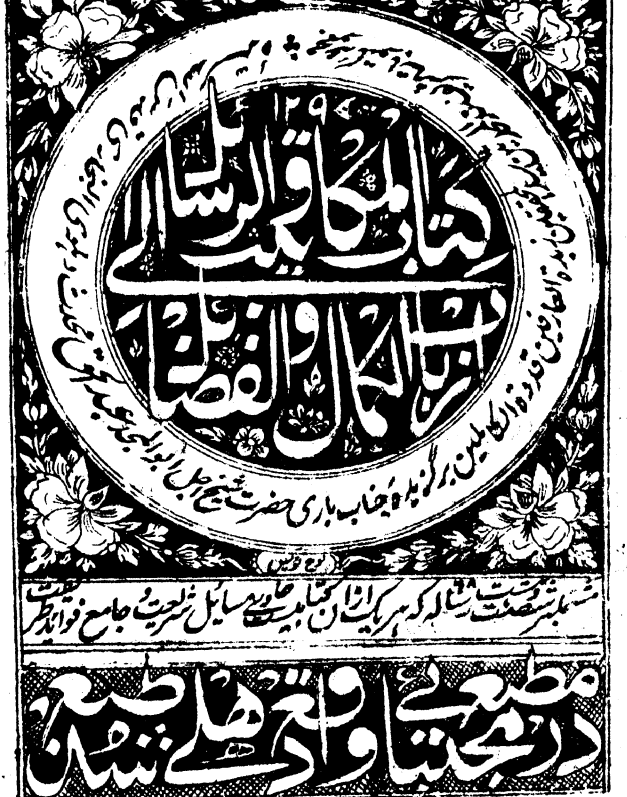
خلقہ سیدنا محمد و آلہ و اصحابہ

واتباعہ اجمعین -

✣

بسم الله الرحمن الرحيم

بیمن توفیق حضرت حق سبحانه این کتاب مستطاب منظور نظر اولی الالباب یعنی

مشتمل بر شصت و شش رساله که هر یک از آن کتابیست جامع مسایل شریعت و جامع فواید طریقت

در مطبعی واقع شده طبع شد

۲۹۷۶۴

هوالحق

بسم الله الرحمن الرحیم

الٰہی لا احصی ثناء علیک و صلوٰۃ علی نبیک الداعی الیک انت کما اثنیت علی نفسک و هو کما صلیت علیه فی کتابک الذی لا یاتیه الباطل من خلفه و لا من بین یدیه بحقیقت محمد خدا و نعت مصطفی را جز خدا کسے نیارد گفت و گوهر این راز را جز دست قدرت حق نتواند سفت از انکه هیچ احدے او را چون خدا نشناسد چنانچه خدا را چون وی هیچکس نشناخت خداست و بنده خدا خدست و بنده او دیگران همه طفیلی اویند اللهم احمد ذاتک بذاتک صل علی محمد افضل صلوٰتک و علی آله و صحبه و سلم اما بعد فقیر حقیر عبد الحق بن سیف الدین دهلوی را جمله از رسایل و مکاتیب بود باقتضای وقت و مناسبت حال املا کرده بعضے بجهت احباب و اصحاب از اهل سلوک و ارادت نوشته و برخی بجانب بعضی امرا و ملوک از اهل سعادت فرستاده و پاره نصیحت نفس خود که نزدیکتر و نیازمندتر از همه است ابلاغ نموده و این بنده مامور است که هر در ابواب دین و ملت که باعث ترویج و تجدید شریعت و موجب حفظ عقاید و احکام سنت باشد تکلم نکند و از دائره اعتدال و حیطه احتیاط بیرون نیفتد و باشارات وجودیه و تاویلات باطنیه دست نزند وصیت مشایخ در حق این امکان است ولا یتکلم بالحقایق و الدقایق بل یبین للخلق علم المعاملات و ما ینتهون به عن العیوب و لا یقدم علم الباطن علی الظاهر و لا یکتفی بالظاهر عن الباطن بحکم این وصیت طریقه این ضعیف در اکثر

احوال در تالیف و تصنیف نقل و ترجمهٔ عبارات قوم و رجوع بکلام ائمهٔ دین که جامع طریقین و متفق علیه فریقین اند و تبریه و تنزیه ساحت این مقام از فضول کلام افتاده و بحقیقت اینطریق را اسلم و احکم یافتم در اتقان معنی و اعتبار سخن و احتراز از طغیان قلم و زلت بان یارب مکرر ضمن بیان سخنی در آورده شود شرح مقام و رفع ابهام و اشکال سخن اهل را که آن نیز در حکم اصل خواهد بود امید که بنظر قبول و اصلاح ارباب دین در آید و بعین عنایت ایشان ملحوظ گردد و طالبان راه حق و سالکان صراط مستقیم را مفید و نافع افتد و نقاب حجاب از چهرهٔ مقصود بردارد انه قریب مجیب و ایاه ارجو و الیه انیب —

لا اله الا الله | الرسالة الاولی سلوک طریق الفلاح عند فقد التربیة بالاصطلاح | محمد رسول الله

الحمد لله الصلوة و السلام علی رسول الله و علی آله و اصحابه هداة طریق الحق و محیی دین الله شخصے آمد در قعه از انجناب بجانب این ذرهٔ حقیر آورد و مرا از ان تعجب روی نمود از دو وجه یکی آنکه با وجود آن شغل و حالت سکوت و حضور که عنایت حق جل و علی نصیب ایشان گردانیده ست چگونه التفات باین عالم آورده اند و عجب تر آنکه این حقیر را باین سخن که جز باهل آن نتوان گفت مخاطب ساخته و اعتبار نموده این فقیر را کجا اهلیت آن و مناسبت بدان که با چون منی بی مایه این سخن در میان توان آورد اما چون ایشان را باین وادی آورده اند بیشک بیجا نتری خواهد بود یکی از اوصاف صافیان راه آنست که یفید لکل مستفید و یستفید من کل مفید فقرهٔ ثانی اگر مصدوق این بنده ست کلمه اولے مصداق حال ایشان خواهد بود بیت یقین میدان که شیران شکاری * درین ره خواستند از مور یاری * یکی از طالبان راه گفته ست اذا وجدت من هو اعلم منی فذلک یوم استفادتی و اذا وجدت من هو دونی فذلک یوم افادتی و اذا وجدت من هو مثلی فذاک یوم مذاکرتی و اذا لم اجد احدا من هولاء فذلک یوم مصیبتی باری درین زمانه که ما نیم سخن نیز غنیمت ست تا بعد ازان توفیق کار کرا بخشند و تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر در رقعهٔ شریف مذکور بود که حیرے در کار ست که نه قوت آنکه بپای مردی طلب مجازی مجاهده کند و نه چشم آنکه محض ازا مبطل ممتاز

ساخته دست بفقر آن صاحب دلے نزند علم شته بیف محیط خواهد بود با نکه این در دور ادر بین نامه
علامے پدید نیست کدام طالب صادق که باین مصیبت خون در جگر نباشد و باین حسرت در مانده
نبود و انچه از کلمات بعضے عرفا لایح میگردد آنست که این مرد شناسی و ولی یابی بیرون
دائره وسع و طاقت طالب ست باوجود ضوابط و موازین که سر معرفت اینکار نهاده اند
و تعیین نموده و گواهی میدهیم که آن ضوابط و قواعد حق ظاهر ست و تجاوز ازان تعسف باطل
اما هنوز کار مشکل ست و نقاب حجاب و ابهام بر جمال مقصود حائل گویند که طریق منحصر است
در آنکه یکی را صاحب دلی الفتے دست دهد رضیوت اگر چه مدت صحبت قصیر باشد کار تمام ست و الا صحبت
الفت اگر سالها صحبت اتفاق افتد فائده ندارد و نتیجه نیارد و اصل همین محبت و الفت ست
معتمد باشد یا کوتاه لا اله الا الله محمد رسول الله اکنون معلوم شد که دریافت اولیا و شناخت مردان
و استفاده و اقتباس نور ولایت بسعی پا طلب عادی و بزور بازوے و قوت ممیزه نیست مگر وحی
سبحانه و تعالے فرماید اگر درین کار بکشاید بهمه حال براه نا امیدی نباید رفت و از دعا
و سوال این مطلب و الحاح و اضطرار دران نباید نشست که وے عز و علی اجابت کننده دعا
و عطا باش فقر است انه علی کل شئ قدیر نقلے چند مناسب مقصود و جامع مطالب از حضرات
مشایخ حاضر گشته نوشته میشود مطالعه آن و تکرار و تردد نظر دران بغایت مؤثر و منور
می نماید بهتر که بذکر آن پردازد و عبارت ایشان را بعینها ایراد نماید که آن بطریقه احتیاط اقرب
و از آلودگی تصرف اینجانب از کلی واطهر خواهد بود فرب حامل فقه الی من هو افقه منه قال الشیخ
ابو العباس الخضری رضی الله عنه التفت التربیته بالاصطلاح و لم یبق الا الافادة بالهمة و الحال
فعلیکم باتباع الکتاب و السنة من غیر زیادة و لا نقصان و ذلک عار فی معاملة الحق و النفس و
الخلق فاما معاملة الحق فبثلاث اقامة الفرائض و اجتناب المحرمات و الاستسلام للاحکام و اما
معاملة النفس فبثلاث الانصاف فی الحق و ترک الانتصاف لها و الحذر عن غوایلها فی الجلب و
الدفع و الرد و القبول و الاقبال و الادبار و اما معاملة الخلق فبثلاث توصیل حقوقهم الیهم و التعطف

عما فی ایدیہم والفرار مما یغیر قلوبہم الا فی حق واجب لا محید عنہ وکل مرید مال لرکوب الخیل وآثر
المصالح العامۃ او اشتغل بتغییر المنکر فی العموم او توجہ للجہاد دون غیرہ من الفضایل مع حالۃ کونہ
فی صحبۃ منہ او ارادہ استیفار الفضایل او تتبع عورات اخوانہ متعللا بالتحذیر او عمل بالسماع علی وجہ الدوام
او اکثر الجمع والاجتماع لا لتعلم وتعلیم او مال لارباب الدنیا لعلۃ الدیانیۃ او اخذ بالرقایق والدقایق
دون المعاملات وماینبہ عن العیوب او تصدر للتربیۃ من غیر تقدیم شیخ او امام او عالم او اتبع کل ناعق
وقایل بحق او باطل من غیر تفصیل لاحوالہ او استہان بمنتسب بہ وان ظن عدم صدقہ لعلۃ او اہل
للرخص والتاویلات او قدم الباطن علی الظاہر او اکتفی بالظاہر عن الباطن او اوفی من احدہما
بما لا یوافق علیہ الآخر او اکتفی بالعلم عن العمل او بالعمل عن الحال او بالحال عنہما او لم یکن لہ اصل
یرجع الیہ فی علمہ وعملہ ودیانتہ من الاصول المسلمۃ فی کتب الائمۃ ککتب ابن عطاء اللہ فی الباب
وخصوصا التنویر ومدخل ابن الحاج فی الظاہر وفی کتاب شیخہ ابن ابی حمزۃ ومن تبعہما من المحققین فہو
ہالک لا نجاۃ لہ ومن اخذ بہما فہو ناج مسلم ان شاء اللہ تعالی والعصمۃ منہ والتوفیق وقد سئل
رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم عن قولہ تعالی علیکم انفسکم الآیۃ فقال اذا رایت شحا مطاعا وہوی
متبعا واعجاب کل ذی رای برایہ فعلیک بخویصۃ نفسک وقال علیہ الصلوۃ والسلام فی صحف ابراہیم
علیہ السلام وعلی العاقل ان یکون عارفا بزمانہ حسکا للسانہ مقبلا علی شانہ وعلی العاقل
ان یکون لہ اربع ساعات ساعۃ یحاسب فیہا نفسہ وساعۃ یناجی فیہا ربہ وساعۃ یفضی فیہا
لاخوانہ الذین یبصرون لعیوبہ ویدلونہ علی ربہ وساعۃ یخلی فیہا بین نفسہ وبین شہواتہا المباحۃ
او کما قال رزقنا اللہ ذلک اعاننا علیہ وقضا بہ وصحبنا بالعافیۃ فیہ فانہ لا غنا لنا فی عافیتہ
وہو حسبنا ونعم الوکیل وصلے اللہ علی سیدنا محمد وآلہ وصحبہ وسلم تسلیما کثیرا دایما ابدا الی یوم الدین
ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم شیخ ذکرہ اللہ بالخیر معنے تربیت اصطلاحی چنیں بتصویر وتقریر
میفرمودند کہ در زمان قدیم مشایخ بودند مرشد ومکمل کہ مبنای رابطہ وخلوات بر صفت خاص
مینمودند وطالبان را دران خلوات می نشاندند وادام طعام وشراب ایشانرا بر موازین مصلحت

قصد از خانه بیرون آمده بودند ابو بکر هم اتفاقی از خانه بیرون آمده بود بر این قصد که
بر محمد روم در اثنای راه ملاقات شد گفت یا محمد کجا میروی فرمود که من بر تو میروم که مرا
کاری پیش آمده است با کس گفتن نمی آرم پرسید که چیست رسول فرمود علیه السلام که مرا مبعوث
کرده اند خلق را باسلام دعوت کن صدیق اکبر پرسید که برهان این چیست جبرئیل صلوات الله
گوش مبارک گفت بگوی آن خواب که در شام دیده در حال صدیق گفت لا اله الا الله
محمد الرسول الله هم از اینجاست که سخن در مناقب امیر المومنین ابی بکر صدیق رضی الله عنه افتاد

بندگی مخدوم فرمود که از صدیق رضی الله عنه منقول است که در حال که ایشان را راه
سلوک پیش آمده بود گفته اند ما الایمان یا رسول الله ایمان چیست یا رسول الله بعده

بندگی مخدوم این را بیان فرمود که این بران اصل است که بعضی را در کمال معرفت
دعوی است اما این طایفه بر آنچه ایمان آورده اند ایمان آنند و چنانچه خداوند ایشان را
از ذات و صفات خویش خبر کرده است بشناسند اما دعوی کمال معرفت نکنند گویند بر
مقدار که خداوند از ذات و صفات خویش خبر کرده بشناختم اما او خود پاک تر از آنست
که بکمال معرفت او رسم و هر چند ایشان عارف تر باشند خود را چنان دانند که نه نوشناخته
اند و هر چند که شراب معرفت بیش خورند تشنه تر باشند پس آن کلمه ابا بکر صدیق
رضی الله عنه اشارت برین عطش است و چنانکه از صحابی دیگر منقول است که چون
او را غلبه حال بود بر در حجره یاران آمد و گفتی تعالوا نؤمن بالله ساعة آن نیز همین
عطش است و این همین کلمات هم برین اصل باید راند نه بینی انکه ببسطوتان معرفت در مقام قرب
و کرامت چگونه بعجز خویش مقر آمد و گفت لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت
علی نفسک بعده بر لفظ مبارک راند که کسی برین معنی اشارت کرده است و گفت

ابیات در نطف عشق کمال سلوک ؛ هم تو علیمی که طلائی شده است
لاجرم از گفتن مدح و ثنا ؛ افصح کونین چو لالی شده است **ذکری** در ایمان
نا آوردن بعضی کافران عرب افتاد اگرچه پیغامبر را برحق می شناختند که پیغمبر است هم
ایمان نمی آوردند **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که اهل عرب بسران قوم بوده اند
و بمال و جاه معروف و پیغمبر علیه السلام یتیم ابوطالب میگفتند اگرچه میدانستند که پیغمبر برحق
است اما اظهار نمی کردند زیرا که اگر میگفتند تو پیغمبر برحقی ایمان آوردنی شدی و از دین
آبا و اجداد گشتی لازم آمدی و این را لحوق عار می پنداشتند که از دین آبا رخ خود بگردند
بسبب سری و لحوق عار کافر می ماندند تا ابوطالب می آرند و قتیکه رسول علیه السلام
در نماز استاده می و قرآن بلند خواندندی ابوطالب در عقب ایشان دست بسته استاده
شدی و زار بگریستی بعده کسانیکه این حال از وی معاینه میکردند او را میگفتند چون
چنین میدانی و معلوم میکنی چرا ایمان نمی آری جواب گفتی که النار للعار بعده بر لفظ
مبارک گوهر نثار این بیت راند **بیت** دانی که عرب چه عیب جویند
این کار کنم مرا چه گویند **ذکری** در دین اسلام افتاد **بندگی**
مخدوم عظمه الله فرمود که یک وعده امنیت از ان پیغمبر علیه السلام آن هنوز بوفا
نرسیده است و بوفا خواهد رسید و آن وعده امنیت که از مشرق تا بمغرب همه
آدمیان بر دین اسلام شوند و دیگر هیچ دینی نماند مگر دین اسلام فحسب و این را
مفسران گفته اند که بعد نزول عیسی علیه السلام و کشتن دجال خواهد شد و فرمود
که چون اسلام ها شد بعضی کافران باشند که دین آبا رخود را در دل پنهان دارند و زبان
اقرار کنند که ما مومنیم و وعده این که دین یکدین گردد این را همه مفسران جواب

نبشته اند که آنکه بعضی برین صفت باشند حق تعالی سنگ و کلوخ را در سخن آرد و گوید یا محمدی هذا
یهودی اقتله و هذا النصرانی اقتله و هذا المجوسی اقتله هم چنین دیگر برین صفت گشته شوند پس
دین اسلام ماند محسب ذکری در شرک خفی اقتا و مولانا آدم حافظ در مجلس شریف حاضر
بود آخر سورهٔ کهف خواند بندگی مخدوم را ازان بسیار آب دیده بود بعد ه مولانا
آدم مذکور عرضداشت ممن کان یرجو لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا
تفسیر این آیت چه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود در آنچه اهل قریش بتان را
می پرستیدند بتان آدرون کعبه آورده بودند میگفتند که ما متقربیم بخدای خدا و نرو
عبادت میکنیم لیکن این بتان در آن عبادت شریک اند بعد ازین آیت نازل شد نزول
آیت در حق ایشان بود اما اهل اشارت و اهل فقه چنانکه این آیت را بر شرک جلی میبرانند
از روی ظاهر لفظ بر شرک خفی نیز میدانند از روی اعتبار و فرمود شرک ظاهر است و شرک
خفی ست شرک ظاهر چنانکه در حق ایشان آیت نازل است یعنی گرفتن معبودی جز خدای
و آیت من اتخذ الهاهوٰه اشارت برین ست و شرک خفی چنانکه خوف از غیر و امید بغیر این شرک
خفی است و در ایشان از روی اعتبار این تفسیر میکنند و کدام کس است که در راه این همه
نیست و این طائفه هرگاه که این آیت یاد میکنند دست بر سری نهند زیرا که ایشانرا
مطلوب و مقصود لقای حق است و آن مشروط شد برین دو شرط یکی عمل صالح و دیگر عدم
شرک و میگویند این هر دو بر ما نیست اگر شرک خفی خود ازان خالی نه ایم انبیا ازان معصوم
اند و اگر عمل صالح آن هم نیست آن خود در فساد انداختیم بحکم عیوب و آفاتی که در اعمال است
پس بنداری بیش نیست که اگر مدعی میگوید من این چنین کاری نیکو میکنم و خبر ندارد که آن
بد است چنانکه خواندی وهم یحسبون انهم یحسنون صنعا ی پندارند که نیکو میکنم و آن

است وی گویند مسلمانم یا مومنم وخبر آنرا ندانند که چیست پنداری میش نیست که می گویند
ما کاری میکنم واین پنداردر وقت ندا فکشفنا عنک غطاءک فبصرک الیوم حدیده
پدید آید بعد ازین محل این بیت بر زبان شکر بار راند **بیت** خواجه پندارد که دارم
حاصلی ؛ حاصل خواجه بجز پندار نیست ؛ وفرمود که ازین شرک خفی کدام کس خالیست
درین بیان جاوذ ذکور آغاز کرد وگفت که درهمه این شرک خفی هست مگر **بندگی** مخدوم
که ازین بیرون آمده اند ازین سخن **بندگی** مخدوم عظمه الله تبسم فرمود که ای کاش که
از شرک ظاهر بیرون آئیم تا کار بشرک خفی نرسد تن و جان دل راهم برای این شرک فدا کرده
اند تا ازین بیرون آیند و بعضی زنار هم درین حال پوشیده اند بعد آنکه ریاضات ومجاهدات
مهما امکن بجای آورده اند خود را تواسنتند که ازین شرک بیرون آرند پس گفتند چون در
باطن شرک هست اگر در ظاهر زنار بود باکی نیست وبرعکس نفاق بود ونفاق بدتر از کفر بود
که ان المنافقین فی الدرک الاسفل من النار بعده بر لفظ مبارک راند در ابیات که ذکرت
وزنار باشد همه بر ین شرک حمل کنند **ذکری** در کرم حق تعالی افتاد که کرم حق چه و حق چه
وچه در حق مسلمان **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود آری کافر که در وقت نقل بیک کلمه شهادت
مسلمان میرود جمله چیزها از و از ماضیه بغفور میشود و مسلمان نیست عاصی که بیک ندامت مغفور
میرود وفرمود الشهری خود اعتبار مرتبت را میکند میگوید اسلام فی احالم کفر فی المحال
معتبر نیست اعتبار ختم راست تا اگر مومنی را خاتمتش بر کفر است میگوید تمامت عمر کافر
بود اگر کافری را خاتمت بخیر است میگوید تمامت عمر مومن بود و در مذهب اشعری هر خاتمت
را اعتبار میکنند و در تذکرة الاولیا مسطور است که خواجه بایزید بسطامی رحمة الله علیه در وقت
نقل میگفت الان اقطع زناری و اقول لا اله الا الله و این اشارت بر آن دارد که اگر

کافری درین حالت کلمه یکبار بگوید مسلمان میرود من هم خود را بدان نظر می‌نیم در حالت
این کلمه میگویم و بعضی از اهل شهادت می‌گویند کافری اگر در عمر خود یکبار این کلمه میگوید کفر
و گناه او همه مغفور میشود مومنی که در همه عمر خود این کلمه پاک میگوید او را خود گناهان کجا ماند
جمله مغفور میشود **ذکری** در فضیلت مومن اقتاد **بندگی** مخدوم عظم الله مقامه فرمود
مومنی که این زمان نقل می‌کند فرشتگان او میگویند بارخدایا تا مدت که عمر او بود ما با
بودیم اکنون چون مدت عمر او سپری شد فرمان ده تا ما بر آسمان برآییم و با فرشتگان دیگر در
تسبیح و تهلیل باشیم فرمان در رسد که ما را در آسمان چندان فرشتگان هستند که تسبیح و
تهلیل میگویند باز گویند که بارخدایا فرمان چیست فرمان در رسد که شما بر سر گور فلان بنده
مومن تا قیامت باشید و ما را تسبیح و تهلیل گویید و در دفتر آن بنده مومن ثبت
کنند هم ازینجا بعضی قایل اند که مطلق بشر فاضل اند از جمیع ملک دلیل همین
میگویند ملک مر بشر را خادم اند در دنیا و عقبی و بشر مخدوم پس مخدوم فاضل باشد
از خادم و دلیل دیگر این میگویند که حق تعالی چون آدم پیغمبر را صلوات الله علیه بیافرید
فرمان داد تا جمله ملایک آدم را سجده کنند جمله ملایک جز ابلیس مر آدم علیه السلام را سجده کردند
پس مسجود فاضل باشد از ساجد بیچاره عرضه داشت که از اینجا فضل جمیع بشر از کجا آید که مقتدر آدم
مسجود بود فحسب نه جمیع بشر **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که ذریات در پشت پدر خود
بوده اند تا می آرند که بزرگی نقل کرده بود منکر نکیر برای سوال بر آمدند آن بزرگ جواب
گفت که شما نه آیید که پدر مرا سجده کردید و من در پشت پدر شده شما را امید یم شوال چیست

باب سوم

در معرفت ذات و صفات باریتعالی بیچاره عرضه داشت که مرا از معرفت ذات و صفات چیست **بندگی** مخدوم

متع الله المسلمین بطول بقایه فرمود که مراد از معرفت ذات هستی و وحدانیت حق است
و دانستن آنکه ذاته لیس کذواتنا یعنی ذات پاک خداوند جوهر نیست و جسم نیست
و عرض نیست و محدود و متناهی نیست نه در مکان و نه در زمان و نه در جهت و هر چیزی
که در تحت خیال و وهم در آید آن نیست بیت آنچه در وهم تست الله نیست آنچه پیش تو میش
ازان راه نیست بلکه وی خالق آنست و داند که ذات او موصوف است بصفات کمال
و مقدس است از صفات نقایص و زوال و آنچه برین لایق است و مراد از معرفت صفات آنست
که بداند صفاته لیس بصفاتنا یعنی صفت خداوند نه عین خداوند است نه غیر و هر صفتی با صفتی
دیگر همچنین یعنی نه عین آن صفت است نه غیر آن چنانکه علم یا قدرت نه عین قدرت است و نه
غیر قدرت و بداند که چنانچه ذات قدیم است صفات نیز قدیم ست و قایم است بذات خداوند
و عرض نیست و منفک از ذات نیست و همچنین آنچه لایق اینست بعده بزبان مبارک راند که
این خود تقریر معرفت علمیست که مقام عامه مومنان ست اما این طایفه از درجهٔ معرفت
علمی گذشته اند و بمعرفت یقینی رسیده و از درجه معرفت یقینی نیز برگذشته و در سایهٔ
دولت پیران و عنایت ازلی بمعرفت ذاتی رسیده و این آیت وَاَنَّ اِلٰی
رَبِّكَ الْمُنْتَهٰی بر ایشان جلوه کرده رزقنا الله وجمیع المومنین بالنبی و
آله اجمعین پس از ذکر معرفت در عبارت ایشان اشاره بود بدین مرتبه که مقام
خاص است نه بمعرفت علمی که آن مقام عام است آن خود همه را معلوم است که گفته اند
کل متکلم یتکلم باصطلاحه ذکری در جوهر افتاد بندگی مخدوم عظمه الله موصوف
که ذات پاک باریتعالی جوهر نیست زیرا که جوهر را حد و حاد گفته اند یکی آنکه اصل ترکیبات
را جوهر گویند یعنی جوهر جزوی مفردی غیر مرکب است چون جزء ازو دیگر بدو نشنند

میشود و مرکب میگردد و نزد یک بعضی حد جوهر اینست که قایم بنفسه باشد پس حد اول که جوهر اصل ترکیبات است حق تعالی را جوهر نگویند زیرا که حق تعالی اصل ترکیبات نیست چرا که بر تقدیر این حد اگر حق تعالی را جوهر گویند اصل ترکیبات گفته آید و اجماع اهل سنت و جماعت است که حق تعالی اصل ترکیبات نیست اما بر تقدیر حد دوم یعنی قایم بنفسه را جوهر گویند و حق تعالی قایم بنفسه است پس بدنیست جوهر گفتن هست اگرچه این حد درست باشد ولی نشاید گفت زیرا که اگرچه از روی معنی خطائی نیست اما از روی لفظ خطاست زیرا که اسما و صفات باری تعالی توقیفی است کسی را مجال آن نیست که برای اجتهاد خود لفظی که در قرآن و احادیث نیامده است بر حق تعالی اطلاق کند اگرچه از روی معنی راست آید چنانکه لفظ طبیب اگرچه از روی معنی راست است که طبیب کسی را گویند که عالم بود بر علت و بر دارو و حق تعالی عالم است بر هر دو لیکن چون این لفظ منقول نیامده است اطلاق آن بر خداوند تعالی نکنند و اگر کسی کند از روی معنی مصیب بود و لیکن از روی لفظ مخطی بود و درین محل قاضی صدر الدین عرضه داشت که از امیر المؤمنین ابا بکر منقول است که گفته اند الطبیب امرضنی در حق ابتلای خطا چگونه آید **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود از این روی که عصمت نیست وجود خطا جائز اما نزدیک اهل معانی تا کسی در حد علم است این لفظ خطا بود و مقدور نیاید اما در غلبه حال این لفظ اگرچه ظاهر خطا بود لیکن بحکم غلبه حال معذور آید پس کلمه که از صدیق رضی الله عنه منقول است ازین قبیل بود **ذکری** در ذات و نفس و اقتاد **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که چون ذات میگویند از آن هستی مطلق مراد میدارند و این چند لفظ است که بر هستی اطلاق کنند چنانکه عین و شئی و وجود و ذات و نفس و بعد از آن یک گل لعل که بر دست مبارک بود همان را مثال ساخت فرمود چنانکه این گل را

گویند عین گل و ذات گل و نفس گل وجود گل و مراد ازین همه هستی این گل دارند
و برین امر را حادیث و قران از بار تعالی اخبار کرده اند و ازان هستی باری تعالی
خواسته اند جز صفات که آن ورای ذات پاک است درین میان حاضری آغاز کرد که
صفات باری تعالی را ورای ذات پاک توان گفت **بندگی** مخدوم عظم الله
فرمود که آری نزدیک اهل سنت و جماعت جمله صفات حق ورای ذات است و بدین
احتراز کرده اند از قول معتزله که معتزله میگویند صفات معنی ورای ذات نیست و عالم
لذاته است و قادر لذاته است و همچنین جمله صفات و دلیل برین میگویند که اگر صفات ورای
ذات گویم و ذات و صفات حق قدیم است پس تعدد قدما لازم آید زیرا که ذات پاک قدیم است
و صفات هم قدیم گویم تعدد قدما لازم آید و در موجودات جز یک ذات پاک حق قدیم نیست
پس عالم لذاته گویم و اثبات معنی ورای ذات تا تعدد قدما لازم نیاید ازین جهت گرفته اند و دران
افتاده اما ما میگوئیم لازم آید که صفات غیر ذات باشد و غیر خود نیست زیرا که هر
غیر چیزی هست که یکی بدون دیگری قایم باشد و صفات حق همچنین نیست
که بدون ذات حق باشد بلکه قایم بذات پاک حق است پس غیر ذات نباشد و ذات
با صفات خود قدیم است ازینجا تعدد قدما لازم نیاید **فکری** در حقیقت اوصاف افتاد
بندگی مخدوم عظم الله فرمود که صفات باری تعالی همه حقیقت است و بدین
قول هم احتراز از قول معتزله میکنند زیرا که ایشان صفات حق تعالی را حقیقت نمیگویند
بلکه ازان نفی اضداد مراد میدارند نه اثبات حقیقت چنانکه عالم می گویند ازان نفی جهل مراد
میدارند و قوی میگویند نفی ضعف ازو میخواهند و قدرت اثبات می کنند نفی عجز مراد دارند
ما میگوئیم همه صفات مر حق تعالی را حقیقت است و علم و قدرت و سائر اوصاف انبساط او

قایم است و اضداد آن در ذات پاک حق تعالی نیست و صفات حقیقت مر خداوند
را نیست دیگر انرا صفت مجازی است زیرا که دیگری را که عالم میگویند پیش ازان در و
علم نبود بعد آنکه حق تعالی علم در وی روزی کرد آنگاه میگویند فلان عالم است پس عالم
گفتن مر او را بر طریق مجاز باشد زیرا که نبود بعده شده است اما صفات حق تعالی بی اضداد
غیر است و همه قدیم است **ذکری** درین حدیث افتاد من عرف الله کل لسانه **بندگی**
مخدوم عظمه الله فرمود که چیزیکه ارباب مشاهده و مکاشفه را مکشوف میشود و مشاهده ایشان
میگردد زبان ظاهر از عبارت کردن آن گنگ شود ازین لسان لسان ظاهر مراد است یعنی
از انچه مشاهده و مکاشفه ایشان میشود اگر زبان ظاهر خواهد ازان عبارت کند نتواند نه آنکه
مراد از حدیث آنست که هر که خدایرا بشناسد گنگ شود و هیچ سخنی نگوید بعده فرمود و دیگر حدیث
که هست من عرف الله طال لسانه این محمول بر لسان باطل است طال لسانه یعنی زبان باطن
او دراز گفت معرفت دراز شود و جایز است که این را بر زبان ظاهر هم برانند و جایز که یکی را
بر ابتدا رانند و یکی را در انتها بیچاره عرضه داشت که من عرف الله لم یقل الله این کی محمول
باشد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که مقامی ست از مقامات مشایخ آنجا عارفان
را دو نظر میکشاید یکی بر جلال و عظمت و قدس حق می افتد و دیگر بر بشریت و آفت
خود می افتد بجنب کمال و جلال و عظمت و قدس حق بشریت خود را در غایت نقصان
و ناچیزگی و ناپاکی می یابند در انمقام می گویند ما را بدین ناپاکی و نامناسبتی هرگز نشاید
که نام ذات پاک حق بر زبان ما رود و در انجا این حال پیش می آید که نخواهند که نام الله بر
زبان رانند بعده این بیت بر لفظ مبارک راند **بیت** هزار بار بشستم دهن بمشک گلاب
هنوز نام تو گفتن مرا نمی شاید و این حکایت فرمود چنانکه منقولست

که امام شبلی رحمة الله علیه در ابتدای حال از هر که نام خداوند شنیدی شکر دهان او کردی باز
چون بانتهای حال رسید از هر که نام خداوند شنیدی سنگ و کلوخ بجای شکر در کار داشتی
همین نظر است **ذکری** در نفی شبه افتاد قاضی اشرف الدین عرضه داشت **لا شبه لله**
فی الوجود نفی شبه کرد از خدای تعالی در وجود چون مقتضی وجود ذکر لازم آید که نفی شبه در
ذهن نباشد **بندگی** مخدوم عظم الله فرموده هرگاه که در خارج شبه نباشد در
ذهن بر طریق اولی زیرا که ذهن برای اثبات شبه محتاج است بخارج که تشبیه چیزی بچیزی
غیر موجود محسوس در ذهن محال است زیرا که تشبیه میان دو چیز بود پس چاره نیست که آن
دو چیز باید که موجود باشند که تشبیه موجود بالمعدوم کسی نگفته والله اعلم بالصواب

باب چهارم

در ذکر متشابهات که مضاف بحق تعالی است چنانکه وجه و ید و مانند آن **ذکری** در الفاظ
متشابهات افتاد چنانکه ید و وجه و سمع و بصر در قرآن و احادیث افتاد که این لفظها
بر حق تعالی اطلاق کرده اند **بندگی** مخدوم متع الله المسلمین بطول بقائه فرموده
که اهل ظواهر در این کلمات بتاویل مشغول میشوند ما اهل تحقیق بتاویل مشغول نمی شویم ایشان
میگویند اگر ما بتاویل متشابهات مشغول شویم تعطیل این کلمات لازم آید مثلاً چنانکه از وجه
اهل ظاهر ذات تاویل کرده اند محققان میگویند اگر تاویل وجه بذات کنیم ذات از آنیتی
وحدیتی دیگر ثابت شده است پس کلمه وجه معطل ماند و از ید قدرت تاویل کرده اند و اگر
قدرت تاویل کرده آید لفظ ید ماند زیرا که قدرت ثابت شده است و هیچ کلمه از ان
حق تعالی معطل نیست پس ید و وجه متشابهات دیگر هر یکی را هم بر حقیقت خود داریم ولی
بر ان طریق که لایق ذات پاک باشد پس بد گوییم [illegible] و وجه گوییم لا کالآیدی و وجه

وهمچنین از متشابهات بعده فرمود که این راه سلامت است درین هر دو می آید یکم تعطیل
کلمه نمی آید دوم هم نفی تشبیه میشود و ایمان بذات و صفات بروجهی که لایق بذات پاک است
آورده میشود بعده بر لفظ مبارک او اندا گر درین وجوه در متشابهات سخن نمی گفتند خود
از اهل تحقیق نمی بودند زیرا که تاویل مطرف دارد یکی صواب دویم خطا پس چیزیرا که دو طرف
باشد اهل تحقیق کی بدان مشغول شوند و فرمود آنکه در حق مهتر آدم آمده است که خلقته
بیدی اگر این ید قدرت مراد نبود پس مهتر آدم بر ین مستحق مدح نگشته زیرا که ابلیس هم
بقدرت آفریده شده است بدین آدم و ابلیس برابر آیند و همه عالم بقدرت آفریده شده
است تخصیص ید را در حق مهتر آدم فایده چه بودی پس معلوم شد که ازین ید معنی خلاصه
که لایق بحضرت پاک است آن مراد است که بدان آدم را بیافرید و آدم را صلوات الله
علیه بدان مدح کرد بعد ازان فرمود که اینجا اگر کسی وارد کند که معرفت ذات و صفات واجب
است پس چرا ایشان در معرفت متشابهات کردند ایشان اهل تحقیق اند ایشان طریق
اولی که معرفت ذات و صفات چنانکه هست حاصل کنند جواب بر ین طریق گویند که معرفت ذات
و صفات بتفصیل بر ما واجب نیست که حاصل کنیم و صحت ایمان متوقف بدین نه اگر معرفت و حقیقت
متشابهات ندانیم خللی در ایمان ما نباشد چنانکه چندین صفت ناری تعالی هست که ما
آنرا نمیدانیم و چندین کتاب باری تعالی است که ما نمیدانیم و چندین پیغمبران هستند که ایمان
آورده ایم و ایشان را نشناختیم ازنادانستن آن نقصانی در ایمان ما نیست همین مقدار
باید که باجمال ایمان آریم گوئیم ایمان آوردم بذات خداوند و بجمیع صفات کمال او
و ایمان آوردیم بجمیع کتاب های او و بجمیع پیغمبران او و این بران اصل است که جایز
هست که در کتاب خداوند چیزی بود که ما را بر علم آن راه نباشد اما بیشتری

از فقها و محدثان و صوفیان بر انند که روا باشد اما متکلمان میگویند روا نباشد مشک
میکنند بر این که حق تعالی گفته است افلا یتدبرون القران ام علی قلوب اقفالها امر
مردمان را بتدبر در قران و اگر در قران چیزی بود که غیر مفهوم پس امر بتدبر در آن نیاید
و دیگر فرمود هدی للمتقین هر چیزی که معلوم نباشد هدی چگونه باشد اما حجت فریق اول
آنست که سبحانه تعالی گفته است در صفت متشابهات و ما یعلم تاویله الا الله وقف اینجا لازم
است و دلیل دوم فریق در کتابها مسطور است اما معقول آن میگویند که افعالی که ما بدان
مکلفیم بر دو قسم است یک قسم ازان آنست که وجه حکمت آن بدانیم چنانکه صلوات و زکوات و صوم و
صلوات تواضع و تضرع است و زکوات احسان است بمحتاجان و صوم قهر نفس است و یک قسم
آنست که ما وجه حکمت آن ندانیم چنانکه جملهٔ افعال حج پس هرگاه که در افعال دو قسم باشد جرا نشاید
که در اقوال دو قسم باشد ذکری در اقبال حق به بنده افتاد بندگی مخدوم شیخ الاسلام
فرمود که معنی لغوی ازان اقبال روی آوردن است بچیزی و آن جهت و مکان تقاضا کند
و این بر حق تعالی اطلاق کردن نیست اما تاویل کرده اند که اقبال حق به بنده بدین معنی است
که بنده را توفیق طاعت بخشید و نگاهداشت از معصیت کرامت کند و اقبال بنده بحق به بیمعنی باشد
که بحق تعالی روی آرد ظاهر بخدمت و باطن بمحبت عزیزی عرضه داشت السلطان ظل الله این را
تاویل است یعنی بقتعالی از سایه منزه است بندگی مخدوم عظم الله قدره فرمود که ازین سایه رحمت تاویل کرده اند یعنی رحمت خدای است و ازینجا
اثر رحمت خدا همی اید نه عین رحمت ذکری در صفت متکلم افتاد یعنی حق تعالی از ازل و ابد متکلم است بندگی مخدوم عظم الله
فرمود اگر کسی ارد کند که انچه در ازل بود و ابد نباشد و انچه در ابد باشد در ازل نباشد زیرا که ازل دیگر است و ابد دیگر جواب
هم خود فرمود که بدین طریق این را جواب گویند که زمان سه است ماضی و مستقبل حال و این نهایت بالا ترکت فلک معدوم اما
زمانیکه بحس منفصل است ان نقطه و است اندر ماضی مستقبل حال پیوسته زیرا که انجا نه فلک است و نه حرکت فلک است

پس ازل و ابد نقطه واحد بود بدین نسبت

باب پنجم

در ذکر علم شریعت و طریقت و آنچه مناسب آنست قاضی شرف الدین عرضداشت کرد که اکثر مشایخ نمی نویسند هر که درین راه در آید نخست او را علمی باید بعلم میشود و ازین علم الزام علم مراد است **بندگی** مخدوم متع المسلمین بطول بقائه فرمود ازین علم علم الطریق مراد است یعنی هر که درین راه در آید باید که اول علم این راه بداند آنگاه در آید و هر که درین راه در آید او را دو طریق است یکی آنکه علم طریقت او را باید تا درین راه در آید تواند رفت یا خود در حمایت کسی برود که این راه میداند و این راه رفته بود تا هر چه از و بیند و بشنود و دریابد برود علم آنکس علم او گردد باز عرضداشت کرد که اگر ازین علم شرایع مراد دارند **بندگی** مخدوم فرمود که شرایع یکی از علم معاملات است و دیگر عبادات اگر علم عبادات مراد دارند آن خود بر علم طریق مقدم است علم معاملات بی آن درست نیاید پس گوئی داخل در علم طریق است اما اگر علم معاملات هم مراد دارند خود او را چه سود کند اگر باب نکاح خواهد خواند او را هیچ سود ندارد زیرا چه او را علم نکاح قدمی سود دارد که نکاح خواهد کرد همچنین بیع و شراء و معاملات دیگر علم هر چیزی همان زمان طلب نماید که بدان محتاج شود پس چیزیکه فی الحال محتاج آن نیست علم آن مراد دانستن چه فایده بعده فرمود اگر علم شریعت مراد دارند هم علم الطریق باید تا اگر کسی علم شرایع میداند و علم طریق نه در راه تواند رفت بمجرد علم ظاهر شریعت اما اگر علم طریق میداند و علم شرایع جز عبادت نمی داند او راه تواند رفت و بمقصود ممکن است که برسد بعده فرمود حدیثی که هست « طلب العلم فریضة علی کل مسلم و مسلمة » این البسیار تاویل کرده اند بعضی ازین علم همان علم پنج چیز مراد داشته اند یکی کلمه

شهادت وصلوٰة وزکوٰة وصوم وحج چنانکه علیحده علیحده در حدیثی مذکور است وبعضی
تاویل کرده اند که مراد ازین علم همان قدر باید که بایستجاج است وفرض همان مقدار است
دیگ تاویل این کرده اند که العلم فریضة فی وقته برای هر وقت علم فریضه است بحسب
آن وقت چون وقتے درآید علم آن وقت طلبید که درین وقت مرا چه بجای باید آورد شمس الدین
خوارزمی مسافر آداب المریدین میگذشت تا بدین حرف رسید چون سلیمان پیغامبر صلوات الله
علیه هدهد را تهدید بعذاب شدید وعید کرد خلاص یعلم یافت بندگی مخدوم عظم الله این
قصه فرمود که مهتر سلیمان صلوات الله علیه چون بجایے میرون رفتے همه اجناس مرغان بر سر مهتر سلیمان
سایه میکردند روزی سلیمان پیغامبر میرون آمده بود همه مرغان بیامدند سایه کردند مگر هدهد نیامد
جای او خالی بماند ازان فرجه شد گرمی آفتاب ازان راه بر مهتر سلیمان رسید مهتر سلیمان صلوات
الله علیه سر بالا کرد دید که فرجه مانده است ازان راه گرمی آفتاب میرسد بر سید که این جای کدام
مرغ است گفتند جای هدهد است که او غایب است نیامده است در آن محل مهتر سلیمان هدهد را تهدید
وعید کرد که اگر او بیاید او را چنین عذابے کنم مگر آنکه بحجتی پیش آید بعد از ده هدهد بیامد مرغان دیگر
هدهد را گفتند تو کجا بودی که مهتر سلیمان چنین وعید در حق تو رانده است وبعذابے
سخت این زمان ترا معذب خواهد گردانید هدهد گفت که در عقب وعید چیزی هم گفت
که بران نجات را امید باشد گفتند آرے بعد از وعید این هم گفته است مگر آنکه
بحجتے پیش آید هدهد گفت آنگاه خلاص یافتم بعد ازان پیش مهتر سلیمان پیغامبر صلوات
الله علیه او را بر وند او محبت پیش آورد که احطت بما لم تحط به خبرا من چیزے را دریافته
ام که تو خبر آن نشنیده در چنین شهرے رفته بودم که آنجا بلقیس نام بادشاهی است
بعده صفت آن شهر کرد که چنین شهرے وچنین سواد ی واهل آن چنین مردمان

من این چنین خبر بر تو آورده ام بعده مهتر سلیمان خوش شد و ازان وعید و تهدید
بگذشت بندگی مخدوم چون بدین حرف رسید بر زبان مبارک راند که هدهد مرغی
از قوت علم در پاک دار پیش سلیمان پیغمبر آمد و حجت پیش آورد و نجات یافت بعده فرمود
فردا نیز خلاص و نجات بحجت است بحکم این آیت که فانفذوا لا تنفذون الا بسلطان ای
بحجت و برهان و آن حجت و برهان علم است **ذکری** در علم غیب و فراست افتاد
بندگی مخدوم عظم الله مدده آنچه بفراست مومن را معلوم شود آنرا نگویند که بغیب دانسته است
زیرا که فرق است میان دانستن غیب و میان دانستن بفراست دانستن غیب آن باشد که دلیلی و
علامتی چیزی که در غیب باشد آنرا بداند اما بفراست اینست که در نظر باطن دلیلی و علامتی بر وجود
چیزی به بیند بدان دلیل و علامت آن چیز را بداند چنانکه در بصر ظاهر مثلا بدیدن دود دلیل کند
بر وجود آتش **ذکری** در علم خداوند جل و علا و علم بندگان افتاد **بندگی** مخدوم عظم الله
در تفاوت این هر دو علم فرمود که در آنچه مهتر موسی را با مهتر خضر ملاقات شد خضر در کناره
دریای لوذ ناگاه مرغی از هوا در دریا فرود آمد و نول زد قطره آب از دریا در نول کرد باز در
هوا شد مهتر خضر روی بمهتر موسی صلوات الله علیه آورد و گفت میدانی علم تو و علم من و
علم جمله خلایق به نسبت علم پاک حق همچون این قطره آبست به نسبت این دریا **ذکری**
در علمای سوء افتاد **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود علمای سوء ایشان را گویند که روی
ایشان بجانب دنیا باشد و پشت بجانب عقبی یعنی از تحصیل علم ایشان را مراد محض دنیا
بود نه آخرت پس طالب آخرت چون بر ایشان بگذرد ایشان بخواند ایشان همان گویند که ایشان
راست و آن علم دنیا بهست پس طالب اگر هم بدان بماند بمطلوب نرسد **ذکری** در
کار کردن بعلم افتاد **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود هر که کار بعلم میکند

در لوبر محو و می شد و که آن از کلمات منافقان است و ره در آمد شیطان است پس
باید که هر کاری که کنند بعلم کنند و عقیده بران دارند که هر چه تقدیر حق است همان
پیدا خواهد شد بعده این حکایت فرمود در آنچه هر یازده پسران مهتر یعقوب پیغامبر صلوات الله
علیه از پدر در مصر روان میشدند مهتر یعقوب ایشانرا وصیت کرد که یا بنی لا تدخلوا من باب
واحد و ادخلوا من ابواب متفرقة چه حکمت بود که یعقوب پسرانرا بجداگانه در آمدن وصیت
فرمود و ایشان از اعرف الناس بوده اند و میدانستند که هر چه تقدیر حق است همان شود فایده وصیت
چیست این را جواب گفته اند که پسران مهتر یعقوب صلوات الله علیه هر یکی صاحب جمال بوده اند
در خاطر مهتر یعقوب گذشت که العین حق یعنی اثر چشم کاین هست و ایشان چون هر یازده
بیک راه در آیند نباید چشم زخم بدیشان رسد کار بعلم کرد برای دفع چشم زخم وصیت
بجداگانه در آمدن کرد بعد ازان چون پسران مهتر یعقوب در مصر در آمدند و وقت در آمدن
گفتند که پدر ما را وصیت فرموده است که جداگانه در آئیم هر یازده پسر از یازده در در آمدند چون
باز گشتند نه پسران بمهتر یعقوب رسیدند و دو پسر همانجا ماندند و باز نگشتند بعد ازان بعضی
کسان گفتند که چون برای دفع چشم زخم جداگانه وصیت فرمود پس چرا نه پسر باز گشتند
و دو در مصر ماندند و ایشان کاربدان وصیت کردند جواب این برین طریق کرده اند
که مهتر یعقوب کار بعلم کرد و اعتقاد بران داشت که اگرچه کار بر علم میکنم با این هم هر چه تقدیر
حق است همان پیدا خواهد شد اما اگر کار بعد کردن بعلم از تقدیر حق تعالی بر خلاف علم
چیزی دیگر پیدا آید این گفته نشود که اگر من آنچنان میکردم اینچنین نشدی پس
بدینوجهه در لوبر خود بست بعده هندگی مخدوم فرمود که میان مردمان
خود این شایع شده است که میگویند که اگر این چنین شدی چنین نشدی

این چنین نباید گفت که از کلمات منافقان است بعده بر لفظ مبارک راند که
یکی بعلم کاری میکند دیگری بجهل در هر دو برابر بهانچه خواست حق است همان پیدا
خواهد شد درین هر دو برابر اند اما فرق همین مقدار است که آنکه کار بعلم میکند در تو به
بر خود می بندد که آن از سخنان منافقان است و ره در آمد شیطانست کار بعلم کردن
این مقدار پیش نیست الا حکم همانچه رفت است همان پیدا خواهد شد بخلاف آنکه کار
بجهل میکند هر چند که آنچه تقدیر است همان خواهد شد لیکن در تو بر روی خود کشاده است
و شیطان ابروست هست که هر بار گوید اگر چنین نمیکردی چنین نمیشد ذکری
در علم اجتهاد افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اجتهاد تا آن زمان است که کسی بعلم
نرسیده است چون بعلم رسید اجتهاد برخاست مجتهد که هر چیزی اجتهاد میکند یعنی بمغز
علم و خلاصه علم میرسد ازان جهت که آن امر بر او ملتبس و مشتبه نمیشود و بمعرفت آن کما هو
نمیرسد ضرورت در اجتهاد میشود اما بر کسی که ملتبس و مشتبه نمی شود و بعلم آن رسیده و
معرفت آن کما هو حاصل کرده او چه محتاج است که اجتهاد کند چنانکه در حالت اشتباه
قبله کسی اجتهاد خواهد کرد که قبله او را مشتبه شده است اما کسیکه علم بر سمت قبله دارد و از
اجتهاد برخاست بعده فرمود که اجتهاد ظنی است و ارباب معرفت و مشایخ از ظن و
اجتهاد گذشته اند و بعلم رسیده و معرفت هر چیزی کما هو ایشان را حاصل شده است
و مقام علم برتر از اجتهاد است در اجتهاد خطا افتد اما در علم هرگز خطا نیفتد زیرا که
علم چیست معرفت الشیء کما هو و دران چه خطا بعد ازان فرمود که عین القضاة
معرفت را از علم هم گذرانیده است و در درجه چهارم رسانیده است و او چهار مرتبه نهاده
است اول تقلید دوم اجتهاد سوم آنکه بعمل آن علم بعد از علم چهارم مرتبه معرفت است

چنانکه این طایفه از تقلید و اجتهاد گذشته اند و بعلم رسیده اند عین القضاة میگوید
که از علم هم گذشته اند بمعرفت رسیده و درین میان شیخ نجم الدین عرضداشت که علم
و معرفت از روی لغت یکیست فرق چیست بندگی مخدوم عظم الله فرمود که فرق
است میان علم و معرفت علم همین است که چیزی را بداند فحسب و دانستن را علم گویند اما اگر
همان علم کار و بار و حال او شد آنگاه معرفت گویند چون چیزی را بدانست و آن حال او شد
آنگاه عارف گویند بعده بر لفظ مبارک راند که نزدیک این طایفه دانستن چندان نیست
چه سود اگر تو چیزی دانستی تا آن حال تو نشود و این مصراع فرمود مصرع فی حجم
تو مینی تو نخشند ایدل بیچاره عرضداشت آنکه نزدیک این طائفه بر این شکل هیچ کلمه
معطل و مهمل نمی ماند بندگی مخدوم فرمود آری از انجهت که ایشان از معنی در
لفظ می بینند اول از آن ایشان را معنی هست بعده لفظی مناسب آن وضع میکنند
اما از آن دیگران را اول لفظ است از لفظ سوی معنی می آیند ضرورت بعضی الفاظ
معطل می ماند ذکری درین افتاد که بعضی از اهل سلوک کاری بر خلاف ظاهر روایت
کرده اند مولانا نظام الدین درون حصاری عرضداشت اگر از ارباب قلوب کسی بر خلاف
ظاهر روایت عملی کنند علمای ظاهر آنرا چگونه تسلیم دارند و اگر ایشان مناقشت کنند
جواب چه گویند بندگی مخدوم عظم الله فرمود این را جواب دو طریق آید یکی آنکه
ازین جهت که این طائفه جایز العصمة اند نه واجب العصمة پس اگر خلافی بسبیل
ندرت ابتلاء و امتحاناً از ایشان در وجود آید جائز بود اما ایشان را بر آن
اصرار نباشد و مقرون بود بتوبه و دوم آنکه کسیکه بر این طائفه ایمان دارد
او خود تسلیم خواهد داشت اما آمدیم کسیکه بر این طائفه ایمان ندارد پس او

برین وجہ پیش آید کہ در نفس علم ہمہ شریک برابر اند دعوی انحصار علم کنند گوید علم
ہمین است کہ منقول از رسول علیہ السلام و مسموع از صحابہ است و جز این قسمی دیگر نیست
منحصر ہمین است و درین ہمہ شریک اند چہ ارباب قلوب و چہ علمائے دیگر پس ہر آئینہ
اگر او ازین طائفہ کاری بر خلاف ظاہر روایت بپیند تسلیم ندارد جواب آنچہ در احیای علوم
بریں وجہ نبشتہ است کہ اینکہ تو میگوئی ہر چہ منقول از رسول و مسموع از صحابہ است علم ہمان مقدار
است و جز آن دیگر نیست این سخن دعوی مجرد است و لیلی باید و این را دلیلی نیست و ما دلیل
می یابیم کہ علم منحصر ہمین نیست کہ منقول از رسول و مسموع از صحابہ است بلکہ قسمی دیگر این
ہم ہست نہ بینی کہ از امیر المومنین علی رضی اللہ عنہ منقولست کہ فرمودہ اند اگر خواہم ہفتاد
شتر از تفسیر فاتحہ بار کنم و معلوم است کہ در تفسیر فاتحہ از ابن عباس و صحابہ دیگر چہ
مقدار منقولست پس اگر تفسیر فاتحہ ہمین مقدار بودی کہ از ابن عباس و دیگر صحابہ منقولست
پس امیر المومنین علی از کجا گفتی کہ ہفتاد شتر اگر بخواہم از تفسیر فاتحہ بار کنم پس معلوم
شد کہ آنچہ از رسول منقولست و از صحابہ مسموع قسمی دیگر ہم علم ہست و دلیل دیگر
آنکہ در آنچہ امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ نقل کردند از امیر المومنین عثمان منقولست
کہ در آن حال فرمودہ است کہ مَاتَ تِسْعَةُ اَعْشَارِ الْعِلْمِ یعنی نہ عشر علم
بمرد پس اگر علم منحصر بر منقول و بر مسموع بودی امیر المومنین عثمان از کجا گفتی
نہ عشر علم بمرد زیرا چہ علمی کہ منقول و مسموع است آن بر قرار است بموت عمر
نرفتہ است و دلیل دیگر آنکہ از ابن عباس رضی اللہ عنہ منقول است
فی قولہ تعالی اَللّٰہُ الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَہُنَّ یَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ
بَیْنَہُنَّ لو ذکرت تفسیرھا لرجمتمونی و فی لفظ آخر لقتلتم انہ کافر و

اگر در علم شرکت بودی ابن عباس از کجا گفتی و دلیل دیگر آنکه از حضرت رسالت پناه صلی الله
علیه وسلم منقولست که من العلم کهیئة المکنون لا یعلمها الا العلماء بالله فاذا نطقوا بها
لم ینکرها الا اهل الغرة والمکنون چیزی را گویند که در خزانه بادشاهان عزیز و نفیس و پوشیده
بود پس اگر علم محرر و منقول و مسموع بودی این تخصیص که لا یعلمها الا العلماء بالله درست نبودی
پس انحصار علم بر منقول و مسموع نباید متمسکی دیگر هم هست بعده بندگی مخدوم فرمود چون
این ثابت شد که علم منحصر بر منقول و مسموع نیست اعتقاد در حق ایشان آن بود که عمل بعلمی
کرده باشند که معلوم و مفهوم ایشانست و ما را از قصور خود خلاف ظاهر مینماید باعتبار قلت
علم و اطلاع ما بران علم نیست و بطریقی دیگر متمسک اند بود و آن آنست که بندهٔ ما در حد علم است
بر وی واجب است که کار بر حد علم کند و بترک آن معذور نباید اما اگر حال بر علم غالب
شد و بنده صاحب حال گشت اینجا اگر بحکم حال کار کند و نه بحکم علم ظاهر معذور بود
و این را در شریعت مثال است که حکم ظاهر از مرد تا بمرد دیگر و بحکم اختلاف احوال چنانکه اکل
میتة در حالت مخمصه و همچنین محرمات دیگر در حالت اضطرار که مباح میگردد و بدان بحکم
حال معذور می آید اگرچه ظاهر خلاف علم مینماید پس اینجا اگرچه خوردن مردار در حالت مخمصه
و خوردن خمر در حالت مخمصه بیننده را خلاف شرع مینماید اما بینه و بین الله تعالی چون
در بحالت سمت خلاف نبود باز مولانا نظام الدین مذکور عرضداشت که حکمی از نص و حدیث
ثابت شده است اگر به خلاف آن حکم فعلی ازین طائفه در وجود آید ترک ظاهر نص و حدیث
لازم آید در بصورت چه جواب باشد بندگی مخدوم اعظم الله فرمود این را نیز
جواب دو طریق آید یکی همان که ایشان را جایز العصمة ایم نه واجب العصمت چنانکه ذکر رفته است و دوم آنکه این ترک از روی ظاهر خلاف می نماید اما از روی معنی موافق

نص و حدیث است زیرا که حکمی ظاهری که از نص و حدیث ثابت شده است آنرا ظاهر نص
و حدیث اثبات کرد و بدانچه ایشان عمل کرده اند آنرا باطن نص و حدیث ثابت کرد پس
عمل ایشان بباطن نص و حدیث آمد و بیننده را بران اطلاع نه و حکمی ظاهر نص اثبات کرد
بر آن ایمان دارند و نفی آن نمی کنند که نفی آن از ما است نعوذ باللہ منها که از ایشان طاعات
آید و یا قولی و فعلی از ایشان خلاف کتاب و سنت باشد همین بیش نیست که بدانچه بعضی ازین
طایفه بر خلاف حکم ظاهر نص عمل کردند هم در حق او حجت باشد بر غیر او را حجت نباشد
و غیری آنرا قبول نکند زیرا که غیری را امثال و نظایر باید انگاه قبول کند چیزی را که مثال و
نظایر باید انگاه قبول کند چیزی را که مثال و نظایر نیاید قبول نکند بعده فرمود مسئله
که مجتهد فیه است در آن خود چیزی وارد نشود زیرا که مجتهدی از اجتهاد خود چیزی نیشت
مجتهدی دیگر را باجتهاد خود چیزی دیگر روی داد بران عمل کرد قول مجتهدی در حق
مجتهدی دیگر حجت نیست باز مولانا نظام الدین مذکور عرضه داشت که اگر ولی فعلی
کرد که نه بر آن روایت مسطور است و نه از نبی در آن باب اخباری صادر شده این عبد
بود یا نه درین چه جواب باشد بندگی مخدوم اعظم الله فرمود که نبی مامور است بدعوت
کردن و خلق مامورند به اجابت پس هر چه نبی بخلق میرساند خلق آنرا طاعت میباید دانا
آمدیم در صورتی مخصوص که ولی فعلی کرد که بر آن نه روایت مسطور است و نه نبی
اخبار کرده در بنصورت نیز جواب بدو وجه آید یکی آنست که اینجا چون عصمت واجب
نیست بلکه جائز است پس از روی ابتلا و امتحان اقتادن در بدعتی محال نبود و
چون ایشان را باز تکاب خطائی و معصیتی اصرار نیست مقرون بود بتوبه و بدین
صفت نیز از ولایت بیرون نیایند وجه دیگر آنست که چون علم نزد یک ایشان فضه

منحصر بمنقول و مسموع نیست و او از اصحاب ولایت و ارباب قلوب است
شاید که یکی از مفهومات و اسرار کتاب و سنت بود و این از شرع درست است
که ان للقرآن ظهرا و بطنا مر قرآن را ظاهری و باطنی است اگر جز ترجمه منقول و
مفهوم دیگر نبودی معنی ظهرا و بطنا آنکاه چه آمدی و دیگر تکرار کردن حضرت رسالت پناه صلی الله
علیه وسلم را بسم الله الرحمن الرحیم نیست بارچه فایده بودی و آن نبود مگر تدبر در
معنی باطن و اگر نه ترجمه و تفسیر ظاهر بتسمیه را چه حاجت به تکرار و تدبر و بعضی علما خود منقولست
که مر هر آیتی را از قرآن شصت صد هزار فهم است و آنچه باقیست از مفهومات آن بیشتر ازین است و
هر کس از علمای راسخ بقدر کثرت علم و صفای دل و صحت تدبر اسرار قرآن کشاده میشود اما در استیفای
آن فلا یطمع فیه کسی از آن طمع نیست فاسرار کلمة الله لانهایت لها از اینجاست تفاوت
خلق در فهم معانی و اسرار قرآن بعد اشتراک در ظاهر تفسیر چون این ثابت شد و او یکی از ارباب
ولایت و اصحاب قلوبست اگر بمفهومی از مفهومات قرآن که بر او کشاده است کاری کند هر آینه
بیننده را چون این مقام نبود بر ایشان اقرار ندارد و خرده بعث چه گوید و او خود کار بکتاب و
سنت کرده است باز مولانا نظام الدین مذکور عرضداشت که خواجه جنید را می آرند
که اطلاع بر حال خواجه منصور حلاج داشت و با این هم بکشتن او فتوی دادند پس باید که فتوا بر
کشتن ندادندی کار بر آن خود معلوم کردندی بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که قول
بعضی از عارفان آنست که من صرح بالتوحید ثم افشی فقتله اولی من احیاء غیره یعنی
هر که بتصریح توحید رسد پس آنرا فاش کند کشتن وی افضل از زنده گردانیدن دیگرست و
دیگر آنکه جریان فتوی بر ظاهر رود نه بر باطن و اینجا نیز سوال از ظاهر بود نه از باطن و دیگر
آنکه حضرت رسالت فرمود صلی الله علیه وسلم الشیطان مع الواحد یک تاویل

آن این کرده اند که اگر مسلمانان اجماع کنند بر حکمی و کسیکه ازان اجماع تنها شود شیطان
باو هست پس اینجا خبر نشستن جواب دیگر چه آید باز مولانا نظام الدین عرض داشت که چون ولی
را بر چیزی اطلاع دادند صدق آن چگونه داند زیرا که از اخبار نبی و اقوال مجتهد ان بسیرن
است و استدراج و مکر برجای بندگی مخدوم اعظمه الله فرمود که صدق آن بنور
ولایت داند زیرا چه درین اجماع است که کسی را که حق تعالی بولایت مخصوص گرداند شیطان
بر و دست نیابد و مدخل نیفتد وسوسه در و نباشد و هر چه در ضمیر ایشان بگذرد رحمانی باشد
باز معاضه صدر الدین عرض داشت که وسوسه خطره است و انچه بالهام میگذرد آن هم خطره پس
این هر دو در دل ایشان میگذرد پس علی القطع چون معلوم شود که هر چه در دل ایشان بگذرد
رحمانی باشد بندگی مخدوم اعظمه الله فرمود که وسوسه بگذرد ولی تنفیذ نیابد بر ان
وجهی که از حد ابتلا بیرون نبود یعنی اگرچه غلبه و اکثر انست که وسوسه نفاذ نیابد مع هذا امکان
باقیست از برای لقا و ابتلا عدم وجوب عصمت بعده بر لفظ مبارک راند که این آیت
را که ان عبادی لیس لک علیهم سلطان تفسیر همین وجه کرده اند و چون انچه در
دل وی بگذرد و بقبول تنفیذ نیافت معلوم شد که از شیطان نبود زیرا که اگر از شیطان
بودی بقبول تنفیذ نیافتی که این امر در حق ایشان منتفی است یعنی نفاذ وسواس شیطان
قاضی اشرف الدین عرض داشت اگر بر حکمی روایت مسطور است امابزرگی بران وجه آتی
میشود که ظاهر خلاف آن روایت می آید در ینصورت دیگرے که اقتدای بدو دارد هم بران
وجه آتی میشود که روایت بر آنست یا بران وجه که آن بزرگ آتی شده است بندگی
مخدوم اعظمه الله فرمود اول بباید دانست که آن بزرگ از ارباب قلوب است و یا از
علمای ظاهر است و از ارباب قلوب نیست اگر از علمای ظاهر است و کاری بر خلاف روایت کرد

پس دیگرے کار همیران کند که روایت برآنست اما اگر از ارباب قلوب است اینجا خود
دیگرے را متابعت نباید زیرا که حال از دو خالی نیست انچه او کرده است در وسع
دیگری هست یا نیست اگر نیست خود نخواهد کرد و اگر هست اینجا هم نباید کرد زیرا که
صاحب دل که برخلاف ظاهر روایت آن کار میکند سبب آنست که او را معنی پیش آمده است اما
دیگرے اگر بران وجه کند او را آن معنی نیست پس چه سود کند مگر آنکه دیگری را آن صاحب حال
فرماید یا شارت او و بامر او اگر از مریدان است خود واجب است که بکند اگر از مریدان نیست میخیر است
خواه بامر آن صاحب دل کار کند خواه بروایت **ذکری** در تبحر افتاد **بندگی** مخدوم
عظم الله فرمود که تبحر دور رفتن را گویند یعنی کسانیکه میخواهند در اقصی علم رسند تبحری
کنند یعنی دور دور میروند بیک مقدمه و دو مقدمه و سه مقدمه نمی ایستند با قصی غایت
میرسند قاضی اشرف الدین عرضداشت کسیکه او را علم ظاهر بمقدار فرض هم نشده است
اما سوال از علم حال و مقام طریقت و حقیقت میکند چگونه باشد **بندگی** مخدوم عظم الله
فرمود که او را هم آنست که انچه او را فرض است و هم است هم از ان سوال کند فرض
هم گذاشته بزواید سوال کردن چه وجه دارد **ذکری** در بن افتاد که پیش ازین اگر
بیان علم می کردند در دلها اثر میکرد مناسب این معنی **بندگی** مخدوم عظم الله حکایت
فرمود که وقتے مذکرے تذکیر میگفت مردی از و سوال کرد که این علم که این زمان
بیان می کنند همان علم است که پیش از ان علما گفته اند یا علمی دیگر هست مذکر گفت همان
علم است که پیش از ان علما گفته اند باز آن مرد سوال کرد که اگر علم همان هست پس چرا
در زمانه پیش بیان علم میکردند در دلها اثر میکرد و بران کار میکردند و این زمان نمیکنند
میگویند و هیچ در دلها کار نمیکند بعده آن مذکر این سخن را جواب کرد که علم همانست

اما این دهان آن دهان نیست پیش ازان علما بوده اند که یکی ازایشان وقتی مریض شد قارورهٔ بول او بر طبیب بردند طبیب تبسم آن قارورهٔ او بدید گفت ندابول حبیب الله درحال زار بشکست و مسلمان شد پیش از ان چنین علما بوده اند که مردمان از بول ایشان مسلمان میشدند پس بول ایشان به از قول ما۔

باب ششم

در ذکر تفسیر قرآن و حفظ آن و انچه مناسب آنست **ذکری** در تفسیر قرآن افتاد مولانا کریم الدین عرضه داشت که چندین مفسران که تفسیر قرآن بنبشته اند چه زیادت کرده اند هم از تفسیر امام زاهد سنده نمی شود **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود برای حکایت دین همین تفسیر بسنده است اما برای زیادت فایده و در تفاسیر دیگر می بینند می نویسند و در تفسیر ظاهر قران مشایخ و علما شریک اند لیکن در فواید و اشارات و لطایف و در موزات همه شریک اند زیرا که قرآن را مفهومات است یک مفهوم است و دو مفهوم است و سه مفهوم است و چهار مفهوم است همچنین تا صد و بیش از ان پس هر که تفسیر نبشته است بر اندازهٔ مفهوم خود نبشته است کسی بیک فهم رسید کسی بدو فهم رسید کسی بسه فهم رسید کسی بچهار فهم رسید هر که بفهم اول رسید او هم ازانجا نبشت و کسی که بفهم دوم رسید او هم ازانجا نبشت هر کسیکه بچهار رسید او هم ازانجا نبشت پس کسیکه نظر در تفاسیر میکند مقصود او از آن طلب زیادت فایده است اما تفسیر قرآن برای خویش درست نیست چنانکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم فرمود من قال فی القران برایه فلیتبوا مقعده من النار و از امام شعبی روایت است که روزی بابی صالح بگذشت پس او را بگوشه گرفت و گفت تو که قرآن نخوانده چگونه

تفسیر میگوئی و از عمر خطاب نقل است که در دست مردی مصحف دید که نزدیک هزار آیه
تفسیر آن نبشته بود پس مقراض طلبید و تبر اشید و گفته اند اگر کسی لغات عرب را
بشناسد و نزول را بداند روا باشد که قرآن را تفسیر کند اما کسیکه متکلف است او وجوه
لغات عرب اندر روا نبود مر او را که تفسیر کند الا بمقدار انچه شنیده باشد پس آن از وی
بر وجه حکایت بود نه بر وجه تفسیر پس باکی نبود **ذکری** در قراءة قرآن افتاد **بندگی** مخدوم
غظمه الله فرمود که در خبر آمده است که جبرئیل صلوات الله علیه گفت پیغمبر را علیه السلام اقراء
القرآن علی سبعة احرف کلها شاف کاف و علما را درین قول علی سبعة
احرف اختلاف است بعضی گفته اند این در بعضی آیات است چنانکه **کاف لکما** این را بهفت
حرف میخوانند که در آیات دیگر آنچنان نیست و بعضی گفته اند علی سبعة احرف یعنی
امر و نهی و قصص و امثال و وعظ و وعد و وعید پس هفت حرف است از
ابو عبیده فقاست که گفت علی سبعة احرف ای علی سبع لغات العرب و معنی این
سخن آن ست که در هفت حرف هفت وجه است و لیکن این هفت لغات متفرقه است
در قرآن بعضی بلغت قریش و بعضی بلغت یمن و بعضی بلغت هزیل و بعضی بلغت قبیله
الی آخره و بعضی گفته اند علی سبعة احرف این هفت قرائت است که هفت امام اختیار
کرده اند **ذکری** در سبع المثانی افتاد **بندگی** مخدوم غظمه الله فرمود که **ولقد آتیناک**
سبعا من المثانی والقرآن العظیم ابن عباس درین آیت گفت است که سبع مثانی سورة البقرة
و آل عمران و النساء و مایده و انعام و اعراف هفتم را راوی فراموش کرد هم از ابن عباس
بروایت دیگر آنست که سبع مثانی فاتحة الکتاب است اما فاتحة الکتاب استع المثانی
از بهر آنست که گویند گفته اند ازین جهت که هفت آیت است و دو بار در صلوات فرض

میشود و بعضی گفته اند که دو بار نازل شده است یکبار بمکه و یکبار بمدینه تعظیما لها از اینجا سبع المثانی گویند قاضی منهاج الدین درون حصاری وصیت شیخ الشیوخ رحمة الله علیه میگذشت که تا بدین حرف رسید ولا تدع قراة القران ظاهرا و ناظرا سرا و علانیة بالفهم و التدبر و الحزن و البکاء **بندگی** مخدوم هریکی را بیان فرمود ظاهرا این باشد که یاد خواند و ناظرا این باشد که دیده خواند سرا و علانیة یعنی در خلا و ملا بالفهم یعنی بفهم معنی و التدبر این باشد که اگر در آیتی در حالت تلاوت قران ذوقی حاصل شود چنانچه در آیت وعده رسید ذوقی حاصل شد و یا در آیت وعید رسید خوفی حاصل آمد باید که همان آیت را مکرر کند تا از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم منقول است وقتی خواست چیزی بخواند گفت بسم الله الرحمن الرحیم در دل مبارکش حالتی پدید آمد بار بار بسم الله الرحمن الرحیم میگفت همچنین تا نوبت بار دوازدهم اهل معانی گفته اند هر کرا فکری باشد تا فذر بملکوت او را باید که در سر ماهی ختم قران یکبار کفایت کند لحاجته بالتدبر و التامل **بندگی** مخدوم چون برین حرف رسید این دو بیت بر زبان مبارک راند **مثنوی** عاقلان را حالتی در جان غافلان را تالتی بر زبان ؛ کم ز مهمان سرای عدن مدان ؛ خوان قرات پیش قرآن خوان ؛ بعده فرمود که نقل است که وقتی خواجه جعفر صادق را در صلوة حالی پدید آمد تا بیهوش گشت و بیفتاد چون بهوش باز آمد از وی پرسیدند که چیست گفت با آیتی رسیده بودم باز باز میخواندم تا از متکلم الکلام شنیدم پس تن من برقرار نماند در مشاهدهٔ قدرتش بعده **بندگی** مخدوم بر لفظ مبارک راند که این را ترقی گویند یعنی برتر میشود در شنیدن قرآن تا آنکه بشنود کلام خداوند از خداوند بی واسطه و هم از جعفر صادق نقلست که گفت بخدای تعالی که تجلی کرده است

حق سبحانه تعالی مر خلق خود را در سخن خود لیکن ایشان نمی بینند و این نادیدن از آنجا
که پیغمبر علیه السلام فرموده است لولا ان الشیاطین یحومون علی قلوب بنی آدم لینظروا
الی الملکوت یعنی اگر شیاطین گرد بر گرد هر دلهای بنی آدم نبودندی هر آینه ملکوت را بدیدندی
و هر چیز که از حواس غایب میشود در ریابد مگر بنور بصارت و آن ملکوت است و معانی قرآن از ملکوت است
پس چگونه بینند قاضی منهاج الدین مذکور عرضه است اگر کسی را فهم و تدبر و حزن و بکا
نیست بخواند یا نخواند **نبدگی** مخدوم عظمه الله فرمود که بخواند باری زبان درین باشد
و خالی از فایده نیست که از خواجه احمد حنبل رحمة الله علیه نقلست که گفت من خداوند جل و
علا را در خواب دیدم گفتم بار خدایا چیست فاضل ترین چیزی که بمقربان بدان تو تقرب جویند
گفت کلام من یا احمد گفتم بار خدایا بفهم و یا بغیر فهم فرمود آری بفهم و بغیر فهم و دیگر
از امیر المومنین علی رضی الله عنه که فرمود هر که قرآن بخواند در نماز ایستاده مر او را بهر حرفی
صد حسنه باشد و هر که در نماز بخواند نشسته مر او را بهر حرفی پنجاه حسنه و هر که قرآن را بخواند
برون نماز اگر با وضوست بعدد هر حرفی بست پنج حسنه باشد و اگر بغیر وضوست
بعدد هر حرفی ده حسنه باشد بعد ازان **نبدگی** مخدوم فرمود که گفته اند مستحب است
مر قاری قرآن را که در هر سالی دو بار ختم کند اگر بر زیادت قادر نبود و امام حسن زیاد
از امام اعظم رحمة الله علیه روایت کرده است هر که در سالی قرآن دو بار بخواند
حق وی ادا کرده باشد زیرا که پیغامبر علیه السلام بر جبرئیل صلوات الله علیه در
سالی که نقل فرمود دو بار عرض کرد **نبدگی** مخدوم چون برین حرف رسید فرمود
که انهم نقلست که حضرت رسالت پناه صلی الله علیه وسلم چنانچه بر جبرئیل صلوات الله
علیه هم عرض کردی برابی کعب نیز عرض کردی درین چه معنی ست هم خود فرمود

که بعضی گفته اند برای آنکه تا امت را تواضع بیاموزد تا بیچ کس از آموختن بر کسی کبر نورزد
اوست و در منزلت ننگ نکند و بعضی گفته اند برای آن خواندی که ابی کعب شتابنده
تر بود در گرفتن الفاظ رسول علیه السلام پس پیغمبر علیه السلام خواست که بگیرد از و الفاظ او
را و بخواند بقراءة خویش چنانکه از وی شنیده است و بیاموزد غیری را همچنان قاضی شرف الدین
خواهرزاده خود را این بود و غرض داشت که امروز روز تعلیم خواهرزادگان سنت است مطلوب است
کاول تخته پیش مخدوم آغاز کند و اول تخته بندگی مخدوم بدست مبارک بنویسد **بندگی**
مخدوم عظم الله اجابت فرمود و بدست مبارک این چهار حروف بنبشت **ا ب**
ت ث بعده او را همین چهار حرف تعلیم کرد بر بن عبارت که بگو بسم الله الرحمن الرحیم
آن پسرک بسم الله تمام بگفت و بعده آنچهار حرف تعلیم تلقین فرمود آن پسرک نیز
چنانچه **بندگی** مخدوم تعلیم فرمود همچنان حروفها را بگفت بعده بر لفظ مبارک راند
که الحمد لله و این دعا در حق وی ارزانی فرمود که حق سبحانه و تعالی ترا عالم گرداند بعده
فرمود که از الف و با تا کجا باید رسانید و طعامی نیز آورده بودند پیش یاران
کشیدند و یک کاک و قدری شیرینی بندگی مخدوم بستد و همان پسرک را
خوراندن گرفت و این لفظ فرمود که ما خدمت تو کنیم بعده فرمود که همچنین آورده
اند که چون اول فرزند بسم الله میگوید هر کس را حق تعالی آمرزش می
بخشد مادر و پدر و معلم را هم از اینجا فرمود که تعلیم قرآن بر سه وجه است
یکی آنست که کسی را بیاموزد بغیر اجرت از برای خداوند و چیزی عوض نگیرد
دوم آنست که کسی را بیاموزد باجرت و سوم آنست که کسی را بیاموزد
بغیر شرط اجرت اگر بروجهی بر وجوه هدیه دهد قبول کند

اما جائیکه بیاموزد للحسبه باجور ومثاب بود و کار او کار انبیا بود و اما جائیکه
بیاموزد باجرت علما را انجا اختلاف است متقدمان برانند که گرفتن اجرت روا
نیست که پیغامبر صلی الله علیه وسلم واجب گردانیده است بر امت تبلیغ قرآن
چنانکه خداوند واجب گردانیده است بر وی پس چنانکه پیغمبر را گرفتن اجرت درست
نیست همچنین مر امت را و جماعتی از متاخرین برانند که گرفتن اجرت روا باشد لان
المسلمین قد تواروا ذالک واحتاجوا الیه اما وجه سوم چون بیاموزد بغیر شرط اجرت
واگر چیزی بدو هدیه دهد قبول کند این در قول همه درست است که پیغامبر صلی الله
علیه وسلم معلم بود مع هذا هدیه قبول کردی **ذکری** در حق تلاوت قرآن
افتاد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود حق تلاوت قرآن آن
باشد که در خواندن قرآن زبان و عقل و دل شریک باشند نصیب زبان درست کردن
حروف است و نصیب عقل گرفتن معانی و تفسیر قرآن است و نصیب دل پند
گرفتن بدانست و اجتناب نمودن از نواهی آن و فرمان برداری کردن
بامرهای آن حق تلاوت این بود **ذکری** درین آیت افتاد که رب انظرنی
الی یوم یبعثون الا **بندگی** مخدوم بجا ضمران مجلس روی مبارک
آورد و پرسید که کسی را این آیت یاد هست که در کدام سوره است کسی یاد
نبود فرمود مرا آنچه یاد می آید همان یاد نیست در ایام خوردگی چندین
کتابها ما را یاد کرانیدند چنانکه مصادر و مفتاح اللغات و خبر آن در کتابها
و مفتاح اللغات جزوی بیستی خواهد بود مقدار یک جلد یاد کرانیدند
و هر بار یاد تمام می شنیدند یا لیت بجای آن قرآن یاد میکردند

بعده این حکایت فرمود که در سنه رکاو نبرادر مولانا با مولانا زین الدین نام
داشت اوراق آن نیکو یاد بود در وقت سبق خواندن اگر در سبق کسے آیتے
برای تمسک حکمی آمدی در آن محل مولانا محتاج میشدند که در کدام سوره است و مولانا
زین الدین نشسته بودی در حال گفتے که مولانا متتبع میکند که این آیت در کدام سوره است برائے
طیبت و حرکت زمانی خاموش ماندی دوم نزدی و یاران را بشمکانیدی که اکنون
خواهد گفت بعده مولانا روی مبارک سوی او می آوردند و میگفتند که بس کن شنیدیم اکنون
بگوئید که در کدام سوره است بعده گفتے که در فلان سوره است هم از اینجا در خوشخوانی مولانا
زین الدین حکایت فرمود که ارخد خوشخوان بود و خوب خواندی و از بر دها واقف
بود اگر جائی هیچ آیتے و یا غزلے خواندی در و دیوار را بجنبانیدے تا کار با آسمان
چه رسد و چندین کرت پیش مولانا تقی الدین علیه الرحمة خوانده است و هر بار که خواندے
است مولانا تقی الدین را ذوقی و حالتے پیدا آمد در آن محل دراع و دستار و
کفش و نعلین از ایشان بیخچه کردی می آوردی و یک طبله از جامهای مولانا تقی الدین
برداشتے و هر بار که خواندی همچنین دراع و دستار از ایشان افتادی آن همه جمع
کردی و آوردی و خدمت مولانا تقی الدین را در باب او دعائے نفیس این بود که خوش
خواهی بود تا کرات مولانا زین الدین در محل ناخوشی این دعوی کردی و گفتے من
هرگز ناخوش نخواهم بودن که در باب من مولانا علیه الرحمة این گفته است و فرمود که سلطان
شمس الدین عاشق خواندن او بود همه بر عشق امام خود گردانیده بود و سلطان
شمس الدین را امامان بوده اند در هر جایگاهی امامی و موذنی علحده تعین داشته
چنانکه در اندرخانه یک امام و موذن تا بچنین در هر محلے امامی و موذنی معین داشته

بود تا هر جایگاه که رسیدی امام آنجا بگاه امامت کردی و اگر مولانا زین الدین
حاضر بودی مجال نبودی که بوبود او امام آنجا پیش رفتی در حال سلطان شمس الدین
گفتی زین الدین تو پیش آ و مولانا ضیاء الدین کودکی دوم سلطان لقب بود شیخ
اسلامی می داشت و در آنچه همین مولانا زین الدین ازاوده با سه چهار یاران آنجا رسید است
که در خانقاه فرود آمد و پیش مولانا ضیاء الدین چیزی خواند مولانا ضیاء الدین عاشق
و مبتلای او شد تا بیاورد یاران او را پیغام داد که این جوان خوش خوانرا بگوید
که من تن را نگذارم و فرزندی دارم ترا بدو امادی قبول میکنم یاران او طیبت کنان پیش او آمدند
که اکنون دری کشاد دیگر چه میخواهی الغرض مولانا ضیاء الدین بدو دختر داد و
اسباب و املاک بسیار جمع شد و بیشتر ذکر او در دراکی و در آمد و سماع گفتن و خوش
خواندن فرمود علی قدر الوسع نبشته آمد مولانا نصیر الدین امام فاضی صفی
ملخص احیاء علوم میگذشت سبق در باب غربت بود تا بدین آیت رسید که وَاذِ
اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ **بندگی** مخدوم عظم الله شرفه
که چون یکسو شدند نه پرستید نه مگر خدای را و این قصه آنست دقیانوس نام بادشاهی بود
دعوی خدائی کرده بود در موضعی که بادشاهی بود برای گرفتن او رفتی او را گرفتی و گفتی
پسری از ان خود بمن بدار تا مرا بپرستد تو هم در جایگاه خود شده اطاعت من کن
برین وجهه پنج یا چهار بادشاهزاده بجرب اختلاف پیش او می بودند و او را می پرستیدند
و هر یکی را پنجیری فرموده بود که بدان مجهه بپرستند تا چنان شد که روزی این بادشاه
زادگان پیش دقیانوس ایستاده بودند و چون حق تعالی در ازل حکم بسعادت
ایشان رانده بود در خاطر یکی از ان بادشاهزادگان گذشت که این هم آدمی

دمن هم آدمی و آنچنان منم و آنچنان این برای چه این را پرستم چرا او را نپرستم
که مرا بیافرید قضا را همان زمان که این نوع در خاطر یکی گذشت در خاطر همه همین
این بگذشت هیچ یکی را قرار نماند اول آنکه در خاطر او گذشته بود بطریقی تنها از پیش
دقیانوس در خانه آمد از انجا بیرون شد و گفت جائی سر زنم و بروم که پروردگار
خود را پرستم بیرون شهر آمد و در سر راه بایستاد و همانزمان بر یکی نیز از خانهای
خود همین طریق تنها بیرون آمدند و در راهی شدند قضا را هر یکی همین راه پیش
گرفت که او ایستاده بود این جوان الیشا نزدیک رسید باید که برای گرفتن من فرستاده
باشد و هر یکی نیز همین معنی از یکدیگر تر سیدند بعد او را پرسیدند که واقعه چیست
بیرون آمدن را چه حال شد پیش آمد گفت برین واقعه بیرون آمده ام و واقعه تقریر
کرد که برین واقعه گفتم جائی سر زنم و بروم و پروردگار خود را بپرستم هر یکی
گفتند ما نیز همین واقعه است بعده گفتند واقعه یکی و راه هم یکی بیائید
جمع شویم بعده جمع شدند گفتند کجا رویم همین زمان برای گرفتن ما لشکر نامزد
خواهد شد و کوهی هم در نزدیکی آن می نمود گفتند این زمان بار همدرین کوه رویم
بعده جانب آن کوه روان شدند تا انجا رسیدند دیدند در دامن آن کوه
شبانی گوسپندان را میچراند و سگی هم دنبال او دست و همان سگ سگ اصحاب
کهف خواهد شد چون آن شبان الیشا نزدیک رسید هر یکی باجمالی و طریقی البته
با دشاهزادگان بودند پرسید که شما کجا بیرون آمده اید و واقعه چیست الیشان
واقعه خود باز گفتند شبان نیز گفت مرا هم همین واقعه است او هم با الیشان یار
شد هم یکجا شدند بعده آن شبان گفت درین کوه غاری هست بیائید

در آن غار در رویم همدران غار در رفتند چون در غار در رفتند حق تعالی در حق
ایشان عنایت فرمود خواب بر ایشان مسلط گردانید هر یکی را خواب فرو گرفت
و مهتر جبرئیل را صلوات الله فرمان شده بود کز ایشان را از پهلوی به پهلوی دیگر میگردانید
برای آنکه چون همه بیک پهلو بمانند گوشت ایشان بزمین متصل شود و بپوسد و آن سگ
بر در آن غار بنشست و سگ اصحاب کهف گشت تا قیامت است که در قیامت آن
سگ را این شرف باشد که بر صورت آدمی در صف آدمیان برانگیزند بندگی مخدوم
عظیم الله چون بدین حرف رسید این بیت بخواند قطعه سگ اصحاب کهف روزی
چند :: پی نیکان گرفت مردم شد :: پسر نوح با بدان بنشست :: خاندان بتوش
گم شد :: قاضی منهاج الدین درون حصاری وصیت شیخ الشیوخ میگذشت
تا بدینجا رسید که و ارجع الی القران فی جمیع الاحکام بندگی مخدوم عظیم الله
تعالی فرمود که رجوع کنید در همه احکام بقران اگر در قرآن نیابید سنت
رجوع کنید و اگر در سنت نیابید باجماع رجوع کنید اگر اینجا هم نیابید باجتهاد
رجوع کنید اگر اهل اجتهاد باشید و همچنین مرید را هم آورده اند که مرید در واقعات
خود اول رجوع به پیر خود کند و واقعاتیکه دارد پیش پیر عرض دارد اگر پیر غایب باشد
پیش کسی گوید که در مقام پیر نشسته است و وقوف بر واقعات دارد و ازان هم
نیز گذشته است اما پیش اجنبی نگوید زیرا چه واقعات پیش اجنبی گفتن مرید را
درست نیست اما آنکه در مقام پیر نشسته است رولد اشته اند وقتیکه پیر غایب
باشد و اگر او هم نباشد آنگاه مرید در واقعات خود بقران رجوع کند مثلاً اگر واقعه پیش آید و بیند

کہ شیطانیست یا رحمانی ست رجوع کند بقرآن واگر در قرآن بیابد بداند کہ
رحمانی ست واگر نیابد بسنت رجوع کند واگر در سنت نیابد بداند آنگاہ کہ شیطانیست
ذکرے درین آیت افتاد کہ اِذَا سَمِعُوا مَا اُنْزِلَ اِلَی الرَّسُوْلِ تَرٰی
اَعْیُنَهُمْ تَفِیْضُ مِنَ الدَّمْعِ بندگی مخدوم عظمہ اللہ تعالیٰ فرمود کہ نزول
این آیت درحق نجاشی بود در آنچہ رسول علیہ السلام را از مکہ مہاجرت شد در
حبشہ دو گان سہ گان یاررا میفرستادند چند یاررا بر نجاشی فرستادند و این
نجاشی بادشاہ حبشہ بود چون صفات رسول علیہ السلام شنیدہ بود مطیع ایشان بود
بعد از آنکہ یاران رسول علیہ السلام بر نجاشی روان شدند نجاشی خبر یافت
استقبال کرد بعد ایشان درون شہر در آمدند بعد ازان نجاشی از ایشان
صفت رسول علیہ السلام پرسیدن گرفت و ایشان ہمہ صفات رسول علیہ السلام
بیان میکردند بعد ازنزول قرآن پرسید و گفت اگر ازان یاد دارید
چیزے بخوانید و ایشان را چندگان آیت یاد بود خواندن گرفتند نجاشی
و یاران او ہمہ نشستہ بودند می شنیدند و از شنیدن قرآن ہمہ در گریہ شدند آخر
ہمہ مسلمان شدند بعد ازان این آیت درحق ایشان فرود آمد کہ اِذَا سَمِعُوا
اُنْزِلَ اِلَی الرَّسُوْلِ تَرٰی اَعْیُنَهُمْ تَفِیْضُ مِنَ الدَّمْعِ الآیت ذکرے
در نزول قل اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس افتاد بندگی
مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ در آنچہ رسول علیہ السلام را سحر کردہ بودند
و آن بریں شکل بود کہ صورتے ساختہ بودند و ہفت گرہ بر آن زدند و در ہر
گرہے سوزنے فرو بردند و ازین سحر در اندام مبارک رسول علیہ السلام

اثر پدید آمده بود بعد ده رسول علیه السلام در حالت غنودن و بیداری بودند
که دو فرشته فرود آمدند چنانکه حضرت رسول علیه السلام بشنود میان خود
حکایت آغاز کردند یکی مر دیگر را پرسید که این مرد را چه رنجه شده است فرشته
دوم جواب گفت که سحر کرده اند آن اثر کرده است باز گفت پس علاج این چه باشد
گفت صورتی ساخته اند و هفت گره در آن انداخته و در هر گره سوزنی زده در
فلان چاه فرو برده اند و بالای آن سنگی نهاده اگر آنرا بیرون آرند و قل
اعوذ برب الفلق و قل اعوذ برب الناس بخوانند و بر هر گره
بدمند صحت پدید آید بدین گونه هر دو فرشتگان میان خود گفت و شنید کردند
و باز گشتند همچنان رسول علیه السلام بیدار شد ندرخاستند نشستند امیر المومنین
علی رضی الله عنه را طلب فرمودند و گفتند دو فرشته بر من فرود آمده بودند
و چنین علاجی گفته رفته اند بر دو آن صورت را از فلان چاه بیرون آر
امیر المومنین علی برفت و آن صورت را از آن چاه بیرون آورد و ندیدند
همچنان بود هفت گره در آن انداخته و سوزنی در هر گره زده همدران حال
این هر دو سورة معوذتین نازل شد بعدد هر گره آن هر دو سوره میخواندند و
می دمیدند گره باز میشد و چنانچه گره کشاده میشد اندام مبارک بهتر می
شد تا همچنین هفت گره کشاده شد اندام مبارک علیه السلام بکلی نیکو شد بعده
بندگی مخدوم عظم الله برهانه مبارک را اندکه المتحا حق و یعنی ثابت
اثره و این نه آن حق است که ضد باطل است هم از اینجا سخن در معجزه و سحر افتاد
بندگی مخدوم عظم الله فرمود که معجزه آنست که چیزی را بر خرق عادت

خلق نبی پیدا آرد و دیگرے از آوردن مثل آن عاجز بود و درین خرق عادت
وارد می کنند که ساحر هم بر خرق عادت چیزے بسحر خود پیدا می آرند جواب این
طریق گفته اند که سحر خرق عادت نیست بلکه معتاد است اما از اینجا که اسباب و آلات
او دقیق و دشوار است هر کسی آنرا نکند اما اگر آن اسباب و آلات را جمع کند
و شرایط آن بجا آورده شود و لهذا آن ساحر که سحر میکند از کسے آموخته است
و او نیز از دیگرے پس این معتاد است نه خرق عادت اگرچه صورة همچنان نماید
مولانا قمرالدین خواهرزاده مخدوم عرضه داشت اگر در یک زمان دو شخص
یکی مبطل و دوم محق دعوی نبوت کردند و هر دو بر خرق عادت چیزی پیدا آوردند
محق معجزه آورد و مبطل سحر بینده تمیز چگونه کند بندگی مخدوم عفی عنه
که قراین احوال و افعال هر شخصے شاهد است بر محقی و مبطلی وی چنانکه فرعون
با دعوی خدائی خرق عادت می آورد چنانکه رفتن رود نیل بفرمان وے و اژدها شدن
وی بفرمان وی هرچند که این خرق عادت بود و دلیل بر دعوی بود اما هزار
قراین احوال و افعال وی شاهد بود که کذابست همچنین ساحر اگر یک چیز بخرق
عادت بسحر خویش آرد صد چیز بروی قراین احوال شاهد است بر کذابی وے
پس از اینجا تمیز حاصل آید و جواب دوم آنست که جائز نیست که حق سبحانه و تعالے
مدعی نبوت کذاب را چیزے دهد بر خرق عادت چنانکه مدعی نبوت صادق
را دهد پس هنگام دعوی نبوت از کذاب این خود جائز نبود که حق تعالے چیزے
بر خرق عادت دهد اگرچه ساحر است و اگر نه لازم آید که کار بر خلق پوشیده
گردد و حق از باطل پیدا نیاید هم اینجا سخن در مسنون افتاد و بندگی

مخدوم عظیم الله تعالی فرمود که میان علما مسئله افسون و تداوی مختلف است
بعضی مکروه داشته اند و حجت ایشان اینست که میگویند پیغامبر علیه السلام فرمود
یدخل الجنة من امتی سبعون الفا بغیر حساب فسالوه عن ذالک فقال لهم الذین
لایکتوون ولایتداوون ولایرقون وعلی ربهم یتوکلون یعنی پیغمبر
علیه السلام فرموده است که در آیند در بهشت از امتان من هفتاد هزار بغیر حساب
پس سوال کردند یارسول الله اینها کیانند فرمود کسانیکه بر جراحت داغ نگذارند
و بر علت دوا نمالند و افسون نکنند و بچیزی فال بد نگیرند و بر خدا توکل کنند
اعتماد کرده باشند اما عامه علما گفته اند که افسون و تداوی اینهمه جائز است
یکی از حجت ایشان همین است که پیغامبر علیه السلام بمعوذتین افسون کرده است و دیگر
از ابن مسعود رضی الله عنه نقلست که فرمود که حق تعالی هیچ علتی نفرستاده است
مگر آنکه مرا و را دوائی فرستاده است مگر مرگ و پیری و جواب انهی که درین باب
وارد است احتمال آنرا دارد که آن در حق کسی باشد که صحت را در افسون و
تداوی بیند اما کسیکه او عافیت را از خدای بیند و دوا را سبب در حق وی
باکی نیست اما جواب حدیث متمسک طایفه اول آنست الله اعلم که ازین
غرضیت مراد بود در حق اهل غرضیت اما جواز رخصت در حق عامه خلق

ذکری درین آیت افتاد و یوم نسیر الجبال و ترا الارض بارزة **بندگی**
مخدوم فرمود که برانند کوه ها را و به بینی زمین را ظاهر و یکسان شده و این
پیش از قیامت باشد و خطاب در حق رسول است علیه السلام و در قرآن
بیشتر جائی در باب کوه نامذکور است چنانکه وتکون الجبال کالعهن المنفوش

وجای دیگر بر طریقے دیگر و یکی همین که تسییر الجبال و تر الارض بارزة و ظاهر یکدیگر
تناقض شکلی می نماید که یکدیگر معارض می شوند یعنی اگر کسی گوید چون کوه ها همچون
عهن المنفوش باشد بر طریقے و دیگر که همه درین باب آمده است باید که نباشد تا معارض
نیاید این را جواب بدین طریق کرده اند که این معارضه نیست بلکه کوه ها را احوال خواهد
بود در حالے همچون عهن المنفوش باشد و در حالے بر افتند و در حالے نوعے دیگر پس در
قرآن هر جا که در باب کوه ها اخبار کرده اند فردائے قیامت آن حالها خواهد بود بعده
روی مبارک بحاضران مجلس آورد و فرمود که آنهمه که گفته شد هوش دارید
و در خاطر بدارید که معارضه نیست بلکه بیان احوال است که کوه ها از حالے بحالے
همچنین گردند بعده بر لفظ مبارک راند که ربع آخر قرآن بیشتر در صفت قیامت
است و از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم می آرند ایشان فرموده اند سیبنی
سورة هود یعنی پیر گردانید مرا سوره هود و گفته اند که ان این آیت است
که در حق رسول فرود آمده است فاستقم کما امرت یعنی چنانکه فرموده شده بعد
فرمود که وعید ها هم بسیار درین سورة آمده است خواجه جلال الدین حافظ
عثمانی این آیت خوانده که الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم
الاسلام دینا و عرضه است که آخر همه که نازل شد این آیت بود یا آیتے
دیگر **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که در تفسیر همین آورده است
که آخر همه نازل شد تا همچنین آورده اند که بعد نزول این آیت رسول
علیه السلام چند روز بیش نزیسته اند باز عرضه اشت چون آخر نازل شد
در آخر قران آخر انه نبشتند **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که جمع

قران بران ترتیب است که در لوح محفوظ است نه ترتیب نزول لیکن هرگاه
که حادثه پیدا آمدی برحسب آن حادثه آیتی فرود آمدی قاضی اشرف الدین
عرضه داشت که ترتیب قران در حال حیوة رسول علیه السلام بود یا بعد
بندگی مخدوم فرمود که هم در حال حیات بود امیر المومنین عثمان رضی الله
عنه ترتیب کرده اند و رسول علیه السلام را پرسیده اند چنانچه ایشان را بوحی
جبرئیل صلوات الله علیه معلوم شدی میفرمودند که این آیت فرود این آیت است
و برین ترتیب است هم بدانچه اشارت رسول علیه السلام می بود امیر المومنین
عثمان می نبشتند تا بسم الله که در سورة برات نه نبشته اند هم ازین سبب که
امیر المومنین عثمان تا برین سوره رسیدند که رسول علیه السلام نقل فرمودند و نظم
اول این سورة بیشتری موافق است مر سورتی را که بالا سورة برات است
و بعضی موافق سورة که فرود سورة برات است و رسول علیه السلام نقل کرده
ایشان را اطلاع بر لوح محفوظ نه از که پرسیدی بسم الله نبشتند و بعضی گفته اند
سورة برات که نازل شده است در نقض عهد شده است که میان مسلمانان
و کفار بود راست پس بسم الله الرحمن الرحیم نبشتند زیرا که نبشتن بسم الله
الرحمن الرحیم امانست پس ترک آوردند نبشتن وی تا امان نبود باز خواجه
جلال الدین مذکور عرضه داشت که صحابه اهل ولایت و کامل الحال بوده اند
ایشان را اطلاع بر لوح محفوظ نبود **بندگی** مخدوم فرمود
که اطلاع بر لوح محفوظ شرط صحت ولایت نیست و لازم نیست که هر کجا که
ولایت باشد این باشد بلکه از ممکنات است شاید که بود در حق هر که خواهد

دبدان مقدار کہ خواہند بدہند بیچارہ مختصر عقیدہ نفسی میگذشت تا بدینجا رسید کہ
واللہ یضل من یشاء ویھدی من یشاء **بندگی مخدوم** برین دلایل
میفرمود و بعد ازان فرمود این ہوش باید داشت کہ در قرآن لفظ اضلال بسیار جائے
آمدہ است بعضی جا اضافت بحق است و بعضی جا بشیطان و بعضی جا باصنام ہم آمدہ
است پس میان ہمہ اضلال توفیق باید و توفیق برین طریق است کہ اضافت اضلال
بحق تخلیقاً باشد و بشیطان و اصنام تسبیباً خواجہ جمید الدین سود اگر عرضداشت
اگر مصحف یا اوعیہ کہنہ شود چنانکہ از کار بیرون رود چکند **بندگی**
مخدوم فرمود کہ در جایگاہی نیکو ببرند و دفن کنند **ذکرے**
در اخبار حق تعالے اقتادہ عزیزی عرضداشت کہ در روح الارواح انیچکایت
آوردہ است کہ زاہدی بود کہ روزہا بصیام و شبہا بقیام گذرانیدہ و انواع
عبادات و طاعات بجای آوردہ و بکلی از خلق تبری نمودہ بپیغمبر آن عہد فرمان
رسید کہ فلان زاہد را بگوی کہ چندین طاعات و عبادات برائے چہ میکنی ما ترا
برای دوزخ پیدا آوردہ ایم بعدہ آن پیغمبر بر آن زاہد این پیغام رسانید
زاہد در طاعات و عبادات بیفزود و گفتند چون ترا برائے دوزخ آفریدہ اند
افزودن در طاعات و عبادات چیست زاہد گفت من خود را ندیدم کہ بہیچ
مگسے سنجم اکنون چون برائے دوزخ کہ اثر صفت قہر و لیست شاید دانستم کہ بچیزے
سنجم بعد باز فرمان آمد کہ ما ترا بمحبت قبول کردیم و این چون باشد کہ خلف
در اخبار حق تعالے جائز نیست اول فرمان اینچنین آمد کہ ما ترا برائے
دوزخ آفریدیم و آخر این کہ قبول کردیم جواب این چہ باشد **بندگی**

مخدوم عظمه الله فرمود که این حکایت و امثال این که در بعضی نسخه افتاده است بر قانون و اصول ظاهر نمی نماید زیرا که در اخبار خلف جائز نیست و اگر در نقل درست گردد پس این را تاویلی صحیح موافق اصول شرع باید طلبید و آن بمطالعه تفاسیر و یا بسماع تعلق دارد اما حالی در خاطر این میگذرد و الله اعلم بالصواب که این اگرچه اخبار است صورة اما مخرج فیه احتمال آنداردکه برای ابتلاد امتحان او را بود باشد تا آنچه معلوم خداوند است در حق وی بدین اثر پیدا گردانند نه برای تحقیق اخبار را چنانکه اخبار است من الله تعالی که بعد دخول فی الجنة خروج نیست و در حق آدم پیغمبر علیه السلام بعد دخول خروج بود و مع هذا خلف در اخبار نمی آید که آنجا میگویم این دخول ابتلائی و امتحانی بود نه دخول جزائی و همچنین زندگانی کردن یکی بعد از مرگ در دنیا چنانکه عزیز پیغمبر را صلوات الله علیه و اخبار است من الله تعالی که در موت تقدیمی تاخیری بر اجل نیست و مع هذا عزیز پیغمبر را علیه السلام بعد مرگ در دنیا زنده گردانیدند و آنجا میگویم که اینجا خلف در اخبار نیاید که این موت که در حق عزیز را بود علیه السلام ابتلائی بود و امتحانی نه انقضاء اجلی پس اینجا نیز تواند بود که همچنین بود۔

باب هفتم

در ذکر احادیث رسول علیه السلام و بیان بعضی ازان بر طریق محققان و تاویل بعضی کلمات مشایخ رحمة الله علیهم **ذکری** در احادیث رسول

علیه السلام افتاد **بندگی** مخدوم منع الله المسلمین بطول بقایه فرمود که اخبار
رسول علیه السلام بر سه قسم است متواتر است و مشهور است و احاد است متواتر آنست
که از رسول علیه السلام جماعتی از جماعتی مع اختلاف الاماکن والبلدان نقل کرده
باشند این قسم باکتاب خداوند برابر است در جمیع احکام نؤمن به ونعتقد قبول آن
ایمان است و رد آن کفر و مشهور کالمتواتر است لیکن همین بیش نیست که در عصر اول
احاد بوده باشد اما در عصر ثانی و ثالث و رابع و خامس در حد متواتر رسیده است
فرق میان متواتر و مشهور آنست که در انکار متواتر کفر است و در انکار مشهور کفر نیست بدعت
است از این جهت که اصل او از احاد است پس این مقدار شبهه باشد و خبر واحد آنست
که بحد تواتر و مشهور نرسیده است و در خبر احاد شبهه در نقل است نه آنکه در نفس
خبر پس در خبر واحد حکم آنست که رد و نه کنند و نه قبول کنند تا آنگاه که شواهد عمل بخبر
واحد موجود گردد یعنی موافقت او به کتاب و سنت مشهور بعد ازین فرمود که در
زمین عرب اهل فصاحت و لغت بسیارند و چندین مذاهب شده اند تواند
که کسی برای نصرت مذهب خود و برای قبول قول خود چیزی برداخته باشد
آورده اند که قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کذا ای یعنی بزرگان
خود احادیث مفتریات جمع کرده اند و از امام ابو یوسف قاضی رحمة الله
علیه منقول است که ایشان را چندین هزار مفتریات یاد بود و فی الجمله باید دانست
که تمسک بخبر واحد در معرفت ذات خداوند سبحانه تعالی و صفات وی
جایز نیست نزدیک علمای سنت و جماعت لقوله تعالی ان الظن لا یغنی
من الحق شیئا و دیگر خبر واحد ظنی است ازین روی که راویان معصوم

نه اند اما بخلاف فروعات دین که تمسک بخبر واحد در فروعات دین جائز است
زیرا که در فروعات ظن کافی است و دلیل قطعی آنجا شرط نیست که مبنای او ظاهر
است و هم از اینجا جواب شود مر کسانی را که تمسک می کنند بخبر احاد در اثبات جسم و
صورت و امثال این مر خداوند را چنانکه بدمذهبی برای اثبات جسم و صورت بر این
حدیث تمسک میکنند که ان الله خلق آدم علی صورته ذکرے
در روایت کردن حدیث افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که علما
در روایت کردن حدیث اختلاف است یعنی اگر مکان حدثنا اخبرنا گوید یا
مکان اخبرنا حدثنا گوید روا باشد یا نی بعضی اهل حدیث گفته اند چون خواننده
باشی حدیثی بر محدثی پس خواهی که از وی روایت کنی باید که گوئی اخبرنا
فلان و اگر محدثی بر تو خوانده باشد پس آنگاه خواهی که از وی روایت کنی آنگاه
باید که گوئی حدثنا فلان امّا بیشتر اهل علم بر آنند که هر دو یکیست و این قول معتبر
است تا روایت کرده اند از امام ابو یوسف قاضی رحمه الله علیه که گفت چون
خواننده باشی حدیثی بر فقیهی یا او خوانده باشد بر تو پس خواهی که روایت کنی
خواه بگوئی حدثنا خواه بگوئی اخبرنا و یا اگر خواهی که بگوئی سمعت فلانا و در
نقل حدیث بالمعنی نیز اختلافست بعضی میگویند روا نباشد مگر بلفظه و بعضی بر
که روا باشد و اصح قول اینست حجت طایفه اول آنست که روایت کرده اند از رسول
علیه السلام که گفت نضر الله امرأ سمع منّا حدیثاً فبلّغه کما سمع
چون کما سمع گفت باید که بلفظ باشد نضر الله امرأ سمع مقالتی فوعاها
فادّاها کما سمعها و حجت طایفه دوم آنست که پیغمبر علیه السلام امر کرده است

تبلیغ حدیث بر سبیل عموم و تبلیغ چنانکه بلفظ بود بمعنی هم بود و دیگر روایت کرده
شده است از واثل بن اسقع که یکی از صحابه بود رضی الله عنه که گفت اِذَا حَدَّثْنَاکُمْ بِالْمَعْنٰی فَحَسْبُکُمْ و امام وسیع وکیع رحمة الله علیه فرموده است که اگر میدان
معنی واسع نبودی نبیا خلق هلاک شدے و امام سفیان ثوری علیه الرحمة گفته است
که اگر من شما را گویم انی اُحَدِّثُکُمْ کَمَا سَمِعْتُ مرا استوار مدار پس ثابت شد
که اعتبار مر معنی راست نه مجرد لفظ را بیچاره لوامع قاضی حمید الدین ناگوری
میگذشت تا برین حدیث رسید که خَلَقَ اللّٰهُ نُوْرِیْ مِنْ نُوْرِهٖ بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که در حدیث دو وجه وارد میشود یکی آنکه نور حق قدیم
قابل تجزیه و تبعیض نیست و در حدیث بلفظ مِنْ نُوْرِهٖ آمده است و مِن برائے
تبعیض راست پس چه شکل سبابع آید و دوم آنکه نور محمد علیه السلام بایستے که قدیم
بودی زیرا که نور حق قدیم است چون ازان باشد بایستے که قدیم بودی بعده فرمود
جواب این هر دو اشکال برین طریق گوئیم والله اعلم که نور رسول از نور حق تعالے
بر طریق فیض باشد نه بر طریق تجزیه و تبعیض زیرا که لازم نیست هر چه از چیز باشد
تجزیه و تبعیض اقتضا کند و این را نظیر در شاهد هست چنانکه صورت داخل
در آئینه از صورت خارجه پیدا شد و هیچ میان ایشان تجزیه و تبعیض نیست پس
این لازم نیست اگر چیزے از چیزے پیدا شود میان ایشان تجزیه و تبعیض
واجب کند جواب آنکه بایستے که قدیم بودی برین طریق گوئیم که آفرینش رسول
علیه السلام از نور حق اشارت بر حقیقت انسانیت است و در آن دو طریق
گفته اند یکے آنکه محدث است و دوم غیر مخلوقست محدث از آنکه لم

یکن فکان نبوده بعده شده است و این امارات حدوث است پس محدث
باشد و غیر مخلوق از آنجهت که کیفیت ندارد نه متصل است نه منفصل نه خارج
نه داخل نه مکیف نه محدود پس قول بر غیر مخلوقست از آنجهت که کیفیت ندارد
و محدث از آنجهت که لم یکن فکان است بعد فرمود که حق تعالی را عالم خلق
و عالم امر است و هرچه از عالم خلق است آن محدود شود و کیفیت پذیرد و هرچه از
عالم امر است در کیفیت نیاید و تجدید نه پذیرد چنانکه روح و اگر جائی در کلمات این
طائفه بیند که روح را بنا مخلوقی صفت کرده است و یا برو جهی دیگر روح را صفت
کرده که از این معنی نا مخلوقی لازم آید تاویل آن همین است یعنی در تحت تجدید
و کیفیت داخل نیست نه آنکه محدث نیست و مخلوق نیست بعده فرمود که عین القضات
نبشته است که حق تعالی را چندین انواع مخلوقات و مصنوعات بوده که از میان ایشان
کثیر السجود ملایک مخصوص نگردانیده از میان چندین مخلوقات آدم را صلوات
الله علیه سجود ملایک گردانید پس چون او را محل سجود ملایک کرده توان دانست
که محل او تا کجاست و او کیست و چیست بعده این بیت بر لفظ مبارک راند

بیت جمله ملوک اهل دین جمله ملایک این ❊ سجده کنان ای صنم بهر خدا زمینتی

مبارک قصوری در مجلس شریف حاضر بوده و مکتوبات عین القضاة برآورده
مکتوبی پیش مخدوم خواندن آغاز کرد تا بدین جای رسید اللهم ارنا الاشیاء
کما هی فرمود که باید الولید عرضه داشت که معنی این چیست بندگی مخدوم فرمود
که این حدیث پیغمبر علیه السلام است و معنی آن اینست که بار خدایا بپرور
ما را و نگاهدار ما را چنانکه مادر فرزند خود را بپرورد و نگاهدارد و فرزند خود

پیش ما در فانی صفت است از اوصاف خود فانی است زیرا چه صلاح و فساد
خود نداند چشم ما در چشم اوست گوش ما در گوش اوست زبان ما در زبان اوست
پای ما در پای اوست و جمله صفات همچنین چنانکه اگر کسے فرزند خود را آهنی
می گوید از جهت او مادر جواب می دهد یعنی همچنین میگوید و همچنین است که مادر و
پدر از جهت فرزند خود بدین وجه میگویند پس بدین معنی زبان مادر زبان
او باشد و اگر کسے چیزے فرزند خود را میدهد از جهت او مادر دست فرا
میکند میگیرد پس بدین معنی دست مادر دست او باشد و اگر باری پیش می
آید مادر شش دیدبد و بدو اورا در کنار میگیرد میگریزد پس بدین معنی پای مادر
پای او باشد **بندگی** مخدوم چون بدین حرف رسید فرمود که از
فنای صفات سالک این طائفه در کلمات خویش اینچنین فنا میخواهند و از
بقای سالک بصفات حق اینچنین بقا میخواهند و امیر حسن را درین معنی بیتے
است و آن اینست **بیت** چون هست بقای من باقی به بقاے تو
پس هم تو بمان باقی خود را چه بقا خواهم ❊ و بر لفظ مبارک راند که بی مشیش
و بی نطق و بی بصر و بی سمع و بی مشی سر این معنی است و دیگر الفناء
فی التوحید نیز از اینجا معلوم شود و هر جا که مثل این کلمات است مغزش همین
است **فکری** درین حدیث افتاد الفقر سوادُ الوجهِ فی الدارین
بندگی مخدوم غظمه الله تعالی فرمود و ظاهر این بر فقر دل و اضطراری
رود که فقر بر دو نوع است فقر عزا است و فقر ذل فقر اختیاری و اضطراری
نیز گویند فقر ذل آن باشد که صاحبش بشکایت بود و بدان خرسند

دار و درماندگی باب دنان ترک فرایض و واجبات پیش گیرد و بسوال خلق روبچهره
ناشروعات عمر گذارد چنانکه در مساجد و بازار ها مشاهده می شود نعوذ باللہ منہا
در دنیا این نوع ذلّی ظاہر است و ذل را بسواد نسبت کنند استعارۃً اما فرد ا
چون او را امروز ارتکاب معصیت بود دانیان محرمات پس فرد اسواد و جہہ
از معصیت و افلاس از طاعات بود و کاد الفقر ان یکون کفرًا ظاہرًا ہمبرین
محمول است یعنی چون او را درین فقر اضطراری از ارتکاب معصیت بود و ترک
طاعت این تواند بود که سبب گردد مر کفر او را زیرا که از کبیره بکفر افتادن
نزدیک تر است و ہر جا که در دعا ہا آمده است که اللہم وقنا عذاب الفقر باز
داشت خواستن ازچنین فقر است اما فقر غرو اختیاری آن بود که صاحب
بدان خرسند بود در طاعت و عبادتش خللی نیفتد و شکایتی نبود و
این خود مطلوب اولیا ست و محبوب انبیا ست رحمۃ اللہ و صلوات اللہ
علیہم اجمعین و مملکت ہر دو جہان چنانکه خواجه خاقانی را ست بیت
پس از سی سال روشن گشت ہیچی نخاقانی که سلطان نیست در درویشی و درویشی است سلطانی
اما نزدیک محققان ارباب معانی نسبت فقر بسواد وجه از ینجهت بود که
سواد یک رنگ است ہیچ رنگی متبدل نشود لعل نشود زر و نشود و سپید
نشود بخلاف رنگہای دیگر ہمچنین نیست بلکه اگر لعل را سیاه کنند سیاه
نشود و اگر خواہند زر کنند زر نشود و اگر خواہند رنگی دیگر کنند
نشود اما سیاہی ہیچ رنگی نپذیرد آنچنان فقر یکبارگی اقتضا کند بگانگی
ہرگز دوئی نپذیرد پس کسیکه بفقر رسید به یگانگی رسید که ہرگز دوئی

راه در آن مدخل نبود همدرین محل این مثنویات بر زبان مبارک راند مثنویات

زنده دو است بل دو زندگی تست ۰ کفر و دین از پی دو رنگی تست ۰ این همه رنگهای

برنیرنگ ۰ خم وحدت کند همه یکرنگ ۰ باسیه باش چون تو نگذیرد ۰ اسپید

هیچ رنگ نپذیرد ۰ و این حدیث که کاد الفقر ان یکون کفرا نزدیک است

که فقر باشد کفر اشاره برین دارد که فقر معنی است دقیق که فهم خلق بران

نرسد پس چون فهم بدقت معنی او نرسد اگر بیان این معنی کنند برآمیزند منکر

شوند و او را بکفر نسبت کنند ازین جهت فقر نزدیک باشد بکفر از ابن عباس

رضی الله عنه منقول است که اگر این حدیث را تفسیر کنم لکفرتمونی هم ازین سبب

که ایشان از دقایق و حقایق معانی تفسیر میکردند و در فهم خلق نرسیدی

و اگر نه ابن عباس هرچه معنی تفسیر کنند نعوذ بالله منها که آنرا تکفیر کنند قاضی

صدر الدین عرض داشت که معنی الفقر سواد الوجه فی الدارین و کاد الفقر ان

یکون کفرا باصطلاح این طائفه معلوم شد اما این استعاذه را که حضرت

رسالت آب صلی الله علیه وسلم فرمود اللهم و قنا عذاب الفقر نزدیک این

طائفه در فقر عز معنی چه بود بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که چون

گفتیم که فقر یگانگیست که در دوئی را دخل نیست پس مدخل دوئی در فقر

عذاب بود و پس این اضافت بمعنی فی باشد عذاب الفقر ای عذابا

فی الفقر و آن دوئی از دو چیز بود یکی از شرک جلی و دیگر از شرک

خفی در شرک جلی دوئی در اصل توحید بود و در شرک خفی دوئی در

در کمال توحید بود پس چنانکه استعاذه بود از شرک جلی همچنان استعاذه
بود از شرک خفی **بندگی** مخدوم چون بدین حرف رسید هم خود وارد شد
که این دعا از حضرت رسالت است صلے اللہ علیہ وسلم و دامن نبوت چنانکه
از شرک جلی پاکست از شرک خفی هم پاکست پس استعاذه را چه معنی بود
هم خود جواب فرمود که هرچند همچنین است اما خود را من حیث انه بشر
بینند و دیگر تعلیما لامته هم باشد و ازینجنس بسیار است بعده فرمود که در یکتا
خود عین الفضاة که جا بجا مدح کرده است این کفر مراد داشته و گفته است اگر
این کفر است از هے کفر بعضے ابیات که لفظ کفر آورده است و آنرا مدح کرده
آنهم برین معنی حمل کنند همدرین محل این دو بیت بر زبان مبارک راند۔

مثنویات کفر اندر خود قاعدهٔ ایمانست ؛ آسان آسان بگو کافرے
نتوان رست ؛ ای کفر چه چیزی که مغان از تو بلافند ؛ اسم تو پرستند
و ز جمله تو معافند ؛ بیچاره کلمات قدسیه میگذشت تا برین جا رسید که

یا احمد من سعی اخیه المسلم علے السلطان اخبط اللہ عمله کله **بندگی**
مخدوم غظمه اللہ فرمود که ازینجا وارد می شود که سیئه مذهب حسنات نیست
وسعایته کردن یکی از سیات است پس احباط عمل ازان چگونه آید اللہ اعلم
جواب این یکی ازین دو طریق تواند بود یا برای شدة وعید را ذکر احباط عمل کرد
و یا آنکه سعایت سبب کفر گردد بمعنی استحلال و کفر سبب احباط عمل پس آنهم
سبب احباط عمل بود که سبب سبب است اگرچه متعدد شود چنانکه این حدیث
که من ترک الصلوٰة متعمدا فقد کفر **ذکرے** در معارضهٔ احادیث افتاد

بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود حدیثی هست که رسول علیه السلام
فرموده اند بعد دویست سال از مادر سگ بچه نزاید بهتر از فرزند و آنرا حدیث
طبقات گویند بعد فرمود که درین زمانه از سگ بچه هم گذشته است و حدیثی دیگر
هم هست که مثل امتی کمثل المطر لا یدری اوله خیر ام آخره این اشارت بدان
دارد که خواص امت یا در اول باشند یا در آخر و دیگر حدیثی هست که خیر القرون
قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم ثم یفشوا الکذب یعنی بعد
تابعین و تبع تابعین بعد ازان چهارم عصر کذب آشکارا شود پس این حدیث
مثبت خیریت است تا قرن ثالث علی التعیین و حدیث بالا مثبت خیریت احد است
لا علی سبیل التعیین بعد ازان فرمود والله اعلم احتمال آنرا دارد که مراد از لفظ
امتی بعد از سه قرن بود یا خود از لفظ خیر که لا یدری اوله خیر ام آخره یعنی
وصفی مشترک مراد بود ممکن که در اول بود و ممکن که در آخر باشد مع هذا
برای تحقیق رجوع به کتاب و احادیث کنند تا ائمه احادیث را تاویل چیست
از لفظ امتی و از لفظ خیر قاضی صدر الدین و اشرف الدین عرضه داشت که
چند تقریر شیخ لدهو که از مریدان شیخ رکن الدین است علیه الرحمة والغفران
و درین وقت اینجا رسیده است روز عاشوره به تهنیت رفته بودیم میگفت
که من بر مولانا حسام الدین مفتی این کلمات نبشته فرستاده بودم که معنی این
چه باشد یکی ازان اینست که در عوارف ذکر کرده است حسنات الابرار
سیئات المقربین بندگی مخدوم فرمود سیئات المقربین و اغیار فین
هر دو هست بعده فرمود که در [illegible] چه مشکل است چه باید پرسید دیگر

چه بود باز عرضه داشتند دیگر این بود که میگفت لو یعلم المشتغلون بذکری ما فاتهم
بقربی فلیبکون کثیراً ویضحکون قلیلاً و فرمود این نبشته که دوام ذکر حجاب قرب
است و دوام قرب حجاب آنش است و در دوام آتش نعمت وصال در توقف بندگی
مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که حسنات الابرار سیات المقربین معنی این ظاهر
است به تفاوت مقام خواهد شد مثلاً کسی است که علم بیان می کند این علم گفتن او
در مقام او حسنه است اما کسیکه در مقام قرب است و صاحب حالی است اگر او از
حال بعلم مشغول شود این مقام در مقام او سیئه است زیرا که فرو افتادن است
از اعلی بادنی آمدنست و نزدیک ایشان همچنین سیئه باشد و نظایر این بسیار
است چنانکه از مالک دینار رحمة الله علیه نقل است که روزی از خانه بیرون
آمده بود زار زار میگریست پرسیدند چه رسیده است پیر طریقت را گفت
دوش گناهی کردم دلیر وار گفتند آن چیست گفت اللهم اغفر لی اینک
این از من و توحسنه و این در مقام خویش ایشان سیئه گفتند و همچنین در یکی
نماز گذارد و بعد گفت الحمد لله علی التوفیق و استغفر الله علی التقصیر عالمی
بروی بانگ زد گفت پنداشتم که موحدی اما هنوز شرک گفت چرا گفت
زیرا که نماز تو صفت تست اگر صفت خویش نمیدیدی تقصیر نمیدیدی و چنانک
خدمت تو غیر است تقصیر تو هم غیر است و اثبات غیر شرکت اینک از من و تو
این حسنه است و عبادت و از ایشان این سیئه آمد به نسبت مقام ایشان
همدرین محل این دو مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنویات** باحیات
تو دین بیرون نیاید ❊ شب مرگ تو روز دین زاید ❊ جهد کن تا زنیست

هست شوی ؛ واز شراب خدای مست شوی ؛ اما آنکه گفت دوام ذکر حجاب
قرب است بدین معنی دوام ذکر حجاب قرب باشد که ذکر صفت ذاکر است زیرا چه
مقصود از ذکر مذکور است پس مادام که ذاکر در ذکر است قایم بصفت خود است
پس هنوز با خود است و همین بودن باشد با غیر و غیر حجاب پس تا با غیر است از قرب
دور است پس بر همین دوام ذکر حجاب قرب باشد بعد این مثنوی خواند مثنوی ما
ذکر خیر بر در مجاهد نیست ؛ ذکر در مجلس مشاهد نیست ؛ کار نادان کوته اندیش
است ؛ یاد گیر کسیکه درویش است ؛ و آنکه گفت دوام قرب حجاب انس است
این بدین معنی باشد که بران نظر کند که من متقرم و همین که این نظر کرد حجاب انس آمد
زیرا چه برین نظر همانجا ماند پیش رفتن نشود پس با نس کی رسد بتبرک النظر
الیه رسد همدرین محل این بیت بر لفظ مبارک راند بیت عیب جمله اگر
خودی زره بگذار ؛ عیب را بسرای عیب چکار ؛ قاضی شرف الدین عرصه داشت
که این چنین هم باشد که با یکی قربت باشد و انس نباشد بندگی مخدوم
عظم الله فرمود که اگر قرب صوری بود شاید که قرب بود انس نبود زیرا که انس
لازمه محبت است چنانکه هم در شاهد قربت بود که انس نبود بنابر غرضی قربت
بود اما موانست نبود که موانست لازمه محبت است پس آنجا هم تواند بود که با علم
خوف دوزخ یا طمع بهشت قربت باشد و انس نباشد که انس خاصه از محبت است
چنانکه اشتیاق دیگر آنکه گفت در دوام انس بنعمت وصال در توقف این
همه ان معنی باشد که در انس نظر کند که مرا موانست است آن مقام منظور
او گردد و پیش تا آن منظور باشد بیشتر نرود و پس تبرک النظر الیه بنعمت وصال

حاصل گردد و این معنی آن کلمه است که گفته اند من نظر الی مقامه حجب
عن امامه مولانا کریم الدین عرضداشت که عین القضاة در مکتوبی نوشته است
که فردای قیامت خیمه انبیا توان دید نه انبیا را معنی این سخن چه باشد بندگی
مخدوم عظم الله فرمود که والله اعلم تواند بود که ازین خیمه قالب و صورت مراد باشد
در قیامت هر که ایشان را ببیند قالب و صورت ایشان را ببیند اما حقیقت ایشان
را و درجات و مقامات ایشان را نه بیند چنانکه در دنیا هر که پیغمبر را دید قالب و
صورت ایشان را دید اما حقیقتی که ایشان را بود و درجاتی و مقاماتی که ایشان
داشتند آن کسی ندید مگر هم ایشان که یکی مرد یگری را تواند دید و همچنین در حق اولیا
هم آید در دنیا هر که ایشان را می بیند قالب و صورت ایشان را می بیند اما ولایت
و مقام و حقیقت و درجات و کرامات ایشان که عند الله است که دید و که تواند دید
بعد فرمود که فردای قیامت در بهشت اگر ذره از ایشان تباید اهل بهشت
فریاد برآرند که الجبار ما اطلع علینا چنانکه نقل است که در بهشت برقی تباید
که جمله بهشت روشن گردد و اهل بهشت جمله یکبار گویند الجبار اطلع علینا و شتکا
جواب دهند که نه چنان است که شما پنداشتند اما امیر المومنین عثمان از حجره بحجره تقل فرموده
است گوشه ردای او بود که تبافت پس هر گاه که ذره ایشان را نتوانند دید
انچه عالی تر از انست آن کی تواند دید مولانا کریم الدین مذکور عرضداشت
که هم در مکتوبات عین القضاة می نویسد که بهشت چرا گاه ستور آدم است
این را چه معنی باشد بندگی مخدوم فرمود و الله اعلم این معنی تواند بود
که ستور آدم قالب و صورت آدم باشد که خوردن و آشامیدن و قضای

مشهور است تعلق بقالب ندارد آن جز نصیب و حظ قالب نتواند بود اما کارے دیگر که حقیقت آدم را باشد آن ماورای بهشت است و آنرا مقامی دیگر است و ازین مقام مکانے و جایگاهے جز بهشت مراد نمیدارند بلکه حقیقت ایشان را هم در بهشت باوجود خوردن و آشامیدن کاری و شغلے باشد که آنرا با بهشت و نعیم بهشت مساس نباشد چنانکه در دنیا انبیا و اولیا را خوردن و آشامیدن و خفتن هست با این هم ایشان را کاری و شغلے باحق هست که آن با این مساس ندارد همچنان آنجا آنرا با این خوردن و آشامیدن و نعیم بهشت تعلق نیست پس بدینمعنی هر آئینه بهشت جراگاه ستور آدم است باز غرض آنست که هم در مکتوبات مقامی نوشته است و آنجا ذکر کرده است که چون عارف بر بخارا رسد اگر از و نشان پرسند گوید نخنگے فرود بر و ازین چه مراد داشته است بندگی مخدوم اعظم الله تعالی فرمود این اشارت بعالم دریای وحدت است کسیکه بعالم دریای وحدت گذر میکند آنچنانست که قطره در دریا افتاد چون قطره در دریا افتاد نام و نشان او که گوید پس هر آئینه اینجا عبارت همین آید که نخنگے فرود بر و در بعضے جاها همین را عبارت همچنین میکنند که وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ و بعضی جاها همین عبارت میکنند که اِذَا ظَهَرَ النُّوْرُ بَطَلَ الدُّوْرُ بعد این بیت بزبان مبارک راند بیت ظهر النور ذوالمنن باشد ؛ بطل الذور جان و تن باشد

باب هشتم

در ذکر نبوت و ذکر رسول علیه السلام و معراج او و هجرت و زیارت قبه

مبارک او و شمه در فضل صحابه بر جمیع مومنان و فضل این امت بر جمله امم و انچه
مناسب آنست ذکرے در نبوت افتاد بندگی مخدومنا المنعم
المسلمین بطول بقایه فرمود که نبوت بکسب و اختیار بنده نیست خاص بفضل مختص است
بر نسبت اینمعنی حکایت فرمود که هم از اینجاست چون لقمان حکیم را رحمة الله
علیه مخیر گردانیدند میان نبوت و حکمت و پرسیدند ترا نبوت و هم با حکمت
میان این هر دو انچه اختیار کنی آن دهیم بعد ده لقمان حکیم حکمت اختیار
کرد نه نبوت از و سوال کردند که نبوت گذاشته چرا حکمت قبول کردی گفت آنے
نادان چندین کسان را نبوت دادند ایشانرا مخیر کردند یا پرسیدند نبوت
دادند پس همین که مرا مخیر گردانیدند میان نبوت و حکمت همین دلیل است بر آنکه
نبوت ندهند پس حکمت قبول کردم ذکرے درین افتاد که پیغمبران در هر
حال پیغامبرند یعنی پیش از اظهار وحی و بعد از اظهار وی بندگی مخدومنا المنعم
تعالی فرمود که آری در هر دو حال پیغامبران پیغامبرند و پیش از وحی و اظهار نبوت علامات
نبوت در ایشان پدید می آید که آن همه دلالت بر نبوت میکند چنانکه پیغمبر ما علیه السلام
در انچه خورد بودند و شیر بخوردند چندان علامت و دلایل در ایشان پیدا آمدی
که در حد نیست بعد ازان حکایت فرمود که در عرب این رسم است که از هر قبیله در هر سالی دو کس
در مکه می آمدند تا هر که آید بچه پسر بستاند و پسری شیر بابد داد باجرت سالی دو سالی در مکه
از مادر و پدر ایشان قبول میکردند بچگان را هر یکی از مکه در قبیله خود می بردند وقتی هم
برای همینی از قبیله خود و ایگان جمع شدند در مکه آمدند هر یکی فرزندی را که مادر و پدر
داشت ازما در و پدر او قبول کردند تا اجرت و اسباب غمخوارگی زیادت دهند و فرزندے

که مادر و پدر نداشت او را قبول نمی کردند که از جهت او کسی چیزی نخواهد داد الغرض همه او را بگانان
برین شکل فرزندی را قبول کردند مگر یکعورت ازان جمع هیچ فرزندی نیافت که باجرت
قبول کند و پیغمبر علیه السلام همدران وقت شیر خواره بوده اند چون مادر و پدر نداشتند
کسی ایشان را قبول نکرد همان عورت وقت باز گشتن در دل گذرانید که هر یکی فرزندیرا باجرت
قبول کردند و من خالی خواهم رفت اگر باشد بروم همان بی مادر و پدر را ببرم تا دست
خالی باز نگردم آن عورت رسول علیه السلام را بستد و همین عورت را خسری بود لاغر و
نحیف در وقت آمدن از همه خران پس افتاده آمدی و دیگران که بر خران خود سوار گردند
پیش شان می آمدند چون این عورت رسول علیه السلام را برداشت و در کنار کرد و بر خر سوار
شد خر همچو اسپ تیزی روان شد و همه خران را پس انداخت هر یکی آغاز کردند که وقت آمدن
خر تو در عقب افتاده آمدی وقت باز گشتن پیش از همه میرود همان خر است این یا خر
دیگر خریده گفت همان خر است که بدان سوار شده آمده ام بعده همه گفتند که درین
بچه بر کتی هست که این از سبب این بچه است بعد ازان چون در خانه آورد خیر و برکت
روز بروز در خانه او افزون شدن گرفت پس عورت و شوهر او بدل و جان دوست
داشتن گرفت و شفقت ایشان هر روز زیادت تر میشد و چون شفقت عورت
بر فرزند غالب می شود شیر بسیار می شود او را شیر بسیار شد بر مراد
شیر دادن گرفت و در پرورش و غمخوارگی مبالغت نمودن گرفت تا
هر یکی ازان قبیله یقین کرده گفتند که روشنائی خانهٔ این ازین بچه است آورین چیز
برکت بسیار است و این بچه البته کسی است تا بحدی که این عورت گوسپندی چند داشت آن بمقدار

گوسپندان که در آن قبیله بچه می آوردند گوسپندان او دوچندان می آوردند تا از
همه قبیله خانه او بزرگ شد و اهل آن قبیله می گفتند که همه از برکت و دولت این بچه
است و درین چیزی هست بعده پیغمبر علیه السلام چنان شدند که بازی کردن گرفت
یعنی بازی مباح چون تیر فرستادن و غیران و میان پسرگان دیگر بازی کردن بیرون
می آمدند تا چنان شد که روزی پیغمبر علیه السلام میان پسرگان بیرون آمده بودند
دو فرشته بر صورت آدمی میان پسرگان در آمدند رسول علیه السلام را از میان
ایشان کشیدند بردند چنانکه از چشم ایشان غایب شد بعده شکم مبارک رسول را
پاره کردند چیزی از درون شکم بیرون کشیدند باز شکم چنانچه بود همچنان شد درین
میان مولانا کریم الدین عرضه داشت که آنچه بود که بیرون آوردند فرمود چیزیکه نصیب
شیطان بود آن بیرون آوردند یا دیگر چیزی خواهد بود الغرض چون بخگان
معاینه کردند که محمد از میان ما غایب شد حیران شدند مادر و پدر رضاعی او را خبر
کردند که برین نوع است بعده ایشان بدویدند و در طلب شدند بعده رسول
علیه السلام را در جایگاهی یافتند زرد شده و اثر خوفی در ایشان پدید آمده
پرسیدند که چه بود رسول گفت که برین شکل بازی میکردم دو مرد در آمدند و مرا گرفتند
بیرون بردند و شکم مرا پاره کردند و چیزی بیرون آوردند و باز شکم
من همچنان راست کردند و غایب شدند ایشان تبر سیدند گفتند تا دیگری
آفتی نزاده است ببریم بعم او تسلیم نمایم تا بدنامی برما نه نشیند ازین سبب بردند
رسول علیه السلام را با بوطالب تسلیم نمودند بعد ازان بندگی مخدوم عظم الله فرمودند که پیغمبر
ما نور صبحی بود که آن همه علامت ها و دلایل در ایشان پدید آمده بود و خبر آن چندین علامات

و دلایل پیدا آمدی که اهل قریش همه در حیرت می شدند بعد بر لفظ مبارک راند
البته در سیکه چیزے هست پیشوا آنکه آن چیز از ظاهر گردد بعضی از علامات
و دلایل آن در وے پدید می آید که در دیگرے پیدا نمی آید ذکرے ذکری در معراج
رسول علیه السلام اقتاد بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که معراج رسول
علیه السلام به بیداری بود و بشخص بود و معتزلیان این را منکر اند و میگویند بخواب بود
نه به بیداری و او را نبرند که اندر عقل راست نیاید که بنده بشبے هفت آسمان
بگذرد و باز آید و اهل سنت و جماعت گویند اگر بخواب بودی مصطفے را علیه السلام
هیچ فضل نبودی زیرا که روا باشد که جهودی یا ترسائی بهشت و دوزخ را بخواب بیند
و چیزیکه مر کافر انرا روا باشد پیغمبر را بران چه فضل باشد بعده فرمود که گفته اند
که خدای تعالی مصطفے را علیه السلام که تخصیص کرد بر دیگر پیغمبران بدو چیز بود یکے
معراج اندر دنیا و دیگر شفاعت اندر عقبی از بهر آنکه او را نبوت بود و دیگر انرا
نیز بود و اگر مر او را شریعت بود دیگر انرا نیز بود و اگر مر او را کتاب بود
دیگران را نیز بود پس فضل وی بر دیگران بدو چیز بود که خاصه مر او را بود
نه دیگران را یکی معراج اندر دنیا بود دوم شفاعت اندر عقبی و معتزلیان
هر دو را منکر اند و نزد بعضے هست که منکر معراج کافر است و نزد بعضی هست
که منکر او مبتدع هست و کافر نیست انکار کردن معراج ثابت المقدس کفر
است که این بر کتاب ثابت شده است و باز بآسمان بردن از بیت المقدس
منکر انرا کافر نخوانند از بهر آنکه باخبار احاد ثابت است و منکر اخبار احاد
کافر نباشد و لیکن هوادار باشد هم از اینجا بیان حکمت معراج فرمود که گفته اند

حکمت اندر بردن معراج چه بود گروهے گفته اند که اندر بردن معراج کراستی بود
آن آنست که خداوند عزوجل خواست که تا خزاین ملک خویش بروی عرض کند
که عادت ملوک است که چون یکی را از خادمان خویش خواهند که او را زیادت کرامت
کنند گویند انرا بنما شد خفایا کنوز خویش که کسے را از اهل مملکت ننمایند او را بنمایند
و بسر کنوز برند پس این نمودن خفایا مملکت بود و اینست معنی قول پیغامبر صلی الله
علیه وسلم رُوِیَتْ لِی الْاَرْضُ فَاُرِیْتُ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا وَسَیَبْلُغُ
مُلْکُ اُمَّتِیْ مَا رُوِیَ لِیْ مِنْهَا و گروهی گفته اند که حکمت بردن معراج
آن بود که تا بقیامت مصطفی را علیه السلام از شغل خویش فارغ کند تا شغل او
همه امت بود اگر مرا و را بمعراج نبردندی چون قیامت شدی نادیده وری همچون
دیگران بنرسیدے گفتے نفسی نفسی پیش از قیامت مرا و را بقیامت بردند و بهشت
و دوزخ و چیزهاے دیگر بدو نمودند چون قیامت آید همه خلق چیزها نادیده بینند از امید
نعمت و بیم عذاب همه نفسی نفسی گویند و وی دیده بیند از همه فارغ گشته بود امتی
امتی گوید و گروهے گفتند که حکمت بردن معراج اظهار همت محمد بود که زمین بنوشتند
و پیش وی آوردند بروی عرض کردند گفت نیست که اَنَا سَیِّدُ وُلْدِ اٰدَمَ وَلَا فَخْرَ
بهروی گفتند و پرده آسمان نیز از بهروی انداختند و گروهے دوستان
این را بدعا خواستند که رَبِّ هَبْ لِیْ مُلْکًا این را چه قدر است روی بگرداند
خلق هفت آسمان و زمین از بلندی همتش عجب داشتند که چیزے که سلیمان صلوات
الله علیه بدعا خواست نا خواسته پیش وے بردند روی بگرداند از اینجاست
که بزرگان گفته اند که چون دنیا بر مصطفی علیه السلام عرض کردند اگر بگرفتی

هرگز عقبی نیافتی و اگر چون عقبی عرض کردند اگر بگرفتی مولی نیافتی مَنْ
اَخَذَ الدُّنیا فَلَهُ الدُّنیا وَمَنْ طَلَبَ العُقبیٰ فَلَهُ العُقبیٰ وَالمَولیٰ وَمَنْ
طَلَبَ المَولیٰ فَلَهُ المَولیٰ وَالدُّنیا وَالعُقبیٰ بعده این حکایت فرمود که در شب معراج
جبرئیل را فرمان شد که بهشت را بگوی که ما ترا چندین سال باشد که آفریدیم برای دوست
خود آفریدیم اکنون امشب معراج آن دوست ماست ترا باید که بیارائی و در نظر آن دوست
بیائی جبرئیل صلوات الله علیه فرمان به بهشت رسانید بهشت خود را زیورها پوشانید و خود
را نیکو بیاراست بهشت خود مقصه در حسن جلیست بعد آنکه خود را بیاراید مقصود چون
رسول علیه السلام را معراج شد بهشت بیامد بر استار رسول علیه السلام باستاد همچنین
که او در استاد حضرت رسالت علیه السلام بایستاد حضرت رسالت علیه السلام
روی مبارک بگرداند جانب چپ کرد باز بهشت برآمد جانب چپ رسول علیه السلام
بایستاد باز رسول علیه السلام روی خود را بگرداند جانب راست خود کرد بعد از آن
بهشت گفت یا رسول الله در من چه کم است که روی مبارک از من میگردانی اگر
عروس نیاست منم و اگر شراب طهور ست در من است و اگر زنخیل است در
من است همچنین صفات خود من اول الی آخره بیان کرد رسول علیه السلام فرمود
که همچنین ست اما تا جمال حق ننگرم در تو ننگرم و همت محمد از انها نیست که بدین ها
سر فرو آورد خاص نظر بحق دارد ترا که چندین زیبائی است بهائی
تو یک کلمه بیش نیست اگر امت من ترا خواهند بران کلمه ترا بگذرند بعده بهشت
گفت یا رسول علیه السلام چیست آن کلمه رسول علیه السلام فرمود بها
تو آنست که هر که لا اله الا الله محمد الرسول الله بگوید ترا بگذرد

بس بهاے تو این کلمه آمد چندین همه نازیدن چیست بیچاره عرضه داشت که حضرت
رسالت مآب صلی الله علیه وسلم در شب معراج حضرت خداوند را بدید یا نه این مسئله چگونه
است بندگی مخدوم اعظم الله فرمود که عامه این طائفه و بزرگان ایشان چنین
گفته اند که ندید مر خداوند را عزوجل بچشم و نه هیچکس اندر دنیا بیند چنانچه روایت
کرده اند از مادر مومنین عایشه رضی الله عنها انها قالت من زعم ان محمدا رای ربه فقد
کذب هر که گوید که محمد خدای عزوجل را دید دروغ گفت و بیشترین اهل سنت و جماعت
همبرین اند که مادر مومنان گفته است رضی الله عنها و گروهی گفته اند که بدید پیغمبر علیه السلام
مر خداوند عزوجل را در شب معراج و او را مخصوص کردند از میان خلق بدیدار چنانکه
موسی را صلوات الله علیه مخصوص کردند بکلام بی واسطه و حجت کنند بجز این عباس و
اسمار و انس که این هر سه تن از صحابه چنین گفته اند که در شب معراج رسول علیه السلام
خداوند عزوجل را بدید و این گروه که این روا میدارند چنین گویند که سه تن از پیغمبران
علیهم السلام لبه چیز مخصوص بوده اند ابراهیم بخلت که هیچکس نام خلت نیافت مگر وی
و موسی علیه السلام بکلام که هیچکس با خداوند سخن نگفت مگر وی محمد مصطفی صلی الله علیه
وسلم بدیدار بچشم که هیچ کس خداوند را ندید مگر وی و اما عامه اهل سنت و جماعت این را
روا نداشتند و هر گوینده این را کافر نخواندند و مبتدع و ضال هم نخواندند ولیکن
گفتند که این خطاست از بهر آنکه زبان را بر صحابه رسول علیه السلام و رضی الله
عنهم دراز کردن روا نباشد و ایشان را به کفر یا ببدعت منسوب کردن روا نبود
ولیکن از خطا معصوم نه اند ذکریا غریب عرضه داشت که خواجه بایزید را میگویند معراج بود
بندگی مخدوم اعظم الله فرمود که معراج همه راست که معراج عبارت از قرب است

لیکن حضرت رسالت را بشخص بود و اولیا را باسرار اما معراج هر کسی در خور هر کسی هست
بر قدر منزلت هر کسی المعراج هست برسنت انمعنی حکایت فرمود در ملفوظ شیخ نظام الدین
رحمة الله علیه نوشته است مولانا فرید الدین در روز جمعه برای نماز در مسجد بر فتند مریدان
همه برابر بوده اند مولانا فرید الدین علیه الرحمة جای نشست مریدان همه عقب الشان
نشستند ناگاه مریدی از مریدان ایشان نعره بزد و بیهوش شده افتاد غوغا و شور در مسجد
افتاد قاضی و پسر قاضی حاضر بودند ایشان را خوش نیامد پیاده را گفتند که پای بگیر
و کشان کشان بیرون بر و چون شیخ چنین بدید ناخوش گونه شد و در ویشانه گذشت
و چیزی نگفت بعد آنکه آن مرید بهوش باز آمد مولانا فرید الدین روی مبارک بدان
مرید آورد و گفت الحمد لله ترا باری نصیبی از معراج شد آنزمان که تو نعره بزدی مرا
معراج بود اما یک چیز بکنید قاضی و پسر قاضی کار خود کردند شما را هم کار خود باید
چند روز بر این گذشت که پسر قاضی را زحمت پیدا شد قاضی یقین تصور کرد که این از شومیت
آنست که با مرید شیخ ما جرا گذشت و از ناخوشی شیخ است تا این بلا زیادت نشده است
بروم شیخ را خوشنود گردانم کسی را درمیان آورد و خود ساختگی دعوت کرد و بخدمت
شیخ فرید الدین علیه الرحمة آمد و عرضه داشت که گناهی در وجود من آمده و از شومیت آن
ماجرا است که بپسر مرا زحمت حادث شده است بندگی مخدوم بخشند و صفا کنند
قاضی بسیار الحاح نمود تا صفا شود شیخ قبول نکرد و گفت چنانچه تو کار خود کردی
ایشان نیز کار خود کردند باز الحاح نمودن گرفت هر کسی را شفیع آورد شیخ فرمود
حالا صفا کنیم اما برین شرط که میان من و تو مصحف منصف باشد مصحف بکشائید
تا کدام آیت آید اگر آیت رحمت آید صفا شود و اگر عکس آن آید نشود قاضی

دیگران قبول کردند مصحف را بکشادند قضارا آیینه مداوت برحسب اجرا جلیه چنانچه بوده
همچنان آمد شیخ گفت اکنون جای آشتی نماند قاضی باز گشت و آخر آن پسر شش
نقل کرد خود هم با خان و مان برافتاد و بندگی مخدوم عظمه الله تعالی چون بدین حرف
رسید فرمود که مقصود ازین حکایت آن بود که هر کسی را برحسب حال او معراج هست
و لهذا میگویند الصلوٰة معراج المومن قاضی خان عرضداشت که چون این طایفه
منسوب بفضل و کرم اند و تجاوز و عفو معروف این چگونه باشد که بندگی مخدوم شیخ بدرالدین
بران وجه آن مرید را فرمودند اینجا تجاوز و عفو نمی آید بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که طلب انصاف از ظالم خود عدل است و تجاوز فضل اینجا کار بطرف عدل
شد از اینجا چیزی لازم نیاید و شاید که از جهت ایشان تصرفی نبود من جهته الله عجز
حکمی پدید آمد و این چنین بسیار است والله اعلم

باب نهم

در ذکر هجرت و اعمام و اصحاب صفه رسول صلی الله علیه وسلم ذکرے
در هجرت اقتدا بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که چون فرمان هجرت بر رسول
علیه السلام رسید ابابکر صدیق رضی الله عنه پیش رفت رسول علیه السلام فرمود که مرا
فرمان هجرت آمده است من هجرت خواهم کرد بعده ابابکر صدیق گفت رضی الله منهم یا
رسول الله فرمود که آرے تو هم فبگی پس ابابکر صدیق بگریست و این گریه ابوبکر صدیق
را از شادی بود که گریه چنانکه از غم آید از شادی نیز آید و لهذا اگر وداع دوست بعد
فراق و مدتے جمع شوند بگریند این گریه از غم بود بلکه از طرب باشد چون خواهند
که گریه را بدانند که از شادی است یا از غم آب اشک بچشند اگر شیرین باشد از شادی

و اگر تلخ باشد از غم که دیدار دوست مرد و دست را غم نیارد و شادی آرد و مهد برین محل
این بیت بر زبان مبارک راند **بیت** دیدار یار غائب دانی چه ذوق دارد
ابریکه در بیابان بر تشنگان ببارد: بعده قصهٔ هجرت فرمود که بعد آنکه فرمان هجرت
آمد رسول علیه السلام شب تنها برون آمدند و ابابکر صدیق برابر بود و معاندان بر گرد
مکه کسان نصب کرده بودند که نماید رسول علیه السلام ازینجا برود و چون خبر رفتن رسول
یافتند تعاقب کردند بعد ازان رسول علیه السلام درمیان غاری در رفتند و ابابکر صدیق
پیش در غار ماندند و ماری دران غار جای ساخته بود و ابابکر صدیق رضی الله عنه چون
سوراخ مار را دید پای مبارک خود بر در سوراخ بداشت تا بیرون نیاید و آن مار هر بار بر
پای مبارک ایشان زخم می آورد و غلامی ازان ابابکر صدیق نزدیک غار شتران ایشان
میچرانید خبر یافت دران غار بیامد و هر روز نان دران غار بردی اند شتر میرسانیدی یک
روایت سه روز نقلست که در غار بوده اند و ابابکر صدیق یک شتر داشت آن شتر را
ازان غلام بیاراسته بران شتر رسول علیه السلام سوار شدند از آنجا بیرون آمدند سمت
مدینه روان شدند و اهل مدینه چون این خبر یافتند بر رسول علیه السلام کسان فرستادند
که شما بیائید ما جان و مال خود را فدای شما بکنیم و شما را یاری دهیم چون رسول علیه السلام
در مدینه رسیدند هر یکے از اهل مدینه تمنا می بردند که اگر رسول صلی الله علیه وسلم در خانه
من فرود آیند این دولت مرا باشد و رسول علیه السلام را فرمان این بود که هر جا که
این شتر بنشیند همانجا سکونت و دفن تو باشد و هر یکے خانهٔ خوب و مال و اسباب عرض
میکردند تا مگر در خانه من رسول علیه السلام نزول فرمایند بعده شتر مبارک در
جایگاهے که هیچ عمارت آنجا نبود بنشست رسول علیه السلام همانجا فرود آمدند و همانجا

حجره مبارک رسانند و دفن نیز همانجاست بعده فرمود که چون هجرت بر همه فرض بود
یکان دوکان آمدن گرفتند و در مکه بعض را پسران ایمان آورده بودند و پدران
بودند بعکس ازین سبب چون کسی خواستی که در مدینه بیاید کسانیکه ایمان نیاورده بودند
اورا نمی گذاشتند و او ناگفته بر میخواست و می آمد اگر می یافتند میکشتند تا حرم رسول
علیه السلام نیز بیامدند و درین میان حاضری عرضه داشت که ایشان را کسی در آمدن
چیزی نگفت **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که ایشانرا مجال نبود
که کسی چیزی گفتی گفتند ایشان از امرا و ملوک عرب بوده اند **ذکری** در
اعمام رسول علیه السلام افتاد **بندگی** مخدوم فظمه الله فرمود که برادران
بودند یکی ابو طالب و دوم حمزه و همین برادر پدر رسول علیه السلام بود خواجه
جلال الدین حافظ ملتانی عرضه داشت بعد جنگ پدر رسول علیه السلام را چند سال حیات
بود **بندگی** مخدوم فرمود که بعد هجرت باری ۸ سال زیسته اند که این منقولست باز
عرضه داشت که عباس عم رسول علیه السلام در مکه بود رسول علیه السلام در مدینه بودند
چگونه ایشان ایمان آوردند **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که در آنچه در مکه
از قریش و غیر آن با اهل مکه جمع شدند که بر دیم همه را و در مدینه بر سر تیغ آریم تا این
دین محمد یکلی نابود گردد و خاک در دهن ایشان باد و جانب رسول صلی الله علیه
وسلم سیصد چند یار الله اعلم بوده اند و هیچ کس را اسپ و سلاح نبود مگر سه شش
و سه چهار سلاح و ایشان را هزار گان سوار با اسپ و سلحه بودند بعد ازان
رسول علیه السلام خبر یافتند اهل مکه بجنگ می آیند و بر رسول علیه السلام
همین سیصد و چند یار بوده اند سمدرین میان وعده فتح رسید وحی فرود

آمد که ما حکم کرده ایم که این بار فتح تراست رسول علیه السلام این بشارت بیاران رسانیدند
یاران شاد شدند و قوی دل گشتند بعد ازانکه لشکر مکه برسید در مدینه چاه بدر را
فرود گرفتند زیراکه اهل مدینه همین آب میخوردند و گفتند همین را فرود گیریم تا ایشان
هلاک شوند بعد ازان رسول علیه السلام بلیاران خود استقبال جنگ کردند اگرچه سیصد و سیزده
چند تن جانب رسول علیه السلام بودند اما چون وعده فتح بود همه نیفتادند میرفتند
چون لشکر رسول علیه السلام بر لشکر کفار مقابل شد بمجرد مقابل شدن نه بمیت در لشکر
ایشان افتاد لشکر رسول علیه السلام درآمد نهصد تن را از سران قریش بکشتند و نهصد
تن را که اسیر بودند یکی عباس بود رضی الله عنه ایشان درآنوقت مسلمان شدند بعده

بندگی مخدوم فرمود که یاران انکه درین جنگ بار رسول علیه السلام یار بوده اند
بعد فتح ایشان را بدریان می گفتند و بر یاران دیگر ایشان را فضل بود ازان سبب
که جانب رسول علیه السلام درین جنگ یاران اندک بوده اند و جانب مکیان هزار
گان با این هم ایشان یاری دادند بنابرین بر همه یاران ایشان را فضل شد تا اگر
یاران همه نشسته می بودند اگر یکی از بدریان می آمد بالاتر همه او را جای میدادند
و تعظیم ایشان میکردند عزیزی عرض داشت چاه بدر از کجا میگویند **بندگی**
مخدوم عظمه الله فرمود مردی بود بدر نام او این چاه را کاوانیده بود همان
نام افتاد حاضری عرض داشت که خواجه حسن بصری رضی الله عنه یاران خود را فرمودند
که من جماعتی را از صحابه دریافته ام اگر شما ایشان را میدیدید می گفتند
مگر ایشان دیوانگان اند اگر ایشان شما را میدیدند می گفتند مگر ایشان از
شیطان اند **ذکر** در اصحاب صفه افتاد که ایشان اگرچه

۱ بقیه قول از صفحه ۵۷ که در ذیل آن نوشته شده است

از گرسنگی بیطاقت میشدند از خلق نمیخواستند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود چنانکه از
خلق نمی خواستند از حق هم نمی خواستند و درین معنی آنست اگر از خلق میخواستند و اظهار جوع
میکردند شکایت دوست بغیر دوست بودی و این جائز نه و از حق هم که نمی خواستند از انجهت
که نفس دشمن است و نصیب دشمن از دوست خواستن مستحسن نیست و دیگر آنکه ایشان از ارباب
یقین بوده اند ایشان را هم بر علم خداوند بحال خویش کفایت بودی چنانکه از ابراهیم خلیل
صلوات الله علیه نقلست در آن معرض که نمرود لعین در منجنیق نهاده بود در آتش فرستاده بود
در هوا بود که جبرئیل صلوات الله علیه در رسید گفت هَلْ لَکَ اِلَیَّ حَاجَةٌ ترا چیزی خاجت
هست که مرا بفرمائی تا آن بکنم گفت اَمَّا اِلَیْکَ فَلَا گفت هست اما بتو نه پس جبرئیل
صلوات الله علیه فرمود فَسَلِ اللّٰهَ پس از خدای بخواه خلیل گفت علیه السلام حَسْبِیْ سُؤَالِیْ
عِلْمُهٗ بِحَالِیْ بسنده است سوال من و علم او بحال من بندگی مخدوم عظمه الله چون
برین حرف رسید بر زبان مبارک راند بیت از حالم اگر عالمیان بخبرند ۔ از حال
من آن به که تو حالم دانی ۔ بعد ازین فرمود که از گرسنگی همین باشد که بمیرد و بمیرد گو چون زندگانی
برای رضای اوست اگر مردن پیش آید هم برای رضای او باشد بر نسبت این حکایت فرمود که نقل
است که یکی از خواجه ابراهیم ادهم رحمة الله علیه سوال کرد الفقیر اذا جاع یوما فما یصنع
قال یصبر قال السایل و لو جاع یومین قال فیصبر ثم قال السایل و لو جاع ثلثة ایام
قال فیصبر قال السایل الجوع فی ثلاثة ایام قتل قال فالدیة علی قاتله یعنی
درویش چون یک روز گرسنه شود چه کند فرمود که صبر کند باز سایل گفت اگر دو روز گرسنه
شود چکند فرمود پس صبر کند باز سایل گفت اگر سه روز گرسنه شود چه کند فرمود
صبر کند باز سایل گفت در سه روز گرسنه داشتن کشتن است فرمود پس دیت

برگشنده او بود یعنی اگر نخواستے کشت آب دانش بدادی و در خزانه وی آب و دانش بود چون نداد معلوم شد که کشتن خواست و هر آئینه هر که بکشد دیت بروی بود
همدرین محل این بیت بر لفظ دُرربار راند بیت مرکشتهٔ خلق را دیت دینار است
مرکشتهٔ دوست را دیت دیدار است ؛ بیچاره عرضداشت روایت اصول برین است که
محافظت نفس واجب است و ترک سوال فیما نحن فیه القائے نفس در تهلکه است و این
درست نه شرعاً چنانکه اکل میته و شرب خمر در حالت مخمصه اینجا اگر صبر کند تا بمیرد آثم گردد
پس اگر ترک سوال کرد تا بمیرد باید که اثم بود ببندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که
این مسئله فیه است تا نزدیک امام شافعی و بیشتر از علما تبرک اکل میته و شرب خمر در
حالت مخمصه اگر بمیرد آثم نیست بلکه ماجور است و یک روایت از ابو یوسف رحمة الله علیه
همین است و او قیاس کرده است بر اجرای کلمه کفر و برخوردن مال غیر در حالت اکراه
اگر در آن صورت صبر کرد و مرد ماجور است هم چنین اینجا والله اعلم بالصواب ـ

باب دهم

در فضل صحابه بر جمیع مومنان و فضل این امت بر جمله امم و ذکرے در مناقب ام المومنین
عائشه و عمارت روضهٔ متبرک ذکرے در فضل صحابه رسول علیه السلام افتاد بیچاره
عرضداشت که فضل صحابه بر جمله مومنان همین فضل صحبت است مخصوصیت یا در صفات
دیگر هم چنانکه علم و عبادت و زهد و تقوی و توکل الے آخره ببندگی مخدوم عظمه الله
تعالی فرمود که جواب درین جمله آنست که فاضلترین همه خلق مطلقا محمد الرسول الله
است صلی الله علیه وسلم و بعد او افضل خلایق همه انبیا و رسل اند صلوات الله علیهم
و بعد انبیا و رسل افضل بنی آدم امت محمد است صلے الله علیه وسلم و افضل امت

صدیق اکبر است و بعده عمر خطاب و بعده عثمان غفلت و بعده علی مرتضی است رضی الله
عنهم دیگر باید دانست که خواص بنی آدم یعنی انبیاء و رسل علیهم السلام افضل اند از خواص ملائکه و
خواص ملائکه چنانکه جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل صلوات الله علیهم افضل اند از عوام بنی
آدم و عوام بنی آدم از صلحا که ایشان متقیان اند افضل اند از عوام ملایک اینست مذهب
سنت و جماعت اما آمدیم بر سر حرف آنکه پرسیده که فضل صحابه بر جمله مومنان همین
فضل صحبت است خب یا در صفات دیگر همچنانکه علم و عبادت و زهد الی آخره چون حضرت
رسالت فرموده است که اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم این بر عوام
چنانکه بر خلفا اربع آید بر جمله صحابه نیز افتد پس هدایته دیگران مفید آمد
باقتدا بر ایشان و بر آئینه مقتدی فاضلتر از مقتدی و این در جمیع معانی تقاضا کند
پس ایشان را چنانچه فضل صحبت بود فضل در جمیع معانی هم بود لیکن بر چند ایشان در جمیع
معانی موصوف اند چنانکه علم و تقوی و ورع و زهد و توکل و امثال آن اما چون اثر صحبت
و فواید آن بیشتر و بیشتر از همه صفات دیگر است ایشان را باجمعها بصحبت تهنیت
کنند نه بصفات دیگر چنانکه گویند صحابه رسول علیه السلام پس دیگر یرا از اولیا ممکن و
جائز که در صفات دیگر خیر صحبت موصوف کردند چنانکه ایشان اما دولت و نعمت که در صحبت
است خاص هم بصحبت تعلق دارد آن از کجا حاصل کنند بندگی مخدوم چون بدین
حرف رسید این بیت بزبان مبارک راند بیت ماه من گر تو مرا کس نکنی من
چه کسم ۞ سنگ نه ترا بینی لعل شدن نتواند ۞ قاضی شرف الدین عرضداشت
کرد محرو صحبت و نظر رسول علیه السلام را این اثر است بندگی مخدوم عظم الله فرمود
که از ایشان مجرد نظر و مجرد صحبت موثر بودی در حق مومن که نظر میکردند نظر شفقت

بودی و نظر ایشان بالقطع در حق مومن موثر بودے و نظر از ان رسول صلی اللہ
علیہ وسلم ہمہ رحمانی است بر ہر کہ تافتی از رحمت تافتی پس ہر کہ منظور نظر ایشان و یا
بصحبت ایشان مشرف گشتے اگرچہ مجرد صحبت و یا مجرد نظر بودے آن مجرد نظر و مجرد صحبت
در حرکات و سکنات و قول ایشان و فعل ایشان اثر کردی پس قول و فعل صحابی صورتے
و نقصانے جملہ بر اندازۂ صحبت رسول صلے اللہ علیہ وسلم در وجود آمدے اندک ایشان
بسیار گشتے اما دیگرے خبر صحابہ کہ فعلے و کارے خواہد کرد از قصور و نقصان و
آفت خالی نیست اگرچہ بسیار باشد ذکرے درین افتاد کہ بعضی از صحابہ پیش رسول
علیہ السلام معصیت خود عرض میکردند قاضی شرف الدین عرضداشت با این ہم کہ می
دانستند کشف گناہ میشد و اصل در ان ستر است با این ہم اگر کسے را معصیتے در
وجود آمدی بحضرت بندگی رسول علیہ السلام عرضداشتے چنانکہ قصہ ماعز
بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود اگرچہ می دانستند کہ اصل در ستر است
اما از غلبہ ہمتے کہ ایشان را در باب دین بود و می دانستند کہ بر خود چیزے
پوشیدہ دارند در حال اظہار میکردند و این جایز است کہ کسی بر امام یا نائب
وی اظہار معصیتے می کند تا انچہ حد شرع است بروی اقامت کند پس عرضہ
معصیت صحابہ بدینمعنی ہم تواند بود کہ برای آن عرض میداشتند تا بچیزی کہ تکفیر
آن حاصل آید رسول علیہ السلام بفرمایند و بیشتری اینچنین ہم بودہ است کہ اگر
صحابہ را معصیتے در وجود آمدی پیش رسول علیہ السلام عرضداشتے بر حسب
آن واقعہ حکمے نازل شدی حکمت دران این بود کہ تا بیان شریعت
ہم شود چنانکہ قصہ ماعز و معصیت خود تقریر کرد رسول علیہ السلام بر انچہ

تکفیر آن حاصل شود او را بفرمودند همان بیان شریعت گشت باز قاضی شرف الدین
عرضه داشت این زمان معصیتے را کفارت معلوم شد پس مرید پیش پیر برای چه کشف گناه
کند و مرید را آوردن اند که شرط است که اگر گناهی در وجود مرید آید پیش پیر عرض دارد
چرا بیچیز بے که آن گناه مکفر نشود بجای نیارد معنی درین چیست که پیش پیر عرض دارد و
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که درین وقت غلبه معصیت در دلها بسیار
شده است از سبب کثرت علت معصیت تواند بود که اگر معصیت کند و انچه کفارت
آنست بران اتی شود همه کفارت آن نگردد مثلاً تکفیر معصیتے بصوم نبشته اند
درین میان معصیت از مرید در وجود آمد دو سه روزه داشتن آسان نمود بی مجاهده
نفس دو سه روزه داشت بعد ازین پیر نظر کرد که او را این آسان نمود هیچ مجاهده نفس
حاصل نیاید بعد ازین نظر کرد حب مال هم دارد او را تکفیر بالمال و شواری دارد او را
همان فرماید پیش پیر مرید را گناه خود گفتن برای همین است تا بر انچه گناه مکفر شود
و قهر نفس حاصل آید پیر همان فرماید بندگی مخدوم عظمه الله تعالی چون بدین
حرف رسید این بیت برخواند بیت روشن تر از آفتاب باید رای تا نشناسد
مزاج هر سودای ذکرے در فضل امت رسول علیه السلام افتاد بیچاره عرضداشت
که میان این امت و امتان دیگر تفاوت بسیار خواهد بود بندگی مخدوم عظمه الله
تعالی فرمود چنانکه پیغمبر این امت را علیه السلام بر جمله پیغمبران فضل است همچنان این
امت را بر امتان جمله پیغامبر فضل است و این آیت بر زبان مبارک راند که کنتم
خیر امة و فرمود که پیغامبر ما فرموده است کیف یهلک امتی انا قائدها
و عیسی سابقها چگونه هلاک بود آن امت که پیش شده او عیسی باشد و من باشم

وعیسی پیشرو رانده ایشان یعنی پیشوای ایشان منم وعقب ایشان عیسی صلوات الله علیه
ذکرے درحرم رسول علیه السلام افتاد مولانا نجم الدین شاعر عرضداشت کہ رسول علیه
السلام را نه حرم بود اما زاید ازین بوده است یا نه بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود در کتابها
همین نه حرم نبشته اند زیادت ازین در نظر نیامده است باز عرضداشت کہ جای من شتوده
ام کہ شش حرم دیگر جز این نه حرم بود ولی پیش از دخول ایشان را رسول علیه السلام طلاق
گفته اند بندگی مخدوم فرمود کہ کمتر خواهد بود زیرا چه دیگران را خواستن ایشان حرام
شد مطلقه رسول علیه السلام شد اند پس در حق ایشان ضرر آید روایتے شاذ خواهد بود
قاضی صدر الدین عرضداشت کہ بمجرد نکاح دیگرے را حرام شود یا بعد دخول فرمود
کہ بمجرد نکاح زیرا چه ازواجه امهاتهم مطلق است پس نظرا الی الاطلاق بمجرد نکاح
دیگران را حرام میشود بعد ازان انیکایت فرمود کہ در تفسیر امام زاهدی دیده ام
ازان نه حرم یکی را کہ بر سن شده بود رسول علیه السلام خواستند کہ او را طلاق دهند
او دریافت بعده پیش رسول علیه السلام آمد گفت یا رسول الله سن قسمت خود
را بجواهر خویش عایشه رض ایثار کردم تو مرا از میان ازواج خود جدا مکن تا زوال این
شرف کہ از میان ازواج توام از من نشود و این شرف در دنیا و عقبی مرا باشد
بعده رسول علیه السلام همچنان کردند طلاق نه گفتند ذکرے در مناقب
مادر مومنان عایشه رض افتاد رضی الله عنها بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
فقیهه امت ایشان را می گفتند و نیمی دین از ایشان گرفته اند تا رسول
علیه السلام فرموده اند خذوا شطر دینکم عن الحمیراء بعده فرمود
بعد نقل رسول علیه السلام میان صحابه در مسئله اکسال اختلاف افتاد یعنی وجوب غسل

هست یا نیست ابابکر صدیق و امیر المومنین عمر و صحابه کبار مه حاضر بوده اند میان
خود اتفاق کردند که این مسئله را فتوی نویسید از مادر سومنان جواب ستانید همچنان کردند
فتوی نبشتند و برما در مومنان عایشه رضی الله عنها بردند ایشان جواب فتوی نبشتند که
غسل واجب شود و حدیثی درین باب رسول علیه السلام فرموده بودند در حال ان خدمت
بندگی مخدوم چون برین حرف رسید فرمود که امیر المومنین ابابکر و صحابه کبار
همه حاضر بودند بوجود ایشان اختلاف نیکه میان صحابه افتاد برخواست و چون جواب
فتوی بر وجوب غسل نبشته فرستادند امیر المومنین عمر رضی الله عنه فرموده اگر کسی بعد
ازین گوید که غسل واجب نیست او را دره زنم و هم درین محل شریف قاضی بدر الدین
ظفر آبادی بیامد و او را با کسی غرضی بود آن باب بندگی مخدوم او را پرسیدند
او آغاز کرد که برو رفته بودم و چنین گفتم داد این چنین جواب گفت باری گفت
بندگی مخدوم عظمه الله را این سخن بغایت ذوق داد که ترک او کرد و چند کرت
بر زبان مبارک خود همین تکرار میفرمود که باری گفت بعد ازان روی بقاضی بدر الدین
آورد و فرمود که مرا ازین سخن قصه افک مادر مومنان عایشه رضی الله عنها یاد آمد
و آن معروف است مقصود آنکه چون امیر المومنین عایشه را رضی الله عنها اتهام
پیش آمد یاری از یاران رسول علیه السلام چون این قصه شنید بغایت منغص
و ملتفت شد در خانه آمد و زنان صحابه منتظر شوهران خود می بودند همین که ایشان
از مجلس شریف رسول علیه السلام در خانه می آمدند زنان هر یکی شوهران خود
را می پرسیدند که امروز چه ماجرا بود و رسول علیه السلام چه احکام بیان میفرمودند
ایشان هم پیش زنان خود آن جمله بازمی گفتند الغرض چون آن خبر منغص

وملتفت شده درخانه بیامد اهل بیت او حال شوهر بدید که ملتفت شده است پیش وی رفت
وگفت حال چیست مگر وعیدی نازل شده شوهر او گفت قصه بدین جمله است التفات
ومنغص من ازین جهت است بعده زن او گفت برای این معنی را منغص والتفات چیست
اگر کسی بر من کرزن تو ام مثل این اتهام کند وپیش تو رساند تو استواری داری یا نه گفت
نه گفت پس هرگاه که درحق من استواری نداری درحق ام المومنین عایشه بیشک استوار
مدار یقین بدان که دروغ است واو پاک تر از من است بعده شوهر او گفت همچنین است که استوار
ندارم ویقین بر کذب آنذارم اما باری گفتند همدرین محل این بیت بر زبان مبارک
راند بیت بنیم رخ یار یانه بینم ؛ طشت از سر بام باری افتاد ذکری
در عمارت روضه پاک رسول علیه السلام افتاد بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود
که ابتدا در مقبره رسول علیه السلام چهار دیواری وگنبدی نبود بعد از انکه اهل عرب
در زیارت می آمدند وخود را بر قبر مبارک می غلطانیدند وگریه وزاری مینمودند
ومثل این بی ادبی ها دیگر میکردند چند مردمان که اهل عرب بودند ایشان گفتند
نیکو نیست برین طریق چرا که بی ادبی میشود اگر باشد چهار دیواری برارم تا مثل
این بی ادبی ها نکنند واز دور زیارت کنند وبگذرند ایشان چهار دیواری
برآوردند بمقداری که استاده قبر مبارک نموده شدی هم از برون زیارت
میکردند وباز می گشتند باین هم بعضے از نادانی وگستاخی دیوار بجهیدند
ودرون در میرفتند همیران طریق بر قبر مبارک رسول علیه السلام
می غلطیدند بعد از ان بی بی زبیده حرم هارون رشید گنبدے
برآورد وسر آن گنبد کشاده داشت بعد روزی خلیفه که در آن

بود بزیارت آمد گفت اگر باشد من درون گنبد بروم قبر مبارک را ببینم سعادتی
حاصل کنم هرچند که منع کردند نشنید بسبیتے کرد بالای گنبد رفت ازان سر گنبد که گشاده
بود ازان راه درون گنبد فرود آمد چون درون گنبد در رفت چشم او از نور روضه پاک
رسول علیه السلام خیره گشت و زیارت کرد بیرون آمد و سر گنبد را او پوشانید قاضی
صدر الدین عرضداشت که در روضه پاک رسول علیه السلام باری هم خفته است
بندگی مخدوم عظم الله فرمود دو بار درون گنبد بایان قبر خفته اند یکی امیر المومنین
ابوبکر صدیق که سر او برابر سینه پیغمبر است دوم امیر المومنین عمر رضی الله عنه که سر او
برابر سینه ابوبکر است و بیرون گنبد سمت سران خطها کشیده اند برای نشانی
قبر مبارک رسول علیه السلام را و دو قبر ایشان هر دو یاران را تا هر که برای زیارت
بیاید برابر خطها استاده میشود زیارت رسول علیه السلام و آن دو یار میکند بعده
بندگی مخدوم عظم الله این حکایت فرمود که بزرگی مجاوری میکرد او را این
تمنا شد که بعد مردن من مرا بیرون کنند بایان روضه پاک اگر دفن کنند سعادتی
ببرم با مجاوران دیگر در ساخت ایشان نیز قبول کردند چون وفات یافت هم در
بایان گنبد بداشتند و این وصیت کرده بود اگر مرا بایان بدارید باید که بر سر گور
من این بنویسید که رَاعِيهِمْ كَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لله دیگرے
در گذاردن دوگانه نماز بروح پاک رسول علیه السلام افتاد قاضی بدر الدین
ظفر آبادی عرضداشت که در گذاردن دوگانه اگر به کسی گوید که برای چه باید
گذارد که رسول علیه السلام محتاج ثواب دوگانه نیست بندگی مخدوم عظم الله
فرمود که این سخن نادان گویند دنیکو نمی گویند اگرچه دولت و منزلت

رسول علیه السلام برکمالست و دران هیچ شکی و شبه نیست آثار رحمت و نعمت
حق بی نهایت است و هر چند کسی نعمت و دولت یابد بزیادت محتاج است پس ازین
روی که رحمت و نعمت آن درگاه بی نهایت باشد برای زیادت محتاج باشد و گفتن این
که فرض شد اللهم صل علی محمد معنی اینست که اللهم ارحم محمدا پس اگر محتاج نبودی
رحمت خواستن و درود فرستادن برامت فرض نگشتی ذکریا غریب عرضه داشت که
گله هست که بران درود نمی گویند از کجاست بندگی مخدوم عظم الله تعالی فرمود
که در کتابهای باری در نظر نیامده است و این عوام می گویند آثار و روایت ها مطلق است که درود
گویند مناسب این معنی حکایت فرمود که در انجه خواجه مظفر در یارحمة الله علیه با خواجه
خضر رحمة الله علیه مصاحب بود خواجه خضر در بادیه میرفت و خواجه مظفر برابر بود بر سر
جزیره بر سیدند بالای آن گلی بود خواجه خضر آن گل را بستد و درود گفت و بر روی
چشمها فرود آورد بعده خواجه مظفر در یار اگفت که بر تو باد اچون گلی بینی درود
گوی و بر دیدگان بمالی خواجه مظفر گفت بلی بندگی مخدوم چون برین حرف
رسید فرمود که این از انجاست که چون در شب معراج حضرت رسالت پناه
صلی الله علیه وسلم را بالا بردند حضرت رسالت پناه جائی رسید که انجا از خوبی
مبارک او گل پیدا آوردند پس هر گاه که کسی گل می بیند آن قصه را یاد می
آرد که گل از خوی مبارک رسول علیه السلام است پس گوئی در ذکر رسول علیه السلام
می شود و در ذکر رسول علیه السلام درود می گویند و این معنی در جمله گلها موجود است
و دیگر که بوی خوش محبوب رسول است صلی الله علیه وسلم پس هر گاه که
مومنی را بوی خوش میرسد حضرت رسالت را یاد میکند و چون یاد کرد

برآمیخته درود گوید پس درمیغنی همه برابر اند پس تفاوت از کجا و از خدمت مولانا تقی الدین رحمة الله علیه نقلست که فرمودند کی گل از دست دور مکنید که شما را در روز دیگر بعد بعد مقبور هم ازینجاست که گلاب در کفن مرده میریزند و گل می اندازند بنابران که چون گل از خوی مبارک رسول علیه السلام است چون پژمرده باشد آتش دوزخ بروی کار نکند پس باید که در کفن مرده گل و گلاب بسیار اندازند و در کوزه که آب خورند می باید که دران هم چند گلی باشند و بوی خوش خود محبوب رسول علیه السلام است و از گل بوی خوش می آید چنانکه از رسول علیه السلام می آرند که فرموده اند حبب الی من الدنیا ثلثة الطیب و النساء قرة عینی فی الصلوٰة -

باب یازدهم

در ذکر طهارت اقتدا و بندگی مخدوم عظم الله فرمود که در احیاء علوم طهارت را چهار مرتبه نهاده است اول طهارت ظاهر از انجاس و احداث دوم طهارت جوارح از معصیت و خلاف سوم طهارت باطن از صفات مذمومات چهارم طهارت سر از ماسوی الله تعالی و این قدمگاه عارفانست و مقام منتهیان است و سر پاک این اگو بندو طهارت اصلی پس بزرگ است ارباب بصیرت و اصحاب سلوک از سیاست این آیت که لا یمسه الا المطهرون سرگردانند و انچه درین آیت است الیشان میدانند بعده بر لفظ مبارک راند که در حضرت پاک جز پاکان را گذر نیست بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این بیت بزبان مبارک راند

بیت ذکر پاکت کجا توانم کرد + منکه آلوده ام بمی دهنی + و فرمود که طهارت تن مردل را همچون طهارت جامه است مر تن را اگر جامه پاک

باشد و تن پاک نباشد نماز درست نباشد بفتوی ظاهر شرع همچنین اگر تن پاک باشد و دل
پاک نباشد نماز درست نیاید بفتوی اهل طریقت همدرین محل بیچاره عرضداشت آنکه بعضی
ترک نماز میکنند هم ازاینجا خواهد بود که دل پاک نمی یابند و بفتوی اهل طریقت بی پاکی
دل نماز درست نه ضرورت ترک می آرند **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که هم
ازاینجا ترک میکنند اما ترک کردن نیامده است و هیچکس از مشایخ برین قایل نیست که درین
محل ترک نماز کند بلکه نماز بگذارد و بداند که نماز من بر فتوی اهل طریقت جایز نیست
و نادان ترک می آرند نظر آن کسان تا اینجا بیش نرسیده دانستند که در طریقت
بطهارت دل نماز درست نیاید ترک آورند و ازین بیشتر نشدند تا بدانستندی که ترک
نباید آورد و ازان بیشتر نظر کردن آنست که بداند تکالیف شرع بر حالست چنانکه
کسی قدرت بر قیام ندارد تکلیف شرع در حق او آنست که نشسته گذارد و هر کسی
نشسته نمی تواند گذارد در حق او تکالیف شرع برآنست که غلطیده گذارد باشارت پس چون
اینچنین بدانست بداند که تا قدرت در پاک کردن دل متعذر است تکلیف در حق وی آنست
که با پاکی تن نماز گذارد و ترک نیارد و برین ترک معذور نباید بعد آنکه طهارت دل
حاصل گردد و در آن تکلیف بگردد که با طهارت دل نماز بگذارد زیرا که دوران تکالیف
شرع برحسب دوران حال است و این غلط از اینجا بود که کسی که سلوک طریقت
برای خویش کند اما اگر در سایه دولت پیر بود این غلط هرگز نبود مکتوبات
عین القضات مقابله میشد تا برین حرف رسید که تقسیم طهارت کرده است
اول طهارت ظاهر تن است آنگاه طهارت حواس است آنگاه طهارت
دماغ از تخیلات آنگاه طهارت دل بیچاره عرضداشت که ترتیب تصفیه

همین نهج است که عین اقتضاء تربیت است یا بر طریق دیگر بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که همین نهج ترتیب است تا بر این توجیه نکند راست نیاید اول ظاهر پاک کند نگاه
طهارت حواس انگاه طهارت دماغ از تخیل انگاه بدل مشغول گردد باز بیچاره عرضداشت
که در طهارت تن امتدادی دارد یا نه بندگی مخدوم فرمود که در پاک کردن تن چه امتداد
است در زمانی جامه و تن شست پاک شد اما امتداد در پاک کردن حواس است اینجا نسیان
کار دارد زبان باید که از دروغ گفتن باز دارد و چشم از دیدن محرمات باز دارد
و گوش از ناشنیدنیها باز دارد و شکم از خوردن حرام همچنین هر اندامی را نگاهدارد
دانگاه طهارت حواس پدید آید این امتدادی و مدتی دارد عزیزی عرضداشت
اگر ابتدا کسی در تطهیر دل مشغول شود و اعضا تبع دل است پس چون دل تزکیه
و تصفیه یافت ضرورت اعضا تبعا پاک گردد پس از اینجا ترتیب نمی آید بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود اینجا دو طریق است چنانکه دل اصل است و اعضا توابع او
پس چون دل پاک گردد اعضا هر آینه بحکم تبعیت پاک گردد و از اینجاست این
آید اما از اینجا که حواس خمس هر یکی دروازه دل است هر چیز که بدین حواس خمسه خواهد
کردن اثر آن تواند بدل سید و بدان دل را ظلمتی و کدورتی پیوسته حاصل می آید
پس این اگرچه بوجه اول ممکن است اما بر این وجه دوم راست نمی آید پس از اینجا
ترتیب تقاضا کند تا راست آید عامه مشایخ را روش همین است اما بعضی مشایخ
را این روش هم است که آغاز هم از دل می کنند لیکن گفته اند این نهایت دشوار
است و خطر این بسیار است بیچاره عرضداشت اگر کسی در خلوت جای بنشست
در یک زمان همه حواس گرد آورده نشست آنزمان مشغول بدل شود یا چه کند

بندگی مخدوم عظمه الله فرمود هر آئینه آنزمان در پاک کردن باطن مشغول شود اما
محافظت ظاهر در ظاهر بمحافظت مشغول شود و در باطن در کار دل مشغول شود
ظاهر بمحافظت و باطن در کار و این خود بخود نشود مگر در حمایت پیر پخته و این راه
رفته و صاحب دیده شده باشد و بر علل و امراض باطن و علاج آن طبیب حاذق
گشته باز بیچاره عرضداشت چنانکه در تطهیر ظاهر ترتیب است آنچنان در تطهیر
باطن هم ترتیب هست که اول ازین آغاز کند انگاه ازین بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود در باطن هم ترتیب هست مذمومات و محمودات است به بیند آنچه
مذمومات است آن در وی چیست قطع آن مذمومات اول کند بعده چیز دیگر
درین میان مولانا معز الدین عرضداشت که بعد قطع مذمومات دیگر چیست فرمود
که مرید را چنانکه از صفات مذمومات پاک باید شد از محمودات نیز پاک باید
شد بیچاره عرضداشت که در مذمومات پاکی تبرک آنست اما در صفات محمودات
پاکی بچیست بندگی مخدوم فرمود پاکی از صفات بترک النظر الیه است چنانکه
مرید را صفات مذمومات حجاب است نظر بر صفت محمودات نیز حجاب آنست
ازینجاست که گفته اند العالمون محجوبون بعلمهم یعنی بالنظر الیه الزاهدون
محجوبون بزهدهم یعنی بالنظر الیه والعابدون محجوبون بعبادتهم یعنی
بالنظر الیه و از عارفان خود نظر بغیر شرک است و آن خود در حق اشیا
بیاید بیچاره عرضداشت میان مذمومات هم ترتیب هست که اول از کدام
آغاز کند مثل از حسد یا از حقد یا از مذمومه دیگر بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود هر صفتی که ضعیف تر است اول ازان آغاز کند انگاه تقوی

مشغول گردد اگر اول هم بقوی مشغول شود نتواند باز بیچاره عرضداشت که
مرید علاج و طریق قلع آن خود نداند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که مرید
از کجا داند تا پیر او را نفرماید در کتاب بزرگان نظر کند آنرا پیش دارد از انجا
خود را راست کند و این نادر است زیرا که از انجا هم نتواند نگاه داشتن و فراهم
آوردن آن چنانکه مریض ظاهر بخودی خود علاج مرض خود نتواند کردن مریض
باطن نیز همچنین نے تفاوت باز بیچاره عرضداشت جائیکه مرید را پیر حاضر
است برای چه از کتابها راست کند هم از پیر علاج هر دردی طلب کند
و خود را بدان راست نماید بندگی مخدوم فرمود جائیکه پیر حاضر است
کتاب او همان پیر اوست برای چه در کتابها نگاه کند ذکر
در قدوسیه افتاد حاضری عرضداشت که جائے نبشته است که بنده را
بقدوسیه راه نیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که ازین
قدوسیه قدوسیه مطلق مراد است یعنی نے عیب و بکل وجه پاک باشد
و آن مرحق راست جل جلاله اما اگر بوجهی پاک است و بوجهی نه قدوسیه مطلق
نباشد و ازینجهت که بنده از صفت مذمومه بصفت محموده برون آید پاک گردد
بنسبت آن زیرا که سالکان را ازینچنین هست که در راه سلوک از جمله نقصانی
ها و عیوب بیرون می آیند تا انجا که کمالات ممکن است آن حاصل می کنند
مگر از حدوث خود که آن سر همه عیب هاست ازان هرگز بیرون آمدن
نتواند و هیچ آفریده ازین بیرون نیامده است و دوم ازین که قیام بدوست
بعده بر لفظ مبارک راند قیامنا به وجودنا منه این دو

چیز است که هرگز ازین بیرون نتواند آمد و دیگر تا انجا که نقصانی و عیبی که
هست ازان بیرون آید و کمالات حاصل کنند و از بعضی منقولست انا اقل من
ربی بشبیین علی حسب اختلاف العبارت همین دو چیز مراد است الله اعلم که قیامنا به
و وجود نا منه بعده فرمود که روش سلف پیشینیان استغراق همت بود در
پاک کردن دل مهما امکن بغایت و نهایت میرسانیدند اما در طهارت ظاهر آسان
میگرفتند و بر حد علم اقتصار میکردند چنانکه روایت از امیر المومنین عمر رضی الله عنه که با
علو منصب خویش از سبوی نصرانیه توضی کرده است با آنکه معروف است که آوند ایشان
از خمر کمتر خالی بودی که نزدیک ایشان خمر پاک و حلال است چنانکه نزدیک ما آب
و صحابه کرام رضی الله عنهم بر زمین بی مصلی نماز میکردند و پای برهنه در راه ها میرفتند
و بودی که در استنجا بسنگ اقتصار میکردند اینک سهولت ایشان در طهارت
ظاهر چنین بوده است و مشغولیان صوفیان نیز همچنین است اما امروز یکی اینی که از جهل خویش
در طهارت ظاهر چندان سخت گیرد که از حد علم بیرون آید و آن را در حق خود احتیاط
نام کند اگر جامه اش ریم ناک شود در حال بیرون کند با آنکه پاکست و هیچ او را پاکی
نبود از انچه در باطن پرست از غل و غش و حقد و کبر و عجب و ریا و نفاق و اگر کسی را
ببیند که پای برهنه رود در حال منکر شود با وجود رخصت شرع و هیچ منکر نشود
از ان غل و حقد و عجب و ریا و نفاق که بدان خرابی دین اوست و این همه از قلت
علم و ترک ادب گرفتن از صحبت صادقان و از علمای راسخ پیش آید و الله اعلم

ذکر ے در وضو کردن و باوضو بودن افتاد بندگی مخدوم عظمه الله تعالی

فرمود که ابو هریره رضی الله عنه روایت کرده است که پیغمبر صلی الله علیه
وسلم مر بلال را گفت نزدیک نماز بامداد یا بلال مرا بگوی امیدوارترین
کاریکه تو کرده در اسلام چیست که من در شب معراج آواز نعلین تو پیش از
خود در بهشت شنیدم گفت یا رسول الله هیچ کاری امیدوارتر در اسلام ندارم
الا هر بار که مرا حدثی رسیده است در شب یا در روز وضو سازم و در وقت
نماز بگذارم بندگی مخدوم عظمه الله چون برین حرف رسید فرمود که ازینجا است
که یکی از ادب صوفیان اینست که همیشه باوضو باشند که وضو سلاح مومن است
و جوارح چون در حمایت وضو باشد که آن اثریست در شرع راههای شیطان بر
گم گردد و انس مالک رضی الله عنه روایت کرده است در آنوقت که پیغمبر علیه السلام
در مدینه رسید من هشت ساله بودم پس مرا گفت ای فرزند من اگر توانی همیشه
بر وضو باشی پس بباش فانه من اتاه الموت وهو علی الوضوء اعطی
الشهادة هر که باوضو بود و بدو مرگ برسد او را شهادت داده شود یعنی شهید
میرود باید که در وضو ساختن اصراف آب نکنند و بر حد علم بایستند که از ابی
کعب رضی الله عنه روایت است که پیغامبر علیه السلام فرموده است که مر وضو
را شیطانی ست که آنرا ولهان گویند پس بپرهیزید از اسراف آب و ابو
عبد الله رودباری گفته است رحمة الله علیه که شیطان همیشه بکوشد که
بگیرد نصیب خویش از جمله اعمال بنی آدم پس باک ندارد که بگیرد نصیب خویش
بدین که زیادت کنند از آنچه فرموده شده اند پس معلوم شد که سلامتی
در آنست که مومن بر حد شرع علم بایستد نه سر موی پیش شود نه پس آید

بعده فرمود که در وضو که بعضی سخن میگویند نباید گفت زیرا که در وضو سخن گفتن منهی است و اول حضور در وضو باید تا نماز بحضور گذاردن آید و گفته اند همان مقدار که حضور در وضو باشد همان مقدار در نماز باشد و وضوی که با حضور کنند نماز هم با حضور گذاردن آید و گفته اند الوضوء الفصال و الصلوات الاتصال من لم ینفصل لم یتصل پس باید که اول حضور در وضو طلبد و با غیر مشغول نگردد تا در صلوة حضور آمد و این که گفت الوضوء الفصال یعنی الفصال عن الغیر و آنکه گفت و الصلوة الاتصال این اشارت بر آنست که لی مع الله وقت بعده فرمود که در نیوقت وضو میکنند و با هر کسی سخن میگویند و آنچه درین باب نگاه باید داشت آن ترک می آرند و بعضی از در وضو کردن دیده ام حیران گشته ام وضو کردن بر ین نهج است که چون آب بر دست ریزند و از سر انگشتان بر دست آب ریزد و ازره مرفق بیرون برد و صورت این آبندگی مخدوم بر ین طریق تعلیم کرد و در بازوی مبارک خود تصویر کرد و فرمود همچنین بشوئید و در نیوقت می بینم آب بر سر مرفق میریزند تا از سر انگشتان فرود می افتد این منهی است و بعضی از انها نند که دیگر بر آب ریختن همین فرمایند و این نمی شاید که استعانت میشود مگر آنکه کسی بغیر قصد او و بنیت حسنه بیاید یاری دهد و وضو بکناند اینجا منع نکنند تا نیت او معمول ماند و چند کرت بر زبان مبارک راند که حضور در صلوة بعد از حضور در وضو راست۔

باب ۱۲ دوازدهم

در ذکر صلوة و آنچه مناسب اینست ذکری در فضیلت دوگانه نماز افتاد بندگی مخدوم متع الله المسلمین بطول بقایه فرمود حق تعالی را در

در آسمان و زمین و تا انجا که علم ست خدای بیش داند تا چند هزار فرشتگان اند هر فرشته
را عبادتی معین ست بعضی را رکوع و بعضی را سجود و یکی را تهلیلی و دیگری را تسبیحی از وقت
آفرینش تا انگاه که خواند بود همه ران هیئت خواهند بود یعنی هر که در قیام ست در قیام و هر که در
رکوع ست در رکوع و هر که در قرات ست در قرات و هر که در قعده ست در قعده و هر که
در سجده ست در سجده و هر که در تسبیح ست در تسبیح از روز خلقت تا روز قیامت بر این صفت
خواهند بود و آنجمله در یک دوگانه نماز که مومن بگذارد موجود ست و این از تمنای
رسول علیه السلام شد چون در شب معراج حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم بالا بردند
هر فرشته را بعبادتی مشغول دیدند و در هر عبادتی که فرشته بدان مخصوص بود
تمنا می بردند که اگر این امت مرا باشد بهتر بود حق تعالی اجابت فرمود که در یک
دوگانه نماز از جمله عبادت های مختلف موجود گردانیدم تا هر که دوگانه نماز از دل بگذارد
گوئی جمله عبادتهای فرشتگان بجا آورده باشد و خداوند را بعبادت
فرشتگان پرستیده باشد یک دوگانه را چنین شرفی ست که قدر
آن نمیدانند بیچاره عرضه داشت که اگر میان تکبیر امام و مقتدی
تقدیم و تاخیر می افتد چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله
تعالی فرمود که تقدیم و تاخیر در تکبیر اول یا در تکبیرات
دیگر اگر در تکبیر اول ست در تقدیم مقتدی نگردد و تاخیر نشاید
اما مقتدی گردد اگر در تکبیرات دیگر ست نمی شاید باید که در تکبیر تقدیم
و تاخیر نباشد و بر کل افعال و ارکان با امام مقتدی موافقت
نماید تا متابعت آید و همین که امام تکبیر گوید هم در عقب

آن مقتدی تکبیر گوید باید که بهیچ وجه مخالفت امام نماید شیخ عزالدین عرضداشت
که اگر امام سر از رکوع و سجود برداشت و مقتدی هنوز تسبیحات رکوع و سجود
تمام نگفته است اینجا چه کند موافقت امام کند یا تسبیحات تمام کند بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود اینجا موافقت امام کند که آن واجب است و تسبیحات رکوع
و سجود سنت بخلاف تشهد در قعده اولی که اگر امام برخاست و مقتدی هنوز
تشهد تمام نخوانده است اینجا تشهد تمام کند آنگاه برخیزد چنانکه موافقت امام
واجب است قرات تشهد نیز در بعضی روایات واجب است و برین طریق مهر مود
واجب میتواند رسید شیخ کریم الدین عرضداشت که اگر در تخلیص نیت تاخیر میشود
شاید یا نه بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که در نیت تخلیص چند کار است همین
مقدار باید که بداند که فلان نماز می گذارم مر اداء جواز را همین مقدار بسنده است
دیگر بران زاید است و هر که بت علی الفور غالب و ظاهر بداند که این نماز ظهر است
یا عصر است بعده بزبان شفقت مر حاضران مجلس را فرمود که این نماز که شما
میگذارید عمل بقول میکنید و نه بفعل و خود را اول به فعل راست
باید کرد پس خود را بقول راست کند و در نماز چندین
چیزهاست که ترک می آرید و بترک آن نزدیک بعضی علما
فاسد صلوة است و ترتیب ادا رصلوة برین نوع است که چون در
رکوع رود بعد از تسبیح سبحان ربی العظیم هم در رکوع آغاز
بسمع الله کند و در قومه تمام کند و قومه چنان کند
که جمله اندام بیاساید و قرار گیرد و بعده سمع الله گفتن بحالت قیام آغاز بالله کند

و در اللہ مد کند چنانکہ را را اکبر در سجدہ تمام کند و چون در سجدہ رود بعد از سبحان ربی الاعلی ہم در سجدہ آغاز بہ الف اللہ کند را را تا بجلسہ تمام کند و جلسہ ہمچنان کہ جملہ اذام قرار گیرد باز از جلسہ چون بدوم سجدہ رود آغاز بہ الف اللہ کند و تمام در سجدہ دوم کند باز در سجدہ دوم بعد از گفتن سبحان ربی الاعلی آغاز بہ الف اللہ کند و در اللہ مدی کند چنانکہ را را اکبر در قیام تمام کند و رکعات دیگر بریں ترتیب ادا کند تا در تمام نماز ہیچ زمانی خالی از ذکر نگذرد پس اگر چیزے ازین ترک آرد و تکبیرات در محل آن ادا نکند بر قولی فساد صلوٰۃ باشد و امام ظفر رحمۃ اللہ علیہ میگوید اگر تکبیرے در محل آن نگفت فساد صلوٰۃ باشد و امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ بتعدیل ارکان فرض میگوید و این خود میان علمائے ماست پس چنان باید کہ جملہ شرائط نماز و تعدیل ارکان نیکو بجا آرد تا بر ہیچ قولی فساد صلوٰۃ نباشد تا بر قول ہمہ خارج از عہدہ بود زیرا کہ اگر او را فرد اقول بعضی حجت بود بر جواز حق تعالے را بروے حجت بود قول بعضی دیگر بر عدم جواز شیخ مغر الدین بریں حرف اشکال وارد کرد کہ ہر کسی را مطالب بعمل مذہب خویش است قول مذہب دیگری کہ بر خود لازم نہ کردہ است بروی حجت چگونہ شود بندگی مخدوم عظم اللہ تعالے فرمود کہ اصل در مذاہب مطلق اینست کہ ہر چیز کہ وجوب او میان علمائے مختلف است فعل او اولیٰ ست از ترک او بر ہمہ قول پس اگرچہ تارک واجب در مذہب خویش تارک اولیٰ ست و احتیاط ہست اینجا جواز اخذ آید بعدہ فرمود کہ باید در تمام ہیچ زمانی از ذکر خالی نگذرد و بدان طریق کہ گفتیم اگر

بگذارد و هیچ زمانی خالی نگذرد و اگر از ان چیزے ترک آرد بتقدیم تکبیری و یا بتاخیر آن
پس آن مقدار خالی از ذکر گذرد و در نماز بدعتها بسیار است آنرا بنیکو هوش باید
داشت و آن بدعتها انیست که هر تسبیحے که در محلی تعین کرده اند باید که بانجا ادا کند
چنانکه سبحان ربی العظیم هم در رکوع تمام کند و سبحان ربی الاعلی هم در سجود تمام کند
اگر بعضی تسبیح بعد از برآوردن سر بگوید این بدعت است زیرا که از محل معین تجاوز
کرد اگرچه این بدعت مفسد صلوٰة نیست امّا در ین راه چنانکه بزرگان کرده اند
حق آنست همچنان بجا باید آورد تا در نماز گفته اند اگرچه ده وجهه صحیح باشد و یک
وجهه جهت فساد بدان یک وجهه عمل کند احتیاطًا بیچاره عرض داشت که در ترغیب الصلوٰة
بر ین طریق آورده است اگر در نماز دو وجهه فساد آید و یک وجهه جواز حکم بجواز کند
این روایت را چه جواب باشد بندگی مخدوم عظم الله فرمود این در حق غیر
است یعنی اگر مومنی نماز بر وجهے گذارده است که بیننده را بنه وجهه فسادی آید و
بیک وجهه جواز از اینجا تحسینًا لِّلظَّنِّ بِالْمُسْلِمِ میل به ان وجه کند امّا آن دو صورتے
گفتیم که در حق خویش است بعده فرمود که در ینوقت خود را بقول راست میکنند نه
بفعل و باید که خود را بفعل هم راست کرده اند و هیچ بخواندن علیحده محتاج نه گشته
اند باز بیچاره عرض داشت که اگر امام آنچنانست که از رکوع بتعجیل بسجده میرود
و از سجده بتعجیل بقیام نقل میکند و قومه و جلسه چنانکه آمده است بجای نمی آرد
در ینصورت مقتدی چگونه موافقت نماید و تعدیل ارکان و شرایط و آداب
چگونه بجای آرد بندگی مخدوم عظم الله تعالے فرمود در پس انچنین
امامے خود نماز نباید گذارد زیرا که نماز وی بر قولے فاسد میشود پس نباید

ا راست کنند و اول راست کردن در نماز باید و بعضے مردمان اند که خود را بفعل

فاسد فاسد است تا اگر در پس این چنین شخصے نماز گذارند باید که باز گردانند و بر
فضیلت جماعت بدو اقتدا نمایند اگر امام نیگر نباشد باز بیچاره عرضداشت
اگر در مسجد جوار امام اینچنانست که تعدیل ارکان و شرایط آن بجا نمی آرد و در
مسجدے دور تر ازان امامی هست که شرایط و تعدیل ارکان بجا می آرد و متدین و
صالح است در ینصورت چه کند بندگی مخدوم عظمه الله تعالے فرمود اینجا روا باشد
که دران مسجد رود اگر شخصے بود که برفتن وی دران مسجد جماعت از مسجد محلت منقطع
گردد اینجا نرود بعده فرمود در ینوقت امامان خود با جر معین امامت میکنند و امامت
با جر معین مکروه هست متعلمان خود گرد این نگردند و در ادای صلوات بر نبی که آمده
است و بزبان گذارده اند نمی گذارند بندگی مخدوم علو بالغ فرموده چند کرت بیزبان
مبارک راندکه اول خود را بالفعل راست کنید و اول خود را راست کردن در نماز باید و در
صلوات مع شرایط ها کسے نمی تواند گذارد الا ما شاء الله و در کتابها مسطور است
وَلَا يَعْتَمِدُ بِيَدِهِ عَلَى الْأَرْضِ نادانان دست بر زمین می نهند و بر میخیزند منهی
است و تکبیر و قومه و جلسه و تعدیل ارکان کجا بر آید باز بیچاره عرضداشت که اگر
در تشهد اولی دعا و درود میخوانند چگونه باشد بندگی مخدوم فرمود
اگر بعد اً میخوانند جواز مع النقصان باشد و اگر بسهو میخوانند سجده سهو لازم آید
و اینجاے است که درود تمام گوید چنانکه اللهم صل علی محمد اگر همین مقدار میخوانند
که اللهم صل فحسب و علی محمد نخواندیا دآورد که قعده اولے است در ینصورت سجده سهو
نباشد و اگر دعا خواند خود بطریق اولی که سجده سهو لازم آید مولانا لطیف الدین عرضداشت
که رسول علیه السلام را در نماز که سهو شد چگونه بود و نزدیکے را می آرند که تمنا برده است که کاشکے آن سهو من بودے بیچاره

عرضه داشت که آن کدام بزرگ بود که این تمنا برده است فرمود که مخدوم
عظمه الله فرمود که ایشان را سهو شدی از ادنی به اعلی شدی ما را سهو
از اعلی بادنی ست آورده اند که در شب معراج چون رسول علیه السلام
در قاب قوسین رسیدند آن مقام ایشان را خوش آمد تمنا برد که ای
همین جا باشم و باز در دنیا نردم فرمان آمد یا محمد ما ترا برای دعوت خلق
فرستاده ایم تا بسبب تو ایشان را نجات بخشم و ما بتوانم که ترا همانجا این مقام
بخشم آما تو انی که از اینجا ایشان را دعوت کنی چون آنجا باز روی هرگاه
که ترا تمنا این مقام افتد در نماز در آئی تا این مقام ترا همانجا حاصل گردانیم
پس رسول علیه السلام هرگاه که در نماز شروع کردی آن مقام را معاینه
مشاهده کردی و این مقام اعلی از صلوة است پس بمطالعه این مقام
در صلوة ایشان را شهو شدی از اینجا که رسول علیه السلام فرمودی
ارحنا یا بلال آما انکه تمنا این سهو برده است دران اختلاف است بعضی
گفته اند ابا بکر صدیق رضی الله عنه این تمنا برده اند و بعضی میگویند
که خواجه جنید رحمه الله این تمنا برده است و بزرگان حمل این تمنا بخواجه
جنید میکنند و میگویند درین تمنا بردن ترک ادب می آید که در تحت
این آرزوی مقامی که تعلق به نبوت دارد کردن ست و تمنا این چنین مقام
که تعلق به نبوت دارد ترک ادب ست و اضافت ترک ادب بخواجه جنید اولی تر از اضافت
بصدیق اکبر رضی الله عنه قاضی شرف الدین عرضه داشت که در مساجد در بعضی وقت نماز میگذارند
چنانکه حقوق و شرایط آنرا ادا نمودن نمیتوانند و امامان در بعضی وقت معلوم ست که چگونه اند اگر در نماز

یاران جماعت کند چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود اگر این جماعت
کردن در خانه برین طریق عموم است یعنی اگر خاص و عام آنجا خواهند در آیند در
چنین مقامی گذاردن بهتر که اینجا ترک فضل جماعت نیست اما اگر آنجا جماعت بر
سبیل عموم نیست چنانکه گفتیم اینجا بعضی را دریافتن ثواب جماعت اختلاف نیست
اگرچه بجماعت گذارد پس اگر خواهد ثواب جماعت دریابد بر قول همه همچنان کند
که گفته شده است یعنی بدو اقتدا کند بگذارد برای فضیلت جماعت را بر قول
همه پس برای احتیاط را باز گرداند و دیگر در آمدن و رفتن مساجد برای نماز را
وعده ها بسیار است بعده فرمود که در بعضی وقت علم میخوانند و هیچ بران نمیروند همین
زبان راست میکنند و اینچنین علم چه کار آید و چه فایده دارد و بعضی مردمان می
آیند و همین می پرسند که حضور دل در صلوة چگونه حاصل آید پس همین طریق که تسبیح
و تکبیر بر محل می گویند و قومه و جلسه ترک میدهند چگونه حضور حاصل شود هم از
اینجا در بیان حضور فرمود که گفته اند بر مصلی باید که حضور این مقدار بود که آنچه می
گوید بداند که چه میگوید که حق تعالی فرموده است و لا تقربوا الصلوة و انتم سکاری حتی
تعلموا ما تقولون یعنی نزدیک صلوة مشوید و شما مست باشید تا بدانید آنچه
میگوئید پس هر که میگوید و نمیداند که چه میگوید چگونه نماز گذارد و حق تعالی نهی
کرده است ازان پس مست که میگوئید بحضور دل و غافل که میگوید نه بحضور دل
او همچو مست است و در غرائب التفسیر آورده است درین آیت که قال الله تعالی
فاخلع نعلیک انک بالواد المقدس طوی نعلیک ای همتک بامرانک و
غمک یعنی اندیشه زن و گو سپندان از دل بیرون کن پس اندیشه

جز بخدای عزوجل مستی بود در نماز و از نیجاست که گفته اند مستی چنانکه بخوردن خمر بود
بمشغولی دنیا هم بود و در حق مست است ولا تقربوا الصلوٰة وانتم سکاری همدرین
محل بندگی مخدوم عظمه الله این مثنوی بزربان مبارک راند **بیت** مثل طوفان
وخانه آشفته ؛ تو در وگاه مست وگه خفته بعده شیخ مغرالدین این دو بیت بخواند
ابیات تو درون نماز و دل بیرون ؛ گشتها میکند بهمانی ؛ این چنین حالتی
پریشان را ؛ شرم ناید نماز میخوانی **ذکری** در فضیلت مدرک تحریمه اقتدا بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که در کشف المحجوب در باب فضیلت مدرک تحریمه آورده است
که بعضی میگویند مدرک تحریمه مقتدی تا آن زمانست که امام فاتحه آغاز نکرده است
و بعضی گفته اند تا آن زمانست که امام در فاتحه است اما بزرگی گفته است که نزد یک
من مدرک تحریمه آنست که به بینم اگر در فوت آن مقتدی در حسرت و ندامت است
مدرک باشد اگرچه صورتا از وی با امام تحریمه فوت شده باشد و اگر نیست
مدرک تحریمه نباشد بر نسبت این معنی حکایت فرمود که خواجه حسن بصری رحمة الله
علیه در وقت نماز با مداد بخفته ماند شیطان بیامد و بیدار کرد و گفت
برخیز نماز بگذار خواجه حسن بصری فرمود که ای ملعون کار تو بر خلاف اینست
گفت آری اما ترسیدم نباید که خفته مانی و تکبیر اول از تو فوت شود پس
چون بیدار شوی چندان حسرت و ندامت بر خود بینی که ثواب هزار
مدرک تحریمه در دیوان تو بنویسند چنانکه یکبار چون تکبیر اول
با امام فوت شد چندان حسرت و ندامت داند وه و غم بر خود نهادی که
ثواب هزار تکبیر اول در دیوان تو نبشتند پس ترسیدم که نباید که این بار فوت شود

و ثواب هزار تکبیر اول با امام در دفتر تو بنویسند از انت بیدار کردم باری ثواب
یک تکبیر اول بنویسند و روایت کرده اند که میان سلف معتاد آن بودی که اگر
کسی را تکبیر اول فوت شدی او را سه روز تعزیت کردندی و اگر جماعت کسی را فوت شدی
او را هفت روز تعزیت کردندی از اینجا باید شناخت که اسلام چه بود و اکنون چه شده است
بندگی مخدوم عظمه الله تعالی چون برین حرف رسید این کلمات بزبان مبارک راند همه
به تلبیس شیطان مانده ایم نه از خود خبری نه از اسلام اثری و این مثنوی بخواند مثنوی
بر دو کان فریب و تلبیس است ؛ دست خوش یافته است ابلیس است ؛ ناگرفته بشوت
از دین نور ؛ رایگان دیو راشده مزدور ؛ و فرمود که اشارت برین است که
صاحب شریعت فرموده است ؛ سیاتی علی الناس زمان یجتمعون فی المساجد و
یصلون ولیس فیما بینهم مسلم ؛ این نماز کنندگان مائیم یعنی بر مردمان زمانی
خواهد آمد که در مسجد جمع شوند و نماز گذارند و در میان ایشان مسلمانی نباشد بعد
فرمود که تحریمه اشارت بر آنست که این عالم را ترک میدهند و بعالمی دیگر سفر
میکنند اگرچه صورتاً ترک نمیدهند امّا معنیً ترک میدهند پس آنچه
مقصود از عالم تصرفات اوست و تحریمه محرم آن تصرفات
است چون تحریمه بست از عالم بیرون رفت برین معنی پس
معنی ترک آمد صورت را چه اعتبار و سلام اشارت بر آنست که حاجی سفر
کرده بود باز بوطن رسید و هر آئینه هر که از سفر آید سلام گوید ذکر
در عادت و عبادت افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در وقت نماز ما بر حسب عادت می

چنانکه مادر و پدر مر فرزند خود را در خانه کودکی نماز گذاردن بیاموزند و ایشان
بگذارند پس از کودکی تا حالت کبر سن که خواهند گذارد همه عادتی که شده
است و از عادت که بیرون خواهد آمد پس بزرگ کاریست و عبادتی آنست
که از عادت بیرون آیند و از عین القضاة بسیار جای افتاده است که عادت
پرستی بت پرستی ست ذکر دیگر در نفل در اوقات مکروه افتاد نصر الله
پسر مولانا عالم عرضه داشت که نفل در اوقات مکروه آمده است یا نه بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که بروایات ظاهر کرده است چنانکه در فقها مسطور است
اما اهل تصوف دوگانه وضو در جمیع اوقات میگذارند و مریدان را بر این میفرمایند
و بر اینه نزدیک ایشان بر این اصلی است و نقلی بر نسبت این معنی حکایت فرمود
که در ملتان دو رکعت نماز پیش از سنت بامداد مریدان شیخ رکن الدین میگذارند
وقتی متعلمی در مسجد در آمد مریدان را دید که می آمدند و پیش از سنت در نفل مشغول
میشدند روزی آن متعلم در مجلس شیخ رکن الدین بیامد و مریدان نیز حاضر بودند
آن متعلم شیخ را گفت که مریدان شما پیش از سنت بامداد نفل میگذارند و این
مکروه است ایشان را بر احکام هیچ اطلاع نیست شیخ رکن الدین علیه الرحمة والغفران
فرمود که آری من هم میگذارم تو میهوده مگو حکایت دیگر فرمود که همچنین می آرند
که در وقت شیخ بهاؤ الدین ذکریا رحمة الله علیه را مریدی بود آنی او را همین
دوگانه گذاردن پیش از سنت بامداد فرمود یکروز پیش شیخ آمد گفت مرا
متعلمان میرنجانند و میگویند که این دوگانه که تو پیش از سنت میگذاری
کجا آمده من ایشان را چه جواب دهم شیخ فرمود که ایشان را جواب بگو

هذه صلوٰة العاشقین قاضی اشرف الدین عرضداشت که اگر نماز جمعه
فوت میشود و شرایط جمعه موجود است چنانکه در زمانه مالعضی را جامی چنان می افتد که
تاخیر صلوٰة جمعه میکنند چنانکه در حد فوت میرسد انگاه میگذارند در حضیوت نماز
ظهر گذارد یانه بندگی مخدوم عظم الله فرمود احتیاطاً جمعه کند ای برادر کرا
این غم میدارد و در این وقت کدام کس برای نماز میرود و برای آن میروند تا خطبه بادشاه فوت
نشود مردم اگر بداند که کسی را این غم هست یا او بگوید هر یکی را غمها دیگر چنان فرو گرفته
است که اصلا غم دین نیست تشبیه هم راست نمی آید حقا من که میروم در نماز جمعه برین
نیت میروم که پیش ازین مردمان بوده اند که در روز جمعه برای نماز میرفتند حالی شبه
بدلشان باشد مرا بارے این نیت است احمد سپید باف عرضداشت که پیش از عهد
رسول علیه السلام خطبه بود یانه بندگی مخدوم عظمه الله تعالے فرمود پیش
از عهد رسول امه جمعه خود نبود خطبه و جمعه خاصه این امت است و دیگر ماه رمضان هم
پیش ازان هیچ پیغمبر را نبود این همه خاصه این امت است و چند چیز دیگر خاصه این
امت است قاضی اشرف الدین عرضداشت که امروز در نماز جمعه امام در قرات
و یوم تسیر الارض و الجبال بازرة بغلط خوانده است و در قران برین ترتیب
است و یوم تسیر الجبال و تری الارض بارزة چگونه باشد بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود تغیر هست لیکن تغیر فاحش نیست پس بر هیچ وجه جایز
باشد مع هذا برای دفع وسوسه اگر ظهر گذارند دران زیانی نیست صدر الدین پسر
شیخ احمد ملخص احیاء علوم میخواند تا بدینجا رسید که ذکر ساعت متبرک کرده
است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در روز جمعه ساعتی است

که هر چه در آن ساعت کسی بخواند باید و آن ساعت مبهم است بعضی گفته اند که آن
وقت صبح است تا طلوع آفتاب و بعضی گفته اند آن وقت آنست که خطیب
از منبر فرود آید تا در نماز شروع نکرده است و بعضی گفته اند بعد از نماز عصر تا
غروب است بیچاره عرضه داشت که حکمت در ابهام ساعت چیست بندگی
مخدوم غطه الله فرمود که در روضة العلما و در ابهام شب قدر در تمامی ماه
رمضان آورده است که حکمت آنست که اگر آن شب معین بودی هر کسی احیا
آن شب مجرد کردندی بی احیا شبهای دیگر پس صاحب شرع مبهم داشت
تا بر امید ادراک آن شب احیا همه شبهای ماه رمضان کنند و سلف که پیش از صبح در مسجد جمعه
و تمامی روز جمعه تا غروب در مسجد جمعه می بودند همین معنی تواند بود که آن ساعت
چون مبهم است در تمامی روز بامید ادراک آن ساعت مشغول می بودند بیچاره عرضه داشت
اگر در نماز جمعه پیشتر از وقت رفته شود تا وقت خطبه در رسد سیاهه بسیار وقت
میگذرد آن زمان بچه مشغول شود فرمود که در روز جمعه نماز نافله منقول است و
سوره تها خواندن آمده است چنانکه سوره کهف و طه و غیر آن هر چه خواهد
آید بدان مشغول باشد چهار رکعت نماز هم گذاردن آمده است در هر رکعتی بعد از
فاتحه پنجاه بار اخلاص بخواند تا دویست بار اخلاص ختم شده شود بعده بندگی
مخدوم غطه الله فرمود که در صلوة گفتن بر رسول علیه السلام در روز جمعه و شب
جمعه وعده ها بسیار آمده است و اندک آن درود گفته اند که بیست بار
بگوید چنانکه از رسالت صلی الله علیه وسلم مرویست من صلی علی فی یوم الجمعة
ثمانین مرة غفر الله له ذنوب ثمانین سنة یعنی هر که درود گوید

برمن در روز جمعه هشتاد بار حق سبحانه تعالی گناه هشتاد ساله وی بیامرزد
پرسیدند یا رسول الله صلوٰة بر تو چگونه گویند فرمود بگویید اللهم صل علی محمد
عبدک وحبیبک ونبیک ورسولک النبی الامی ذکرے در فضیلت
جمعه افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در خبر است که ان الله عزوجل
فی کل جمعة ستمایة الف عتیق من النار کلهم قد استوجب النار یعنی حق
را در جمعه ششصد هزار آزاد است از آتش دوزخ که هر یکے از آتش دوزخ واجب شده
باشد وکعب احبار روایت کرده است رضی الله عنه که حق تعالی فاضل گردانید
از هر چیزی که بیافرید چیزی را پس فاضل گردانید از شهرها مکه را واز ماه ها ماه رمضان
را واز روزها روز جمعه را قاضی اشرف الدین عرض داشت بیشتر عوام که بعد فراغ
هر نمازے سجده می کنند از کجاست بندگی مخدوم عظمه الله تعالے
فرمود که بعد نماز برای خواندن دعا سجده کرده است که سجده کنند این عاجزان
آن باری بنفل هشت بار عرض داشت که بعضی همچنان اند که دعا ماسوره نمیخوانند
بپارسے دعائی میگویند فرمود پارسی هم دعا هست باز عرض داشت که بعضی از انها اند
که سر بسجده می نهند وبر نمیخیزند ودعا نمیخوانند این نوع چگونه باشد فرمود اگر به نیت
شکر است بر قول صاحبیکه درست است اگرچه دعای معین نمیخوانند مگر بعد از
مغرب وعصر آنهم گفته اند اگر کسے خواهد که سجده کند از بهر دعاے
یک آیت سجده بخواند آنگاه سجده کند غرض حاصل گردد باز عرض داشت که
بوسیدن موضع سجده چگونه باشد فرمود این در سماع است ونه در نظر آمده است بعد ازان این
حکایت فرمود که در شبے بر رسول علیه السلام از حجره مبارک بیرون آمدند دعا رضی الله عنها هم دنبال بیرون آمد

بحکم غیرتی که مرزنانرا باشد دید که رسول علیه السلام در سجده شده است
و آنچنان روایت کرد که رسول صلی الله علیه وسلم در سجده بود کالثوب الخلق الساقط
یعنی چنانکه جامه کهنه پرکاله افتاده بود در ان سجده زاری و عجز مینمود
ذکری درگذاردن دوگانه بعد از طعام افتاد بندگی مخدوم عظمه الله
تعالی فرمود که باید گذارد و همین دوگانه شکر طعام میگرد و پیش ازان شکر طعام هم
بقول بسنده بودی همین که گفتی الحمد لله زیرا که ایشان را خلل در عمل نبود پس
هرانینه که گفتندی الحمد لله شکر تمام بودی اما در زمانه ما بقول بسنده نیست بلکه
قول با عمل این مجموع شکر تمام است بعد ازان فرمود که گذاردن این دوگانه
کی میسر شود و اگر بگذارد و کمتر استقامت یابد زیرا که اگر کسی را در خانه کسی طلب
کردند آنجا کی تواند که آن دوگانه بگذارد یا خود اکل و شرب مراورا بر حسب عادت
برای این طعام خوردن را وقت معین باید کرد تا بدان وقت مستعد
بعد از طعام در حال دوگانه ادا کند ذکری در دوگانه شکر وضو و تحیت مسجد افتاد
بیچاره عرضداشت اگر وضو ساخت و دوگانه شکر وضو نه گذارد و بعد ه در مسجد رفت
تحیت مسجد گذارد یا شکر وضو بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که
تحیت مسجد بگذارد که این از هر دو مجوب است قاضی شرف الدین عرضداشت
که بعضی کسان چون در مسجد میروند در فتنان می نشیند بعد ه تحیت مسجد میگذارند
در نظر مبارک اینچنین آمده است بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که دوگانه
تحیت مسجد بجز دخول در مسجد پیش از نشستن باید گذارد زیرا چه دوگانه
تحیت بمنزله سلام است مر مسجد را و سلام اینچنین نیست که بنشینند آنگاه

سلام کند بمجرد دخول سلام میکنند پس تحیت مسجد هم از پیش از نشستن بمجرد دخول
مسجد بگذارد تا اگر شست بعده گذارد ثواب تحیت نباشد نفل مجرد بود و این
قول بیشتر علماست و نزدیک بعضے آنهم هست که بنشیند پس برخیزد بگذارد
مخدومزاده زاد الله تعالی عمره علمه سراج العارفین میگذشت تا بدین حرف رسید
که روزی بزرگزاده سیاحت کرده شام و روم دیده به بندگی شیخ نظام الدین
علیه الرحمه رسیده بود همدرین محل کسے بیامد و بر طریق سجده سر بر زمین نهاد آن
مسافر گفت که سجده جز خداوندرا نیامده است بسیار گفتن گرفت بعده شیخ فرمود
شاید که مباح باشد زیرا چه پیش ازین پیشینیان را تحیت رعیت مر بادشاه را سجده
میکردند و تحیت پیشینیان نیز سجده بود شاید که باقی مانده بود قاضی اشرف الدین درین
محل آغاز کرد که چون این منسوخ گشت مباح چون باشد بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود از ضرورت بنسخ این لازم نیست که اهلا مر اورا مشروعیت باقی نماند روا باشد
که چیزے منسوخ شود و شرعیت در و بنوعی در وی باقی ماند چنانکه روزه عاشوراء در ز
ایام بیض که فرضیت آن منسوخ است مع هذا شرعیت باقی ست باز عرضه داشت
که در کنز المسائل آورده است که سجده جز خداوندرا کفر است این را چه جواب باشد فرمود
اگر به نیت عبادت سجده کند آنگاه کفر باشد اما به نیت تحیت و سلام شاید که
مباح باشد چنانچه گفتم مولانا نظام الدین خال زاده مخدوم عرضه داشت که درین
آیت که وَرَفَعَ اَبَوَیْهِ عَلَی الْعَرْشِ وَخَرُّوْا لَهٗ سُجَّدًا این ضمیر که در لهٗ است
عابد بر کیست اگر بر یوسف پیغامبر ست پس چگونه آید که پدر مر پسر را سجده کند
و اگر بر مهتر یعقوب ست خود طاعت ست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود

کہ اگر این ضمیر عاید بر یوسف پیغمبر است صلوات اللہ علیہ آنگاہ بران وجہ آید کہ سنت
اینست کہ بزرگ مر پسر خود را سلام کند و لہذا در شب معراج حضرت خداوند جل و علا
بر پیغامبر علیہ السلام سلام کرد و گفت السلام علیک ایہا النبی و سجدہ در شریعت
ایشان چون سلام بود در شریعت ما پس از ینجا چیزے لازم نیاید قاضی اشرف الدین
عرضداشت کہ در ملفوظ شیخ نظام الدین علیہ الرحمۃ حکایتے آوردہ است کہ بزرگے
از مقام خود بر فقیہے پنج وقت نماز آمدی تا در پنج نماز اقتدا بدو کند روزے آن
بزرگ نماز با مداد بیامد امام را در رکعت دوم دریافت آن بزرگ بہ نماز پیوست
و بدو اقتدا کرد چون امام در تشہد نشست آن بزرگ پیش از سلام امام برخاست
و سہ رکعت اول کہ نیافتہ است آنرا ادا کند بعدہ چون از نماز فارغ شد آن فقیہ رو
بدو آورد و گفت چرا پیش از سلام امام برخاستی تو ندانستی کہ امام را در نماز
سہوی شدہ باشد سجدہ سہو بجا آرد و تو آنرا نیابی آن بزرگ گفت اگر کسے بنور
باطن بداند کہ امام را سہوے نشدہ باشد روا باشد کہ پیش از سلام امام برخیزد و بعدہ
آن فقیہ گفت نوریکہ موافقت شرع نباشد ظلمت است بعد ازان ہرگز آن بزرگ
نیامد معلوم نمیشود کہ معنی دران چہ بود کہ بپیش نیامد و معنی آن فقیہ چہ شد کہ گفت
نوریکہ موافقت شرع نیست ظلمت است **بندگی مخدوم** عظمہ اللہ فرمود کہ آن
فقیہ سر ظاہر گفت زیرا کہ تقدی اگر چیزے از نماز نیافتہ باشد چون امام سلام داد
برخیزد آنچہ نیافتہ است آنرا ادا کند و آن بزرگ کہ پیش از سلام برخاست
ظاہر خلاف شرع مینماید اما معنی موافق است زیرا کہ او بنور باطن دانستہ کہ امام را سہوے

نشده است ازان برخاست و این که مسبوق بعد از سلام امام برخیزد برای
جهالت مسبوق رست که او نمیداند که امام را سهوی شده است یا نه و آن بزرگ را خواه
بنور باطن معلوم شد پس معنی موافق است صورتاً اگرچه مخالف است و این چه زیان دارد
اما آنکه بعد ازان پیش نیامد در آن معنی این تواند بود که نوعی از انکار دران فقیه دید
مولانا نصیر الدین امام قاضی صفی ملخص احیاء علوم میگذشت تا برین حرف رسید نزد یک
امام شافعی در نماز بامداد دعای قنوت بخواند بیچاره عرض داشت که مشایخ برین وجهه
میگذارند یا نه مخدوم عظمه الله فرمود که نمی گذارند مگر که ازند هب امام شافعی با
و مشایخ دیگر هم بگذارند وقتیکه کاری و مهمی ایشان را پیش می آید برای برداشتن
آن مهم خویش بر بینوجهه میگذارند که آنچه که امام شافعی بدان تمسک می کند آن
محمول همبرین است که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در مهمی خوانده بود ثم ترک
یعنی در وقتهای دیگر نه باز عرض داشت که صورت آن مسئله چون باشد بندگی
مخدوم فرمود در نماز بامداد در فریضه در دوم رکعت بعد از رکوع در قومه
قنوت بخوانند باز عرض داشت برای کفایت مهم را اگر کسی خواهد بگذارد
و در جماعت تواند گذارد پس تنها بگذارد فرمود که این بر سبیل عموم
آمده است یعنی جائیکه مهمی عام بود پس امام در فجر بخواند ذکری
در تقدیم عشاء بر عشا افتاد اگر وقت فراخ باشد تقدیم کند درین
میان بیچاره عرض داشت اگر وقت وسیع است و طعام موجود شده
است ولی خشیت فوت جماعت است درین صورت چکند

بندگی مخدوم عظمه الله فرمود اول نماز بجماعت ادا کند آنگاه طعام خورد
قاضی اشرف الدین عرضداشت اگر کسی سجده بغیر طهارت میکند وعقیده
برین دارد که سجده بغیر طهارت نیامده است با این هم بسی سجده میکند کفر باشد
یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود اگر عقیده برین دارد که بغیر طهارت سجده
کردن منهی ست اما حیاءً یا بسببی دیگر بسجده آمی میشود در روایت برین ست که
لا یکفر وجای که بغیر طهارت سجده میکنند نزدیک او اینست که سجده بغیر طهارت
روا باشد اینجا که کافر میشود معنی دروی آنست که در تحت این انکار نص
لازم می آید زیرا که نص برینست که سجده با طهارت روا باشد پس جائیکه بغیر
طهارت سجده کرد کتاب را منکر شد و بانکار کتاب کفر لازم می آید باز عرضداشت
که کدام آیت است که برای سجده طهارت بر آن فرض شده است فرمود با آیتی
که طهارت برای نماز ثابت شده است وسجده هم از صلوة است بلکه از ارکان
دیگر که در نماز است در آن مشارکت غیر مدخل دارد چنانچه قیام و رکوع
اما سجده مختص ست که خرچ را نیامده است بعده فرمود که در اقوالے و افعالے
که بدان کفر نبشته اند معنی در آن نیست که در زیر آن انکار آیتی از
کتاب می آید یا انکار چیزے متواتر از انحضرت در آن قول و عمل کفر لازم می آید
بیچاره عرضداشت که در وقت گفتن بانگ نماز چون موذن اشهد ان محمدا رسول
الله میگوید بیشتر مردمان هر دو انگشت می بوسند و بر دو چشم می نهند
از کجاست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که جای نبشته در نظر نیامده
است و کتابهائے که بر است دران یاری نیست اما در شهرها عام است که برین

وجهه میکنند مولانا ضیاء الدین سُنامی هم محدث بود هم مفسر روزی من
در تدکیر ایشان حاضر بودم مردی همین سوال را در کاغذ نبشته بمولانا داد
مولانا بر سر منبر بلند آغاز کرد و گفت که درین کاغذ چنین سوالی نبشته اند
ولی من در کتب جائی ندیده ام و نیافته ام اما این مقدار میگویم که هر که چنین
چیزی بکند هرگز چشم او را علت و نابینائی نرسد بازیچاره عرضداشت که
این مقدار از کجا گفتند فرمود که از جهت تعظیم نام مبارک رسول علیه السلام
گفتند و هر که نام مبارک رسول صلی الله علیه وسلم بشنود و انگشتان ببوسد
و بر چشم مالد این تواند بود قاضی اشرف الدین عرضداشت که مولانا
قیام الدین در ظفر آباد می باشند رساله نبشته اند و دران آورده هر که
سمع الله لمن حمده بغیر ها در نماز بگوید تفسُد صلوته این چگونه باشد که اگر
تمامت تسمیع در صلوة نمی گوید هیچ فسادی نیست بترک ضمیری فساد چرا باشد
و حذف ضمیر مفعول در کلام آمده است پس چگونه فاسد باشد بندگی
مخدوم غطه الله فرمود که فساد صلوة برین معنی خواهد بود که معنی سمع چیست
ای اجاب و حق تعالی اجابت حمدی کند که خاص لله باشد و بترک ضمیری
حمد مطلق میشود و حمد مطلق راجع الی الله نخواهد بود پس حق تعالی اجابت حمد
مطلق نکند بلکه اجابت حمدی کند که خاص لله باشد پس بترک ضمیر تنها نماند
مشابه کلام الناس گشت اما از نجا که ترک ضمیر جائز است پس نماز باید که فاسد
نگردد و قول بعضی خود همین است و این هر دو قول در ترغیب الصلوات
آورده است مخدوم زاده زاد الله علمه شرح تعرف میگفتند تا برین

حرف رسید که در صفت اولیای صفویت افتاده است و ما نجا آورده
که معنی اینچنین تواند بود که ایشان را صفویت نبا برین گفت که در صف اول باشند
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در صف اول بودن این باشد که طالب
سه است طالب دنیا و طالب عقبی و طالب مولی پس سیکه طالب مولی ست اورا
میگویند که در صف اول ست و از جماعتی ازین طایفه نقلست که هر که دنیا طلبد چاکر
دنیا گردد و هر که عقبی طلبد چاکر عقبی گردد و هر که مولی طلبد دنیا و عقبی چاکری گردند
همدرین محل این بیت بر زبان مبارک خود راند بیت دنیاست بلاخانهٔ و عقبی هوس
آباد ما فارغ ازین هر دو لئیم و نه آنیم ۞ مخدوم زاده زاد الله علمه سراج العالمین
میگذشت تا بدینجا رسید که مردی سر زیر و پا بالا کرد چنانکه تارک بر زمین بود و
و پایها در هوا و تلاوت قرآن بود بندگی مخدوم عظمه فرمود این را کماچک
گویند چنانکه درمیان جوگیان کیاری میگویند بعده فرمود این همه یکبار نمی شود
آهسته آهسته بتدریج میسر میشود اول یک آیت خواندن عادت کند و انگاه دو
آیت و سه آیت بتدریج میخوانند تا بسیارها میرسانند بر نسبت این معنی حکایت فرمود
که شیخ محمد المالقی از شیخ تمیمی نقل میکرد که او هم برین طریق قرآن را هر شبی ختم
کردی قاضی صدر الدین عرضه داشت که اگر تارک بر زمین باشد و پایها در هوا لیکن
متکا بدیواری یا چیزی میکند چون باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که مجاهده بکمال بران وجهه است که دلی تعلقی باشد امّا اگر تکیه کند مجاهده باشد امّا دون
آن بر نسبت این معنی حکایت فرمود که نقلست از خواجه ابو سعید ابو الخیر رحمة الله علیه

که برایشان رسیده بود که حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم نماز معکوسانه
گذارده است و ایشان را این اعتبار بود که در کرانه چاهی آمدند و پایها خویش را
بر لب چاهی بستند و در کرانه چاهی استوار کردند و خود را در چاه بیاویختند و آن
نماز باشاره گذاردند باز سبق مخدوم زاده تا بدین حرف رسید که نماز بیک پای
استاده میگذارند قاضی صدر الدین عرضداشت که نماز بیکپای گذاردن نیامده است
فرمود که این غلط است بدین طریق هم آمده است اما منهی آنست که در نماز در حالت قیام سوی یکپای
میل باشد باید که در نماز پایها هر دو برابر دارد چنانکه میل بیک پای نباشد بیچاره عرضداشت
که امام بعد ولا الضالین آمین گوید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بگوید
اما مخافتة گوید بعده بیچاره را پرسیدند که با وضو میباشی چون بیشتر وقت
در آنوقت با وضو بوده میشد عرض افتاد که آری با وضو بوده میشود بر لفظ
مبارک راند الحمد لله باز پرسید که بعد از وضو دوگانه شکر وضو میگذاری
باز عرض افتاد که آری بگذارده میشود باز لفظ مبارک راند الحمد لله باز پرسید
روزه ایام بیض میداری عرض افتاد نمیدارم فرمود بعد ازین بداری که
نفس را فراهم آرد بعد ازان فرمود که یکی از طریق مشایخ اینست اگرچه با وضو
باشند برای هر فریضه تجدید وضو باید کرد ذکری در مصلا افتاد مولانا نظام الدین
نام پیری در مسجد مولانا رکن الدین مرحوم حاضر بود بندگی مخدوم عظمه الله
تعالی فرمود که وقتی همین مرد بر مولانا تقی علیه الرحمة رفته بود و همانجا در حجره
نشست روزی بر مولانا تقی الدین رحمة الله علیه اتفاق چنان افتاد که بدین مرد

آمدند پای در حجره این نهادند قضارا پای مولانا تقی الدین رحمة الله علیه در سجده گاه بر مصلا افتاد مولانا نعره بزد و بسیار ندامت و حسرت کردن گرفت این پسر پرسید چرا نعره بزدید مولانا فرمود که پای من بر سر مصلای تو بود سجده گاه افتادا زان نعره بزدم که نمی شاید که جائیکه سجده کنند پای آنجا بنهد هم ازینجا حاضری عرضداشت که مولانا تقی الدین را پیر بوده یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود یاران میگویند که نبود اما بعضی گفته اند که از مولانا شنیده ام که فرموده اند مرا با درویشی مسافری اراده هست تحقیق معلوم نگشته است والله اعلم بالصواب -

باب سیزدهم

در ذکر صوم و آنچه مناسب آنست بیچاره عرضداشت که حدیثی هست که الصوم باب العبادات بچه جهت صوم باب عبادات است بندگی مخدوم منع الله المسلمین لطوله بقایه فرمود زیرا چه مانع از در آمدن در عبادات نفس است و هوا را و در روزه عبادتی است که در و قهر نفس و مالیدن هواست پس چون مانع از در در آمدن در عبادات بصوم زایل شد هر آینه در عبادات گشاده گردد ازین جهت پیغمبر علیه السلام فرمود الصوم باب العبادات و بزرگان گفته اند در نفس بنی آدم هزار عضو هست از شر همه در کف شیطان اند شیطان بدان متعلق چون شکم را گرسنه کند و خلق دیرا بگیرد و نفس را ریاضت دهد همه عضو ها خشک گردد و با تش گرسنگی سوخته شود و شیطان را هم بدو تعلقی نماند و از سایه چنین کسی بگریزد

وچون شکم را سیر کند وخلق را بگذارد در لذات وشهوات پس تر وتازه گرداند
آن همه اعضا را وشیطان بر وقادر گشت پس برین نسبت هر آئینه صوم
در عبادات بود از لقمان حکیم نقلست که مر پسر خویش را گفت ای پسر اگر معده
از طعام پر گردد فکر در خواب شود وحکمت گنگ گردد واعضا از عبادات بنشینند
ازینجا بزرگان مکروه داشته اند مر مریدرا که پیاپی افطار کند زیادت از چهار روز
شیخ معز الدین عرضه داشت که صوم وصال منهی است وبران رسول علیه السلام
مختص اند اما دیگری اگر بدارد چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اگر
دیگری بدارد برای ریاضت نفس را جایز است ودر کتابهای مشائخ نهی که بر
صوم وصال وارد است بر نهی شفقت تاویل کرده اند پس لنا باشد لا علینا
باز عرضه داشت اگر دیگری را هم جائز باشد پس خصوصیت را چه فایده فرمود
پیغمبران هر چه بفرمایند بکنند اما اگر چیزی بکنند ونفرمایند وآنرا ورد خود سازند
ولازم حال خود گردانند وبر خود خاص کنند آن بر دو قسم است قسمی است
که خود کنند ودیگران را کردن محظور بود چنانچه زیادت بر چهار زن خواستن
وچند چیز دیگر که مخصوص است ودوم قسم اینست که خود بکنند اما از انجهت که در کردن
آن لحوق مشقت بسیار است بنابر شفقت است را نفرمایند این مقسم اگر دیگری کند
جائز باشد پس در صوم وصال مشقت بسیار است ما رسول صلی الله علیه وسلم
فرموده اند انی لست کاحدکم فانی ابیت عند ربی فهو یسقینی و
یطعمنی هم ازینجا میخیزد که نهی شفقت است که تعلیل برین کرد که مرا
حق تعالی طعام وشراب میدهد یعنی شما را این نیست پس نتوانید پس معلوم

شد که بنا بر شفقت نهی فرمود منهی بنا بر آنکه علینا ست و دیگر رسول علیه السلام
را هر چه بامداد بودی تا شبانگاه نمیداشتند از خود دور میکردند اما امت را نفرمودند
بنا بر شفقت و ضعف حال ایشان اما اگر دیگری کند درست باشد بعده فرمود که طریقت
هم ازین قسم خاسته است هم از اینجا طریقت گرفته اند و هم اینجا طریقت از شریعت
جدا میشود اگرچه در اصل یکی ست بعده بر لفظ مبارک راند که من این را در مکتوبی
مشرح نبشته ام و این تقسیم باز دیده و هم ازینجا ذکری در چله مهتر موسی علیه السلام
افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود آورده اند که چنین نبود که بامداد نخوردی
و نماز شام طعام خوردی بلکه در چهل روز طی بود که درین میان هیچ طعام نخوردی
و نیز بعضی بزرگان دنیا چیز اکل کوشیده اند تا در آورده اند شبی را در شبی
بتدریج طی خویش را تا هفت روز رسانیده اند و قاده روز رسانیده اند تا پانزده
روز همچنین تا چهل روز رسانیده اند خواجه سهیل بن عبد الله را ازین مسئله سوال کردند
که کسیکه در چهل روز یکبار میخورد لهب آن گرسنگی کجا میرود گفت لطیفه النور
یعنی نور باطن آتش گرسنگی او را میکشد و شیخ الشیوخ علیه الرحمة در عوارف
فرموده است که من از بعضی صلحا این سوال کرده ام بعبارتی جواب دادند که
آن دلیل میکند که کسیکه بخدا وند خوشی می یابد لهب آتش گرسنگی او بر ان
خوشی کشته میشود و متعارف میان خلق نیز همین است و هم بندگی شیخ در عوارف
فرموده است که قصه آنکه درین معنی بمن رسیده است از طی مردی بوده است
که من زمانه او را دریافتم و لیکن او را ندیدم در موضعی بود که او را بهر خوانند
و او را الزاهد الخلیفه میخوانند و هر ماهی یک بادام خوردی و هرگز

نشنیده ام که کسی در این است در کار طی و تقلیل تا اینجا رسیده است و
اول کار او چنان بود که کم کردی خوردن خود را برانداز خشک شدن چوب تر
که آن معیار گرفته بود پس طی کرد تا بر اینجا رسید و در این معنی جمله توانند که در آیند
صادق و کاذب صادق بقوت صدق خویش و کاذب بقوت هوای که در باطن
او نهان بود آن بر دی ترک خوردن آسان گرداند و آن خوش آمد نظر خلق است
و این عین نفاق است نعوذ بالله منها بندگی مخدوم عظم الله چون بر این
رسید این بیت بر زبان مبارک راند بیت لنکهنت گر ترا کند فربه
سیر خوردن ترا زلنکهنت به: و صادق بود که قدرت یابد بر طی کردن
چون کسی بر حال دی مطلع نبود و چون کسی بر حال وی مطلع شود پیش ضعیف گردد و قوت بر طی پیش ما نماند
و هذا علامت الصادق و کاذب را هر چند علم خلق بروی پیش بود او را قوت
بر طی پیش بود مولانا لطیف الدین عرضه داشت که در روز عید الضحی امیان و دانشمندان
در این مسئله بحث بود که در این روزه که امساک تا فراغ نماز مستحب است آنرا صوم میگویند
اطلاق لفظ صوم بر دی چگونه درست آید زیرا که ماهیت و شرایط صوم موجود
نیست و این را بعضی صوم شرعی میگویند و بعضی لغوی و تحقیق نشد همچنان
ماند بندگی مخدوم عظم الله فرمود که مرا یاد می آید که جائی دیده ام این
صوم را هم شرعی نبشته است و هم لغوی در آن محل این آورده است که
صوم را سه قسم کرده است یک قسم لغوی محض و دوم قسم شرعی محض سیوم قسم
لغوی و هم شرعی و لطیفه آن قسم همین روزه عید آورده است و هر دو
جهت دارد هم لغوی و هم شرعی لغوی از آنجهت که امساک ساعات

است نعتل واین خود ظاهر است اما شرعی صحیح از آنجهت که شرع بدان وارد
است وچیزی که شرع بران وارد باشد الشرعی گردد ودیگر آنکه یتاب بامانه
اما ماهیت او موجود نیست زیرا که امساک من طلوع الفجر الی الغروب باید وآن مفقود
ازان سبب غلط میشود باز مولانا لطیف الدین عرضداشت که کُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا
بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ چه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که بخورید وباشامید بسبب چیزیکه پیش فرستاده اید در روزهای گذشته ازین
ایام خالیه ایام روزه مراد است یعنی در آن روزها که اکل وشرب ترک آورده
اید در مقابله آن خبر اجیت است که در بهشت در آئید وبخورید وبیاشامید وایام
خالیه یعنی ماضیه ذکری وصوم طائفه مشایخ افتاد بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که این طائفه را صومی دیگر است چنانکه در اجیار علوم صوم را سه درجه نهاده
است وگفته اول صوم عموم است ودویم صوم خصوص است وسوم صوم خصوص خصوص
صوم عموم امساک از طعام وشراب وجماع نهارا مع النیته است وصوم خصوص
باز داشتن جمله حواس واعضاست از اثام وصوم خصوص خصوص آن نگاه
داشتن دل است از اندیشه خسیس وفکر دنیاوی وباز داشتن دل است از غیر
خدای عزوجل وعلا بالکلیه واین صوم انبیا وصدیقان ومقربانست پس افطار
ازین صوم باندیشه غیر بود بعد فرمود که در تمهیدات عین القضاة آورده
است برین عبارت که ازان بزرگ نشنیده که گفت اَلصَّوْمُ الْغَيْبَةُ
عَنْ رُؤْيَةِ مَا دُوْنَ اللّٰهِ لِرُؤْيَةِ اللّٰهِ وگفته است ای عزیز از خبر
صُوْمُوْا لِرُؤْيَتِهِ وَاَفْطِرُوْا لِرُؤْيَتِهِ چه فهم کرده از ان صوم چه خبر شاید

دادن که ابتدای آن صوم خدای باشد و آخر افطار آن بخدای باشد و این هم گفته
است تا خود صوم هر کسی از چیست و افطار هر کسی بچیست بعده فرمود که بزرگان گفته
اند هیچ عملی نیست مر بنی آدم را الا بر و حقوق مردمان فردای قیامت قصاص
شود مگر روزه که در قصاص نیاید که خداوند عزوجل روز قیامت بگوید هذا لی پس
از روزه کسیر قصاص نبود و بعضی درین خبر گفته اند که الصوم لی و انا اجزی اضافت صوم
بخود کرد بدان معنی است که صوم خلقی ست از اخلاق صمدیت و در تفسیر سایحون صائمون
گفته اند زیرا که روندگان سیاحت میکنند بخداوند عزوجل بگرسنگی و تشنگی خویش و درین
آیت نیز گفته اند انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب آنرا روزه دارن اند و درین
آیت نیز گفته اند فلا تعلم نفس ما اخفی لهم من قرة اعین جزاء بما کانوا یعملون
این عمل ایشان روزه است بعده سبندگی مخدوم عظمه الله فرمود که صوم را
فواید بسیار و اندازه است در گفتن و نوشتن کجا در آید و لیکن صوم کراست و صائم
کیست که در خبر آمده است کم من صائم لیس له من صیامه الجوع و العطش گفته اند
این کسی بود که در روزگرسنه باشد و بحرام افطار کند و نیز گفته اند این کسی بود
که از طعام حلال روزه دارد و بگوشت مسلمانان بغیبت کردن افطار کند و
نزدیک اهل ظواهر خود غیبت و دروغ گفتن مفطر صوم است از اینجا شیخ معز الدین
عرضه داشت که مشایخ را در صوم روش چیست سبندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که روش مشایخ در صوم مختلف است بعضی بوده اند که در صفر و حضر علی الدوام
صایم بوده اند تا بحضرت خداوند رسیده اند و بعضی بوده اند که یکروز روزه
داشتندی و یک روز افطار کردندی و این را صلحا استحسان کرده اند که

این بودن است در میان صبر و شکر و بعضی بودن اند که دو روز روزه داشتندی
و یک روز افطار کردندی و یا یک روز روزه داشتندی و دو روز افطار کردندی
و بعضی بودن اند که روز دوشنبه و پنجشنبه و جمعه روزه داشتندی و دیگر افطار کردندی
و از خواجه جنید منقولست رحمة الله علیه که عیال الدوام صایم بودی و چون کسی وی
در آمدی با وی افطار کردی و گفتی فضل موافقت با برادر خویش کمتر از فضل صوم نیست
و از شیخ الشیوخ در عوارف مسطورست که گفته اند که من شیخ ابو سعید و رحمة الله را دیدم بود
که او اندر روزی چند بار میخورد بر گاه که طعام پیش او آوردندی بخوردی و اندر ان
خوردن طعام موافقت حق سبحانه و تعالی اندر خوردن و نخوردن و شدن و
و جمله تصرفات ترک اختیار بوده است و حال او وقوف بوده است با فعل حق بندگی
مخدوم عظمه الله تعالی چون بر این حرف رسید فرمود که این نوع نیک پسندیده است
و مرتبه بلند است باز شیخ سعد الدین عرضه داشت که نقلست از بعضی درویشان که
سالها روزه داشتی و پیش از غروب افطار کردی مگر در ماه رمضان این چگونه
باشد بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که در عوارف این را جواب نوشته
است که امام ابو نصیر سراج گفته است که طائفه از مشایخ این را انکار اند بمخالفت العلم
اگرچه روزه تطوع است اما مشایخ دیگر این را استحسان کرده اند زیرا که مراد صاحب
این نوع تادیب نفس است بگرسنگی و دیگر عدم تمتع نفس بدیدن روزه و این اگرچه
مخالف ظاهر علم است لیکن اهل صدق را نیات است در آنچه کنند پس باید که با
ایشان معارضه نکنند که صدق محمود است بعینه هر چونکه باشد و صادق در
پناه صدق خویش است هر چونکه میگردد و همدرین محل این بیت بزربان در بار

راند بیت در طلب دوستی صدق ترا زر بهر است خواه نبزار کوش خواه بدستار باش ؛ و فرمود که مصنف عوارف آورده است که مرا چنین در خاطر میگذرد که این قصد که تمتع نگیرد نفس بر ویت صوم پس بدرستی که تمتع گرفت بتادیب عدم تمتع بر ویت الصوم وبذا یتکسل و الیق موافقت علم است وامضای صوم بحکم علم قال الله تعالی ولا تبطلوا اعمالکم -

باب ۱۴ چهاردهم

در ذکر حج وجهاد ذکرے در حج افتاد و روز ترویه بود بر لفظ مبارک بندگی مخدوم ستع الله المسلمین بطول بقایه این کلمات میرفت من ادرک الوقوف فقد ادرک الحج ومن فاته الوقوف فاته الحج این چنین رکنی است وقوف از ارکان حج وهر بار چشم مبارک پر آب میشد بعده این حکایت فرمود که می آرند جوانی در حج رفته بود و در روز عرفه آنجوان چنان بحق مشغول بود که ندانست که امروز روز عرفه است دوم روز آنجوان در وقوف ومنا آمد و افعال روز عرفه بجا آوردن گرفت جماعتے که حاضر بودند گفتند عرفه دینه روز گذشت امروز چه میکنی آنجوان چون این بشنید بغایت خسته وشکسته دل شد از درد دل آهے دردناک بر آورد در آن محل عارفے حاضر بود گفت صد حج و یا بیش از ان من کردم بر این حج هاے آن آه خود را بدست من بفروش آنجوان هم بدان حجها آن آه خود را بفروخت بعد از دو قت درشب نداد دادند که ای جوان آن آه را از ان فروشنده بندگی مخدوم چون بر ین حرف رسید فرمود که از نجا حسرت و ندامت بر قوت عبادت

وطاعت اصلی پس بزرگ است بر نسبت این معنی حکایت فرمود که نقلست بزرگی
را پرسیدند که از ان نعمتها که مشایخ پیشین را بود ترا هست گفت آری هست گفتند
چیست گفت حسرت نایافت **ذکری** در حدیث افتاد که من لم یحج فلیمت
یهودیا او نصرانیا **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که این حدیث در حق
کسی است که او را حج فرض شده باشد بحکم آنکه زاد و راحله و آنچه شرایط وجوب
حج است در وی موجود گشته اگر او بیعذری حج نگذارد و بمیرد مرده باشد بر صفت یهودی
یا نصرانی قاضی اشرف الدین عرضه داشت از اینجا همین آید که ترک فرضی کرد اما
یهودی و نصرانی چرا گردد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که مبالغت
بود در وعید نه آنکه حقیقت یهودی و نصرانی گردد شیخ نصر الدین عرضه داشت که زاد و
راحله بنا بر ضعف قوت بشر و درازی راه شرط شد اما اگر کسی از اصحاب توکل
شده باشد و قوت آنرا دارد که نه زاد و راحله متوکلا علی الله ببیرون آید در حق این
چنین شخص بحکم این طائفه فرض گردد اگرچه زاد و راحله نباشد اما نظر بر
ظاهر شرع نه بیچاره عرضه داشت اگر کسی را زاد و راحله موجود شده است
و بروی بحکم وجود زاد و راحله فرض گشته رضا مادر و پدر شرط باشد یا نه **بندگی**
مخدوم عظمه الله فرمود که در قسم فرایض اصلا این است که حق مادر و پدر و یا
غیر ایشان با وجود فرایض ظاهر نشود پس از اینجا رضای ایشان شرط نبود چنانکه
در صوم و صلوة بعده فرمود و عین القضاة در تمهیدات آورده است که
ای عزیز حج صورة کار همه کس باشد اما حج حقیقتا نه کار هر کس باشد در راه
حج زر و سیم باید فشاند در راه حق دل و جان باید فشاند این حج کرا

مسلم است آنرا که از بند جان برخاسته باشد من استطاع الیه سبیلا این باشد
و گفته است که دل طلب کن که حج دل است نشنیده که حضرت رسالت را صلی
علیه وسلم پرسیدند که خدا کجاست فقال فی قلوب عباده گفت در دل بندگان
خود "قلب المومن بیت الله" این باشد زینهار باید که از اینجا کسی حلول و اتحاد
فهم نکند که حق تعالی ازین منزه است **بندگی** مخدوم عظمه الله چون بدین
حرف رسید این مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنویات** پیش آن
کس بدل شکی نبود صورت و آئینه یکی نبود پاک از انها که غافلان
گفتند پاک تر زان که عاقلان گفتند بعده این حکایت فرمود
که نقلست خواجه بایزید رحمة الله وقتی شخصی ابدید گفت کجا میروی گفت بخانه
خداوند پرسید چند درم داری گفت هفت درم دارم گفت مرا بده و هفت
بار گرد من بگرد و زیارت کعبه کردی همدرین محل این رباعی بر زبان شکر فشان راند
رباعی محراب جهان جمال رخسارهٔ ماست ۔ سلطان جهان در دل بیچارهٔ ماست
شور و شر و شرک و کفر و توحید و یقین ۔ در گوشهٔ دلهای جگر خوارهٔ ماست
وهم در کلمات عین القضاة است هر که نزد کعبه گل رود خود را بیند و هر که نزد گنبد
دل رود خدای را بیند و این مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنوی**
خلق را ذات چون نماید او ۔ بکدام آئینه درآید او **ذکری** در سر
افعال حج افتاد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که این طائفه را در هر فعلی
از افعال حج سری عظیم است و آن ایشان را مسلم است وقتی حاجی
نزدیک خواجه جنید رحمة الله آمد خواجه جنید او را گفت از کجا می آئی

گفت از خانهٔ کعبه گفت حج کردی گفت کرده ام گفت اول که از خانه بیرون
آمدی و از وطن رحلت کردی از همه معاصی رحلت کردی گفت نه خواجه
جنید رح گفت پس رحلت نکردی باز خواجه گفت چون از خانه برفتی و اندر سر
مقامے کردی تمامی از طریق حق اندران مقام قطع کردی گفت نه گفت پس منازل
نسپردی باز گفت چون محرم شدی بمیقات از وصف بشریت جدا شدی چنانکه از
جامه و عادات گفت نه گفت پس محرم نشدی باز گفت چون بعرفات واقف
شدی اندر کشف مشاهده وقت بدید آمد گفت نه گفت پس بعرفات نه ایستادی
باز گفت چون بمزدلفه شدی و مرادت حاصل شد همه مرادها را ترک کردی گفت
نه گفت پس بمزدلفه نشدی باز گفت چون طواف کردے خانهٔ سر را اندر محل سر
طایف حضرت جمال حق دیدی گفت نه گفت پس طواف نکردی باز گفت چون سعی
کردی میان صفا و مروه مقام صفا و درجه مروه را ادراک کردی گفت نه گفت
هنوز سعی نکردی باز گفت چون بمنا آمدی آرزوهاے تو از تو ساقط شد گفت نه گفت
هنوز بمنا نرفتی باز گفت چون بنحرگاه قربان رسیدی خواستهاے نفسانی را
قربان کردی گفت نه گفت هنوز قربان نکردی باز گفت چون سنگ اندازی
هر چه با تو بود از معانی نفسانی همه از خود بیندازی گفت نه گفت هنوز سنگ نینداختی
وحج نکردی باز گرد و بر این صفت حجی بکن تا بمقام ابراهیم رسی همدرین محل بندگی محقق
عظمة الله این مثنوی بر زبان مبارک راند مثنویات تا درین خطه
نگاپوئی ؛ با همه خاک با همه روئی ؛ مردکی خلق زندگی وین ست ؛ هر چه گفتند مغز آن اینست
و این حکایت فرمود که از خواجه ذوالنون مصری رحمة الله نقلست که گفت حجی

را دیدم همنا ساکن نشسته بود و همه خلق بقربان مشغول من اندرونی نگاه کردم تا
چه کند گفت بارخدایا همه بقربان مشغول اند من نیز میخواهم تا خود را قربان کنم اندرحضرت
تو از من قبول کن این بگفت و با انگشت سبابه اشاره کرد در حال بیفتاد چون
نگاه کردند مرده بود **بندگی** مخدوم غطه الله چون برین حرف رسید این بیت بر
زبان مبارک راند **بیت** خوبرویان چو پرده برگیرند عاشقان پیش شان چنین میرند
بعد ازان **بندگی** مخدوم غطه الله فرمود که چون جهاد بر مومنان فرض شد رسول صلی الله
علیه وسلم فضیلت و ثواب و درجات جهاد بیان میفرمود و همه را تمنا و آرزو بر جهاد
غالب میگشت تا بحدیکه جماعت معذوران که بود ند و قوت و استعداد جهاد نداشتند
ایشان نیز آرزو می بردند که ما را قوت کاشکی و استعداد جهاد بودی تا جهاد میکردم
و ثواب و فضیلت آن درمی یافتم کسانیکه قوت و استعداد جهاد داشتند آن جهاد
خواهند کرد و ثواب و درجات آن از حق تعالی خواهند یافت بعد یکروز جمع شدند
جماعت معذوران بخدمت پیغمبر صلی الله علیه وسلم بیامدند و گفتند یارسول الله
ما اصحاب عذریم سبب عذر و ضعف حال و عدم استعداد در جهاد نمی توانم رفت
از ثواب و درجات جهاد محروم می مانیم پیغمبر علیه السلام فرمود که هر که معذور است
از جهاد کردن او را حج گو که حج جهاد اوست بعده خوشدل گشتند که بارے ازان ثواب
جهاد محروم نشدیم حج بجای آن شد آن بجا خواهیم آورد و ثواب جهاد از آوردن
حج خواهیم یافت بعده جماعتے دیگر که ایشان را قدرت بر رفتن حج نبود ایشان را
ناخوشی پیدا آمد که ما از ثواب جهاد محروم ماندیم و حج که بجاے آن شد ازان هم
محروم شدیم که قدرت بدان هم نداریم ایشان نیز جمع شدند بخدمت رسول

علیه السلام آمدند گفتند یا رسول الله جماعتی که قدرت بر جهاد نداشتند در حق
ایشان حج بجای جهاد شد و ثواب جهاد هم از حج خواهند برد و ما قدرت بر خرج نداریم
حال ما چگونه شود بعده رسول علیه السلام فرمود که الجمعة حج المساکین
هر که رفتن حج قدرت ندارد جمعه بگذارد که حج او همانست بعده بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که این حدیث رسول علیه السلام دران محل فرموده اند و بیچاره عذرخواست
که چون حج بجای جهاد شد در حق اصحاب عذر ثواب حج بمقدار ثواب جهاد یا بندیا
تفاوتی باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که چون حج بجای جهاد شد و جمعه بجای
حج شد سهل تفاوتی باشد ازین روی که حج جهاد نیست حقیقتاً بلکه حکماً جهاد است
ازینجا چیز یکه حکماً جهاد است باید که برابر نبود مر چیزی را که آن حقیقتاً و حکماً
جهاد است و شاید که تفاوتی هم نباشد زیرا که ترک جهاد و حج از اصحاب عذر بقصد
نیست عذری هم از جهت صاحب شرع در حق وحادث شد که او را دران اختیاری
نیست و صاحب عذر قصد آنرا دارد که بحج و جهاد آتی شود پس بحکم قصد شاید بود
که تفاوتی هم نباشد چنانکه در جنگ تبوک جماعتی در مکه مانده بودند و قصد
جهاد داشتند سبب عذر نتوانستند که برابر رسول صلی الله علیه وسلم بیرون
آیند و حسرت و ندامت و شکستگی می نمودند بعده رسول علیه السلام فرمودند
مَا قَطَعْنَا وَادِيًا وَلَا أَصَابَنَا شِدَّةٌ إِلَّا وَهُمْ مَعَنَا یعنی هیچ وادی
قطع نکردیم و هیچ شدتی و دشواری بما نرسیده که نه ایشان با ما شریک
بوده اند و این را مفسران در تفسیر گفته اند که بحکم قصد و ارادت ایشان
نیز دیگ بوده اند اگرچه عذر داشتند اما قصد و ارادت بیرون آمدن برابر

رسول داشتند رسول علیه السلام ایشان را در قطع وادی و رسیدن مشقتها و
شدتها و در نیل ثواب و درجات با خود برابر کرد و همچنین در معنی این آیت گفته اند
که اِنَّ الْمُسْلِمِیْنَ وَالْمُسْلِمَاتِ الی آخر سبب نزول این آیت آنست که زنان مومنان
بخانه گرد آمده بودند گفتند خداوند تعالی در همه امرها و منهیها و احکام دیگر ما را به تبع
مردان یاد کرده است و اینها نمی شنویم و ندیچنانکه اقیموا الصلوٰة و اٰتوا الزکوٰة و فاعلوا
و جوهکم و ان کنتم جنباً فاطهروا و لا تاکلوا الربوا و لا تحرموا طیبات ما احل الله
لکم - و مانند آن و گفتند چنین دانیم که ما را خطری نیست نزد خداوند تعالی از گفت
از ایشان که من رسول باشم از شما نزد رسول خدا تعالی بعده به بندگی رسول علیه السلام
آمد و گفت یا رسول الله من رسول ام تو از امت زنان تو در چیزیکه بعد ازین حال
تا قیامت هر که بشنود بدان شادی کند و بر من ثنا گوید زنان میگویند یا رسول الله
خداوند تعالی خدای زنان هست چنانکه خدای مردان رسول گفت هست گفت تو با
رسول هستی چنانکه بمردان رسولی رسول گفت بلی گفت مگر ما را خطری نیست نزد
خدا تعالی که ما را در همه احکام متبع مردان یاد کرده است فسکت رسول الله علیه
وسلم حتی مهانی نزل جبرئیل علیه السلام بمدح النساء المومنات گفت ان المسلمین
والمسلمات الخ یعنی بدرستی مسلمانان مردان و مسلمانان زنان و مومن مردان
و مومن زنان و همچنین وَالْقٰنِتِیْنَ وَالْقٰنِتٰتِ مطیعان از مردان و مطیعان
از زنان و همچنین وَالصّٰدِقِیْنَ وَالصّٰدِقٰتِ راست گویان از مردان و راست
گویان از زنان الی آخره اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِیْمًا در مدح
بطاعت و مغفرت و وعده طاعت همه زنان را با مردان برابر کرده هر چند

باب ۱۵ پانزدهم

در ذکر اوراد و ادعیه و صلوٰة نفل در مواسم قاضی صدرالدین عرضداشت
کرد صاحب الورد ملعونؒ حمل این حدیث چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که این حدیث را حملها کرده اند یکی آنست که در عهد رسول علیه السلام جهودی بود
درویش بسیار داشت این خبر بخدمت رسول علیه السلام رسانیدند رسول علیه السلام فرمود
صاحب الورد ملعونؒ پس این کنایت از ان جهود مهود باشد و دوم حدیثی
که هست "تارک الورد ملعونؒ" این محمول همید از انجاست که چون این خبر بدان
جهود رسید که رسول علیه السلام میفرماید صاحب الورد ملعونؒ وردیکه
داشت ترک آورد تا در تحت وعید در نیاید بعد ازان این خبر هم ببندگی
رسول علیه السلام رسانیدند رسول علیه السلام فرمود تارک الورد ملعونؒ - پس
این هم کنایت ازان جهود مهود است وحمل دوم این کرده اند که اگر کسی
است و خلق بدو محتاج اند و ارباب حاجات بدو توجه نموده و کار ایشان بدو
متوقف مانده و او در ورد مشغول باشد و ایشان منتظر او پس صاحب
الورد ملعونؒ اشارة از چنین کسی باشد و تارک الورد ملعونؒ محمول باشد بر
کسی که ورد و وظیفه دارد بیعذری ترک کند تارک الورد ملعون اینجا متصرف
گردد شیخ مغرالدین عرضداشت ازین لعنت مراد است مطلق یا مقید بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که لعنت مطلق در حق مومن خود نیاید که آن مخصوص
بکافر است اینجا لعنت مقید مراد است یعنی دور از رحمت کسیکه او تارک ورد

بغیر عذر باشد بعده فرمود که اگر کسے را ظاهر وردی و یا عبادتی ترک شود باید
که در باطن مشغول باشد و در فوت آن او را حسرتے و ندامتے باشد امید بود
که حق تعالے از برکت آن چیزے بخشد قاضی منهاج الدین درون حصارے
عرض داشت اگر کسی وردے دارد و درمیان خلق نمیخواند تا چنان میشود که فوت
میگردد چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اگر درمیان خلق برای
این نمیخواند که کشف خواهد شد در سر با حق مشغول گردد یعنی سرا نخواند زیرا که
عبادتیکه در سر کند فضل دارد بر عبادتیکه باظهار میکند بعده هم خود فرمود که اگر
آن مقدار فرصت ندارد که در سر بخواند بس سر خود جانب حق تعالی دارد
یعنی بیاد داشت حق باشد و در وقتے دیگر قضا کند که گفته اند هر که اوردے
در شب فوت میشود در روز آنرا بجا آرد و همچنین بر عکس که شب روز را اوردے
مر شب را خلیفه است چنانکه در قران مجید است وهو الذی جعل اللیل والنهار
خلیفة لمن اراد ان یذکر او اراد شکورا - یعنی او آن خداوندیست که گردانید
شب و روز را خلیفه یکدیگر هر که را خواهد یاد کند یا هر که را خواهد عملی کند اما اگر
بداند که اگر من خواهم خواند خلق دیگر چون مرا در خواندن به بینند ایشان
هم بخوانند و در ایشان رغبتے پیدا آید در چنین محلها میان خلق بخواند
تا ایشان هم بخوانند بیچاره عرض داشت اگر بعد خواندن وردی یا بعد ادائے
نمازے و عباوتے تقل در دل بگذرد که خلق مرا تحسین خواهند کرد و نیکو خواهند
گفت این نوع چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این خطرات
معتبر در حالتے هست که مشغولست اما بعد از فراغ اگر این خطرات تها میگذرد

باکی نیست واین برآن اصل است که گفته اند در فرایض ریا در نیابد اما در نوافل در
وقت شروع دادا اگر بقصد ریاست ریا باشد اما بعد فراغ اگر این معنی حاصل
شود بر یا گردد یا نه بیشتر برین اند که ریا نگردد ذکرے در فضیلت وظیفه وورد
افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در اوراد فضیلت آنست که چون صاحب
اوراد بمرضے افتد یا بسفرے رود بنویسند فرشته مرویرا مثل ثواب انچه وے
میکرد در صحت وحضر زیرا چه او را غبت و قاصد هست که بجاے آرد اما سبب رحمت
وشدت سفر نمی تواند پس تقصیر من جهته نیست فایده وظیفه کردن واوراد
وخطرش آنکه چون وظیفه کرد اگر بعذرے ترک آرد در تحت این وعید آید
که تارک الورد ملعون بیک تاویل و مداومت نمودن در اوراد اخلاق مومنان
ست وطریق عابدان است در خبر است مشهور که احب الاعمال الی الله ادومها
وان قل اما باید که هر کسی بر خود چندانی نهند که طاقتش بود که همه وقت تواند
کرد تا اگر مدتے بکند پس ملول نشود وترک آرد این نیکو نبود که در تحت این وعید
درآید که من عبدالله عبادة فترکها ملالة مقته الله اما عارفان را خود
اوراد موقت نبود بلکه ایشان همه اوقات را یک ورد گردانیده اند مر مولی
خویش را وحاجت خود را از دنیا بضرورت باز آورده اند وهمه وقت را بر ابر
داشته مر خداوند خویش را شیخ معزالدین عرضداشت که معنی ورد چه بود
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که ورد نام است مر وقت را از روز وشب که
می آید بر بنده مکرر پس آن وقت را در قرب تے الے الله میگذارند در آن قربت
خواه بفرض بود خواه بنفل پس چون بنده آن بکند در وقتے از شب

یا از روز دیگر ان مداومت نماید آنرا ورد گویند و آسان ترین ورد گفته
اند چهار رکعت نماز است یا خواندن سی پاره بود از قران یا سوره از شانی
یا یاری کردن مسلمانی در کار نیک حاصل انیست که کاری موقت را از عبادات
و قرات ورد گویند ذکری در دعا افتاد که دعا قبل نزول البلاست
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود بعد نزول بلا اگر دعا کند همین پیش باشد که
سهولتی دران بلا آید اما ان دعا بلا چگونه دور کند بلا چون رسیده نامده
چگونه شود چنانکه سپر تا آنرا نست که تیر نرسیده است بعد از انکه تیر رسید
اگر سپر پیش میدارد چه سود کند بر نسبت اینمعنی حکایت فرمود وقتی بادشاهی
بر در ویشی کس فرستاد که بلائی چنین نازل شده است دعا بکن او گفت وقت
دعا گذشت این زمان وقت صبر است یعنی دعا پیش از نزول بلا باید بعد آنکه
رسید جز صبر دیگر چه حیله ست ذکری درین حدیث افتاد که اَلعَبدُ یَدعُو
وَالرَّبُّ یَفعَلُ مَا یَشَاءُ بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که همچنین ست بنده
دعا کند اما این لازم نیست که البته مستجیب شود هر چه پروردگار خواهد کند
اما اگر کسی وارد کند که این مخالف نص است که نص همچنین است اُدعُونِی
اَستَجِب لَکُم از اینجا این روشن میشود که دعا کند و اجابت شود که اجابت
وعده است و در وعده خلاف نه پس باید که بحکم وعده لازم آید بعد ازان
جواب هم خود فرمود که درین آیت بر قول بعضی مشیت مضمر است یعنی
اَستَجِب لَکُم اِن شِئتَ پس این آیت نازل شد و حدیث موافق
این آیت است اما بران قول که مطلق است و مشیت مضمر نیست

میگویند اجابت فی الجمله هست آنچه مطلوب اوست حق تعالی هم اینجا بدو رساند
یا برای او ذخیره فردا گرداند تا در نقلها آمده است فردا یکی را درجات
و کرامات دهد و آن بنده را اعمال آن نبود گوید خداوندا منکه در دنیا عملی
نکرده ام که این بدان یابم فرمان رسد که تو دعا کرده بودی ما برای تو ذخیره
ساخته بودیم قاضی خان عرضداشت که اگر کسی بدینوار و کند که حدیث
را بر قول مطلق چه جواب آید بندگی مخدوم غظه الله فرمود که شیئی
که در حدیث مذکور است آن در نفس اجابت نباشد امّا درین باشد که در
دنیا بدو رسانند یا برای فرد اذخیره گرداند علی الاقدر الامکان بعد
فرمود که ارباب معانی در باب دعا چنین گفته اند که دعای عامه خلق
با قوال بود و دعای زاهدان با فعال بود و دعای عارفان با احوال بود
و بعضی گفته که زبان مبتدیان بدعا کشاده بود امّا زبان محققان از
دعا گنگ بود زیرا که محققان اصحاب مشاهده اند و در مشاهده فناست
و فانی را زبان کجا بود تا دعا کند و این در بعضی احوال بود بعد این
نظم بر زبان مبارک راند بیت قایل او پس تو گنگ باش و مگوی
طالب او پس تو گنگ باش و مجوی ؛ و فرمود که یکی از بزرگان گفته
است که فایده دعا اظهار حاجتمندی خویش ست پیش خداوند خویش
و اگرنه خدای جهان داند که او را باید و یکی از بزرگان گفته ست که اذن
در دعا جزوی از عطا است چنانکه خواجه کنانی رحمة الله علیه فرموده
است که نکشاید حق تعالی بر زبان مومن را بمغفرت مگر انکه بکشاید

مراد او در مغفرت و یکی از عارف گفته است که دعا موجب حضور است
و عطا موجب باز گشتن است پس باستادن بر در بدعا مشغول شدن بهتر است از باز گشتن
از در بعطا و از امام شبلی رحمة الله علیه نقل است که گفته است انبساط بقبول اخذ
ترک ادب است و این را تاویل کرده اند و گفته که این بر اطلاق نیست این مخصوص
ببعض اشیا و ببعض احوال است زیرا که حق سبحانه و تعالی امر کرده است بدعا
کردن امّا امساک کردن از قول چنانکه امساک کرده است موسی علیه السلام
از انبساط کردن در حاجات دنیاوی باید دانست حق سبحانه تعالی مراورا مقامی
در قرب داد و اذن کرد مراورا در انبساط کردن وَقَالَ اُطْلُبْ مِنِّیْ وَلَوْ
مِلْحَ الْعَجِیْنِ یعنی بخواه ای موسی از من اگرچه نمکی برای آرد است پس چون
گستاخ گردانید گستاخ شد گفت رَبِّ اِنِّیْ لِمَا اَنْزَلْتَ اِلَیَّ مِنْ خَیْرٍ فَقِیْرٌ
یعنی چون موسی علیه السلام از آب داون گوسپندان شعیب علیه السلام فارغ آمد بسایه
درخت باز گشت و خود را بزمین بیفگند و از گرسنگی و ماندگی تنگ آمد گفت ای
پروردگار من بدانچه پیش ازین از برای من فرستادی اکنون محتاجم زیرا که موسی
علیه السلام پیش از انکه حشمت او را میگرفت حاجت آخرت از وی میخواست
و از حقارت حاجت های دنیاوی حضرت خداوند تعالی را بزرگ میشمرد که ازو
حضرت سوال کند و او در حجاب حشمت بود از سوال محضرت و این را امثال
است در شاهد چنانکه از بادشاهان بزرگ چیزهای بزرگ خواهند و از
طالب چیزهای حقیر حشمت کنند و چون بساط حشمت بردارند و او را در مقامی
خاص فرود آرند حقیر از وی چنان خواهد که خطیر بعد از نمود

که بزرگان را در مسئله دعا اختلاف است یعنی دعا کردن افضل یا خاموش
بودن افضل بعضی گفته دعا کردن در نفس خویش عبادت است پس
دعا کردن افضل بود و بعضی گفته اند که خاموش بودن در زیر حریان حکم این
تمامتر است و رضا دادن بدانچه سابق است از اختیار حق اولی تر است از دعا
کردن و بزرگان گفته اند که اوقات مختلف است در بعض احوال دعا افضل
است از خاموش بودن و بعض احوال خاموش بودن از دعا افضل است
و فرق کرده اند و گفته که اگر بر دل خود زیادت بسطی یابد دعای اولی تر و اگر در
دل خود مانند رخوی یابد و مثل قبض بود پس ترک دعا اولی تر و اگر این هر دو
نیابد پس دعا و ترک او اینجا برابر است اینجا گویند به بینم بروی در این وقت اگر
علم غالب است آنگاه دعا اولی زیرا که عبادت است و اگر غالب بروی معرفت
و حال است پس خاموش بودن اولی تر عزیزی عرضه داشت چون قضا را
مرد نیست فایده دعا چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که رد بلا بدعا
این هم از قضاست و دعا سبب شود مرد بلا را و دریافت رحمت را چنانکه
تیر سبب است مرد تیر را و رد تیر بسبب سپر هم از قضاست بنده را آنچه
بندگی ست باید کردن ترک بندگی درست نیست و استعمال شریعت کردن
بندگی ست و شریعت اینست که آنچه ترا فرموده بجا آری اما شود همانچه
در تقدیر است بعد از این حکایت فرمود که حضرت رسالت صلی الله علیه
وسلم تا در مکه بود یاران او را پاس میداشتند چون این آیت فرود
آمد والله یعصمک من الناس یعنی حق تعالی ترا نگاه داشت

هیچ کس ترا کشتن نتواند یاران خود را فرمود اکنون شما بر خیزید که خداوند
نگاه داشتن من از دشمن وعده کرده وچون بمدینه رسید وآیت قتال فرود
آمد و در جنگ کفار روان شد دو زره پوشید یاران گفتند یا رسول الله
ترا خداوند وعده کرده است که هیچکس ترا کشتن نتواند این دو زره پوشیدن
از بهر چیست گفت همچنین است اما این بندگی بجای آورد است همدرین محل بندگی
مخدوم عظمه الله این مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنویات یوسفی**

تو نهنور در چاه است کشته نهنگام افسر دکاهست قعر نادیده ماه کے
شود او بند نابوده شاه کے بود او **ذکرے** در آداب دعا قباد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که ادب در دعا آنست که چون از خداوند
خویش حاجتے خواهد و در اجابت تاخیر شود باید که حق را متهم ندارد و
بداند که خیر درین است وچون سوال کند واجب است که عجلت نکند
واورا ثقه بود که در مقسوم تفاوتے نیست و دیگر بداند که اختیار خداوند
را بهتر از اختیار بنده مر نفس خویش راست و گفته اند چهار وقت امید وار
ترست مر اجابت دعارا یکی در وقت صبح و دیگر در آخر روز یعنی عند الغروب
و میان بانگ نماز و اقامت و در وقت سحر و شبهاے مواسم چنانکه شب
قدر و شب برات و مانند آن و روزهاے متبرکه چنانکه روز جمعه
در روز عرفه و روز عاشوره و مانند آن روز عاشوره بود که خلق
بسیار بقدمبوس رسیده بودند بندگی مخدوم رومیارے
سوے حاضران مجلس آورد و فرمود که امروز هزار بار قل هو الله

احد باید خواند تا هر حاجتی که خواهد حق تعالی بکفایت رساند و چهار رکعت نماز برای
خوشنودی خصمان هم باید گذارد و در رکعت اول بعد از فاتحه یازده بار سوره
اخلاص باید خواند و در رکعت دوم بعد از فاتحه سورة الکافرون سه بار و سوره
اخلاص یازده بار و در سیوم رکعت الهکم التکاثر یکبار و اخلاص یازده بار
و در رکعت چهارم آیت الکرسی سه بار و اخلاص بست و پنج بار هر که این نماز بگذارد
خدای تبارک و تعالی برهاند او را از اهوال گور و خصمان او را خوشنود گرداند
و این نماز مرویست از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم که در سالی شش روز
بگذارند روز عاشوره و روز ترویه و عرفه و عید الضحی و پانزدهم ماه شعبان
و آخر جمعه ماه رمضان بعده این حکایت فرمود که مردی در کرد بوسیر بود
ملک صفدر با خواهرزاده هر شبی خواب دیدی گوئی قیامت قایم شده است
و خلایق را می آرند و خصمان او جمله با او دعوی میکنند همچنین جمله احوال
قیامت در خواب دیدی تا مدتی برین بگذشت بعد مدتی سخت مست
بزرگی رفت و این خوابها پیش او تقریر کرد آن بزرگ فرمود که چهار
رکعت نماز برای خوشنودی خصمان بگذارد همچنان کرد چهار رکعت
بگذارد بعده پیش آن خوابها ندید بعد ازان بندگی مخدوم عظم
فرمود که سالک را خصمان چون خار در دامن اند و اگر کسی را با او
پدر ناخوشنود بود اند مردند برای خوشنودی ایشان را هر
چیزیکه بدان ایشان ناخوشنود میشدند آن ترک کرد تا خوشنود
گردند و اگر کسی را بدی گفته است و آن کس نقل کرد هم نقد

اورا نیکی یاد کند ابده بر لفظ مبارک راند کہ نزدیک اہل معرفت ہمان سخن
است کہ میگویند اگر ہمہ عالم از تو خوشنود و حق ناخوشنود تو را چہ سود و از ان
بیت بر زبان مبارک راند بیت اگر خدای نباشد ز بندہ خوشنود
شفاعت ہمہ پیغمبران ندارد سود و بعبارتے دیگر ہم فرمودہ اند مَنْ
لَهُ الْمَوْلَى فَلَهُ الْكُلُّ ہر کرا مولی ست ہمہ او راست وَمَنْ فَاتَهُ الْمَوْلَى فَاتَهُ
الْكُلُّ ہر کرا مولی نیست ہمہ عالم او را نیست و این نظم بر لفظ دربار راند
بیت اگر ہیچ نباشد نہ بد نباشد نہ بقیی چو تو دارم ہمہ دارم و گر
ہیچ نباید بیت گر ہر دو جہان دہند مارا چون وصل تو نیست مینوائیم
بعد ازان فرمود کہ بدین دو اصل کہ در شریعت افتادہ است عاصیان را
امید بسیار است یک اصل اینست کہ جَنَايَةُ الْعَبْدِ عَلَى مَوْلَاهُ و دیگر
جَنَايَةُ الْعَبْدِ عَلَى هَدْرٍ یعنی جنایت بندہ بر مولی وی است نہ
بروی کہ اینجا حکم اینست کہ مولی بندہ را باز خرد اگر تواند و اگر نتواند
بندہ را بصاحب جنایت تسلیم کند و اگر جنایت بندہ بر مال مولی ست آن
خود ہدر است برای آن بندہ شرعاً ماخوذ نیست پس ہر گاہ کہ حکم
امروز این بود فردا نیز ازین حال خالی نیست کہ جنایت بندہ در حق خداوند
خواہد بود یا در حق غیر اگر در حق غیر است آنجا امید فداست و اگر در
حق خداوند ست آنجا امید ہدر چند کرت بر زبان مبارک میراند کہ الحمد للہ
بارے این دو اصل در شریعت آمدہ است بدین دو اصل عاصی را امید
بسیار است ذکرے در نماز لیلۃ الرغایب و دعاے استفتاح

افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که همین دو خبر درین دو کتاب هست در قوت القلوب و در عوارف دیگر تا آنجا که عبادات مواسم هست اجمله درین هر دو کتاب آمده است مگر همین دو چیز یکی نماز لیلة الرغایب دوم دیگر دعای استفتاح درین میان قاضی صدر الدین عرضه داشت از چه سبب این هر دو درین دو کتاب نامسطور است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که همین معنی من از دو سه کس پرسیده بودم ایشان گفتند که ما از بزرگان خود شنیده ایم که این هر دو نماز و دعا در عرب معروف نیست در عجم مشهور شده است ازان سبب دران هر دو کتاب مسطور نیامد قاضی خان عرضه داشت که لیلة الرغایب از کجا میگویند و آن جمعه وغلته خیر بسیار بود لیلة الرغایب ازان میگویند که درین شب خیر بسیار است قاضی اشرف الدین عرضه داشت که ماه رجب را اصم از کجا میگویند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این ماه را کره ازانجا گویند که درین ماه قتال کردن حرام بوده است آواز قتال درین ماه عرب نشنیدی ازانجا آن ماه را اصم گفتندی در ستان فقیه ابو اللیث همچنین آورده است باز عرضه داشت که لفظ اصم در حدیث مذکور است و آن در یاحین است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در یاحین خوب چیز ها جمع کرده است ذکری در سبعات عشر افتاد بیچاره عرضه داشت که در اوراد برین ترتیب خواندن سبعات کرده است که اول الحمد هفت بار بخواند بعد قل اعوذ برب الناس بعده قل اعوذ برب الفلق همچنین از فرو دتا قل یا ایها الکافرون بعد آیت الکرسی و این چون

باشد که قرات بغیر ترتیب می آید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که تقدیم و تاخیر
در قرات آمده است چنانکه در نفلها تقدیم و تاخیر قرات قرآن آمده است
پس بحکم نفل اگر میخواند شاید و این چنین نفل در رقوة القلوب آمده است بعده
فرمود که مسبعات عشر هدیه خواجه خضر است که مر خواجه ابراهیم تمیمی را داده
است و وصیت کرد در خواندن این در هر بامداد و نماز دیگر و مرا و را خواجه
خضر گفته است که این هدیه ایست که مرا محمد رسول الله داده است پس خواجه
تمیمی خواجه خضر را پرسید ثواب این چیست خواجه خضر گفت چون محمد را صلی الله
علیه وسلم ببینی او را از ثواب این دعا سوال کنی ترا خبر کند پس خواجه ابراهیم
همیگفت شبی در خواب دیدم که فرشتگان آمدند و مرا برداشتند و در بهشت
در آوردند پس بدیدم انچه در بهشت است پس سوال کردم از فرشتگان من
هذا کله اینهمه مر کراست گفتند کسی را که بکند مثل انچه تو کرده و گفت از میوه
بهشت بخوردم و از شراب بهشت بیاشامیدم پس دیدم پیغمبر علیه السلام در رسید
و با وی هفتاد پیغمبر دیگر و هفتاد صف از فرشتگان هر صفی از مشرق تا بمغرب
و بر من سلام کرد و دست من بگرفت گفتم یا رسول الله خضر مرا چنین گفته
است که من مسبعات عشر را از محمد رسول الله شنیده ایم فقال صدق الخضر
ثلاث مرات هر چه او بر تو حکایت کرده است پس آن حق است او عالم
اهل زمین است و او سر ابدال است و او از لشکر خدا لیست در زمین پس گفتم
یا رسول الله هر که بخواند و این را نه بیند مثل آن من دیدم در خواب چیزی

او را داده شود چنانچه مرا دادند رسول علیه السلام فرمود بخدای که مرا بحق فرستاده است بدهند مر خواننده این را آنچه ترا داده اند اگرچه نه بیند مرا و اگرچه نه بیند خضر را و بیامرزد مر وی را جمله گناه کبیره که کرده باشد و بردارد حق سبحانه تعالی از ان بنده غضب خویش و بفرماید صاحب شمال را نامه نویسید بروی هیچ گناهی تا یک سال و بخدای که فرستاده است مرا بحق نخواند کسی این را مگر آنکه حق سبحانه تعالی بیافریند است او را نیک بخت و ترک نیارد او را نیز مگر آنکه بیافریده است حق تعالی بدبخت -

باب شانزدهم ۱۶

در ذکر خداوند عزوجل قاضی منهاج الدین دروین حصاری وصیت شیخ الشیوخ سیگذشت تا برین حرف رسید که هر ساعتی که مومن را از ذکر خدای تعالی خالی میگذرد آن حسرت است فردای قیامت بندگی مخدوم متع المسلمین بطول بقایه فرمود که چنین آورده اند که فردای قیامت همه خلق را حسرت پیش آید هم عاصی و هم مطیع عاصی را از عصیان خود و مطیع را ازان سبب که ساعتی و وقتی که خالی از ذکر و عبادت حق بروی گذشته باشد ازان حسرت آید هرگاه که مقام و منزلت دیگران که همه وقت ایشان را عبادت بوده و معاینه کند در حسرت شود و چرا آن وقت را من خالی گذرانیدم کاشکی همه وقت در ذکر حق گذشتی بعد فرمود که از شیخ نوری رحمة الله نقلست که گفت ان لکل شیء عقوبة و عقوبة العارف القطاعة عن الناس یعنی هر چیزی را عقوبتی است و عقوبت عارف ببریدن

شدن اوست از ذکر هم ازینجا در تقسیم ذکر شروع کرد فرمود که ذکر بر چهار نوع است
اول آنکه در زبان باشد و در دل نباشد دوم آنکه در زبان باشد و در دل هم آما وقتی
دل از ان غافل بود و بچیز دیگر مشغول گردد ولی زبان در کار باشد سیوم
آنکه هم زبان در ذکر باشد و هم دل چهارم آنکه دل ذاکر باشد و زبان خاموش
باشد و این حقیقت ذکر است که دل گوید و زبان خاموش باشد دل را ذاکر
باید و این انتها مقام است در ذکر و حقیقت ذکر همین است و از غلبهٔ ذکر اگر چه زبان
بچیز دیگر مشغول شود دل گویا باشد و درین مقام بند کر دل سماع حاصل میشود چنانچه
بر زبان میگفت گوش می شنید و دل از ان غافل بود همچنین دل ذکر گوید و گوش
نشنود و زبان غافل بود کار برعکس گردد چنانچه اول دل از ذکر غافل بود
و زبان در ذکر درین مقام دل زبان گردد و زبان دل بعد حکایت فرمود که بزرگے
درین مقام رسیده بود که دل او ذکر می گفت و او بگوش سر می شنید بعد خود
را برون زد و از خلق بگریخت و دانست که چنانچه من می شنوم همه خلق نیز
میشنوند ازینجا فتنه خیزد ازین سبب خود را بیرون زد بود درین
میان قاضی اشرف الدین عرضه داشت که خلق هم بشنوند یا نه بندگی مخدوم
عظم الله فرمود که خبر ها از صاحب ذکر نشنوند اما گاهان بود که نباید چنانچه من
می شنوم خلق هم میشنود و اینچنین نیست که خلق هم بشنوند صاحب ذکر پیش
بشنود یا کسیکه در مقام او بود دیگران را ازان چه خبر ذکری درین
اعمال افتاد بندگی مخدوم عظم الله فرمود که تفلست از حضرت رسالت

صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمودہ است الا انبئکم خیر اعمالکم و ازکیھا عند ملیکم و
ارفعھا فی درجاتکم و خیر من اعطاء الذھب والورق و ان تلقوا عدوکم فتضربوا
اعناقھم و یضربوا اعناقکم قالوا وما ذاک یا رسول اللہ فقال ذکر اللہ
یعنی خبر کنم مرشما را بہترین اعمال شما پاکترین اعمال شما نزدیک خداوند شما و رفیع ترین درجات
شما و بہتر از دادن زر و نقرہ و بہتر از انکہ بہ بینید دشمنان خویش را پس بزنید شما
گردن ہائے ایشان را و بزنند ایشان گردنہائے شما را گفتند چیست آن یا رسول اللہ
فرمود کہ ذکر خدای عزوجل و بحدیثے دیگر فرمود کہ قایم نشود قیامت تا گفتہ نشود
بر روی زمین اللہ اللہ و از اسناد ابو علی وفاق رحمۃ اللہ علیہ منقولست کہ گفت
اَلذِّکْرُ مَنْشُوْرُ الْوِلَایَۃِ وَمَنْ وُفِّقَ الذِّکْرَ فَقَدْ اُعْطِیَ الْمَنْشُوْرَ
وَمَنْ سُلِبَ الذِّکْرَ فَقَدْ عُزِلَ یعنی ذکر خداوند منشور ولایت ہست پس
ہر کرا توفیق بزرگ دادند پس بدرستیکہ منشور ولایت داوند و از ہر کہ سلب ذکر کردند
پس بدرستی کہ منشور ولایت از و معزول کردند مولانا نجم الدین شاعر رضی اللہ عنہ
کہ در بہشت عبادت خواہد بود یا نہ بندگی مخدوم رحمۃ اللہ فرمود کہ عبادت
در غیب باشد و آن بر خاست شاہد شد اما ذکر خواہد بود بعد ازان فرمود
کہ در خبرے مشہور از حضرت رسالت پناہست کہ گفت اذا رایتم ریاض الجنۃ
فارتعوا فیھا فقیل لہ فما ریاض الجنۃ فقال مجالس الذکر یعنی چون بہ بینید باغہائے
بہشت را پس چرا کنید دران گفتند باغہائے بہشت چیست فرمود مجلسہائے
ذکر عزیزی عرضہ داشت کہ یکے حق تعالے را یاد می کند و ہیچ در دل حلاوت آن

نمی یابد چگونه بندگی مخدوم عظم اللہ فرمودند کہ از خواجہ ابو عثمان مغربی رحمۃ
علیہ ہمین سوال کردند کہ خداوند خویش را چہ یابد گفت کہ خداوند خویش را ہیچ حلاوت
نمی یابد فقال الحمد واللہ علی ان ترین جارحۃ من جوارحکم بطاعتہ ﷻ یعنی
گوید حمد خدای را بر آنکہ بیارا ستہ است یک عضوی از اعضای شما بطاعت خویش
ذکرے در ذکر دل افتاد بندگی مخدوم عظم اللہ فرمودہ کہ گفتہ اند
ذکر اللہ فی القلب سیف المریدین وبہ یقاتلون اعدائھم وبہ یدفعون الافات
التی یقصدھم ﷻ یعنی ذکر خداوند در دل تیغ مریدانست بدین بکشند اعدائے
خویش وبدین دفع کنند از خود آفاتی کہ قصد ایشان کند واز خواجہ واسطی
از ذکر پرسیدند گفت ذکر بیرون آمدن ست از میدان غفلت بصحرائے
مشاہدہ بر غلبہ خوف وشدت حب ودر بعضی کتب از موسی صلوات اللہ علیہ تقلست کہ
گفت یارب این اسکن یعنی ای پروردگار من مسکن تو کجاست فاوحی
اللہ تعالے فی قلب عبدی المومن پس حق سبحانہ تعالی وصی کرد
بدو کہ در دل بندۂ مومن ومعنی این چنین گفتہ اند کہ سکون الذکر فی القلب
فان الحق سبحانہ وتعالے منزہ عن کل سکون وحلول وانما ہو الثبات ذکر
وبحصل وچنین گفتہ اند کہ مومن را از یاد حق پیوستہ شش چیز حاصل آید
اول آن باشد کہ از ذکر بسیار مشاہدہ آید وزرد دلش حاضر شود تا چنان شود
کہ خدای عزوجل را بدان بیند دوم آن باشد کہ او را از معصیت ہا باز دارد
ہر کرا باز ندارد نشان آن بود کہ او را از خدای عزوجل دوری بود والعیاذ
باللہ وآن از غفلت باشد وبزرگان چنین گفتہ اند ہر کہ دران ساعت

کہ ذکر خداوند تعالے بر زبان راند و وی غافل بود خداوند تعالی ازوے
غایب بود یعنی نادیدن و ذکر الغایب غیبتہ چنانستے کہ غیبت میکند و این
مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنوی** ذکر اگر بسیار باشد بر زبان چونکہ
دل غافل بود غیبت بدان ✤ وقتے یکے از بزرگان جاے میرفت مؤذن
بانگ نماز میگفت او ہیچ پاسخ نمیکرد سگے را دید بانگ گفت بپاسخ لبیک
گفت او را گفتند کہ بانگ نماز را پاسخ ندادی و چون سگ بانگ کرد گفتی
لبیک آن بزرگ گفت کہ مؤذن مرخداوند را بغفلت یاد میکرد از ان غفلتم
آمد و دانستم کہ این سگ نے شک مرخدایرا یاد میکند و یاد سگ ذی غفلت
بہ از یاد آدمی با غفلت ہمدرین محل این بیت بر زبان شکر فشان راند
بیت سگ کہ یاد او کند بیغفلت آن سگ مردم است ✤ ور کند یاد
او تو مردم از سر غفلت سگ است ✤ و آن سگ بیشک مرخداوند تعالی
را یاد میکند از ینجا گفتہ اند کہ وان من شئی الا یسبح بحمدہ سیوم ذکر
خدا ہر کہ پیوستہ بر زبان راند از آفت ہا و بلا ہا ایمن باشد چہارم ذکر خدا
بر زبان وارد دوست بود یا دلبیار ازو دوستی باشد نہ از دشمنی چنانکہ در خبر است
من احب شیئا اکثر ذکرہ ہر کہ چیز ہرا دوست دارد آن چیز را بسیار یاد
کند نہ بینی زلیخا از بہر کہ یوسف را دوست داشتی ہمہ چیز را بنام وے
خواندی بجدی کہ روزی نشستہ بود و درزی پیش وی درزی میدوخت
کوک پیراہن شکستہ بود خواست درزی را بگوید کہ این پیراہن را کوک

بدوز گفت پیراهن را یوسف بدوز تا گفته اند که در دوستی همچو یکدیگر باید
تا بمقصود رسد چنانچه او رسید پنجم هر که نام خدای تعالی بر زبان دارد از
شر دیو ببرد چنانکه در خبر است ذکروا الله مطودة الشیطان ششم در
گورش مونس باشد و در گور خدا بهای وی باز دارد پیچاره عرض داشت
از ذکرها کدام افضل است **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود افضل الذکر لا اله الا الله
است تا حدیث پیغمبر است که افضل الدعا الحمد لله و افضل الذکر لا اله الا الله
مخدوم زاده سراج العارفین بگذشت تا بدینجا رسید که برای برآمدن حاجات
تکبیر گوید تا حاجت برآید **بندگی مخدوم** عظمه الله فرمود که از ینجاست که در رباط
تکبیر میگویند و تا اینجا رسید که ذکر بلند گفتن هم آمده ست و در تلاوت اخفا کند
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بعضی صحابه قرآن میخواندند که خود می شنیدند
و غیری را معلوم انگاه شدی که سجده تلاوت میکردند بعده فرمود چندین
بار این نادان ها را گفته ام که در ذکر و تلاوت اخفا کنید تا دیگران آن تشویش
نشود و لهذا اگر یکی نشسته باشد و منتظر سماع شدن اگر یکی بلند میخواند آن
کاری دیگر است اما یکی مشغول نشسته است و این بلند در تلاوت و ذکر
شود تشویش دادن باشد و شیطان وقت وی میشود و همچنین در نماز
می باید که چنان خواند که کسیکه پهلوی او باشد نشنود و هیچ تکبیر و تسبیح
بگوش آن کس نرسد تا آن کس چنان گمان برد که در پهلوی من کسی
نیست و اگر نه شیطان وقت او شود و می پندارد که من کاری میکنم نماز

میگذارم ومیدانند که کار شیطان میکند بعده فرمود که از خواجه حسن رحمة الله
علیه نقلست که گفت تفقدوا الحلاوت فی ثلثة اشیاء فی الصلوٰة والذکر و
قراة القرآن فان وجدتم والا فاعلموا ان الباب مغلق یعنی باز جوئید
حلاوت را در سه چیز در نماز و در ذکر و در تلاوت قرآن پس اگر نیافتند
فبها والا نه بدانید که در بسته اند مر راهبی را پرسیدند انت صایم فقال
صائم بذکره واذا ذکرت غیره افطرت گفتند تو روزه داری گفت
روزه دارم بذکر وے وچون غیر را یاد کنم افطار کنم ذکری در خصایص
ذکر افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که از خصایص ذکر آنست که ذکر غیر
موقت است بلکه هیچ وقتے نیست از اوقات که بنده مامور است بذکر خداوند
اما فرضاً واماندباً تا گفته اند نماز اگرچه اشرف العبادات است در بعض اوقات
درست نیست وذکر بدل بر دوام آنست در عموم حالات قال الله تعالی الذین
یذکرون الله قیاماً وقعوداً وعلی جنوبهم بزرگے اینجا گفته است که من از
شیخ فورک رحمة الله شنیده ام که گفت قیاماً بالذکر قعوداً عن الدعوی
یعنی قیام نمائید بذکر و باز ایستید از دعوی بذکر وے یکے از خصایص ذکر آنست
که حق سبحانه تعالی در مقابله آن بذکر خویش وعده کرده است چنانکه گفت
فاذکرونی اذکرکم یعنی یاد کنید مرا تا یاد کنم من شما را و در خبرے از
جبرئیل صلوات الله علیه نقلست که گفت مر پیغمبر را صلے الله علیه وسلم خداوند
میگوید که بداد م مر امت ترا چیزے که نداده ام هیچ امتے را از امم ماضیه
گفت آن چیست یا اخی جبرئیل گفت قوله تعالے فاذکرونی اذکرکم

لم یقل هذا الا حدیث غیر هذه الامة ہیچکس را جز این امت این نگفته است

ذکری در بن افتاد که ذکر اتم ست یا فکر یا میان ایشان تفاوتی نیست **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که بزرگے از استاد ابا علی دقاق رحمة الله علیهما سوال کرد که الذکر اتم ام الفکر پس گفت نزدیک تو چیست سایل گفت عندی الفکر اتم من الذکر گفت از کجا گفت لان الحق سبحانه وتعالی یوصف بالذکر ولا یوصف بالفکر وما یوصف به الحق فهو اتم فاستحسنه الشیخ ابو علی رحمة الله علیه پس شیخ ابو علی رحمة الله این جواب را استحسان فرمود۔

باب هفتاد و هفتم

در ذکر پیری و مریدی و آنچنان مناسب آنست

ذکری در پیری و مریدی افتاد **بندگی** مخدوم منع الله المسلمین بطول بقائه فرمود که در کتاب ما نوشته اند که ولایت است یکسر الواو و ولایت بفتح الواو هر دو در قرآن آمده است مفسران این را تفسیر کرده اند که ولایت بکسر الواو ملک و امارت ست و ولایت بفتح الواو نصرت و فتح است اما بعضی از اهل سلوک میگویند که ولایت بکسر الواو عام است و خاص است عام ظاهر است و ولایت خاص آن باشد که پیر مریدی را بحق رساند و بعضی میگویند اگرچه ولایت خاص است اما اینکه مرید بحق رسد بمشیت حق است چنانکه حق سبحانه وتعالی فرمود وَیَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَّشَاءُ وچنانکه پیغمبر علیه السلام مرو و دوازلی را نتواند که مقبول گرداند همچنان پیر مهجور ازلی را نتواند که موصول گرداند لیکن چون کسی را دولت قبول در ازل رفته است

بدعوت پیغمبران ظاهر گردد و همچنین اگر کسی را دولت وصول و قرب و کرامت
در ازل رفته است بخدمت و صحبت پیر و یرا ظاهر گرداند که جریان سنت
الهی برین است **بندگی** مخدوم چون برین حرف رسید این بیت بزبان
مبارک راند **بیت** هدیه هر که داری ای درویش ✤ هدیه حق شمر نه کدیه
خویش ✤ و پیر را همین مقدار پیش نیست که هم بامر حق مرید را راه نماید و ریاضت
فرماید و هر چیزی که از آفات راه است آن بدو نماید و بگوید که چنین بکن و چنین
مکن این کار پیر است بر پیر همین مقدار پیش نیست امّا رسانیدن بحق کار خاص
حق است پس حاصل بقول اول رسانیدن مرید بحق داخل ولایت خاص باشد
و بقول ثانی این معنی داخل در ولایت خاص نیست بعده این حکایت فرمود
که خواجه شبلی رحمة الله علیه وزیر بچه بود در شهر خود فرماندهی کردی و همه را ن شهر
خواجه جنید نیز بود رحمة الله علیه بعد از مدتی خواجه شبلی بر خواجه جنید
آمد و گفت میخواهم که با تو پیوند کنم و دست بیعت بکنم خواجه جنید رحمة الله فرمود
تو وزیر بچه این شهری و فرمان دهی کرده هر چه من بفرمایم تو را نتوانی کرد
پس بیعت چه کنم خواجه شبلی گفت هر چه بر من اشارت شود من بکنم باز
خواجه جنید گفت نتوانی تا سه کرت همچنین باز باز گفت که نتوانی و خواجه
شبلی هر بار قبول میکرد که هر چه بفرمائی بکنم بعد خواجه جنید گفت کار ما سر
تراشیدن و ژنده پوشانیدن است تو این نتوانی کرد گفت آری بکنم
در حال خواجه شبلی فرمان دهی ترک کرد خواجه جنید سر تراشید
و ژنده پوشیدن فرمود و گفت همسبانی بر دست گیر و در هر جا که تو

فرماندهی کرده وخلق ترا بزرگ داشته اند برو انجا گدیه کن بندگی مخدوم جوان
اینجا رسید این نظم بزبان مبارک راند **مثنویات** عقل مردیست خجلگی
آموز ؛ عشق دردیست بادشاهی سوز ؛ عشق راجان بوالعجب داند ؛ زانکه
تفضیل شهد لب داند ؛ بند ا هیچ عشق آنداری ؛ درمیان انچه بر میان
داری ؛ بعده خواجه شبلی همچنان کرد همنبان در دست کردن گرفت
اول کسی تنگی نداد وکسی نظره داد وکسی چیزی همچنین چندگاه برکسی میداد وبر
هرچه یافتی پیش خواجه مینهاد آوردی تا روزی بروز کسی جنبلی میداد وکسی انگبی میداد
وبعضی خود هیچ نمیدادند آخر خلق منکوب بدیوانگی کردند تا روزی چنان شد
که هیچ کسی چیزی نداد با همنبانی خالی پیش خواجه مینهاد خواجه چون
نظر کرد همنبان خالی یافت گفت امروز همنبان خالی چرا است گفت کسی امروز
بوده خواجه فرمود که تا اینجا کار من بود کار خود کردم اکنون خواست حق است آخر
چهار داشتن با مشغولی دیگر فرمود مقصود آنست انچه پیر را کردنی بود در حق
مریدان کرد بعده بر لفظ مبارک راند که مرید را ز ایک بلا اینست که پیر مغرور میشوند
اگرچه همچنین باشد اما این هم می باید که ارادت راست باشد واول می باید که
پیر را فراموش کند بر نسبت انیعنی حکایت فرمود که مریدی از خدمت پیر خود اجازت
خواست تا در مقام خود روان شود پیر او را وصیت میکرد اول که وصیت
کرد این بود که گفت اول می باید که پیر را فراموش کنی یعنی علت رسیدن
بحق مشیت حق است پیر در وسیب پس تعلق باید که کلی بعلت بود نه سبب
تا اگر تعلق بکلی سبب بود از علت محجوب گردد بمجرد سبب بعلت مقصود نرسد

پس این دقیقه باید که نگاه دارد همدرین محل مثنوی بزبان مبارک راند

مثنویات ره برت اول ارچه یاد بود ❊ رسد انجا که باد باد بود ❊ در جمله وسایط همین حکم است چنانکه گفته اند **بیت** چون درامد وصال را حاله ❊ سیر شد گفتگوی دلاله ❊ **ذکرے** در مریدی افتاد که مرید کرا گویند **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود مرید اورا گویند که متابعت پیر کند قولا وفعلا وقلبا وقالبا وهریکے را ازین کلمات بیانی فرمود قولا یعنی سخن او همان بود که سخن پیر است در اصول وفروع دین وفعلا یعنی بر خلاف اشاره وی هیچ فعلے نکند دنیا و دینا اگرچه طاعت بود قلبا یعنی دل را از جمله صفات مذمومات پاک گرداند چنانکه وی گرداینده است قالبا یعنی حواس وجوارح از شوائب معصیت پاک گرداند چنانکه وی پاک کرده است چون بدین همه متابعت کرده باشد بگویند مرید است وبیشتر مریدان اند که دیده بر پیر داشته اند جمله حرکات وسکنات پیر را متابع شده وهیچ با موختن علم علیحده محتاج نگشته وچیزیکه بر متابعت پیر ساعتے حاصل گردد اگر هزار سال خود جهد نماید حاصل نشود غریزی عرضه است که مرید را در شغولی تربیتی کرده اند که اول بدین مشغول شود آنگاه بدین **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که مشایخ گفته اند رحمهم الله که مرید باید که همه وقت خود را مشغول دارد ترتیب مشغولی بدین وجه کرده اند که اول در نماز مشغول شود اگر از نماز ملول شود در تلاوت قران مشغول شود که تلاوت از صلوة اسیر است واگر در تلاوت هم ملول شود در ذکر مشغول شود زیرا که به نسبت تلاوت قران ذکر گفتن

ایرسست واگراز ذکر هم ملول شود در مراقبه تفکر شود که این نسبت آن است
کردن محتاج بحرکت زبانیست و درین نه ۴

باب سیزدهم در راست کردن مرید ذکر ے

در راست کردن مرید افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود اگر کسی که
خود کار دین کند و خواهد که خود را راست کند غالب نیست که تواند اگرچه متعلم باشد
و علم حاصل کرده باشد اگرچه امکان آنهم دارد که خود را راست کند و کار دین
کردن تواند ولی آنچنین کمتر است پس هر که خواهد کار دین کند او را دو چیز باید
یا پیغمبر باید که او را تلقین کند و جمله راه دین ببرد و یا پیرے را دریابد که خلیفه
پیغمبر است پیش او خود را افگند تا هرچه او فرماید آن بکند نی آنکه نحوی و علامه
و قال و یقول و فرض و واجب بداند در راه دین او را بی این هم ببرد هرچه پیر
میفرماید او میکند و بدان خود راست میکند او را حاجت نیست که فرض یا واجب
علیحده بخواند مقصود از دانستن اینهمه کار کردن است و آن حاصل میشود و واجب
و فرض و امثال این همچنانکه مفسدات اعمال و آفات راه و علاج آن الی آخره
تلقین کند فضلا اگر خواهد که او هم استاد گردد تا دیگری را نفرماید برای اینمعنی
پیران مریدان را بفرمایند تا به تعلیم و تعلم مشغول شوند تا واجب و فرض عین
بدانند و درین معنی غلو بلیغ فرموده که نتواند مرید که خود را خود راست کند
مگر بتلقین پیر و با خود عنایت حق یکے را ابتدا در این در ارد آن فیض محض
بود و آن نادر است و گفته اند که انبیا صدیقان بدان مخصوص اند که
آن رحمت خاص است و هر اینه برحمت خاص خواص مخصوص بود شیخ

معزالدین عرضداشت که فیض چیست بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود که فیض
آن بود که حق سبحانہ تعالی بندہ را فضلا و کرما بنعمتے و دولتے مخصوص گرداند
نے آنکہ وی طلب نماید و یا رنجے برد و این تا قیامت منقطع نیست ازینجاست
که گویند فیض منقطع نیست بیچارہ عرضداشت پیر که مرید را شغولی بدز خواست مرید
فرماید باہم خود فرماید نے آنکہ مرید درخواست نماید بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود
اگر پیر صاحب نظر و صاحب کشف باشد می بیند و میداند که کار مرید تا کجا
و تا چه حد است و چه کار تواند کرد پس چه حاجت که بدز خواست مرید فرماید و اگر
درخواست کند زیانی نیست و اگر نکند فوت هم نشود زیرا که پیر فروگذاشت نخواهد
کرد باز بیچارہ عرضداشت که تواند بود که پیر او را نفرماید بندگی مخدوم عظم اللہ
فرمود اینچنین هرگز از پیران نباید زیرا چه ایشان را واجب است بحکم مقتدائی و
امامی بد انچه مرید و مقتدی محتاج است در راه دین باز نماید خصوصا که بقبول
مرید التزام نموده باشد باز بیچارہ عرضداشت که بعضی جا معاینه میشود که نه
مرید درخواست مینماید و نه پیر او را میفرماید پس چون مرید درخواست نمی
نماید پیر چرا نمی فرماید بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود این نے دولتی و نے
سعادتی و نے استعدادی مرید است که او را ازان نصیب نیست آنگاه نمیفرماید
و آن درد کجاست که فرو گیرد دامن گرفته گرداند تا از هر که هست دوا
خواهد داد را کور کردم پیش آرد بیمار و دردمند باید تا علاج طلب نماید
پس هوسے پیش نیست و قرار هم از آنست که هوسے ست بعده فرمود
که در بنوقت کار ما بر هوس است ناگاه شنیدند مریدشدن نیکو کاریست

مرید باید شد رفتند سرے تراشیدند مرید شدند و پیرے همه بهوس
شده ناگاه در خاطر آمد که مرید گرفتن نیکو چیز لیست و این خوش آمد مرید گرفتن
آغاز کردند اگر مسئله در باب دینے و یا لفظے از ایشان پرسند حیران شوند و نتوانند
که ترا جواب گویند پس سیکه نداند دیگرے را چه فرماید پیرے هم بهوس و مریدی هم
بهوس هر دو بیجان اگرچه خالی نیست عالم از پیران زیرا که بوده اند و هستند و خواهند
بود که قول پیغامبر علیه السلام برین است اما غالب آنست که در نیوقت کارها
بهوس شده است هم مریدے و هم پیرے ذکرے در له و علیه افتاد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که له آنچه دران مرید را ثواب است و علیه آنچه
دران مرتبه را عقابست و درویشان میگویند مرید را این مقدار باید که له و علیه
بداند تا هر چه او را پیش آید بداند که کدام قبیل است اگر له است بجاے آورد اگر
از علیه است ازان دور باشد و این را باصطلاح ایشان فتح معنی گویند یعنی در
تحیت کلمه مختصر علم جهانے در آرند و بدان یک کلمه تلقین کنند چنانکه تفلست کرده
بسختی پیوندگرد بعد پیوند و میرا این فرمود که هر چه بر خود نه پسندی بر دیگری مپسند
و برای دیگری همان خواه که خود را خواهی بعد مدتے این مرید بران شیخ آمد و گفت
من به بندگی شیخ پیوستم و مرا چیزے تلقین نکرده است شیخ فرمود چون تخته اول
یاد نکردی تخته دوم چون توانم فرمود مرید اینرا فهم نکرد گفت معلوم نمی کنم که
تخته اول کدام است شیخ گفت در اول نگفتم و هر چه بر خود نه پسندی بر دیگرے
نه پسند دیگرے همان خواه که خود را خواهی تخته اول این بود بعد
بندگی مخدوم عظمه الله بر زبان مبارک راند زهے تخته اول که جمله احکام

راوین دو کلمه تمام کرد فوکرے در عمل مرید پیش از تزکیه و تصفیه اقتاد بندگی
مخدوم عظم الله فرمود مرید مبتدی را نشاید پیش از تزکیه و تصفیه عملی بفرمان نفس
خود بجاے آرد هر چه کند باید که بفرمان پیر کند زیرا که او هنوز بر دقایق و خفایاے
کار مطلع نیست و پیش از تزکیه و تصفیه از شیطانی و نفسانی برست چنانکه هر بار
که طعام پیش او آرند او را طعام خوردن خوش می آید میخورد پس او که طعام میخورد
برحسب عادت و خوشی نفس میخورد نه بران وجه میخورد که خوردن آمده است و
یا از کسی شنید مجرد بودن نیکوست و چندین کسان مجرد شده اند درین میان از خانه
تنگ آمد و رنج کشیدن خانه دشوار نمود از زن و فرزند بر بد و گوشه گرفت
چیست این من مجرد شده ام و مجردی اختیار کرده ام و اصل حقیقت آنست
که از خانه تنگ آمده است و رنج کشیدن خانه دشوار نموده است و او را ازان
اطلاع نه و همچنین سفر و اقامت مرد را خوش آمد مسافرمی باید شد بخوشی نفس
سفر اختیار کرد چه سود کذا اینچنین سفرے تا بفرمان صاحب نکند بعد
این مثنویات بزبان مبارک راند **مثنویات**

هر که فرمان برد از خذلان برست	از همه دشواری و آسان برست
طاعتے در امر در یکساعت است	بهتر از نے امر عمرے طاعت است
هر که بیفرمان کند سختی بسے	سنگ بود در کوی آنکس کسے
سنگ بسی سختی کشد او را چه سود	جز زیان نبود که بر فرمان نبود
و انکه بر فرمان کشد سختی دمے	از ثوابش پر برآید عالمے
کار فرمان راست در فرمان گریز	بندهٔ تو در تصرف بر مخیز

بعده فرمود کہ ہمچنین ترک وفعل در ہر چیزے و ہر چہ بفرمان نفس میکند کردن و
ناکردن یکی ست چہ سود کند تا بفرمان نکند بحدیکہ گفتہ اند مریدی مبتدی تطوعات
ہم نے فرمان نیز بجاے نیارد اگرچہ طاعت است و درین حرف وارد کردہ اند
چون تطوعات عبادت ہست و ہر چہ عبادت است آن کردنی ہست پس فرمان
چہ حاجت ہست جواب کردہ اند کہ پیش از تصفیہ و تذکیہ مرید میان باعثہ رحمانی
و شیطانی تمیز نتواند کرد و بر دقایق و خفایاے کار مطلع نیست و ہر چہ خواہد کرد
بخوشی نفس و برحسب عادت خواہد کرد پس پیش پیر برای آن گوید کہ او بر دقایق
و خفایاے عمل مطلع شدہ ہست و باعث رحمانی و شیطانی سیدہ اند در حال نظر بر باعث
کند کہ کدام باعث است کہ این را درین کار درمی آرد بر بدین آن او را فرماید
تا بیچ کاری از ان او نے ثواب نرود و اصل درین باب آنست کہ حق تعالے
فرمودہ ہست یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ امام
کلبی رحمۃ اللہ علیہ این را تاویل کردہ اند کہ لَا تَسْبِقُوا رَسُولَ اللَّهِ بِقَوْلٍ وَلَا یَفْعَلُ
حَتَّی یَکُونَ هُوَ الَّذِی یَأْمُرُکُمْ بِهِ یعنی پیشی مکنید بر رسول خدای نہ بگفتن
و نہ بکردن تا او نفرماید شمارا و این ادب مرید است کہ با پیر باید کہ مسلوب الاختیار
او را بیچ تصرفے نبود نہ در نفس و نہ در مال الا باشارت و امر شیخ و فایدہ این
آنست کہ گفتہ اند شیخ مر مرید را این ست در حق الہام چنانکہ جبرئیل
صلوات اللہ علیہ این ہست در حق وحی پس چنانکہ جایز نیست از جبرئیل صلوات
اللہ علیہ خیانت در وحی ہمچنین جایز نیست از شیخ خیانت در الہام چنانچہ
پیغمبر علیہ السلام گوید از ہوا ہمچنین شیخ کہ متابع پیغمبر ست علیہ السلام ظاہرا
لَا یَتَکَلَّمُ بِهَوَاءِ النَّفْسِ و ازینجاست کہ گفتہ اند شیخ بدانچہ بر زبان

را درین دو کلمه تمام کرد ذکرے در عمل مرید پیش از تزکیه و تصفیه انقیاد و بندگی
مخدوم عظم الله فرمود مرید مبتدی را نشاید پیش از تزکیه و تصفیه عمل بفرمان نفس
خود بجاے آرد هر چه کند باید که بفرمان پیر کند زیرا که او هنوز بر دقایق و خفایاے
کار مطلع نیست و پیش از تزکیه و تصفیه از شیطانی و نفسانی پرست چنانکه هر بار
که طعام پیش او آرند او را طعام خوردن خوش می آید میخورد پس او که طعام میخورد
برحسب عادت و خوشی نفس میخورد نه بران وجهه میخورد که خوردن آمده است و
یا از کسی شنیده مجرد بودن نیکوست و چندین کسان مجرد شده اند درین میان از خانه
تنگ آمد و رنج کشیدن خانه دشوار نمود از زن و فرزند بر بد و گوشه گرفت
چیست این من مجرد شده ام و مجردی اختیار کرده ام و اصل حقیقت آنست
که از خانه تنگ آمده است و رنج کشیدن خانه دشوار نموده است و او را بدان
اطلاع نه و همچنین سفر و اقامت مرد را خوش آمد مسافری باید شد بخوشی نفس
سفر اختیار کرد چه سود کند و همچنین سفرے تا بفرمان صاحب نکند بعبث
این مثنویات بزبان مبارک راند **مثنویات**

هر که فرمان برد از خذلان پرست	از همه دشواری و آسان برست
طاعتے در امر در یکساعت است	بهتر از نفی امر عمرے طاعت است
هر که بیفرمان کند سختی بسے	سنگ بود در کوی آنکس کسے
سنگ بسی سختی کشد او را چه سود	جز زیان نبود که بر فرمان نبود
وانکه بر فرمان کشد سختی دمے	از ثوابش پر برآید عالمے
کار فرمان است در فرمان گریز	بندهٔ تو در تصرف بر مخیز

بعده فرمود کہ ہمچنین ترک وفعل در ہر چیزے و ہر چہ بفرمان نفس میکند کردن و
ناکردن یکی ست چہ سود کند تا بفرمان نکند بجد یکہ گفتہ اند مریدی مبتدی تطوعات
ہم نے فرمان نیز بجاے نیارد اگر چہ طاعت است و درین صرف وارد کردہ اند
چون تطوعات عبادت ہست و ہر چہ عبادت است آن کردنی ہست پس فرمان
چہ حاجت ہست جواب کردن اند کہ پیش از تصفیہ و تذکیہ مریدیان باعثہ رحمانی
و شیطانی تمیز نتواند کرد و بر دقایق و خفایاے کار مطلع نیست و ہر چہ خواہد کرد
بخوشی نفس و برحسب عادت خواہد کرد پس پیش پیر برای آن گوید کہ او بر دقایق
و خفایاے عمل مطلع شدہ ہست و باعث رحمانی و شیطانی سیدہ اند در حال نظر بر باعث
کند کہ کدام باعث ہست کہ این را درین کار در می آرد بر بدین آن او را فرماید
تا ہیچ کارے از ان او نے ثواب نرود و اصل درین باب آنست کہ حق تعالے
فرمودہ ہست یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ امام
کلبی رحمۃ اللہ علیہ این را تاویل کردہ اند لَا تَسْبِقُوا رَسُولَ اللَّهِ بِقَوْلٍ وَلَا تَفْعَلُوا
حَتَّیٰ یَکُونَ هُوَ الَّذِی یَأْمُرُکُمْ بِهِ یعنی پیشی مکنید بر رسول خدای نہ بگفتن
و نہ بکردن تا او نفرماید شمار او این ادب مرید است کہ با پیر باید کہ مسلوب الاختیار
او را ہیچ تصرفے نبود نہ در نفس و نہ در مال الا باشارت و امر شیخ و فایدہ این
آنست کہ گفتہ اند شیخ مر مریدرا امین ست در حق الہام چنانکہ جبرئیل
صلوات اللہ علیہ امین ہست در حق وحی پس چنانکہ جایز نیست از جبرئیل صلوات
اللہ علیہ خیانت در وحی ہمچنین جایز نیست از شیخ خیانت در الہام چنانچہ
پیغمبر علیہ السلام گوید از ہوا ہمچنین شیخ کہ متابع پیغمبر ست علیہ السلام ظاہرا
لَا یَتَکَلَّمُ بِهَوَاءِ النَّفْسِ و ازینجاست کہ گفتہ اند شیخ بدانچہ بر زبان

وی رو دیکی از مستمعان است تا آورده اند که روزی خواجه ابوسعید
ابوالخیر با یاران کلمات میگفت پس فرمود که من درین کلمات یکی
از مستمعانم این سخن بر یکی از مریدان مشکل شد و گفت هر آئینه گوینده بداند
گوید عالم بود پس یکی از مستمعان چگونه باشد همدرین اندیشه بخانه بازگشت
چون شب درآمد بخواب دید که گوینده میگوید که این چه عجب است مندیدی غواص
دریا درآید بطلب جواهر و لالی جمع کند در تو نیزه خویش صد در و جواهر و لیکن نه بیند
چون برون آید از دریا به بیند آن دُر و جواهر را چنانکه به بیند کسانیکه بر کرانه دریا باشند
پس مرید را اشارت شیخ هم در خواب معلوم گشت و ازان اشکال خلاص یافت بیچاره
عرضه داشت خطراتیکه در دل مرید بگذرد پیر آنرا بداند یا نه بندگی مخدوم
خطه الله فرمود که باندبحکم اشراقی که او راست و تواند بود که وقتی نداند هم بسبب اشغالی
که او را بود و بعده این حکایت فرمود که در کشف المحجوب مسطور است که صاحب کشف
گفته است وقتی پیر من وضو میساخت و من آب میریختم در دل من خطراتی شد
که خداوند بنده را دولت و نعمتی نصیب کرده است یا نه اگر نکرده است خود بنده
را نخواهد رسید و اگر کرده است لامحاله خواهد رسید پس چندین خدمت مریدان و
پیران را چرا است بحکم اشراقی که پیر را بدین خطرات بود سر برآورد و گفت
ای پسر همچنانست که در دل تو میگذرد اما چون کسی را خداوند دولتی و نعمتی تقدیر کرده
بود بدین راه او را برساند پس سنت جاری برین است پیر ممیز آن دولت و نعمت
او بود باز بیچاره عرضه داشت چنانچه پیر را در احوال مرید تصرف باشد در حالتی
که مرید بیدار است در حالت خواب هم تصرف تواند در احوال مرید یا نه بندگی

مخدوم عظمه الله فرمود که آری در سرد و احوال تقلب و چون پیر تمکن مقام رسیده باشد که کنت له سمعا و بصرا بعرف پیر در مرید در هر دو حال باشد زیرا که حق تعالی را علم حال بندگان در هر دو حال است در خواب هم در بیداری هم پس کسیکه بد بیند و بد شنود او را هم انچنان باشد بنسبت وی بیچاره عرضه داشت که بعضی میگویند مرید پیر خود را بهتر از پیران دیگر بداند این سخن چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این چنین نیامده است او را درین چه کار که یکی را از دیگری بهتر داند همه پیران یکسان اند و مرید را بر پیر خود اعتقاد همین باید که بداند قول و فعل پیر من برحق است و سخنی بهوای نفس نگوید و هر چه او کند و گوید آن حق کند و حق گوید و اگر من بدو رسم بحق برسم یعنی اگر بعمل او و کار او رسم بحق برسم چنانکه وی رسیده است -

باب نوزدهم ۱۹ در ذکر حق

و قصر و فرق و ارسال و انچه مناسب آنست قاضی صدر الدین عرضه داشت که رسول علیه السلام خلق چند بار بود بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که یکبار خلق بود دیگر فرق بود و صورت فرق آنست که از قفا سوی را بیارد و هر ناصیه گره زند اما فرق را ارسال کرده اند بیچاره عرضه داشت که ارسال همین طریق است که موی سر دو طرف در چپ و راست ارسال کند اما این علویان که این دو جعده میکنند آمده است یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که جعده در نظر نیامده است مولانا احمد امو عرضه داشت تا در سلک بندگان مخدوم در آید و ارادت آرد التماس او باجابت مقرون فرمود بعد از ارادت آورد و تقصیر شد عرضه داشت که بنده را

ارادت خلق بود امارضای والده در قصر است بندگی مخدوم فرمود اگرچه خلق افضل
است اما چون رضای والده است در قصر قصر بهتر است که اینجا جمع است
بین الحقین بعده فرمود که رسول علیه السلام در حق حاج فرمود رحم الله المحلقین بعده
صحابه گفتند والمقصرین باز رسول علیه السلام فرمود رحم الله المحلقین باز صحابه گفتند
المقصرین باز رسول علیه السلام فرمودند رحم الله المحلقین باز صحابه گفتند المقصرین بعده
چهارم کرت رسول علیه السلام فرمود رحم الله المحلقین والمقصرین پس اگر حلق را بر قصر
فضل نبودی رسول علیه السلام تکرار نفرمودی ترحم بر اهل حلق و ترحم که در حق مقصران
ثابت شد بمقتضای عطف است نه اصالتا پس هر آئینه خلق افضل بود از قصر بعده
فرمود که در عهد رسول علیه السلام و در عهد پیشینیان بیعت و حلق و قصر نبود و صحبت
بودی و خرقه محبت تا نه بینی که رسول علیه السلام خرقه مبارک خود بر خواجه اویس
قرنی فرستادند اما قصر و حلق و بیعت در عهد متاخران شده است و گفته اند
از عهد خواجه جنید باز اینهمه شده است تا بیعت نمی کنند و دست به دست می
نهند حکم بر پیری و مریدی می کنند مریدی انگاه راست می آید که دست بر دست می نهند
و در بعضی جا این وارد کرده است هرگاه که در عهد رسول علیه السلام حلق و قصر و بیعت
بدین هیئت نبود خواجه جنید از خود ابداع کرده است جواب کرده اند پس کن خواجه
جنید تقتدی این کار است تا بر خواجه جنید نقلی از رسول یا از صحابه نرسیده
است و اصلی ثابت نشده است از خود ابداع نکرده اند که در حق ایشان این
گمان کسی نبرد که از خود کنند پس معلوم شد که بر ایشان اصلی و نقلی بر ین بوده است
بعده این حکایت فرمود که در آنجه شیخ نظام الدین رحمة الله در حال حیات بود
شیخ احمد امو بر شیخ نظام الدین رفت طاقیه التماس نمود ایشان طاقیه داد ندو
بیقیچی و قصری در میان نبود بعد از انکه شیخ نظام الدین در برده شدند

شیخ احمد در دہلی رفت واز شیخ محمود التماس بیعت نمود شیخ محمود فرمود ارادتا
برکسی داری گفت طاقہ از شیخ نظام الدین ستدہ ام اما دست بیعت
نبود شیخ محمود گفت پس حاجت نیست ہمان بیعت است وچند کسان از جنس
صوفیان در آن جمع حاضر بودند میان خود بحث کردن گرفتند کہ آن طاقہ تبرک
بود بیعت چگونہ ہمان باشد آخر شیخ محمود ہم متامل شد وشیخ احمد را گفتند کہ ما در
مشایخ دیگر این واقعہ بگویم ومیان خود بحثے بکنم ودر کتب مشایخ شرح ہمایتم ما ہیچ نجا
ہمچنان کردند شیخ محمود در کتابہا نظر فرمودہ بر غرایب ان دیگر گفتہ فرستاد کہ واقعہ
اینچنین زادہ است چگونہ باشد آخر اتفاق حمایہ مشایخ ودرویشان بدین شد کہ آن بیعت نباشد
شما بیعت بکنید آن طاقہ تبرک بود بعد بندگی مخدوم بر لفظ مبارک اند کہ مقصود
ازین حکایت این بود کہ چون دست بر دست نہادہ بود دو متقاضے ہم نرانده حکم بر
پیری ومریدی نکردند وحکایت دیگر مناسب این فرمود ابو اسحاق رحمۃ اللہ از
فرزندان طایفہ سپید باف بودہ اند ودر دیہی سکونت داشتند روزی تہنہ میکردند
ناگاہ بر سر ایشان خواجہ عبد اللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ رسید از انجا کہ کمال نظر باطن
ایشان را بود خواجہ ابو اسحاق را فرمودند کہ اے فلان بیا مرید من شو خواجہ
ابو اسحاق نمید انستند کہ مرید چگونہ شوند گفت چگونہ مرید شوم خواجہ عبد اللہ گفت
بیا دست بر دست من بنہ بگو من مرید تو شدم خواجہ ابو اسحاق ہمچنان کرد
دست بر دست ایشان نہاد وگفت من مرید تو شدم پس تا دست بر دست نہاد
مریدی ثابت نشد بعدہ خواجہ ابو اسحاق عرضداشت کہ اکنون من چنیم
وبچہ مشغول شوم خواجہ عبد اللہ خفیف فرمود کہ تو ہیچ مکنی مگر انکہ طعام نخوری

تا اول از ان طعام درویشی را نصیب نکنی اول درویش از طعام خود نصیب
کنی انگاه خود بخوری چون فرمان اینچنین بود همچنان میکردند تا مدتی برین برآمد بعد
از مدتی سه درویش در دیهه ایشان رسیدند و بگذشتند و وقفه نکردند خواجه اسحاق
گفت ایشان درین دیهه وقفه نکردند اگر باشد طعامی بر ایشان ببرم در خانه آمد
سه نان دید که موجود است هر سه نان برداشت و تعاقب ایشان کرد تا با ایشان
ملاقات کرد گفت طعامی آورده ام ایشان همانجا بنشستند آن هر سه نان بیرون
آورد پیش هر سه کس یکان نان بدشت ایشان تناول کردند میان خود گفتند
این مرد کار خود کرد ما را هم کار خود می باید کرد درین میان یکی گفت دنیا بهم
دیگری گفت بیچاره هلاک خواهد شد عقبی را هم سیومی گفت درویشان جوانمرد باشند
هر دو بدهند همچنان کردند گفتند هر دو دادیم بعده بندگی مخدوم بر زبان مبارک
راند که در کار عقبی چه توان گفت که تا کجا رسید و اموال و اسباب چندان جمع شد
که پنجوقت نوبت بر در ایشان میکوفتند تا هنوز بعد از نقل در مقبره خواجه ابو اسحاق
پنجوقت نوبت میزنند و کندوری چنانچه خرج میشد همچنان خرج میشود و لکهها
مالها از جهازداران بمقبره میرسد و در آن زمین هر که در جهاز میرود نذر میکنند
اگر من سلامت بگذرم چندین هزار دینار در مقبره خواجه برسانم هر سالی ازین وجهه
لکهوک جمع میشود و در خرج می آید بعد ازین بندگی مخدوم عظمة الدین متنویات
بر زبان مبارک راند **متنویات** هر کرا او هست کل او را بود ٭ هفت
دریا زیر پل او را بود ٭ مرد این درباش تا بگشایدت ٭ سر متان از راه تا بنمایدت
و فرمود زهے نظر شیخ عبد الله و کمالیت ایشان تا بچه حد بود و این بیت

برزبان در ربار راند بیت روشن تر از آفتاب بیدرای تا
بشناند فراج هر سودای ذکرے درین افتاد که سه موی در وقت تقراض
راندن که مشائخ می ستانند معنی دران چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که شیخ احمد بنگالی ازمن همین پرسیده بود که مشائخ را در ستدن سه موی معنی چیست
زیادت ازین چرا نمی ستانند و مراد دریچ کتابے در نظر نیامده بود آخر در خاطر
گذشت الله اعلم سه موی بدین معنی می ستانند که در کتاب مسطور است که حجاب
سه است یکے خلق که حجاب طاعت و عبادت است زیرا که ایشان شاغل
و دوم دنیا که آن حجاب عقبی است و سوم عقبی که آن حجاب مولی است پس
هرگاه که این سه موی می ستانند قطع هر سه حجاب میکنند قطع هر موی اشارت
بقطع هر حجابے باشد و بقبض چهار موے میستانند یکی موی از پیشانی و یکان
یکان از چپ و راست و یکموے از قفا پس دران معنی این باشد الله اعلم
که بعضی گفته اند حجاب چهار است سه حجاب همان که بالا ذکر رفت و چهارم
حجاب نفس است پس قطع هر موے اشارت باشد بقطع هر حجابے اما در
باب یک دار دمیشود که نفس هم از خلق است و در خلق داخل است پس هر
حجاب چهارم نقش نیاید بعده بندگی مخدوم عظمه الله جواب هم خود فرمود که خلق
طریق عام اند نفس هر طریق خاص و دیگر شاید که الله اعلم معنی این بود
عالم چهار رکن است پس چهار موی میستانند از چهار طرف اشارت
قطع آن چهار رکن عالم باشد پس قطع هر موے اشارت بر قطع تعلق رکنے
باشد بعده همدرین محل این مثنوی برزبان مبارک راند مثنوی

خطه خاک لهو بازی راست عالم پاک پاکبازی راست اندرین راه اگر
چنان نکنی دست و پای بزن زبان نکنی ذکرے در منافع حلق افتاد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در ملفوظ شیخ نظام الدین رحمة الله دیده ام
که سه چیز خود باید کرد و دشمنان را نباید فرمود و این از غایت منفعت است و اینکه
گفت دیگر را نفرمایند این مبالغه است در منفعت و تخصیص است در حق دیگران
بدینمعنی و ازان سه چیز یکے حلق است دوم آشام پیش از افطار سوم روغن در
کف پای مالیدن و در حلق منفعت بسیار است مخصوص بارے در غسل جنابت هم آسان
میشود و در جنابت اگر سر موی شسته نمی شود جنابت باقی ماند این شبه نیز رفع
میشود دیگر آنکه اگر موی در سر می باشد نفس کاهلی می آید و نماز را در قضا می افگند
و دیگر چندین مونث گرانی که در نگاهداشت موی است آن ساقط میشود هم
درین محل عزیزی برزمین بوس مشرف شد و ارادت داشت که در سلک بندگان
بندگی مخدوم در آید عرضداشت باجابت مقرون فرمود و بعده ارادت
آورد قاضی اشرف الدین عرضداشت که چیست آنکه البته مشایخ در وقت ارادت
چند موی از سر برمیدارند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که همچنین آورده اند
اَلْمُرِیْدُ لَا یَکُوْنُ مُرِیْدًا حَتّٰی لَا یَاْخُذَ الشَّیْخُ شَعْرَ رَاْسِهٖ پس ستردن
موی سر سنت ارادت را باشد و موی سر که بتمامی فرو آرند الله عالم و
چنین هم بنظر می آید که در کتابی نظر افتاده است که اشارت است بر انکه هر چه در
سر داشتم از شهوات و لذات و هر چه حجابست میان من و مولی آن همه را
از سر فرو می آرم بعده این دو مثنوی بر زبان مبارک راند مثنویات

تا بود این جهان بنا شدت آن تا تو باشی بنا شدت نیز دان

ار تو خواهی تا بدان منزل رسی تا کہ موی ماندہ مشکل حل شی و بر لفظ مبارک راند
کہ او بسر پیش می آید و این بدست و بدل ناخواست حق چیست تا کرا دہد توفیق
حمت نصیب میشود و ہم از ینجا اصل خرقہ و مقراض بیان فرمود کہ اصل مقراض از انجا
کہ نقاست کہ مہتر آدم ہر فرزندی کہ متولد شدی او را بکسبی و کاری مشغول میکردند
تا چند فرزندان شدند ہر یکے را بدانچہ لایق دید بکاری و کسبی مشغول میکردند
تا شیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم نزاد و شیث ہم از ابتدای با خلوت محبوب
بود و مہتر آدم متامل می بود تا لایق این کدام کسب ہست کہ آن بفرماید
ہمدرین بود کہ جبرئیل صلوات اللہ علیہ بیامد و گفت السّلام شیث صوفی
بعد ازان شیث پیغمبر ہم بخلوت مشغول شد تا چنان شد کہ خلق بر ایشان گران
آمدن گرفت و آمد شد خلق بیشتر شد باز مہتر جبرئیل آمد و مقراض بر شیث پیغمبر
آورد و گفت ہر کہ خواہد کہ با تو تعلق کند بدین مقراض موی از سر او بستانی
تا میان تو و میان آنکس تعلق حاصل آید اصل مقراض از ینجا گرفتہ اند اما
اصل خرقہ اختلافست بعضی از مہتر ابراہیم صلوات اللہ علیہ میگیرند و آن
آنست کہ چون نمرود لعین ابراہیم خلیل را صلوات اللہ علیہ منجنیق نہاد و در
آتش افگند و دران حال مجرد کردہ بود جبرئیل صلوات اللہ علیہ پیراہن از بہشت
آورد و او را بپوشانید تا آتش بر ایشان بوستان گشت و بعضی از پیغامبر
ما صلی اللہ علیہ وسلم میگیرند و آن چنان بود کہ در شب معراج چون پیغمبر ما
حضرت عزت خرقہ یافتند حق تعالے رسول علیہ السلام را سوالے فرمود
کہ میان یاران خود سوالے بکنی و جواب آن سوال ہم رسول علیہ السلام را

معلوم گردانیدو فرمود هرکه این جواب گوید خرقه مبارک مرا و را بدهی بعد از ان
رسول علیه السلام اول از امیر المومنین ابابکر صدیق رضی الله عنه سوال کردند که
اگر خرقه بتو دهم توچه کنی ایشان جواب گفتند که من صدق و صفا ورزم بعد از
امیر المومنین عثمان هم همین سوال کردند ایشان جواب گفتند که من سخا و عطا ورزم
هر کسی از مقام خود جنبید و جوابی گفت بعد ازان از امیر المومنین علی رضی الله عنه سوال
کردند که اگر این خرقه بتو دهم توچه کنی امیر المومنین علی جواب داد که من بدین خرقه
پرده پوش خلق باشم و عیب خلق را بپوشم حضرت رسالت خرقه مبارک بکشیدند
و گفتند بنشان که مرا فرمان بود هر که این جواب گوید او را دهی بعده بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که از اینجاست که این طایفه عیب خلق را بپوشند و اگر از کسی
عیبی ظاهر معاینه کنند بحسن ظن حمل آن بر خیری کنند و بگذرند تا در حد
مجتهد فیه هست و حمل آن بخیر ممکن همدرین محل این مثنویات بر زبان مبارک راند

مثنویات هر که او عیب گنهکاران کند ❊ خویشتن از خیل جباران کند
گر همه کس جرمهای نیستی ❊ حکمتش را عشقبازی نیستی
نی همه زهد مسلم می خرند ❊ هیچ بر درگاه او هم منگرند

و فرمود که از عوارف مسطور است که ابوذر عه از والد خود تا بام خالد رضی الله
عنهما نقل کرده است که رسول را علیه السلام جامها آورده بودند اندران جامه
یک جامه سیاه کوتاه بود سید گفت علیه السلام که هیچ دانید که این پیراهن
کرا خواهم پوشانید صحابه خاموش استادند گفت ام خالد را بر من آرید
ام خالد گفت مرا حاضر کردند و آن جامه در من پوشانیدند پس رسول

علیه السلام گفت که این را کهنه کن و پوشیده گردان تا دو بار این لفظ بر
زبان مبارک او نرفت و اندر علم آن خرقه که زرد و سرخ بود نگاه میکرد و میگفت
ای ام خالد آن علم امر نیک است حاصل خرقه بر دو نوع است خرقه ارادت است و
خرقه تبرک است اصل بخرقه ارادت پس خرقه ارادت مر مرید حقیقی راست و خرقه متبرک مر متشبه راست
وَمَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ این هم اندک نیست و گفته اند پوشیدن خرقه
ارتباط است میان شیخ و مرید و تحکیم است از مرید مر شیخ را بر نفس خویش نگذاشتن
و بر تحکیم امت مر رسول خدای را بر خویش کتاب قدیم ناطق است پس تحکیم کردن
مر شیخ را بر خود در نک گردانیدن سنت آن تحکیم است و آن آنست که حق تعالی فرمود
است فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا
فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا سبب نزول این آیت آن بود که زبیر
بن عوام را با یکی خصومت افتاد و در راه گذر آب بود که بخرما میداد ند بحضرت رسالت
آمدند و طلب حکم کردند رسول فرمود زبیر تا عوام را تو اول خرماستان خویش را
آب ده پس بگذار آب را به همسایه خویش آن مرد خشمگین شد و گفت پیغمبر بر پسر
عم خویش حکم کرده است فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَىٰ هَٰذِهِ الْآيَةَ بیامو خت در این آیت
ادب با رسول خدا و شرط کرد بر ایشان در آیه تسلیم و آن کردن نهادن است
در ظاهر و نفی کردن خرج را و آن کردن نهادن است در باطن و این شرط مرید است
با شیخ بعد آنکه او را بر خویش حکم گردانیده بعد ازه فرمود که دست شیخ در
پوشانیدن خرقه نابت است از سنت مبارک رسول علیه السلام چنانکه حق تعالی
فرمود اِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَن
نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ پس پوشیدن نشان تفویض و تسلیم او است

ودر آمدن اوست در حکم خدای و در حکم رسول و زنهار گردانیدن سنت متابعت است و رسول خدای عزوجل چنانکه روایت کرده اند از ولید بن عباده بن صامت که گفت بیعت کردیم با یا رسول خدای علی السمع والطاعة فی العسر والیسر والمنشط والمکره وان لا ننازع الامر اهله وان نقول بالحق حیث کنا ولا نخاف فی الله لومة لائم یعنی بیعت کردیم با رسول علیه السلام هرچه گوید بشنوم و هرچه فرماید کنم اندر دشواری و آسانی و اندر رنج و راحت و بدانچه باکسی سزاوار کار است منازعت نکنیم و هر جا که باشیم حق گوئیم و از ملامت ملامت کننده نترسیم پس و زخرقه معنی متابعت است و در آمدن است در صحبت و مقصود کلی صحبت است که مرید را همه امید از خیر در صحبت است چنانکه از بیشتری مشایخ منقولست که من لم یستفد بالم ینتفع یعنی هر که سود نگیرد از بیند و بیرا هرگز جمال و فلاح روی ننماید بندگی مخدوم عظم الله

چون بدین حرف رسید این نظم بدین مبارک راند **مثنویات**

صحبت زیرکان چو بوا از گل	وعظ ناصحان چو طبل از دل	با رفیقان سفر مقرب باشد
بی رفیقان سفر سقر باشد	پس نکو گفته اند هشیاران	خانه را یار و راه را یاران

بیچاره عرضه داشت اگر فاسقی و گناهکاری دیگر گرفتاری بدست وسواس شیطانی و نفسانی نیت خلق و ارادت دارد دا میگوید چون از فسق و معصیت و وسواس بیرون آیم آنگاه ارادت آرم و فحلوق شوم این معنی چگونه باشد بندگی مخدوم عظم الله فرمود که این بدان ماند که مردی میگفت تا مرا صدق ابابکر صدیق حاصل نشود نماز نگذارم اکنون کی او را آن صدق ابابکر حاصل شود تا نماز گذارد زنهار این چیزها در خاطر نگذارند هر وقتیکه هست و بهر حالتیکه باشد نقصه نکنند بزرگان از این چیزها منع فرموده اند

کز این همه وسواس شیطانیست وگفته اند هرکه پاید و بهر جا نشیند باشد او را این جامه
بدهند بعد به برکت آن جامه مبارک راند باید که دست و پای نزند و از جست خدای باز نماند
فسق نا امید نباشد اگرچه بسیار تخم اند بود باری تشبه به درویشان کرده باشد و من
تشبه بقوم فهو منهم بدین دولت باری بر سد و در خانه خاندان خواجگان چشتیه هم
همین طریق است هرکه می آید او را این جامه میدهند اگرچه فاسق است نیز که چون
این جامه بر وی باشد نخست باری شرم آن جامه کند بداند که این جامه پاکانست
از راه گناه باری باز آید همدرین محل این چند مثنوی بر زبان شکر فشان راند

مثنویات

توبه کن کین در نخواهد شد فراز ❊ گر گنه داری در توبه است باز

هست چون دریای فضلش بی دریغ ❊ در برادر جرمها یک اشک میغ

هرکرا باشد چنان بخشاینده ❊ کی نغیبد آید از آلایشی

بعد فرمود که از برکت این جامه تواند بود که کلی بیرون آید و برای دفع این
وسواس و خطرات بسیار غلو فرمود که این خطرات و وسواس شیطانی است که
او را از نیها باز میدارد و این نظم بر خواند

مثنویات

پشم در کش همچو موسی کون را	ریش گیر آنگاه این فرعون را
در دو عالم شادی مردان در دست	زندگی گشتند گردان بد دست
چیست از دو بهتر بگو ای هیچ کس	ما بران تو شاد باشی یک نفس

باب بستم ۲۰ در ذکر اولیای حق

ذکری درین حدیث افتاد که اولیای تحت قبابی لا یعرفهم غیری بندگی
مخدوم متبع المسلمین بطول بقایه فرمود که قباب جمع قبه است القبة من الناس
یعنی اولیای من در زیر دامن من اند یعنی دامن عزت ای عزت من اولیای

واز اولیا بعضی اولیا و در عرف مردمان همچنین است که چیزی محبوب را در دامن پوشند
بعده فرمود که از اینجاست آن حکایت که شبی خواجه جنید رحمة الله برخاست و طهارت کرد
تا بمسجد شونیزیه برود که آن موضع متبرک است پس چون پیش در رسید صورتی هولناک و
منکر استاده دید گفت تو کیستی که مرا در دل از تو انکاری می آید گفت من آنم که تراحتدین
گاه آرزوی دیدن من بود شیخ بشناخت که ابلیس است گفت آری پرسید که در دیدن
من آرزو چه دیدی گفت تا از تو سوالی کنم گفت آن سوال چیست شیخ گفت آن سوال
آنست که ترا بر اولیای خداوند دوستی باشد گفت نه پرسید چرا گفت چون خواهم بدنیا
گیرم در آخرت گیرند و چون خواهم در آخرت گیرم در حضرت مولی گیرند و مرا انجا راه نه
پس شیخ باز پرسید ترا بر سر ایشان اطلاعی بود گفت نه گفت بلکه وقت و آن آنست
که چون ایشان را در سماع وجدی بود من بدانم که ایشان را چه پدید آمده است
این بگفت و غائب شد شیخ متفکر و ملتفت بمسجد در آمد از گوشه مسجد آواز
بر آمد که ای فرزند هوشیار باش و از تلبیس این دشمن فریفته نشوی که اولیای خداوند عزیز
تر از آن اند که بچیزی مثل نمایند این دشمن مکر نماید چون دید که آن پیرش نبود
خواجه سر سقطی و قنش خوش گشت قاضی اشرف الدین عرضه داشت اولی نظهور کرامت
بداند که من ولی ام یا نه خداوندگی مخدوم عظمه الله فرموده که بعضی میگویند که بدانند و
اکثر برین اند که نداند زیرا چه کرامت ایشان از استدراج و مکر خالی نیست اگرچه
فرقی کرده اند میان کرامت و استدراج لیکن ایشان هم دران شاکر باشند
بارے این کرامت هست و این بنا بران اصل است که ایشان بر خود همه
وقت بدگمان باشند و هرگز خود را محل کرامت ندانند و نه بینند همدرین محل

این بیت بزبان میارک راند بیت بت پرستم من گمره که تو زاهد خوانی
اینکه تسبیح بدستم کمرے زنار است اما در کشف محجوب آورده است که این سخن گبرو کافران
است که صاحب ولایت نداند که من ولی ام زیرا چه میان او و میان حق سبحانه و
تعالے چندان معانی میگذرد که در غیرے نمی بیند و ایشان را آن قوت هست
که بنور معرفت و بنور ایمان میان کرامت و استدراج تمیز کنند بعده فرمود
بیشتر برانند که ندانند زیرا چه خالی از شایبه استدراج و مکر نیست و چندین زاهدان
را ابتدا کرامت بوده که آخر پیدا شد که استدراج و مکر بوده است چنانکه بلعم باعور و
برصیصا زاهد در ایشان هر دو چندان معانی بود که در غیر نبود و کرامت بیحد بود
آخر پیدا شد که آنچه استدراج و مکر بود چون بندگی مخدوم عظمه الله بدین حرف
رسید اندوه و تاسف نمود و تمامت مجلس را اندوهی و آب دیده پیدا شد
و چندکرت این کلمات بزبان مبارک راند که کجا روم و ببرد که روم و کرا گویم
و چندین کرت این بیت بر زبان در ربار تکرار فرمود بیت سالها بر آستانت
بوده ام در من ندید عمر چندین سالهٔ من در نعمتش بیهوده بود + و بعد از
ادای این بیت هم فاتحه فرمود برین عبارت برای خیریت خاتمت فاتحه
بخوانیم ذکرے در مرد کامل افتاد عزیزی عرضداشت کامل کرا گویند
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که کامل بر دو نوع است یکے کامل مجرد و دوم
کامل آزاد کامل مجرد آنست که او صاحب چهار چیز بود شریعت تمام
و طریقت تمام و حقیقت تمام و معرفت تمام و کامل آزاد آنست که او صاحب
هشت چیز بود و چهار چیز همین که ذکر رفت و چهار چیز دیگر خمول و ترک جاه و عزلت
و قناعت کامل مجرد در دعوت و تقتدای مشغول شد اما کامل آزاد متقتدی

و دعوت مشغول نشد اما آنکه کامل مجرد و بعزلت و مقتدای مشغول شد نمی‌آید
که او بکمال و فراغ کار خود نظر کرد اکنون کدام کار بهتر و برفایده‌تر ازانست که بهیچکاری
نیافت برتر و برفایده‌تر از آنکه بیک راز کفر و ایمان آدمی دریابد از معصیت و
طاعت آدمی و از مشغول بغیر حق بمشغول بحق آدمی و از دوست نمی‌گذارد کافر و بازستانی
و بحقیقت توحید رسانی پس معنی مشغول ندانستن او و قرار نداشتن با انبیا و بحقیقت
و در آن ایشان سخن کامل را از ناقص و مرشد گمراه نمی‌گویند و مقتدا
گویند سلیمان گوید خضر گوید عیسی گوید سلیمان از ان گوید که زبان مرغان
داند خضر از ان گوید که حیات معنوی دارد و عیسی از ان گوید که مرده را
زنده کند بفرمان حق تعالی یعنی حیات حکمی چنانکه از کفر و ایمان از معصیت
و طاعت و اگر کسی گوید سلیمان از خضر و عیسی فاضل‌تر است جواب گفته‌اند که
نظر بر آن کند که دعوت خلق الی الله بتبعیت بهتر است از تبعیت کامل
مجرد فاضل بود اما اگر خضر و عیسی کامل آنرا در اشغال بکلی بحق سبحانه
و تعالی از اینجا این آید که این فاضل بود بحسب آنکه گفته‌اند و الفضل علی الکل
یدل علی الکل از اینجا حکایت استاد است آنجا که در حضرت نظر او جمله
اقتدا و تبعیت او شد جمله پرسیدند که حال چیست گفت بکلی بکلی مشغول غائب
و کان کلک بکلی مشغولا فکل ذلک و فی قول آخر کیف کو رایت اعنی
هی اعمل منی قال ابن هی قالت من در ایک ما التفت الی و رایت
فاطمة نطمة و قالت لو کان کلک بکلی مشغولا ما التفت الی
غیری ذکری در شهرت و ستر اولیا اقتدا بسنت
مخدوم عظم الله فرمود که اولیا بر دو قسم اند یکی مشهور اند

دوم مستور پس کسیکه مشهور میشود او را در آن قسم می آرند و کسیکه خود را
مستور میدارد او را در قسم مستوری در می آرند همدرین محل در صفت
اولیا این چند لفظ بر زبان مبارک راند اجسادهم فی الدنیا وقلوبهم
فی الاخرة یعنی تنهای ایشان در دنیاست و دلهای ایشان در عقبی غیب
حضار حاضر اند ولی غایب بعده فرمود که این چند بیت هست در صفت
اولیاء باید که یاد باشد اگر این چند بیت یاد باشد بشناسند که این صفت ها
باشد و او را بینند در حال بدانند و بشناسند که این مرد از ان طایفه است
و چند کرت نزدیکیا للحاضرین فرمود که این بیت ها یاد می باید کرد و دران باید
کوشید که یاد ماند و این چند بیت زالی انشاء کرد پیش خواجه ذوالنون مصری
خوانده و این قصه آنچنان بود که روزی خواجه ذوالنون مصری را زالی
پیش آمد و خواجه ذوالنون او را پرسید از کجا می آئی گفت از مردانی که
لا تلهیهم تجارة ولا بیع عن ذکر الله پس گفت کجا میروی گفت بسوی
مردانی که تتجافی جنوبهم عن المضاجع بعده ذوالنون را اشتیاق ایشان
غالب شد و آن زال را گفت صفتهم بعد ازان او در صفت ایشان این چند
بیت انشاء کرده گفت این بیت ها نیست اشعار قوم همومهم بالله قد
عاقت ؛ فما لهم من همة لتسموا الی احد ؛ فمطلب القوم مولاهم وسیدهم
باحسن مطلبهم الواحد الصمد ؛ ما ان تنازعهم دنیا ولا شرف ؛ من المطاعم
واللذات والولد ؛ فلا لبس ثیاب فایق الفتق ؛ ولا لروح سرور رحل فی
یلد ؛ الا مسارعة فی اثر منیرلة ؛ قد فارب الخطو فیها باعد الامد

دهم رها بن عیران واو دیشه ❊ وفی الشواخ تلقاهم مع العدو
قاضی اشرف الدین عرضه داشت که خواجه ذوالنون اوصاف اولیای معلوم بود این سوال
ازان زال کردن که صفتهم فایده چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود شاید که اگرچه
علم بود بپرسید برای التماس حال خویش را و روش این طایفه همین است که نخواهند که کسی
بر سر ایشان واقف شود و در روش شان کم کنند درین سلامتی است و این بیت عبارت
ازین معنی ست بیت دل سوی توام دنبه بجای دیگر ستم تا خلق نداند که ترا
می نگرستم ❊ بعد از ان معنی ابیات مذکور تحت اللفظ بیان فرمود و در ذیل معنی هر
کلماتی که خبر معنی بیت بود بر زبان مبارک راند انچه یاد ماند بنبشته آمد چون معنی
بیت اول فرمود که ایشان قومی اند که همت های ایشان بحق متعلق است و ایشان
را همتی جز بحق سوی چیز دیگر نیست یعنی بجز خداوند ایشان را همتی دیگر نمانده است
در ذیل معنی این بیت بحاضران مجلس اشارت کرد که این هم بر خود دارید که از انجا هم
این طایفه را بشناسند که مشایخ میگویند الفقیر من لا یستغنی عن شیء
سوی الله اگر نزار در نزار هر دو کون پیش او آرند او بدان خود را غنی نداند
تا بحق نرسد و اگر ذره همت او چیزی دیگر باشد ازین طایفه نبود و این را بر
طریق مثال گفته اند چنانکه طلب گرسنه مرنانرا یافت آب فرو نه نشاند و طلب
تشنه مرآب را یافت نان فرو نه نشاند همچنین طلب این طایفه مر خداوند خویش را
یافت هر دو کون فرو نه نشاند همدرین محل این بیت بر زبان مبارک راند
بیت گر هر دو جهان دهند ما را ❊ چون وصل تو نیست بنیوالیم ❊ وچون
همین معنی این بیت بیان فرموده که ما ان "ناراعم دنیا و لا شرف

بر لفظ مبارک راند که خرابا تی و ملامتی که میشوند برای آن میشوند تا شرف وجاه برود
تا بهیچ چیز ایشان را در راه سلوک دامن نگیرد و چون معنی این بیت فرمود الخطو فیها
باعد الابد فرمود که معنی خطو گام ست و ایشان میگویند اگر منزل دور ست اما بدو گام نزدیک
است بیک گام دنیا بگذارد و بدو گام عقبی چون بدین دو گام این هر دو بگذارند
بحق برسند پس راه اگرچه دور ست این طائفه بدو گام بگذارند و اینست معنی آن بیت که گفته اند
بیت صوفیان در دمی دو عید کنند * عنکبوتان مگس فدید کنند * باز قاضی اشرف الدین
عرضداشت که جا بجا نبشته اند که فلان درویش سیوم گام بحق رسید این چگونه باشد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که نیک خوبست یعنی بدو گام این هر دو را بگذاشت سوم بحق
رسید همدرین محل این نظم بزبان مبارک راند **مثنویات** صد هزاران مرد گم گردد
مدام * تا یکے اسرار بین گردد تمام * گر نداری شادی از وصل یار * خیز باری ماتم
هجران بدار بعد ازان که از تقریر معنی ابیات مذکور فارغ شد **بندگی** مخدوم عظمه الله
فرمود که در ملفوظ شیخ نظام الدین رحمة الله علیه دیده ام که وقتے شیخ فرید الدین رحمة الله
در مسجد رفت درویشی را درون مسجد نشسته دید و بشناخت و شناختن هم بدین
صفت ها بود نه آنکه بصورت و دست و پاے شناخته اند بعد شیخ فرید الدین
همان زمان باز گشت در خانه آمدند تا طعامے بدو بپزند دیدند در خانه چیزے
موجود نبود مگر مقدارے جواری بود بدست خود همان زمان آس کردند و بدست
مبارک خود پختند و بردند بعد آن درویش تبسم کرد و گفت مطلوب
چه داری شیخ فرید علیه الرحمة مطلوبیکه داشت بگفت آن مطلوب
ازان درویش برآمد **بندگی** مخدوم چون برین حرف رسید فرمود

که انیک ایشان را که بشناسند اگر شیخ او را نمی شناخت مطلوب او از کجا
حاصل شدی بعده این مثنوی فرمود **مثنویات** اهل دل را جز اهل دل گزید
دیده را جز بدیده نتوان دید ؛ خاک اجزای خاک را بیند ؛ پاک باید که پاک را بیند
باز قاضی اشرف الدین عرضه داشت همتی که در باطن اوست آنرا چگونه توان شناخت
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بقول و فعل و دلالت حال در حال بشناسند
که از کدام طائفه است و از دلالت حال چیزی معلوم شود که از قول نبود و لهذا آنجا
که گفته اند لِسَانُ الحَالِ اَنطَقُ مِنْ لِسَانِ المَقَالِ بیچاره عرضه داشت که اولیا
جایز العصمة اند و در کتب متقدمان هم همین مسطور است اما در ملفوظ شیخ نظام الدین
بدین طریق افتاده است که اولیا معصوم اند فقها میگویند انبیا واجب العصمة اند
و اولیا جایز العصمة پس انیکه افتاده است اولیا معصوم اند مطلق چگونه آید بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود از ان معصوم محفوظ مراد خواهد بود که معصوم و محفوظ در معنی
یکی است اما فرق درین بیش نیست که در مقام ولایت جایز و در مقام نبوت واجب
ذکری درین افتاد که اولیا را اطلاع کلی بر انچه در لوح محفوظ است هست
یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اولیا را نظر بر لوح محفوظ باشد اما اطلاع
بکلی بدانچه در لوح محفوظ است آن از کجا مگر بدان مقدار یکه اطلاع دهند یعنی
بدان مقدار یکه ایشان را اطلاع باشد باطلاع الله تعالی تواند بود اما در جمیع
امور نتواند بود که اسرار خداوندانرا انتهاست که لانهایة لها بعده فرمود
که بر حسب مقامات و درجات اولیا را اطلاع بود چنانکه یکی را بر سری
اطلاع دادند و دیگری را بر دو سر و دیگری را بر سه سر و دیگر بر ایر چهار سر

همچنین الی آخره برحسب جات چنانکه مهتر اسرافیل را اطلاع بر معامله سال
تمام بیش نیست نه بر جمیع امور که در لوح محفوظ است اما در بعضی کتابها نبشته اند
که دل اولیا عکس لوح محفوظ است یعنی هرچه در لوح محفوظ است عکس آن در دل
اولیا پیدا می آید و این را تمثیل کرده اند چنانکه مثلاً دو آئینه را یکدیگر برابر کنند باید
هرچه در یک آئینه باشد عکس آن در دیگری پیدا آید پس همچنین دل اولیا هرچه در لوح
محفوظ هست عکس آن در آن پیدا می آید و این محمول بود برحسب درجات و مقامات
ایشان یعنی بدان مقداری که اطلاع دهند ایشان را اطلاع باشد تا توفیق آید
میان هر دو وجهه والله اعلم بالصواب و این نظم بر زبان مبارک راند قطعات

تا که تو دم میزنی همدم نئی ؛ تا که موئی مانده محرم نئی ؛ ار تو خواهی تا بدان منزل
رسی ؛ تا که موئی مانده مشکل رسی) بعده فرمود که این هم هست که هرچه تقتعالی
در دل اولیا بگذارد راست باشد برخلاف نبود و این بدان اصل است که ایشان را
ندارند در ظاهر ایشان چیزی که خلاف حق است و در باطن ایشان چیزی رود که
نه رضای او در آنست حق تعالی نیز کرماً و فضلاً نه پسندد که در باطن پاک ایشان
چیزی گذراند که رضای وی در آن نبود و جریان سنت برین ست والقدرة علی
خلافه واسعة ذکرے درین افتاد سینه های اولیا خلیفه دعوت انبیاست
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که جابجا می نویسند اگر نبوت در فانی شد حدیث باقی ست
و آن سخن را شرح کرد که سینه های انبیا محل وحی ست و سینه های اولیا محل الهام است
و اگر وحی منقطع شد الهام بجای آن باقیست اگر انبیا نه اند اولیا خلیفه ایشان هستند
پس آنکه گفت حدیث باقیست همین ست یعنی اگر وحی منقطع شد الهام بجای آن

باقی ذکرے در مناقب عین القضاۃ افتاد بندگی مخدوم عظمہ اللہ
فرمود کہ او اہم در صغر حال حق تعالی چندان معانی بخشید و ہر چہ در مکتوبات خود
نبشتہ است آن جملہ از حال مشاہدہ خود نبشتہ است و از ذوق یافت خویش
خبر دادہ در بیشتر مکتوبات نبشتہ است تو ندانی کہ از کسی شنیدہ ام و یا از کتابے
نقل میکنم ہر چہ می نویسم از حال خود می نویسم و در یک مکتوبے نبشتہ است کہ خلق
ہزار در ہزار طالب بہشت اند و یکی طالب حق نہ بندگی مخدوم چون بریں حرف
رسید بر زبان مبارک راند کہ چہ سود محدثے بمجدثے چنگ میزند و فانی بفنائے
محبت میکند بعد ازیں فرمود کہ وقتے عین القضاۃ را حالے پیش آمدہ است در علیلے
الحال مناجات کردہ است کہ الٰہی درخواست من آنست کہ مرا بسوزند و تو بینی آخر
ہمچنان شد کہ بسوختند در عین سوختن بود کہ آہے بر آورد در آن محل او را
طعن کردند کہ تو از حق خواستہ بودی کہ مرا بسوزند بعد از انکہ میسوزند ازین
آہ چیست گفت من نہ از ان آہ میکنم کہ مرا الم میرسد بلکہ از ان آہ میکنم کہ
تعجیل میسوزم بندگی مخدوم علمہ اللہ چون بریں حرف رسید این بیت بر خواند
بیت او بر سر قتل و من در وے حیرانم کان راند تیغش چہ نکوی آید
بعدہ فرمود اگر چہ ہر کسے در علم معرفت چیزے چیزے نبشتہ اند اما چنانکہ
عین القضاۃ نبشتہ است بر قانون و بر مقتضاے تمہیدات اصول دین
کم کسی نبشتہ است و مشکلات بسیار ازان حل میشود اما دریافت و
ادراک مفہومات و کلمات او را اطلاع بر اصول و قانون این طایفہ باید
کہ بود و اگر نہ بر قواعد دین بعض کلمات او را تقریر نتوان کرد حاضری

درین محل ذکر عوارف کرد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که عوارف اگرچه کتابے
معتبر ست درباب تصوف و احکام طریقت و مذهب این طائفه بدان تحقیق
میشود هرچند مصنف آن برتر ازان بوده است که بهتر ازین و بیشتر ازین رقم
آوردی امّا این نزول بوده از ایشان در مقام مریدان و مبتدیان و مع
هذا او فنون علم و کثرت معانی ایشان معروف و مشهور ست تا خدمت شیخ نظام الدین
در ملفوظ خویش آورده اند که هر نعمتے و دولتے که ممکن ست که در بشر تواند بود
حق سبحانه و تعالے بشیخ الشیوخ داده بود مگر ذوق سماع که این یک چیز نبود
امّا مکتوبات عین القضاة چیزے دیگر ست ذکرے در مناقب خواجه بایزید
بسطامی افتاد رحمة الله بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که شبے در ایام زمستان
خواجه بایزید را علیه الرحمة سبب احتلام حاجت غسل شد خواست که غسل کند
نفس کاهلی آورد گفت هنوز نیم شب است زمانی دیگر بگذرد آنگاه غسل کنی و ایام
سرما بود خواجه بایزید چون چنین کاهلی از نفس دید در حال برخاست در میان
سرما بابرقع خود را در آب انداخت نامی آرند که برقع بمدتے هم در اندام خشک
شده است بعده بر لفظ مبارک راند که این قوت از قوت ولایت بود والّا
حد بشر نیست و این نظم برخواند **مثنویات** هر که این سگ را کند
بندگران ❊ خاک او بهتر ز خون دیگران ❊ کا فرست این نفس نا فرمان چنین
کشتن او کی بود آسان چنین ❊ و انکه این سگ را زبونی خویش کرد
گرد گفتش در نیاید هیچ مرد **ذکرے** در مناقب خواجه جنید رحمة الله
افتاد قاضی اشرف الدین عرضه داشت که خواجه جنید بموت خود و نقل
کرده اند یا از ایشان هم کلماتے که موجب قتل باشد صادر شده است

ازان سبب گشته اند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که ایشان را گشته اند کلماتی
که موجب قتل بود از ایشان صادر نشده است و ایشان مقتدای طریقت اند و اتفاق
همه مشایخ برین است و مقبول همه طایفه اند و از اهل صحو بوده اند اگرچه هزار در هزار معانی
در ایشان پدید آمدی هم مثل آن کلمات بیرون ندادی چنانچه انبیا صلوات الله علیه
همه اهل صحو بوده اند اگرچه هزاران معانی که از بعضی اهل سلوک در مبادی ظهور سلطان
حال پدید آمده است در تنگی سکر حال بوده است پیش از انکه در صحرای صحو افتند
چنانکه از بعضی منقولست که میگفت من تحت خضر السماء مثلی یعنی زیر آسمان
مثل من کیست و قول بعضی که گفته است قدمی علی رقبة جمیع الاولیاء
یعنی قدم من بر گردن جمله اولیاست و قول بعضی که گفته است اَسْرَحْتُ
وَالْجَمْتُ وَاَطْفَتُ فِیْ اَقْطَارِ الْاَرْضِ وَقُلْتُ هَلْ مِنْ مُنَازِرٍ فَلَمْ
یَخْرُجْ اِلَیَّ اَحَدٌ یعنی اسپ را زین کردم و لگام کردم و در زمین بگشتم و گفتم
هست مبارزی که با من برون آید پس هیچ یکی بیرون نیامد و مثل این بسیار
اند اما مشایخ ارباب تمکین اند از تنگی سکر برگذشته اند و بفراخی صحرای
صحو قدم نهاده اند از ایشان مثل این کی تواند بود و چند مثنویات
در آن معنی خوب افتاده است بعد این دو مثنوی برخواند مثنویات

چون تنک مغز آمدی بیدل شدی کز شراب لایعقل مست لایعقل شدی
نی مشو غره بیک می مست نیز می طلب چون نی نهایت مست نیز

بعد فرموده که خواجه منصور حلاج را گشته اند و بر لفظ مبارک راند کسی
که کامل حال است او را تغیری نیست یعنی چیزی پدید نیاید در ایشان
بدان در آنچه ایشان اند نقصانی آرد اگرچه نفس تغیر باشد از جهت

بشریت آن صفت لازمه بشریت است تمکین آن بر نخیزد و ارباب تمکین را آن
زیان ندارد و از ضعف حالت که کلماتی میگویند که ظاهر آن مردمان را خلاف شرع
می نماید آن جهت ایشان را چون معانی پدید می آید بعضی تحمل کردن نمی توانند ضرورت قدوف
می افتد طبع بشر است هر چیز که حوصله آنرا فرود نتواند خورد برون اندازد بعده فرمود
که از شیخ زاده چشت سلمه الله کرا اینجا رسیده بود ند از ایشان پرسیدم که در یوقت اینجا
آنچنان عزیزان هستند که اگر کسی مثل آن کلمات میگوید در حال میکشند و کشتن آنجا
درنگ نیست و این هم پرسیدم آنچنان کسان هستند که کلمات عین القضات را
شرح نویسند گفت هستند هم در همدان بزرگ سیدی هست که ایکان یکان کلمات
عین القضات را تفسیر میکند چنانچه اصلاً جائے نمی ماند اما گفتن او تا آنزمان است
که کسی اعتراضے نکرده است اگر ناگاه کسی اعتراضی آورد در حال ساکت شدند گی
مخدوم چون برین حرف رسید بر زبان مبارک راند که ازینجا معلوم میشود که اعتراضے
در کلمات بزرگان ادب نباشد هم ازینجا در مناقب شیخ زاده بزرگوار سلمه الله
فرمود که شیخ زاده هست پنج سال ست که سفر اختیار کرده است و در اینجا اینجا رسیده
اند از چهل ساله عمر ایشان گذشته بود و معانی بسیار جمع شده و بارها گفته است
مرا ابیات خواجه عطار در سفر انداخت و آن آنچنان بود که در انچه من خورد بودم
پدر من هر شب قران خواندی و مرا در پهلوی خود نشاندی چون از قران خواندن
ملول میشدند دیوان خواجه عطار پیش نهادندی و میخواندندی و در خواندن آن گریه ها
میکردند و هر بار دست مبارک بر من فرود می آوردند و جائے که بخواندن دیوان
عطار ایشان را ذوقے پیدا شدی آنرا باز میکردم و میدیدم وقت وقتے

ایشان را بر من نظر افتادی میگفتند توجه مطالعه میکنی انشاء الله تعالی چون وقت
تو بسد آنزمان مطالعه کنی این زمان چه فهم کنی بعده هم در مناقب پدر بزرگوار شیخ
زاده بندگی مخدوم فرمود که هم از شیخ زاده شنیده ام که میگفت پدر مرا هزار
قران بود و سیصد و خارج صلوات و هفت صد و صلوات و همه خواجگان چشت را هم
الله همین سنت است یعنی ختم قران و صلوات است و بعضی ختم و خارج صلوات و
و ملفوظ هر یکی آن مطور است ذکرے در مناقب شیخ نظام الدین افتاد رحمة الله
بندگی مخدوم علیه الرحمة فرمود که در بزرگ شیخ نظام الدین شبه نبیت بزرگ
بوده اند و هم در ملفوظ ایشان دیده ام رضی الله عنهم از حسن عرض داشت که مراد و دعاها
مطول چندان رغبتی با شیخ نظام الدین فرمود سبحان الله از دعا
همین قدر بسنده است که بگوئی اللهم انی اسألک ان لا اسألک سوالک و این از
ایشان بزرگی همت ایشان است اگر ایشان را ازین همتے دیگر بودی درین
معرض بزبان ایشان آن چنانکه گفته اند چون حضرت رسالت صلی الله علیه
وسلم در شب قرب و کرامت بمقام قاب قوسین رسید گفت اللهم انی اعوذ بک
منک گفته اند و اگر در سر پاک وی جز حق چیز دیگر بودے گفتے اللهم انی
اعوذ بک من کذا چون گفت منک معلوم شد که در سر پاک وی و در همت
بلند وے جز حق دیگر نمانده بود درین محل این نظم بزبان مبارک راند

شعر بیت نقطه ملک جهان را همت است ✦ پر و بال مرغ جانها همت است
مرغ همت شان بحضرت شد قرین ✦ هم ز دنیا در گذشت و هم ز دین
گر تو مرد این چنین همت نه ✦ دور شو کامل ولی نعمت نه

ہر ولی کو ہمت عالی نیافت | ملکت سے انتہا حالی نیافت

باب بست و یکم

در ذکر نظر باطن بزرگان افتاد مخدومی مخدوم تلمیذ اللہ السلیمین بطول بقائہ
فرمودہ گفتہ اند بزرگان بدانند کہ کے را چہ مقدار است و تا کجا خواہد رسید
این نظر در ایشان ہست و از اینجا میگویند کہ سعید و شقی امروز پیدا است اما
در نظر اہل بصیرت و آن ایشان اند مولانا نظام الدین حال زاد عرضداشت
کہ از کجا دانند بندگی مخدوم غطر اللہ فرمود باطلاعی کہ ایشانرا است در خواص
سعادت و در خواص شقاوت و آنچہ از توابع و لواحق اینست از جلی و خفی و جریان
سنت بدانست از انجا بدانند اگرچہ قدرت واسع ہست بر خلاف آن بعدہ
این مثنوی بر زبان مبارک راند مثنوی [illegible] ما عشق
حقیقی از مجازی دانیم و این حکایت فرمود کہ بزرگ پسر خود را برای تعلیم میفرستاد
و آن پسر در تعلیم میرفت ولی اصلا دوست نمی داشت کہ چیزے تعلیم کند روزے
آن بزرگ گفت ہر کہ مرا بآمدن مسافر بشارت دہد ہر چہ از من بخواہد بدہم او را
قضارا ہمان پسر دید کہ مسافرے می آید پیش پدر آمد و گفت من بآمدن مسافرے
بشارت میدہم اکنون مسافرے می آید و تو گفتہ بودی اگر مرا کسی بآمدن مسافرے
بشارت دہد ہر چہ بخواہد بدہم آن بزرگ گفت بخواہ چہ میخواہی پسر گفت میخواہم
کہ بعد ازین مرا در تعلیم نفرستے پس چون آن بزرگ این بشنید در تامل شد
اگر بگوید نفرستم پس پسر جاہل ماند و اگر فرستم وعدہ خلاف شود بعد از زمانے
تامل کرد و گفت علا در تعلیم مروے برین شرط کہ انا فتحنا یاد گیری پسر
قبول کرد و سورہ انا فتحنا یاد گرفت و در تعلم رفتن بگذاشت بعد

چندگاه آن بزرگ نقل کرد مریدان جمع شدند که در سجاده کدام کس بنشیند
میان خود اتفاق برین کردند جائیکه پدر شد با دیگرے را چه مجال باشد که
بنشیند آخر همان پسر را در سجاده بنشاندند چون آن پسر در سجاده
نشست روز بروز شهرت یافتن گرفت و مشهور شد آخر اتفاق آن افتاد
که یا مریدان در شهرے سفر کنند با چند مریدان سفر کرد تا نزدیکی آن شهر رسید مردمان
پدر او در آن شهر بسیار کسان بودند چون شنیدند که مخدوم زادهٔ ما می آید استقبال
کردند و بادشاه آن شهر را خبر کردند بادشاه هم استقبال کرد آخر در آن شهر
در آمد و در آن شهر هم مشهور شد و هر یکے تعظیم می نمودند مگر طائفهٔ دانشمندان
تعظیم او را بجاے نمی آوردند و دیدن او نیز نرفتند و میگفتند کسیکه قرآن
هم نخوانده است علمی ندارد درین راه چگونه در آید و او را چه فضل بود این خبر
بادشاه رسانیدند که طائفه از دانشمندان دیدن نیامدند و بجاے نمی آیند
و سبب چیزے نخوانده است بادشاه دانشمندان را طلب کرد و این
خبر که بدو رسانیده بودند پیش دانشمندان باز گفت ایشان گفتند آری
چیزے نخوانده است و علمے ندارد بادشاه گفت چون دانند که چیزی نخوانده
است امتحان باید کرد شما حاضر شوید و آن بزرگ زاده هم حاضر شود
چیزے از و سوال بکنید اگر جواب آن ندهد همچنان باشد که شما میگوئید
ما چنان شد که بادشاه محضر کرد دانشمندان همه حاضر شدند و آن شیخزاده نیز
با مریدان حاضر شد بادشاه روی سوی شیخزاده کرد گفت ایشان میگویند
که شما چیزے نخوانده اید و ما چون دانیم که شما خوانده اید یا نه

مریدان گفتند چیزے امتحان بکنید کہ ہم ازان پیدا خواہد شد کہ خیری
خوانند اندیانہ دانشمندان آغاز کردند اول بارے قران نخواندہ است
اگر خواندہ است سورتے از قران بخوان گفتند کدام سورت بخواند سورہ یقین
بکنید ایشان ہمہ میان خود اتفاق کردند قضا را سورہ انا فتحنا خواندن یقین
کردند کہ این سورت بخواند شیخزادہ چون از پدران وصیت داشت یاد گرفتہ
بود خواندن آغاز کرد و تمام خواند ہر چیکے شہ مند شدند و ملزم شدند باز گشتند
و بادشاہ ہم گفت در بزرگی ایشان چہ شبہ است بعدہ مخدوم عظم اللہ فرمود
کہ مقصود ازین حکایت نظر شیخ بود کہ بینائی او تا چہ حد بود چون بید است
کہ عاقبت چنین واقعہ خواہد زاد و آن پسر را از خواندن او ملالے میخواست
ہمان سورہ را یاد کردن فرمود باز مناسب این حکایتے دیگر فرمود کہ از عزیزے
شنیدہ شدہ است در انجہ شیخ رکن الدین علیہ الرحمۃ اول بار از ملتان بدہلی
رسیدند چند نفر از آئمہ بر وجہ امتحان میان خویش اتفاق کردند کہ بر شیخ روند
بر وجہ امتحان قضا را در وقت رفتن میان ایشان بر پنج مسئلہ بزودی اتفاق
افتاد کہ بر آن امتحان کنند بر شیخ رسیدند آن پنج مسئلہ را از شیخ سوال کردند
شیخ ہر یکے را دو کان سرکان و جہہ تقریر میفرمودند تا ہر پنج اتمام کرد
بعضے ازان دانشمندان در حال مرید شدند و بعضی از انکار توبہ کردند و بہ
اقرار پیش آمدند خدمت شیخ بگریست حاضران مجلس پرسیدند کہ سبب
گریستن چیست گفت سی و چند سال است کہ منتظر این بودہ ام و امروز
پیدا شدہ است گفتند این را شرح کن تا معلوم کنیم گفت در ان
محل کہ بزودی میخواندم سبق من اینجا رسیدہ بود و آن استاد ہر چند

تقریر میکرد معلوم نمی کردم خدمت والد شیخ صدر الدین علیه الرحمة دیدم که در عقب
من ایستاده بودند گفتند ای پسر برخیز که این پنج مسئله من ترا خواهم گفت
من برخواستم و دنبال ایشان در خانه آمدم و این پنج مسئله مرا یکان یکان تقریر
فرمود چنانکه من فهم کردم آخر مرا گفت که این هر پنج مسئله را نیکو نگاهداری ترا با
این کار است منتظر این بودم که مرا آن چه کار خواهد بود بعد سی و چند سال پدید آمد
که آن کار این بوده است ملک زین الدین مجد الملک سلمه الله به بندگی مخدوم
رسیده بود حکایت درین بود که قلندر سے بر شیخ علاء الدین در اجودهن میامد
شیخ او را دست نداد آن قلندر گفت من در چشت بر پیران چشت بوده ام
و ایشان را چندین خدمت کرده و همه مرا دست میدادند تو چرا دست نمیدهی
شیخ علاء الدین فرمود که ما شمار اول داده ایم چه حاجت ست که دست دهیم درین
سخن مجد الملک وارد کرد که مصافحه سنت است زیرا چه رسول علیه السلام دست
داده اند شیخ علاء الدین چرا باشد که دست ندهد بعده بندگی مخدوم فرمود
که من این را جواب برین وجهه گویم که بزرگان راه و اهل طریقت را بحکم حال
جائز ست اگر در اینان چیزے ببینند که نفس را رعونتے حاصل میشود آنرا
ترک میدهند پس تواند بود که شیخ علاء الدین را در دست دادن نفس را
رعونتے پیدا می آمد از ان سبب دست نمیدادند قاضی معین الدین برادر
ملک مجد الملک آمده بود درین سخن او وارد کرد که ترک سنت می آید
هرگاه که رسول علیه السلام مصافحه کرده است و ایشان نکردند پس ترک
سنت آید باز جواب گفتند که ترک سنت صورة مینماید اما معنی موافق سنت است

زیرا چه در اتیان سنت اکمال دین است و چون اینجا مقصود اتیان اکمال
دین بود پس این خلاف بود صورة اما معنی موافق و این چنین زیان ندارد و این
را در مسئله شرعی نظیرے هم هست چنانکه مثلاً در نماز بامداد اگر مسبوق را خوف
آن باشد که طلوع آفتاب نزدیک است و با امام مقدار تشهد نشست و امام منفرد
سلام نداده است پیش از سلام امام برای آداے آنچه نیافته است میخیزد
درست باشد برای اکمال فرض را اگرچه صورة ترک سنت می نماید اما چون
برای اکمال فرض راست معنی موافق است آنرا ترک نگویند پس ایشان هم که
ترک سنتی کردند برای اکمال دین خود را ترک کردند پس بدین معنی صورت
ترک است اما معنی ترک نیست باز قاضی عین الدین در ذکر آنکه ارتکاب
مومن لازم می آید و این نیز مذموم است زیرا که یکی محتاج است بدست بوسیدن
اگر ایشان دست ندهند دل او شکسته شود درین هم جواب گفتند که انکسار دل
مومن بقصد نیست قصد ایشان اکمال دین خود است اگر ضمناً انکسار دل
یکی میشود دلیلے نیست و بر ین اخوذ نباشد چنانکه بر یکے از مومنان شما اقامت
حد شرعی بکنید و مقصود شما اقامت حد شرع باشد انکسار دل مومن اینجا
ضرورت است اما چون ضمنی است زیان ندارد پس اخوذ وقتے میشود
که چیزے بقصد خود آنی میشود لان امرء ما خوذ بقصدہ و انکسار
قلب مسلم قصد ایشان نیست بلکه قصد ایشان اکمال دین خود است بعد
فرمود که سالک را در راه سلوک مقامیست که صوم و صلوة بطوع
ترک می آید بدین طریق که اگر میداند کار مرا در خرابات خواهد کشاد و

وصوم وصلوٰة مراحجاب راه میشود درحال آنرا ترک میدهد بخرابات میشود واین
درحق طالب صادق آید زیراکه صلوٰة وصوم برای دریافت مقصود است اوایشان
میدانند که مقصود ما این زمان ازخرابات حاصل میشود پس ایشان را آنزمان ترک
صوم وصلوٰة تطوع فرض میگردد و فرض حالی نه فرض شرعی و وقتی میشود که این طائفه
درسلوک خویش مضطر میشوند میان ترک فرض حالی نه ظاهر شرعی ومیان اتیان
بدعت آنجا اتیان بدعت اولی میشود من ترک الفرض واین را درشرع نظیر است
حاضری درین مجلس عرضداشت که نظیر این درمسایل شرعی کدام است بندگی مخدوم
غظمه الله فرمود مثلاً چنانکه مصلی درصلوٰة چهارگانه شروع کرد بعده درسیوم
رکعت ساکت شد که این چهارم رکعت است یا سوم درینصورت حکم اینست
که همدرین رکعت بنشینند بعده برخیزد یک رکعت دیگر بگذارد پس اگر نظر درین
کنیم که تواند بود که آن سوم رکعت باشد پس نشستن درسوم رکعت بدعت
واگر درین نظر کنیم که چهارم رکعت است پس اگر بنشینند ترک فرض آید اینجا
حکم اینست که بنشینند اگرچه بدعت است برتقدیر سوم تا ترک فرض نیاید
برتقدیر چهارم وهمچنین سالک برای تکمیل دین خود را مضطر میشود بترک
سنت بوجهی واتیان بدعت بوجهی اینجا او را نیز ضرورت بود که اتیان بدعت
کند اگرچه ترک سنت لازم می آید صورت زیان ندارد واین را نیز درشرع
نظیر است درین محل شیخ مغرالدین عرضداشت که درشرع نظیر این کدام است
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که نقض صلوٰة بعد الشروع بدعت است
بلکه منهی عنه ابتدا درحالی نقض درست است چنانکه درسنت بامدادی

شروع کرد همچنان امام پیش رفت و میداند که اگر مشغول سنت شوم اکثر از یک
رکعت با امام فوت شود اینجا نقض سنت کند با امام بپیوندد پس این ترک صورت
ترک است نه معنیاً پس اینچنین ترک زیان ندارد زیرا که این ترک برای اکمال فرض راست
و در شریعت سنت معنی همین است بعده فرمود اگر ازین طایفه ببینند که ایشان
بدعتی یا ترک سنتی صورتاً او را در وجود می آید بالقطع بدانید که او را بین واقعه پیش
آمد است و در حق ایشان عقیده همین می باید و این هم از کسانی راست آید
که با صول و قانون شرع اند و طالب صادق اند و ارباب معانی و بصیرت اند اما
از هر بدعتی و صاحب هوسی این معنی مسلم نیست در حق وی محض ضلال بود ذکری
درین افتاد که اگر بزرگی در مقام بزرگی میرود تا همانجا سکونت سازد چون آنجا
میرسد برنمی خیزد ذکر باغریب عرضه داشت که بر مولانا فریدالدین بزرگی رسیده
بود تا آنجا باشد چند روز بود نقل کرد و اینجا هم بر شیخ خضر پاره دوزد رسیده
رسیده بود شیخ خضر را گفت تو چندین سال باز درین مقام می باشی اکنون
برخیز چندگاه ما درین مقام باشیم شیخ خضر مصلی بستند از انجا برون آمد
آن درویش آنجا سکونت کرد چندگاه بود آخر نقل کرد ساز وار نیامد و مثل این
بعضے بزرگان را بود هر چه حمل افتد خصومت خود میان این طائفه نیست ؛
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که خصومت اگرچه نیست لاکن بشریعت باقیست
چون بشریعت باقیست انچه از لواحق و توابع بشریعت است واقع او نیز
از جایزات بود و دیگر طلب انصاف از ظالم خود عدلست و تجاوز فضل
اینجا کار بطرف عدل شد از اینجا چیزے لازم ننماید شاید که از حمیت ایشان

اینجا تصرف نمود من جهته الله غیرة حکمے پدید آید و این چنین بسیار است
بعده فرمود که اینچنین جاے آید که وقت این درویش بر وقت او غالب آید
و مقام او دون مقام این باشد و البته بشریت در کار میشود و وقت این غالب می آید
و وقت او مغلوب ازان سبب این چنین چیزے پیدا می آید مثل این میان درویشان
هست بر نسبت این معنی حکایت فرمود که شیخ علی زاده رحمة الله مریدے را گفت که در
لاهور برو و ساکن شود و در آنوقت در لاهور شیخ زنجان بود و شیخ زنجان و آن
مرید هر دو مرید شیخ علی زاده بودند در خاطر این مرید گذشت که شیخ زنجان
در لاهور است و مرا شیخ همانجا میفرستد مگر در خاطر شیخ نگذشته است چون
این وسوسه او را داد برنج آمد و گفت که مخدوم شیخ زنجان در لاهور است
و من همانجا چگونه روم شیخ علی گفت ترا درین چه کار است تو برو بعد ازان
او روان شد همدران شب که در لاهور رسید شیخ زنجان نقل کرده بود
بامداد آن دید که جنازه شیخ زنجان بیرون می آرند و حکایت دیگر هم بر نسبت
این معنی فرمود که شیخ حیدر زاد در شهرے بود روزے با جمع مریدان
نشسته بود ناگاه آن بزرگ روی بمریدان کرد و گفت برخیزید جای سفر کنیم
مریدان حیران ماندند گفتند مخدوم چیست اینکه ناگاه اتفاق عزیمت
افتاد شیخ فرمود چنگیز خان درین شهر میرسد و درویشے را ابرے آرد
در پناه آن درویش شده می آید و من با آن درویش در باطن کشتی گرفتم
او مرا بر زمین انداخت اکنون من این شهر را نگاه نتوانم داشتن کسانیکه
اعتقاد بزرگ داشتند برابر او سفر کردند و هم در نزدیکی آن

آن مدت چنگیز خان در آن شهر رسید و آن شهر را گرفت و همه خلق را اسیر خود گردانید۔

باب ۲۲ بست و دوم

در ذکر شجرهٔ پیران و شفیع آوردن ایشان در حاجات

ذکرے در شجرهٔ پیران افتاد رحمهم الله علیهم اجمعین بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که شجرهٔ پیران یاد باید گرفت و آن را بعد از هر فرضی بخوانند برکات بیشتر است هم در مجلس همانزمان بحاضران مجلس نشستن اشارت فرمود و خود املا میکرد برین ترتیب بسم الله الرحمن الرحیم

الهی بحرمت خواجه نجیب الدین فردوسی رح
الهی بحرمت خواجه رکن الدین فردوسی رح
الهی بحرمت خواجه بدر الدین سمرقندی رح
الهی بحرمت خواجه سیف الدین باخرزی رح
الهی بحرمت خواجه نجم الدین کبری رح
الهی بحرمت خواجه ضیاء الدین ابو نجیب سهروردی رح
الهی بحرمت خواجه وجیه الدین ابو حفص رح
الهی بحرمت خواجه محمد بن عبد الله المعروف بعمویه رح
الهی بحرمت خواجه احمد سیاه دینوری رح
الهی بحرمت خواجه ممشاد علو دینوری رح
الهی بحرمت خواجه ابو القاسم جنید بغدادی رح
الهی بحرمت خواجه سری سقطی رح
الهی بحرمت خواجه معروف کرخی رح
الهی بحرمت امام علی رضا رض
الهی بحرمت امام موسی کاظم رض
الهی بحرمت امام جعفر صادق رض
الهی بحرمت امام محمد باقر رض
الهی بحرمت امام زین العابدین رض
الهی بحرمت امیر المومنین حسین رضی الله عنه
الهی بحرمت امیر المومنین علی بن ابیطالب رضی الله عنه

الهی بحرمت سید المرسلین و خاتم النبیین محمد بن عبد الله بن عبد المطلب القریشی ص

صلی اللہ علیہ وسلم کار من راست گردان بعد از بندگی مخدوم
عظم اللہ روی مبارک سوی بندگانیکہ حاضر بودند آوردہ ایشان فرمود ہر روز
بعد ہر فرضے باید خواند و اگر کسی را مہمے پیش آید دینی یا دنیاوی وضو کند و دو
رکعت نماز بگذارد و این را بخواند و ایشان را شفیع آرد حق تعالی آن را
بکفایت رساند انشاء اللہ تعالی۔

باب بست و سوم

در ذکر مجاہدہ و ریاضت قاضی شرف الدین عرضداشت کہ وقتی از بندگی
مخدوم سماع شدہ است کہ فرمودہ اند مجاہدہ علت وصول است
بندگی مخدوم فرمود کہ این بعضی میگویند امّا اکثر برین اند کہ علت
نیست زیرا چہ علت آنست کہ فصل نباشد میان معلول و علت و چندین
کسان را مجاہدہ بود کہ مقصود نبود درین میان مولانا ابو القاسم
عرضداشت کہ درین آیت وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ
سُبُلَنَا مشیت مضمر دارند بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود کہ یک قول ہمین است
کہ درین مشیت مضمر است امّا بعضی کہ مجاہدہ را علت مبدا رند ہم بدین آیت علت مبدا رند
امّا مجاہدہ بشرط علت مبدا رند تا اگر کسے طلب و مجاہدہ میکند و مقصود حاصل نمیشود
ازان جہت است کہ بشرط بجاے نیاوردہ است و نقصان در دین جہت است
و ہمچنین درین آیت کہ اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ یک قول درین است کہ مشیت
مضمر است و دوم اینست کہ دعوت بشرط اگر کسی آنرا شنود اجابت آید و آنکہ چندین
کسان دعوت میکنند و اجابت نمی شنود نہ بر آنست کہ دعوت بشرط موجود نشد

شیخ معزالدین عرضداشت اگر آن قایل بر قول آنکس که مشیت مضمر نمیداند
و گوید که جائیکه طلب و مجاهده است و یافت نه بدان ست که علت نیست بلکه برآنست
که آن طلب و مجاهده بشرط مشیت **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که اگر
همچنین بودی تعلیق اختصاص بمشیت چنانکه گفت **وَيَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ**
يَشَاءُ و مثل این از آیات دیگر فایده نبودی و دیگر مجاهده و طلب وقتی است و
سابق ازلی و وقتی علت نتواند بود مرازلی را پس معلوم شد که طلب و مجاهده علت
نیست و اگر گوید که آن تعلیق اختصاص شاید که در حق نبوت بود یعنی برگزیند حق
تعالی نبوت هر کرا خواهد جواب هم خود فرمود که این تاویل خلاف تاویل سلف است
پس خطا بود بعد ازان فرمود هر چه هست حق تعالی بمشیت خود بربست و گفت
يختص برحمته من يشاء مقید بمشیت خود گردانید مفید بمال و جان و
بچیز دیگر نگردکه مردم جان خود باختی و مقصود حاصل کردی مقید بچیزی کرد
که اصلا مقدور را بانجانب نیست و بیچکس را بران اطلاع نه **بندگی** مخدوم عظمه الله
این نظم بر زبان مبارک راند **مثنوی** چه بود خوب
زشت شیئی خاک ،، با قبول تو اے زعلت پاک ،، ای یکے خدمت آستانت
را ،، کرک یوسف شکار جانت را - و حاضران مجلس را در تقریر این معنی
اندوهے و آب دیده پیدا شد قاضی اشرف الدین عرضداشت چون
حق تعالی مقید بمشیت خود کردانید پس طلب و مجاهده بگذارد یا نه
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که خیر آن اصلا نگذارد و اجماع مشایخ
و علما بر نیست که بکند و نهایت و نهایت رساند لیکن در نظر نیارد

و آنرا علت ندانند چند گرش بر لفظ مبارک راند که کردنی هست نه دیدنی هست و این بران اصل است که جمله احکام دین بدو حاصل باز میگردد یکی دانستنی دیگر کردنی دانستنی چنانک ایمان و کفر و طاعت و معصیت این بتقدیر خدا است این می باید دانست و حجت نباید ساخت در کردنی چنانچه فرمانست ایمان بیار و طاعت بکن و از کفر اجتناب کن و از معصیت دور باش این کردنی ست اینجا ترک روا نیست چنانکه آنجا حجت نهادن درست نیست درین محل این ابیات بر خواند مثنویات

عقل فرمان کشیدنی باشد	عشق و ایمان چشیدنی باشد
عاشقان سوی حضرتش سر ست	عقل در راستین و جان در دست

و چنانکه آنجا اگر اندیشه کند کافر گردد همچنین اگر اینجا ترک آرد و میبیند که این ترک معصیت است خود عاصی بود و اگر این را معصیت نداند و گوید این نیکوست خود کافر گردد چنانکه آنجا بعد ازان فرمود بعضی دانایان که مجاهد و زهد و صلوات گذاشته اند هم ازین سبب که کسی را حالی و وقتی بوده است او از حال خود بینی در مذمت زهد و صلوات گفته است ایشان چه کرده اند همان را حجت ساخته نفس صلوة و زهد را ترک آورده اند نعوذ بالله که آن مذمت نفس صلوة و زهد باشد آنکه از حال خود اینچنین گفته اند مراد ازان نادیدن آن داشته اند و آفات آن در نظر آورده است و هر چیزی که در وی اینچنین چیز ها باشد مذمت نفس آن چیز نیست بلکه نادیدن مراد باشد و دیدن آفاتی که در وی است چنانکه از امام شبلی رحمة الله نقلست که گفت لَیْسَ الزُّهْدُ فِی الدُّنْیَا فِی الْحَقِیْقَةِ یعنی زهد در دنیا خود بحقیقت نیست

واین نه نفی نفس زهد است که به کتاب وسنت واجماع مسلمانان ثابت است
وآن خود نیاید این نادیدن زهد است ودیدن آفات در زهد است تا از سبب
سلامت ماند ویک اصل اهل طریقت این است یعنی عیوب اعمال عیوب نفس
خویش به بیند وهنر وطاعت خویش نه بیند بعد ازین فرمود که این سخنان از ان طایفه است
که همت های ایشان نیست مگر حق اگرچه طالب ومجاهده خالی از فایده نیست وبدان
فایده ها بسیار است اما آنچه همت ایشان است از ان حاصل نشود وازان سبب
آن چیزها منظور ایشان نمیگردد وایشان خوب هم میگویند زیرا که اگر طلب ومجاهده منظور
گردد پس فتنی نشود ماند نبود باز قاضی اشرف الدین عرضه داشت که اگر کسی برای
کشتن نفس عضوی می برد یا بر نفس خود مثل این شدنی می نهد چگونه باشد بندگی مخدوم
عظم الله فرمود که نفس کشتن برین طریق نیامده است که عضوی را ببرد اگر کسی چنین کند
عاصی گردد تا اگر کسی سرسوزنی این قالب که طالب را در راه حق برنجاند ودر اندام
نخلاند عاصی گردد لیکن بر طالب همین بیش نیست که اگر نفس او از راه حق چپ وراست
میل کند او را بتازیانه مجاهده بر وجه شرع در راه راست آرد باز عرضه داشت اگر بر
اندام کرمی نشیند که از و نفس را مضرتی حاصل میشود واگر آن تحمل میکند چگونه باشد
بندگی مخدوم عظم الله فرمود که این مستحسن است ومثل این چیزها رضا حاصل
میشود ایچنین چیزی خوب است باز عرضه داشت اگر برای قطع خواب را رشته در گردن
میکند وبران خود را آویزان میدارد این نوع چگونه باشد بندگی
مخدوم عظم الله فرمود که ایچنین کردن نیامده است تا در عهد رسول علیه السلام
عورتی صالحه برای قطع خواب یا برای مجاهده نفس خود را رشته در گلو
کرده آویزان داشتی این خبر به بندگی رسول علیه السلام رسید

رسول علیه السلام آن عورت را از ان منع فرمود که این چنین نباید کرد بعد از
بندگی مخدوم غطمه الله فرمود که برخود چنان چیزی اختیار می باید کرد که
بدان استقامت تواند نمود تا اگر ده روز خود را برین طریق داشت یا ده روز
روزه داشت تا گر سنه ماند باز چنانچه بود بمیدان حال عود میکند سودی ندارد اندک
اندک برخود اختیار کند تا بدان استقامت یابد بعده فرمود که شب و روز بست
چهار ساعت است و مشائخ این را قسمت کرده اند که چند ساعت بعبادت مشغول باشد
و چند بخسپد ازین بست چهار ساعت هشت ساعت برای خواب جدا کرده اند و ازین
هشت ساعت هم قسمت کرده اند که در روز چند ساعت خسپد و در شب چند ساعت
ازین میان در روز دو ساعت قسمت کرده اند و در شب شش ساعت قسمت کرده
اند اما آنکه در روز بخسپد آنوقت هم تعین تا همدران وقت خسپد و آن بعد فراغ
چاشت فراغ است تا پیش از زوال و چنان می باید که پیش از زوال برخیزد تا پیش از وقت
ظهر مستعد شود برای ادای ظهر بنشیند زیرا چه مشائخ پیش از وقت مستعد میشوند تا اگر زوال
برخیزد آن مقدار وقت ضایع گذرانیده باشد اما آنکه در شب بخسپد آنرا هم وقت
تعین کرده اند بعد فراغ نماز خفتن تا مقدار شش ساعت شب بخسپد تا اگر
زین زیادت خسپد آن مقدار وقت ضائع گردد بعد ازان فرمود که هم ازین
مشائخ دو بامداد میگویند یکی چون از خواب شب برخیزد دوم چون از خواب
روز میخیزد و گفته اند که چون از خواب روز بیدار شود برای ظهر ساخته شود
و بعد از ادای ظهر هر وردیکه بعد از ظهر میخواند آن بخواند بعد ازان وردیکه
بعد از نماز بامداد میخواند آن ورد تا آخر بخواند بعده روی مبارک بسوی

که حاضر بوده اند آورد و اشارت فرمود اگر بعد از ظهر نوافل بگذارید باید که آیاتی
که بر طریق مناجات است آن بخوانید مثل این آیت رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ
لَنَا بِهِ و آیتی که در آخر اوست وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى
الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ و مثل این آیت آیات دیگر زیرا چه بسیار ذوق حاصل میشود تا اگر در
خواندن این آیات با آیات دیگر ذوقی حاصل شود باید که همان آیت باز بخواند
مکرر کند اگرچه در یک رکعت باشد زیرا که بزرگ وقتی پیدا میشود و آن وقت
بازرو ما حاصل میگردد و همچنین بعد از نماز خفتن اگر نوافل بگذارید هم مثل این
آیات بخوانید قاضی صدر الدین عرضداشت اگر شش ساعت در شب و دو
ساعت در روز هر وقتیکه بخواهد بخسپد باید که از تعیین بگذرد چگونه باشد بندگی
مخدوم عظم الله فرمود که مشایخ راهین وقت معین است مطلق وقت نهاده
است بیچاره عرضداشت که مشایخ مجاهده را ترتیبی نهاده اند که اول ازین آغاز
کند آنگاه ازین بندگی مخدوم عظم الله فرمود که آری ایشان می بینند
که کدام کس لایق چیست بر حسب آن میفرمایند و اصل این کار تجرید است اگر مجرد
است او را بر قدر تجرید او میفرمایند و اگر متاهل است بر قدر ان او را میفرمایند
اول که میفرمایند چهله شستن میفرمایند اگر دران چهله چیزی راست می بینند چهله دیگر
میفرمایند و در چهله می بینند اگر او را رغبت بر خدمت است آن تعین میکنند و اگر
رغبت بر طعام می بینند بر اندازهٔ او آن میفرمایند باز بیچاره عرضداشت
پیر که مرید را مشغولی میفرماید بالتماس مرید یا هم خود بندگی مخدوم
عظم الله فرموده اگر او التماس کند بالتماس او و اگر خود به بیند هم خود

فرمایند درین میان خواجه جلال الدین حافظ لقمانی حاضر بود آغاز کرد که اول
مرید انرا ذکر باید که صیقل دل ست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در چهله
همین ذکر میفرمایند زیرا که آنزمان جمله حکایت هائے که پیش ازان کرده است
دیده هست آن همه در دل او گذر خواهد کرد پس ذکر فرمایند تا بذکر آن همه را دفع کند
مثلا چنانکه شما با من این زمان حکایت میکنید اگر بیرون خواهید رفت این جمله
باز در دل شما خواهد گذشت پس آنزمان مشغول بغیر میشود برای دفع آن ذکر گوید
وچنان گوید که اگر خواب در آید از غلبه خواب بیفتد باید که در آن حال زبان در ذکر
باشد مناسب این معنی حکایت فرمود که در خانقاه شیخ رکن الدین علیه الرحمة
طائفه از قلندران رسیدند و شیخ ایشان را ذکر فرمود چون شب در آمد ایشان
همه در ذکر مشغول شدند و ایشان طائفه قلندران زمان زمان شب غوغا برخاستند
یاران هریکی که در حجره های خود مشغول نماز و ذکر بودند ایشان را تشویش شد یاری از حجره
بیرون آمد و بر ایشان تغت شد و گفت خاموش باشید و اگر ذکر میگوئید چنان
بگوئید که اندام شما هم ذکر گوید و شما بشنوید نه آنکه غوغا کنید خلق همه بشنوند
ایشان همان زمان ذکر فرو گذاشت کردند چون روز شد همه به بندگی شیخ
آمدند گفتند بندگی شما را ذکر فرمودیم ما بشب در ذکر مشغول بوده ایم یارے
آمد و ما را منع کرد بر ما تغت شد بعده شیخ فرمود که او از خود قیاس کرده است
بعده آن یار را طلب فرمود گفت ایشان را چرا منع میکنی آن زمان
که ایشان را آن حاصل میشود که ترا هست همچو دیگران کنند گفتن چه حاجت
باشد همدرین محل جلال الدین مذکور گفت که بزبان هندوی نیکو گفته است

نہر کہ گفتہ است باک اہلی پرسانکرے بعد ازان بندگی مخدوم عظمہ اللہ
بزربان مبارک راند دلیس بھلا پرد ور بعدہ بندگی مخدوم عظمہ اللہ
فرمود در نفس ریاضت مومن وکافر برابر اند تا در بعضے جا آوردہ است کہ بریاضت
رہبانیان را اشراق ہم حاصل میشود برین نسبت حکایت فرمود کہ رہبانی بود
شصت یا ہفتاد سال در ریاضت ماند و بصومعہ مشغول بود و در آن وقت
چہل سال برائے رہبانیت تعین بود بعد از چہل سال کار او بکشادے این
خبر بخواجہ ابراہیم خواص رحمۃ اللہ رسید کہ فلان رہبانے را شصت یا ہفتاد سال
برآمدہ است خواجہ ابراہیم گفت چہل سال تعین ایشانست این زیادت ماندہ است
نے معنی نیست بروم از و سوال کنم تا چہ معنی دیدہ است بعد ازان قصد دیدن او
کردہ تا صومعہ او رسیدند رہبان در صومعہ مشغول بود چون خواجہ ابراہیم انجا رسیدند
پیش از انکہ از و سوال کنند آن رہبان سر از حجرہ خود بیرون آورد و گفت مرا
معنی نیست خواجہ ابراہیم گفت پس چرا از تعین خود چندین سال زیادت ماندہ
گفت برای آنکہ این سنگ نفس را در بند کردہ ام و بسیگبانے نشستہ ام بعدہ خواجہ ابراہیم چون
این بشنید در سر مناجات کرد کہ خداوندا بیگانہ را این مقدار معنی بخشیدہ میتوانی
کہ آشنا گردانی چون خواجہ ابراہیم در سر این مناجات کرد آن رہبان آغاز کرد کہ
این چہ فضولیست برو خود را بخواہ حکایت دیگر مناسب این فرمود کہ رہبانی بود
بچون صفت و آوازہ خواجہ ابراہیم خواص رحمۃ اللہ بشنید قصد کرد تا ایشان را دریابد
و خواجہ ابراہیم ہمہ وقت سفر بود و اقامت نبود و ایشان را مقام توکل بود
بدان قوت می زاد و راحلہ سفر میکردند الغرض پرسان پرسان میرفت

وگفت من برابر تو سفر خواهم کرد خواجه گفت تو برابر من سفر نتوانی کرد که مرا توکل
ست رهبانی گفت نمودر کار شکمے خواجه ابراهیم چون این سخن از وی بشنید گفت
بزرگ سخنے گفته ست المقصود سفر کردند تا سه شبانروز گذشت هیچ چیز از غیب
پیدا نشد هم بآب افطار میکردند بعد از سه شبانروز این رهبانی با ستا وگفت
شیخا چندین شهر با طبل و علم تو کوفته اند بیا تا چه داری شیخ دوگانه گذارد و سر
بر زمین نهاد گفت بار خدایا میتوانی که در روی این بیگانه مرا شرمنده نکنی بعده دو
کوزه آب و دو گرده نان بر سجاده پدید آمد یکی گرده و کوزه آب پیش او نهاد و یکی
پیش خود افطار کردند بعد ازان سه شبانروز دیگر برآمد که هیچ نرسید شیخ گفت
تا او با من نگفته ست من با رے با او بگویم شیخ گفت اکنون نوبت تو است بیا
تا چه داری آن رهبان چنانچه رسم دین ایشانست دوگانه بگذارد و سر بسجده
نهاد وگفت الهی اگر این مرد بدرگاه تو آبروی دارد از غیب چیزے برسان و آن
زمان چهار گرده نان و چهار کوزه آب از غیب پیدا شد خواجه ابراهیم او هر دو
افطار کردند بعده خواجه ابراهیم خواص رحمة الله تعالے رهبان را پرسید که تو
چه مناجات کردی رهبان گفت از من هیچ نبود هم ترا شفیع آوردم وگفتم الهی اگر
این مرد را بر درگاه تو آبروئی هست چیزے برسان بعده گفت مرا در دین
شما شبهه که بود در ما ست اکنون اسلام بر من عرض کن خواجه ابراهیم
اسلام وی عرض کرد او در حال مسلمان شد الحمد لله علی ذلک حکایت دیگر هم فرمود که در عهد رسول
علیه السلام رهبانے در صومعه خود مشغول بود روزے رسول علیه السلام بیش صومعه او گذشتند از و
پرسیدند تا کجا خود را رسانیدی جواب گفت تا انجا رسانیده ام که عرش خدا ے

رای بینم رسول علیه السلام فرمود ذلک عرش الشیطان بندگی مخدوم
عظمه الله چون برین حرف رسید بر زبان مبارک راند آری ریاضتی که از اسلام
نباشد همه نمود از شیطان باشد والله اعلم۔

باب بست و چهارم

در بیزاری نمودن از نفس و ذکرے در تلبیسات وی و شمه در بیان حجاب

ذکرے درین افتاد که تا از نفس تبرا نکنند بمکاشفه نرسند بندگی
مخدوم متع الله المسلمین بطول بقائه فرمود که در کتابهای مشایخ رحمهم الله نبشته
اند در بیان حجابها که حجابها چهار است خلق و دنیا و شیطان و
نفس خلق حجاب طاعت و عبادت است دنیا حجاب آخرت است شیطان
حجاب دین است نفس حجاب بنده از خداوند است از روی شمار چهاری
آید امّا از روی تحقیق اصل درین باب نفس است زیرا که اختلاط با خلق هم برای
نفس است و مشغول شدن بکار دنیا هم برای نفس است و موافقت شیطان در انچه
فرماید هم برای نفس است پس معلوم شد که اصل درین باب نفس است و ازینجاست
النفس هی الصنم الاکبر پس هر که بیزاری از نفس کرد از همه رست
و این مثنوی بر زبان مبارک اند بیت زیر پای آر گوهر کانت
تا بدست آید آب حیوانت و فرمود نه بینی که از خواجه بایزید بسطامی رحمة الله
منقول است که شبے مر حضرت عزت را بخواب دید سوال کرد الهی کیف الطریق
الیک جواب آمد دع نفسک و تعال نگفت صل و نگفت صم و نگفت الزم
قیام اللیل و نگفت دنیا را بگذار یا خلق را بگذار امر بترک نفس کرد پس این

اشارت برین ست کہ نفس اصل ہمہ حجابہا ست تا اگر با اثر حجابہا چہ نفس حجابے
دیگر بود ای مرتبہ کہ آن کردی و برآ اینست کہ سالکان خود را در راہ تنگ می اندازند
و راہ ذل و ملامت میگیرند تا نفس زبون و بر خیزد قاضی عمدا اللہ اعلم ہمین راہ گرفتہ
بود بعدہ فرمود چون کسی را نفس برخاست پس ہمہ صفت ہای محمود
چنانکہ رضا و توکل و تفویض و صبر و شکر و امثال این جملہ در وے
پدید آید تا چنان شود کہ طبع وے گردد یعنی بے تکلف ازو
در وجود آید مثلا چنانکہ تواضع چون طبع گردد در محل
خویش اگرچہ وی بدان نکو شد تواضع ازو ے در وجود آید چنانکہ
طبائع دیگر مثلا چنانکہ گرسنگی و تشنگی اگرچہ آدمی تکلف نکند گرسنگی و تشنگی
در وجود آید و ازینجا گویند کہ العادۃ طبیعۃ ثانیۃ اما فرق میان
طبائع عادتے و طبائع خلقے آنست کہ در طبائع خلقے بندہ را اختیار نیست
بخلاف طبائع عادتے بندہ را در وے اختیار باقیست ہمین ست کہ گویند
آن فعل ازو می برخواست تا بدان ماجور و محمود می آید ذکریا غریب عرضہ شت
کہ قاضی عمدہ را عجب حالتہا بود وقتی خنابر دست الیدہ وقحبہ را ست در
گردن کردہ در بازار میگشت ہمہ ان حال روزی بر مولانا یعنی شیخ نصیر الدین
رحمۃ اللہ علیہ آمد گفت اگر شیخی ہمچنین یک گشتی در میان بازار بکن ہلا
اگر گشتی نمیتوانی کرد دستار خود برین محتبہ نہ بعدہ بندگی مخدوم عظم اللہ
فرمود کہ بعضی را معنی پیش می آید کہ بدان معنی ازین چیزہا در وجود او
می آید و بدین از رسوم و عادات برون می آیند و این املے

بس بزرگست اهل سلوک را اول در راه سلوک ایشان را چیزها میکند
در باطن بت و زنار و حجاب های که پیش ازان غایب بود بر ایشان مکشوف
میکند پس این زمان که نظر دران میکنند برای دفع آن ازین چیزها میکنند
و اهل سلوک اگر کسے را می شنوند که چنین حالی کرده است در حال میدانند که
در و چنین معنی پدید آمده است که برای دفع آن این چنین حال کرده است
پس قاضی عمده چون از رسوم و عادات مردمان بیرون آمده است
او را این همه معانی گشاده بودند و اینکه خنابر دستها مالیده بود دلیل
اعلم بدین معنی خواهد بود که چون بت و زنار یکه در باطنش غائب بود
کشف شد معاینه کرد و دانست انچه ازان مردانست و مردان را باشد آن یار
در من نیست پس من در باطن مرد نه ام و در ظاهر صورت مردام پس همزن شدم و هم مرد
بدین نظر خود را خشت و اشت چنانکه چندین متحنان اند یکی ازان نم انچه در
باطن بود آنرا در ظاهر پیدا کرد و اینکاریست بس بزرگ است و هر کس نتواند
همدرین محل این نظم بر خواند مثنویات پیش آنکس که عشق رهبر است

کفر و دین هین که هر دو بر دراوست ❊ نیست کن هر چه راه و رائے بود
تا دلت خانهٔ خدای بود ❊ بیچاره عرضه داشت که چون در ظاهر
آنرا اظهار میکند که در باطن است دفع چگونه میشود بلکه موکد باطن میشود
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بدین معنی میشود و لیک یار معانی دیگر چند
ازان پیدا میشود عند التجربه مقرر گردد اول یارے نفاق بر میخیزد
و عجب در ریا هیچ نمی ماند بعده فرمود که ظاهر است و باطن است و طالب

رسیدگی طالب دنیاست دوم طالب عقبی ست سوم طالب مولی ست پس آنکه طالب دنیاست به
اسباب آن آنرا بدست می آرد و آنکه طالب عقبی ست احکام شرع را مستحضر
و در ظاهر آنرا در کار می بندد و عقبی می یابد اما طالب مولی را با باطن راست باشد
بمقصود رسد همدرین محل این نظم بزبان مبارک راند **مثنویات** پاک شو از اهل
دین گردی آنچنان باش تا چنین گردی گرچه پاکست هر چه نیست است همه در جنب حق جنابت است

هر چه جز حق بسوز و غارت کن هر چه جز دین از و طهارت کن بعده
فرمود که ایشان اول باطن را راست میکنند و کار همین است چیزهای دیگر بجای
آورونی بیش نیست و وقت نگاهداشتنی کار همین است که باطن را صاف کنند
چون برین حرف رسید این نظم برخواند **مثنویات** طالب او ز غسل در
گیرد از جنب حق نماز نپذیرد تا بجا روب لا ز رونق راه نرسی در سرای
الا الله نشوی در نهاد خود سالار به نماز و بروزه لبسیار زانکه هر چند
گرد بر گردی تو که زین ورطه خواجه تر گردی ذکرے در مخالفت کردن با
نفس افتاد بندگی مخدوم عظم الله فرمود که از کلمات خواجه سهل تستری
است رحمه الله ما عبد الله بشیء مثل مخالفة الهوا و النفس خداوند را بچیزے
عبادت کرده نشود مثل مخالفت هوا و نفس وقتی درویشی از عارفے سوال کرد
متی نصیر داء النفس دواءها فقال اذا خالفت النفس صار داء
ها دواءها یعنی سوال کرد که درد نفس دوائی وی کے گردد گفت چون
با نفس مخالفت کردی آنچه در وے بود همان دوای وے گردد درین
محل بندگی مخدوم عظم الله این نظم برخواند **مثنویات**

چند گوئی رسیدگی چه بود ۱ در ره دین گزیدگی چه بود ۱ بندیدن گزیده شوی
پای بر خود نهی رسیده شوی ۱ ومعنی آنکه آنچه در و نقش بود همان دوا کرد
و آنست یعنی آنچه ویرا در آغاز حال زیان میداشت همان چیز ویرا در نهایت
کار سود دارد چنانکه فرو و آمدن مرید در خصت زیان اوست و در داوست
در آغاز حال و اگر در نهایت حال غریمت بر خصت فرو آید او را در ان سود
بود نه زیان و بزرگان را کار بر خصت کردن از نیجاست مناسب این معنی
حکایت فرمود که بچه مریدی بزرگی شد و آن بزرگ آن مرید را خلوت
فرمود و طعام کم کنانید چنانکه لاغر و ضعیف شد این حکایت پیش ما در وی گفتند
مادرش نپالید و گفت اینچه شیخی ست که خود بر سر کند وری می نشیند بنعمتهای
خورد و فرزندرا بگرسنگی و تشنگی میکشد چادر بر سر کرد و در خانقاه
آن بزرگ آمد قضارا آن بزرگ بر سر کند وری بود و الوان بنعمت
در کند وری کشیده گفت این چه شیخی ست تو چنین نعمتها میخوری و فرزندرا
بگرسنگی میکشی شیخ با خود گفت که این عورتست اگر جواب بعبارت گویم فهم کند
یا نکند ضرورتست که بفعل جواب باید گفت روئی بسوی آسمان کرد گفت
خداوندا اگر این خوردن من بحق ست پس این ضعیفرا بنمای تا دل او قرار
گیرد چون در سر این مناجات کرد در حال هر کبوتری و مرغی و مثل آن در ان
کند وری پخته بودند همه زنده شدند پریدن گرفت گفت ای مادر فرزند
ترا برای این میکشتم تا چنین خورد در ین محل بندگی مخدوم عظمه الله این
نظم بر خواند **مثنویات** گر همین لعل بایدت کان کن ور همی

عشق بایدت جان کن سرد و گرم زمانه ناخورده نرسی بر در سرا پرده
مبارک قصوری بزمین بوس رسیده بود آغاز کرد چون بر پیر خود مرید شدم
مرا فرمودند که اکنون خاطر در چیست تو ملک زادهٔ بر چاکری خاطر میشود یا به
مشغولی دیگر من گفتم اکنون بخدمت پیوسته ام بدآنچه اشارت شود همچنان
بکنم بعده مرا فرمودند که چون درین راه در آیند ترک همه چیز بهتر من قبول کردم
و در خاطر من نیز همین است **بندگی** مخدوم عظمه الله برین حرف رسید
او را فرمود که شبه نیست که ترک همه چیز بهتر است اگر استقامت باشد اما
اگر چند گاه ترک همه چیز ها کرد و از همه باز ماند در وقت کار بیرون میشود و بران
باز میگردد یا بران او را التفات میشود در و پشیمانی روی مینماید آن ترک چه
کار مے آید و لیکن ترک بر نیو جهه بهتر که مقدارے می باید که باشد که احتیاج
ضرور بر التفات نماند تا کار ها استقامت پذیرد و راست رود و تو ملک
زادهٔ و در مجالس و اجماع احباب و اقران پیوسته بودهٔ اگر در مجالس ملک
زاده گان حاضر شوی و یا در میان اقران و احباب خود نشستی
و ایشان را بر طریق و ترتیب معیشت بینی پس آنزمان تغیر و ناخوشی
را حد کجا در حال در تو تغیر و ناخوشی پیدا آید چه سود و پیش از آن
هر که هست میگوید که من هم ترک کردم و من هم زاهد و عابدم آما در وقت
کار پیدا شود اگر در وقت کار سستی کند و ناخوش گردد کذب باشد
و نفس را این چنین تلبیسات بسیار است که از خود این همه دعوی ها کند بی امتحان
بروے اعتماد نکند درین میان مبارک مذکور آغاز کرد که مخدوم در خاطر من

هیچ چیز آرزو نیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این تلبیسات نفس است
که او همچنان خود را مینماید که ترک آوردم و روی با آخرت آوردم کسانیکه تلبیسات
وی واقف اند ایشان میدانند که این صدق است یا کذب زیرا که صفت
نفس همه کذب و صفت دل همه صدق هرچه نفس گوید همه دروغ باشد اما دل نگوید
مگر راست و هم اینجا وارد کرده اند که هر کاریکه در وجود می آید فرمانبر آن دل
است همانرا جوارح در عمل می آرد که دل میفرماید و چون صفت دل همه صدق باشد
چندین بسخنان میگوید و عمل برخلاف آن پیدا می آید از کجاست پس اگر صفت
دل راست بودی در عمل چرا کذب ظاهر شدی اینجا جواب میگویند که آنچه عمل برخلاف
آن پیدا می آید قابل آن نفس است که وی ساحت دل را فرو گرفته است
و بجای او نشسته و از دل چیزی چیزی بزوی میکند و میگوید تا تلبیس
میکند که بر دل اضافت میکند بلکه آن از نفس است خلاف عمل ازین جهت است
و این را در شاهد مثالی هست چنانکه دیوی بر تخت سلیمان پیغامبر صلوات الله علیه نشسته
بود همه کارها میفرمود و تلبیس خود را مانند سلیمان پیغامبر کرده بود همه کس می آمدند
چنانکه سلیمان پیغمبر را طاعت می نمودند و بر حکم وی میرفتند همچنان بر حکم آن
دیو اطاعت می نمودند و هیچکس ندانست که این سلیمان پیغمبر است یا دیو است
و او خود را تلبیس مانند سلیمان پیغمبر کرده بر سر تخت نشسته فرمانده می کرد
صفت نفس همچنین مثال ست درین محل این مثنویات فرمود

مثنویات ترا بر مملکت زان نیست فرمان که دیوی هست بر جای سلیمان

اگر آری بدست انگشتری باز بفرمان آید دیو و پری باز و تلبیس
وی ارباب معرفت پیش دانند اما غیر ایشان را این نظر نباشد اگر بر چیزی
خواست او شد و اگر آن چیز را نیافت غیر ایشان گویند قبض شده است
اگر بیافت و خوشی در وی پیدا شد گویند بسط و قبض و بسط هر دو از
احوال دل اند بعد ازان احوال دل آنکه قبض و بسط می نماید آن ازان
نفس است که از نا یافتن مراد در ناخوشی می آید و از یافتن مراد در نشاط شود
بعده فرمود که اهل ترک و تجرید که همه را ترک می آرند و جمله چیزهای که پیش
ازان بود خراب میکنند اگر ناگاه بچیزی التفات ایشان افتاد معلوم شد
که خرابی دل کرد آنکه پیش ازان میگفت که من خراب کرده ام آن التفات
او را خراب کرده بود اما این زمان که التفات بچیزی کرد دل را خراب کرد
شیخ معز الدین عرضه داشت که نفس را تلبیس در چه مقام باشد بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که تواند بود تا نفس مغلوب نشده است او را در هیچ
مقام تلبیس باشد و ارباب بصیرت هرگز از تلبیسات وی در هیچ مقامی ایمن
نبوده اند اگرچه نفس منقاد و مطیع ایشان گشته بود ذکری در عیوب
نفس افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که از خواجه عثمان مغربی
رحمة الله منقول است که گفت تا کسی از نفس خویش چیزی نیکو میداند
و نیکو می پندارد که او را بر عیوب نفس خویش نظر نیفتد بر عیوب
نفس خویش کسی نظر افتد که در همه احوال و در همه مقامات نفس خویش
را متهم دارد تا گفته اند که ابلیس را اگر بر خود نظر بیفتادی انا خیر منه

نگفتی و بدبخت نگشتی همدرین محل نظم برزبان مبارک راند بیت

زیرکان را یکروز معلوم است که شب و روز غافلان شوم است و این حکایت

فرمود که وقتی مردے بر بزرگے بگذشت آن بزرگ جامهٔ خود را از وے کشید

آن مرد گفت شیخ گفت چرا جامه گردمی آری که جامه من نجس نیست پاکست

شیخ گفت که گمان بردم که جامه من نجس است نباید که بر جامه پاک تو رسد

بلید گردد و بندگی مخدوم چون بر بخیر رسید فرمود تا برگان را بر خود

گمان امنیت و آن خاصه ارباب بصیرت است با همه طهارت خویش بر نفس

ایمنی فرمود که کسی در عالم عمل پاکتر از مصطفے صلے اللہ علیہ وسلم

نبود و با این همه در دعا خود گفتے اَللّٰھُمَّ ھٰذِہٖ یَدَیَّ الَّتِیْ جَنَبْتُ بِھَا

عَلٰی نَفْسِیْ فَاغْفِرِ الذَّنْبَ الْعَظِیْمَ اِنَّہٗ لَا یَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِیْمَ اِلَّا الرَّبُّ

الْعَظِیْمُ خداوندا این دستہا من است بر انچہ بدان جنابت کردہ ام بر نفس خویش

پس بیامرز گناہ بزرگ را کہ نیامرزد گناہ بزرگ را مگر پروردگار بزرگ

و ما دانیم کہ این جنابات از وے گناہ نبود ولیکن چون خویش را مقصرے

میدانستند در گذار دعوی خداوند خویش خود را جانی و مذنب میخواند و

بزرگان من گفتہ اند کہ موحد و مومن باید کہ خود را پاکتران قیاس نکند

انگاہ خود را راست بیند پس راہ گم کند ولیکن خود را باید کہ بارستان

قیاس کند تا خویش را گزیند براہ راست باز آید و نیز مردم بعیب خویش نابینا

بود عیب خویش را از پاکان بباید پرسید و از ایشان بباید جست تا تر

بعیب تو بینا گردند درین محل این نظم برزبان مبارک راند بیت

این همه علم جسم مختصر است ❊ علم رفتن براه حق دگر است

ذکری در حجاب افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که حجاب دو است یکی ظلماتی دوم نورانی حجاب ظلماتی جمله اوصاف مذمومات است چنانکه ریا و عجب وحسد وبغض و امثال این و حجاب نورانی جمله اوصاف محمود آنست چنانکه صوم وصلوٰة وتوکل ورضا واخلاص امثال این رفع حجاب ظلماتی تبرک آنست ورفع حجاب نورانی تبرک النظر الیه است که آن همه بجای آرد وبران نظر نکند بعده فرمود که از خواجه ابوبکر طمستانی رحمة الله منقولست که فرمود اَلنِّعْمَتُ الْعُظْمٰی اَلْخُرُوْجُ مِنَ النَّفْسِ لِاَنَّ النَّفْسَ اَعْظَمُ حِجَابًا بَیْنَکَ وَبَیْنَ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ یعنی نعمت بزرگ تر بیرون آمدن است از نفس زیرا که نفس حجاب اعظم است میان تو و میان خداوند مولانا نظام الدین درون حصاری عرضه داشت که مبتدی و منتهی را حجاب همین نفس است یا در حق منتهی حجابی دیگر است جز نفس بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در حق منتهیان نظر کردن در مقامات و حالات خود حجاب است چنانکه مقامی ایشان را پیش آمد و بران خوش شدند و مواهبی پدید آمد و بدان مقام انس و قرار گرفتند این حجاب ایشان است مثل این چیزها در حق منتهیان حجابست اما ایشان از نفس گذشته اند ایشان را نفس از کجا تا در حق ایشان نفسی حجاب شود برنسبت اینی حکایت فرمود که وقتی خواجه جنید رحمة الله را گفتند که میگویند که حجاب سه است خلق و دنیا و نفس فرمود که این حجاب عوام است امام حجاب خواص سه چیز دیگرست عباد را نظر

کردن بعبادت حجاب اوست از معبود و زما در انظر کردن بکرامت حجاب اوست
ازکرم عارفانرا اندیشه غیر حق حجاب اوست از حق باز مولانا نظام الدین و شمس الدین
ثمر عرضداشت که خوش آمدن مقامات و قرار و انس گرفتن با آن از نفس باشد
یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این از بقایا از سالک باشد که هنوز چیزی
باقیست پس بنسبت کسیکه در وی این هم نمانده باشد این مقدار در بین نقصان
و این بران اصل است که مبتدی ست و متوسط است و منتهی است مبتدیان اگرچه
از روی ابتدا یکی اند اما از روی درجات تفاوت بود و همچنین متوسطان از روی
متوسط یکے اند اما از روی درجات تفاوت بود و همچنین نیز منتهیان را اگرچه از روی
انتها یک مقام است اما در درجات میان ایشان تفاوت بود و باز مولانا نظام الدین
مذکور عرضداشت که میان مقامی که ایشان را پیش است و هنوز بدان نرسیده
اند و مقامی که صاحب آن شده اند و در آن جاهلی هست یا نه بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که گفته اند مَنْ رَضِیَ بِمُقَامِهِ حُجِبَ عَنْ اَمَامِهِ هر که بمقامی
رسد و صاحب مقامی شود و بران راضی و قانع گردد پس همین رضا و قناعت
حائل شود و این از منازل محسوسات و مشاهدات معلوم است اگر کسی در سیر
و سفر ظاهر خویش بمنزلی فرود آید و قناعت کند ضرور نیست که از
منزلی که در پیش است باز ماند درین محل بندگی مخدوم عظمه الله مثنوی بزبان
مبارک راند بیت قدم پیش نه کز ملک بگذری وگر باز مانی زدو کمتری
عزیزی عرضداشت که خداوند را محتجب میگویند و این رواست معنی
چه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که محتجب و محجوب هر دو آن

باشد که مر اورا نبیند پس خداوند را محتجب گفتن درست است و محجوب گفتن
درست نیست از بهر آنکه محجوب آن باشد که حجاب دیدار او را باز دارد
و این صفت مقهوریست و محتجب آن باشد که خود را مکسی ننماید و این صفت قهاریست
پس خدا و ند از خلق محجوب نیست خلق از خداوند محجوب اند و این دو بیت بر لفظ ما رک
راند مثنویات هر که اندر حجاب جاوید است ✣ مثل او همچو بوم خورشید است
خفتش نور سوی نور بود ✣ نور کی زآفتاب دور بود ✣ و فرمود که و احیا
ذکر کرده است که عقول ما در غایت ضعف است و جمال حضرت الهی در نهایت
اشراق و استنارت وی در غایت استغراق پس ظهور وی سبب گشته
مر خفاء ویرا چنانکه خفاش که بشب بیند و بروز نه بیند این نه بخفاء روز است و
بوشیدگی وی لیکن سبب شدت ظهور روز است که بینائی خفاش ضعیف است
نور آفتاب او را ناچیز میگرداند چون طالع میشود پس قوت ظهور او با ضعف بصر
خفاش سبب باشد مر امتناع ابصار خفاش را پس پاک است آن خداوند
که محتجب است باشراق نور خود و مختفی است از بصایر ابصار بظهور خود پس مردمان
طالب خویش معرفت ویرا همچو مدهوشی اند که ضرب مثل بدو کنند اذا
کان مرا کبا بحماره وهو یطلب حماره یعنی یکی بر حمار سوار بود
و آن را میطلبد و همچنین است هر چیزیکه ظاهر بود چون مطلوب گردد
دشوار شود یافت او سر این کار همین است چنانکه قایل گوید
اشعار لقد ظهرت فما تخفی علی احد ✣ الا علی اکمه لا یعرف
القمرا لکن بطنت لما اظهرت محتجبا ✣ فکیف یعرف من بالعرف

استتر است و آنچه مر عارفان را از موجودی ظاهر شده است اگرچه در نهایت ظهور است گوئی ماورای پرده تنگ است پس نباشد ظاهر غایت ظهور و غایت ظهور و تمام اشراق تجلی نباشد مگر در آخرت و امور الهی را نهایت نیست بر هر بنده از بندگان وی بعضی از ان منکشف است یکی از عارفان گفته است من نگویم یا رب یا الله مگر آنکه این گفتن یابم بدل خویش گران تر از لوه زیرا که ندا از پس حجاب بود و هر که دید هیچ همنشینی خویش را نداکند بندگی مخدوم خطه الله چون اینجا رسید این بیت برخواند بیت فاخته غایب است گوید کو تو که خود مادری چه گوئی کو و فرمود در تفسیر این آیت که لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ گفت اند که حق سبحانه و تعالی حجاب دارد پس او را نبیند اینرا جواب چه بود و فرمود که در تاویلات مولانا فخر الدین رازی رحمة الله تعالی آورده است که حقیقت حجاب بالنسبة الی الله محال است که حجاب عبارت است از جسمی متوسط میان دو جسم دیگر بلکه نزدیک ما محمول است لفظ حجاب عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ اللَّهُ فِي الْعَيْنِ رُؤْيَةً مُتَعَلَّقَةً بِهِ یعنی حق سبحانه در چشم بنده آن نظر نیافریده است که بدان او را ببیند حاضری عرضه داشت که در کتب مشهور است از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم که فرمود انَّ لِلَّهِ سَبْعِينَ حِجَابًا مِنْ نُورٍ لَوْ كُشِفَ أَدْنَاهَا لَأَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهِ كُلَّمَا أَدْرَكَهُ بَصَرٌ و در حدیثی دیگر آمده است که حِجَابُهُ النُّورُ تاویل این چه باشد بندگی مخدومه الله فرمود که این هم در تاویلات کرده است که هر چیز که فرض کرده شود که موثر است در چیز دیگر پس هر کمال که حاصل است موثر را از ان مستفاد بود از موثر و درین شکی نیست

که ثبوت آن کمال مر آن موثر را اولی تر است از ثبوت او
در آن اثر و درین هم شکے نیست که دهنده کمالات و فایض
آن خداوند است پس کل کمالات بالنسبته الی الله
عدم است پس ازینجا پدید آید که کمال یک شخص
معین بالنسبته الی کمال الله کمتر ازان
بود که اورا گویند انه کالعدم
و شکے نیست که روح انسان قوتے
اورا طاقت قبول آن کمال
نیست و نه امکان مطالعه
آن کمال بلکه ارواح بشری
با جمعها مضمحل و ناچیز گردد
در اوفی مرتبه از مراتب
آن کمال پس مراد ازان
حدیث است که گفت
لو کشفها لاحرقت
سبحات وجهه
کلما ادرک
بصره

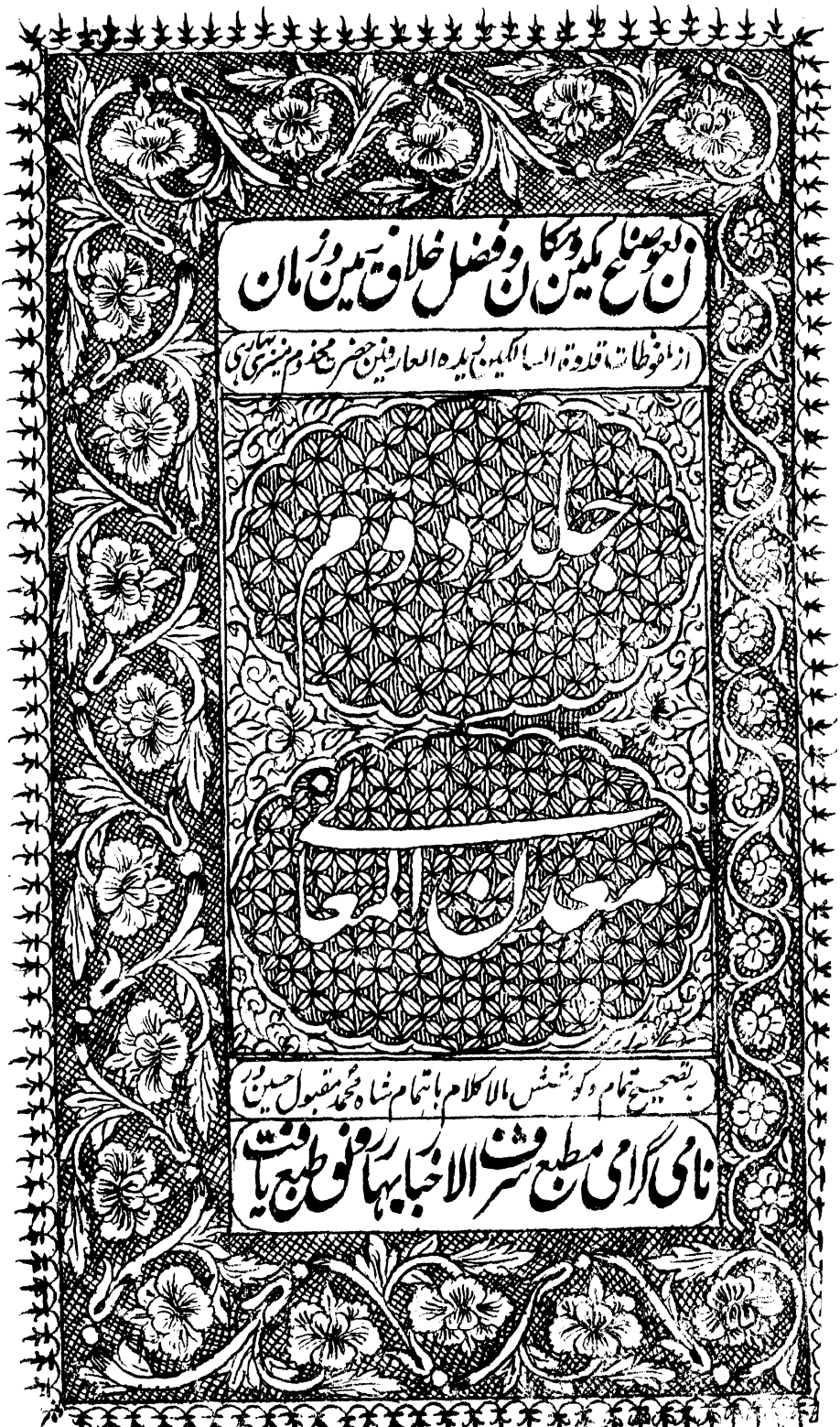
تمت

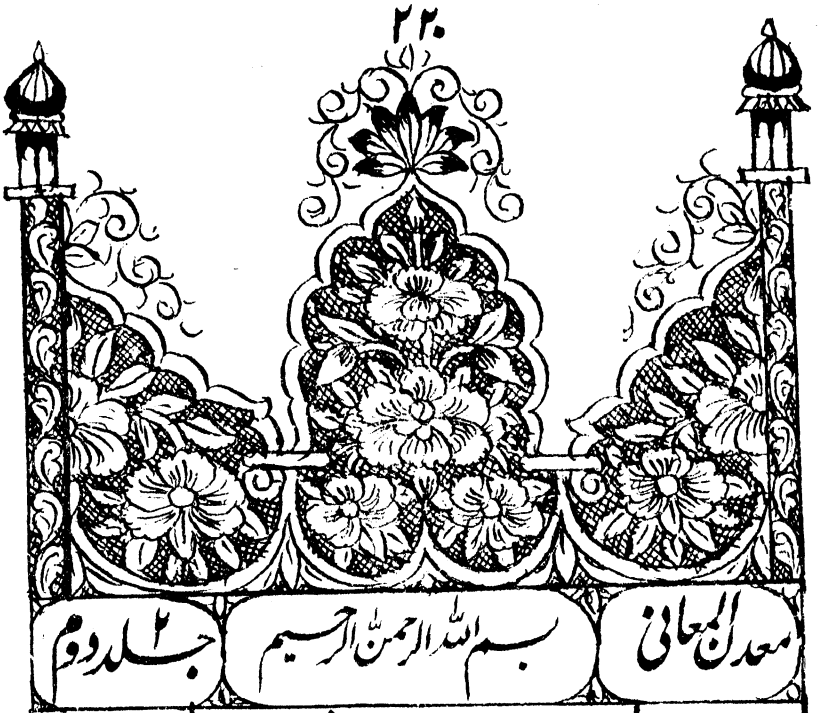
تصحیح اغلاط واقعہ در جلد اول معدن المعانی

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۳	۶	دور	در
//	۸	سنین	مئن
۴	۱	لمیزلی	لم یزلی
//	۱۶	علی النسیان	من النسیان
۵	۱۸	راست	راست
۶	۹	کالحرکتہ	کالحرکتہ
۷	۱	شبہ	شبہ
۷	۱۱	ہم	ہم
۹	۱	ناسلان	تاسلان
//	۶	دیک لنگ	دیک لنگ
//	۱۸	بروند	بروند
۱۱	۳	شرنیہ	شرنیہ
//	۱۸	بقوۃ	بقوۃ
//	//	قوت	قوت
۱۶	۱۹	دان ست	دان ست
۲۵	۵	تاویکہ	تاویل
//	۱۵	ازجن	ازین
۲۷	۱۷	بخط پنجرا	بخط پنجرا
۲۹	۱۸	درلوبہ	درلو
۳۰	۳	درلوبہ	درلو
//	۶	درلوبہ	درلو
۴۲	۲	تنگ	تنگ
۴۳	۶	توارلوا	توارلوا
//	۱۰	لرواندند	کرواندند
۴۸	۴	من الدفع	من الدمع
۴۹	۱۷	السحر	السحر
۵۰	۴	نکیند	نکنند
۵۱	۴	یرقعون	یرقیون
۵۱	۴	یتطرون	یتطیرون
۵۲	۱۰	سینی	شینی
۵۳	۳	جیواۃ	حیات
۵۴	۱۶	ابز	اثر
۵۶	۱۰	رودنکند	ردنکند
//	۱۲	مذاست	مذاہب
//	۱۴	اولبعی	ولبعضی
۵۶	۳	چشم	جسم
//	۸	یانی	یانہ
//	۱۰	امراء	امرء
۵۸	۱۰	سیایع	سایغ
۵۹	۶	تجدید	تحدید
//	۸	بجدید	تحدید
//	۱۶	الکلائی	الکلانی
//	۱۹	خورد	خرد
۶۰	۵	خورد	خرد
//	۶	خورد	خرد
۶۱	۱۳	سلطان نیست	سلطانیست
۶۵	۱۶	شرکت	شرک
۶۸	۱	مشہورست	شہوات
//	۹	پیون	چون
۶۹	۱۴	خورد	خرد
۷۳	۱۴	نیست	انیست
۷۷	۱	اینہ داد	آیتہ عداوت
//	۱۵	منہم	من ہم
//	۱۸	گریہ از غم	گریہ نہ از غم
۷۹	۱۰	جلال الارکن	جلال الدین
۸۰	۴	سہد	سہ صد
۸۲	۱۵	مخسبت	مخسب
۸۷	۱	سہ ناصر	ہمہ حاضر
//	۲	سومنان	مومنان
//	۹	د آن	دران
۸۸	۱۹	دران بود	دران وقت بود
۹۰	۶	نمیگویند	میگویند
۹۱	۴	پژمردہ	برمردہ
//	۷	من الدنیاک	من الدنیا کم
۹۳	۱۳	خمرست	خمر کسب
۹۴	۸ و ۹	آن دردے	دردے
//	۱۲	الیہ	الیہا
۹۶	۳	بتخیمین	او تخمین
۹۸	۹	زیزد	ریزد
۱۰۴	۵	قران	فرمان
۱۰۲	۱۲	نطن	للطن
۱۰۳	۱۱	شہو	سہو
۱۰۶	۳	سیل	سیل
۱۰۸	۱	حالت نمودی	حالت بودی
۱۰۹	۱۶	فاحسن	فاحش
۱۱۰	۱۱	ادور	اگر در
۱۱۱	۵	عنیق	عنیق
//	۱۲	ہشت	ہست
//	۱۵	صاحبیکہ	صاحبیکہ
۱۱۲	۱۵	محبوب	محسوب
۱۱۳	۱۷	خرو	خروا
۱۱۶	۳	نلسے	کسے
//	۱۴	نیست	انیست
۱۱۹	۹	مخافتہ	مخافتہ
//	۱۲	بازلفظ	بازلفظ
//	۱۹	برمولانا	مولانا
۱۲۲	۱۰	بہر	ابہر
//	۱۹	الزابہر	زاہد
۲۳	۹	بیتش	تنتش
۲۴	۱	لعتد	لعتدبہ
۱۲۵	۹	کالو	کالوا
۱۲۶	۶	سعیدد	سعید
۱۲۷	۱۹	فوت	فوت
۱۲۸	۱۵	اصلا	اصل
۱۳۲	۱۱	وحادث	اوحادث
۱۳۳	۱۹	ہرچند	ست
۱۳۴	۷	ہمیدانیجا	ہمیدان ست
۱۳۵	۲	فوت	فوت
//	۱۲	اداء ادا	ادراداء
۱۳۶	۷	نمبست	انمبست
۱۳۹	۹	نیلی	ملحا
۱۴۲	۱۲	بعدہ	بعد

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	سطر	صفحہ	غلط	صحیح	سطر	صفحہ	غلط	صحیح
۱۴۴	۱	دوچیز	دو چیز	۹	۱۷۱	سحر	شجر	۹	۱۹۲	ساکت	شاک
//	۹	غشبہ	غبہ	۱۰	//	تعنیب	تعنیت	۸	۱۹۳	بدعتی	مدعی
۱۴۷	۱۳	می شنوند	می شنود	۱۱	//	عوام	عسام	۱۶	//	بشریعت	بشریت
۱۴۸	۲	تلفو	تلفوا	۱۲	//	عوام	عامر	۱۷	//	//	//
//	۳	قالو	قالوا	۱۵	//	خرج	حرج	//	//	//	//
۱۴۹	۳	زین	زین	۱۹	//	پوشیدن	پوشیدن حرف	۹	۱۹۴	برنج	برشیخ
//	۱۲	وصی	وحی	۳	۱۷۲	یا	یا	۹	۱۹۵	خرری	خرزی
۱۵۷	۲	دان	دران	۴	//	تنازع	تنازع	۷	۲۰۳	کو	کہ
۱۵۹	۵	بہوش	بہوس	۹	//	مفلجا	مفلجا	۴	۲۰۴	بآبے	بہ آبے
۱۶۱	۳	نیز	پیر	۱۵	//	خلق	حلق	۱۰	//	ازدر	ازدو
۱۶۳	۲	بصرف	تصرف	۱۶	//	مخلوق	محلوق	۹	۲۰۷	یارے	بارے
//	۱۱	حق	حلق	۱۶	۱۷۳	ما	تا	۱۰	۲۰۹	مردانہ ام	مردنہ ام
//	۱۳	خاق	حلق	۱۹	//	مراداند	×	۲	۲۰۹	کرد	گردد
۱۶۴	۱	خلق	حلق	۹	۱۷۴	اولیا	اولیا مراداند	۴	۲۱۳	شیخ گفت	شیخ
//	۱	حاق	حلق	۱۷	//	شاکر	شاک	۹	//	جنبت	جنبت
//	۳	حلقین	حلقین	۲	۱۷۵	مکرے	بگری	۱۱	//	جنابت	جنابت
//	۸	خلق	حلق	۱۷	۱۷۶	این	این	۱۳	//	جنابات	جنابات
//	۱۳	می	بی	۱۸	//	مالتفت	ماالتفت	۱۱	۲۱۵	دراندن	دراند
//	۱۷	طاقہ	طاقیہ	۱۳	۱۷۷	تلمتهم	تلهیم	//	//	جاہلی	جاہلی
//	//	//	//	۱۴	//	تنجانی	تنجانی	۴	۲۱۷	یالبد	یاالبد
۱۶۵	۲	طاقہ	طاقیہ	۱۵	//	صفتهم	ماصفتهم	۱۵	//	سبجات	سبجات
//	۳	طاقہ	طاقیہ	۱۸	۱۷۷	فلالبس	ولالبس	۱۸	//	خز	چیز
//	۶	شرح	تتبع	۱۰	//	سرورہ	سرورہ				
//	۹	طاقہ	طاقیہ	۶	۱۷۸	دنبہ	دیدہ				
//	۱۹	اگند	السہ	۲	۱۷۹	الحطو	قدقارب الخطو				
۱۶۷	۱۳	نقل	نفس	۳	//	حطو	الخطو				
۱۶۸	۱۰	گرانی	×	۴	//	بدو	بدوم				
۱۶۹	۲	ناخواست	ناخواست	۱۹	۱۸۰	دیگر برا	دیگر برا				
۱۷۰	۳	امیرالمومنین عمر رضی اللہ عنہ		۹	۱۸۲	الحال	آنحال				
سوال کرد		ایشان گفتند من عدل و		۱۳	۱۸۳	برقع	مرقع				
انصاف و		زنم بعد از امیرالمومنین		//	//	برقع	مرقع				
//	۱۵	از	در	۱۷	//	زبونی	زبون				
۱۷۱	۱	پوشیدہ	پوسیدہ	۹	۱۸۴	اسرجت	اسرجب				
//	۳	امر	نغز	۱۸	۱۹۱	بطوع	تطوع				

*

ان لعوصنلح یکمین دمکا ان د فضل خلاق یمین دز مان
از ملفوظات قدوة السالکین زبدة العارفین حضرت مخدوم منیری بہاری
حالات و سوانح
معدن المعانی
بہ تصحیح تمام و کوشش مالا کلام باہتمام شاہ محمد مقبول حسین در
نامی گرامی مطبع شرف الاخبار بہار فی طبع یافت

معدن المعانی | بسم الله الرحمن الرحیم | جلد دوم

باب بیست و پنجم

در ذکر بریدن از خلق و از خود و آنچه مناسب این است ذکرے

در بریدن از خلق و از خود افتادن بندگی مخدوم متع الله المسلمین بطول بقائه فرمود این که گفته اند که بدو قدم بخدای رسند این بسیار معنی گفته اند اما از همه خوب این یک معنی است یعنی یک قدم این است که از خلق بیرون آید و از ایشان بکلی ببرد تا بخود رسد و بدو قدم این مراد داشته اند که چون بخود رسد بحق نرسد تا از خود نبرد چون از خود ببرد بحق برسد چنانکه پیش از بریدن از خلق از خود در حجاب بود و همچنین پیش از بریدن از خود از حق در حجاب بود همدرین محل این مثنویات بر زبان درفشان خویش راند

مثنویات

حاش الله گر تو گوئی حق بود — هر که دی زین گشت مستغرق بود
لیک در حق دایما مستغرقی — گر تو گشتی آنچه گفتم نه حقی
این سخن کار فضولی کے بود — مرد مستغرق خلولی کے بود

فرمود معنی دو قدم اینهم گفته اند

چه زیان دارد و این مثنوی برخواند بیت چو راضی شد از بنده یزدان پاک
گرا نیخها نگردند راضی چه باک ؛ نه آنکه ببریدن از خلق بهین باشد که گوشه بگیر تا اگر گوشه
گرفت و دل او مایل بخلق است و بجاه و منزلت است هیچ سود نکند و اگر در میان خلق است
و دل او بحق است هیچ زیان ندارد و بهمه این معرض این مثنوی بر زبان مبارک راند مثنوی
ای سنائی کم ثنائی گیر بره سنت آشنائی گیر بیچاره عرضه داشت که اگر کسی از
خلق می برد اما علمی ندارد حقیقت خود بداند یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
چیزی علم می باید که او را راه بنماید یا کسی می باید تا صلاح و فساد راه بدو نماید و اگر نه درست
این وعید در آید که الشیطان مع الواحد و بهیچ وجهی ضعیف را تنها بودن رخصت
نداده اند و درین راه بی همراهی نتوان رفت اگرچه عالم باشد مادام که پهلوی او کسی نباشد
بجای نرسد که اغلب و اکثر اینست و این مثنویات بر لفظ گوهر نثار راند مثنویات
کار بعلم بار و بر ندهد تخم دنیا و مغز هم ثمر ندهد درمندی بگرد علمی گرد
دارو ی ره نشین چه جوئی گرد قاضی منهاج الدین درون حصاری وصیت شیخ الشیوخ می
گذشت تا بدین حرف رسید و لیسفک بیتک بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که فراخ شود کو خانه تو و این اشارت رانده است بر خلوت یعنی همه عالم همان جای
خود داند چون مقصود دیگر است پس خانه خود را همه عالم دان کو باز تا بدین جانه
و ملازمت الوحدت بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که مرید به بیند که کدام چیز
او را بهتر است تنها بودن یا صحبت قرین صالح اگر بداند که مرا از دیاد معنی در تنهائی است
تنهائی گزیند و اگر بداند که در صحبت است صحبت اختیار کند لیکن در تنهائی خطر بسیار
است آن هر کسی را مسلم نبود یا پیری کامل باید تا برسد یا علمی وافر بدست دارد

واز ینجاست که اشارت صاحب شرع الشیطان مع الواحد ومن الاثنین ابعد پس
اگر نه پیری صادق یا نے علمی وافر تنها می شود در تحت وعید در آید که الشیطان
مع الواحد وگفته اند چاره نیست مرمرید را در آغاز حال غربت از آبا و جنس خویش
پس در نهایت حال غربت خلق از خلوت متحقق گردد با انس حق بعده فرمود که حق
آنست چون خواهد که گوشه گیرد نیت وے آن بود که گوشه می گیرم تا خلق از شر
من ایمن گردند نه آنکه نیت او آن بود تا من از شر خلق ایمن گردم زیرا که نیت اول منتج
خواری نفس است ونیت دوم ویدن فربت خود است بر خلق وهر که نفس خود را خوار
وحقیر داشت متواضع است وهر که نفس خود را مزینی داشت هر کسی متکبر است بعده این
حکایت فرمود که وقتے عارفے را ببے را دید گفت تو رهبانے گفت نه من پاسبان
سگ ام نفس من سگ است گزنده مرخلق را میگزد از میان ایشان برون آورم
تا خلق از شر وی سلامت باشند واین مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنویات**

نفس کافر را بکش مومن بباش چون نکشتی نفس را ایمن بباش واین مثنویات
نیز بخواند **مثنویات** آدمی زاد تا نشد مردم گه پری
گاه دیو گه زدم دشمنت نفس تست خاکش دار کعبه حق دل است پاکش دار
بعده فرمود که مشایخ درین اختلاف کرده اند که وحدت افضل از صحبت است یا
صحبت افضل از وحدت بعضی گفته اند که صحبت از وحدت فاضلتر است زیرا چه در
وحدت مدخل معصیت هست زیرا که در تنهائی اگر معصیتے پیش آید احتمال آن دارد
که علی السرعت در وجود آید لعدم الممانع بخلاف صحبت که آنجا مدخل معصیت نیست
زیرا چه یکدیگر هر یکے مانع اند شرم یکدیگر هم باشد که از ینجاست که خواجه

که یک قدم ترک دنیاست و دوم قدم ترک عقبی است یعنی راه اگرچه دراز است برین
دو قدم بحق برسند و اینست معنی آن بیت که گفته اند **بیت** صوفیان در وصی
دو عید کنند ۔ عنکبوتان مگس قدید کنند ۔ زکریا غریب عرضداشت
که مخدوم اگرچه در شهر بزرگان مانده اند ولیکن این طریقے و روشی که بندگی
مخدوم راست بر دیگران کم است و بزرگانیکه در نیوقت مانده اند چون اختلاط چیزے
با خلق دارند ضرورت رعایت رسم می کنند برین سخن **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود
که خلق اینجائی را اعتقاد و در باب این طایفه هست و نیک معتقد اند از ان سبب ایشان
را آمد و شد خلق اختلاط میشود و هم درین حال بزرگان گفته اند که چون خلق بر یکے
آمدن گیرد چیزے بکند از تلبیسات اگرچه ایشان را ظاهر مخالف شرع نماید
اما در نفس خود آن موافق شرع بود تا از نظر خلق بیرون آید و بفراغ تمام در
کار سلوک مشغول شود **والله هدی الله** همین را می گویند یعنی چون یکی
ترک دنیا کرد او را مقام زهد شد و ظاهر میان خلق بدین صفت پدید آمد و چون خواهد
که ازین زهد بیرون آید فعلے برو جهه تلبیس بدگیرد تا از نظر خلق بیرون آید چون
از نظر خلق بیرون آمد از زهد اول بیرون آمد و این مقام بغایت دشوار است
زیرا که ازینجا ترک جاه باید کردن و ترک جاه دشوارتر از ترک دنیاست ازینجا
که بعضی گفته اند که جاه زنار آهنی است و هر آئینه زنار آهنی بریدن دشوارتر بود
بندگی مخدوم درین معرض این چند مثنوی بزبان مبارک راند **مثنویات**
کار تو خبر خدای نگشاید ۔ نجد اگر زخلق هیچ آید ۔ کز خدای همه غم و هوش است
کدر ها ۔ کن ترا خدای بس است ۔ بعده فرمود که بزرگان اگر کسے ازین طایفه

را می بینند در حال می دانند که این را چه همت است بحکم اشراقی که ایشان راست اگر همت او کلی الحق
است اگر ذره اختلاط بخلق می بینند در حال می گویند که عجب باشد اگر او سجاده برسد و این مثنویات
برخواند **مثنویات** عشق را با کفر و با ایمان چه کار عاشقان را لحظه با جان چه کار
هر کرا در عشق محکم شد قدم در گذشت از کفر و از اسلام هم منکری گوید که این لبس منکر است
عشق او از کفر و ایمان برتر است عاشق هم از اسلام خرابست هم کفر پروانه پرداغ حرم دیرندانند
بیچاره عرضه داشت که بریدن از خلق چگونه باشد **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که
درین بسیار اقوال است اما در شرح تعرف از همه خوب کرده است که بریدن از خلق این باشد که
مضرت و منفعت خلق از خلق نداند و مدح و ذم خلق را یکسان داند چون چنین باشد هر چند
میان خلق است از خلق بیرون آید از اینجا گفته اند من العارف قال کاین و با این
یعنی کاین مع الخلق بالظاهر و با این معهم بالسر اما اگر تن و صورت از خلق دور
است اگرچه در عمارت است و در زیر هفتم زمین است لیکن منفعت و مضرت از خلق داند و بمدح ایشان
حلاوت یابد و از ذم ایشان تبرسد اگرچه بیرون خلق است صورت و میان خلق است معنی
بعده فرمود که از خواجه عثمان مغربی منقولست که گفت هر که خلوت را بر صحبت گزیند
باید که خالی بود از جمله اذکار الا عن ذکر الله و خالی بود از جمیع ارادت الا رضاء ربه و خالی
بود از جمله مطالبه نفس از جمیع اسباب و اگر بین صفت نبود پس آن خلوت مر او را در فتنه
افکند یا در بلای مبتلا کند بعده فرمود اگر یکی ممدوح خلق شد و او باحق نیست او را چه سود
و اگر مذموم خلق شد و او باحق است او را چه زیان اگر ملک و فلک و جمله جهان او را مسلمان
میخوانند و چیزیکه میان او و میان حق است راست نیست چه سود دارد و اگر جمله
عالم او را کافر و مرتد میخوانند و آنچه میان او و میان حق است راست است

یعنی معاذ رازی میگوید رحمة الله علیه الوحدت جلیس الصدیقین و از بزرگی
این نقل است که گفت بیست سال تنهائی قدرت نباشد مگر اقویان را امثال
ما را اجتماع سود من بیست که یعمل بعضهم زینة بعضهم مدید ار یکدیگر طاعت
و عبادت کرده شود اما بعضے که وحدت را فاضل میگویند بر صحبت ایشان این میگویند
که در خلوت از چندین چیزها باز خواهد ماند نخست بارے چشم از دیدن حرام باز ماند
و زبان از گفتن حرام و غیبت و پای از رفتن حرام و چندین معانی دیگر حاصل
گردد بخلاف آنکه اگر در صحبت باشد احتمال دارد که چون دو تن یکجا شدند
در غیبت افتند زیرا چه در غیبت وقتی میافتد که دو کس یکجا می باشند
این با او و او با این در حکایت می باشند حکایت در حکایت بدین چیزها می افتند
تا از خواجه جنید رحمة الله علیه منقولست که گفت هر که خواهد که دین او مر او را
بسلامت ماند و دل او و تن او بیاساید پس گوا ز مردمان عزلت گیرد
فَاِنَّ هٰذَا الزَّمَانَ زَمَانُ وَحْشَةٍ وَاَعْقَلُ مَنِ اخْتَارَ فِیْهِ
اَلْوَحْدَةَ و از شیخ ابو علی نقل ست که گفت از شبلی شنیدم رحمة الله علیه
که میگفت اَلْاِفْلَاسُ وَالْاِنْسُ بِالنَّاسِ گفتند مرا و را یا ابا بکر
علامت افلاس چیست گفت از علامات افلاس انس گرفتن است
با مردمان یعنی تا کسے مفلس نبود او را با خلق انس نبود تا بدینجا رسید
که یُجْتَنَبُ الْبَطَالَةَ بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بطالت
از روے لغت بیکاریست یعنی در خلوت باید که در کار بود نه بیکار
و این برا ے این گفت که چون تنها باشد باید که خود را از بطالت

نگاهدارد و بیکار نباشد و از ارتکاب معصیتی نکند پس خلوت در حق این چنین کسی فاضل
آید باز تا بدین حرف رسید فانها یمیت القلب بل یکون او غافلة معمورة
بما یتقرب به الی الله سبحانه وتعالی بندگی مخدوم عظمه الله تعالی
فرمود که در خلوت و وحدة اجتناب از بطالت کند زیرا چه بطالت دل را
بمیراند بلکه اوقات خود را معمور دارد یعنی بصلوات و صوم و ذکر و تلاوت قرآن
وقتهای خود را قسمت کند در هر روز و هر شب نماز و ذکر و تلاوت وظیفه کند بر
طریق اوقات خود را معمور دارد و درین محل بیچاره غرضه داشت که اگر درین وظایف
وحشت گیرد و ملالتی روی نماید در آن محل چه کند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود آنرا
جلیس قرین صالح شود که هم از جنس او باشد و چون بروی بنشیند باید که ذکری هم ازان
باب در اندازد زیرا چه چون در حکایت آن باشد گوئی همدم است مخدوم زاده سراج
العارفین میگذشت تا دینجا رسید که اگر کسی غرلت گیرد و مشغول بعبادت بدنی
است اورا اختلاط افضل است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اختلاط با صلحا یعنی
صحبت ایشان از مشغول بودن بعبادت بدنی افضل است زیرا چه اگر کسی
غرلت گیرد در ریاست کردن باطن باشد و در کار باطن بود و مقصود حاصل شود اما
بعبادت بدنی مجرد مقصود حاصل نشود پس چون مشغول بعبادت بدنی شود افضل ازان
این باشد که بصحبت صلحا باشد زیرا چه بصحبت ایشان اورا کار باطن شود و باطن
راست گردد و مقصود بهتر خواهد یافت باعتبار آنیعنی اورا اختلاط با صلحا افضل
است بدانکه فرمود که یک ذرهٔ کار باطن بهتر دارد بر صد ذره عبادت بدنی ازین
مشنوی بر خواند مشنوی آفتاب تا بدت بسوز بچراغ تو شب نگردد روز

باب بیست و ششم

در زهد و تقوی شیخ منور الدین تعرف میخواند سبق در باب زهد بود تا بدین حرف رسید که از بزرگی سوال کردند که زهد چیست جواب داد که آنکه باک نداری از تصرف دنیا که مومن گیرد یا کافر درین محل بندگی مخدوم منع الله المسلمین لطول بقایه فرمود که آری چون او را بدنیا وی تعلقی نیست هر که هست تصرف بکن کو خواه مومن گیرد خواه کافر نزدیک او یکیست و این مثنویات بر خواند مثنویات هست دنیا آستان حرص و آز ماند از نمرود و از فرعون باز حق تعالی گفت لاشی نام او تو چنین او بخبث در دام او کار دنیا چیست بیکاری همه چیست بیکاری گرفتاری همه هر که در یک ذره لاشی گم بود کی بود ممکن که او مردم بود باز بدینجا رسید که از خواجه شبلی رحمة الله سوال کردند که زهد چیست خواجه شبلی گفت ای وای مر شما را زهد از چیزی که چیزی بود اما آنکه چیزی نیست زهد از وی کی بود زهد از چیزی که وی را شی توان خواند دنیا خود شی نیست درین محل بندگی مخدوم فرمود دنیا را که میگویند شی نیست از آنجاست که حکایت است عن الله تعالی که دنیا را چون خطاب کرد و گفت یا لاشی و اگر کسی وارد کند که دنیا حاضر مینماید که شی هست دنیا را شی میگویند پس خطاب بلاشی را معنی حسب جواب هم خود فرمود که دنیا بنفسه مستحق عدم است اگرچه موجود است زیرا که وجود او بایجاد غیر است پس وجود چیزی که بایجاد غیر باشد کالا وجود است حقیقتاً درین میان قاضی شرف الدین عرضه داشت که الوجود بین العدمین عدم این را چه معنی باشد بندگی مخدوم

فرمود که ازین وجود وجود خالی مراد است که اول آن عدم است آخرهم عدم خواهد
شد پس این وجودے آمد بین العدمین ولبید شاعر در عهد رسول صلے اللہ علیہ وسلم
بود و این بیت گفت **بیت** الا کل شئی ما خلا اللہ باطل
وکل نعیم لا محالۃ زائل ؛ رسول صلی اللہ علیہ وسلم چون این بیت
بشنید فرمود که اصدق ما قالت العرب قول لبید پس اینجا برآید که
هر چه غیر حق است آن هم موجود است پس باطل چگونه تواں گفت رسول صلی اللہ علیہ
وسلم این را تصدیق داشته است پس معنی این برین طریق است که حقیقت وجود
وجود حق است که موجود بذات است اما غیر حق که موجود است هم خود موجود نشده
است بایجاد اللہ تعالی موجود شده است و بخودی خود عدم است پس
وجود غیر حق ایم بوجود حق است و وجود حق موجود بذاته است و وجود غیر خودی خود مستحق
عدم است پس این وجود را که وجود میگویند مجازاً و این اصلی است که مجاز در
مقابله حقیقت باطل است یعنی ننماید و نباشد پس وجود غیر ننماید اما حقیقت
نیست زیرا که عارضی است و معدوم خواهد شد و دیگر یک بیت خواجه نظامی
علیه الرحمۃ فرمود **بیت** بناه بلندی و پستی توئی همه نیستند آنچه هستی توئی
این بیت را هم برین طریق معنی میگویند اگرچه همه موجود هستند اما نیستند
آنکه گفت هم بدین طریق معنی گفت که حقیقت نیست و در دعا یکه رسول
صلے اللہ علیہ وسلم مناجاب کرد که ارنی الاشیاء کما هی ازین سوال
ازنمودن همین حقیقت آنست بعده فرمود که عارفان در هر چه بینند اول
بنظر حقیقت آن چیز بینند پس در هر چه بینند معدوم یابند ازین سبب آنشان را

سکون و قرار با هیچ چیز نباشد چون همه معدوم یا بند بچه قرار گیرند هم ازین
سبب ایشان را رفتن هست و وقف نیست همدرین محل این مثنوی بزبان خود
راند **مثنویات** دل بدست آور جلال او به بین آئینه کن جان جمال او به بین
گر ترا پیدا شود یک فتح باب تو درون سایه بینی آفتاب سدره جانست
جان ایثار کن پس بیگمان دیده را دیدار کن اما عوام در هر چه بینند نظر اول
هم بر وجود ظاهر میکنند هم ازین سبب ایشان را محبت و الفت میشود بعد
فرمود که بر قول امام شبلی رحمة الله علیه نفی زهد می آید پس واردشود که در
اثبات زهد قرآن و احادیث ناطقست پس جواب شبلی چگونه نفی کند جواب برین
طریق گویند که مراد امام شبلی ازین زهد نفی نفس زهد نیست بلکه نادیدن زهدست
یعنی زهد بکند اما درین نه بیند و مثل این هر چیزی که بزرگان نفی کرده اند مراد ازین
نادیدن آن چیز است بعد تا بدین حرف رسید که از بزرگی سوال کردند
که زهد چیست گفت زهد آرکنیف ولاشئ زهد از پاینجانه ولاشئ چگونه آید درین
محل بندگی مخدوم فرمود دنیا را که کنیف میگویند ازانجاست که چون مهتر
آدم را صلوات الله علیه در بهشت بروند مهتر آدم دانه گندم بخورد پدر بعد
خوردن آن دانه ایشان را حاجت انسانی پیش آمده و بهشت جای آن نیست
که قضای حاجت انسانی شود گفتند که جای قضای حاجت انسانی همان
دنیاست سبب بیرون آوردن مهتر آدم از بهشت این بود پس دنیا را
کنیف ازینجا گویند باز بدین حرف رسید که از بزرگی سوال کردند که زهد چیست
گفت زهد در حقیقت نیست زیرا چه ازین دو حال خالی نیست زهد از چیزی

که نصیب او در ازل شده است یا از چیزیکه نصیب او در ازل نشده است اگر از
چیزی که نصیب او شده است این خود ممکن نیست و اگر از چیزی که نصیب او
نشده است آن هم سودی ندارد و شیخ سعد الدین در ین قول و از د کرد که زید چون
از قران و احادیث ثابت شده است این قول بر چه محمول شاد و بندگی
مخدوم فرمود که همچنین است اما باید که او را قصد ترک باشد با قصد ترک اگر پیش می آیند
آن چیز دیگر است پس باید که قصد ترک باشد باز تا بدین حرف رسید که از بزرگی سوال کردند که
زهد چیست زهد ترک بد است بندگی مخدوم فرمود که بد ست و لابد ست ترک آنچه او را از ان چاره نیست
این زهد است اما در لابد خلاف کرده اند بعضے میگویند که لابد آن ست که قیام نفس بدون
آن نیست اما نزد یک عارفان لابد منه حق ست زیرا چه بی بدنده را همه چیز
رسد اما اگر او را خدائی نباشد هیچ چیز او را نباشد اگر او را چاره نباشد و حق باشد
همه چیز او را باشد بندگی مخدوم چون بدین حرف رسید این بیت بر خواند بیت
اگرم هیچ نباشد نه بدنیا نه بعقبی ۔ چو تو در بیش همه دارم دگرم هیچ نباید "قاضی منهاج الدین
در روان حصاری وصیت شیخ الشیوخ رحمه آغاز کرد ابتدای وصیت این بود که یا بنی
اوصیک بتقوی الله بندگی مخدوم فرمود که تقوی بر دو نوع ست تقوی اصل
است و تقوی فرع تقوی اصل آنست که از کفر بیزار شود و بایمان در آید و تقوی فرع آنست
که امتثال بسیار او امر کند و اجتناب از مناهی نماید قاضی اشرف الدین عرضه داشت
که تقوی الیه این اضافت تقوی را بحق چه معنی باشد بندگی مخدوم عظم الله قدره فرمود
که تقوی از روی لغت خوف ست پس این اضافت خوف الی الله اضافت مصدر
است الی المفعول و تقدیر همچنین بود که اوصیک بخوف الله و از روی اصطلاح

این طائفه تقوی عبارتست از پرهیزیدن از هر چیزیکه مردین را زیان دارد خالصاً
لِلّٰہ و در قرآن هم آمده است و اتقوا اللّٰہ این تقوی خوف مراد است و هم
چنین آورده اند که وقتی امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ فرمود که چون ناقی قرآن بدینجا
و اتقوا اللّٰہ سامع می باید که در حال بگوید لا الہ الا اللّٰہ تا آورده اند که وقت امیر المومنین
عمر رضی اللہ عنہ سوار میرفت یکی گفت اتق اللہ یا امیر المومنین از اسپ فرود آمد و در
خاک غلطید و درین محل بندگی مخدوم عظمہ اللہ این مثنوی بر زبان مبارک راند

مثنوی ماه رویان چه تیز هوشانند جاه جویان چه دین فروشانند

ذکر در حق تقوی افاده بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود که در تفسیر
این قول آمده است که اتقوا اللّٰہ حق تقاتہ ان یطاع فلا یعصی و یذکر
فلا ینسی و یشکر فلا یکفر یعنی حق تقاه وطاعتست بی معصیت
و ذکری نه فراموشی و شکری نه کفر حق ترسیدن از خداوند این باشد
بعده بندگی مخدوم فرمود که نقلست از خواجه بریری رحمۃ اللہ گفت
من لم یحکم بینہ و بین اللہ تعالی بالتقوی والمراقبہ لم
یصل الی الکشف والمشاهدة یعنی هر که حکم نکند میان خداوند و میان
خویش بتقوی او بمراقبه بکشف و مشاهده نرسد قاضی صدر الدین عرض
داشت که معنی این چه باشد که حکم نکند میان خود و میان حق بندگی
مخدوم عظمہ اللہ فرمود که معامله میان او و میان خداوندست دران به
تقوی و مراقبه حکم کند یعنی بتقوی و مراقبه روانه بفتوای ظاهر و تاویلات بعده
فرمود که از خواجه نصیر آبادی رحمۃ اللہ نقلست که گفت من الزم التقوی

اشتیاق الی مفارقۃ الدنیا لان اللہ تعالی قال والدار الاخرۃ
خیر للذین اتقوا یعنی ہر کہ تقوی را لازم گیرد مشتاق آن گردد کہ تا از دنیا
کے بیرون آید و بعضی گفتہ اند کہ تقوی بر دو وجوہ است مر عوام را تقوی از شرک
است مر خواص را تقوی از معاصی است و مر اولیا را تقوی توسلت بافعال خوشیں انبیا را
تقوی ہست ازوی بوی و از اینجاست کہ حضرت رسالت علیہ السلام در شب
معراج گفت در مناجات خوشیں اعوذ بعفوک من عقابک پس از اینجا نیز
برگذشت بصفات آمد و گفت اعوذ برضاک من سخطک و از اینجا نیز برگذشت
بذات آمد و گفت اعوذ بک منک ۔

باب بست و ہفتم در ذکر خوف و رجا

ذکرے در خوف و رجا اقتدا بندگی مخدوم اعظم اللہ
فرمود کہ دین دو طریق ہست یکے رجاست و دیگر تمنا و بعضے تمنا را
حمق می نویسند رجا آن بود کہ بعد اقامت عبودیت باشد چنانچہ آمدہ
است شرایط عبودیت و اوامر بجاے آرد از نواہی خود را نگاہ دارد
رجا بر اصل امنیت و تمنا این باشد کہ ہیچ طاعتے و امرے بجا نیارد و خود
را از مناہی نگاہ ندارد بگوید کہ من امید وارم کہ خدای بخشندہ است خواہد
بخشید این تمناست و این ہر دو را تمثیلے ہم کردہ اند چنانکہ مردے بر
زمینی نشستہ است و آنرا پاک کردہ و گاوان قلبیہ باشد مجازا
معنی ہل باشد و جفت راندہ و شرایط زراعت بجا آوردہ و تخم
ریختہ بعد ازیں امید میدارد کہ ازین زمین برخواہم خورد و این را رجا باشد

اما اگر در زمین جنگل نشسته است و هیچ پاک نکرده و تخمی نریخته و میگوید که ازین زمین امید
میدارم که برخورم این تمناست در کیمیای سعادت امیر احمق مینویسند و در میان خلق
هم این را احمق میگویند درین میان قاضی شرف الدین عرضه داشت که خرابا تیان را باطن
آراسته است و ظاهر خراب درحق ایشان وارد شود که ایشان را خوف و رجا است
و آن بعد اقامت عبودیت باشد پس ظاهر ایشان چون خراب باشد اقامت عبودیت ظاهر را
در ایشان غایت است پس چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که خرابی وی
از جمیع شرائع است من کل الوجه یا در بعضی صورت بیننده را چنین مینماید اگر خرابی
ظاهر از شرائع من کل وجه است و ران خود سخن نیست که آن خود عین ضلالت و لطالت
است در حق او آن تمنا مجرد بود و اگر خرابی ظاهر در بعضی صورت است و آن از نه
برای تلبیس حال است و آن شخص از ارباب دل است و مقصود وی از آن تکمیل دین خود
است پس آن خرابی در نظر بیننده است و آن خود عین آبادانی ست پس اینجا را جا
خود بحقیقت بود یعنی بعد اقامت عبودیت ست نه قبله بعد ازان فرمود که این دو
طریق ست یکی آنکه ظاهر آراسته است و باطن خراب بود این جایز نه چنانکه متصوفان
اند بعضی ظاهر شریعت آراسته است و باطن خراب بود و یکی آنست که ظاهر خراب باشد باطن
آراسته این جایز ست کسیکه باطن آراسته دارد ظاهری البته آراسته شود بران
مقدار که باطن آراسته است همان مقدار اثر آن در ظاهر پیدا شود تا امیر المومنین عمر
رضی الله عنه می آرند که خوف در باطن ایشان غالب بود و در ظاهر هم اثر خوف
پیدا شده بود تا دیو اگر ایشان را بدیدی بترسیدی مردمان از دیو بترسند اما اثر خوف
باطن که در ایشان در ظاهر پیدا شده بود دیو از ایشان نترسیدی هم ازینجا در بیان

علامت خوف و رجا شروع کرد و فرمود که علامت خوف آنست که اجتناب کند از
مناهی و علامت رجا اینست که اتیان اوامر کند تا اگر کسی دعوی خوف میکند و میگوید
که من خوف از حق دارم ببینند که اورا اجتناب از مناهی هست یا نه اگر اجتناب از مناهی هست
بدانند که اورا خوف هست اگر نیست کذاب باشد بعده بر لفظ مبارک راند که کل
قول لا یصدقه الفعل فهو کذب و وقتی دیگر فرمود برین عبارت
قدس الله سره العزیز الصادق من یصدق فعله قوله و الکاذب
یکذب فعله قوله زیرا چه اگر اورا خوف بودی از ارتکاب مناهی نکردی و همچنین
اگر کسی میگوید که من امید بحق دارم و امید من بحق هست اکنون ببینند که اتیان اوامر
میکند و فرمانهای حق را امتثال می نماید یا نه اگر امتثال می نماید بداند که رجا هست
و بدین دعوی صادق است و اگر امتثال نمی نماید و ارتکاب مناهی میکند کذاب باشد
زیرا چه رجا بعد بجا آوردن شرایط عبودیت هست بعد از انکه شرایط عبودیت
بجای آوردن رجا باشد قاضی اشرف الدین عرضه داشت که اگر کسی بمعنی دل خیال
میکند هر چیزی و سری که از من در وجود آید آن جمله من الله هست بدین معنی
امن مینخیزد زیرا چه جمله بحق تفویض کرد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که
خیر برین معنی امن نمیخیزد و خوف از عمل خواهد خاست آن هر دو بر جای خود است
اما ازین معنی همین بیش نیست که سلامتی نمیخیزد زیرا که هرگاه خیر و شر هر دو از حق دید
اورا با کسی منازعتی و خصومتی نماند که بتفویض سلامتی هست زیرا چه این شناخته
ایم که اگر هزار طاعتها در وجودی می آید تواند بود که او را وصول نباشد
و اگر هزار معصیت و اسباب قطعیت پیدا می شود تواند بود که حق تعالی او

اورا وصول بخشند و یکی از و اصلان گرداند طاعت سبب وصول بیش نسبت
و معصیت سبب قطعیت بیش نسبت علت به نسبت وصول و
قطعیت هر دو بمشیت حق است تا ایشان میگویند که دوزخ با وصال دوست بهتر است
چون بندگی مخدوم عظمه الله بدین حرف رسید این بیت برخواند بیت
گر سلسلهٔ زلفش بر دوزخیان بندد ور پیچ نماز خود دوزخ بدعا خواهم
درین میان قاضی اشرف الدین وارد کرد که در دوزخ چون وصال نیست این سخن
چگونه سائغ آید بندگی مخدوم فرمود اگرچه دوزخ مقام وصال نیست لیکن بهمت
ایشان تا بدین غایت باشد که اگر دوزخ مقام وصال جائز بود دوزخ بهشت
گردد بعده فرمود که مقصود ایشان بهشت نیست بلکه مقصود وصال است که دران
که دران بهشت خواهد بود بهشت ضمناً مقصود بیش نیست تا درین آیت که ویدعون
ربهم خوفا وطمعا بعضے از اهل ظواهر این تاویل کرده اند که ویدعون ربهم خوفا وطمعا اے خوفا من النار
وطمعا الی الجنته اما مشایخ این تاویل نمیکنند که خوفا من القطیعته وطمعا الی الوصال پس
هر دو تاویل درست باشد یکی در حق عوام و این در حق خواص بندگی
مخدوم چون بدین حرف رسید این مثنویات بر زبان مبارک راند مثنویات
خانه نفس تست خلد پر هوس خانه دل مقعد صدق است و بس هر که خر جانان بچیزے زنده شد
گر همه آدم بود افگنده شد باز قاضی اشرف الدین عرضه داشت الا ان اولیاء الله
لا خوف علیهم ولا هم یحزنون این چگونه باشد که اولیا را خوف
و حزن نباشد بندگی مخدوم فرمود که ازین نفی خوف نفی مطلق خوف مراد
نیست خوفے مقید مراد داشته اند یعنی هر خوفے که دیگران را باشد آن خوف اولیا

حق را نباشد دیگر انرا خوف ازان باشد که نظر بمعصیت خود کنند از انجا خوف
از عذاب و عقوبت کنند پس اولیا را چون معصیت نباشد این خوفها نباشد اما خوف جلال
و عظمت و بی نیازی حق ایشان را نباشد باز غرض دشت که دیگران را خوف و عقوبت و
عذاب که باشد در حشر باشد یا در دنیا بندگی مخدوم فرمود که در دنیا باشد و در
حشر هم زیرا چه حق تعالی بعضی مکافات عمل هم در دار دنیا رانده است اگر کسی این
چنین کند جزای آن هم در دنیا باشد پس چون دیگران چیزے خلاف کنند خوف آن باشد
که نباید از شومت این بلای نازل شود و همین جا مکافات باشد و دار آخرت خود دار
جزاست انجا هم خوف عذاب و عقوبت باشد پس اولیاے حق را این هر دو خوف نباشد
اما خوف جلال و عظمت و بی نیازی حق باشد عوام تا در بهشت چون در آیند انجا خوف
عذاب و عقوبت و خوف قطعیت هم نباشد اما اولیا را خوف جلال و عظمت حق
باشد و خوف شناخته ایم که منغص نعمت است و بهشت جاے منغصے نه جواب هم فرمود
که جلال و عظمت بروے چه باشد که این منغصے نباشد بعد فرمود که اولیا را
خوف از نے نیازی حق میخیزد که حق تعالے از همه نے نیاز است اگر هزار
طاعت میکنند در آن درگاه سودے نه و اگر هزار معصیت میکنند دران حضرت
زیانی نه و ایشان وصال و قطعیت بمشیت حق میدارند تواند بود که با هزار طاعت و عبادت
یکی را براند و دیگرے را با هزار معصیت وصال بخشد بندگی مخدوم چون بدین حرف رسید
این بیت بر زبان مبارک راند **بیت** ملک صمدیت را چه سود و زیان دارد گر حاطے
قرانی وار عابد اصنامی. بعده فرمود که چون ایشان نظر بمشیت حق میدارند در دنیا
هم خوف قطعیت باشد و بدان کسی را اطلاع نیست از انجا خوف قطعیت باشد

باب بست و ہشتم در ذکر مراقبہ و تفکر

ذکرے در باب مراقبہ افتاد قاضی شرف الدین عرض داشت کہ مراقبہ چیست **بندگی** مخدوم علیہ الرحمہ فرمود کہ مراقبہ ملازم داشتن است دل خود را بدانستن این کہ خدای تعالے بر من ناظر است و مطلع بر انچہ پنہان میدارد ضمیر من از خلق و روش بعضی بندگان ہمین است کہ مرید را ہم برین وصیت میکنند زیرا چہ اگر ہمہ وقت ہمدرین باشد کہ خدای بیند و ناظر است بر من و مطلع بر اسرار من ست پس اگر معصیتے پیش می آید در حال از ان اجتناب می نماید و ہر اینہ بداند کہ خدای عزوجل می بیند و میداند کہ آن معصیت در وجود آید و تا چنان می شود کہ کارہم ازین میگذارد یا کمی از مشائخ می آرند کہ او را مریدان بودند یکی را ازان مخصوص گردانیدہ بود باقبال خویش و اکرام بر دیگر بیشتر بود از انکہ بر دیگران بود این معنی از وی سوال کردند گفت شمارا معنی این پیدا کنم پس بدست ہر یک ازان مریدان کاردی داد و مرغی و گفت **اذبحہ حیث لا یراہ احد** یعنی اینرا جای بسمل کنید کہ کسی شمارا نبیند و این مریدرا کہ مخصوص گردانیدہ بود باقبال خود دیر اینرا داد و ہمین گفت پس ہمہ برفتند و ہر یکے آن مرغ را ذبح کردہ پیش آوردند مگر آن مرید کہ مخصوص تر بود باقبال وی بآن مرغ زندہ باز آمد پس شیخ او را گفت تو چرا بسمل نکردی مرید گفت شما گفتہ بودند جائی بسمل کن کہ ترا کسے نہ بیند و ہر جا کہ رفتم مرا خدا تعالی می بیند پس چگونہ بسمل کنم پس شیخ روی بمریدان آورد و گفت **بھذا اخصہ باقبالی** من او را مخصوص باقبال خویش بدین کردہ ام بعدہ بندگی مخدوم ہمدرین محل بعد تمام کردن این حکایت این مثنوے برخواند **مثنوے** تو درین رہ مرو عقد و حل نہ

چند یعنی غیر اگر احول نہ ہا و فرمود روایت است باسناد صحیح لقمۃ عن
ثقۃ کہ روزے جبرئیل صلوٰۃ اللہ علیہ بر حضرت رسالت صلے اللہ علیہ وسلم بیامد
در صورت مردی پس گفت یا محمد ما الایمان پیغمبر جواب گفت ان تؤمن باللہ
وملائکتہ وکتبہ ورسلہ والیوم الاخر والقدر خیرہ وشرہ
من اللہ تعالیٰ گفت آنکہ ایمان آری بخدای و بفرشتگان وے و بکتاب ہای
وی و بہ پیغامبران وے و بروز قیامت و بدانی کہ تقدیر خیر و شر از خدای ست گفت
صدقت یعنی راست گفتی پس گفت ما الاسلام پیغامبر جواب داد آنکہ بر پای داری نماز
را و بدہی زکوات را و حج کنی خانہ کعبہ را و روزہ ماہ رمضان بداری گفت صدقت یعنی
راست گفتی پس گفت ما الاحسان پیغامبر صلے اللہ علیہ وسلم جواب داد احسان آن
بود کہ عبادت کنی خدایرا گوئی کہ می بینی تو او را پس اگر تو نمی بینی او را او می بیند ترا گفت
صدقت یعنی راست گفتی تو ہمدرین محل بندگی مخدوم این مثنوی بر زبان راند

مثنویات ہیچکس ناوید دریا کے رسد چشم موسیٰ بر ثریا کے رسد
تا کہ تو دم میزنی ہمدم نہ ٭ تا کہ موسیٰ ماند محرم نہ و اینکہ حضرت رسالت صلے اللہ
علیہ وسلم فرمود پس اگر تو نمی بینی او را او می بیند ترا این اشارت است بحال مراقبہ
زیرا چہ مراقبہ دانستن بندہ است کہ خداوند بر وی و بر افعال و اعمال وی مطلع است
و این علم اصل کل چیز است و گفتہ اند بندہ بدین مرتبہ نرسد مگر بعد فراغ از محاسبہ
پس چون بانفس محاسبہ کند در گذشتہ و در وقت حال خویش بصلاح باز آرد و طریق
حق لازم گیرد پس بداند کہ حق سبحانہ تعالیٰ بر وی رقیب است احوال او میداند
و افعال او می بیند و اقوال او می شنود و ہر کہ ازین جملہ غافل بود پس وے

از هدایت وصلت خود دور بود فکیف از حقایق مراقبه و این مثنویات برخواند

مثنویات عاقلان خفته زاهدان نالان ٭ خر بناش سر از پالان
آدمی بهر بینی رانیست ٭ پای در کل خر آدمی رانیست ٭ بعده این مثنوی نیز برخواند

مثنوی خار می بینم بسے در ره ترا ٭ خواب چون می آید ای ابله ترا و این
حکایت فرمود که یکے از درویشان نقل ست که گفت بادشاہے بود که روی را
بر یکے از غلامان نظر اقبال بیشتر از ان بود ی که بر دیگران داور اقیمتے نه بود و
نه خوبصورت بود و قتے با آن بادشاه درین باب سخن گفتند پس آن بادشاه خواست
که فضل آن غلام بر همه پیدا کند روزی از روز ها سوار شده بود با همه حشم و خدم و
از ایشان کوهے بود دور تر که بروی یخ باریده بود آن بادشاه بسوی آن کوه
نظر کرد و سر فرود افگند و هیچ نگفت آن غلام اسپ خویش را گرم کرد و بسوی آن
کوه شتافت و کسان دانست که هر چه میرود و در ساعتے با قدرے یخ باز گشت
پس بادشاه او را گفت توجه دانی که مرا یخ می باید غلام گفت لاناک نظرت الیه و
نظر السلطان الی شئ لا یکون من غیر قصد یعنی زیرا چه تو بسوی آن کوه نظر کردی
و نظر بادشاهان بسوی چیزے نه قصد بود پس بادشاه روی بحشم و خدم آورد
و گفت اکرام و اقبال من او را بهر انست زیرا که هر کسے را کاری هست و شغلے
هست بدان مشغول است و کار و شغل این غلام همه نگاهداشت بخطرات و مراقبه
احوال ممتست همدرین محل بندگی مخدوم این مثنویات برخواند **مثنویات**
مردمی باید تمام این راه را ٭ جان فشاندن باید این درگاه را هر که داند گفت با خود راز
کے تواند انداز یک ذره باز و فرمود که مراقبه و محاسبه بمعنی نزدیک ست و دل

محاسبه است بعده مراقبه چنانکه بالاذکر رفت بعده فرمود محاسبه چیست حال
خود است حال خود را پیش نظر آرد که چها کرده ام و چه عبادت در وجود من آمده
است و چه معصیت ورزیده ام و در باطن خود بنگرد که چه راست شده است و
چه راست نشده است پس این زمان حساب خود با خود میکند گوئی نامهٔ اعمال خود
میخواند و آن زمان در عرصات است و این حدیث که حَاسِبُوا قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا
هم در محاسبه وارد است باز قاضی اشرف الدین عرض داشت که فرق میان مراقبه
و تفکر چیست بندگی مخدوم فرمود که مراقبه ملازم داشتن دل است همیشه بر این طریق
که گفتم یعنی علم بالعبد باطلاع الله تعالی علیه اما تفکر اندیشه کردن است
من حیث اللغت اما از روی اصطلاح این طائفه بر دو وجه است تا گفته اند اگر مریدی
خواهد که بشمارد که تفکر در چها باید کرد نتواند و بعضی گفته اند که در ازل و ابد تفکر کنند
و سالک وقتی میباشد که تفکر در ازل میکند و آن بر طریق است که نمیدانم در
ازل قلم بر وصال من نگاشته است یا بر قطعیت است از اینجا بر گردد خود می آید که به بینم
انچه اوصاف اهل وصال است آن در من است یا انچه از اهل قطعیت است آن در من است
و اوصاف اهل وصال چیزهائی آن در من است و اوصاف اهل وصال چیزهائی است که با تیان آن
وعده است و اوصاف اهل قطعیت چیزیست که با تیان آن وعید است پس اگر در خود
از اوصاف اهل وصال می باید شاد میشود و اگر از اوصاف اهل قطعیت می بیند در آن خواید
کوشید که آنرا متبدل گرداند و اوصاف اهل وصال در وی پدید آید از اینجا اکنون عبادت
خواهد خواست و هر عبادتی که در این حال خواهد کرد خاص برای محبت حق خواهد بود و طمع
بهشت و خوف دوزخ هر دو اینجا بر خیزد نظر از هر دو بر میدارد از طمع و خوف و اگر نه

پیش از تفکر داعی عبادت خوف و فزع و طمع بہشت می بود و این زمان داعی عبادت قطعیت و قطع محبت میشود و درین آیت کہ وادعوہ خوفا وطمعا اہل نظر اینرا تفسیر میکنند کہ خوفا من الجہنم وطمعا الی الجنۃ اما مشایخ میگویند وادعوہ خوفا من القطعیت وطمعا الی المحبۃ بعد فرمود کہ ہم ازین جہت است کہ تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ سنۃ اگر تفکر نکردے سہل بودی چند رکعتے نماز گذاردی در آن چہ گشادی بخلاف آنکہ چون تفکر میشود چندان معانی میگشاید کہ حد نیست و راہے کہ بسالے در عبادت ظاہر برود بتفکر یکساعت تواں رفت یعنی پیش ازین باعث طاعت و عبادت خوف نار و طمع بہشت بود این زمان باعث طمع محبت و خوف قطعیت آمد پس این یک ساعت بہتر از آن یکسال بود و حق تعالی در کتاب عزیز خود در مواضع بیشمار بہ تفکر فرموده است و متفکر ازو بستود چنانکہ گفت الذین یذکرون اللہ قیاما وقعودا وعلی جنوبہم ویتفکرون فی خلق السموات والارض ربنا ما خلقت ہذا باطلا اے آنکہ خدا یتعالی را یاد میکنند ایستاده و نشسته و بر پہلو خفتہ و تفکر میکنند در آفرینش آسمان و زمین تا بصیرت شان زیادہ شود و میگویند اے پروردگار ما این باطلا نیافریدی این دلیل حکمت و کمال قدرت تست و از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم مرویست کہ فرمود اعطوا اعینکم حظہا من العبادۃ اے چشمہا خود را نصیب از عبادت بدہید گفتند یا رسول اللہ نصیب آن از عبادت چیست گفت النظر فی المصحف والتفکر فیہ والاعتبار عند عجائبہ یعنی نگریستن در مصحف و فکرت کردن در آن و اعتبار کردن نزدیک عجائب آن و حضرت رسالت صلے اللہ علیہ وسلم تفکر را بر ستا

بر افعال خداوند فرمود که وتفکروا فی آلاء الله ولا تفکروا فی الله و هر که در خداوند تفکر کند زود بود که در کفر افتد بحکم آنکه درین تفکر یا در تعلیل افتد یا در تشبیه زیرا که مرجع تفکر محصور و محدود باید تا تفکر را در وی مجال باشد و ذات پاک حق تعالے چون محصور و محدود نیست تفکر را بدو راه کجا بود پس ضرورة یا در تعطیل افتد و یا در تشبیه بعده فرمود در **رباعی** در آئینه گر عکس جمالت بیند ☆ یا نازوکرشمه و دلالت بیند ☆ گوید که بدو رسیدم آن هست محال ☆ کی ذره بخود نور جلالت بیند ☆ و این مشنوی بر خواند **مثنوی** آنچه نزد تو بیش از ان ره نبست ☆ غایت وهم نست آله نیست ☆ **ذکر** در ثمرات تفکر افتاد و **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که تفکر علمها ست و حالها و عملها ولیکن ثمره او علم است آری چون علم در دل حاصل شد حال دل بگردد و چون حال بگردد اعمال جوارح نیز بگردد و چون گردش آمد در روش آید و چون در روش آمد در کشش آید گفته اند جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین یعنی کششے از کششهای حق مر بنده را ابر ابری کند با عمل جن و انس بعده فرمود که بزرگان سفر دو نوع گفته اند بحکم آنکه مقاصد دو نوع است یکی سفر قالب است در عالم اسفل و مقصد او اجسام و اشخاص و عبادات او مکونات آعنی مکونات ظاهر است و این سفر متحرک باشد و ساز او اقدام است و سفر دوم سفر قلب است در عالم اعلے و مقصد او آثار قدرت و حکمت و صناعت و مکونات غیب جستن است و آن سفر تفکر باشد و ساز او بصیرت است همچنانکه سفر ظاهر را قوت و زاد و راحله باید تا بمقصد رسد همچنین این تفکر را که سفر باطن ست علم شریعت و طریقت باید تا بتفکر بمقصد رسد و انچه مردم بسالها در آن بواسطه عمل و عبادت بدست آرند

متفکر را بتفکر راست باندک مدت بدست آید چنانکه حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم
فرموده است که یکساعت تفکر بهتر از شصت سالهٔ عبادت است و آن تفکر در دین
و احوال آفرینش و فایده چیزی از حکمت صنعت است چنین تفکر با شصت سالهٔ عمل برابر
باشد زیرا که عمل حرکت تن است و تفکر حرکت دل است و دل سریع الحرکت است بحکم
آنکه لطیف و خفیف است هرچه تن بشصت سالهٔ عمل مسافت قطع کند دل بحکم سرعت
و لطافت بیکساعت قطع کند همدرین محل این مثنویات بر خواند **مثنویات**

جان بلندی داشت تن پستی ز خاک ✤ مجتمع شد خاک پست و جان پاک ✤ چون بلند و پست
با هم یار شد ✤ آدمی اعجوبهٔ اسرار شد ✤ لیک کس واقف نشد زاسرار او ✤ نیست
کاری برگد ای کار او ✤ بعد ازین فرمود سالک را در تفکر وقتی پیدا میشود که قوت تحرک
ازوی میرود بتکلف خود را در نماز می آرد و این در قرآن هست که **یَوْمَ تُبْلَی السَّرَائِرُ**
فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ای یوم تظهر السرایر در قیامت آنزمان که
نهان آشکارا کنند آنزمان نه قوت ماند و نه یاری دهد پس سالک چون در تفکر می شود
چیزهائی که در وی پنهان بود آن جمله بروی ظاهر میگردد و در آن حال
بجائی میرسد که قوت تحرک ازوی میرود پس گوئی که این همه در عرصهٔ عرصات است
درین محل قاضی اشرف الدین عرضه داشت اگر همدرین حال روی بصلوات آرد که بر خود
وظیفه کرده است قوت میشود آنرا چه کند در وقتی دیگر قضا کند یا نه کند
بندگی مخدوم عظم الله فرمود اگر خواهد قضا کند و اگر خواهد نکند
زیرا که تفکر از ان اعلی است و صلوات و ورد دیگر ادنی پس قوت ادنی الی الاعلی
میشود شیخ معز الدین عرضه داشت که اگر فرموده پیر فوت شود انجا چه کند

فرمود اینجا هم همان حکم است و پیر که مرید را میفرماید برای راست شدن مرید را میفرماید پس مرید اگر خود را بچیزے دیگر راست می یابد آن ترک میکند باکے نیست و پیر تا آنزمان میفرماید که می بیند مرید مبتدی است بعد ازان هم خود در هر چیزے که خود را راست خواهد دید آن خواهد کرد امّا باید که روز بروز خود را از رسم و عادت خلق بیرون آرد زیرا چه بدین او از نظر خلق می افتد و خلق از نظر او می افتد پس آنزمان اگر معنی در پیش خواهد آمد بجاے خواهد آورد و اگر نه مشغول برالیشان شود یعنی که پیش آمد است آن بجاے آورده شود بیچ ضایع نشود که مراقبه و تفکر را وقت هم معین کرده اند یا هر وقتے که هست در مراقبه و تفکر شود

بندگی مخدوم عظم الله فرمود تفکر هر وقتیکه یکبند هست و مراقبه نیز چنین اما محاسبه بعد از نماز شام میکنند قاضی اشرف الدین عرضداشت که در ملفوظ شیخ نظام الدین رحمة الله علیه در بیان مراقبه آورده است که سر بزانو بنهند و متکا کنند و در مراقبه شود

بندگی مخدوم عظم الله فرمود مراقبه بر انواع است و یکی ازان اینست که سر بزانو بنهد و رسول صلی الله علیه وسلم را مراقبه بود و سر بزانو نهاده اند و الله اعلم بالصواب -

باب بست و پنجم در ذکر بنده بودن و بندگی کردن

ذکر در بنده بودن و بندگی کردن افتاد

بندگی مخدوم عظم الله فرمود که بندگی کردن اینست که آنچه فرمایند بکنی و بنده بودن اینست که بدانچه بدارد هم بران باشی تا گفته اند که شیطان چندین سال بندگی کرد امّا یکدم بنده بودن نتوانست و از استاد ابو علی دقاق نقل ست که گفت العبودیت

التمرن العبادة فاولا عبادة ثم عبودية ثم عبودت فالعبادة
للعوام من المومنين والعبودية للخواص والعبودت للخاص الخاص یعنی فرمود
که عبودیت تمامتر از عبادت است پس اول عبادت بود پس عبودیت شود پس عبودت گردد و عبادت
مر عوام مومنانرا است و عبودیت مر خواص مومنانرا است و عبودت مر خواص خواص است
و این را شرح بدین عبارت کرده که العبادة لمن له علم الیقین والعبودیة لمن
له حق الیقین والعبودة لمن له عین الیقین یعنی عبادت مر صاحب علم الیقین
راست و عبودیت مر صاحب حق الیقین راست و عبودت مر صاحب عین الیقین است و بزرگی دیگر
بر این عبارت گفته است که عبادت مر اصحاب مجاهدات راست
و عبودیت مر ارباب مکابرات راست و عبودت مر اصحاب مشاهدات راست اما درین محل این مثنوی
بر خواند **مثنوی** نیست ممکن در میان خاص و عام از مقام بندگی برتر مقام
و خواجه محمد بن خفیف را پرسیدند رحمة الله علیه عبودیت کی درست گردد فقال اذا
طرح کله علی مولاه وصبر معه علی بلواه یعنی چون همه کار خویش بر مولا گذاری
و صبر کنی با وی بر بلاهای وی مولانا نصیر الدین المخلص احیاء میخواند تا بدین لفظ از
که قلوب الاحرار قبور الاسرار **بندگی** مخدوم فرمود این را در حق مشایخ استعمال
کرده اند و احرار بحقیقت ایشانند ما بسد نوع بنده ایم و هر سوی را بنده ایم **ذکری**
درین افتاد که اگر فردا از صدق گفتن انا عبد الله مطالبت کنند بیرون تواند
آمد **بندگی** مخدوم فرمود تا کسی را تعلق بر چیزی هست مقید بدان چیز است
پس بنده آنست زیرا که بندگی همین است که مقید بچیزی باشند و این را مقتضای شرع اصلی
فرموده است که تعس عبد الدینار و تعس عبد الدرهم چون در قید محبت

درم و دینار دیدند فرمودند تعس عبد الدینار و تعس عبد الدرهم و
سخن پیغامبر دروغ نباشد و معنی تعس ای هلاک و ازین هلاک مرون و تلف شدن
مراد نیست بلکه هلاک آخرت مراد است یعنی از اهل شقاوت شود در دوزخ رود
پس مادام که کسی طالب مطلوبی است بنده آن مطلوب است قبله او همان است
خواه ده مطلوب باشد خواه بیست برحسب مطلوب بنده آن مقدار خوار شد
بحکم اشارت لفظ مبارک نبوی که عبد الدینار و عبد الدرهم گفت و ارباب
معرفت و سلوک ازینجا ست که هیچ چیز خود را مقید نمی کنند هر چیزی که در ان
تعلق و قیدی خیزد از خود دور میکنند تا یک همت میگردد و این خاصه طالبان محبان
حق است بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این بیت بر زبان مبارک راند

بیت باغ فردوس میارزد اگر بازند ما سر آن نیست که در دامن خود آویزیم

و میگوید انت عبد ما انت فی رقه و اسره یعنی تو بنده آنچیزی
که در رق و اسر وی اگر در اسر نفس خودی بنده خودی و اگر در اسر دنیائی پس
بنده دنیائی خواجه ابو یزید رحمة الله علیه مرید را بدید رسید که حرفت تو چیست گفت
بنده خر فقال امات الله حمارک لیکون عبد الله لا عبد حمار گفت خدای
خر ترا بمیراناد تا بنده خدای باشی نه بنده خر بعد ازان بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که هم ازینجا میگویند که سفر دو سفر است یکی سفر در خود دوم سفر از خود سفر در خود آن بود
که از هر چه گرد بر گرداند از تعلقات و محبوبات و مالوفات از غیر حق باشد آنرا از خود دور گرداند
و همت خود از ان همه ببرد و ازینجا ست که گویند که از کون برون آمد اگرچه در کون است
و این مثنوی بر خواند مثنوی همچو یوسف بگذر از زندان چاه

تا شوی در مصر عزت بادشاه ؛ گر چنین ملکی مسلم آیدت ؛ یوسف صدیق همدم آیدت
وبجا ضرائی که از زمرهٔ بندگان بوده اند اشارت فرمود که در مطالع سلوک هر جا
شما را این در نظر آید که فلان درویش از کون برون آمد مرا و از ان امنیت زیرا که
مقصود در بودن کون تصرف اوست و در و تمتع گرفتن است بدو چون آن از و
منقطع شد گوئی که در کون نیست و بودن او در کون ظاهر اینش نیست بعده سفر دوم
است و آن آنست که چنانچه پیش ازان از همه محبوبات و مالوفات و متعلقات خود بیرون
آید از خواست و ارادت خود هم برون آید و بارادت حق قایم شود و این در طاعات
و اجتناب از محرمات نیاید زیرا که آنجا ارادت حق معلوم شده است که اتیان بطاعات
و اجتناب از محرمات مراد حق است پس سخن من در طاعت و محرمات نیست که آنجا
توقف نماید تا ارادت حق معلوم کند آمدیم یک قسم باقی ماند و آن مباحات است محبب
که در ترک و اتیان برابر است پس اینجا ارادت خود ترک دهد و بارادت حق قایم
مثلاً چنانکه صحت و مرض و فقر و غنی هر چه دو کان دو کان است از جنس مباحات
انچه یکی ازان او را پیش آید همیران باشد از الت آن از خود نخواهد اگر مراد حق
صحت است مراد او هم همان باشد ازین جهت که مراد حق است نه از انجهت که صحت
را و و ست میدارد و همچنین مرض اگر مراد حق ست مراد او آن باید که مرض بود
و از الت آن نخواهد زیرا که در از الت خواست خود خواهد آمد و همچنین کسی
که ارادت او بارادت حق موافق شده باشد ذره و لحظه و لمحه کار به ارادت
حق نکند اینجا گویند که ازربانی شده است درین حال هر چه او داد خدا داد او
هر کرا او قبول کرد حق قبول کرد و هر کرا او رد کرد حق رد کرد زیرا که ارادت او

درمیان نیست آن ارادت حق است که ظاهر بدو مضاف میشود و بیچاره عرضه داشت
که در او صاف خود مثل مرض و صحت و فقر و غنی اطلاع بر ارادت حق هم ازین جا باید
آمد که بدان چیز حق تعالی او را بغیر اختیار او مخصوص گرداند اما چیزهائے
که تعلق بخوردن و پوشیدن دارد در آن باب اطلاع بر ارادت حق چگونه آید
بندگی مخدوم علیه الرحمه فرمود که درین باب بتعریف حق دانند زیرا که این چنین امور
را از حق تعالی در دل ایشان تعریفات است که در خاطر خود آنرا می یابند و
می شنوند که این بکن و این مکن ایشان هم بدان میروند مثلاً اگر مالی پیش ایشان
آید و اگر بدان تعرضے که از حق تعالی در دل ایشان است شنیدند بگیرند در حال
بگیرند و اگر شنوند نگیرند در حال باز ایستند و الله اعلم

باب سی ام در ذکر حریت و آنچه مناسب آنست

بیچاره مثنویات مولانا روم میخواند تا بدین بیت رسید مثنوی
حریکے مشتے که از حق پر بود ؛ گرچه بدهے گنجها او حر بود بندگی
مخدوم بر نسبت این بیت حکایت فرمود که من از شیخ زاده چشتی سلمه الله
حکایتے شنیده ام که میگفت که وقتے در مصر رسیدم و نزدیکی مصر کوهیست
که آنرا جبل الفتح میگویند درویشان را در آن کوه کارها گشاده است
هر درویشے که در آن کوه رسیده است و مشغول شده است او را کارے
گشاده است ازینجا جبل الفتح میگویند و هر درویشے که بست در درویشان در آن
کوه یک و دو سال مقیم میشوند الغرض چون در مصر رسیدم گفتند که من این
حکایت شنیده بودم و عشق داشتم که آن کوه را باید دید و در درویشان نیک

انجامی باشند زیارت ایشان هم بکنم چون در مصر رسیدم از انجا قصد کردم که دران
کوه بروم نزدیک مصر قصبه ایست انجا رفتم از اهل قصبه پرسیدم که درینوقت درویشان
درین کوه می باشند چگونه با ایشان ملاقات شود اهل قصبه گفتند درینوقت یک
درویشی هست انجامی باشد در روز جمعه در مسجد به نماز جمعه حاضر میشود و بعد از نماز بر
سر منبر میرود و تذکیری هم میگوید و باز دران کوه میرود و جمعه نزدیک بود لو قف
کردم تا جمعه رسید حاضر شدم آن درویش هم آمد بعد از نماز جمعه بر منبر برآمد و تذکیر
آغاز کرد شیخ زاده گفت من چندین زبانها میدانستم از ترکی و پارسی و عربی امانیز با نیکه
آن درویش تذکیر گفت چندین خواستم که فهم کنم نتوانستم و هیچ معلوم نکردم که آن چه زبان
بود و هم در چپ و راست من که خلقی بودند ایشان را از شنیدن سخنان او ذوقی
و حالی پیدا آمد و غریو ها میکردند بگمان من که کلمه من هم ازجا بجا فهم میکردم و
میگرفتم و با خود میگفتم مگر مرا از کلمات این درویش نصیبی نیست ازان فهم نکردم چون
تذکیر تمام کرد از منبر فرود آمد بعد تذکیر دران کوه رفت و خلقی در مسجد دست او
می بوسیدند و من با خود گفتم این زمان در شکل چه بینم علیحده دران کوه خواهم رفت
الغرض دران کوه برفتم هر درویشی که دران کوه مقامی گرفته بودند مقامهای ایشان
را نشانها کردند آن مقام ها را زیارت کردم و در طلب آن درویش میگشتم ناگاه
زیر سنگی دیدم که سایه آن سنگ گرفته نشسته است سلام کردم چند دینار زر
بر دست گرفتم و بران درویش برفتم و سلام کردم و آن چند دینار زر بر کنار
دامن او نهادم مرا علیک داد و پرسید از کجا می آئی گفتم از چشت گفت از
جایگاه بزرگ آمده ای و باز همین مکرر کرد فاتحه خواند و برخواست جانب

شد و آن جمله دینار از دامن او بر زمین ریخت و چپ و راست افتاد او برافزود
ازان خبر نه چون درک این معنی بدیدم ذوقی گرفتم و دانستم که کار ما بسیار کرده است
و دران مقام رسیده که سنگ و زر نزدیک او یکی شده است که میان این هر دو را
تمیزی نمانده است و یک چیز دیگر هم در وی دیدم ازان هم ذوقی گرفتم و آن آنست
که در اثنای تذکیر پیشی در اندام او زحمت میداد تذکیر گفتن گذاشت و جامه بر داشت
و آن پیش را متبع کرد و بیافت و بر سر ناخن گرفت و بکشت و در جامه کرد ازینجا
دانستم که خلق از نظر او بکلی ساقط شده اند اگر ذره التفات بخلق مانده بودی هرگز چنین
نتوانستی کرد ازین هر دو معنی که ازان درویش بدیدم ذوقی در من پیدا آمد مقصود
ازین حکایت آن بود که ازان چند دینار زران درویش را التفاتی و تعلقی و میلی
پدید نیامد و آزادانه ازان بیرون آمده بعده بندگی مخدوم فرمود مثنویات

هر که او از ره زر و گره بماند ❊ پای بسته در درون چه بماند ❊ کربلاسے خوابگاهت آمده است
آن بلاسے بند راه تست ❊ گر نسوزی آن بلاس اینجا زبیم ❊ کی رهی فردا ز بنهای جحیم
مرد معنی باش و در صورت مپیچ ❊ هست معنی اصل و صورت هیچ هیچ ❊ زر بصورت رنگ گر داند بسنگ
تو چو طفلی مبتلا گشته بزنگ ❊ عزیزی عرضه داشت چون آن درویش آن دینار از دامن
بر ریخت و هیچ گر دنیا ورد اضاعت مال لازم می آید و آن حرام است بندگی
مخدوم فرمود که او ازین مقام گذشته بود و بحقیقت اشیا رسیده زر اینجا نزد او
که حقیقت اوست و آن سنگ هست و ازینجاست آن دعاے رسول صلی الله علیه
وسلم که اللهم ارنا الاشیا کما هی و زنگهاے دنیا را مثالے کرده اند نخلبندے
چنانکه مردے از موم نخلبندی کند صد هزار رنگ عجائب و غرائب لون لون

ازوی پیدا آرد چون آنرا در دست گیری و قدری بمالی همان موم ست پنجین
رنگهای دنیاست که اصل او همان گلی است پس از ان بزرگ را نظر از رنگ ظاهر
گذشته بود و بران خاک افتاده بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این بیت
برخواند ابیات ❊ چشم همت برکشاور به بین
پس قدم در ره نه و در که به بین ❊ هر که شد در عشق صورت مبتلا
هم ازان صورت فتد در صد بلا ❊ و فرمود که گفت اند حریت آن بود
که بنده در زیر برق مخلوقات نماند و بروی سلطان مکونات نگذرد و علامت
صحت آن سقوط تمیز است از دل وی میان اشیا پس برابر بود نزدیک وی
خطیر و حقیر خیانکه عایشه رضی الله عنه گفت مر پیغمبر را صلی الله علیه وسلم عرفت
نفسی عن الدنیا فاستوی عندی حجرها و ذهبها یعنی نفس خود را از
دنیا بگردانیدم و نزدیک من سنگ وی در زری یکی گشت از استاد ابو علی دقاق
نقلست گفت هر که در دنیا در آید و ازان بگذرد آزاد بود و از آخرت نیز بگذرد
او ازان آزاد بود و فرمود مثنویات ❊ هر که ازین سر یافته است
سر زملک هر دو عالم تافته است ❊ مرورا در دیده اینجا غیر نیست
زانکه اینجا کعبه هست و دیر نیست ❊ هر که در دریای وحدت گم شد
گر همه آدم بود مردم نشد ❊ از خواجه جنید رحمة الله پرسیدند
از کسی باقی نمی ماند بروی از دنیا مگر مقداری جوشیدن خسته خرما او
جربود فقال المکاتب عبدٌ وان بقی علیه درهم بعده بندگی مخدوم فرمود
مثنویات بر درخت عشق نی برگست و بار ❊ هر که دارد برگ آن کو در آر

هر که او از خلق کلی مرده نیست ۹ میر کو چون محرم این پرده نیست ؛ علمای
درویش افغان در روز عاشوراء در مجلس شریف حاضر بود عرضداشت که مال
الصوفی مباح و دمه بدمه معنی این چیست بندگی مخدوم فرمود اگر کسی در
مال صوفی نے اذن تصرف کند صوفی زبان دعوی با او کوتاه کند و تصرف او در
مال خود مباح داند و همچنین اگر خون صوفی کسے بریزد دعوی خون با او نکند نه در دنیا
و نه در آخرت بلکه آنرا القضاء اجل تصور کند و از حق داند و واسطه درمیان نه بیند باز
عرضداشت که در شریعت تصرف مال یکے بغیر اذن مباح نیست و ریختن خون ناحق
هدر نه و این در طریقت جائز میدارد پس شریعت بظاهر خلاف طریقت است و شریعت
باطن طریقت یکی است در بنصورت اختلاف چراست بندگی مخدوم فرمود که شریعت و طریقت
در بنصورت و در همه صورت یکی است اما آنکه در مال یکی بغیر اذن اباحت میگوید بدین معنی
که صوفی را پیش از بردن مال او را منع نیست و بعد از بردن او را طلب و دعوی نیست
پس بدین معنی صریحا اذن نیست و دلالتا اذن باشد چون اذن آمد اباحت آمد و اما
آنکه در نفس هدر گفت آن بدین معنی است که بدل نفس شرعا یکی از دو چیز است یا قصاص
یا دیت و چون صوفی را طلب قصاص نیست و ستدن دیت نیست پس بدین معنی
هدر گویند پس حکم موافق شرع است نه مخالف بعد ازان فرمود که ازان اصل بیرون
آید که ارباب توحید میگویند لا ملک الا الله حقیقتا ملک نیست مگر خداوند را و بنده
را ملکے نیست زیرا که بنده خود ملک غیرے است پس چیزیکه ملک غیرے باشد او را
ملک از کجا بود عبودیت و ملک در یک شخص جمع نشوند اما درین یک وارد میشود
که چون بنده را ملک نباشد پس این تصرف که در ملک و اسباب میکند این چیست

و تصرف در مال غیرے مباح نه این را جواب برین طریق گفته اند که شرع تصرف
بندگان جائز داشته است و اذن کرده بر وجه شرع پس در تصرف کردن بوجهه
شرع ماذون باشند چنانکه در شاهد یکے مزینده را ماذون میگرداند در تصرف
مال و ملک خود اگرچه مالک او نیست و مال او نیست تصرف جائز و الله اعلم

باب سی و یکم در ذکر یقین

بندگی مخدوم عظم الله فرمود که قوت ایمان یقین است یعنی قوت ایمان و
ضعیف ایمان متفاوت است بر مقدار قوت یقین و ضعف یقین هر کرا الیقین بیشتر
قوت ایمان بیشتر و هر کرا الیقین ضعیف قوت ایمان ضعیف بر نهبت آیمعنی حکایت فرمود
که نقلست از جعفر حداد رحمة الله علیه که گفت خواجه ابو تراب نخشبی رحمة الله تعالی
و من در بادیه نشسته بودیم بر غدیر آبی و مرا شانزده روز شده بود که هیچ طعام و
آب نخورده بودم پس مرا گفت این نشستن تو چیست گفتم من میان علم و یقین
امده ام می بینم تا چه غالب آید تا بادی باشم یعنی اگر علم غالب است آب خورم و اگر
یقین غالب است بگذرم پس گفت مرترا کاری بزرگ بود بندگی مخدوم چون این
حرف رسید این مثنوی بر زبان مبارک راند مثنوی چون قدمت شد
به یقین استوار تر کردد بر بانم از آتش برارد و فرمود از خواجه ابو بکر طاهر
منقولست که گفت العلم یعارضه الشکوک والیقین لا شک فیه یعنی
علم را شکوک و معارضه است بخلاف یقین که در و هیچ شکے نیست این گوینده
اشارت کرد بدانکه علم کسبی است و انچه جاری مجری بدیهی است و آن یقین است
و همچنین علوم این طائفه در آغاز علمے بود در انتها یقین گردد و ازینجاست که

بعضی گفته اند الیقین هو العلم المستودع فی القلوب این نیز اشارت بر نیست
که علم یقین کسبی نیست بیچاره عرضه داشت که صورت آن چگونه باشد که شک معارض
علم است و معارض یقین نیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود چنانکه غم خوردن
رزق فردا مع ندا که او را علم است بر ازاقی خداوند بفردا غم آن رزق امروز میخورد
از جهت آنکه بامداد یا بم یا نیابم آن شکی ست که معارض علم است اما یقین
آنست که غم فردا امروز نخورد میداند که اگر فردا حیات داده است رزق و علف
کرده است که نه شک رسیدنیست درین محل این مثنوی برخواند مثنوی

ترک ترتیب زخش توحید است ❊ ❊ نفی ترتیب محض تجرید است

بیچاره عرضه داشت که یقین درچه کند بندگی مخدوم فرمود که یقین وعده
وعده های حق کند و در وعید های حق کند هر چه وعده است بداند کانه موجود
و هر چه وعید است بداند کانه موجود چنانکه حق تعالی وعده رزق کرده
است درین آیت وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها تضمین
رزق برخود گردانیده چون درین یقین کند طلب حرص کند بکلی امید ندارد
تا بعضی را از قوت یقین خبان شده است که اگر جای نشسته است و پیش
بازاری است بر انطعام و اسباب و دل او بدان قرار و آرام گرفته پس
اگر از انجا برخیزد و در بادیه رود دل خود را با ارام و قرار بهمان می باید که در
بازار بود و اینچنین کسی را صاحب یقین گویند و بیشتر از بزرگان که سفر را اختیار
کرده اند از قوت یقین می توانند رفت و بیشتر از بزرگان که در خلوتها انتکاف
روزیکان راه میبرند هم بقوت یقین می توانند رفت بعد و بندگی مخدوم

فرمود بابیت اہل یقین طائفہ دیگرند ما ہمہ با ایشیم گر ایشان سرد
ذکرے در علم الیقین افتاد بندگی مخدوم فرمود این سہ چیز است
یکی علم الیقین دوم حق الیقین وسیوم عین الیقین مثال علم الیقین
آنست کہ مردی از ورائے دیوار آوازی شنود بہ یقین داند کہ جانوریست
واین آواز کرد زیرا کہ آواز نے جانور ممکن نیست کہ خیز د این مثال علم الیقین
است اگر ہمان آواز مرتب است ومعنی دارد بہ یقین علم حاصل شود کہ این آواز آدمی
است زیرا کہ آواز مرتب ہست ومعنی دارد از غیر آدمی نباید این مثال حق الیقین است اما اینجا
اینقدر میماند کہ این آواز مرتب ومعنی دار از زید ست یا از عمر ست چون بسر دیوار رود
بہ یقین معلوم کند کہ این آواز از زید ست این مثال عین الیقین گردد بعد ازان فرمود
مثال این ہر سہ قسم در مسایل اعتقادی چون ایمان آوردن بہشت ودوزخ بکتاب وسنت بمنزلہ علم الیقین
است واثبات کردن بہشت ودوزخ بدلایل وبراہین بمنزلہ حق الیقین است
ومشاہدہ کردن آن بچشم دل امروز برفع حجاب بمنزلہ عین الیقین است ہم
ازاینجا در تقسیم یقین شروع کرد وفرمود کہ یقین بر سہ نوعیست یقین خبری
بود ویقین استدلالے بود ویقین عیانے بود اما مثال یقین خبری چنانکہ
باخبار ما الیقین شدہ است کہ سمرقند وبخارا ومصر وشام وہمچنین شہرہائے
دیگر ہست زیرا کہ ما بچشم خود ندیدہ ایم ونے اخبار استدلال بر وجود آن
شہرہا نکردہ مگر بخبر ومثال یقین استدلالے آنست کہ من اینجا نشستہ
ام دودی از جائے برخواست ناگاہ آن دود بدیدم بدلالت دیدن دود
مرا الیقین شود کہ انجا آتش ہست زیرا کہ دود نے آتش بخیزد ومثال

یقین عیانی آنکه بروم ببینم بچشم خود معاینه کنم که آتش هست واین در عالم
ملک شهادت گفتم و در عالم ملکوت هم بدین ترتیب است بعد ازان فرمود
انچه بحس ادراک توان کرد آن ملک است و انچه بحس ادراک نتوان کرد از چشم
ما پوشیده است آن ملکوت است قاضی صدرالدین عرضه داشت که ادراک محسوسات
بحواس است اما ادراک چیزیکه محسوس نیست که از عالم ملکوت است بچه باشد بندگی
مخدوم فرمود که حواس بر دو نوع است حواس ظاهر و حواس باطن بحواس ظاهر
انچه ظاهر است ادراک کند و بحواس باطن انچه باطن است ادراک کند و این
اشارت برین است که حضرت رسالت گفت صلی الله علیه وسلم لولا ان الشیاطین
یحومون بدورون یحومون علی قلوب بنی آدم لنظروا الی ملکوت السموات
بعده فرمود چنانکه یقین ما بر مسائل اعتقادی که آن بحس دریافته نمیشود آن بر
نوع است خبری استدلالی و عیانی انچه باخبار حق تعالی و رسول او
یقین شده است آن خبریست چنانکه بهشت چنین است و دوزخ چنین و چندین چیزهای
دیگر بخبر بران یقین شده است اما استدلالی چنانکه وجود صانع بوجود مصنوعات
که باستدلال از وجود مصنوعات وجود صانع قطعاً و یقیناً ثابت میشود و آنکه تمسک
بکتاب و خبر کنیم پس یقین ما بر مسائل اعتقادی یا استدلالی یا خبری است و آن به
کتاب است یا بحدیث رسول صلی الله علیه وسلم یا باجماع امت اما اگر ما خواهیم
که دران یقین عیانی حاصل کنیم نتوانیم مگر آنکه حق تعالی از پیش دل ما رفع حجاب کند
انگاه به بینیم و دریابیم بعین دل و یقین ما دران عیانی شود یعنی عیان مشاهدتی
و یا بعد از عیان مشاهدتی زیرا که عیان غیر مشاهدتی که تعلق بنظر ظاهر دارد و آن خبر

فردا نباشد بعده فرمود که اگر وارد کنند که میان آنچه فردا بعین سر مشاهده
خواهد شد و میان آنچه در دنیا عارفان را بعین دل مشاهد است مغایرتی
هست یا هر دو یکی ست اگر مغایرت است پس مشاهده آنچه فردا خواهد بود امروز
آن نیست اگر عین آنست مشاهد فردا را چه فایده جواب هم خود فرمود که آنچه
فردا معاینه خواهد شد بچشم سر همان ست که امروز اهل معرفت را مشاهده بعین دل
لیکن در معاینه فردا مزیتی است که امروز نیست زیرا که امروز اگرچه بچشم سر می بینید اما
در حجابی باریک فردا هیچ حجابی نبود نه باریک نه غیر آن مثال این چنانکه اگر
کسے آفتاب را در میان آب و آئینه بیند آفتاب را دیده باشد ولی در حجابی باریک
و اگر در آسمان بیند هم آفتاب را دیده باشد ولی بی حجاب مطلق و آفتاب هر دو
حال همانست و مثال دیگر چنانکه یکی در وقت صبح شخصی را بیند و معلوم او شود که
آدمی ست اما رنگ و هیئت وی بتفصیل معلوم نبود چون آفتاب برآید همان شخص را بیند
با رنگ و تفصیل اینقدر زیادت بود و آن شخص در هر دو حال یکی ست پس اعتقاد در
هر دو حال همانست لیکن تفاوت بمزید یقین بود و فرمود **بیت**

خاص در عالم معاینه اند همچو سیماب روی آئینه اند

بعده فرمود فرق میان این هر سه یقین آنست که در یقین خبری و استدلالی خطره
راجای هست اما در یقین عیانی خطره را جایے نیست و هم ازینجا معلوم شود
سوال مهتر ابراهیم خلیل صلوات الله علیه که از حضرت عزت سوال کردند که رب
ارنی کیف تحی الموتی فرمان آمد که اولم تومن مهتر ابراهیم خلیل جواب
گفت بلی ولیکن لیطمئن قلبی و درین دو سه وارد است اول آنکه

حق سبحانه تعالی مهتر ابراهیم خلیل را گفت اولم تومن ایمان نیاورده وحق تعالی
عالم بود که مهتر خلیل ایمان داشت پس این سوال را معنی چیست دیگر آنکه مهتر خلیل گفت
ولیکن لیطمئن قلبی تا قرار گیرد دل من و قرار دل شرط صحت ایمان است ایشان
از پیغمبران اند نتوان گفت که قرار دل ایشان بران نبود در تفسیر امام زاهد
جواب کرده است که چون مهتر خلیل این سوال کرد که ای پروردگار من چگونه مرده را
زنده کنی اگر این سوال نکردی و این جواب ندادی معلوم بعضی کافران چنان
شدی که مگر او را شکی بوده است در قدرت خدا تعالی این عیب از مهتر خلیل خود نفی
کرده کافران مهتر خلیل را متهم میکردند که مهتر خلیل بران ایمان ندارد ازان سبب
سوال کرد پس حق تعالی در مقابله سوال مهتر خلیل اولم یومن گفت تا مهتر خلیل
بلی گوید بدین گفتن بلی رفع اتهام کردن کافران شود پس حق تعالی بگفتن اولم
تومن رفع تهمت از مهتر خلیل گرد دیگر آنکه وارد می شد که قرار دل نبود جواب این
بدین طریق است که قراری و یقینی که شرط صحت ایمان است آن در ایشان
بود و آن یقین خبری و استدلالی است آن هرود در ایشان بود اما قراری
یعنی که معاینه حاصل شود آن نبود پس البته در کیفیت و ماهیت آن در
ایشان خطره در می آمد برای رفع آن خطره سوال کردند تا آن خطره برود
یقین عیانی حاصل شود پس سوال ایشان برای حصول قرار و آرام عیانی بود نه برای آن
قرار و آرام که برای شرط صحت ایمان است والله اعلم بالصواب ـ

باب سی و دوم در ذکر محبت

قاضی صدر الدین و اشرف الدین عرضه داشتند که محبت بنده مر خداوند را

وبحقیقت خداوند مر بنده را جائز هست بندگی مخدوم اعظم الله فرمود که این
مسئله مختلف است بعضے علما امکان محبت را از هر دو جانب منکر شدند میگویند
که محبت را معنی نیست مگر مواظبت نمودن بنده بر طاعت و توفیق دادن خداوند
او را بر طاعت یحبهم ویحبونه را تاویل گویند اما حقیقت محبت را گویند
که از هر دو جانب محال است که آن نباشد مگر میان جنس و مثل و میان خداوند و بنده
جنسیت و مثلیت نه بعده این مثنوی فرمود **مثنوی**

کے بود سیمرغ را پروای من ∴ پس بود فرد هل اتی جای من ∴ در وصال او چو توانم رسید
بر محال این راه نتوانم برید - و فرمود که صحیح آنست که بیشتر مشایخ و علما بر آنند
که درست است زیرا که اجماع امت است که محبت خدا و رسول وی فرض است
و چگونه فرض تواند بود چیزیکه او را وجود نبود و تاویل محبت بطاعت
چگونه راست آید که طاعت تتبع محبت است و ثمره اوست پس چاره نیست
که اول محبت باید که بود تا طاعت آید و استعمال عرب برین است چنانکه قائلی
گفته است **شعر** - ان المحب لمن یحب مطیع
لو کان حبک صادقا لاطعته و مسئله عشق همین اختلافست
هر که محبت جائز نمیگوید عشق نیز جائز نمیگوید هر که محبت جائز داشت عشق
نیز جائز داشت عشق فرط محبت را گویند چون محبت جائز بود فرط محبت
نیز جائز بود و بعده فرمود - **ابیات**

اسرار خرابات بحر مست نداند	هشیار چه داند که در این کوی چه راز است
خواهی که درون حرم عشق خرامی	در میکده بنشین که ره کعبه راز است

قاضی صدرالدین عرضه داشت که فرط محبت زیادت محبت تقاضا کند در آن موهم تغییر است پس فرط محبت از خداوند در حق بنده چگونه جائز باشد

بندگی مخدوم فرمود که از دو حال خالی نیست که این قابل از جانب خداوند جائز میگوید یا نمی گوید اگر نمی گوید بدین معنی که تغیر لازم می آید و ارد نشود و اگر میگوید لابد این را تاویلی بود لائق حضرت پاک خداوند و شاید که آن تاویل این بود که خداوند بنده را در ازل مخصوص گردانیده باشد بمحبتی و نصفتی مخصوص که غیر او را نبود و شاید که تاویلی دیگر بود و خدا این داند و الله اعلم بعده فرمود که دوست داشتن بنده مر خداوند را غایت قصوی است از مقامات و عقده علیا است از درجات و بعد از ادراک محبت خداوند هیچ مقامی نیست مگر آنکه این مقام ثمره بود از ثمرات محبت چنانچه شوق و انس و رضا و تسلیم و آنچه مانند اینست و همچنین پیش از محبت هیچ مقامی نیست مگر آن مقام مقدمه بود از مقدمات محبت چنانکه توبه و صبر و زهد و غیر آن پس محبت بنده مر خداوند را اصل همه سعادتهاست و دولتهاست و فتح باب همه خیرات است بعده فرمود

مثنویات

هر کرا شد ذوق عشق او پدید
زود باید هر دو عالم را کلید

هر که مشت عالم عرفان بود
بر همه خلق جهان سلطان بود

و فرمود که نقلست از خواجه سری سقطی رحمة الله علیه که گفت فردا در قیامت همه امتان را به پیغمبران خوانند که یا امت موسی و یا امت عیسی مگر دوستان خداوند را که ایشان را گویند یا اولیاء الله تعلموا الی الله ای دوستان خداوند

بشتابید بخداوند پس آنزمان از شادی دلهای ایشان خواهد که بیرون آید
بعد بندگی مخدوم این لفظ مبارک راند + چو دوستان ز بهشت وصل
نبشتافی نه من که خاک توام ز آستان مریز هزار چو باندیمان جام
نوش کنی به نیم جرعه از خاکدان ما ریغ مدار و فرمود که جمله مومنان را در اصل
محبت اشتراکست باعتبار شرکت ایشان در اصل معرفت اما قوت محبت
و استیلا را و در حد آن رسد که در محبت شیفته گردد که آنرا عشق گویند بیشتر
خلق ازان خالی باشند مر یافتن آنرا دو سبب گشته اند یکی قطع علایق دنیا
و بیرون کردن محبت غیر خداوند از دل و دوم قوت معرفت خداوند
و غلبه آن بر دل و این بعد پاک کردن دل بود از جمیع شواغل بندگی
مخدوم عظم الله چون برین حرف رسید این دو مثنوی بر زبان مبارک راند
مثنویات چون دل تو پاک گردد از صفات نا فتن گیرد ز حضرت نور ذات
چون شود آن نور بر دل آشکار + در دل تو کیمیا گردد هزار خواجه
حضرت لوامع قاضی حمید الدین ناگوری رحمة الله علیه میگذشت تا بر سخرف تر
اخیوا فیها ولا تکلمون و امام شبلی رحمة الله علیه تمنا کرده است
که کاش این خطاب با من بودی **بندگی** مخدوم رحمة الله فرمود که این
آیت در حق دوزخیان است اهل دوزخ چهار صد سال نباشند و این گویند یا حنان
یا منان بعد از چهار صد سال ایشانرا این جواب آید که اخیوا فیها و لا تکلمون
یعنی دور شوید و همدران باشید سخن مگویید و در عرب عادت است چون سگی را برانند
نجواری گویند اخاء بعد فرمود که محبوب خواه بقهر سخن گو یخواه بلطف در راه رهرو دل از

محبوب لذتست من حیث انه کلام المحبوب زیرا که نظر او در قهر و لطف
نیست بلکه نظر او بر سخن محبوب است بهر نوع که هست باش گو باید که سخن او باشد
و این بیت خواجه سعدی علیه الرحمة همدرین معنی است **بیت**
حکایت از لب شیرین دهان شیرین کند تفاوتی نکند گر عسل بود یا دشنام
پس امام شبلی علیه الرحمة دران دید که چه گفت و دران دید که یاری گفت بعده فرمود
که درین باب یک اصل این طائفه راست است و لے بروزگار دست دهد که
نیک دقیق است جز اهل بصیرت را نظر بران کمتر افتد و بسیار کلمات مشائخ و اشارات
ایشان و ابیاتے که در محبت مسطور است ازین اصل نکو فهم گردد و خطاے نیفتد و آن
آنست که محب را در مشاهده محبوب هیچ اختیار نیست زیرا که ارادت و اختیار
نصیب محبت است اگر محبوب را بهر نصیب خویش دوست دارد پس دوست و نصیب
دوے بود نه آن محبوب و چون محب ارادت و اختیار خود که نصیب دوست
بکلی نفی کرد تا هر چه خواهد محبوب خواهد و هر چه کند محبوب کند اینچنین کس را محب گویند و آنکه
شنیده که خواجه بایزید رحمة الله معراج بود و در چنان مقامے او را گفتند
بایزید مرادت چیست گفت ارید ان لا ارید اشارت برین
است بعده بندگی مخدوم عظمه الله این مثنوی بر زبان مبارک راند۔

مثنوی عاشق آنست کو نخواهد هیچ گر همه خود وصال یار بود
تا مگر دو نامرادی قوت تو کے شود زنده دل مهوت تو
و آنکه محققان گویند توئی تست اولی او۔ همین نباشد که مراد از توئی
ارادت و اختیار تو خواهند و مراد از ادی او ارادت او اختیار او خواهند گویند تا توئی تو

درشت تو تو او چون تو نی از تو بکلی نفی شد همه او شد و در راه اراده ۲ در ره در

همدرین محل این مثنوی برخواند

مثنویات

لاجرم اینجا سخن کوتاه شد	رهرو رهرو نماند در راه شد
محو او گشتند آخر بر دوام	سایه در خورشید گم شد والسلام

و فرمود که چنین گفته اند اهل بصیرت که هر که بدین مقام رسید که ارادت وی در ارادت حق در وی از وی بکلی منفی شد و ارادت حق در وی رخت بنهاد این بنده از حالم تصرف برون آمده زیرا که تصرف بنده بنا بر ارادت و اختیار و هوای او بود چون آن نماند همه ارادت حق بود بنده را هیچ تصرف نبود تا ویل این خبر گرفته شنیده و سمعنا و بدی البصر الی آخره این بیت همدرین معرض بخواند بیت جوزباده مست گشتم چه کلیسا و چه کعبه چو تبرک خود بگفتم چه وصال و چه جدائی مخدوم زاده علاء العارفین میگفت تا بدینجا رسید که لوان رجلا صام الدهر و قام اللیل فان لم یحب فی الله و لم یبغض فی الله ما نفعه هندگی مخدوم عظمه الله فرمود که دوست داشتن برای خدا این باشد که دوست دارد کسی را که حق او را دوست میدارد یعنی بدوستی حق او را دوست دارد نه آنکه هر که هست برای خدا او را دوست دارد و اگر کسی هست که او را محبت حق نیست و او را دوست نمیدارد و میگوید برای خدا دوست میدارم این هوا بود و هوای نفس است و میدارد و همین شکل دشمن داشتن برای خدا این یعنی کسیرا که حق دشمن گرفته است نه آنکه هوای نفس کسیرا دشمن گیرد که این حرام است و دوست گرفتن برای خدا این بر نیطریق بود و از نجاست قول بعضی در محبت المحبة موافقة المحبوب فی المحبوب و مکروهه جمله مشروعات محبوب خداوند است

پس باید که مومن را محبوب بود و جمله نامشروعات مکروه خداوند است پس باید
که مومن را مکروه بود و اهل محبت را اتیان جمله مشروعات و ترک جملهٔ نامشروعات
بدین معنی است یعنی موافقت تا گفته اند ادنیٰ درجهٔ محبت موافقت است
نه ازان روی که ایشان را آرزوی بهشت است یا خوف دوزخ است چنانکه عامهٔ خلق را
همدرین محل این بیت مزبان مبارک راند **بیت** مارا نه غم دوزخ و نے حرص بهشت است
بردار ز رخ پرده که مشتاق لقائیم ❊ قاضی اشرف الدین عرضداشت که چگونه دانند
این راه حق دوست میدارد یا دشمن میدارد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود
که مومنان بحکم ایمان دوست خداوند اند چنانکه فرمود الله ولی الذین آمنوا
پس هرجا که مومنے است بداند که دوست خداوند است بحکم ایمان پس هرجا که مومنے
است دوست دارد چنانکه حق تعالیٰ دوست میدارد و کافران همه دشمن داشته
خداوند اند بحکم کفر چنانکه فرمود فان الله عدو للکافرین پس باید که
کافران همه بحکم کفر دشمن داشته خداوند اند پس هرجا که کافرست دشمن دارد چنانکه
حق تعالے همه را دشمن میدارد باز عرضداشت که اگر مومن عاصی است انجا چه کند **بندگی**
مخدوم عظمه الله فرمود که بحکم ایمان دوست دارد و بحکم معصیت دشمن چنانکه مومن
عاصی محبوب خداوند است من حیث الایمان و مبغوض خداوند است
من حیث المعصیة باز عرضداشت که این در محبت عام آمد اما در محبت
خاص چگونه آید که بران کسی را اطلاع نیست **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود
که آن بدلالت حال و غلبهٔ ظن بدانند که چنانکه اگر کسی ظاهر دی موافقت شرع
آراسته بیند و باوصاف محبان خاص و باخلاق ایشان موصوف یابد

بداند بدلالت حال و غلبه ظن که اینجا محبت خاص است والله اعلم ذکرے
در جواب قوسین او ادنے اقتدا بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در تفسیر
اقوال آورده است یکی ازان اینست که درمیان عرف عرب رسم اینست که اگر میان
دو کس عقد محبت میشود یکی گوشه کمان خود در گوشه کمان دیگرے درمی
آرد و بدین درمیان الیشان عقد محبت بسته میشود پس حق تعالی در محبت رسول علیه السلام
بر عادت عرب بدین آیته اخبار کرد که ما را با فلان بنده اینچنین محبت است قاضی
اشرف الدین این حدیث بخواند حببه الی من دنیاکم ثلث الطیب والنساء
وقرة عینی فی الصلوة و عرض داشت که رسول علیه السلام را محبت با این همه
بود و این همه غیر حق است معنی چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این
خود وارد نیست زیرا که حببه گفت در دل مبارک وی دوست گردانیده بودند
پس این فعل مضاف بدیشان نباشد اما اگر احببت گفتے وارد شدے
آنگاه جواب همان آمدے که این با صله نباشد بلکه به تبعیت بود و آن خود بشروع
است ذکرے در محبت زن و فرزند اقتدا بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که اگر کسے مادر و پدر را دوست میدارد بدین دوست داشتن خللے
در محبت حق نباشد مگر آنکه محبت الیشان بر محبت حق غالب آمد انگاه زیان دارد
و همچنین محبت زن و فرزند و انچه محبت آن مشروع است اگر بان همه محبت میکند
چنانکه مشروع است در آن مثاب است و خللے در محبت حق نباشد و همچنین
اگر کسی را محبت بزرویم باشد برائے آنکه میداند اگر این بر من باشد دل من
فارغ باشد و عبادت نے وسوسه و تشویش آید مضر نیست تامی آرند بزرگے

بزرگے تارکے نیابود در واندا شتے کہ چیزے بروے از غیر حق باشد چون وقت
نقل او شد مریدان حاضر بودند یک ہمیان از کمر خود بیرون کشید بمریدان داد مریدان
ہمہ متعجب شدند و نزدیک بود کہ اعتقاد بگردانند آن بزرگ گفت شما اعتقاد خود
مگردانید کہ مراد در داشتن این ہمیان معنی بود من برائے آن داشتہ بودم کہ اگر این بر من
بنودی ہر بار در نماز شیطان در آمدی و وسوسہ دادے کہ امروز چہ خواہی خورد
و چہ خواہی پوشید پس برائے آن داشتم کہ اگر بیامد و مرا مثل این وسوسہ بدہد
در حال بگویم کہ اینک چندین سیم ہست خواہم خورد کار شیطان برنیاید مراد داشتن
ہمیان معنی این بود بعدہ مریدان را خاطر جمع شد غیرتی عرضہ داشت کہ این دوست
داشتن زن و فرزند بوجہ شریعت این شرکت نباشد در محبت حق بندگی
مخدوم علیہ الرحمہ فرمود کہ شرکت نباشد زیرا کہ محبوب لذاتہ روا باشد کہ یکی باشد
و چیزہائے دیگر محبوب بود بتبعیت آن محبوب چنانکہ اگر کسی علم را دوست میدارد
کتاب و کاغذ را ہم دوست میدارد از اینجا لازم نیاید کہ این شرکت در محبت علم
است و چنانکہ نقلست کہ مجنون سگے را کہ از کوی لیلی بود یا بوسید اینجا ہیچ
عاقلے نگوید کہ این شرکت در محبت لیلی است بلکہ این عین محبت لیلی است

چنانکہ گفت رباعی

روزے سگ او بدید مجنون بنواخت
گفتند چرا شدی بدین سگ مفتون
گفتا روزی بکوی لیلی بگذشت
اما محبت غیر ما صلہ این زیان دارد

این نشاید دانست کہ اہل محبت جملہ مصنوعات و مخلوقات را دوست
میدارند ازین جہت کہ فعل و صنع و حظ دوست است پس این عین محبت

دوست بودنه محبت آن چیز بعینه ولیکن اگر رضاے دوست بران
بود که این خط نوشته من هست بشوی یا این خانه که بنا ر من هست خراب
کن یا صورتے که نگاشته من هست اتباه کن اینجا لازم بود که چنان کند که رضاے
دوست هست پس درین هم عین محبت دوست هست و کشتن کفار و تخریب
بتخانها و انچه تعلق بدینها دارد ازین قبیل هست پس ازینجا کسی نتواند گفت که
صنع دوست یا فعل دوست را استخفاف کرده هست یا نوعے خلاف نموده
بیچاره غرضداشت که ابا هریره رضی الله عنه را که رسول علیه السلام فرموده اند زر غبا
بر دو حبا یعنی یکروز زیبا دیگر روز زیبای درین منع آمدن هست بر دوام پس ازین منع
انکسار دل لازم می آید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که قصد رسول علیه السلام
ازین منع انکسار دل نبود بلکه آن بود تا چیزاے که ازان در محبت فتورے
پدید می آید نیابد زیرا که کثرت مشاهده مقلل حرمت هست رسول علیه السلام
از منع کردن که هر روز نباید علاج کردند و این در جبلت بشر
است که کثرت مشاهده مقلل حرمت است مگر آن کسی که او را محبت
یکے غالب شده باشد اگر او را هر روز می بیند سیری نمی آرد
آن دیدن هر روزه او را دیدن نباشد هر چند می بیند محبت زیادت مشهود
و دیدن اندک می نپذیرد و این نادر هست همدرین محل این بیت
بر زبان مبارک راند۔ بیت

جمال در نظر و شوق همچنان باقی گدا اگر همه عالم بدو دهند گدا است

و فرمود که این بیت عبارت از حال همچنین کسی است و همین نشان علو همت است که بوجود

وحاصل او را نظر نفتد یافته را یافته نداند واگر درجه فوق درجه ایست بدین درجه
که مراد اوست قناعت نکند تا درجه ممکن الوصول الیه باشد بدرجه قناعت نکند
از بیم آنکه گفته اند من نظر الی مقامه حجب عن امامه یعنی هر که در مقام خویش
نظری کرد از مقام که ازان برتر است محجوب گردد یعنی بدان نرسد بیچاره عرض
داشت که معنی درین چیست که یافته را یافته نداند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
معنی آنست که سالک را اگر بر نقد و حاصل خویش نظر افتد حال خالی نیست بدان
وجه افتد که کل مطلوب و مراد اوست پس از نگاه طلب بکلی برخاست و اگر بدان وجه
است که نقد حاصل او بعض مطلوب و مقصود اوست پس بدان مقدار در طلب قصور
و فتور افتد و آرام و قرار با غیر حق بندگی مخدوم عظمه الله چون بدینجا
رسید این دو مثنوی و بیت بر زبان مبارک راند **مثنویات**

تا بهشت و دوزخت در ره بود	جان تو زین راز کے آگہ بود
هر که بوے یافت از خاک درش	کے بر شوت باز گردد از برش
بیت تا هست زنیک و بد دکیه من نقدی	در کوی جوانمردان عیار نخواهم شد

مولانا کریم الدین عرض داشت که آنچه در دهلی بوده ام از انجا میخواستم که روان شوم
بر قاضی عمدة الدین گفتم مرا وصیتے بکن قاضی عمده گفت من چیستم که وعظ و
کنم آخر چون الحاح کردم این حکایت گفت که روزی می آرند که مجنون می نالید و
لیلی وفات یافته بود کسی بسر وقت او رسید پرسید چرا می نالی مجنون گفت مونسی داشتم او
وفات یافت یا بر وفات او می نالم گفت و ای بر تو چرا مونسی گیری که وفات یابد پس مردم باید
باشد که محبت با کسی کند که باقی ماند و فنا نپذیرد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این سخن

اشاره رانده است بر محبت حق و این را تحسین فرمود که نیک خوب گفته است
و برزبان راند که این را مغز معنی گویند و شایع کلمه که ازان معنیها خیزد آنرا مخ معنی
گویند کسی را که محبت حق باشد همه او را باشد که من له المولی فله الکل چون برین
حرف رسید این بیت برزبان مبارک راند بیت اگرم هیچ نباشد نه بدنیا نه بعقبی
چو نتو دارم همه دارم و گرم هیچ نباید ذکرے در مقصود خواص اعتقاد بندگی
مخدوم غظه الله فرمود که خواص را مطلوب بهشت نیست محبت و معرفت مطلوب
است هم در شاهد اگر کسے محبوبے دارد در خانه او میرود و او را در خانه نمی بیند
خانه او را وحشت میگیرد و بیشتر که ازین طائفه رفتن درج غلو نمیکند میگویند اول
باری محبت و معرفت با کسی باید کرد انگاه در خانه او رفتن نیکو نماید اگر محبت
و معرفت با کسی نیست و تو در خانه او میروی چه سود دارد هنوز سیلے چندین بخوری
هذا در بین این مثنوی برزبان مبارک راند۔ بیت

گر تے تو بود جنت در کنار نشینم	ور با تو بود دوزخ در سلسله آویزم

بیچاره غرض است که علامت محبت حق چیست چگونه داند که محبت حق است بندگی
مخدوم غظه الله فرمود که علامت محبت حق انیست که در دل جز حق غیر او را بمحبت
اصلا نگذارد چون اصلا در دل او غیر او را جائے نباشد داند که محبت حق است
و اینچنین کسر را واصل هم میگویند چنانکه رابعه عدویه رحمة الله علیها پرسیدند شیطان که دشمن
خداست تو او را دشمن داری گفت من از محبت حق بدو نمی پردازم این علامت باطن
بود اما در ظاهر در حق خویش اگر امتثال اوامر باید اجتناب از نواهی اینجا نیز بشناسند بعده این
حکایت فرمود در شرح تعرف آورده است که درویشی صاحب تصرف بود شبی چهل حور عینا که

کہ از ان او معین کردہ بودند پیش آمدند استادند دل این درویش مائل شد
نا یہ بیند البتہ بشریت نمی گذارد و با این ہم چون ہمتے داشت ممتنع میشد مازبنت
درکار شد و دل او مائل شد کہ یہ بیند و آدمی خوب اگر کسی را پیش آید از خود میرود و
بند آن میشود کہ یہ بیند خاصتہ کہ ایشان حوراً و عیناً البتہ بشریت درکار شد بگو
چشم امید دایل آن باطن پریشان نگریست چون روز روشن شد چہ بیند آن
ذوق و لذات و فرحت کہ او را از عبادت بود ذرہ در خود نمی یابد بعبدہ در
استغفار مشغول شد و چیزہائے کہ در وقت نے او بی میان این طایفہ آمدہ
است آنرا بجائے می آورد دعا و زاری مینمود تا چہل روز آن ذوق
و لذت عبادت از و برگرفتہ بودند اما چون ہمدرین استغفار و دعا و زاری
می بود باز آن لذت و ذوق بدو دادند بعبدہ تا تفے آواز داد کہ بیدانی
از تو این ذوق و لذت عبادت چہل روز چرا برگرفتہ بودند از ان سبب کہ
بگوشۂ چشم بدان چہل حوراً و عیناً بیدان دل بدیدے و چنین
گفتہ اند کہ بدو چیز بحق برسند بہمت و با فلاس اگر ہمہ ملک
و دنیا و آخرت تنہا پیش او آرند باید کہ بدان ننگرد و با وجود آن
خود را مفلس داند و داند کہ چیزے یافتہ ام ہمت ہمہ باید کہ بحق
باشد و بمحبت حق باشد و از ینجا است کہ گویند الفقر من لا یستغنی
بشیء سوی اللہ بعدہ فرمود کہ اہل معرفت معنیہا میگویند کہ مردم
در حیرت می افتند و این خاصہ ایشانست و در تحت یکمعنی چندہا
نویسند تا ایشان میگویند باید کہ خود را در حین ایمان نے ایمان داند

و در عین طاعت خود را بی طاعت داند و در عین قرب خود را بعید داند
و در عین زهد خود را راغب شمرد و نظر در هیچ عمل خود نکند و اگر طاعتے و
عبادتے تمیکند چنان داند که معصیت میکنم بعده فرمود که درین چنین اول
بار سی افلاس ثابت میشود و بوحدانیت حق خالصاً مقر میشود و انقطاع از غیر
حاصل می آید و هیچ چیز در نظر نمی آرد الا نظر بفضل حق سبحانه و تعالی
چون بدین حرف رسید این بیت بر زبان مبارک راند بیت

از نامه علم برس و نه زهد و نه معرفت راهی همیرویم بامید واری

بیچاره عرضه داشت که این چگونه بود که خود را در عین ایمان نفی ایمان داند و
در عین طاعت بی طاعت داند الے آخره بندگی مخدوم عظم الله فرمود
این جمله که گفته شد یکی از نظر بر آفات و عیوب اعمال خیزد دیگر نظر بر توفیق
و ارادت حق این دو نظر او را از دیدن ایمان و طاعت خویش محجوب گردانند
شاهد این معنی آنست که از صدیق اکبر روایتے است رضی الله عنه با وجود این معنی
که حضرت رسالت در حق او فرموده است که لو اتزن ایمان ابی بکر مع ایمان امتے
لرجح از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم سوال کرده است الا ایمان
ذکرے در محبت با مشائخ رحمهم الله تعالی بندگی مخدوم عظم الله فرمود
کسی که با این طائفه محبت دارد چون او را همی پیش می آید و میگوید اگر مقصود من
حاصل شود چنین چیزے بروح ایشان بدهم یا برایشان بدهم یا برایشان مبرم
این چه باشد یعنی آنچه مرا پیش آمده است آنرا بوقت ایشان
می سپارم آن کار بالقطع بر می آید اما اگر بر نمی آید به نقصان

ازان جانب است بلکه تقصیر من جهت است که در محبت ایشان یا در شرایط آن نقصانی شده است یا خللے افتاده است اما کسی دعوی محبت میکند و شرایط آن بجاے نمی آرد آن مجرد دعوی است چه کار آید بر نسبت این معنی حکایت فرمود که صحابی نقل کرده بود رسول علیه السلام را از نقل او خبر رسانیدند که فلان صحابی نقل کرد دیناری بگذاشت رسول علیه السلام فرمود که له فی القیامة کیّة روز قیامت مراورا یکداغ است باز صحابی دیگر نقل کرد از نقل او هم خبر رسانیدند که فلان صحابی نقل کرد دو دینار بگذاشت رسول علیه السلام فرمود که له کیتان فی القیامة مراورا در قیامت دو داغ است چون صحابه این شنیدند بخدمت رسول علیه السلام عرض داشتند که بعضی یاران را چندین مال است چنانکه امیر المومنین عثمان و عبدالرحمان بن عوف و چندین یاران مال گذاشته مرده اند رسول علیه السلام فرمود که این دو کس را دعوی بود که میگفتند که صوفی ایم و صوفی تارک بود پس ایشان را دعوی ترک بود با وجود ترک محبت دینار بود دیگران را این دعوی نبود۔

باب سی و سوم در عشق و غیرت و حال و مقام و وقت

بیچاره عرض داشت که عشق چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که عشق فرط محبت را گویند بعده فرمود که نقلست که یکے را از مشائخ می پرسیدند که لون عشق چیست جواب داد که همه عالم لون از عشق گیرند و عشق را لون پیدا نه و عشق ناپیداست و اگر عشق را لون پیدا بودی عاشق بعلاج خود وانا بودے همدرین محل سر زبان مبارک راند۔ بیت

عشقم که در دو کون مکانم پدید نیست	فقاے مغز بم که نشانم پدید نیست

وفرمود که بعضے گفته اند که عشق آتش است واین را جواب کرده اند اگر آتش بودی عشاق
بآبدیده غرق چراست وبعضی گفته اند آب است واین را جواب گفته اند که اگر آب بودی
هزار هزار سوخت چراست وبعضے گفته اند زهر است واین را جواب گفته اند که اگر زهر بودی
در طبع مشتاقان چندین خوشی ونوشی چراست وبعضی گفته اند که نواخت وعطا است
این را جواب گفته اند اگر نواخت وعطا بودی عاشق را چندین شور وشغب چراست
وبعضی گفته اند درد است این را جواب کرده اند که اگر درد است عاشق را چندین خوری و
طرب چراست وبعضی گفته اند که محنت است واین را جواب کرده اند که اگر محنت است بجان
خریدن چراست وبعضی گفته اند راحت است این را جواب کرده اند که اگر راحت است
چندین سوزش وگدازش عاشق چراست همچنین هر کسے بعبارتے بیان کرده است واشارتے رانده
نه بیان عبارت تمام آمد ونه نشان اشارت درست گشت آناخم اتفاق مشائخ طریقت
رضوان الله علیهم اجمعین برآنست که عشق فرط محبت را گویند که عشق برآنست
از حضرت دوست بردل که قرار شاکن وبر جان بست که از نشاط میرد بر سر که از راحت
دور باش وبرنج که رنگ بیفگن وبرتن که قوت بده وبر دیده که دریا رو بر حال که تبه
باش وفنا رو بمجرد وستان طلاق کونین وداع عالمیان است واین
برات برین شرایط داشته است وفرمود که قاضی حمید الدین ناگوری علیه الرحمة
جائے نبشته است که من مستفید بسیرات وصفات حق ایمانی خواهم کرد خواه تو انرا
عشق نام نه خواه محبت و در زمرهٔ عین القضات آورده است که عشق را دو نیمه
کردند یکنیمه یک جوانمرد برد ونیمه دیگر یک جوانمرد برد آنکه یک نیمه برد شیطان است که خود او رسیان
بدیخ است که غیر را سجده کند ونیمهٔ دیگر که برد محمد الرسول الله صلی الله علیه وسلم

اما دیگران طفیل این راه اند بندگی مخدوم عظمه الله چون برین حرف رسید این بیت
برزبان مبارک راند بیت
آنم که عاشقانرا بدر تو باز باشد
مسکین کسی که آنجا در آستان نگنجد
و فرمود که عین الفضاة در مکتوبی نبشته است
که عشق چون در آید صفات مذمومات را ببرد یعنی آنچه صفت انسانیت و بشریت است
بعده محمودات پدید می آید محبت در آید آن همه را ببرد و ایمنی آمیش کرده بعصای
موسی ید بیضا چنانچه عصای موسی در آمد ماران سحرهٔ فرعون را فرو برد بعده
ید بیضا پدید آمد آن عصا را چوب گردانید بیچاره عرضداشت که از این تقریر
لازم می آید که عشق مقدم بود بر محبت و چون عشق بر کمال محبت افتد پس محبت
مقدم است بر عشق بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اینجا بیان عمل و تاثیر می رود
کرده است نه بیان تقدیم و تاخیر از بنان وجود او تواند بود که نزد یک این
قایل حکم برعکس بود که ابتدای محبت را عشق میگوید و با خود کسی را این قول است انبا بر قول
او رانده است شیخ مغالدین عرضداشت که از مذمومات برون آمدن بترک است
فاما از محمودات ترک چگونه آید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که اینجا ترک النظر است
ترک بالکلیه بعده باز هم در عشق بیوست فرمود که از کوه را جگیر نزدیک چشمه سنجانه
کسانیکه از دین کفار عاشق قارک می باشند چون میرند در آن سنجانه
ایشانرا میدارند و در دین ایشان اینست که هر که تارک و عاشق میشود
بیتی خورد از سنگ می تراشد و در دست چپ گرفته میدارد تا مادام که خواهد زنا
آنرا گرفته خواهد بود و اگر ناخن دست بزرگ میشود آنهمه گرد بگرد دست می پیچد و شب و روز
بر دست گرفته پیش نظر میدارد و استنجا ایشان بپا میکنند این چنین

مردی در راجگیر رسیده بود بتے از سنگ تراشیده در دست چپ گرفته و خنها
چنان بزرگ شده که گرد بگرد دست پیچیده روزے ناگاه آن بت سنگین
از دست او بیفتاد آمرد بیچاره شد و همانجا بنشست آغاز کرد که من چندین سال
ترا پیش نظر میداشتم و از عشق و محبت تو همه را ترک آورده ام اکنون اگر تو مرا
دوست نمیداشتے از من جدا نمیشدی پس هرگاه که مرا دوست نمیداری مرا زیستن نشاید
درحال کاردی بستد همانجا حلق خود را ببرید بندگی مخدوم عظمه الله چون بگوش
رسید بر لفظ مبارک راند هندوی در محبت سنگ پرکاله اینچنین میکند مومن
در دین حق خود را اگر اینچنین کند چه عجب باز بر سبیل تنبیه حکایتے دیگر فرمود
که درین زمین بالا دست هندوان بتخانه ها بر می آرند و گرد بر گرد آن حجره ها راست
میکنند عورتانے که عاشق بت میشوند و شوهران ایشان مرده اند هر یکے
در حجره پیش بت می باشند و همه چیز از محبت آن بت ترک میدهند
تا اگر ایشان را محبت بت غالب میشود چنانکه بر ماشکر میگویند و میروند
و بر ابران بت کوهی میکاوند و خود درمیان آن کوه میروند و مقابل
آن بت شده برابر استاده می باشند و گرد بر گرد آن کوه درختان
خار نهال میکنند تا هیچ کس نتواند که آنے و نالے بدیشان برود خود
چنانچه ادب انسانست هر دو دست بسته استاده اند بعضی را ده روز
و بعضی را دوازده روز و بعضی را یک چهله هم بدان وجهه بر می آید
خشک میشوند و می میرند بعده همانجا میسوزند و خاکستر ایشان را هندوان میان خود
پاره پاره قسمت میکنند برآ ترک را می ستانند که این عاشقه بود تا بعضی را از غلبه محبت حالے

پیش می آید که خود را از ناخن پا تا فرق سر جامه پارو من نفت تر کرده می پیچد
بعده میگوید که اکنون آتش در من درزنید آتش در میزنند و او میسوزد و خلق را
در آن حال نظر بر اندام او باشد که نباید موی از اندام او بجنبد اگر مو نمی جنبد
میگویند صادق بود تا اگر سر مویی بجنبد میگویند که صادق نبود بندگی
مخدوم غظمه الله چون بدین حرف رسید بر لفظ مبارک راند سبحان الله
سبحان الله هندوی از محبت سنگ پرکاله خود را بدین حال میکشد بعد ازان
فرمود که بعضی بزرگان که خود را بیرون میزنند و بکلیسا میروند برای این همه است
تا اینچنین معنیها می بینند و اعتبار میکنند عشق و محبت ایشان باحق تعالی
زیادت میشود و اهل سلوک تا نام کاغذی میشنوند در آن کوشش مینمایند
که البته آنرا مطالعه کنند بگذرند تا اینچنین معنیها در نظر آید محبت و عشق ایشان
باحق زیادت شود بر نسبت انمعنی حکایت فرمود که روزی خواجه ابو سعید ابوالخیر
رحمة الله علیه با مریدان نشسته بود دران شهر مردی قماری بود او را استاد
میگفتند یعنی درین فن استادی یافته است میان مریدان این حکایت بمیشد
که فلان قماریرا استاد میگویند خواجه ابو سعید ابوالخیر رحمه الله از مریدان شنید
که درین شهر مردی قماری هست که او را استاد میگویند خواجه ابو سعید ابوالخیر
گفت که برخیزید مرا بنمائید که بروی بروم مریدان حیران شدند گفتند مخدوم او کیست
که بندگی مخدوم برود خواهند رفت الغرض خواجه نشنید مریدان پیش شدند خواجه هم
روان شد تا جائیکه او بود انجا رسیدند دیدند که قماری بوریای در تهه بسته نشسته است
مریدان گفتند که مخدوم آن مرد قماری که نام استادی یافته است همین مرد است خواجه

نزدیک او رفت و پرسید که ترا استاد میگویند گفت آری باز خواجه پرسید
که این نام بچه یافتی قماری آغاز کرد که بپاکبازی و راستبازی خواجه ابو سعید
را ازین سخن وقتی و حالی پیدا شد همدران حال بر زبان مبارک ایشان رفت
که قماری نام استادی به پاکبازی و راست بازی یافته است تو که هنوز کژبازی
تمنای استادی می بری بندگی مخدوم چون برین حرف رسید فرمود که این بیت
اصل است کار ارباب بصیرت و اصحاب سلوک از هر سیرابی زآبی سازند و ظاهر بیننده
را خلاف بنماید و مثنوی بر زبان مبارک راند ذکری در غیرت افتاد قاضی
اشرف الدین عرضه داشت چنانکه غیرت در عشق مجازی پیدا می آید در عشق حقیقی هم هست
یا نه بندگی مخدوم عظم الله فرمود که آری در عشق حقیقی هم هست چنانچه حضرت رسول
علیه السلام فرموده است ان سعدا لغیور وانا اغیر منه والله تعالی اغیر
منا ولیکن میان هر دو غیرت فرق کرده اند غیرت من الله ارادت اصلاح محبوب است
چنانچه محبوب را مصیبتی پیش می آید یا آنچه او را ارادت میدارد از و فوت میشود میگویند غیرت
الهی ست یعنی آنچیز که از و فوت شد برای اصلاح او فوت شد بر نسبت اینمعنی حکایت
فرمود که در ملفوظ شیخ نظام الدین رحمة الله علیه دیدام که چون خواجه ابراهیم ادهم را رحمة الله علیه
پسر ملاقات شد با چندان فوت باطن و قوت ولایت شفقتی که در حق فرزندان جلیست
کجا میرفت البته میل دل ایشان بر پسر شد و هر بار که میدیدند شفقت بر پسر زیاده تر مینمود چون
وقت آن آمد که میان ایشان جدائی شود در محل وداع پسر را در کنار گرفتند در آن حال که پسر را
در کنار گرفته بودند میل خاطر ایشان بیش از آن شد که پیش ازین بود دیدند که پسر هم در کنار او بود که در
خواجه ابراهیم ندا آمد و ندیا ابن ادهم تدعی محبتنا وتحب معنا غیرنا بعده خواجه ابراهیم

نیز در حال دعا کرد الهی اگر این محبت موجب نقصان محبت تست یا مرا بردار یا این
را بعد دعا در حق پسر مستجاب شد هم در کنار پدر بود که جان بداد قاضی خان
عرضه داشت که اینجا وارد شود که چون محبت زن و فرزند مباح است پس خواجه
ابراهیم بمحبت مباحی آتی شدند عتاب چرا آمد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که این بران اصل است حسنات الابرار سیئات المقربین اگرچه از روی ظاهر
شرع زیان نه ارد اما در مقام خصوص بدینقدار بگیرند لعلو مرتبتهم ولهذا
یقال المخلصون علی خطر عظیم و این مثنوی بر خواند ۵

نزد یکان را بیش بود حیرانی ایشان دانند سیاست سلطانی

بعده فرمود که غیرت مجازی از انجاست که تغیر میشود و این از انجانب
درست نیاید باز قاضی اشرف الدین عرضه داشت که از جانب محبت در عشق
حقیقی غیرت چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بدینمعنی که دیگری را
نخواهند که در آن معنی شریک شود و بسیار کلمات از بزرگان منقول است
که آن در غیرت حمل کرده اند چنانکه در زبده دیده ام که عین القضاة گفته است
که اگر صحت ایمان برین نبودی که گفتی لا اله الا الله محمد الرسول الله بر زبان عاشقی این
کلمه نرفتی باعتبار نام غیر یا نام او این را حمل کرده اند بر غیرت بعده فرمود که برگاه که
مثل این کلمات مردم می بیند در رونه میارزد و از منصور حلاج هم منقول است که برگاه که
کسی را دیدی که نام الله میگوید خشت زدی و این مقام غیرت است باز عرضه داشت که در عشق مجازی غیرت
از چه خیزد که میکند که دیگری در محبوب من شریک نگردد و اما در عشق حقیقی غیرت از کجا خیزد بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که در عشق حقیقی از غلبه محبت و از قضیه محبت غیرت نمی خیزد که غیرت لازمه محبت است و بدینمعنی

درحقیقی ومجازی مشترک است ولہذا ہرجا کہ محبت نیست غیرت نیست چنانکہ ہرجا کہ
محبت نیست عتاب نیست ذکرے درہمت وطلب اقتدا بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود
کہ اگرچہ مردم را چیزے از طاعت وعبادت نبودہ باید کہ ہمتے باشد کہ ہم از برکت آن
بجاے رسد مردان کہ رسیدہ اند از ہمت رسیدہ اند واین بیت بر لفظ مبارک راند
ہمت از انجا کہ نظرہا کند خوارد ارش کہ اترہا کند وفرمود کہ ظاہر است وباطن است
وطالب سہ اند یکی طالب دنیاست دیگی طالب عقبیٰ ویکے طالب مولیٰ پس آنکہ
طالب دنیاست باسباب آنرا بدست می آرند وآنکہ طالب عقبیٰ است احکام
شرع را مستظہر میشود ودر ظاہر آنرا کارے می بندد وعقبیٰ می یابد اما طالب مولیٰ را
تا باطن راست نشود بمقصود نرسد ایشان اول باطن راست می کنند وکار
ہمین است چیزہاے دیگر بجا آوردنی پیش نیست وقت نگاہداشتن اما کار ہمین است
کہ باطن را صاف کند بعدہ بر لفظ مبارک راند کہ در ہر طلبے دو گان چیز است
عرض آنے شدن باسباب وصول واجتناب نمودن از اسباب موانع بعدہ بیچارہ عرض
داشت کہ ہمت وطلب یکی ست یا متغایر اند بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود کہ ہمت
عبارت از باعثہ است کہ از امور دینیہ وحسنیہ بامور عالیہ وشریفہ بکشد
وطالب آنے شدن باسباب وشرائط آن باز بیچارہ عرض داشت کہ چون راہ
طلب مولیٰ را تصفیہ باطن باشد پس اگر کسے صاحب اشتغال است وہمت طلب مولیٰ
ہم دارد وانہم گفتہ اند کہ تصفیہ باطن میسر نشود تا اشتغال دور نکند پس کسے کہ
ہمت طلب ہم دارد واشتغال ہم دارد در خصوص چہ کند بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود کہ
آن ہر دو کمال را شرط است اما البتہ بر اندازہ آن تصفیہ حاصل شود ہمت باشد

ذکرے در حال و مقام و وقت افتاد قاضی منهاج الدین درون حصارے
عرضه داشت که میان حال و مقام و وقت فرق چیست بندگی مخدوم فرمود
که مشائخ را درین مسئله بسیار اختلاف است اما یک فرقے خوب است آنرا در دل
بدارید و آن نسبت معنی که پیدا میشود به بینم اگر آن معنی زمان نبرمان پدید میشود
و باز میرود این حال است تا گفته اند الحال کا سمه یعنی در حال معنی پدید می آید
و همان زمان ناپیدا میشود و اگر همان در دل قرار گرفت و زمان زمان که میرفت
نمیرود و بآن مردم قرار میگیرد این مقام است و وقت آنست که بنده را از
ماضی و مستقبل بیرون برد مولانا نظام الدین خاله زاد بندگی مخدوم عرض
داشت که چه باشد اینکه از ماضی و مستقبل بیرون برد بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود یعنی بحکم وقت قایم گردد اگر وقتش صبر واجب کند صابر
شود و اگر وقتش شکایت واجب کند شکایت کند و اگر وقتش صبر واجب
کند صبر کند و اگر وقتش جزع واجب کند جزع کند و اگر وقتش گفتار تقاضا
کند در گفتار آید و اگر وقتش خاموش تقاضا کند خاموش باشد و اگر وقتش
صحبت خلق واجب کند صحبت کند و اگر وقتش عزلت و خلوت واجب کند عزلت و
خلوت کند ازینجاست که گویند الفقیر ابن وقته و دیگر نیز گفته اند لیس
من کان یحکم وقته یعنی ان کان وقته الصحو فقیامه بالشریعه
وان کان وقته المحو فالغالب علیه حکام الحقیقة و حاصل این
تقریر که در وقت رفت آنست که بنده از جمله تصرفات و اوصاف خویش فانی گردد
و مجری گردد مر تصاریف غیب را و ازوی در وی چیز نماند و ازینجاست که یکے از

ابنای دنیا از درد یتے درخواست میکرد و میگفت اگر ترا با خداوند وقتے بود مرا یاد
کن آن درویش گفت که خاک بران وقت که تو مرا یاد آئی آما تاویل آنکه گفته اند الوقت
سیف قاطع یعنی چنانکه تیغ برنده است وقت نیز همانچه حق بر وے میراند غالبست
بیخ ماضی و مستقبل میبرد و از بیخا بیرون می آید تاویل آن کلمه که گویند سالک را اتفاقے
بود که انجا نه خوف ونه رجا زیرا که خوف توقع انتظار مکروه بود در مستقبل و رجا نیز توقع
انتظار محبوب است در مستقبل آنکه از مستقبل بیرون رفت او را این کجا بود

باب سی و چهارم در ذکر رویت و مشاهده تجلیات

ذکرے درین حدیث افتاد و اذا نظروا الی الجمال طابوا و اذا نظروا الی الجلال
ذابوا بندگی مخدوم فرمود که چون از بهشت بجمال نظر کنند و طرب آیند و چون بر
جلال نظر کنند در گداز آیند یعنی چون مومنان در بهشت در آیند بهشت را بینند
آراسته با حورا و عینا و چیزهاے که در وست مست گردند بعده چون جمال حق را بینند
و طرب آیند و چون بجلال حق نظر کنند در گداز آیند این بیت بر زبان مبارک راند

ع چشم شوخ تو خون من ریخته بود ٭ آه ار نه لب تو دستگیرم بودی

و فرمود که این گداختن را تاویل کرده اند حقیقت گداختن نباشد که بهشت جاے
آن نیست بلکه مراد ازین آنست که چون جلال حق را بینند انچه در بهشت دیده باشند
فراموش کنند و هیچ چیز ایشان را یاد نیاید ندانند که دیده ام یا نه مخدوم زاده سراج
العارفین میگفت نشسته تا دیدن بجا رسید که چون مومنان اول نظر بر جمال حق بینند
هشتاد سال در ذوق آن بیخبر باشند بندگی مخدوم عظم الله این بیت
بر لفظ مبارک راند ع جمال در نظر و شوق همچنان باقی گدا گر همه عالم بدو دهند گدا

قاضی اشرف الدین عرضداشت که آنزمان که مومنان در مقام دیدار باشند بدان چیزها که ایشان را وعده کرده شده است چنانکه استیفاء نعمتها و مباشرت حور او عینا و همچنین آنچه وعده داده شده است بدان چیزها پردازند یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود آن چیزها در حالتی باشد اما جمع نتواند بود که لذت و شهوت آنها بجنب لذت دیدار کلاشی است و ازاینجاست که بزرگان گویند که بهشت معدن تمتع حواس است اما لذات دل در دیدار خداوند است عزوجل باز عرضداشت که توان دانست که مشایخ را چه همتهاست در بهشت بحور عینا و نعمتهای دیگر چگونه مرد ارند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بمیل دل خود بدان چیزها نپردازند اما حق تعالی فردای قیامت فرمان دهد که نعیم بهشت با اهل بهشت رسانید برای استمال فرمان ایشان پردازند اما بدان وجهه که تقصانی در همتهای ایشان نباشد نه آنکه ایشان را بدان میلی باشد باز عرضداشت که مومنان را شراب طهور بود بواسطه ملایکه سقی کنند یا بغیر واسطه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بواسطه و بیواسطه هم باشد تا همچنین آورده اند که در بهشت چون فرمان رسد که مومنان را اذن فرمایند بردست و سید تا بخورند ملایک قدحهای شراب بردست گیرند و بمومنان آرند مومنان در ان حال قدح شراب از ایشان بستانند و این آیت بخوانند و بگویند که مادر کلام مجید همین یافته ایم سقیهم ربهم شرابا طهورا ما را وعده برین است که حق تعالی خود ساقی شود بعده ملایک را فرمان شود شما قدحهای شراب بگذارند ایشان از دست بگذارند حق تعالی بید قدرت خود مومنان را شراب سقی کند درین میان حاجی ضریر عرضداشت که این دولت جمله مومنان را با بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که آری به نسبت هریکی با دیگر

ستی همه شریک باشند اما لذت به نسبت خواهد بود چنانچه در نفس رویت همه برابرند
اما تلذذ به نسبت مقام هر یکی را باشد مولانا کریم الدین عرض داشت که در رویشی در کره این
بیت میخواند ۵ نے می ستم خدای ساقی ۵ یک خم چه دهی هزار باقی ۵ متعلمی
دران محل حاضر بود بدان درویش تفت شد که آنچه میخوانی خدایرا ساقی میخوانی
بعده بر مولانا کمال الدین مفتی کره رفت و گفت فلان درویش اینچنین بیتی میخواند
مولانا علی الفور گفت خوش میخواند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که از اینجا لفظ
شراب بر حقیقت شراب نتوان راند اما بمحبت و معرفت حق راند یعنی شراب
محبت و شراب معرفت حل کنند و هر معنی که در دل پیدا می آید آنرا حق پیدا
میکند و حق در دل بنده می نهد و در آیه خود صریح است وسقیهم ربهم شرابا
طهورا قاضی صدر الدین عرض داشت که معنی تجلی چیست بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که تجلی در لغت کشاده شدن باشد و استتار پوشیده گشتن باشد
و این دو لفظ میان این طایفه متعارف است و مراد این طایفه از تجلی کشاده
گشتن حق است و مراد از استتار پوشیده گشتن حق است و ازین ذات حق
نخوانند که متلون بر ذات او روا نیست این چنانست که بر کسی مسئله روشن
گردد و گویند مسئله کشاده گشت مسئله کشاده نگردد ولیکن خاطر او کشاده گردد
تا مسئله دریابد علم او را کشاده شدن مسئله خوانند و جهل او را پوشیده شدن
مسئله خوانند چون سر او بنوشتن مشغول گردد از دیدار غیب پوشیده
گردد و این را استتار خوانند باز چون همه از حق بینند و از ان حق بینند نه از خود
و از ان خویشتن بشریت از پیش برداشت و غیب دید این را تجلی خوانند و معنی

این سخن آنست که اندر ایمان و طاعت منت دادن بیند نه هنر آوردن و اندر
شکر توفیق بیند نه شکر خویشتن و اندر صبر از بلا داشت حق بیند نه صبر از جوشیدن
و اندر بودن بر ایمان نگاهداشت حق بیند نه ثباث خویش صفت تجلی این باشد
اما علامت تجلی حق مر سران بود که سر چیزی بیند که عبارت بروی مسلط نگردد
و فهم او را در نیابد و معنی این سخن آنست که هران وقتی که مر سر را تجلی از حق آید
در شتی آن تجلی که از حق ست آن باشد که بفهم اندر نیاید که همی چه بینم و عبارت
بیان نتوان کرد که سر چه دید پس حاصل این آید که تجلی بر داشتن شربت
بود مبارک قصوری عرضه داشت که میان تجلیات فرق چگونه کنند
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که تجلی ذات است و تجلی صفات و جمله
صفات حق تعالی بر بین دو قسم باز آورده اند جمال و جلال پس اگر کسی را
تجلی جلال میشود خوف همیخیزد چون کسی را تجلی جمال میشود رجا همیخیزد و فرق
میان تجلیات از اثر آن حاصل آید زیرا که هر صفتی را اثری هست پس هر صفتی
که تجلی میشود اثر بدید می آید چنانکه از تجلی جلال همه خوف است و گداختن
است و از تجلی جمال هم رجاست و هم لطف است و هم بقاست و چنانکه گفته اند
عیسی پیغمبر صلوات الله را تجلی بصفت احیا بود لاجرم اثر آن صفت پدید آمد
و آن اثر احیای موتی بود و باقی همچنین قیاس باید کرد باز مبارک قصوری عرضه داشت
که تجلی ذات مر روح را ست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که آری مر روح را
روح محل مشاهده است و دل محل محبت و معرفت بعده بر لفظ مبارک راند
که در مقام مشاهده چون مشاهده میکنند فانی میشوند خود را در میان نمی بینند

ہم ازاینجا سخن در فنائے فنا افتاد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ صاحب
کشف محجوب آوردہ است کہ فنائے فنا عبارتیست نے معنی زیرا کہ اگر فنائے
فنا را معنی باشد پس فنائے فنا ہم اثبات باید کرد و ہمچنین تسلسل لازم می آید بعضے
گفتہ اند فنائے فنا عبارتست از عدم شعور فنا بخود یعنی کسی فانی گشتہ است اگر فنا
خود را در نیابد این را فنائے فنا گویند پس کسی کہ فنائے فنا میگوید این سخن واند بعد
فرمود کہ عارفان ہمہ فعل از حق می بینند و میگویند فعلے کہ از ما در وجود می آید
من اللہ تعالے است و اگر اثبات فعل بخود کنند شرک باشد پس اینجا اگر کسے
وارد کند کہ مذہب جبریہ است و نظر عارفان درین مسئلہ یکے میشود جواب چیست
ہم خود جواب فرمود اینجا دقیقہ است بدان فرق پیدا می آید تا آن دقیقہ معلوم
نشود فرق پیدا نیاید و این دقیقہ اینست کہ عارفان فعل بخود اضافت نمی کنند
و ہمہ از حق میدانند بدینمعنی ست کہ آن فعل بتوفیق اللہ تعالی در وجود می آید
پس ایشان در مشاہدہ توفیق چنان مستغرق میشوند کہ نظر ایشان بر فعل خود
نمی افتد در مشاہدہ توفیق حق این را کم میکند و عقیدہ بدان دارند کہ بندہ را
کسب و فعل ہست امّا بمشاہدہ توفیق نظر از فعل خود بر میدارند اما جبریہ کل
فعل و کسب بندہ را از حق میدانند و اختیار کسب بندہ را نفی میکنند و اعتقاد
ایشان این ست مولانا کریم الدین عرضہ ست اختیار بندہ را کہ اختیار ضروری
میگویند از کجا ست بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود اگرچہ اختیار ضروری
میگویند ہم اختیار ہست و برین اختیار ضروری فعل بدو مضاف میشود میگویند
کہ این کار او کرد اما اختیار ضروری ازان جہت میگویند کہ ہر چہ اختیار و خواست حق

است بنده همان اختیار خواهد کرد جز آن اختیار نتواند کرد که وما تشاؤن الا
ان یشاء اللہ پس بنده در اختیار خود مضطر است از اینجا اختیار ضروری
میگویند و در یک مکتوبے عین القضاه اختیار ضروری را تمثیلے آورده است
یعنی چنانکه گرد و باد ذرے خیز و ذرها بهوا متحرک شوند هر که بیند پندارد که ذره متحرک است
و همچنین نیست بلکه هوا از سبب باد در حرکت آمده است بحرکت هوا ذره متحرک شده
است پس با حرکت هوا ذره تواند که متحرک نشود نتواند زیرا که ذره در حرکت خود بحرکت
هوا مضطر است همچنین اختیار بنده همانچه خواهد اختیار میکند بنده همان اختیار میکند اگر خواهد
که آن اختیار نکند نتواند بندگی مخدوم سلمه اللہ چون بر اینجا رسید هم خود وارد
کرد که اینجا وارد شود که کافر بکفر و عاصی بمعصیت باید که معذور آید زیرا که
از ایشان همان در وجود آمده است که خواست حق بود این منافی اختیار ایشان
است جواب هم خود فرمود که از اینجا نفی اختیار کافر و نفی اختیار عاصی لازم نیاید
زیرا که بدان قوتے و استطاعتے که کافر کفر آورده است قادر است که ایمان آورد
و همچنین از روے فعل پس اختیار ثابت شد پس از اینجا مختار
باشد نه مجبور و اینجا وارد دیگر است و آن آنست که بر گاه
که کافر همان کرد که خداوند خواست و عاصی همان کرد که خداوند
خواست پس ایشان مطیع باشند جواب هم خود کرد که اطاعت اینان
مامور به است نه اینان مراد اینجا اینان مراد است نه مامور به پس اینجا
طاعت نگویند بعده بر لفظ مبارک راند هر چیز که هست مخصوص به
یک چیز بیش نیست جز آن چیز دیگر نتواند که بکند مگر آدمی بقوتے

که طاعت آرد بدان قوت معصیت تواند کرد و در زمان لطیف و همین مختار است
و هم بدین شایسته امر و نهی شده است از میان چندین جانوران دیگر همدرین
محل این بیت بر زبان مبارک راند ؎ کس بدین داغ تو بودی و من
تو بر این باغ تو بودی و من -

باب سی و پنجم در ذکر شطحیات فطامات و تعریض

شمس الدین خوارزمی مسافر از خوارزم رسیده بود و بر زمین بوس مشرف گشته
و آداب المریدین خواندن آغاز کرد سبقش در فصل شطحیات رسید بندگی
مخدوم عظم الله فرمود الشطح هو التوسع فی الکلام و عدم المبالات یعنی از
صوفیان در حالت سکر و فنا در بعض کلام فنا و نیستی باکی جایز است چنانکه خواجه
بایزید بسطامی گفته است سبحانی ما اعظم شانی و از درویشی تقلست
که در حالت سکر گفته است قدمی علی رقاب الاولیاء و اینجا حکم اینست
که نه رد کند نه قبول و این کلمات بر دو نوع است که احداث کرده اند بعضی
متصوفه یکی از ان دعوی عریضه است در عشق خداوند و وصالی
که مستغنی است از اعمال ظاهره تا قومی بدانجا رسیده اند که دعوی
اتحاد و مشاهده و مشافهه بالخطاب کنند و گویند ما را چنین گفتند
و ما چنین گفتیم و تشبیه کنند برین گفتن حسین حلاج و استشهاد آرند
برین گفتن او که انا الحق و به گفتن ابو یزید بسطامی که سبحانی
ما اعظم شانی و صفت دوم از کلمات شطح بغیر مفهوم است و دران
عبارات پایان بود و در تحت آن معنی نبود مگر آنکه دلها را مشوش گرداند و عقول را دهشت

افگند واز اینجاست اشارت نبوی علیه السلام ما حدث احدکم قوما بحدیث
لا یفهمونه الا کان فتنة علیهم بعده این حکایت فرمود که در عهد موسی پیغامبر
علیه السلام یکسال امساک باران بود اهل شهر رنج بموسی پیغمبر علیه صلوات الله علیه
آوردند که اگر باشد برای استسقا بیرون آیند موسی پیغمبر علیه السلام منتظر وحی شد
تا وحی درین باب چه فرود آید بران بروند همدرین میان وحی فرود آمد که بنج
بن برخیاز اهد که درین شهر هست اورا بگوی تا برای استسقا بیرون آید موسی
صلوات الله علیه اورا فرمان رسانید که همچنین وحی فرود آمده است که تو برای
استسقا بیرون آئی او اجابت نمود و بیرون آمد و خلق نیز بیرون آمدند بنج
بن برخیاز اهد پیش شد و دعای نمی خواند استاده ماند ناگاه دست بسوی
آسمان آورد و گفت ممن تعلمت هذا البخل این گفتن همان بود و باران
فرود آمدن همان بعده خلق همه بازگشت تا روز دیگر با موسی ملاقات شد
گفت دیدی جهانش گفتم بندگی مخدوم عظمه الله چون بر بنج رسید فرمود که
اولیا را این گستاخی هست که در حالت انبساط و قرب ازین کلمات میگویند
و اینچنین کلمات از مقام لطف است و او که این کلمات گفت از مقام لطف گفت
همدرین محل این دو مثنوی بر زبان مبارک از زانی فرمود

مثنویات

لاجرم این ره پیش آمد پدید ‌ ‌ ‌ هر یکی بر حد خویش آمد پدید
کی تواند شد درین راه خلیل ‌ ‌ ‌ عنکبوتی مستلام سیر پیل

قاضی اشرف الدین عرضه داشت که پیغمبران را اینچنین نبود که از ایشان مثل این
کلمات بیرون آمدی از اولیا چگونه بیرون آید بندگی مخدوم عظمه الله

فرمود که از روی معنی این معجزه پیغمبر است بدین هنوز تعظیم ایشان ست و دال
بر علو منزلت ایشانست زیرا که اولیا امت ایشان اند پس هرگاه که امت ایشان
را اینچنین کرامت باشد ایشانرا میتوان دانست تا چها باشد کرامتهای اولیاء از روی
معنی معجزهای پیغمبر است اگرچه این صورتاً از ایشان صادر میشود زیرا که ایشان
که این نعمتها یافته اند بمتابعت پیغمبران یافته اند پس هم از ایشانست و از ان
ایشان ست و دیگر که این نوع از سکر است انبیا اصحاب صحو اند سکر در ایشان
مغلوب صحوست و سکر ایشان که بفطره مست گردد و صاحب صحو دریابد رکشند
و هیچ جای بیدا نیابد و درد شان این بود که هل من مزید باز عرضه داشت بوجود نبی
ولی را فرمان شد که دعا کند این چگونه باشد **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود
هم از اینجا قدرت حق میتوان دانست تا آورده اند که در وقت مهتر سلیمان صلوات
الله علیه سالے امساک باران شد مهتر سلیمان صلوات الله علیه بیرون آمد تا دعاے
باران کند دید که در ریگستانی مورچه افتاده است میگوید که خداوندا بندگان تو
گناه کنند مرا در ریگستانی هرچه میسوزی و باد را فرمان بود هرچه از کسی بشنود
بمهتر سلیمان خبر کند با وجود این مناجات ازان مورچه شنید مهتر سلیمان را خجل کرد
مهتر سلیمان همان زمان باز گشت و گفت باز گردید که حق تعالے بدعاے ما
باران فرستاد **بندگی** مخدوم عظم الله چون بر بنجرف رسید فرمود که اینک بوجود
پیغمبر بدعاء مورچه باران فرستاد هم از اینجا اظهار قدرت میشود و صلوات الله
استغنا هم از اینجا پیدا می آید و این مثنویات بر زبان مبارک
خود از زبانی فرمود **مثنویات** ؛ نے نیازی بین و استغنا مگر

خواه مطرب باش خواهی نوحه گر	برق استغنا چنان اینجا فروخت
گر تف او صد جهان حالے بسوخت	صد جهان اینجا فرو برده بخاک
گر جهان نبود درین وادی چه باک	

ذکرے در طامات صوفیان افتاد

بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که طامات آنرا گویند که عمل بباطن کنند مع انکار مفهوم اللفظ ظاهرًا و اینکه کلمات صوفیان را طامات صوفیان میگویند هرچه میگویند برغلط میگویند نعوذ بالله منها صوفیان هرگز چنین کنند یا کرده اند منکران دروغے بربست کرده اند و اعتبارات ایشانرا طامات صوفیان نام نهاده اند و این از آن جهت است که صوفیان از روی اعتبار بباطن لفظ عمل میکنند مع تقدیر مفهوم اللفظ ظاهرًا و چون منکران این بدیدند مفهوم ظاهر لفظ ترک آوردند و باطن لفظ را گرفتند و طامات صوفیان نام کردند چنانچه درین آیت است که اذهب الی فرعون انه طغی چون ایزد تعالی فرمان داد مهتر موسیٰ راکه برو بسوی فرعون که او نے فرمانے کرد فرعون معلوم و مفهوم چون همه است که شخص معین کافرے بود که او دعوی خدائی کرده بود مهتر موسیٰ را فرمان آمد بسوی او برو بباش دعوت کن مفهوم ظاهر لفظ آنست صوفیان درین آیت مفهوم ظاهر لفظ را مقرر میدارند نعوذ بالله منها آنرا ترک نمی آرند ولیکن ایشان ازینجا اعتبار میکنند انرا بنفس میپردازند روی اعتبار مع تقریر مفهوم اللفظ ظاهرًا زیرا که معنی در رفتن بسوی فرعون بیفرمانی فرعون است و نفس هم بیفرمان است پس بر نفس بدین اعتباری برند اما منکران بروجه افترا مفهوم ظاهر لفظ را ترک آوردند گفتند که صوفیان بچنین میگویند که ازین فرعون نفس مراد است که او بیفرمان است طامات اینست

ذکرے در تعریض افتاد بندگی

مخدوم عظم الله فرمود که تعریض سخنی سر پوشیده گفتن است و این سنت پیغمبر است
علیه السلام که اگر بر عیب کسی مطلع میشدند و او در میان جمع نشسته بودی تعریض میکردند
فی الجمله آغاز میکردند که اگر در کسی چنین چیزی باشد نیکو نیست این دور باید کرد
و اگر مر جمعی را بعیبی مبتلا میدیدند میگفتند در جماعتی که چنین چیزی بود بد چیز
آن نیکو نیست و در قصه مهتر ابراهیم خلیل صلوات الله علیه که گفته اند هذا ربی
فلما افل قال لا احب الافلین بتعریض گفته اند نه بتر دید و تشکیک تا در
تفسیر امام زاهد این آیه را تاویل اصح این کرده است و این بر خود نیکو بدانید
و آن اینست که در وقت مهتر ابراهیم علیه السلام سه قوم بوده اند یکی ستاره می پرستیدند
و دوم ماه می پرستیدند و سیوم آفتاب می پرستیدند مهتر ابراهیم علیه السلام میخواست
ایشان را دعوت کند و ایشان بر سه قوم بغایت سخت بوده اند گفت اگر
یکایک بر ایشان اظهار دعوت خواهم کرد نخواهند شنید بر وجهی کردند تنها اول
میان آن قوم که ستاره می پرستیدند برفتند همبرین طریق ایشان میان ایشان
بنشستند و همه منتظر نشسته بوده اند تا ستاره برآید چون ستاره برآمد بر طریق
تعریض نه بطریق تردد و شک مهتر ابراهیم گفت هذا ربی تا ایشان بدانند که
هم از میان ماست و ایشان رمیده نشوند و قبح ربوبیت ستاره برین ستاره
پرستندگان پیدا کنند بعده چون ستاره فرو رفت هم با خود گفتن گرفت
چنانکه ایشان بشنوند که این ستاره برآمد و فرو رفت و خدای را تغیر و
انتقال نیست اگر این صفت خدای باشد پس میان بنده و خدای چه فرق
باشد پس این خدای نیست ایشان را دوست ندارم و در ماه نیز همچنین و در

آفتاب نیز همچنین بعده ایشانی که نزدیک مهتر ابراهیم بوده اند بشنیدند ایشانرا هم
معقول افتاد ایشان هم گفتند که نیکو میگوید خدایرا تغیر و انتقال و برآمدن و فرو شدن
از نقصان باشد همه بگشتند برین طریق ایشان را در اسلام در آوردند مثل این تلبیسات
انبیا گویند پس گفتن ایشان بر طریق تعریض بود و مقصود ازان این داشتند نه آنکه
نعوذ بالله منها ایشان را در آن شکی و تردد بود اما برین طریق که در قصص آورده
است خطا است زیرا که موافق کتاب و سنت نیست انجا بر نیط طریق آورده است
که در وقت نمرود علیه اللعنة از عورتان حامله بچه بیرون می آوردند وی کشتند و مادر
ابراهیم خلیل حامله بود درمیان غار رفت انجا مهتر ابراهیم متولد شده و همانجا می بود
تا شبی از غار بیرون آمد نظر ایشان بر ستاره افتاده گفت این پروردگار
من است چون فرو شد گفت این ستاره برگشت من این را دوست ندارم و هم
چنین بماه و خورشید نظر کرد در هر یکی همین شکل گفتند و ازان بگشتند بعد ازان
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که انبیا بعد از اظهار نبوت و پیش از اظهار نبوت
از شرک معصوم اند در هر دو حال عارف ترین مردمان اند بخداوند در همین قصه این لازم
می آید که پیش از اظهار نبوت ایشان را نعوذ بالله منها معرفت بخداوند نبود و اینچنین نیست
بلکه ایشان بتعریض گفته اند نه بتردید و شک هم ازینجا گفته اند که قصه ها نباید شنید مگر
آنکس که بر اصول و قانون علم کلام واقف باشد او را شنیدن جایز است زیرا که
او جدا کند که این موافق کتاب و سنت است و این مخالف است که تا اگر نداند
و بشنود و این موافق کتاب و سنت نباشد و بران عقیده کند بر خلاف عقیده
کرده باشد ازین جهت بیشتر قصه ها میگویند و آن موافق باصول دین نمی آید

بعده فرمود که آن قصه که در محلی مهتر ابراهیم خلیل علیه السلام مر سنگوصه خود را گفته است
هذه اختی آن نیز متعریض گفته اند مراد ایشان این بود که خواهر من است در دین
و راست است و دیگر آنکه چون مینموده اند که باز گردند برای شکستن بتان گفتند
انی سقیم که من بیمارم و در حال تندرست بوده اند لیکن مقصود ایشان ازین که گفته اند
آن بود که بنی آدم از اندکی مرض خالی نبوده اگرچه در حال پیدا نبود و یا خود مقصود ایشان
آن بود که من بیمار خواهم که هر کرا مرضی باشد بیمار شدنی باشد بالقطع و اصل اینست که
الکاین قدر موجود است پس گوئی موجود بود و آن قصه در انجیل عیسی پیغمبر علیه السلام شمعون
و یحیی بن زید را بانطاکیه برای دعوت کردن فرستاد و دعوت کردند و قصه مطول است
الغرض ایشان را بفرستند و آشکارا دعوت کردند و خلق اجابت نکرد آخر بسنجانیدند و
ایشان را بزندان کردند حق تعالی قولس را فرمان داد تا برود و ایشان را از زندان
بیرون آرد و بدعوت بایشان باز شود و قولس بیاید روی اهل شهر و ملک در بتخانه کرد
آمده بودند قولس بهت ایشان شد در بتخانه رفت و بحرمت و جهد در عبادت باستاد
و حق را نماز میکرد ملک از حرمت او در تعجب بماند گفت کسی بر بن حرمت و جهد
بتان را عبادت نکرده است تا مرخود بخواند و قربت داد چنان شد که قولس کار ملک
ساختن گرفت روزی با ملک گفت شنیده ام دوش مرد که ترا در دین دیگر دعوت
میکردند و در زندان کرده سخت دلیری کرده اند بخوان ایشان را تا سخن ایشان
بشنوم ایشان را از زندان بیاوردند قولس گفت خدای شما تواند که خلقی
تو آفریند و مرده را زنده کند چنانکه ما به بینیم گفتند آری قولس دست بر سر
نهاد و گفت میدانند که چه میگویند من کسی را ندانم از خلق بر روی زمین که مرده را

زنده گرداند و من ازین کار عاجزم روی بملک آورد و گفت مینماند نزدیک ایشان حقے و علمے هست اکنون تو بتان خود را که ایشان را می پرستے بگو تا ایشان خلقے نو آفرینند و مرده را زنده گردانند تا این عزت و شرف ترا و بتان ترا باشد ملک گفت تو میدانی که ایشان مرده اند نتوانند و نه بینند و نشنوند فولس بشمعون و یحی روی آورد و گفت بیارید آنچه دعوی کرده آید و غلام را نابینا و مرده که از هفت روز مرده بود بیاوردند گفتند غلام را بینا گردانید و مرده را زنده گردانید ایشان هر دو دو حدقه از خاک ساختند و با آب دهن تر کردند و بر هر دو چشم غلام انداختند و دعا کردند در حال حدقه گشت و غلام دیدن گرفت و دعا کردند حق تعالے بدعا ایشان مرده را زنده گردانید بعده فولس حال خویش بشمعون و یحی آشکارا کرد و ملک را و قوم را دعوت کرد بندگی مخدوم عظمه الله چون بر نجران رسید فرمود انیک از فولس بروجه تعریض تلبیس بود که درین خانه رفت و بعبادت خدای باستاد و ایشان گمان بردند که بت را می پرستد و این کلمات که بر ایشان گفت همه تلبیس و تعریض بود۔

باب سی و ششم در ذکر حقیقت انسانیت و روح و دل و نفس و تکریم البشر و آنچه بمناسب آنست

ذکرے در ادراک حقیقت انسانیت افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که حقیقت ماهو الانسانیت کما هو کسی در نیافت و هر که درین باب چیزے نبشت و گفت آن از اوصاف و اخلاق آن نبشت نه از عین آن یعنی نه از حقیقت آن که چه چیز است اما اینچنین هست که از صفتے

بصفتے میرود و در ہر صفتے صد ہزار عجائب و غرائب پدید می آید و اگر خود
دران نظر میکند این آب و خاک چیست و اگر خود از جاے دیگر است پس اینجا
چہ کند و این آب و خاک را با این چہ نسبت پیش حیرانی و سرگردانی پیش می آید
و اگر گوید ہمہ از دست کافر شود بدین جبر لازم آید ہمہ سرگردانی ست و اگر ہمہ از
آب و خاک داند انہم کفر است کہ اینجا قدر لازم آید و اگر کسی را مینمایند و کشفے
میکنند پس او درمیان نہ او چہ داند کہ چہ دید حیرانی پیش نیست بندگی مخدوم اعظم
چون بر نیخرف رسید این بیت بر زبان دربار راند بیت

انچہ من دیدم نیارم گفت باز زین عجائب تر نیفتد ہیچ راز

و فرمود چنانچہ پروانہ تا گرد بر گرد شمع میگردد از و بیخبر است چون خود را بر شمع زد
پروانہ کجا ماند و از و نشان کہ گوید و در مکتوبات عین القضات چندین جا
نبشتہ است کہ مرد چنین و چنین شد تا عارف شد چون بدینجا رسید نے نشان
شد و اگر از و نشان پرسند کہ چہ شد گویند نہنگے فرو برد اگر کسی از وے
نشان گوید گویند ضال من الضلال و اگر کسی از وی عبارت کند گویند
اعمی من العمیان بندگی مخدوم چون بر نیخرف رسید این دو مثنوی بر
زبان شکر فشان خود راند۔

مثنویات

مرد حیران چون رسد در جایگاہ — در تحیر ماندہ و گم کردہ راہ
ہر چہ زد توحید بر جانش رقم — جملہ گم گردد از و او نیز ہم

بعدہ فرمود کہ از اینجا باید کہ کسی اتحاد و حلول فہم نکند و خیال کژ نبرد
و این بیت بر لفظ مبارک راند بیت خیال کژ مبر اینجا دلشناس

هر انکو در خدا گم شد خدا نیست فکر ے در روح افتاد

بندگی مخدوم عظمه الله فرمود و نصیر الدین برادر مهتر مولانا نظام الدین امروز اینجا آمده بود پرسید که در زیارت بوده ایم میان متعلمان این بحث بود العالم اسم لما سوی الله و تقسیم عالم بر سه وجه کرده است که جوهر و جسم و عرض و روح از کدام قسم باشد اکنون این سوال چه فایده دارد همه کارهای دین راست شد همین مسئله روح مشکل مانده است و بحث در چیزیکه در کیفیت در آید بکنند اما چیزیکه در کیفیت در نیاید در آن چه بحث کنند بعده فرمود کسیکه قایل برین نیست که روح جوهر است بر قول او جوهر باشد و کسیکه قایل بجسم است بر قول او جسم است و هر کسی تحقیق و تعیین کرده نگفته است لیکن استدلالے کرده اند که ازان استدلال این می آید که جوهر باشد چنانکه در قبول توبه در حالت نزع حدیثے است که قال علیه السلام ان الله یقبل التوبة عن عبده حتی یغرغر یعنی تا جان بحنجب حلق رسد یعنی توبه بنده مومن قبول است تا جان او بحلق رسد ازینجا استدلال کرده کسی گفت جوهر است و کسی گفت جسم است زیرا که تا جوهر و جسم نباشد از جای نقل نکند همبرین طریق هر کسی استدلالے کرده است چیزے چیزے گفته اما کیفیت و ماهیت و حقیقت آن محمد رسول الله نگفت جز آنکه فرمان آمد قل الروح من امر ربی دیگرے خود از کجا برآید و آنچه از بعضی متصوفه در باب روح گفته اند بیان بزرگی روح کرده اند نه بیان حقیقت وے چنانکه امام غزالی رحمه الله گفت لطیفه ربانیه حاملة مدرکة -

قالب را از بینی حظے و نصیبے نیست محبت و معرفت خاصہ ارواح است
قالب چہ داند کہ محبت و معرفت چیست و امروز بیکدیگر کہ محبت و معرفت میان
آدمیان است از انجاست کہ چون در روز میثاق حق تعالے ذریات آدم را
صلوات اللہ علیہ صورت زنبوران زر از پشت مبارک ایشان پیدا آورد و با
ایشان خطاب است کرد و در آنروز میان ایشان یکدگر ملاقات افتاد چنانکہ اینجا
بمشاہدہ و بطریقے و بنوعے ملاقات ہمران جہت در میان ایشان محبت و معرفت
پیدا می آید یکی را دران روز مشاہدہ تمام بایکے افتاد امروز میان ایشان محبت
و معرفت تمامی می شود و اگر کسی را کہ ملاقات مجرد بود امروز بدان اندازہ پیدا می آید
و کسی را بنوعے و بطریقے ملاقات شدہ است ہمبران مقدار اینجا پیدا می آید و با
کسی خود اصل ملاقاتے و مشاہدے بنوعے و بطریقے نیفتاد امروز با او اصلا محبت
و معرفت نیست بیچارہ غرض داشت کہ قلب المومنین عرش اللہ از کجا دل مومن را
عرش میگویند بندگی مخدوم علیہ الرحمہ فرمود کہ گفتہ اند ازان جہت کہ احکام حضرت
اول در دل مومن پدید می آید و از اینجا در اعضای ظاہر میشود چنانکہ صورت ہر
چیزے اول در عرش ظاہر میشود از انجا در ملک و ملکوت پدید می آید
برین نسبت قلب مومن را عرش میخوانند جواب دوم برین طریق
ہم گوئیم کہ دل مومن عرش خداوند است بحکم وسعت و محل معرفت
چنانکہ در عالم مخلوقات ہیچ مخلوقے و مصنوعے وسیع و رفیع تر از عرش
نیست دل مومن نیز ہمچنین ست و از اینجاست کہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم
فرمودہ حاکیا عن اللہ تعالے لا یسعنی سمائی ولا ارضی ولکن یسعنی قلب

عبدی المومن آسمان طاقت نیاورد زمین طاقت نداشت دل
بندہ مومن بود کہ بار معرفت نا کشید و در حق عرش فرمود الرحمن علی العرش
استوی چنانکہ بار استواء ما هو المراد بالاستواء عند الله جز عرش
دیگر نکشید ہمچنان بار معرفت جز دل مومن دیگر نکشید پس ہر آئینہ بدینمعنی عرش باشد
بیچارہ عرض داشت کہ بر جواب دل وارد میشود کہ ظہور احکام چنانکہ از دل مومن بر
اعضاء او میباشد از دل کافر ہم در اعضای ظہور میشود این تخصیص را چہ فایدہ
کہ قلب المومن بیت الله مخدوم عظم الله فرمود کہ کافر را اگر دل ہست صورۃً اما
معنیً نیست لقوۃ المقصود از اشارت این آیت ان فی ذالک ذکری لمن کان له
قلب سلیم و آن دل مومن ہست و از ظہور احکام این لازم می آید کہ دل بود حقیقۃً زیرا کہ
در حیوانات دیگر ہم ہست مع ہذا دل نیست و لہذا در حق کافران این آیت فرمود کہ
اولئک کالانعام بل ہم اضل جواب دیگر بر نہج طریق ہم گوئیم کہ تخصیص شرفی
باشد چنانکہ گفت رب العرش العظیم اگرچہ رب ہمہ چیز اوست رب العرش گفت
برای شرف عرش را بر جسمانیات دیگر مولانا اکرم الدین عرض داشت اگر وقتے
اندیشہ مرگ یا اندیشہ امرے از امور آخرت در دل پیدا می آید اگر مردم از زمان
بہ تکلف بجز دیگر مشغول نمی شود نزدیک بہلاکت می شود از کجاست بندگی
مخدوم عظم الله فرمود کہ قوت فرو خوردن ہنوز نشدہ است و این از تنگی
دل ہست و انشراح دل ہنوز حاصل نشدہ است و اگر انشراح دل کسی را حاصل
میشود ہر چہ پیدا می آید اگرچہ ہزار گان می باشد ہمہ فرو میخورد و وسعت دل از
انہاست اگر لوح و کرسی و عرش ہمہ آنرا عظیم میدانند اگر وسعت دل حاصل شود

و دران در آرند ذره نماید بندگی مخدوم عظمه الله چون بر بیخرف رسید در صفت
و بزرگی دل این رباعی بزربان مبارک راند **رباعی** بستم کمر عشق بنام دل خویش
بردم بر دلبر پیام دل خویش + حاصل کردم مراد کام دل خویش + ای من
زمیان جان غلام دل خویش + و نیز یاد مرگ ازانهاست که عضاء و جوارح
از حرکت بماند چنانکه از ابن شیرین نقل است که هرگاه که پیش وی ذکر مرگ کردندی
چندگاه اعضاء و جوارح او از حرکت بماندی و از عیسی پیغمبر علیه السلام نقل است
هرگاه که پیش وی کسی ذکر مرگ کردی از اندام مبارکش خون چکیدی و با این
دشواری که مرگ راست طایفه از ارباب سلوک باشند ایشان را جز مرگ آرزوی
دیگر نمانده باشد شب و روز منتظر ان تا کی رسد همدرین محل این دو مثنوی
خواند **مثنویات** گر نرا رائی مشورت برگ است پیر نخته درین
جهان مرگ است چون ازین دامگاه آهرمن جان بیزند و خاک بر سر و تن
باز مولانا کریم الدین عرضه داشت که اگر اندیشه جلال و عظمت در آید انرا سعنه
دل تواند که فرو خورد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که خبر تواند از بیخانستی
و بیهوشی است از هوش میرود و از هیچ چیز خبر نه بندگی مخدوم چون بر بیخرف رسید
بر لفظ مبارک راند جبارے و سکارے لا یسلمون و لا انصارے اشارت
بدین است یعنی مستان و حیران شدگان نه مسلمانان نه نصرانیان و این
بیت بر خواند **بیت** نه ملک انجا نه درویشی نه پیوندست و نه خویشی
نه کیشے و نه تی کیشے سخن فی الجمله مضمرین بعده هم خود وارد فرمود و گفت که معنی
این سخن چگونه آید که نه مومن و نه کافر و حال همین پیش نیست تا بنده مکلف در

در دار دنیاست مومن بود یا کافر جواب هم خود فرمود که تکالیف عاشقان
دیگر است و تکالیف عاقلان دیگر است و انجا که آفتاب عشق طلوع نمود ستارهٔ
عقل لابد است که ناپدید گشت و منزل امر و نهی جز خانهٔ عقل نیست بندگی مخدوم
عظم الله چون برین حرف رسید این دو بیت بر زبان مبارک راند بیت
عقل را با عشق زور و پنجه نیست ✤ احتمال از ما توانی میکند ✤ مست مے
عشق را عیب مکن سعدیا ✤ مست بفتی تو نیز کرهم ازین می چشی ✤ بیچاره عرض
داشت اگر اینجا کسی شاهد طلبد چه گویم مخدوم عظمه الله فرمود که اینجا اگر کسی
شاهدی خواهد پس بسنده است که از حضرت رسالت منقول است که فرمود
یا ابابکر اشرکنی فی بلال فقال یا محمد لیس الله شریک ودیگر صدیق اکبر
چون شام میرفت بلال را گفت تو در مدینه باش بلال گفت اگر از بهر خدا مرا
آزاد کرده ترا با من چه شمار پس اگر این فضولی اینجا بودی ضرورت ست که
گفتی فرمان خلیفه واجب ست و فرمان رسول واجب است ای نادان گوبلال
را این سود داشتی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم خود گفتی همدرین محل این
مثنوی بر زبان شکرفشان خود راند مثنوی

ناتو باشی نیک و بدانجا بود ✤ چون تو کم گشتی همه سودا بود

ذکری در تکریم آدمی افتاد عزیزی عرضداشت و لقد کرمنا بنی آدم در تحت این
کفار بم داخل اند یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که صورتا و خلقتا داخل اند
و این تکرمه تکرمه صورت و خلقت ست نه تکرمه درجه و مرتبت سبحان الله
در بیست و ده هزار عالم یکی را بر چندین هزار فضل دادند باز عرضداشت که بر ملک

این بیان بزرگی شان او ست نه بیان ماهیت او همچنین اقوال بزرگان دیگر
ارسطاطالیس حکیم در آغاز کتابی که آنرا الهیات میگویند آورده است که هر که خواهد
در معرفت الوهیت شروع کند پس گو خود را فطرتی دیگر حاصل کند و امام فخر الدین
رازی رحمة الله گفته است که آن سخنی است موافق وحی و نبوت که حق مراتب
تن را ذکر کرده است ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طین و چون کار
بتعلق روح بتن رسید گفت ثم انشاناه خلقا اخر و این چون تنبیه است
بر آنکه کیفیت تعلق روح بتن بر قانون کشتن نطفه از جای بجای نیست
بلکه این نوع دیگر است بخلاف انواع دیگر که پیش رفته است پس بدین سبب
گفت ثم انشاناه خلقا آخر پس همچنین مردم چون تامل کند در اجرام سفلی
و علوی و تامل کند در صفات آن مر او را قانونی بود پس چون خواهد
که نقل کند از آن بسوی معرفت ربوبیت واجبست که حاصل کند برای
خود را فطرتی دیگر و طریقی دیگر و عقلی دیگر بخلاف آن عقل که بر ان معرفت
جسمانیت کرده است پس از اینجا معلوم میشود که برای معرفت روح را عقلی باید دیگر و طریقی
باید دیگر و آن در عالم مکاشفه تواند بود و امام غزالی رحمة الله علیه در تاویل این
حدیث که گفت ان الله خلق ادم علی صورته آورده است ای نسبة ذات آدم
مع جدة کینونة الله تعالی مع العالم لا خارجا منه ولا داخلا فیه لا متصلا به ولا
منفصلا عنه وان کان موثرا فیه من حیث التصرف والتدبیر اگرچه موثر است
در وی تصرف کردن و تدبیر کردن این نیز بیان بزرگی شان روح است اما انچه اعتقاد
سنت و جماعت بر آنست که حق تعالی ما را از روح خبر داد و کیفیت و حقیقت وی نیان کرد

پس بدانچه حق تعالی خبر داد آنرا اثبات کنیم و ایمان آریم که روح است و به
کیفیت و حقیقت وی مشغول نشویم که چیست تا عمل برین امر باشد که لا نعلم
ما لم یعلمنا الله تعالی باز در محلی دیگر هم در مجلس شریف ذکر روح و نفس و قالب
افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که قلب محل تصرفات و احکام روح است
جمله اوامر و نواهی او در گوشت برکاله که آنرا دل میگویند پدید می آید پس از انجا در جوارح منتشر میشود بعده
بر لفظ مبارک راند که روح است و نفس است و درمیان قلب منقلب هر جا بینی که غالب می آید دل
هم بدان جانب میگردد اگر صفت روح غالب میشود نفس مغلوب می آید دل بجانب روح میگردد و همچنین
اگر نفس غالب میشود و صفت روح مغلوب می آید دل بجانب نفس میگردد و از بجا
که ویرا قلب میگویند یعنی گردنده و اینهم گفته اند که نفس معنی است در قالب کالروح
و قلب هم معنی است در قالب موضوع است کالروح درین میان مبارک قصوری
عرض داشت که صفتی است یا معنی است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود اگرچه
صفت است اما در مثل این چیز معنی گویند زیرا که صورت است و معنی است و
هرچه محسوسات است و بحس دریافته میشود آن از عالم صور است و هرچه محسوسات
است و بحس دریافته نمی شود و بعقل دریابند آن از عالم معنی است و نفس
و روح و قلب از انهاست که بحس ظاهر دریافته نمی شود پس از عالم معنی باشد
و قول دیگر انست که معنی است و لطیفه از عالم الهی علمه و مدرکه در قلب البشر
هم ازان یک معنی نفس و روح و دل عبارت میکنند تقریر آن این بود که
از روی تحقیق معنی واحد است اگرچه مسما است باسماء مختلفه و همچنین جایز است
که شی واحد مسمی باشد باسماء مختلفه لکثرة معانیه چنانکه سوره فاتحه سوره

واحد است مع هذا اسما است باسماء مختلفه لکثرة معانیه ولیکن حقیقت آنرا کسی در
نیافت اما آنچه در بیان آن همه نبشته اند که روح اینچنین ست ونفس چنین است
ودل چنین ست اخبار از اوصاف آن هریکی ست نه از حقیقت آن بعده فرمود که امام
فخر الدین رازی رحمه الله آورده است که نفس از روی لغت بر وجوه است یکی ازان تن
ست چنانکه خداوند عزوجل گفت کل نفس ذائقة الموت ودوم خون است
چنانکه گویند این حیوان نفس سائل است یعنی خون روانست وسیوم روح است
چنانکه حق تعالے گفت یا ایها النفس المطمئنة ارجعی الی ربک
چهارم عقل است چنانکه حق تعالے گفت الله یتوفی الانفس حین موتها
پنجم ذات شئے وعین اوست چنانکه حق تعالی گفت وما یخدعون الا
انفسهم ودیگر گفت ولکن ظلمتم انفسکم مبارک قصوری عرضه داشت
که ذات را روح میگویند وروح جوهر وجسم نیست ولفظ ذات بران افتاد
بندگی مخدوم عظمه الله وموده که ذات میگویند ازان هستی مراد میدارند
نه جوهر وجسم واین چند لفظ است که بر هستی اطلاق کنند عین وشئی ووجود
ذات ونفس بعده فرموده که در علم طبعی وریاضی بر طریق دیگر آورده است
وآن خوب می آید که لفظ انسانیت شئے واحد است قابل جمیع صفات
است ومحلی که موصوف بصفتے میشود برحسب آن نام می یابد وقتے بصفتے موصوف شد روح
نام یافت وقتی بصفتے موصوف گشت دل نام یافت وقتی بصفتے موصوف شد نفس نام
یافت وقتے بعقل وقتے بعلم وقتے بجهل واز اختلاف آسامی اختلاف
مسمی لازم نیاید روا باشد که یک ذات را ده وبیست نام باشد اما اینکه

و علم ریاضی و طبعی برین وجه نبشته است ظنی ست باجتهاد خود از صفای عقل
استخراج کرده اند و گفته اند و لے اعتماد برین نمی توان کرد زیرا که در کتاب و سنت
همچنین طریق نیامده است و برین تقریر خلافی در کتاب و سنت هم نمی آید بندگی
مخدوم چون برین حرف رسید فرمود که اصل درینباب آنست که هر چیز که در کتاب حکما و
فلاسفه در عقلیات مذکور است بر سه نوع علیت اول آنست که موافق کتاب و سنت است
قبول آن ضروری است و انجا رد نباید کرد و نوع دوم آنست که مخالف کتاب و سنت
است اینجا جز رد دیگر نیست و نوع سوم آنست که نه مخالف کتاب و سنت است
و نه موافق اینجا چنانکه رد مضر نیست قبول هم مضر نیست پس ازینجا در عقلیات انچه
ایشان نوشته اند علے الاطلاق رد نباید کرد و علے الاطلاق قبول هم نباید کرد
هر که برین اصل عالم نبود او را از مطالعه کتاب ایشان باید که منع کنند زیرا که او همه
را علی الاطلاق یا قبول خواهد کرد و بنا بران معقولے که در کتاب ایشانست
موافق کتاب و سنت باید اعتقاد برین کند که هم از ایشان صواب است
و این زیان دارد و بار دو خواهد کرد و بنا بر آنکه معقولے که در کتاب ایشان
باید که مخالف کتاب و سنت است اعتقاد کند هر چه ایشان گفته اند همه
باطل است و این نیز زیان دارد خواجه محمود عوض متصرف خطه بهار در
دوم روز از نقل والده بزرگوار مخدوم عظمه الله در مجلس شریف حاضر
بود عرض داشت که بعد از نقل میان قالب و روح معرفت و محبت یکدیگر هست
چنانکه در حال حیات میان قالب بود بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که آرے هست معرفت محبت یکدیگر میان ارواح بیش هست

که بر ملک هم فاضل اند فرمود که این مسئله مختلف است بعضے مطلق بشر را فاضل بر ملک
گویند و بعضے فضل نمی کنند اما مشائخ جهم الله درین ساکت اند نه ملک را بر بشر
فضل میگویند نه بشر را بر ملک ایشان این میگویند الفضل لمن فضله الله تعالے
بالجوهر و لا بالعمل کسے بر کسے بزرگی ندارد نه بجوهر و نه بعمل اگر بجوهر بودی اول
ابلیس را بر آدم صلوات الله علیه فضل بودے زیرا چه ابلیس از جوهر آتش است
و آدم از جوهر خاک و جوهر آتش لابد که فاضلتر از جوهر خاک است که او نورانی
و خاک ظلماتی هم بنا آدم را بر و فضل دادند و اگر بعمل کسے را بر کسے فضل بودے
پس بایستے که امم ماضیه بر بین امت فضل بودے زیرا چه در امم ماضیه هر یکی هزار هزار
سال یا نهصد گان عمر داشتند و میتوان دانست که ایشان در مدت عمر خود چه طاعت
و عبادت کرده باشند با این هم این امت را که بست و سی سال عمر دارند بر ایشان فضل
دادند پس دانستیم که فضل کسیرا بر کسی نیست نه بعمل و نه بجوهر پس چنانچه ایشان
میگویند همچنان ست که الفضل لمن فضل الله پس هیچ کس را بر کسی فضل نیست نه بجوهر
و نه بعمل نه باصل و نه بانسل بست تنکه را غلامی است که بادشاه شده است و بر
چندین خواجگان او را فضل داده اند و سگی است که او را بر چندین خلق فضل
داده اند مولانا کریم الدین عرضه داشت که فضل در آخرت هم پیدا شود بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود که در آخرت هم آرے غلامی را بینی که چندین مرتبه او را باشد
که خواجگان را نباشد و زنے را بینی که چندان فضل باشد که صد هزار مردان گرد
بر گرد او بر سند بندگی مخدوم عظمه الله چون بر بین حرف رسید این آیت
بر زبان مبارک راند که والله یختص برحمته من یشاء هر که را خواست

او باشد فضل او را باشد و الله اعلم بالصواب ـ

باب سی و هفتم در ذکر قضا و قدر

ذکرے در قضا و قدر افتاد بندگی مخدوم متع الله المسلمین بطول بقایه فرمود که قضا و قدر هر دو حکم باریتعالے است اما قضا حکمی مجمل است و قدر حکمے مفصل یعنی قدر عبارت است از ترتیب بعضی اسباب بر بعضی و برای توضیح این معنی شش خط بانگشت شهادت بدست راست پیش خود بر زمین کشید و بران خطها اشارت فرمود که این سبب بدین اسباب مترتب است و این سبب بدین اسباب مترتب است و این سبب بدین اسباب مترتب است بعد از انکه این همه اسباب بر یکدیگر مترتب شد حکمے از ان پیدا می آید این را قدر گویند حق تعالی قادر است که آن حکم را که از ترتیب چندین اسباب پیدا آوردی بی آن همه پیدا آوردی پس سبب چه بود و حکمت درین چیست تا چندین اسباب بر یکدیگر مترتب نشد حکمے پیدا نیامد و یکے را ایمان حکم کرد و دیگرے را کفر حکم کرد بر یکے داعیه خیر مسلط گردانید تا خیر در وجود آید و بر یکے داعیه شر مسلط گردانید تا شر از وے در وجود می آید خیر بیافرید و اسباب آن بیافرید و بر آن اهل پیدا آورد و شر بیافرید و اسباب آن بیافرید و اهل آن پیدا آورد بعده این کلمات بر لفظ مبارک راند ان الله تعالی خلق الجنة و خلق اهلا لها و امر بعمل اهل الجنة شاء ام ابی و خلق النار و خلق اهلا لها و الکافرون بعمل عمل اهل النار شاء ام ابی و القدر یسوق کل واحد بحکم القضاء الاصلی الی ما خلق له و این دو مثنوی هم بعد تمام این کلمات بخواند مثنویات

عالمش را نه کفر دان و نه دین	صفتش را نه آن شناس و نه این
کاف و نون نیست جز نوشته ما	چیستکن سرعت نفوذ قضا

بعده فرمود که هر دو نیک و هر دو مخلوق و هر دو فرزند آدم و هر دو را یک صورت و هر یکے نبوده و افعال و اعمال ایشان نبود و یکے که مخصوص بایمان شد و یکے که مخصوص بکفر شد حق تعالے را درین چه حکمت بود و چه مناسب پیدا آمد میان ایشان که بدان مناسبت هر یکے بر حکمے مخصوص گشت چنانکه محمد رسول الله را با علے علیین بر آورد و ندا و نبوده و طاعتے از وی نبوده و ان دیگر را یعنی ابوجهل را با سفل السافلین فرو برد و ندا و نبوده و خلافی از وی نبود چرا آن مخصوص بدان آمد و این بدین ادراک این حکمت و این مناسبت پوشیده است اینک سر قضا و قدر همین ست اینست که گفت **مثنویات**

این همه علم جسم مختصر است	علم رفتن براه حق دگر است

بعده فرمود که عین القضات جائے دگر کرده است که بسر کار این حدیث رسیدن نه کار تست آن روز که شرکتے می بست میان آب و خاک گفتند کاری بآن در پیش است که نه آن کار شماست و دریات افگندیم زینهار تا نشوی و نه کار تست در دریا تر شدن و این ترا عذر نه که در دریا چون تر نباشم اگر خوشت نیاید دیوار نزدیک است سر در نه دیوار القیته فی البحر مسدود او قال الحذر الحذر ان تقبل فی الماء اینک همه عقل اینجا گم است و همه علم اینجا ناپدید است همدرین محل این دو مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنویات** گه ز پیش کعبه خارت می نهد گه درون دیبا بت نامی مد

مرد را این درد در خون افگند	سر نگون از پرده بیرون افگند

و فرمود که این سر در عالم معامله روشن نشود تا در عالم مکاشفه نرسد چون بنور مکاشفه رسد عقل بدان نور منور شود و مناسبت و سبب هر یکی که مخصوص بحکمتی شده است دریابد و همین عقل پیش از مکاشفه در عالم معامله چون محجوب بود نمی توانست رسید و محال گونه می پنداشت که چه مناسبت است که بدان یکی بحکمی مخصوص میشود بعد ازان که بنور مکاشفه منور میشود آن مناسبت را درمی یابد و حکم میکند که حکم خود همچنین باستی و اگر جز این بودی حکمت آنگاه در آن بودی که فعل حکیم خالی از حکمت نیست و پیش از مکاشفه و بعد از مکاشفه نزدیک عقل حکم بر یکسان است تغیری و اختلافی در وی نیست همین مقدار است که در مکاشفه عقل را زیادت وضوح پیدا می آید که پیش ازان نبود نه آنکه غیر آن می بیند که عقیده و ایمان او بدان بود این هرگز نباشد زیرا که عقل حجت است من حجج الله تعالی و در حجت خدای تناقض روا نیست بعد این مثنویات بر زبان درفشان راند

مثنوی

از تو تا دوست نیست راه دراز

ره تو ئی پای نه براه نیاز	تا به بینی ز دیده ملکوت
خط ذی الملک خطبهٔ ملکوت	شیخ سعد الدین عرضداشت

که پیش از مکاشفه عقل کجا حکم میکرد بدین بلکه او را این خبری نماید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که پیش ازین نیز بدین حکم کرده بود که این فعل حکیم است و فعل حکیم خالی از حکمت نه اما همین پیش نیست که جهت آن حکمت بیند است آن نیز همان بداند است و در وی تغیری نیست پس تناقض نباشد

تناقض انگاه آید که آنزمان حکم او دیگر بود و این زمان دیگر است و این را در شاهد
مثال است چنانکه در وقت صبح آدمی در جایگاهی نشسته باشد نظر من بر وی افتد از
روشنائی صبح حقیقت میدانم که آن آدمی است و دران هیچ شک و شبهه مرا نماند مگر انکه چون
روشنائی صبح تمام فرا نمیگیرد صورت او و شکل او و رنگ او که سیاه است یا سرخ است یا زرد است
بر من پوشیده بماند بعد آنکه آفتاب طالع شد شعاع او جمله عالم فرا گرفت همان
آدمی که در وقت صبح معلوم من بود که این آدمیست و دران شکی و شبهه نیست رنگ او و صورت
بر من تمام ظاهر شد پس معلوم شد که این همه از طلوع آفتاب است پس بعد از طلوع آفتاب آدمی همانست که من دیدم بعینه بی تغیر و اختلاف در و
مگر آنکه بعد از طلوع آفتاب بر من زیادت وضوحی شد که قبل نبود و نظیر مکاشفه
و مشاهده در جمله معتقدات همین است بعد فرمود که مسئله قضا و قدر همه حیرت
است نظر کردن دران همانست حیرت پدید آمدن جمله علمها درین مسئله تجهل
بدل میشود اگر دانش جمله جهان در یکنفس جمع شده است ناگاه تاملی در سر
قضا و قدر کرد تامل دران کردن همانست و آن جمله دانش بر باد دادن همان
و فرمود که یکی بطاعت مخصوص شد بچه شد و یکی بمعصیت مخصوص شد بچه شد یکی
مومن شد این که مومن شد بچه شد دیگری که کافر شد اینکه کافر شد بچه شد
یکی را خواندند اگر می آید بر سر میزند که برای چه می آئی اگر نمی آید میزنند که برای
چه ماندی اگر چیزی بخواهد گویند خواست ما است اگر گناهی کند و گوید
خداوندا تو خواستی که خواست خواست تست این شنوند کسیکه معصیت کرد
و بخواست او کرد پس عذاب چرا است و اگر کسی طاعت آورد بخواست او
آورد منت بروی چه نظر درین همه اگر میکنند همه سرگردانی و حیرانی پیش

می آید و همه علمها اینجا برباد میشود زیرا که کار علم همین چون و چراست که آن چونست و این چراست و درین مسئله چون و چرا هر دو نه پس علم درین چه کند بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این رباعی بخواند رباعی

اندر طلب عشق چو مردانه شدیم	اول قدم از وجود بیگانه شدیم
او علم نمی شنید لب بر بستم	او عقل نمی خرید دیوانه شدیم

السلام

و فرمود که در یک مکتوب عین القضاة دیدم این آیت که در حق رسول علیه است و لو شینا لذهبن بالذی اوحینا آورده است و در زیر این نوشته است که چه کنی در خانه قاضی ام بری بعده بر لفظ مبارک راند- بیت

این کار را زان فتاد مشکل +	معشوقه غنی و ما گدائیم

و فرمود که اهل معرفت چون بحکم نظر کنند همه راست یابند از امر و نهی دیدن است که کژی می آید و جائی نبشته دیده ام که بر جمال قضا و قدر شیطان خالی است یعنی هر چه میشود بقضا و قدر میشود و با این بهم نظر بران نمی افتد اول نظر همه بر شیطان می افتد که شیطان چنین کرد و چنین وسوسه داد چنانکه اگر خالی بر جمال یکی ست شیطان خال و جمال قضا و قدر است نظر اول هم بر خال می افتد شیطان را خال جمال قضا و قدر بدینمعنی گفته است بعده فرمود که خیر و شر و طاعت و معصیت و کفر و ایمان همه بتخلیق و تقدیر حق تعالی است الا هیچ کس را حجت نشود که چون با اختیار و تقدیر حق است پس از بنده همان آید که او خواست زیرا که حق تعالی فرموده است که حکم من بدانید و آنرا حجت سازید درین میان مولانا کریم الدین عرضه داشت که چرا حجت نباشد چون همه بمشیت حق است بنده همان اختیار خواهد کرد

بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که فرمانی است لا یسال عما یفعل
واین سخن تا آنرا ماست که کسی را اطلاع بر سر قضا و قدر نیفتاده است اما کسی که بر سر
قضا و قدر اطلاع یافت از و این سخن نیاید بلکه او گوید حق همین بود و چنان
بایست که شود که جز این خود حکمت نیست و ارباب قلوب و مکاشفه را اطلاع
بر سر قضا و قدر می افتد ایشان میدانند اما بر عوام خلق پوشیده اند زیرا چه
شرایط بسیار است برای احتمال انرا و فهم و ادراک آنرا که بر عقل ادراک آن
نتواند کرد مگر ارباب قلوب و مکاشفه که ایشان را اطلاع میدهند اما دیگر را
نه که عقل هر کسی انرا فهم نکند و فقنه خیر و بعده بر لفظ مبارک راند القدس سر الله فلا
تفشوه باز مولانا کریم الدین عرضه داشت که در قیامت همه را بر سر قضا و قدر اطلاع
دهند یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که انجا اطلاع افتد زیرا چه انجا ابتلا
بر میخیزد چنانکه اینجا خواص را اطلاع میدهند انجا عوام را هم اطلاع دهند اینجا
سبب ابتلا اطلاع نمیدادند ابتلا آنجا بر خاست بعد ازان فرمود اگر حق تعالی
حکمتی و سریکه در نیست پیدا کردی پس همه یکی میشدند و حق تعالی را نخواست
این بود که چندین انواع باشند و در مکتوبی از مکتوبات عین القضات دیدم
ام که انجا این حکایت آورده است که هر سالی دربازار بغداد جمیله هر امردی و
جوانان بنظاره در پی او میشدند و او در صومعه در رفتی و در بسته ماندی
آن جمیله را گفتند چیست این که جوانان در پی تو تماشا میدوند و تو در
صومعه میشوی و در می بندی پس اگر خود را یکبی نخواهی و این نمودن
چیست او جواب کرد که دوست میدارم که در جهان شوری و ماند ازم بندگی

مخدوم عظمه الله چون بر بیخرف رسید این بیت بر لفظ مبارک راند بیت

آن دهان بر نمک پیدا کردی بیچگونه	خنده کردی و شوری در جهان انداختی

و فرمود کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف مخلفت الخلق ان اعرف سیر اینمعنی است۔

باب سی و هشتم

در ذکر سعادت و شقاوت و علت و سبب آن ضیاء الدین پسر مولانا کریم الدین نقل کرده بود مولانا کریم الدین عرضداشت که بنده زاده هشیار رفت و علامه که مر اهل سعادت را وقت نقل ظاهر میشود آن در وی پیدا آمده بود و پیش ازان مرا از حال او انکارے آمدے که بیشتر وقت در نمازے و ذکرے نمیدیدم بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که سعادت معلول بطاعت و عبادت نیست چنانکه شقاوت معلول بمعصیت و خلاف نیست علت سعادت و شقاوت مشیت خداوند است پس اگرچه در یکی علامت اهل سعادت نباشد که آن طاعت و عبادت است اگر او را در ازل قسمت سعادت شده است ختم بر سعادت کنند طاعت و معصیت علامت سعادت و شقاوت بیش نیست امّا علة آن مشیت خداوند است و پس چنانکه گفتم بعد فرمود که در یکزمان شراب خوارے را اگر فضل کند آن دهد که هزار هزار زاهد را نبود که در تحت مشیت سعادت آمده باشد و زاهد را چنان گرداند که هیچ فاسقے را نبود اگر در تحت مشیت سعادت نبود و بوے را طوطی شکر خا کنند در یکزمان هزار هزار زنار را و ستار ها کند در یکزمان کارهاے خدا را چه عجب همدرین محل این بیت بر زبان مبارک راند و فرمود سر اینست که گفت

بیت از صومعه براند و بیگانه خواندش + در تبکده بیار و و گو بد که آشنا است

برنسبت ایمنی حکایت فرمود که نقل ست که وقتے حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم از جبرئیل صلوات الله علیه سوال کرد که یا اخی جبرئیل حال تو چگونه است فرمود که در خوف و خطرم چه دانم که در حق من همان رانده باشد که در حق ان بکر و همه ارباب معرفت و اهل مکاشفه را همین خوف ست که آنرا خوف سابق گویند چنانکه در وقتے گفت که هر کسے از فردا می ترسد و من از وی و بدین معنی امیر حسن را بیتی افتاده است و آن این ست **بیت** + خوف همه مردمان ز فردا ست

ما بیم ز حکم دیده داریم + قاضی اشرف الدین عرضه داشت

کسانیکه مامون العاقبته اند خوف ایشان از کجا آید **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که اصلے است ارباب بصیرت و اصحاب معرفت انه کبریا و جلال و عظمت خداوند چیزے دانند و بینند که دیگران بدان نرسند پس هرچند که ایشان مامون العاقبته باشند در مقابله آن نظر که ایشان راست این راگم کند چنانکه از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم نقل است که گفته اند یالیت رب محمدلم نخلق محمدا پس آن زمان در نیابد در نظر ایشان مگر همان خوف ایشان ازینجا خیزد و بمدرین محل دو مثنوی برخواند مثنوی

دل و عقل از جلال او تیره	تن و جان از کمال او خیره
هر که انجا رسید سر بنهد	عقل کانجا رسید پر بنهد

و دیگر بر آفات نفس و خطاء خویش نظر کنند حال خویش در میان آن فراموش کنند نقل است چون ابراهیم خلیل صلوات الله علیه خطاء خویش

یاد کردی بیهوش گشتی اضطراب دل وے از یک میل شنیده شدی جبرئیل صلوات الله علیه در رسید و گفت که حق تعالی ترا سلام میرساند و میگوید هل رایت خلیلا یخاف خلیله هرگز دیده و دست از دوست بتر سد خلیل جواب داد که یا اخی جبرئیل چون خطا و زلت خویش یاد کنم خلت خویش فراموش گردد و همدرین محل این بیت بر لفظ مبارک راند۔ **بیت**

گر بر وجود عاشق صادق نهند تیغ	بیند گناه خویش نه بیند خطا ر یار

پس ازینجا نیکو روشن شود که چون اهل امن سر قضا و قدر را یاد کنند و استغناء و نے نیازی آن حضرت از عالم و عالمیان مشاهده کنند و بعلتی افعال خداوند به بینند هرآئینه ایشانرا امن خویش فراموش گردد و بندگی مخدوم چون بر بن حرف رسید این بیت بر زبان مبارک راند بیت

هزار دل کنی از غم خراب و نبندیشی هزار جان بلب آری ز کس نداری باک

و ملایم این حکایت فرمود که در تفسیر آورده است که فردا در عرصات قیامت پیغمبران صلوات الله علیهم را خطاب در رسد که ماذا اجبتم چون فرمان ما بندگان رسانیدند شما را چه جواب دادند و او خود میداند با این هم که همه پیغمبران میدانند که امت هر کسے چه جواب داده است در بلیت و سیاست آنرو نه علم خود را همه گم کنند گویند لا علم لنا خداوندا ما را علم نیست بندگی مخدوم عظم الله چون بر بن حرف رسید این بیت بر لفظ مبارک راند۔

بیت هوشم نماند باکس انه یشام تو می پرس جائیکه حیرت آمد سمع و بصر نباشد

پس ازینجا روشن شد که اصحاب امن را خوف از کجا خیزد بعد ازان فرمود

که شقاوت اصل است و شقاوت فرع است که شقاوت اصلی کفر است و شقاوت فرعی معصیت است و دوری از حق هم مر اهل کفر راست و هم اهل معصیت را است اما بر تفاوت دوری کافر مطلق و مؤبد بحکم کفر و دوری عاصی موقت بر اندازه معصیت یعنی عاصی دور بود از رحمت مطیع نه از رحمت مطلق که بایمان نجات است دران عاصی با مطیع برابر است اما چون این ثابت شد که سعادت و شقاوت حکم ازلی است و علت آن مشیت خداوند چنانکه فرمود ولو شاء الله لجعلکم امة واحدة ولکن یضل من یشاء ویهدی من یشاء اگر امروز کسی که او از جمله اشقیا است هر چند بصفت سعد بود سلطان ازلی او را در عاقبت بصفت اشقیا گرداند چنانکه ابلیس و اگر کسی که او از جمله سعد است امروز هر چند بصفت اشقیا بود سلطان حکم ازلی او را در عاقبت بصفت سعد گرداند چنانکه سحره فرعون بندگی مخدوم عظمه الله چون بدین حرف رسید این دو مثنوی بر زبان مبارک راند مثنویات

رانندهٔ سابقت ندانم چیست	خواندهٔ خاتمت ندانم کیست
هر چه استاد در نوشته براند	طفل در مکتب آن تواند خواند

و این بران اصل است که عداوت و محبت خداوند ازلی است هر که را دوست است ازلاً و ابداً دوست است و با هر که دشمن است ازلاً و ابداً دشمن است تغیر و تبدل در صفت وی جائز نیست مولانا کریم الدین عرض داشت که اولیا بدانند که اهل سعادت کیست و اهل شقاوت کیست - بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بدانند از انجهت ایشانرا اسباب و علامت

سعادت و شقاوت از ملکی و ملکوتی در نظر آید از اینجا بر حکم جریان سنت الهی بداند
اهل سعادت ملکیست و اهل شقاوت کیست نه آنکه غیب دانند و تواند بود که حق
سبحانه تعالی ایشانرا بتعریف خویش معلوم گرداند قطعاً و در تمهیدات آورده است
که اهل سعادت و شقاوت هم در دنیا پیدا است اما لے در نظر اهل بصیرت و از بعضی
درویشان منقولست که در حق کافرے گفته اند که هذا ولی الله یعنی این دوست
خداست بعده فرمود اگرچه کسی را در حال اسباب مخالفت موجود است و او از
اهل سعادت است ارباب بصیرت دران اسباب ظاهر نکنند ایشان را همان
سبب سعادت در نظر آید از اینجا بدانند که از اهل سعادت است اما عوام خلق را
نظر بر ظاهر اسباب افتد از دیدن اسباب ظاهر حکم بران چیز کنند اسباب آنست
چنانکه خواجه فضیل بن عیاض رحمة الله علیه در اینجا پیش از توبه قطع طریق میکردند
و آن از اسباب شقاوت است در کاروانے که زنے بود ی آن کاروان را
خبر دندی و ازان هر که می ستدند نام او و نام شهر او در قلم می آوردند و چون
مال کسی می ستدند مقداری خرج او را باز میدادند پس در نظر ظاهر خلق همان آمدی
که قطع طریق میکردند و آن از اسباب شقاوت است امّا ارباب بصیرت میدانستند
که این همه اخلاق و اوصاف آخر از جائی است و ازان کسی است و ایشان از دیدن آن
اسباب ظاهر حکم نمیکردند بلکه آنچه خاصه اهل سعادت بودی ایشانرا در همان
نظر افتادی بعده بر لفظ مبارک راندند که اخلاق عجب چیزیست و لهذا حق سبحانه
تعالی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم را بر ین ستود که انک لعلی خلق عظیم
و خواجه واسطی رحمة الله گفته است که حق سبحانه تعالی صفت کرد پیغمبر را بخلق عظیم

زیرا که بدنیا و عقبی جوانمردی کرد و بسنده کرده بحق سبحانه تعالے۔

ذکرے درین افتاد که طاعت و معصیت علت سعادت و شقاوت نیست اما سبب هست یا نه **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که اهل تحقیق گفته اند چنانکه علت نیست سبب هم نیست اگرچه اهل ظاهر سبب میدارند اما محققان میگویند سبب این شناخته ایم که هر مسبب مقدم باشد و حکم بر سعادت و شقاوت بر هر کسے در ازل سابق شده است و طاعت و معصیت بنده وقتے که از دامروز پیدا شده است پس آنچه امروز از و پیدا شده است سبب چگونه تواند بود مر چیزے را که در ازل بود پس بدینوجه سبب هم نباشد نه طاعت کسی سبب سعادت تواند شد و نه معصیت کسی سبب شقاوت تواند شد

همدرین محل این بیت بر زبان مبارک راند۔ **بیت**

علتش را نه کفر دان و نه دین ۔۔۔ صفتش را نه آن شناس و نه این

اگر یکی تنها طاعت جمله جهان بیارد و در ازل او را بر شقاوت حکم شده است همان شقاوت نصیب او شود و اگر یکے معصیت جمله جهان بیارد و در ازل او را بر سعادت حکم شده است همان سعادت است نصیب او باین هم قانون هست آن شما را بگویم بحاضران مجلس اشارت کرد و فرمود در خاطر بدارید و آن آنست که اگرچه فعل بنده سبب سعادت و شقاوت نیست اما سنت الهی جاری بر نیست که در عقب سببے مسببے پیدا می آرد اگر کسی را می بیند که طاعت و عبادت حق ورزد و خلاف نمی کند بشناسید که او از اهل سعادت است بر حکم جریان سنت الهی

واگر کسی را بیند که معصیت و خلاف فرمان حق میکند بشناسید که او از اهل
شقاوت است بر حکم جریان سنت الهی و اشارت برین است که فرمود
کل میسر لما خلق له و باین هم قدرت بر خلاف این واقع است قدرت
آن دارد که یکی را با وجود طاعت و عبادت شقی گرداند و یکی را با وجود
خلاف و معصیت سعید گرداند و مر اهل طاعت را خوف هم ازینجا باقی میماند
اگرچه هزارگان طاعت و عبادت و کار نیک میکند چون قدرت بر خلاف
آن واقع است خوف باقی میماند اگرچه همچنان است که قدرت بر خلاف
آن واسع است لیکن درین عالم کار بر قدرت راندن کم است زیرا که این
عالم عالم حکمت و اسباب است و سنت جاری برین شده که در عقب سببی پیدا
می آید بیچاره عرضه داشت که ارباب بصیرت چنانکه سعادت دیگران بدانند بران
وجهه که بندگی مخدوم عظمه الله فرمود یعنی بجریان سنت الهی و یا بتعریف
الهی خود را هم بدانند که از اهل سعادت شدیانه بندگی مخدوم عظمه الله فرمودند
که لازم نیست که چون دیگرے را بدانند باید که خود را هم بدانند زیرا که دانستن
دیگرے که از اهل سعادت است چیزے لازم نیاید اما دانستن خویش که او
از اهل سعادت است امن از خاتمت و عافیت لازم می آید و آن منتفی است
اما یک قول ارنت که بداند و صاحب کشف محجوب این قول را ترجیح کرده است بر قول اول و جواب کرده اند
که از انجا که ولی بداند که من ولی ام امن از خوف خاتمت لازم نیاید چنانکه مومن خود را داند که من مومنم
و هیچ خوف خاتمت لازم نمی آید و بدین دانستن در دین ایشان هیچ زیانے نیست چنانکه
عشره مبشره باخبار صاحب شرع دانستند ایشان اهل سعادت اند

واہل بہشت اند وہیچ دین ایشان را زیان نرساند واشارت برین است قول امیر
المومنین عمر رضی اللہ عنہ نعم الرجل صہیب لو لم یخف اللہ لم یعصہ نیکو
مردیست صہیب اگر از خدای نترسیدے معصیت نکردے یعنی اگر خداوند
او را از خوف عاقبت ایمن گرداند خوف ازوے برندارد ہم معصیت نکردے
پس معلوم شد بدین امن وبدین دانستن دین ایشان را ہیچ زیان ندارد وبعد
بندگی مخدوم ہم خود وارد کرد وفرمود کہ اگر گویند عشرہ مبشرہ را سعادت
خویش معلوم شد باخبار صاحب شرع بود اما در حق اولیا اخبار صاحب شرع
نہ تا معلوم کنند پس ایشان را بچہ معلوم شود کہ از اہل سعادت اند جواب ہم خود
فرمود کہ بدان تعریفے کہ خداوند رسالت مر اولیا را خویش را بدان بنداند واشارت
برین است کہ گویند اگر وحی منقطع شد حدیث باقی است باز ببر تحریف خود ہم وارد
کرد کہ اگر اینجا وارد کنند کہ این تعریف کہ اولیا راست چگونہ دانند کہ من اللہ است
واز شیطان نیست زیرا چہ ایشان معصوم نہ اند ووحی نیست جواب ہم خود فرمود
بنور ولایتی کہ ایشان راست تمیز کنند وبدانند تعریف خداوند از تعریف شیطان
کہ دران ایشان را ہیچ شکے وشبہے نیفتد کہ این از خداوند است بعدہ بر لفظ مبارک
راند اتقوا فراسۃ المومن فانہ ینظر بنور اللہ چون دین نور حق
باشد خطا کجا افتد ذکرے در اسباب ملک وملکوت افتاد بندگی
مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ از آدمی ہیچ کار در وجود نیاید تا دران کار اسباب
ملکی وملکوتی جمع نشود واسباب ملکی ہر چہ محسوس مدرک حواس ماست واسباب ملکوتی
ہر چہ مدرک ومحسوس حواس ما نیست ومیان اسباب ملکی وملکوتی یکدگر دریافتہ

است سلسله تسلسل نا برده اسباب در کاری موجود نمیشود و آن کار تمام نمی شود
چنانکه کشتی جهت راندند و تخمی دران ریختند و باراني بارید بعده غله برآمد
این همه اسباب ظاهر ملکی است و ما را در نظر همین آید ما دریم غله هم ازین اسباب
برآمد و اینچنین نیست بلکه چندین اسباب دیگر ملکوتی با این جمع شده است آگاه
غله برآمده است چنانکه چندین فرشتگان اند برای اینکار فرشته است
موکل باران تا او باران نبارد باران از کجا بارد و فرشته بر اندن ابر
موکل است و فرشته بر باد موکل ست و همچنین تا چیزهای دیگر که خدای داند بعده
فرمود که عارفان اسباب ملکی دیدند از انجا برگذشتند بملکوتی رسیدند از انجا
هم برگذشتند بمسبب الاسباب ترقی کردند اما دیگران از اسباب ظاهر درنگذرند
و فلاسفه که در بلا افتادند از اینجا افتادند که نظر کردند در چیزی و فرو شدند
که سببی که ازان موجود شده است آن مستقل بنفس خود هست یا بسببی دیگر بسته
است بعده نظر کردند سبب ملکی را بر بسته ملکوتی یافتند از ملکی برگذشتند بملکوتی
رسیدند تا دیدند از فلان ستاره چنین نیاید و تا آفتاب در فلان برج نرسد هوا
سرد نشود و تا درین برج نرسد هوا گرم نشود و پیش از اینجا درنگذشتند همین
جای ماندند از اینجا کسی هفت ستاره گفت کسی چیزی گفت و کسی چیزی
گفت چنانکه از ملکی درگذشتند بملکوتی رسیدند از ملکوتی درگذشتند بمالجا
ساکن شدند از اینجا در بلا افتادند شیخ معزالدین عرضداشت که در کتابت کردن
اسباب ملکی معلوم ست چنانکه دوات و قلم و سیاهی و تحرک انگشتان اما
ملکوتی در آن کدام است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود قوای که در انگشتان اند

آن ملکوتی ست اگر آن قوی نبودی انگشتان هرگز نتوانستندی که بنویسند و
این بیت بر زبان مبارک راند بیت چشم خفاش را چه از خورشید
مرغ محبوس را چه از گلزار۔

باب سی و ششم در ذکر قناعت

از دنیا و خداع او و جملہ تسویل شیطان قاضی منہاج الدین در دون حصار
وصیت شیخ الشیوخ میگذشت تا بر بیخرف رسید کہ واقنع من الدنیا بالیسیر
بندگی مخدوم مشایخ المسلمین بطول بقایہ فرمود کہ قانع باش از دنیا باندکے
و در قوت القلوب آوردہ است کہ تصرف دنیا مقدار ضرورت است و مقدار
حاجت است و مقدار فضول است مقدار ضرورت آنست کہ در ہر چیزے
ہر قدر ضرورت قانع باشد چنانچہ خفتن و خوردن و بودن و پوشیدن ہمہ
ہر قدر ضرورت باید کہ باشد خوردن ہمان مقدار کہ بشب بعبادت حق تواند
ایستاد و بودن ہمان مقدار جائے جایگاہ اختیار کند کہ برائے نماز و استعداد آن
کافی باشد و پوشیدن مقدار ستر عورت و خفتن چون غلبۂ نوم شود پس ہر کہ در
دنیا بمقدار ضرورت قانع شد رست و جست و ہر کہ مقدار حاجت قانع شد او ہم
رست ولکن لا یخلو عن الخطر از انجہت کہ متصل است الی الطرفین چنانکہ
اتصال بضرورت دارد بفضول ہم دارد و ہر کہ در فضول افتاد در ہاویہ افتاد و
کہ ازانہا نہایت نیست و این مثنویات بر زبان مبارک راند **مثنویات**

اولین سدّ در رہ آدم بود	نانِ جَو شکم چرخ کردی برائے	
در تنِ بد ادی ایمان را	چہ کنم جز تو خانہ و بنیاد	مونس من بجا المخفون با

بلک المتقلون خواند و بس	خانہ وجغت سازم ہست ہوس

بعد فرمود کہ بیشترے از اہل تفسیر گفتہ اند کہ الحیوۃ الطیبۃ فی الدنیا القناعۃ یعنی گفتہ اند الفقراء اموات الا من احیاہ بعزۃ القناعۃ یعنی درویشان مردگان اند مگر کسی را کہ حق سبحانہ وتعالے زندہ گرداند بعزت قناعت و از خواجہ بشر حافی نقل ہست گفت کہ قناعت فرشتہ ایست لا یسکن الا فی قلب المومن بعضے گفتہ اند از اہل تفسیر در معنی این قول گفتہ اند لنرزقنہم الہ زرقا حسنا یعنی القناعۃ اما در معنی قناعت از خواجہ محمد بن علی ترمذی منقول ہست کہ گفت القناعۃ رضاء النفس بما قسم لہا من الرزق یعنی راضی شدن نفس بدانچہ قسمت شدہ ہست از رزق و بعضی گفتہ اند کہ قناعت سکون است عند عدم المالوفات و در زبور ہست کہ القانع غنی وانکان جایعا بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این مثنوی بر زبان مبارک راند

مثنوی قناعت تونگر کند مردرا خبر کن حریص جہان گرد را

و اہل علم گفتہ اند کہ وضع اللہ تعالے خمسۃ اشیاء فی خمسۃ مواضع العز فی الطاعۃ والذل فی المعصیۃ والہیبۃ فی القیام اللیل والحکمۃ فی البطن الخالی والغنی فی القناعۃ یعنی حق سبحانہ وتعالی پنج چیز را در پنج جایگاہ نہاد عزت را در طاعت نہاد و ذل را در معصیت نہاد و ہیبت را در قیام لیل نہاد و حکمت در شکم خالی نہاد و غنی را در قناعت نہاد بعد فرمود کہ از ابن عباس رضی اللہ عنہ مرویست کہ گفت حق تعالے دنیا را سہ جزو گردانید جزوے مر مومن را و جزوے مر منافق را و جزوے مر کافر را پس مومن آن جزو را توشۂ خود ساخت و منافق را بدان زینت کرد و کافر بدان تمتع گرفت و از بزرگے نقلست کہ گفت کہ

بدنیا روی آورد با آتش وی سوخته گشت یعنی بحرص تا خاکستر شد و هر که روی باخرت آورد از جلهٔ کدورات با آتش وی پاک گشت تا پرکاله زر شد که ازان انتفاع گیرند و هر که روی بخداوند عزوجل آورد بسوخت او را آتش توحید تا گشت جوهری که لایقیمت له بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این ابیات بر زبان مبارک جاری راند ابیات نشسته بر سر خوان فتوت بهر دو کون داده صلای زسدره بر تر ایشان را مقامی ورای عرش و کرسی مقامی و فرمود که گفته اند چون اول درم و دینار پیدا شد ابلیس علیه اللعنة بر داشت و بوسیده بر پیشانی نهاد و گفت هر که شمارا دوست دارد او بنده منست حقا بهدین محل این دو مثنوی بر خواند

مثنوی بند دارد در جهان این سگ بسی	بندگی سگ کی کند هرگز کسی
صد هزاران دل بمرد از غم همی	این سگ کافر نمی میرد دمی

و فرمود لیکن اینقدر باید دانست که مال بدست بوجهی دنیست بوجهی نیک ازین جهت است که مقدار ضرورت اعانت است بر عبادت و نیز بادت تحصیل انواع خیرات و حسنات است و بدین قصد اگر از شرق عالم تا غرب عالم بدست یکی باشد چه باک و بدست بدان جهت که کشندهٔ آنست بند را بمعصیت که با وجود مال اعراض از معصیت مشکل است و این بیت بر لفظ مبارک راند بیت

مبادا که گنجی بیابد فقیر که نتواند از حرص خاموش بود ذکر

در ترک دنیا افتاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در شهری بزرگی بود او را عزیمت سفر افتاد با مریدان جای سفر کرد نزدیک شهری رسید دران شهر بادشاهی بود خبر یافت استقبال کرد پیش آمد و فتوحی پیش او

شیخ آنرا قبول نکرد باز بدو رد کرد مریدان را دشوار آمد که شدت سفر و قلت خرج اگر
شیخ فتوح را قبول کردی حالے شدت سفر نبودی خرجی برمراد شدی مریدی گستاخ
بود عرضداشت که شدت سفر است و مریدان را مرادی نه اگر خدمت شیخ قبول میکردند
حالے شدت در نیامدی شیخ نشنیده ماند آنزمان با او هیچ نگفت تا باز در سفر شدند
بصحرا رسیدند شیخ همان مرید را گفت ای فلان بیا مرید پیش دوید که برای کاری طلبیده ماند
شیخ گفت چشم پیش کن آنمرد چشم پیش کرد باز شیخ گفت چشم بکشا و مین مرید چشم بکشاد دید
هر جا که خزانه در زمین بود پیدا آمده است مرید را از دیدن آن رنگ از روے برفت
گفت توبه کردم بعد ازین هیچ نگویم اما یک عرض دارم شیخ فرمود بگو
مرید گفت هر گاه که خدمت شیخ را این دسترس هست اگر خود تصرف نمی کند چندین
خلق خدای محتاج اند یا رب بر ایشان ایثار کن شیخ جواب گفت که همچنانست
اما نشنیدهٔ اول که پیر مرمریدرا میفرماید این میگوید که هر چه بر خود نه پسندی
بر دیگران هم پسند پس من چون بر خود نمی پسندم بر دیگران چون پسندم و این حکایت
دیگر فرمود که بزرگے از صاحب همتان در بادیه ها می بود وی مدتے برآمده
بود که موی سر و ناخن دست و پای او بزرگ شده بود ناگاه در دل گذرانید که
اگر یکدانگی باشد موی سر فرو دارم چون این نوع در دل گذرانید در زمان
پرده از نظر او بکشادند هر جا که خزانه بود پیش او آوردند گفتند بگیر هر چه
میخواهی آن بزرگ مناجات کرد گفت خداوندا بعزت تو اگر اکنون این هم
در دل بگذرانم میخواهی که بدین از خود دور کنی بندگی مخدوم چون بر نیخرف
رسید این دو مثنوی بر زبان مبارک راند

مثنوی

دین ز دنیا همیشه آزرده است	کاب دنیا جمال دین برده است
هر دو انجا که بخت فرهنگ است	وز گنجد ازان که ره تنگ است

و فرمود که روش این طائفه این است که چون دنیا را پیش ایشان آرند گویند
نده عقوبت ذنب عجلت این عقوبت گناهی است که امروز برما رانده اند و
چون فقر و فاقه بر ایشان روی آرد گویند مرحبا بشعار الصالحین خواجه
جلال الدین حافظ ملتانی حاضر بود ما ناگاه غلام بچه او چند تنگه دزدیده بود
واز و اقرار نموده بندگی مخدوم عظم الله اورا از یافتن آن غلام بچه پرسیده
فرمود که اکنون چگونه میباشید گفت این زمان نیکو میباشد و نماز هم میگذارد
بندگی مخدوم فرمود که سیم و زر زاهدان و عابدان را فریفته است او خود بیچاره
کجا برآید بر سبیل تمثیل حکایت فرمود که زاهدی صومعه نشین بوده است
شب و روز او در عبادت حق مشغول بودی و شیطان از دست او در کار خاص
بودی هر چند خواستی بروی حرکتی آرد و از وی بیرون نمی توانست چون
شیطان او را چنین دید درختی چند نزدیک صومعه انزاد بود فرمود تا در یک
درختی از میان آن درختان آله پرستیدن پیدا کرد چنانکه گل انداختن
و شنگرف کردن و خود در درون آن درخت میشد و سخن میگفت مردمان
چون شنیدند که درخت سخن میگوید شوری در شهر افتاد هر یکی از مندوان
رفتن گرفتند و ایشان را در ان اعتقادی پیدا شد آنرا پرستیدن گرفتند
و بیشتر اهل شهر درین ضلالت مبتلا گشت بعده یاری چند از ان زاهد که
با او مصاحب بودند چون چنین فسادی بدیدند بر ان زاهد برفتند و گفتند

نزدیک شما این چنین فسادی آشکارا شده است اگر باشد بیرون ایم و ایشان را امر معروف و نهی منکر کنیم آن زاهد گفت نیکو باشد ساخته شد با یاران برون آمد و روان شد چون شیطان دید که این زمان این را برخواند اندخت پیش آمد بر طریق نصیحت آغاز کرد که تو در کنج عبادت خود مشغول باش ایشان دانند بر آنچه خود را درین غوغا می افگنی و وقت خود را ترک میدهی زاهد ممتنع شد بمیان میرفت باز وسوسه پیش آورد هم امتنان نیاورد و میرفت تا نزدیک شد که این زمان نهی منکر خواهد کرد شیطان پیش آمد و گفت اگر باشد اینقدر زر بستان و در کنج عبادت خود باز گرد زاهد چون از وی این سخن بشنید گفت ایک سخن است همچنین چیزی مگو در حال از آن باز آمد و فریفته زر شد همدرین محل بندگی مخدوم عظمه الله این مثنوی برخواند

مثنوی

ای بزر سیمرغ را بفروخته	دل ز عشق زر چو شمع افروخته
مرد دنیا جان و دل پر خون بهد	صد هزاران دام دیگر گون نهد
زر که مشغولت کند از کردگار	هست بود در خاکش افگن زینهار
غرق دنیای مباید دست نیز	دین و دنیا دست ندهد ای عزیز

و فرمود که در احیا آورده است چون آدم پیغمبر علیه السلام در بهشت از درخت بخورد معده در جنبش آمد تا نعل برون انداز د آدم پیغمبر علیه السلام در بهشت می گشت تا چه کند فرشته بحکم فرمان گفت یا آدم چه مبطلبی گفت میخواهم تا این خرده در شکم هست در جایی بنهم آن فرشته گفت کجا خواهی نهی بر عرش نهی یا بر تختها یا بر انهار یا در سایه درختان جایی معین

که دران جاے توانی نهاد بدنیا فرود آی و انجانه ازینجا است که رسول علیه السلام
فرمود الدنیا کنیف ادم و کنیف جایگاه مخصوص را گویند از اینجا عاقلان
را معلوم گشت که دنیا چیست بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این دو مثنوی

برخواند مثنوی	کلخن دنیا که زندان آمده است
سر بسر افطاع شیطان آمده است	تا نباشد هیچکس را با تو کار
دست را از قطاع او کوتاه دار	بعد هم خود اشکال وارد کرد و فرمود

که اینجا اشکالے وارد میشود که چون صفت دنیا این باشد که گفتے پس خواستن
سلیمان پیغامبر علیه السلام ملک و بادشاهی دنیا را چه معنی. لو دبزرگے
گفته است روا باشد که مراد او آن بود که نفس را امتحان کند که بدون خداوند
او را هیچ میلے مانده است که کمال مرد نفس در دنیا ملک و بادشاهی است پس
خواست که سر نفس بر دروشن گردد که ارام او بحضرت الوهیت دوام شده
است و تیغ روح گشته است و اگر نه در زیادت مجاهدات او را پست کند لاجرم
چون درین امتحان او را راست یافت بدو بخشود تا بر تخت و بادشاهی کسب
میکرد و درمیان درویش می نشست و میگفت مسکین جالس مسکینا -

بعده فرمود از امیر المومنین علی روایت است رضی الله عنه لو ان رجلا
اخذ جمیع ما فی الارض و اراد به وجه الله فلیس بزاهد اے اگر مردے جمله
آنچه در روی زمین است بگیرد و مراد وی طلب رضاء خداوند نباشد پس وے
زاهد نیست و اگر مردی هر چه در روی زمین است همه ترک آرد و مراد و قصد
وی نه طلب رضاء خداوند است وی زاهد نباشد بعده هم خود وارد فرمود

کہ اینجا شبہتے زحمت مید ہد آن آنست کہ انبیا و اولیا را این قوت بود و
گرفتن مال ایشان را زیان نداشتے و معہذا از مال گریختہ اند و نگرفتہ جواب ہم
خود فرمود کہ خلق ہمہ بمنزلہ صبیان اند و مال بمنزلہ مار است و انبیا و اولیا معلمانند
کہ افسون آن مار میدانند و زہر او ایشان را کار نکند و لیکن آنست کہ مر صبیے
را زیان بدارد چیزیکہ مر معلم را زیان ندارد و معلم چون مر او را فرزندی بود
و ماری یابد و میداند اگر بگیرد بقوت افسون خویش او را زیان ندارد اما
آن کودک بدو اقتدا کند در گرفتن مار و افسون آن نداند پس ہلاک شود
پس اینجا معلم چہ کند ضرورت از مار بگریزد و بکودک گریختن خویش بنماید
و در نظر او صورت مار را زشت گرداند و بر اتلیف دہد کہ در و زہر است
واللہ اعلم بالصواب ۔

باب چہلم در ذکر معصیت و جنابت

ذکرے در ظلم و جنابت بشر افتاد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود
کسی را کہ ابتلا است از معصیت و ظلم خالی نیست خاصہ بشر کہ بچندین صفات
بشریت مبتلا است بیچارہ چہ کند از ابتلا خود ہر چہ خواہد کرد ہمین خواہد کرد
معلوم شدے اگر ہمین ابتلا بشر مر ملک را بودے و انبیا و اولیا را معلوم
شدے اگر معصوم و محفوظ حق نمی بودندے با اینہمہ ذلتہاے ایشان
روشن ست و از درویشی می آرند کہ گفتہ است از ما دیدن تقدیر است
کہ خلق یکے را چیزے میگوید او در میان کیست ہر چہ مقدر شدہ است
ہمان میشود بعدہ این حکایت فرمود روزے ملک در میان خود جنابت

وخیانت بشر را میگفتند بعده مناجات کردند الهی ما پیش از ایشان تراو زمین
بتسبیح وتهلیل میگفتم اکنون ایشان در زمین خباثت وخیانت وظلم ومعصیت میکنند
فرمان برآمد که شما دو تن را از میان خود اختیار کنید و دو سه صفت بشریت ما در ایشان
بنهم ایشان در زمین بروند میان بشر حکم کنند بعده ملایک میان خود جبرئیل ومکائیل
را صلوات الله علیهما اختیار کردند این هر دو بزرگ چون حال ابلیس معاینه کرده بودند
معذرت خواستند که ما را معذور دارید و در ایشان سعادت بود که معذرت خواستند
بعد ازان هاروت وماروت را اختیار کردند و ایشان هر دو قبول کردند حقتعالی دو سه
صفت ملکیت از ایشان دور کرده و دو سه صفت بشریت در ایشان نهاد یکی
از ان شهوت بود بعد ازان فرمان شد که در زمین بروید میان بشر حکم کنید ایشان
هر دو بزمین آمدند با چندین صفات ملکیت بدو سه صفت بشریت مبتلا شدند پس
معصیته در وجود آمدن گرفت وقصه معروف است که در مقام دعوی زنی آمده بود
ایشان هر دو مبتلا را او شدند با چندان صفات ملکیت بدو صفت بشریت
نتوانستند که خود را نگاهدارند بیچاره بشر خود کجا برآید که ما سر جمله این بشر معصیت وظلم
است بعده فرمود که درین باب یک نکته بزرگ است وآن آنست که اهل بصیرت
میگویند وجود رونده در راه خود عین گناه است دیگر گناه چه باید گفت شعر

اذا قلت ما ذنبت قالت محبته + حبیبتک ذنب لا یفاس به ذنب

خواجه جنید رحمه الله اینجا میگوید که من چندین چیز خوانده ام مرا چندان فایده
نبود که درین یک بیت که هرگاه وجود رونده عین گناه بود پس صفت را چه خطر
ماند بندگی مخدوم بر بنجرف رسید این دو بیت بر زبان مبارک راند بیت

سر موی ز تو تا با تو بافتیست	بدین ره دز گنجی گرچه موئے
حجاب تو توئی برخیز و در فتراک عشق آویز	کہ نے عشق این حجاب تو زره دشوار برخیز

و فرمود کہ پاک بودن از اول آفرینش تا بہ آخر کار فرشتگان است و باز مستغرق بودن بمعصیت و مخالفت ہمہ عمر پیشہ شیطان است و باز گشتن از معصیت براہ طاعت بحکم توبہ و ندامت کار آدم و آدمیان است ہر کہ بتوبہ تقصیر گذشتہ را تدارک کرد نسبت خویش با آدم درست کرد و ہر کہ بر معصیت تا آخر عمر اصرار نمود نسبت خویش بشیطان درست کرد از امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ نقلست کہ گفت ہیچ آدمی نیست کہ گناہ نکرده است ولیکن بہترین گناہکاران تائبان اند ہمدرین محل این بیت بزربان مبارک راند بیت گر خون من و جملہ عالم تو بریزی اقرار بیاریم کہ جرم از طرف ماست و در کتابہا مسطور است کہ ہیچ کس از بنی آدم نیست کہ او را گناہے در وجود نیامد خواہ انبیا و خواہ اولیا ہمین بس نیست کہ در حق انبیا زلت میگویند و در حق دیگران معصیت مگر یحیی پیغمبر را ذلت نبود چنانکہ ذلتے نبود خطرہ آن ہم نبود تا آوردہ اند کہ فردا در قیامت در عرصات مناد ندا کند کہ ہیچ بندہ ہست کہ او را خلافی در وجود نیامدہ است بعد یحیی پیغامبر صلوات اللہ علیہ خواہد کہ سر برآرد و فرمان در رسد کہ خلاف کردے یا نہ کہ ما نگاہداشتم و عصمت ما در کار بود بعد او بر لفظ مبارک راند کہ ہمان بہتر کہ چون معصیتے در وجود آید استغفار کند و چنگ در توبہ زند تا بارے اگر بمیرد با توبہ مرده باشد و از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم مرویست کہ ہر روز ہفتاد بار استغفار کردے و بیک روایت صد بار بیچاره عرضہ داشت کہ و امن نبوت ازان

باکثرست که هر روز یک گناه کند فکیف هفتاد از کجا پس این استغفار را
معنی چه بود بندگی مخدوم عظمه الله تعالی فرمود که چنین گفته اند هر بار که
خواستے طاعتے شایسته ازوی در وجود آید چون طاعتے بکردے و دز نگرستے
خود را در ان طاعت مقصر یافتے هر آئینه از تقصیر استغفار آید اما خواجه احمد
غزالی رحمه الله علیه بدین عبارت آورده است که سالک را نقد وقت در قدے
که غیب را نقد میشود چون آفتاب است باضافت با ستاره پندارد که بوے
این کلمه یافت که پیغامبر فرموده است علیه السلام من عرف ربه چون ویرا باو
دهند این آیت بروے جلوه کند ما قدروا الله حق قدره علی
بگذارد از ان پندار خود در دریاے استغفار چنانکه حضرت رسالت را هر روز هفتاد
غسل فرض جوهر پاک وی بود در عالم کشش در فرود آمدن بدین که عرف ربه
قاضی اشرف الدین عرضه داشت که تاویل این حدیث چیست که اذا احب الله
عبدا لا یضره ذنب بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که چنین گفته اند چون
حق تعالی او را دوست گرفت توفیق دهد بر توبه و چون توبه آمد هر آئینه گناه
کرده زیان ندارد بر نسبت انعنی فرمود که جاے آورده است ان الله یحب العبد
حتی یبلغ بمحبته ان یقول له افعل ما سنیت فقد غفرت لک ،
یعنی بنده بمحبت خداوند جائے رسد که او را گوید بکن انچه خواهی بدرستی که ترا
بیامرزیدم بندگی مخدوم چون بر بیخرف رسید این بیت امرحسن بر زبان
مبارک راند بیت در شهر تا ز عفو تو آوازه کرم شد
بس شغلها که می جهد از روزن گناه و فرمود که چون آفتاب فضل تابانت

گناه چه کند و انجا که عدل سیاست خود راند طاعت چه کند اینک آدم پیغمبر
عرم چون فضل در کار بود گناه چه کرد اینک شیطان چون عدل سیاست
خود براند طاعت او را چه کرد چکند پس گناه با فضل طاعت است و طاعت
با عدل همه گناه و سر این است که گفت **بیت** بی رخت دین من همه کفر است
با رخت کفر من همه دین است ؛ بعده فرمود که چنانکه در طاعت سرے و
حکمتے است در معصیت نیز سرے و حکمتے است اگرچه طاعت مرضی است و معصیت
نا مرضی و این مثنوی برخواند **مثنوی** کو مکن چندین قیاس ای حق شناس
زانکه ناید کار یچون در قیاس ؛ و در روح الارواح بدین عبارت آورده
است که سر لیست که نطق فریاد میکند که نه کار من است نوشتن وی مداد میگوید
آن ظهور که وی راست از روی حقایق کلیم سیاه ما کجا پوشد میدان بیاض میگوید
که گوی عشق وی را اینجا جاے نبود ولیکن فراخ سختی خواهم کرد اگر تنگدلی ننماید
و آن سر انیست که آدم صفی را در صف صفوت قدح ساقی محبت در داد ند پس از
مناظر تریانا مقطع سری کلود ولت و حشمت وی بر بستند انگاه ملایک ملکوت
را بسجود وی فرمودند و حشمت و کرامت و شرف دولت و رتبت و منقبت و
در سجود ایشان پیدا نیامد و در وعظی آدم پیدا آمد علی القطع و التحقیق قدر
بالا را این سخن از عرش مجید بر تر است چرا زیرا که نو خت در وقت موافقت
دلیل کرامت نیست اما نو خت و خلقت در وقت مخالف دلیل کرامت است
بندگی مخدوم چون بر سخرف رسید این بیت بخواند **بیت**

کارما ے که چشم بار کند	نه بسازوے روزگار کند

وفرمود نقلست که روزی پیغامبر صلے اللہ علیہ وسلم گفت فاصفح الصفح
الجمیل باکریم العفو جبرئیل صلوات اللہ علیہ گفت میدانی که تفسیر باکریم العفو
چیست آنست که چون عفو کند از سیات بنده برحمت خویش پس آن
سیات را بحسنات بدل گرداند بکرم خویش تا آورده اند فردا رقیامت چون
باطائفه این معامله پدید گردد تمنا برندای کاشکے ما را در دار دنیا معصیت
بسیار بودے سزاین امنیت که گفت بیت عجب معاملۂ پیش آمدست
امروز ؛ که زاهدان گله مندند شاهدان خوشنود ؛ وچنین گفته اند که چون
این آیت فرود آمد که فاصفح الصفح الجمیل پیغامبر علیه السلام پرسید یا اخی
جبرئیل صفح جمیل چیست گفت چون از ظالم خویش عفو کردی او را عتاب
نکنی پس پیغامبر علیه السلام گفت یا اخی جبرئیل خداوند بزرگترست وکریم تر
از انکه عتاب کند کسی را که از و عفو کند پس جبرئیل بگریست وحضرت رسالت
نیز در گریه شدند حق تعالے میکائیل را فرستاد وگفت بگوئی چگونه عتاب
کنم کسی را که عفو کنم این بکرم من نماند یعنی لایق کرم من نباشد واز مادر
مومنان عایشه رضی اللہ عنہ منقولست که گفت چون گناه بنده بسیار شود
مر او را اعمال نبود که آنرا کفارت گرموحق تعالے غمها بروے مسلط گرداند
پس آن کفارت بود مر گناه وی را واز حضرت رسالت نقلست صلی اللہ
علیہ وسلم از گناهان گناهیست که کفارت او نیست مگر هموم وبه لفظے دیگر
آمده است الا الهم بطلب المعیشته مگر اندوه طلب معیشت همدرین محل
این رباعی بر زبان مبارک راند رباعی خوش باش که رنجها اند سودے تو دگر

پرداخته اند از قضاهای تو دی ؛ قصه چه کنم که تو تقاضای تو دی ؛ داوند قرار کار فردای تو دی
بیچاره عرضه داشت که بادوستان فردا حساب و دو بندگی مخدوم عظمه الله قدره
که بزرگان گفته اند در معنی این آیت که لا یحزنهم الفزع الاکبر کسانیکه باشند
که چون اسرافیل در صور دمد ایشان میخندند نه بیم حساب بود ایشانرا نه بیم صراط و نه
دوزخ امامردان چون در خود نگرند و خود را استحقاقی نه بینند عین خوف گردند
و چون در کرم نگرند و کرم او چشمه همه دولتها بینند عین رجا گردند اینک خوف و
رجا ایشان چنین بود چون عین رجا گردند همه این گویند رباعی

بر باچو هماے عشق تو سایه فگند	بر درگه ما سجده بر د چرخ بلند
چون لطف تو در گردن ما گشت کمند	از هر دو جهان برون جهانیم سمند

و چون عین خوف گردند خواهند که نیست و پست شوند همه این گویند که این بلغاء
انبیا و سلطان اولیا گفته است یالیت رب محمد لم یخلق محمدا و آن
سرور صدیقان گفته است یا لیتنی کنت ورقا فی الاشجار تاکل الانعام
و این بران اصل است که گفته اند که این مردان را دو دیده داده اند بیکدیده
صفات آفات نفسانی بینند و بیک دیده صفات کرامات یزدانی بینند
و بیک دیده لطف عیب بینند و بیک دیده عیب بینند و بیک دیده فضل بینند
و بیک دیده فعل خود بینند بندگی مخدوم چون بر بیخرف رسید این رباعی
برخواند رباعی گر با کف بر سیم دگه دیر و شم ؛ گه با دل پر نشاط گه دلگیر شم
گه باز پسین خلق و گه دیر شم ؛ من تو قلمون روزگار خود شم ؛ قاضی اشرف الدین رحمه الله
کسی را که در دنیا خلافی در وجود آمده است فردا در قیامت چون در بهشت در آرند ان

خلاف او را در بهشت یاد آید یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که خبر آن از وی فراموش گردانند اما جای نوشته است که این نوع فردای قیامت بنده را خواهد بود چون وقت دیدار رسد و حق تعالی ایفا بروعده دیدار کند همه بندگان دیده باز کرده منتظر باشند در آن زمان بنده باشد از بندگان حق که سر فرود کرده ماند و نبیند و نبشنیند بعده فرشتگان بیایند و او را بگویند که ای بنده این زمان وقت دیدار است و تو سر فرود کرده مانده مگر از دیدار پروردگار خود نمی باید آن بنده جواب گوید که همچنین است اما این زمان در دل یاد آمده است که در دنیا این چشم در حرامها نگریسته است شرم می آید که در جمال حق نگرد بعده حق تعالی فرمان دهد که بگوید آن بنده را که آن همه را آمرزیدیم اکنون آنگاه درین مقام آورده ایم باز آن بنده گوید میدانم که آن همه آمرزیده شده است اما من این شرم کجا برم که من آن خلافها میکردم و تو میدیدی بعده بادی از رحمت الهی در دل آویزد آن جمله از دل وی فراموش گردد و قوت دیدار یابد باز عرضه داشت تواند بود که همچون او اولیا را این نوع در خاطر بگذرد فرمود که خبر همان یک بنده را آورده است که این ماجرا او را باشد و حکمت درین باب حق تعالی را این خواهد بود و الله اعلم که نمودار دیگران باشد که دیگران بدانند که هر ما حق تعالی کرمها کرده است و این هم از یک بنده حاصل است بعده بر لفظ مبارک راند که بعضی اولیا را می آرند که در ابتدا در حال پریشان بوده اند اما در آخر کارها کشاده است و این بیت بر زبان مبارک راند ـ بیت

بسکه خرابات شد صومعه صوف پوش	بسکه کتب خانه شد مصطبه دردخوار

باب چهل و یکم در ذکر امراض و طبیبان ظاهر و باطن

ذکرے در طبیبان ظاهر و باطن افتاد بندگی مخدوم متع الله المسلمین بطول بقاه
فرمود طبیبان دو قسم اند یکی طبیبان امراض ظاهر اند و آن معروف است و دوم طبیبان
امراض باطن اند ایشان مشایخ اند رحمهم الله چنانکه طبیبان امراض ظاهر را دو چیز باید یکی
علتها بدانند و بشناسند که کدام علتش هست و از کجا خاسته است دوم آنکه
چون علتها را بشناسند علاجهاے آن هم بدانند نامناسب هر علتے را دواے بدهند
اگر علت ندانند دواے آن نتوانند کرد و چون علت شناخته باید که دواے آن هم
شناسند و اگر نه علت دفع نتوانند کرد مثل این طبیبان امراض باطن اند علتها
باطن را بدانند و بشناسند که آن علت کدام است و علاجهاے آن هم بدانند چنانکه
مردے برای راست کردن خود پیش نظر بزرگے رسد آن بزرگ در باطن او نظر فرماید
که علتهاے این چیست جاه است یا ریا است یا حب مال یا عجب یا سمعه و یا حب
آنکه مرید گردد درین کار مشهور شود و مهتر گردد و چون علتها همه دریافتند در
معالجه آن مشغول شوند برای دفع هر علتے علاجے مناسب آن بکنند و معجون
مختلف سازند و ازینجاست که گویند یکے از بزرگے سوال کرد که ما الزهد گفت
ترک الدنیا و دیگرے هم از و سوال کرد که ما الزهد گفت ترک الجاه و دیگرے
هم از و سوال کرد که ما الزهد گفت ترک اللذات و الشهوات انیک اینهمه علاجها
کردن هست مر امراض مختلف را نه تناقض هست در قول آنرا که گفت زهد ترک
دنیا هست و مبتلا بدنیا بود و آنرا که گفت زهد ترک جاه است او مبتلا بجاه بود

وآنرا کہ گفت زہد ترک لذات وشہوات است اورا علت بان بود پس ضرورت
علاج مختلف باید بر اندازۂ ہر علتے وباقی برین قیاس باید کرد ہمدرین محل
این بیت بخواند۔ بیت روشن تر از آفتاب باید رائے
تا بشناسد مزاج ہر سودائے وفرمود چنانکہ علت او بدانند باعث
او ہم بدانند وباعث آنرا گویند کہ چیزے در دل آدمی در آید واورا در کردن
وناکردن در آرد وآن باعث بر سہ نوع است دینی بود یا دنیاوی بود یا
عادتے مجرد بود وباعث وارادت وقصد و نیت ہمہ یکی است اگرچہ عبارت
مختلف است بیچارہ عرضہ داشت کہ باعث دنیاوی چگونہ باشد وباعث دینی چگونہ
بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ باعث دنیاوی وعادت مجرد معروف
است اما باعث دینی این مشکل است ودر خور علم ومعرفت ہر کسی در دین خود
باعثے بود واعمال آدمی حکم باعث دارد تا ہر کس را باعث بر عمل چیست اگر باعث
او از لذت دنیاوی است واز لذات آخرت نام شنیدہ است پس ہر نیت کہ
از درون او سر بر زند ہمہ دنیاوی بود واورا خبر نماند اگرچہ نماز وروزہ وصدقہ
بود واگر باعث لذات آخرتے اورا در کار می آرد ہمہ حب آخرت بود واگر او را
علمے ومعرفتے ہست بجلال وجمال ازلی این عشق در دل او نہ حب دنیا گذارد
ونہ حب آخرت اینچنین کسے ہر چہ کند از بہر او کند ان صلوتے ونسکی ومحیای
ومماتی للہ رب العالمین حق اوست واین دو بیت بخواند بیت

عارفان درویش صاحب دررا	بادشا خوانند اگر نانیش نیست
ماجرا عقل پرسیدم ز عشق	گفت مغرولست وفرمانیش نیست

وفرمود که ازینجا گویند که ظاهر بینان هنوز طفل شیرخواره اند بلکه چنین اند در شکم
مادر بلکه لطفه اند در پشت پدر چه دانند که مردان چرا نماز کنند وچه دانند که چرا نماز
نکنند وچه دانند که چرا روزه دارند وچه دانند که چرا ندارند وچه دانند که چرا حج روند
وچه دانند که چرا حج نروند وچه دانند که چرا بخسپند و چرا نخسپند واین بیت بر لفظ
مبارک راند بیت نالیدن عاشقان و لسوز مانجنه مجازے شمارد
بعده فرمود که هرچه صاحب دل کند در خور باعث ونیت خود کند وباعث ونیت او
در خور ایمان او بود وجاے ایمان سینه پاک است عجب کاری ابوبکر صدیق رضی الله
عنه زن وفرزند بمکه گذاشت وبا مصطفے صلے الله علیه وسلم هجرت کرد وخواجه
اویس قرنی مادر را نگذاشت وبزیارت پیغامبر علیه السلام نرفت رفتن او
ونارفتن این باضافت بانیت وباعث هر دو رست اما هر کسی نداند وگفته
اند بسا کس بوده است که دست از چیزیکه طاعت است بداشته است
چون اورا باعث ونیت دران نبود چنانکه گویند این سیرین رضی الله عنه
بر جنازه خواجه حسن بصری رحمته الله نماز نکرد چون ازو سوال کردند گفت مرا
نیت نیست ازینجا تواند بود که ناکردن او به از کردن دیگران باشد در ثواب و
دیگر گفته اند محمد معشوق هرگز نماز نکردی ویک روز اورا بقهر گفتند نماز کن چون
گفت الله اکبر خون از وجد اشد گفت من میگویم که من حاضیم ولیکن شما استوار
نمیدارید واز بعضے بزرگان منقول است که روز قیامت صدیقیان را این تمنا بود
که کاشکے خاکی بودندے که محمد معشوق قدم بران خاک نهاده بودی بندگی
مخدوم عظمه الله درین محل این مثنویات برخواند مثنوی

عقل اینجا چیست افتاده بدر	همچو طفلے کو رما در زاد و کر
در دبیرستان این سر عجب	صد هزاران عقل بینے خشک لب

وفرمود که این محمد معشوق گوینده ترک قبا پوش بود یکروز در جامه طوس در آمد
وخواجه ابوسعید ابوالخیر رحمة الله تذکیر میکرد ابن محمد معشوق بیدے بر قباز د
شیخ ابوسعید خاموش گشت وزبانش بسته شد چون ساعتے برآمد گفت اے
سلطان عصر بند قبا را بکشای که گره بر هفت آسمان وزمین نهاده واین ابیات
همدرین محل بر زبان مبارک راند ابیات جان باز در خرابات تا جرعه بیابی
مفروش زهد کانجا کمتر خرند طامات + تا کے کنی بعادت در صومعه عبادت
کفر است زهد وطاعت تا بگذری علائی - شیخ سعد الدین عرضه داشت کسانیکه
نماز نکرده اند مانع چه بوده است وباعث هر کسی دران چه بود بندگی مخدوم
عظم الله فرمود که اینطایفه اقسام بسیار اند هر قومے را مانعے وباعثے دیگر بوده
است که بیان کردن آن بتفصیل نشاید که دران فتنه بسیار است اما بزرگان
گفته اند که همه در ترک نماز غلط کرده اند وافتاده مگر طائفه از مغلوبان تجلی و
صفت قاهر از اوصاف حق واصل درین باب آنست که گفته اند خدای را عزوجل
هزار و یکنام است وبهر نامی هزار هزار تجلی ودر هر نوعے از تجلی سالک را حالے
دیگر است ودر هر حالے کارے دیگر است که ایشان دانند واغیار را بران
نظر نیفتد اینست که گفت بیت سعدی نجویشتن نتوان رفت سوی دوست

کانجا طریق نیست که اغیار بگذرد بعد ازین فرمود که یحشر الناس یوم
القیمة علی نیاتهم کارے بس بزرگ است امروز هر کسی در نگرد

تا عشق دنیا بروی غالب است یا عشق بہشت یا عشق خداوند عزوجل بندگی
مخدوم عظمہ اللہ تعالی چون بر بیخ رسید بر لفظ مبارک راند کفی بنفسک الیوم
علیک حسیبا و میتواند است کہ او را با کدام قوم حشر کنند کہ من احب
قوما حشر معہم اگر براہ عاشقانست محب عاشقانست او را با ایشان حشر
کنند و اگر در راہ صالحانست او را با ایشان در بہشت برند و اگر در راہ ابنا
دنیاست و اہل عادت او را با ایشان حشر کنند بعدہ این دو بیت مختلف
بر زبان مبارک خویش راند بیت گرم با صالحان بید بہشت و فرد آدر بہشت آرند
ہمان بہتر کہ در دوزخ کنندم با گنہکاران بیت ہر چہ خواہی بکن با من روا ست
نے نصیبم زان لب شیرین مکن ؛ بعدہ فرمود پس کسیکہ پیش نظر بزرگے
مے آید او را ازین سہ باعث خالی نیست یا در دل او طلب دنیاست یا طلب
عقبی یا طلب مولے و مشایخ برین بو اعث نظر میکنند و میدانند کہ این را چہ باعث
است اگر کسی را دیدند کہ باعث او دنیاست او را در اوردن اسباب دنیاوی
راہ مینمایند و گر باعث عقبی ست او را در طاعت و عبادت ظاہر مشغول میگردانند
و اگر کسی را دیدند کہ باعث او طلب مولی است او را در کار باطن مشغول میکنند
زیرا کہ راہ طالب مولی تصفیہ و تزکیہ باطن است پس ہمان فرمایند بعدہ این
مصراع بر لفظ مبارک راند مصرعہ آیند و روند ہر چہ آرند برند و فرمود
کہ این را تفسیر کردہ اند کہ ہر کہ بر بن طائفہ بیاید ہر چہ بیارد ببرد و ازین در
باعث مراد داشتہ اند یعنی ہر گاہ کہ کسی می آید و او را باعثے ہست کہ اینجا
آوردہ است اگر تمسک دنیاوی یا عقباوی دارد آنرا می برد تا چہار نوع

این را گفته اند یکی آنست که براند و ببرد مثلاً کسی را هم دنیاوی مطلوب باشد و هم عقباوی دنیاوی اینجا براند و ببرد عقباوی دوم آنست که براند و نبرد این آن باشد که فحش دنیا مطلوب دارد و عقبی اینه پس دنیا براند و عقبی چیزی نبرد و سیوم آنست که نراند و ببرد این آنچنان باشد که چیزے عقباوی مطلوب باشد و دنیاوی نباشد آن ببرد و این نراند و چهارم آنکه او را مطلوبے و همتے نباشد مگر حق چون این دروے بینند بگویند هلا لو برابر بیا اینچنین کس را برابر خود می برند پس هیکه بر بین طائفه می آید معتقد است و چیزے مطلوبے دارد دانزامی برد و هر که بر بین طائفه معتقد است نصیبے نیست سبب نجات او میشود همدرین محل این بیت خواند بیت

مرا چو می برهاند ز دست خویشتنم ✦ بمیکده شدنم بهترین طاعات است

و هم خود فاتحه فرمود که بدینعبارت برای خیریت همه فاتحه بخوانیم بعده بندگی مخدوم درون حجره مبارک رفت و حاضران مجلس باز گشتند و الله اعلم بالصواب

باب چهل دوم در ذکر حیله حرام و مکروه و مباح

مولانا کریم الدین عرض داشت هر که امروز کاری بر حیله شرعی میکند فردا او را ادا خالص باشد یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که مخلص باشد ازین روے که حیله شرعی است اما کار بحیله کردن لایق ارباب طریقت نیست ایشان بحیله کار نکنند اگرچه حیله شرعی باشد زیرا چه از حیله بحرام افتادن نزدیک و حیله برای آسانی تن راست و ایشان آن نکنند که دران تن آسانی باشد همدرین محل این مثنوی بر زبان مبارک راند ✦

مثنوی می باش فقیه طاعت اندوز ✦ اما نه فقیه حیلت اندوز

و فرمود که غایت کار حیله آنست که صاحب حیله معذور آید اما ماجور و مشکور نبود

بعده فرمود که شبهه است و مکروه است و حرام است هر که از شبهات خود را دور
دارد در مکروهات نیفتد و همچنین هر که خود را از مکروهات نگاهدارد در حرام نیفتد اما
اگر کسی خود را از شبهات نگاهدارد از اینجا در مکروهات افتد زیرا که از شبهات
بمکروهات نزدیک است و اگر از مکروهات خود را نگاه ندارد و از انجا در محرمات
افتد زیرا که مکروهات بمحرمات نزدیک است از اینجا است که ارباب دین نفس خود را
بورع مقید کنند و بورع ترک شبهات است تا بمکروهات و محرمات نیفتند بعده
بر لفظ مبارک راند کاریکه برای خدا کنند دران چه حیله باز مولانا کریم الدین عرض
داشت که در کره دانشمندی بود او حیله شرعی کردی و گفتی برین روایت ها است
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که هر آئینه حیله هم از ایشان آید علمای اینوقت را
همین که کاری پیش می آید حیله و رخصت طلب می کنند تا علم را بیارند و انجا
خرج کنند و چون دانشمندان را زکوٰة واجب میشود و بعضی از ایشان برای
سقوط زکوٰة را حیله میکنند در طبقی سیم زکوٰة می نهند و بالای آن مقداری
غله می اندازند و طبق از ان غله پر میکنند بفقیری میدهند چون فقیر ان طبق
را اخذ میکند او را میگویند این غله ما را احتیاجی هست از و آن طبق بچند درمی
باز میخرند تا آن سیم باز گردد و زکوٰة ساقط شود زیرا که سیم زکوٰة فقیر قبض کرد
پس زکوٰة ساقط شد بدین حیله سیم باز بر خود می آرند و دیگر حیله این می کنند
که حولان حول برای وجوب زکوٰة را شرط است درین میان یازده ماه بران
گذشت یکماهه مانده است که حولان حول راست شود در یازدهم ماه ۱۵ اشیائی
که دران زکوٰة است بدست زن خود بپانصد تنکه میفروشند همین که زن خرید

از ملک شوہر برون آمد باز او را گفتند چندین تنکہ نفع بستان باز بدست من
بفروش بدینوجہ باز خریدند تا حولان حول بر و نشود و زکوٰۃ ساقط شود و باز
یازدہ ماہ دیگر باید کہ پیش آید آنزمان باز حیلہ در کار است اکنون این چہ حیلہ است
کاریکہ برای خدا خواہد کرد حیلہ دران چیست ہمدرین محلے کہ اضطرارے پیش آید
یا در حرامی افتادن نزدیک باشد اگر یک دو حیلہ کند درچنین محلے شاید اما کاکا
کہ برای خدا کردنی ست دران چہ حیلہ و با خدائے چہ حیلہ ذکرے در حل
و حرمت لقمہ افتاد **بندگی** مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ مسئلہ لقمہ مسئلہ ایست دشوار
کہ در حدیث ابن عباس از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ است
کہ ان اللہ ملکا علی بیت المقدس ینادی کل لیل من اکل حراما
لم یقبل منہ صرف و عدل یعنی مر خداوند را فرشتہ ایست بر بیت المقدس
کہ ہر شب ندا میکند کہ ہر کہ حرام خورد ہیچ صرف و عدلے از وی قبول نکند و در تاویل
صرف و عدل گفتہ اند کہ صرف نافلہ بود و عدل فریضہ یعنی از وی ہیچ تطوع
و فریضہ قبول نبود اما ورع از حرام بر چہار مرتبہ نہادہ اند یکی ورع عدول است
و آن پرہیز کردن است از ہر چیزے کہ حرام گرداند آنرا فتوای فقہا و دوم ورع
صلحا است و آن باز بودن است از چیزے کہ راہ دارد بحرام و لیکن در
خوردن مفتی را رخصت است بنا بر ظاہر سیوم ورع متقیان ست و آن آنست
کہ فتوی آنرا حرام نمی کند و ہیچ شبہ در حل آن نہ لیکن متہم شد کہ بحرام کشد اولی
ترک مالا باس بہ است از بیم آنکہ در باس افتد و چہارم ورع صدیقانست و آن
باز بودن است از چیزیکہ خوردن وی نہ از برای حق است اگرچہ در وے

بود و نه خوف بود که در چیزے افتد که دران باک بود و لیکن چون جمع دران دے نه از برای حق بود و ایشان نخورند بعده فرمود که خواجه بشر حافے رحمة الله علیه از خداوندان ورع بود وقتے مرا و را کسی بروجه سرزنش سوال کرد که تو از کجا میخوری گفت از انجا که شما میخورید و لیکن برابر نبود که یکه میخورد و میگوید با کسے که او میخورد و میخندد بیچاره عرضه داشت که تاویل این بیت شیخ شرف الدین بانی بتی رحمة الله علیه چگونه آید - بیت

خرابانی شدم مستان جامی	نمیدانم حلالے از حرامی

بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که تاویل این بر دو وجه آید و الله اعلم یکی نظر بر عیوب نفس و اعمال کردن است یعنی خرابی دین من از جام لذات و شهوات نفس بحدے رسیده است که مرا در خوردن و پوشیدن و در مانند آن فرقے نمانده است میان حلال و حرام و دوم اشارت بود بخرابی او صاف انسانیت و بشریت بمستی جام عشق در منزلے که سلطان عشق نزول فرماید قلم تکالیف از انجا رخت بربست و از اینجا فتوای مفتیان کار نکند چه اگر در عشق حدیثے را مجال بودے کار آسان بودے و انجا که قلم تکالیف از عاشقان برخواست فرمان انجا کے بود زیرا که عقل او می ست منزل او امر خدای ست چون آفتاب عشق بتافت ستاره عقل محو گشت انجا کن و مکن چه کند احکام عاشقان دیگر ست و احکام عاقلان دیگر بعده این مصراع بر زبان مبارک راند مصراع کن مکن اے بادشاه دره ویران نرفت آخر مثل معروف است مصراع از ده ویران که ستاند خراج ؛ در تاریخ

گویند لیق علی الخراب خراج و این دو بیت مختلف بر خواند بیت

نیست را کعبه و گشت یکسان است	؛ سایه را دوزخ و بهشت یکی است
مثنوی گفتی اگر عاشق ما بمیر	عشق دگر باشد و فرمان دگر

ذکر در حرمت خمر افتاد بیچاره عرضه داشت که اگر شراب بر انوجه کرد
میخورد که عقل را نمی پوشد و عقل بدان می افزاید چگونه باشد بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که از مشرق تا بمغرب چندین عاقلان هستند همه برین قایل اند که
شراب عقل را بپوشد و این صورت نه بندد که عقل بیفزاند و هم برقرار خود
ماند و فلاسفه هم بدینوجه شراب خوردن مباح میدارند و میگویند شراب خورد
حرام است اما بران وجه که ما میخوریم ما را حرام نیست زیرا چه یعنی در حرمت خمر
اینست که خمر خمار عقل است و ما بر حکمتی شراب میخوریم که خمار عقل نباشد و اهل سنت
و جماعت میگویند که خمر لعنیه حرام است و در نص بدینوجه است که فانه رجس معنی حرمت
بخمار منبه اثبات نکرد بلکه عین او را نجس داشت و آنکه فلسفه معنی حرمت خمر بیان
میکند ما آنرا جواب میگوییم که نص معلول بعلت مخامر نبه نیست چون در نص علت مخامر
نبه نباشد پس آنکه تو معنی حرمت خمر بیان میکنی و آن تعلیل در مقابله نص مشهود تعلیل
در مقابله نص باطل است پس بیچاره عرضه داشت که اشربه مطربه چگونه است +
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که علما را درین اختلافی ست بعضی میگویند که مباح
است و بعضی برین قایل اند که مباح نیست و بعضی که بر اباحت قایل اند ایشان
این می آرند که رسول علیه السلام اشارت کرد که الخمر من هاتین الشجرتین
پس از دیگر چیزها خمر نباشد هم از ان دو درخت خمر باشد اما در دیگر چیزها که هم

قیاس بران خواهم کرد بدینوجهه که الخمر مانجام العقل واین قیاس لغوی است و
قیاس لغوی درست نیست بیچاره عرضداشت چون در اشربه مطربه اختلاف باشد حد
چرا میزنند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این حد میزنند حد هشتاد دره است
اما این تعزیر است بدین ادبی می کنند تا عوام گستاخ نشوند مگر انکه در حد مستی رسد
انگاه حد واجب آید چنانکه در خمر بمجرد شرب حد واجب است اما در اشربه و مطربه
شکر شرط است مولانا کریم الدین عرضداشت که در روملی دانشمندی بود که بطریق
دعوی میگفت که من میتوانم که روایت ها برین آرم وفتوای بران روایت دهم تا خمها
شراب بپیش در سرای فرو دبرند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این بحث و گفتن
راست آید اما مفتی را جائز نیست که در چنین چیزها فتوی دهد در چیزی که در دو روایت
است یکی بر اباحت آن و دیگر بر حرمت آن در چنین معرض مفتی را نشاید
که فتوی بر روایت اباحت بنویسد و بسیار چیزهاست که دانشمندان را پوشیدن
آن و ناگفتن آن فرض است لهذا در فقها جا بجا مینویسند که هذا یعلم ولا یفتی
مولانا عالم درون حصاری عرضداشت که مولانا جلال مفتی انقسم کل در سر می اندا ختند
و بعضی جا مکروه کرده است زیرا چه مشابهت بکفر است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
هر کاریکه برای معنی کنند بران مثاب باشند ایشان معنی دیده باشند از ان کل در سر
می انداختند باز مولانا عالم آغاز کرد که من هم از ایشان پرسیده بودم گفتند
تا رایحه ملائکه را برسد بعده بندگی مخدوم فرمود اگر کسی فعلی کند که آن کفره میکنند
مکروه وقتی باشد که آن فعل کفار برای دین بکنند اما هر چیزیکه لاجل الدین نکنند اگر
آن فعل میکنند مکروه نباشد زیرا چه اینچنین مشابهت معتبر نیست و کل در سر کردن کفار

لاجل الدین نمی کنند و آن تشبیه که با ایشان هم مکروه است آن تشبیه در دین است نه
مطلق تشبیه که ایشان هم طعام میخورند ما هم میخوریم و ایشان هم جامه می پوشند
و ما هم می پوشیم و ایشان هم می خسپند ما هم می خسپیم و همچنین دیگر که دینی نیست این
حدیث که من تشبه بقوم فهو منهم همچنین فهم باید کردن بیچاره عرضه داشت این حدیث
که الاعمال بالنیات علیک حمل این کجا کرده اند بندگی مخدوم عظم الله فرمود
که حمل این جائی است که اول نظر بغیر قصد باشد و ثانی بقصد هم ازینجا فرمود که له در
خیر گویند و علیه در شر یعنی اگر چیزی کسب کند مر اورا است یعنی که ثواب او اگر سری کسب
کند بر او است یعنی علیه عذاب و در ولیشان میگویند مرید را این مقدار باید که له و
علیه بداند تا هر چه او را پیش آید به بیند که از کدام قبیل است اگر قبیل له است بجای
آرد و اگر از قبیل علیه است ازان دور باشد بیچاره عرضه داشت چیزی که از له و علیه بیرون
است دران چه کند فرمود آن از مباحات است دران بر وجهی انسان نماید
که طاعت گردد و آن به نیت تعلق دارد تا آن هم از قبیل له شود و آن مقدار
وقت ضائع نشود اما درین اختلاف است که چنانکه له و علیه کرام الکاتبین
می نویسند مباحات هم می نویسند یا نه بعضی بران اند که آن نمی نویسند و بعضی بران
اند که آن هم می نویسند و لیکن چون بمحل عرض میرسانند له و علیه را اثبات میفرمایند
و انچه از قبیل مباحات است از نامه اعمال وی محو میکنند و یک تاویل درین آیت
که یمحو الله ما یشاء و یثبت همچنین است ای یمحو الله المباحات و یثبت ما له و علیه

باب چهل و سیوم در ذکر رزق

بیچاره مختصر عقیدت لسنی میگذشت تا برین حرف رسید و کل لسنی فی رزق

نفسه حلالا کان او حراما بندگی مخدوم متع الله المسلمین بطول بقائه
فرمود که درین مسئله اختلاف است میان اهل سنت وجماعت ومیان معتزله
او میگوید حرام رزق نیست ما میگوئیم چنانکه حلال رزق ست حرام هم رزق است
متصرف است الی الغذاء وملک نیز وغذا چنانچه حلال شود حرام هم شود اما
معتزله رزق را متصرف الی الملک میگوید مخسب ونزدیک اهل سنت وجماعت
آنست که میگویند که اگر رزق متصرف الی الملک باشد خلف در کلام حق لازم
آید زیرا که حق تعالی فرموده است وما من دابة فی الارض الا علی الله رزقها
وچندین چیزها هست که ایشان را ملک نیست چنانکه عبید وصبی ومجنون ایشان هم
رزق میخورند پس برای صانت از خلف در کلام حق انصراف رزق متصرف بر ملک
است لازم آید که بعضی رزق میخورند وبعضی نمیخورند وحق فرموده است که وما
من دابة فی الارض الا علی الله رزقها ومعتزلیان این شبهه میگویند که اگر رزق
بر غذا بر سبیل متصرف باشد پس بلکه او حرام میخورد بایستی که مواخذ ومعاقب
نبودی چنانکه در خوردن حلال زیرا که او را حق داده است میخورد برخوردن رزق
خود چرا مواخذ باشد ما این را جواب میگوئیم برخوردن حرام مواخذ نه بنا بر این که
او رزق خود حرام خورده است بلکه بنا بر این مواخذ میشود که بنده مامور است
که رزق خود بر وجهی مشروعی طلب نماید وبدست آرد وبخورد پس هر گاه که
کسی حرام بخورد او بر وجهی مشروعی رزق طلب نمود پس خلاف امر کرد باعتبار خلاف
کردن امر مواخذ ومعاقب باشد نه بنا بر این که رزق خورده است بعده فرمود
اگر یکی را حلال نصیب شده است اگرچه اندکی اما حرام مختلط میکند همان حلال را

وہمچنین برعکس ہمین نسبت حکایت فرمود کہ مردے ارادت بشیخ الاسلام شیخ زہاد ایت
ذکریا رحمۃ اللہ آورد وہم در خانقاہ ایشان می بود روزے شیخ او را چیزے از خدام
فرمود خادم در دیہہ برات کردہ و در دیہہا ایشان منصرفان و نویسندگان
نصیب بودہ اند آنمرید برات برایشان بر دایشان در دیہہ برات نوشتند و خوط
آن دیہہ حوالہ کردند کہ برو از فلان بستان آنمرید از ان خوط طلبید ان گرفت او گفت
کہ از من نباحق میدہانند و زیادتے کردند چنانچہ دادنی بود من یکبار دادہ ام
این دو بار میدہانند بریں شکل من چگونہ دہم مرید چون اینچنین از زبان شنید خاطرش
قبول نکرد آن مسکین چون از نیطائفہ بود باز گشت بر متصرف آمد و حال باز گفت
و گفت اگر از انچہ جمع کردہ مرا بدہی بستانم و اگر نہ باز میکردم متصرف او را نقد داد
باز گشت نزد بندگی شیخ آمد شیخ پرسید کہ یافتی گفت مرا از خوطی دہانیدند او گفت
کہ از من نباحق دہانیدہ اند مرا از ین سخن خاطر قبول نکرد کہ از و بستانم و از متصرف نقد
طلبیدم نقد نداد بزحمت آمدم شیخ زمانے بماند بعدہ فرمود کہ برو ہم از ان
خوط بستان در ین میان مریدانے کہ حاضر بودند میان خود گفتند کہ او از ان
وجہہ احتراز نمیماید چہ حال است شیخ فرمود کہ اگر حق تعالے یکے را نصیب از حلال
کردہ است اگر او را باحرام می امیزد حق تعالے قدرت آنرا دارد کہ آن حلال کہ نصیب
او کردہ است از ان جدا گرداند و اگر یکے را حرام نصیب کردہ است اگر با حلال
مختلط میکند از ان جدا گرداند بیچارہ عرضداشت کہ وما من دابۃ فی الارض الا
علی اللہ رزقہا کلمہ علی چون برائے وجوب است اینجا معنی چہ بود بندگی
مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ این روزی دادن نہ بر طریق وجوب است کہ کسے

بر خدا چیزے واجب بنود این وعده هست از خداوند بر داون روزی بندگان
وکلمه علی تاکید وعده هست که حق تعالی در وعده روزی با بندگان ضعیف خود
آن کرد که ایشان در معامله خود یکدیگر کنند در استوارے وعده این لطف وکرم حق
با ضعیفان همدرین محل این بیت بر زبان مبارک راند - بیت

نه نیازی خدا کار همه را راست کند	ورنه از کوشش فرعون نرود در بالا

وفرمود که در خبر هست که جمع میشود خلقت آدمی در شکم مادر چهل روز نطفه پس
چهل روز مضغه ثم یبعث الله ملکا بار بع کلمات فیکتب عمله واجله ورزقه
وشقی ام سعید ثم ینفخ فیه الروح الحدیث یعنی پس برانگیزد حق تعالے
فرشته را بچهار کلمه وآن آنست که بنویسد عمل او را یعنی چه کند واجل او را یعنی چند
زید ورزق او را یعنی چه قدر بود وبنویسد که شقی بود یا سعید پس نفخ روح کنند
در وی بندگی مخدوم عظمه الله درین محل این رباعی بخواند رباعی

خوش باش که پخته اند سود ابیتود	پرداخته اند از قضاے تو دے
قصه چه کنی که بے تقاضاے تو دے	دادند قرار کار فرداے تو دے

واین حکایت فرمود که آورده اند که مردی از کثرت عیال وقلت معاش بحضرت امام
شبلی رحمته الله شکایت کرد فرمود در خانه باز رو هر کرا روزی بر خدا هست
او را از خانه بیرون کن نقل هست که جماعتے بر خواجه جنید در آمدند گفتند
طلب رزق کنیم گفت اگر میدانید که کجاست طلب کنید گفتند از خداوند
بخواهیم گفت اگر میدانند که شما را فراموش کرده است یا وعده میدهد گفتند در خانه
در آیم وتوکل بنشینیم گفت آزمودن سگ بود گفتند پس چیله چیست گفت

الحیلة ترک الحیلة بندگی مخدوم چون برین حرف رسید این بیت
بر لفظ مبارک راند بیت حیله رها کن عاشقا دیوانه شو دیوانه شو
اندر دل آتش درآ پروانه شو پروانه شو بعده این دو بیت نیز برخواند
بیت گر این ره میروی هشیار تر رو تو نازنینان را چه دانی
بیت بموسی گو که بر بر کوه تیغی است ولی بر طور تیغ آن ترانی
بیچاره عرضداشت که این طائفه را طلب رزق باشد یا نه بندگی مخدوم علیه السلام
فرمود که در عوارف ذکر کرده است که احوال این طائفه مختلف است در وقوف
مع الاسباب و اعراض کردن از اسباب پس از ایشان کسی بود که بر فتوح
برود و میل کند بمعلومی و کسی و بسوالی و از ایشان کسی بود که کسب کند
و از کسب خورد و از ایشان کسی بود که سوال کند در وقت فاقه آنست که بشر
هلاک رسد و چاره نیابد که بدان خلاص جوید اینجا سوال مباح گردد کما قال
الله تعالی انما حرم علیکم المیتة و الدم و لحم الخنزیر و علام این حکایت فرمود که از بزرگی نقل است
الفقر ثلثة یکی آنست که سوال نکند و اگر دهند سوال کسی بدهند نگیرد و این
از جمله روحانیان بود و دیگر آنست که سوال نکند و اگر دهند سوال کسی دهد قبول
کند این ابو الفردوس اعلی برموایدقدس نشانند و یکی آنست که سوال کند
و بیابد و بقدر کفایت قبول کند پس کفاره آنرا صدقه بیابد داد و در جمله تمام
بر رزق قبیح است خداوندان دین را و مر علما را یقین بدانستن ترا از طلب
رزق کاری دیگر نیست زیرا که شرط ایشان قناعت است چون قلم بدانچه
رفته است بود نی است حرکت و سکون هر دو یکی بود چنانکه بزرگ گفته است

شعر جنون منست ان بتی لرزق ویرزق فی غشاوته الجنین

بعده فرمود که از وهب بن منبه رضی الله عنه نقلست که گفت اگر آسمان نجاست
گردد و زمین از رصاص بود مرا اهتمام برزق بود دهر آئینه گمان برم که من مشرکم
واز ابو علی رودباری رحمة الله علیه نقلست که گفت چون صوفی بعد از پنجاه ورگوید
که من گرسنه ام فالزموه السوق ومروه بالکسب اینجا یک نکته نیکو فهم باید
کردن و آن آنست که هر که خود را فارغ کند بترک کسب برای فکر را و ذکر را و اخلاص
را و استغراق وقت را بعبادت و کسب کردن مر او را مشوش بود و با این
بهم نفس او را اشرافی بنود بمردمان و را نضار کسیکه بر و در آید و بر و چیزی آرد
بلکه قوی القلب بود در صبر و توکل بر خدای عز شأنه چنین کسی را ترک کسب
کردن اولی تر و اگر کسی هست که در دل او اضطرابی هست در خانه و اشراف
بمردمان تا کسی چیزی بدو آرد و پس کسب کردن چنین کس را اولی تر هست که اشراف
دل سوال است بدل پس ترک آن مهم تر بود او را از ترک کسب والله اعلم بالصواب

باب چهل و چهارم در ذکر حل حرمت سوال

قاضی معین الدین حاکم بهار در یک مجلس بر ابر ملک مجد الملک حاضر بود از بندگی
مخدوم متع الله المسلمین بطول بقایه سوال کرد که اگر مردی صد اسب دارد و سائلی
بر صد اسب از و سوال کرد اگر بدهد خود متضرر شود و اگر ندهد خلاف این نص کرده
باشد که و اما السائل فلا تنهر بندگی مخدوم عظم الله فرمود که در تفسیر بیضاوی
این نص را یک تاویل هست که این آیت در حق معلم و متعلم هست اگر متعلم
از معلم در باب علم سوال کند باید که معلم او را بانگ بر نزند از هر چه سوال کند

جواب آن بگوید پس در حق ایشان مطلق باشد اجرا اطلاق اینجا ممکنیست
امّا در چیز ہاے دیگر اجرا اطلاق متعذر در دادن پس اینجا ہمچنین داریم کہ سوال
در خور سائل می باید کہ باشد و مسئول عنہ عین بین بدہد نہ آنکہ کل دہد و نہ آنکہ کل
باز دارد چنانکہ حکم است در دادن و دیگر این نہی ہست از نہر وان بانگ بر زنان
است بر سایل پس اگر سوال کرد و مسئول عنہ اجابت نکرد در تحت این نہی در
نیاید بعد فرمود کہ این نہی در حق رسول علیہ السلام نازل شدہ است و قصہ آنست
کہ در انجا خرماے بر ہیئت مبارک رسول علیہ السلام بود خواستند کہ از انجا خورند
سایلے پیش در رسید سوالے کرد رسول علیہ السلام ہمان خرما بدو دادند امیر المومنین
عثمان رضی اللہ عنہ حاضر بودند چون دیدند کہ رسول را در خوردن آن رغبت
بود برون آمدند و از آن سائل ہمان خرما بخریدند بخدمت رسول علیہ السلام آوردند
رسول علیہ السلام خواستند کہ بخورند باز ہمان سایل سوال کرد رسول علیہ السلام باز
بدو دادند باز امیر المومنین عثمان از و خریدند پیش رسول علیہ السلام آوردند چون
خوردن خواستند باز ہمان سائل سوال کرد رسول علیہ السلام بعد ازان فرمودند
کہ انا جیرانکم سایل بر وجہ عتاب این آیت فرو آمد کہ و اما السایل
فلا تنہر و فرو آمدن این آیت درین محل بود بعد از ورود این آیت ہر سایلے
کہ بر رسول علیہ السلام بیامدے بر زبان ایشان لا نرفتے اگر بر و موجود می بودے
میدادند و اگر نبودے شرمنده گشتندے و از شرم روی مبارک بگردانیدندے
و ہر یکے را معلوم شدہ بود کہ روی گردانیدن رسول علیہ السلام از شرم است
چون سایلے سوال کردے اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موجود بودے میدادے و اگر نبودے

گردانیدے آنسایل ہم معلوم کردے بازگشتے بعدہ این حکایت فرمود
کہ عورتے را سہ روز فاقہ شدہ بود پسرکے داشت اورا بہ بندگی رسول علیہ السلام
فرستاد کہ برو از خدمت رسول خدا چیزے بخواہ بیار اگر چیزے موجود نباشد
بگوئی ہرچہ پوشیدۂ آن پسرک بیامد و گفت یا رسول اللہ فاقہ
شدہ است و مادرم برشما فرستادہ است کہ از رسول خدا چیزی بخواہ
بیار پیغمبر علیہ السلام چیزے نبود کہ بدہند اورا جوابے فرمودند بعد ازاں آن پسرک
گفت یا رسول اللہ مرا مادر گفتہ است میخواہم بگویم رسول علیہ السلام اشارت فرمود
بگوی گفت اگر پیغمبر چیزے موجود نباشد بگوئی ہرچہ پوشیدہ آید بدہند چون
پیغام بر این سخن بشنیدند در زمانے پیراہن مبارک بکشیدند بدو دادند و ہمان
یک پیراہن بود و جود مبارک برہنہ ماند و ستہاے مبارک یکدگر در
گردن کردند بنشستند ہمچنان بلال بانگ نماز گفت رسول علیہ السلام بوقت عود
بمسجد نیامد یاران را دل مشوش شد صدیق رضی اللہ عنہ بیامد تا عائشہ
را پرسیدند کہ چہ افتادہ است رسول را نادانے باوی پیش آمدہ است یا از ما کلمہ
عائشہ گفت بے پیغام فلان بیامد و قصہ تمام باوی بگفت صدیق پیراہن خود بیرون
کردہ بمصطفے فرستاد و بمسجد آمد و یاران را گفت درنگ سبب این بودہ است
بعضی یاران گفتند کہ چندین نمی باید داد کہ از نماز گذاردن و بیرون آمدن بما خدا عزوجل
این آیت فرستاد و لا تجعل یدک مغلولۃ الی عنقک کمن دستہا خود را بغل در گردن خود یعنی
دادن فزود و بند دستہا را این کنایت است از بخل یعنی بخیل مباش کہ دستی کہ در بغل کردہ باشد از دادن
لا تبسطہا کل البسط و کمتر دستہا را بدہ من بکماری فتقعد ملوما محسورا یا نشینی در خانہ تا

چنان نباید داد که در خانه بمانے و گفته اند مراد ازین آیت امت است که رسول
صلے اللہ علیہ وسلم از بامداد تا شبانگاہ چیزے نداشتے و از شبانگاہ تا بامداد
چیزے نداشتے و این بظاہر در قرآن بسیار است که هرچند مخاطب رسول است مراد
ازان امت بود قاضی صدر الدین عرضه داشت که اگر کسی علف سالینه یا چند ماهه
در خانه جمع کرده است و ستاله سوال میکند اگر بدهد ازان کم شود و اگر ندهد شود
چه کند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود بهتر این باشد که بدهد زیرا چه تواند بود که عمر تا انجا
نکند تا اگر وفا کند رزق او از سبب دیگر برسد حاضری عرضه داشت که اصل در سوال حرام
است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که آرے خواهنده از مردمان در اصل
حرام است مگر بضرورتی یا حاجتی مهم که نزدیک باشد بضرورت چنانکه بیمارے محتاج بود
بداروی اگر آنرا کار نه بندد از خوف خالی نبود چنانکه حبه دارد و زهر آن بمقدار دارد
و تا بستان سر مارنج بیند رنج دیدنی که بحد ضرورت برسد و همچنین کسی که اجرت مرکوب خواهد
و پیاده رفتن تواند ولیکن بمشقت تا بستان سوال مباح کرده اما اگر حاجت خفیف است
چنانکه بیرون خواهد تا بوقت بیرون آمدن بزیر جامه پوشد تا پاره شده که جامه مردمان
نبیند و چنانکه برائے نان خورش خواهد و نان دارد و چنانکه کرایه آب خواهد و
اجرت مستور دارد مثل این حاجت صلاحیت آن ندارد که محظوراتی که در سوال
است اما اگر ازان سه محظور نباشد از شکایت یا خواری یا بحیا داشت
مشغول نه گفته اند سوال اینجا مباح بود باکراهیت باز عرضه داشت که دلیل در سوال حرمت
فرمودن و تشدید در این باب بسیار است دیگر انکه از سه محظور سوال خالی
نبود بر کردن شکایت است از خداوند عزوجل دوم در خوار کردن خود است نزد

غیر خداوند و مومن را حرام است خوار کردن خود مگر در عبادت حق که در آن عزت
اوست و سیوم آنکه در غالب اذار مسئول عنه خالی نباشد زیرا که لباسا که نفس
او برآورد من مساحبه نکند نجوشد لی پس اگر شرم خواهند یا برباید هد برستانند
حرام باشد و اگر ندهد باشد که سرسر آید و در نفس خود رنجیده شود و حیه خود را
در صورت بخیل بیند پس در دادن نقصان مال اوست و در منع نقصان جاه و
بهره و او را رنج است و سوال سبب این رنج پس باید که حرام بود و مباح نشود
مگر بضرورت چنانکه مردار خوردن و خمر خوردن اینجا معلوم شود یعنی حدیث رسول
صلی الله علیه وسلم که فرموده است مسالته الناس من الفواحش ما ظهر منها و ما بطن
غیرتا یعنی خواستن از مردمان از فواحش است و حلال نکنند فواحش را غیر آن و آن ضرورت
است که فاحشه جز بضرورت مباح نشود چنانکه شرب خمر کسی را که لقمه در گلو گیرد و جز آن
چیزی نیابد بعد فرمود که از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم منقول است که من سال
و له ما یغنیه جاء یوم القیمته و وجهه عظم تتقعقع لیس علیه لحم الحدیث
هر که سوال کند و چیزی دارد که او را از سوال بی نیاز کند روز قیامت بیاید و روی
او استخوانی باشد که می جنبد و بروی گوشت نبود همچنین امیر المومنین عمر رضی الله عنه آواز
سوال کننده شنید پس از نماز شام گفت و یرا طعام دهید پس بدادند پس بار دیگر آواز
شنید گفت من نگفتم شما را که و یرا طعام دهید گفتند دادیم پس امیر المومنین عمر بر آن آمد
و در خواهند نگریست زبر دست او توبره دید پنهان توبره از وبستد و نان بلیش اشتران زکوة تحیت
و او را در بر دو گفت باز دیگر چنین نکنی بندگی مخدوم عظمه الله چون بدین خبر فرسید مود
که اگر سوال بر و حرام نبودی او را دره نزدی و توبره از دست نستودی باز عرضه داشت که چون

در اصل حرام است و شرایط اما حاجت او بغایت دشوار پس حلال چگونه بود بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود عجز اهند مگر بضرورت یا از مادر و پدر و برادران و دوستان
یا مسئول بصفتی بود که اگر حاجت تو بداند نه سوال ترا بدهد پس سوال را اینجا اثر
نباشد مگر در تعریف حاجت باز عرضه داشت که از کسب خوردن بهتر یا از سوال
فرمود از کسب خوردن بهتر که سوال در اصل خود حرام است برای اما حاجت او چندین
شرایط است اما کسب در نفس خویش مباح است بلکه نزدیک بعضی واجب است و ازینجاست
که حضرت رسالت فرموده اند صلی الله علیه وسلم ان اطیب ما اکل الرجل من کسبه یعنی
ترکه مرد خورد از کسب او بوده بیچاره عرضه داشت اگر باعث دهنده شرم است از سایل یا از
حاضران اگر آن بودی او ندادی آن حلال باشد یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که گفته اند آن حرام محض است نه خلاف و حکم او ستدن مال غیری است بزور و مصادره
زیرا که فرق نیست میان آنکه ظاهرا در انبازیانه چوب زنند یا باطنا در انبازیانه شرم
باز عرضه داشت که چرا گوییم که او در ظاهر و الله بتولی السرایر فرمود این سوالی
است از آنچه میان او و میان خداوند است و حاکم دران احکم الحاکمین است و دلها
بنزدیک او چون زبانهاست بنزدیک حاکمان پس اینجا نباید دید مگر بدل خود
باز گرد و اگر چه ترا فتوی دهند چه مفتی معلم قاضی و سلطانست تا در عالم ملک و شهادت حکم کند
و متقیان عالمیان آخرت اند و نجات در آخرت بفتوی ایشان باشد چنانکه نجات امروز از سلطان دنیا به
فتوی فقیه باز عرضه داشت که اگر کسی سوال نکند بدروغ و بران وجه چیزی نگیرد چگونه بتواند گرفتن
سایل با اظهار حاجت بدروغ چون گرفتن کسبی باشد باسم آن گیرد که من علوی ام و علوی
نباشد اینجا گیرد و ملک او نشود و چون گرفتن صوفی و یا رسا که او را برآن یارسائی دهند

واو در باطن مرتکب معصیت باشد که اگر دهند آنرا بیاندازند و بسیاری حاجات
مسطور است که انچه بدینوجه گیرند ملک ایشان نشود و استدلال کرده اند بفعل عمر
رضی الله عنه که آن تو برهمان پیش اشتران صدقه ریخت اگر ملک او شده بودی
این ریختن پیش اشتران صدقه ملک غیر نبایدی شمس الدین خوارزمی مسافر
در مجلس شریف حاضر بود عرضه داشت که اگر در مسجد سائلی سوال میکند انجا باید داد
یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در مسجد دادن نیامده است نباید داد اگر
سوال بنفسه حرام است و مباح در حق شخصی معین در حالی مخصوص خواهد شد و
آن نادرست و مسجد معتد برای عبادت است پس کسیکه سوال در مسجد خواهد کرد
آنی خواهد شد و آن معصیت است پس اگر دهد اعانت بر معصیت کرده باشد همچنین در گناهها
روایت مسطور است آنرا که یکدرم در مسجد صدقه دهد هفتاد درم دیگر بیرون مسجد اگر صدقه کند
انگاه کفارت آن یکدرم شود که در مسجد صدقه کرده است باز عرضه داشت که صدقه یکی از خیرات
است پس چه مسجد و چه بیرون مسجد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که صدقه یکی از خیرات
است اما در محل خود خیر است بسا خیرها باشد که در نفس خود خیر باشد اما در محلی
خیر نباشد چنانکه در حج رفتن بنفس خود خیر است چنانچه مردی خواست که در حج رود و مالی
پیش آمد از رفتن باز ماند درین میان در خاطر شر آمد که مردمان شنیده اند و من در حج نرفته
که برود اگر تدرم را چه گویند بر حوالت در حج رود ان شد پس اینچنین حج رفتن چه سود کند تیرا که از
سبب شوم مرحمان رفتن حج اختیار کرد لله نشد این رفتن پس حج رفتن عبادت است و فعلی پسندیده
اما در بنمحل از نفل اولی و همچنین روزه داشتن عبادت است اما عبادت در محل خود و اگر در غیر محل روزه
دارم چنانکه در روز عید صایم شوم و شد انبا پس اینجا شوان گفت که روزه داشتن فعلی پسندیده است و از

واز خیرات وعبادات است هر وقتیکه هست بدارند همچنین نماند در اوقات مکروهه و
همچنین در جمع از من مردی سوال کرده اینجه در خاطر من هست آن هست خدای بیش داند درین
میان در خاطر من آمده که از من این مرد سوال کرد اگر چیزی نخواهم داد مرا مردمان بخیل خوانند
خواند و چه خواهند گفت او را دادم پس این دم دادن من او را ازین سبب شد که
اگر نخواهم داد مرا مردمان چه خواهند گفت پس شرم خلق مرا داد نه آنکه لله داد
وهمچنین قران خواندن عبادت است در محل خود اگر من در غیر محل بخوانم عبادت نباشد
پس خیرات وعبادات تا آنزمان خیرات وعبادات است که محل ادا میشود اما در
غیر محل جز خیر نمیماند بعد فرمود که صاحب ریبی وصاحب علمی که او را در قلب سر اسرار و دقایق
شرع شد باشد جایگاه ها و محلهای اداء دانسته باشد و بشناسد که هر یکی را در جای
خود و محل خود بجای آرد اما دیگری که اینهمه اسرار نجا نداند و بر سر دقایق شرع
اطلاع نیابد بعده فرمود که عین انتصاف در کتب شرع مبین است که بسیار جایها هست
که انجا حلال حرام گردد و حرام حلال گردد بیچاره عوام نداند که آن چگونه است نظیری
بیان فرمایند بندگی مخدوم عظیم الدین فرمود چنانکه در دفع گفتن حرام است دانسته
در دفع حرام است در حال نگوید که آری حرام است او درین چه شبهه است اما همین در دفع گفتن
محلی فرض میشود مثلاً چنانکه ظالمی قصد کشتن یکی کرد او گریخت در مقامی در
رفت و در پناه صاحب آن مقام خزید بعده آن ظالم تعاقب کرده انجا
رسید از صاحب آن مقام پرسید که فلان اینجا هست و صاحب مقام میداند که همین جا هست اما
درین محل او را واجب است که نگوید که اینجا هست زیرا که اینجا در دفع گفتن حرام است
در اینجا حلال است گفتن که حلال است اما در بعض محل حرام میشود در میان اگر [illegible]

بداند که دروغ گفتن حرام است اگر از وی هم در چنین محلها پرسند که فلان اینجا آمد
در حال گوید که آری اینجاست همیران برود که دروغ گفت حرام است و معلوم نه
که در نفس او واجب میشود که دروغ بگوید تا خون او بظلم ریخته شود بیچاره عرضه داشت
که از بعضی بزرگان نقل است که در حکمت از حق تعالی سوال کرده اند آن چیه محمول باشد
بندگی مخدوم غظمه الله فرمود سوال بر دو نوع است یکی بر دا و انکار را باشد دوم
برای طلب حکمت بود نه بر سبیل رد و انکار چنانکه سوال صحابه از فرضیت فقال ربنا لم کتبت علینا القتال ذکرے در صدق سوال افتاد بندگی مخدوم
غظمه الله فرمود اگر سایل در سوال خود صادق باشد در محلی که او را سوال کردن
مباح گشت اگر سوال کند و کسی او را رد کند نزد آتش نه گذارند ذکرے در ذخیره
افتاد بندگی مخدوم غظمه الله فرمود که ذخیره را سه مرتبه است یکی آنکه خبر ندارد
شبانروزی ذخیره نکند و آن درجه صدیقان است و دوم آنکه سالی چهل روز
ذخیره کند و آنچه زیادت از آن شود در تخت درازی امید دارد و علما را در این باب
حق تعالی که موسی را فرمود فهم کرده اند و رخصت درازی زندگانی از آن معلوم و
مفهوم شده است و این درجه متقیان است و سیوم درجه آنکه سالی ذخیره کند
و این فرمودترین مراتب است و آن مرتبه صالحان است و کسی که از یادتر از آن
ذخیره میکند میان عوام خلق در آید و از میان خواص بالکلیه بیرون بود

باب ۴۵ چهل و پنجم در تواضع و تکبر و مذلت

ذکرے در تواضع افتاد بندگی مخدوم غظمه الله فرمود که تواضع چنان کند
که در حد مذلت نیفتد که آن حرام است و تکبر است و مذلت است و هر دو حرام و تواضع

میانه است تکبر که حرام است بگذارد تواضع پیش از دیدن وجهه که در رذلت نیفتند
که این هم حرام است پس تواضع میان استادن است و این از حد مشکل داشته اند که کسی
در میانه خواهد استاد بدانوجهه از حد تکبر بیرون آید و در رذلت نیفتد پس تواضع باهر کسی
لایق حال هر کسی کند و تواضع در رذلت افتادن بدینوجهه باشد که دانشمندی در مسند
خود نشسته باشد کفش دوزی در آید آن دانشمند برخیزد تا با او تواضع نماید کفش دوز
را بجای خود بیارد و بنشاند پس چنین تواضع رذلت نفس است و حرام است بیچاره عرضه داشت
که قیام نمودن بدیدن کسی در احیاء علوم بدعت نوشته است و از روی تواضع این
می آید که قیام نماید چگونه کند بندگی مخدوم عظمه الله فرموده که این در وقت صحابه بدعت
بود زیرا که در وقت ایشان بترک قیام انجاش غیر نبود اما در زمانه ما نباید زیرا که
در ترک قیام انجاش غیرست و اکرام مومن یکی از واجبات است پس در بلادی
که اکرام بقیام معتاد شد اکرام هم بقیام مستحسن باشد اگرچه بدعت است و در چنین بلادی
ترک قیام انجاش غیر میشود و آن حرام پس برای اکرام مومن بر اقیام نماید اما اگر نشسته
ماند و قیام ننماید از بنده متاذی ماند و ایذا حرام است باز بیچاره عرض کرد که تواضع
نزد یک اینطایفه چیست بندگی مخدوم فرموده که از ابن عطار رحمة الله نقل است
که تواضع قبول حق است از هر که باشد و از همه دون فضار رحمة الله روایت است
که گفت تواضع آن است که نبینی کسی را به نفس خود حاجتی نه در دین و نه در دنیا و خواجه
فضیل گوید رضی الله عنه هر که مر نفس خود را قیمتی بیند او را از تواضع نصیب نیست و قتی از
خواجه فضیل پرسیدند که تواضع چیست گفت فروتنی کردن مر حق را و کردن نهادن مر او را
قبول کردن حق از هر که گوید و از خواجه ابو یزید بسطامی رحمة الله علیه پرسیدند که مر متواضع را

کرد و گفت چون نه بیند مرخود را هیچ مقامے نه بیند میان خلق که بتر ازو
کس هست حاضرے عرض داشت که معنی این حدیث چگونه بود که الکبریاء ردائی
والعظمة ازاری فمن نازعنی واحدا منهما القیته فی جهنم بندگی
مخدوم عظم الله فرمود که همچنین گفته اند که این دو وصف از لوازم ربوبیت است
تا اگر تقدیر کنی که ازین دو وصف منتفی بود لازم بود که ربوبیت منتفی گردد چنانکه
این هر دو جامه از لوازم ستر عورت است تا اگر تقدیر کنی عدم ازین دو جامه لازم آید
انتفاے ستر عورت عرفا و شرعا و معنی آنکه گفت فمن نازعنی واحدا منهما ای فمن
ادعی ای هر که دعوی کبر ازین کند و آنکه گفت القیته فی جهنم استاده فعل بنحو مبالغه
راست در تخویف و ارباب معانی گفته اند که عظمت و کبریا از لوازم صفات ربوبیت
است پس هر که طلب کبریا کند و استیلا جوید بر همه خلق گوئی که میگوید انا ربکم الاعلی
بیچاره فرعون بدنام شد کیست که این فرعونے در و نیست بندگی مخدوم چون
بر بخیر رسید این ابیات بر زبان مبارک راند ابیات

ساقیا جامی بمن تا جامه هستی درم	چند زیر خرقه پنهان دارم این زنار را
بیت چو کبر نفس بیندوزنها دم	به آتشگاه کفارم فرستد
چو دام رزق من اندر تعلق	بسوزد دلق و زنارم فرستد

بعد فرمود اما این مقدار بضرورت و استثنی است که همه خلق بندگان خدای اند مر خداوند را
عظمت و کبریا بر ایشان پس هر که تکبر کرد بر بنده از بندگان خداوند او منازعت کرد با خداوند و آلهی
کننده و خاکی افگنده را این کے رسد که تکبر کند یا یکی از بزرگان مهلب را که بادشاهی بود دید که
جبه خز پوشیده بود گفت این رفتاری است که آنرا خداوند دشمن دارد مهلب غضب شد

وگفت مگر مرا نمی شناسی آن بزرگ گفت آری می شناسم اول تو نطفهٔ پلید بودی و آخر تو مردار گندیده و تو در میان این حال نجاستی مهلب بیدار گشت و آن پندار را ترک آورد و همدرین محل بندگی مخدوم عظمه الله این مثنوی بخواند

مثنوی

نفس تو هم احول و هم اعور است	هم سگ و هم کاهل و هم کافر است
ما همه در تیغ نفس کافریم	در درون خویش کافر پروریم
کافر است این نفس تا فرمان چنین	کشتن او کی بود آسان چنین

وفرمود که هر چند که اینمقدار از ضرورت است که بنده بداند که مومن بزرگتر از کافر است ومطیع بزرگتر از عاصی است وعالم بزرگتر از جاهل است وآدمی بزرگتر از بهمه وجماد ونبات است واز همه بخداوند بزرگتر پس چون به بیند نفس خود را بدین صفات دیدنی درست شکی نیست در آنکه صفت تکبر مر او را حاصل گردد ولایق بود در حق او الا آنکه راه یابد در معرفت این که آن موقوف بر خاتمه است ونمیداند که خاتمت چگونه باشد که بنده را بدان علم نیست پس واجب کند که اعتقاد نکند مر نفس خود را مرتبه فوق مرتبه کافر چه شاید که خاتمه کافر بایمان بود و خاتمت او بر کفر نعوذ بالله منها پس از بنجهت بدو این لایق نبود یا عتبار قصور علم از عاقبت خود بندگی مخدوم چون بر بنجا رسید این ابیات بزبان مبارک راند

گاهی از کفر بدین بازنیائی ؛ گاهی از کعبه بکنشت گذشی ؛ گاه از مسجد بخرابات بری ؛ گاه از میکده در غار کشی ؛ چون ز اسلام منت ننگ آید ؛ از مصلا بزنار کشی - بیچاره عرضه داشت که تخلق کردن باخلاق خداوند نهایت بنده و مطلوب است بحکم این حدیث که تخلقوا باخلاق الله پس چنان باید که او را در جمله اسماء تخلق بود در کبریا نیز بود ومعنی این حدیث بتمام آید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که از بعضی مشایخ

نقل است که گفته اند سالک طریق حق پیش از آنکه طریق حق سلوک کند و نهایت کار
رسد نود و نه نام صفت او میگردد یعنی مراورا از نامی نصیبی بود در خور او مگر تکبر که از
انهاست که لا یلیق باحد و لهذا در وعید مختص این اسم آمد و این مثنوی بر
زبان مبارک راند **مثنوی** سیر هر کس با کمال او بود ۔ مرتب هر کس حسب حال او بود
بعده فرمود کارهائے که صفت کبر یا درست و پیش از انست که در شمار آید و بزرگان گفته اند
که کمست که از ان زهاد و عباد و علما منفک باشند فکیف عوام خلق و کبر صفتیست
که حجاب است میان بنده و بهشت که حال است میان بنده و اخلاق مومنان که آن سزای بهشت است از بهر آنکه خدا
که دوست دارد مومنان را آنچه دوست دارد مر خود را و خدا دانست و بس دوست دارد مر خود را تواضع که سر همه
اخلاق نیکوست از بنجاست که فرمود حرام الجنة من کان فی قلبه مثقال حبة
من خردل من کبر **بیت** همدرین محل این مثنوی بر خواند **مثنوی** ۔

تو خدائی میکنی نے بندگی	کے ترا ممکن بود افگندگی
هم بیفگن خویش را هم بنده باش	بنده شو و بنده افگنده باش

بر ملایم ایمعنی **حکایت** فرمود که مردی بود او را خلیع بنی اسرائیل گفتندی باعتبار
کثرت فساد او روزے بر مردی بگذشت که او را عابد بنی اسرائیل گفتندی از کرامتے
که او را بود ابر بر سر او سایه کردی ابن خلیع بنی اسرائیل با خود گفت که من خلیع بنی اسرائیل یعنی
سفید بنی اسرائیل ام و ابن عابد بنی اسرائیل است اگر پهلوی او بنشینم از برکت او شاید که حق تعالے
بیامرزد پس برو بنشست عابد گفت من عابد بنی اسرائیل ام و ابن مسند چگونه پهلوی من مینشیند
وازدی ننگش آمد و گفت مرا از بر خود بیجا انداختی بسبب ان زنا وحی آمد و گفت بگذار تا
را کار از سه گیرند که خلیع را بیامرزیدم و عمل عابد بنی اسرائیل را ناچیز گردانیدم منگر

مخدوم چون برین حرف رسید این بیت برخواند — **بیت**

بس زاهد و عابد که بیک جنبش آن زلف	از خرقه برون رفت و بزنار درآمد

بعد این بیت نیز بر لفظ در بار راند — **بیت** ماه رخا هر که دیدرات تو گاهر
لیک بر انکس که دیدروی تو دیندار شد :: و فرمود که بحدیث آمده است که آن
ابراز عابد بگشت و بسر آن قاسق آمد و این تنبیه و تعریف است مر خلق را بر آنکه
مطلوب الله تعالی ذل بندگانست پس جاهل و عاصی چون تواضع کرد مر نفس خود را خوار
گرداند خوفا من الله بذل اطاعت نمود پس مطیع تر بود مر خداوند عز و جل را
از عالم متکبر و عابد خود بین همدرین محل این مثنوی برخواند **مثنوی**

عجب و ریم زن غرورت را بسوز	حاضر از نفسی حضورت را بسوز
ای نگشته هردم از دیو دگر	در تنت هر موی خوئی دگر
تا ز تو یک ذره باقی مانده است	صد نشان اندر نفاقی مانده است

و این حکایت فرمود که یکی از بندگان گفته است که امیر المومنین علی
رضی الله عنه دیدند که درمی را گوشت خریده بود گوشت بجامه خود کرده
در خانه می برد گفتم یا امیر المومنین این کار من کنم گفت ابو العیال اولی
آن بحمل و اینچنین از حضرت رسالت نیز نقل است صلی الله علیه وسلم که خیر
از بازار بدست آورده باشد یا بگوشه جامه مبارک کرده بخانه آورده و او العیال
باید تا مرتبه تواضع بر یابد و اینک بر یاک از بندگان پاک بندگی می کند خوش
حرف سید این مثنوی برخواند **مثنویات** بندگی بود و انکه از روی انکسار بندگی
و بندگی توانی نمود وقت آنست که آید پدید ۴ امتیاز کون از آن آید پدید حکما

حکایت شیخ محمد المایلقی علیه الرحمة در مجلس شریف دام شرفه حاضر بود این حکایت
آغاز کرد که ابو الوفا نام مردی بود در حال اول وزدی کردی روزی در بیابانی بود شخصی
بر سر وقت او رسید گفت ای ابو الوفا چند گردی هنوز وقت نشد که باز آئی ابو الوفا
گفت وقت آمد باش تا خصمانرا خوشنود گردانم رفت وخصمانرا خوشنود گردانید و
شیخ آمد و دست بیعت آورد و همدران روز بر شیخ ماند نماز پیشین را موذن برای
بانگ نماز دادن برخاست ابو الوفا آغاز کرد که بنشین هنوز وقت نماز نشده است موذن نشست
زمانی گذشت باز برخاست تا بانگ نماز گوید باز گفت بنشین که وقت هنوز نشده است
موذن طیره شد گفت سی سال باز درین مقام بانگ نماز میگویم امروز که این مسلمان شد
مرا منع میکند رفت و اجرا به بندگی شیخ گفت شیخ بیرون آمد تا وقت نگاه کند تا نگاه
نظر بالا کرده بود دید خروس عرش پرها فراز کرده است تا بانگ نماز دهد شیخ گفت همانا
که ابو الوفا گفته وقت بانگ نماز نشده بود بعده شیخ گفت امروز این نعمت از سبب
این مرید یافتم ازین سخن بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این را تواضع پیر و
برگزیدن مرید گویند بدین طریق که پیران گویند تواضع ایشان است همین نسبت
حکایت کرد که خواجه فضیل گوید رضی الله عنه وحی کرد حق تعالی بکوهها که من
سخن خواهم گفت با پیغمبری بر یکی از شما کوهها هر یکی گردن فرازی نمودند
که من از همه بلندم این دولت مرا بود مگر طور سینا که او را فکندگی نمود گفت مرا
این دولت از کجا بود پس حق تعالی با موسی علیه السلام هم بر روی سخن گفت
بدان تواضعی که وی نمود و همچنین امام مجاهد میگوید رحمة الله که هرگاه که غرق گردانیدن حق تعالی
قوم نوح را کوهها نیز رگے نمودند که ما بلندیم مگر کوه جودی که او تواضع نمود و خود را از همه خرد

تردید حق تعالی او را قرار گاه گشتے مہتر نوح گردانید بدان تواضع وی را آوردہ اند کہ عمر
بن عبد العزیز شبے چیزے می نبشت و نزدیک او مردے مہمان بود پس چراغ خواست
کہ کشتہ شود مہمان گفت برخیزم و چراغ راست کنم گفت لیس من الکرم استعمال الضیف
از کرم نبود کار فرمودن مہمان را گفت پس غلام را بیدار کنم گفت نہ کہ در اول خواب است
پس خود خاست و روغن در چراغ انداخت مہمان گفت خود خاستے یا امیر المومنین
گفت آرے رفتم و چراغ راست کردم و من عمرم چون من باز آمدم ہم من عمرم و
امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ در رفتن سرعت نمودی و گفتے نزدیک است این رفتن
بحاجت دوست از کبر و ہم از عمر بن عبد العزیز نقل است کہ سجدہ نکردی مگر بر خاک
و امام سفیان ثوری رحمۃ اللہ فرمودہ است کہ عزیز ترین خلق پنج اند عالم زاہد و فقیہ
صوفی و تونگر متواضع و درویش شاکر شریف سنے ابو سلیمان دارانے گوید رحمۃ اللہ علیہ
کہ ہر کہ مر نفس خود را قیمتے داند حلاوت خدمت ہرگز نچشد نقل است کہ وقتے
ابو ذر را با بلال رضی اللہ عنہما مخالفتے رفت ابو ذر بلال را بسیاہ
سرزنش نمود بلال بحضرت رسالت صلے اللہ علیہ وسلم شکایت کرد
فرمود یا ابا ذر من ندانستم از تو کہ شرف جاہلیت در تو ہنوز باقی است ابو
ذر رضی اللہ عنہ چون این سخن بشنید خود را پیش بلال بیفگند و سوگند
خورد تا قدم خود بر رخسارہ من نہ نہی بر ندارم نگذاشت تا بچنان نکرد
ذکرے در تواضع با غنیا افتاد کہ من تواضع غنیا لغنا
ذہب ثلثا دینہ بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود
کہ ذہاب ثلث دین را بر بن طریق تاویل کردہ اند کہ کار ہا دین

چیز تعلق است بزبان و بدل و بارکان پس انیزمان که تواضع مرعنی را خواهد کرد
زبان مشغول بتواضع خواهد شد و دو چیز رفت برای دین تنها دل ماند بدین تاویل چون
دو چیز مشغول بدو میشود دو ثلث دین میرود و این خود بمجرد تواضع است انرا تا
که صحبت خواهد کرد دل هم بدو مشغول خواهد شد بعده فرمود که از بختیار بن سعاد
رازی رحمة الله نقلست که فرمود تکبر کردن بر کسی که بر تو تکبر کند همان خود تواضع
است **ذکر** در تحمل بدی و خواری و ذل افتادن **بندگی** مخدوم
علیه الرحمة فرمود که درین چیز نا باید که تحمل کند هر چند که کسی بدی میگوید آنرا باید که
بکشد بر نسبت با معنی **حکایت** فرمود که در کشف محجوب کرده است که وقتی شیخ علی
هجویری را رحمة الله وقت بر ایشان بسته شد و بهیچ گونه نمی گشاد بعده از شهر خود
به بسطام در پایان خواجه بایزید برفت در پایان خواجه چهله بداشت یعنی که بسته
بود انجا بگشاد باز گشت در شهر در آمد بعده چند گاه باز وقت بر ایشان بسته شد
باز جانب بسطام روان شد دانست که باز بسته گشاده بود این بار در پایان خواجه
بایزید هم گشاده خواهد شد بدین امید باز انجا رفت بعده هر چند که مجاهده و طاعت
میکند گشاده نمی شود بر ایشان حال شد از انجا بیرون آمد در سفر شد و خاطرش بغایت
شکسته و پریشان شده میرفت در موضعی رسید در آن موضع خانقاهی دید
باری خانقاهی هست درون در روم چون درون در رفت چند صوفیان
را دید که نشسته بودند ایشان از دیدن حال شیخ علی تفرقی خواست همه متنفر
بر خواستند بالا ربام خانقاه رفتند نشستند و شیخ علی همانجا که بود درمیان گرد
و خاک نشسته ماند بعده طعامی از فرود سر صوفیان بردند ایشان طعامی دیگر نانی

بجانب او پرتاب کردند شیخ علی بان گرفت پهلوی خود داشت زمانی دیگر شد مقداری
خوریزه بر ایشان بردند صوفیان در خوردن خربزه مشغول شدند و میان خود طیب
آغاز کردند بهمدران طیبت هر خربزه که منجوردند پوست و تخم بر شیخ علی می انداختند
و شیخ آنرا تحمل میکرد و آن معنی که بسته بود هر بار که صوفیان پوست و تخم آن بر و انداختند
چیزی چیزی آن معنی میکشاده تا چنان شد که جمله پوست و تخم آن خربزه ها بر شیخ
انداختند آنجمله معنیها که بچندان مجاهده نکشاده بود بکشاد بعده شیخ شکر خدای بجا
آورد و شاد از انجا برخاست در گوشه رفت مشغول شد بعد ازان گفته است
که من اکنون باخود یقین کردم اینکه بزرگان جهال قوم را بر خود میدارند و اختلاط
صحبت با ایشان می کنند ایشان را دران همین معنی است که از سبب احتمال از
جنبش این چیزها ایشان را معنیها کشاده میشود و ذوقها میگیرند و اگرنه این
طایفه را با این چنین کسان چه نسبت که صحبت کنند بعد از بندگی مخدوم عظم الله
بر زبان مبارک راند که سبحان الله چندان عبادت و مجاهدت کرده بود ذوقی آنرا
که هر روز سه بار غسل کردی و آن معنیهای بر و نکشادند آخر بیک ذل بکشادند و
این دو بیت بر خواند بیت ✤ زانسوی جهانست ره رفتن بازه
آن ره بچپ و راست پیش مپیش نیابی ✤ از خویش برون رو زدر دوست درآی
تا گم نشوی گم شده خویش نیابی ✤ حاضر ی غرض داشت که فرق چیست میان
تکبر و عجب بندگی مخدوم عظم الله فرمود تکبر مقتضی متکبر علیه است تا دیگری نباشد
تکبر نیاید بخلاف عجب که آن مقتضی غیر نیست بلکه اگر خداوند نیافریدی مرآدمی را
مگر تنها تصور اشتی که معجب گردد اما تکبر متصور نیست که بود مگر با غیر و آن آنست که خود را

فوق آن غیر بینید در صفات کمال و اگر آن غیر را بزرگ تر از خود بینید یا مثل خود بینید متکبر نبود و اللہ اعلم بالصواب ۔

باب چهل ششم در ذکر رسوم خلق و مزاج

ذکرے در رسوم خلق افتاد بندگی مخدوم متع اللہ المسلمین بطول بقائہ فرمود که در باب رسوم و بدعتہای که در میان خلق شائع شده است در قوت القلوب یک دو ورق آورده است و این نسخه معتبر است و قریب بعهد رسول علیه السلام بدو بست و بار سیصد سال است در آن آورده اند که در زمانه ما رسمها افتاده است و آنرا رسوم اسلام میگویند این مسلمانان نه آن اسلام دیده اند که پیش از ان بود و نه آنچنان اند بندگی مخدوم چون بر بخارا رسید بر نفط مبارک راند اسلامے که پیش از ان بود بوئے آن هم نمانده است این زمان تشبیه پیش بدان مسلمانان نیست که اول بوده اند یعنی فرمود هم در قوت القلوب آورده است که اگر اولا کسی مرکسی را پرسیدے کیف حالک مراد ازین نه این میدانستند که حال تو چگونه است در اسباب و املاک معیشت چنانچه درین زمانه میان خلق افتاده است بلکه مراد از گفتن ایشان این بودی کیف حالک مع مولاک و اگر کسی را می پرسیدند چگونه مراد ازین سخن نه این میدانستند که اندام تو چگونه هست دست و پا چگونه هست بلکه مراد ازین میدانستند که دین تو چگونه و اگر می پرسیدند که سلامت هستی مراد ازین کلمه این میدانستند که دینت سلامت هست و این نمی پرسیدند که کجا بودی و از کجا می آئی زیرا چه این بخششش بود حق تعالی ازین نهی فرموده است و لا تجسسوا بعده فرموده که در زمانه ما اگر کسی مرکسی را میرود و نمی پرسید که از کجا می آئی و درینوقت این را عیبے بس بزرگ می پندارند تا اکنون بعضی ازین

که دران وقت اگر کسی بر کسی رفتے دست بر دست نزدے بیش در نماندی
اگر دوست بیرون آمدی ملاقات کردی واگر نه باز گشتے تا صحابے را می آرند که
بر صحابی رفته بود پیش در خانه او رسید دست بر در نزد و کسی را نگفت که برو
دوست را خبر کن که من آمده ام و او نیز بیرون نیامده تا شب در آمد همانجا شب
کرد چون بامداد شد کسی پرسید که کجا آمدی گفت بملاقات دوست آمده بودم
او بیرون نیامد شب در آمد هم پیش در شب گزرانیدم چون بندگی مخدوم عظیم
بر یخرف رسید فرمود که ایشان برین نص عمل میکردند که حق تعالی فرموده
است ولو انهم صبروا حتی تخرج الیهم لکان خیرا لهم و نزول این آیت
در انوقت بود که جماعتے را از میان قوم اسیر کرده آورده بودند آورده اند
که آن قوم برای تخلیص ایشانرا به بندگی حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم آمدند
و رسول علیه السلام در قیلوله بودند چون پیش در حجره مبارک رسول بایستادند
آغاز کردند که یا محمد اخرج الینا بعده این آیت فرود آمد اگر ایشان صبر میکردند
تا تو خود بر ایشان بیرون می آمدی هر آینه خیر بودے مر ایشان را نزول این آیت
در حق این قوم بود پس صحابه پیشینیان که بر کسی میرفتند خبر نمیکردند و له مدتے
دوست منتظر می بودند عمل برین نص میکردند که خبر دراین بود با خبار الله تعالی
الغرض مقصود ایشان از گفت و شنید همه دینی بود و در ضمن حکایت
است از بعضی که برادر نمی را اندر راه دید بنشاشت و تازه روی بدو نمود
آن برادر بر او انکار کرد پس این برادر او را گفت که ای برادر من از پیغامبر
علیه السلام شنیده ام که گفت اذا التقی المسلمان تنزل علیهما مائة

لها حسنة تستحق لاکثرها بسرا و عشرة لاقلها یعنی چون دو مسلمان یکدگر را ببینند صد رحمت بر ایشان فرود آید نود بکسی راست که از میان ایشان تازه روی بیشتر کند و وی کسی است که او کمتر کند من خواستم که قسمت رحمت بیشتر ترا باشد و از اینجاست که بعضی میگویند که حقیقت ایثار آنست که حظ آخرت خود بر برادری ایثار کنی زیرا چه دنیا را چه محل باشد که اندر ابنا را نزا حظ دارند بندگی مخدوم چون بر این حرف رسید این دو مثنوی بزبان مبارک راند مثنوی

چیست دنیا خلق و استظهار ❁ خاکدانی پر از سگ و مردار
خانه دان شکسته زیر و زبر ❁ نقش دیوار بر درخت و صور

بر نسبت آنیعنی **حکایت** فرمود که بزرگی را می آرند که رنجور شده بود در پرسیدن وی یاران و دوستان درنگ کردند از حال ایشان پرسیدند از تو شرم میدارند که بر ایشان وام داری گفت **اخزی الله مالا یمنع الاخوان عن الزیارة** خداوند تعالی آن مال را هلاک کرداند که برادران را از زیارت باز دارد و فرمود تا اندا کنند هر که فیس سعید را ادائی دارد از بجل کرده شد در حال از انبوهی پرسندگان تا شام از و زعتبه در او شکسته بود بعد این مثنوی بر لفظ مبارک راند **مثنوی**

هست دنیا آتشی افروخته ❁ هر زمان خلقی دگر را سوخته
کرمه دنیا سلم آید بدست ❁ کم شود تا چشم بر هم آید

ذکری در مزاج اقتصاد **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود که میان درویشان که مزاج هست آنرا نیز اصلی هست تا روزی می آرند که رسول علیه السلام در خانه مبارک ام المومنین عایشه رضی الله عنها بیامدند و عایشه را فرمودند بیاس

ولوبک تک بدیم بعده هم در حجره مبارک هر دو تک دادند عایشه رضی الله عنها
از رسول علیه السلام در تک پیش شد باز رسول علیه السلام فرمودند که باز تک
دهم باز تک دادند رسول علیه السلام از عایشه درین بار پیش شدند بعده رسول
علیه السلام فرمودند تبلک این بدان و اصلے دیگر هم می آرند که روزی رسول
علیه السلام درون حجره نشسته بود یکطرف ایشان عایشه رضی الله عنها و دوم
طرف سوده بنت انے زمعه و کاسه خربزه پیش بود عایشه رضی الله عنها مر سوده
را گفت که خربزه بخور سوده گفت نخواهم خورد باز عایشه گفت بخور باز سوده
امتناع آورد گفت نخواهم خود باز عایشه سوم بار گفت بخور اگر این بار نخوری
همین خربزه بر رویتو بمالم سوده نخورد عایشه رضی الله عنها خربزه بردست کرد
بر روی سوده مالید رسول علیه السلام بخندیدند و سوده را فرمودند تو هم خربزه
بستان بر روی عایشه بمال سوده همچنان کرد خربزه بستد و بر روی عایشه مالید
رسول علیه السلام بخندید و خنده این بار بیشتر از خنده اول بود همدرین حال
امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه پیش در رسید رسول علیه السلام ایشان
را فرمود زود دریدر رویهای خود را بشوئید که ابابکر آمده است و از عایشه منقولست
که این سخن رسول علیه السلام بطریقے فرمود که هیبت در من افتاد و تا چند روز آن هیبت
از من نرفت بندگی مخدوم اعظم الله چون بر بیخرف رسید بر لفظ مبارک راند که
این اشارت بزرگے مقام ابابکر رضی الله عنه است بعده فرمود از عبد الله بن
عباس روایت است که گفت یا امیر المومنین عمر بیاد آب دم بگیریم تا مسلمانان
ما دیر که تواند بود و آن روز ماه محرم بود و همچنین ابابکر بن عبد الله گوید رضی الله عنه

صحابۂ الرسول صلی اللہ علیہ وسلم تیباوحون بالبطیخ ای تیرامون بالبطیخ یعنی بگدیگر
پوست خربزہ می انداختند واخلاق صوفیان ہمہ جا اخلاق رسول است واخلاق
صحابۂ ایشان حسب طباع مردمان نزول فرمایند لنظر ہم الی سعتہ رحمتہ اللہ
وگفتہ اند درین معنی درحد اعتدال کسی نتواند ایستاد مگر صوفی کہ نفس خویش را متھور کردہ
باشد و عالم بود باخلاق طباع نفس سیاست کنندہ بود نفس خود را بوفور علم از انگاہ
تواند کہ بر صراط اعتدال باستد میان افراط و تفریط اما مرید مبتدی را باید کہ از کثرت
مزاح احتراز نماید باعتبار قلت علم ایشان بافات نفس و این ہم در عوارف مذکور است
واز ینجاست کہ میارند از نجاست کہ می آرند سعید بن عاص مر پسر خویش را گفت کہ
اقتصار کن در مزاح خویش کہ افراط در و مذہب بہا است و ولیری کردن سفہا است
و ترک او صلاً ناخوش کردن اہل مودت است و در وحشت افگندن اہل صحبت
پس این دلیل است بر آنکہ در مزاح افراط و تفریط ہر دو مذموم است بعدہ فرمود کہ در
بستان ابوالمیثم آوردہ است کہ باکے نیست در مزاح کردن بشرط آنکہ سخنی نگوید
کہ دران اثمی بود باقصد گوینده آن بود کہ مردمان بخندند آن مذموم است انشاء اللہ از
حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم منقولست کہ فرمود انی امزح ولا اقول الا
حقا من مزاح کنم و نگویم مگر آنچہ حق است و از انس بن مالک رضی اللہ عنہ روایت است
کہ گفت حضرت رسالت با ما در آمیختے و برادرے کہ ما را بود او را گفتے یا ابا عمیر ما
فعل بک النغیر و نغیر گنجشکے بود کہ عمری پرورد و روایت است کہ زنے گفت
پیغامبر علیہ السلام کہ دعا کن تا مرا خدائے در بہشت در آرد پیغامبر علیہ السلام
فرمود در بہشت زنان در نیاید آن زن گریستن گرفت عائشہ رضی اللہ عنہا

گفت یارسول الله او را عنین کردی پس پیغامبر این آیت برخواند انا انشاناهن انشاء فجعلناهن ابکارا عربا اترابا لاصحاب الیمین یعنی فرو آفریدیم حوارات بکر باشند همزاد باشند و دوستدار شوهران باشند هیچ زال نه باشد پس آن زن ال خوش گشت و هم در بستان است که مردی را با عمره کنیت بود پیغامبر روزی او را گفت یا ام عمره آن مرد دست در عورت خود برد و گفت یارسول الله مگر من زن گشتم پیغامبر فرمود انا البشر مثلکم یوحی الی اما دحکم من نشر هم بچون شما که بمن وحی کنند من باشما مزاح میکنم بندگی مخدوم غطره الله فرمود اما گفته اند که مزاح نباید کرد مگر تراباکسی که معرفتی و اختلاطی باشد و اخلاق او ترا معلوم بود۔

باب چهل و هفتم در دکر لبس

قاضی شرف الدین عرضه داشت که جامه کشیده پوشیدن چنانکه پیراهن و دستار چگونه باشد بندگی مخدوم غطره الله فرمود که این را اصلی نیست و سلف پیوسته اند اما دستار چه ساده که برای پاک کردن دست و روی میستانند دران اختلاف کرده اند بعضی گفته اند ستدن آن مکروه است و ازین کراهت تنزیه مراد است نه تحریمی و بعضی گفته اند که مکروه نیست اگر بستانند کراهتی نباشد زیرا چه از عایشه رضی الله عنها می آرند که بعد وضو رسول علیه السلام بدستار چه روی و دست پاک کرده اند و این هر دو روایت در جامع الصغیر است باز عرضه داشت که جامه تا کوتاه کردن آمده است یا بعضی فرمود مطلق است که حق تعالی فرموده است وثیابک فطهر قبل فقصر در کوتاه کردن جامه معنی این است

که تا از لوث نجاست دور ماند نجاستے در وی نرسد و کفایت موئنه است باندے
و اینمعنی در همه جا ها آیدنا امیر المومنین علی رضی الله عنه روزے پیرایے پوشید
آستین آن از سر انگشتان گذشته بود بعده همان مقدار که از زاید بود
باره کردند بیچاره عرضه داشت اگر جامه هم درخانه مثل گفتے و انچه منسوب بدرویشان
نے اجازت بینوایان سهولت رامی پوشند شاید یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
باید پوشید نیکو است و در هر چیز یکه حضور دل باید انچه انجمله باید کرد و آن جامه
بدین نیت پوشد که این لباس پاکان است حق تعالی از برکت لباس ایشان
وقتے وذوقے پیدا آرد باز بیچاره عرضه داشت لبس صوف میان درویشان در مقامے
مخصوص است یا هر وقتے که خواهد پوشد فرمود که صوف پوشیدن بارسالت است
که نقل است که رحلت پیغامبر صلی الله علیه وسلم از دنیا هم در صوف بود از امام
حسن بصری رحمة الله نقلست که گفت هفتاد بدری را از صحابه من دریافتم
لباس همه صوف بود بعده فرمود که اصل در جامه رنگین گفته اند که آسان تر
مر فقیر را زیرا که ریم بر میدارد و محتاج نمیگردد بشستن آن مگر بعد از مدتے و این نفع
خاطر نزدیک تر است تا یکے از ایشان گفته است که درویشی از گوشه خود بیرون
آمده بود و بیرو جامه رنگین بود او را گفت چرا نمی شوئی گفت اینقدار فراغ کرا است
اختیار جامه رنگین بدینمعنی ست که ایشان در رعایت وقت خود اند شستن
نیز دارند و اگر نه هر جامه که شیخ مر مریدرا بپوشاند پس باشد خواه سپید خواه غیر آن
و مر شیخ را ولایت آنست بحسب قصد و فور علم که اوراست و بعضی از بزرگان بوده
اند که خرقه خود نپوشیدند و سلوک این راه میکردند و ازین قوم علوم طریقت

وآداب او میگرفتند و بعضی از بزرگان سلف بوده اند که خرقه را خود نمیدادند
و مریدان را نمی پوشانیدند پس هر که پوشانیده است مراورا قصد بیعت صحیح و صلبیت
درست و هر که نپوشانیده است اورا نیز قصد بیعت صحیح کرده است و در همه تصانیف شیخ
محمول است بر سداد و صواب لیکن بعضی متصوفه در نیاب غلو کرده اند و در جامه
گفته اند تا بدین صفت نبود نپوشند این را در عوارف جواب کرده است که این
سخنان از اهل تصنع است لیس من الدین والحقیقة حاضرے عرضداشت که در
پوشانیدن خرقه پیر مرید را معنی چیست بندگی مخدوم عظم الله فرمود که
هم در عوارف ذکر کرده است ارتباط است میان پیر و مرید و حاکم گردانیدن است
از مرید مر پیر را در نفس خویش پس پوشیدن خرقه علامت تفویض و تسلیم مرید
است و در آمدن اوست در حکم پیر و در آمدن مرید در حکم پیر در آمدن اوست
در حکم خدای و در حکم رسول خدای و زنده گردانیدن سنت بیعت است با رسول
خدای چنانکه از صحابه نقلست که گفته اند بالعثار رسول الله صلعم علی السمع والطاعة
فی العسر والیسر والمنشط والمکرة وان لا ننازع الامر وان نقول بالحق حیث
کنا ولا نخاف لومة لایم یعنی بیعت کردیم با رسول خدای بدانچه گوید هر چه گوید بشنویم
و هر چه بفرماید بکنیم در حالت دشواری و آسانی و در شادی و در غم و بدانچه با کسی که
سزاوار کار است منازعت نکنیم و هر جا که باشیم حق گوییم و در دین خدای از ملامت
ملامت کنندگان نترسیم پس خرقه یعنی بیعت و تحکیم است و گفته اند خرقه
در آمدنست در صحبت و مقصود کلی از خرقه صحبت است و همه امید خیر مرید را
در صحبت است و همه روشنائی او بدان بندگی مخدوم عظم الله چون بر نیخرف و

این دو بیت بخواند بیت	روزم تو بر فروز شبم را تو نور بخش
کاین کار تست کار مه آفتاب نیست	نے حلقهٔ کمند سر زلف نیکوان
گر کعبه میرویم دعا استجاب نیست	بعده فرمود که از اینجاست که از

بیشتر مشایخ نقلست که لا یفلح من لم یر مفلحا هر که رستگاری را ندید بفلاح نرسید و فلاح لفظی است جامع یعنی هر چیز یکه میتر سید ایمن گشت و بهر چیز که امید داشت بران برسید یعنی فلاح اینست و این هر آینه جامع است مر جمیع مقاصد طالب را و این اقتدا است بر رسول و صحابه وی که جمله صحابه علوم و آداب از پیغامبر گرفته اند چنانکه روایت است از بعضی صحابه که بیامو خت ما را رسول خدای هر چیزے بحدیکه حدیث کردن از و آموختیم حاضرے عرض داشت که پیغامبر کسیرا خرقه پوشانیده است بندگی مخدوم عظم الله فرمود آرے نقلست که پیغامبر علیه السلام روزے چند جامه آورده بودند دران میان پیراهنے بود سیاه و خرد گفت چه میگوئید کرا پوشانیم این را همه سالکت اند تا هم خود فرمود که ام خالد را بیارید پس او را بیاوردند بدست مبارک خود آن پیراهن او را پوشانید پس دو بار گفت کهنه کن و کهنه کن لیکن گفته اند در بن خفائیست که لبس خرقه بدین نیت که اعتماد مشایخ بر انست بنود و این نیت و اجماع و اعتماد بدان از استحسان مشائخ رضوان الله علیهم بیچاره عرض داشت که حد عمامه چیست بندگی مخدوم فرمود که اقل هفت گز است و هر چه چیز هفت گز است آن سربند است نه دستار و الله اعلم بالصواب۔

باب چهل و هشتم در ذکر صحبت و آنچه مناسب آنست

خواجه خضر نائب صیاء الملک شب پنجشنبه در مجلس شریف دام شرفه دعوت او بود

ذکرے در صحبت افتاد بندگی مخدوم متع اللہ المسلمین بطول بقاہ
فرمود کہ شرایط صحبت بسیار است اما کسی کہ از طایفہ سالکان صحبت اختیار کند
اول او را این دو شرط باید اول ترک نصیب نفسہ عن غیرہ ترک نصیب خویش از
دیگرے کند چہ تا اگر طلب نصیب خود کند و بکوید مرا ببر تا مرا نداری پیش خصومت در میان
افتد اینچنین کس صحبت را نشاید دوم طلب نصیب غیرہ عن نفسہ یعنی درین باشد
کہ مرا کدام خدمت باید کرد و چہ کردہ ام و چہ نکردہ ام ہمہ نصیب دیگرے از خود طلب
کند و خود را بتقصیر متہم دارد چون این دو شرط بجاے آرد صحبت را شاید و آوردہ اند
کہ اگر دو کس با یکدیگر صحبت دارند اگر یکے از میان ایشان خواہد کہ کفش دیگرے
بپوشد و از و اجازت کفش پوشیدن طلبد اینچنین کس صحبت را نشاید زیرا کہ ہر گاہ
کہ من و تو در میان آمد صحبت بر خاست ہمدرین محل کندوری فراز کردند و طعام
کشیدن آغاز کردند و شیخ معز الدین ایستادہ خدمت میکرد بندگی
مخدوم عظم اللہ فرمود کہ روزے جمعیتے بود رسول علیہ السلام خود خدمت میکرد اعرابی
در آن محل رسید پرسید من سید القوم و مراد ازین پیغامبر بود صلی اللہ
علیہ وسلم پیغامبر علیہ السلام جواب گفت بدین عبارت سید القوم خادمہم
و ازین اشارت بخود کرد یعنی ہم منم کہ مراد سایل این بود و اینکہ کسی خادمی میکند
میگوید سید القوم خادمہم علے الاطلاق نباید زیرا کہ لازم نیست کہ ہر کہ خادم
قوم باشد سید قوم باشد این متصید بود ہم در حق رسول علیہ السلام و جاے دیگر اگر
بمعنی وے بودہ آید یعنی اگر سید قوم آنقوم منفقتہ و تواضعاً خادمی کند
این در حق وی نیز آید بدلالت این حدیث و اگرچہ صورتاً ذمت است

اما از روے حقیقت ہمان مخدومی است زیرا کہ در تواضع و شفقت اکمال و اتمام مجدد
است بعدہ فرمود کہ کمال صحبت و اخوت میان دو کس اینست کہ اگر یکے گرد مال یکدیگر
تصرف کنند حاجت اذن خواستن نباشد نے اذن یکدیگر کہ تصرف کنند قاضی اشرف الدین
عرض داشت کہ در شرع سندی می باید برای عدم اجازت را فرمود کہ در تصرف مال
ملک غیر اذن شرط است و این اذن صریحًا باید یا دلالتًا پس میان دو کس چون
عقد صحبت افتاد اگرچہ صریحًا اذن نیست دلالت است بحکم عقد صحبت و این را نظیر
ہست چنانکہ در صحبت رفقا رجم و آن در کتاب الحج مسطور است و چنین نیز گفتہ اند
باہر کہ صحبت کند باید کہ در وی پنج خصلت بود یکی آنکہ عاقل بود دوم او را حسن خلق
بود و فاسق نبود و مبتدع نبود و حریص بر دنیا نبود حاضرے عرضہ داشت
کہ صحبت پاکیان کند بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ با اہل صلاح اما گفتہ اند
کہ طالبان بر چہار اقسام اند سالک است و مجذوب است و سالک متبدا رک بجذبہ است
و مجذوب است متدارک بسلوک باز عرضہ داشت کہ این ہر یکے خود از مشائخ اند
و اہل اقتدا اند یا نہ فرمود کہ چنین گفتہ اند کسیکہ سالک مجرد بود او را اہلیت
شیخی نبود او ہنوز بمقام شیخی نرسیدہ است باعتبار بقایا صفات نفس او بدو دو ترقی
نیافتہ است باقوالے کہ از رنج مکابدت و مجاہدت بروح در آمد حال رسید و مجذوب
محبوب آن بود کہ نے سلوک حق تعالے او را آیات و نشانہا بر یقین ظاہر کنند
و از دل او حجاب بر گیرد و اندر طریق معاملات مقید نباشد انہم شیخی را نشاید و
سالک متدارک بجذبہ کسی است کہ آغاز کار او از مجاہدات بود و معاملات او خلاصہ
بود پس او را از رنج مجاہدت بر میدان حال بیرون آرند و بعد از ان حظ الخ

شربت عسل بدست او نهد و در مشاهدات بروی بگشاید و فتوح غیبی بروی پیدا
گردد اینچنین کسی شیخی را شاید و مع هذا این شخص در حال خود محبوس است و در احکام
حال خود ماند و از بند حال خود کشاده نگشته اینمقدار نقصان میگیرند به نسبت مقامیکه
کمال تر است در سیده تر است اند ر شیخی و آن قسم چهارم است که مجذوب متدارک
سلوک بود و از قید حال خود جسته بود چنانکه گفتیم فرمود مرتبه شیخی از اعلی مراتب
است در طریق صوفیان و نیابت نبوت در دعوت خلق الله و
شیخ از شکر خداوند است که بدو راه راست مینماید مریدان او و هدایت میدهد طالبان
را سنت جاری بر نبیت و گفته اند چون مرید صادق در تحت حکم شیخ در آمد و با او
صحبت کرده و آداب از و بگرفت از باطن شیخ حال سرایت کردن گیرد اے باطن الله
چون چراغی که از وی چراغی دیگر بر فروزند و شیخ سبب باطن مرید ا بیاراید و آن مقالات
شیخ و دیعت نهنده نفایس حال بود و انتقال حال من الشیخ الی المرید بواسطه
صحبت بود و اینجا نه تواند بود مگر مریدی را که بر بندد خود را بشیخ و از ارادات
خویش پاک بیرون آید و ارادت شیخ فانی گردد ترک ارادت خویش
پس تباسف الهی میان صاحب و مصحوب از تباطی و امتزاجی پدید می آید و
مرید خیر وی میگیرد و از شیخ چنانکه فرزند خرد بدر بود و در ولادت طبعی و در ولادت
معنوی نیز اینچنین است بعد این بیت بر زبان مبارک خود راند بیت

ورد دولت گرفته باش حسن ✤ تو چه دانی مگر گشاده شود

و از اینجاست که گفته اند مر مریدان را با پیران وقت ارتضاع است
و وقت فطام در ولادت معنوی چنانکه در ولادت طبعی بود پس وقت ارتضاع

وقت لزوم صحبت هست و شیخ آنوقت بداند نشاید مر مریدرا که از شیخ جدا
شود مگر باذن شیخ و شیخ نیز اذن نکند مر مریدرا در جدا شدن الا بعد انکه بداند
مراورا وقت قطام آمد و او را قدرت آن باشد که مستقبل بود نفس خویش و استقبال
او نفس خویش آن نست که گشاده بود بر وی از درهای فهم من الله تعالی و هرگاه که مرید
جدا شود پیش از وقت قطام بند باه در راه او افتد که او را باز گرداند بدنیا و بمتابعت
هوا و آن هلاکت اوست چنانچه در طبیعی اگر طفل شیر خواره پیش از وقت فطام
از ما در جدا شود هر آئینه غالب آنست که در هلاکت افتد پس مرید باید که در دش
این بود **بیت** - چون نیست مرا قبلهٔ جز قبلهٔ روی تو
گر روت بگردانی من قبله بگردانم ❊ حاصل صحبت بر سه نوع است یکی آنکه با
کسی صحبت کنی که فوق تو بود و آن در حقیقت خدمت است و دیگر با کسی صحبت
کنی که فرو دتر است از تو شفقت و رحمت باید و از و مرافقت و حرمت سلوم
صحبت باهم جنس است و آن مبنی است بر ایثار و فتوت قاضی منهاج الدین در ون
حصار وصیت شیخ الشیوخ میگذشت تا بر یخرف رسید و لا تصحب الا حداث
بندگی مخدوم غظمه الله فرمود که ازین احداث جوانان مراد اند یعنی صحبت
مکن با جوانان زیرا که مرید را اول این میفرمایند که از صحبت جوانان دور باش
زیرا چه چون با جوانان صحبت کند جوانان همه وقت دران خواهند بود که وقت
و لذت نفس باشد و این چون ابتدا باز خود را در مجاهده انداخته است تواند بود
که او را میلی دران باشد باعتبار اینمعنی صحبت با ایشان نمیفرمایند ذکری در منع و
افتاده بود **بندگی** مخدوم غظمه الله فرمود که این هر دو ممنوع است چنانکه صحبت احداث

زیرا که بصحبت تو شرور دیگر سرایت نکند و در حدیث دیگر پیغامبر فرمود صلی الله علیه وسلم که المرء علی دین خلیله فلینظر احدکم من یخالل پس چون مردان دین گیرد که دوست او تواند بود باید که از بدعتی و از فاسقی و آنچه در معنی ایشانست دور بود و از اینجاست قول خواجه سهل تستری رحمة الله که گفته است بپرهیزید از صحبت سه فریق از اصناف مردمان من الجبابرة الغافلین و القراء المداهنین و المتصوفة الجاهلین یعنی صحبت نکنید با جابر غافل با قراء مداهن و با متصوف جاهل تا بدینجا رسید که از صحبت اغنیا دور باش بندگی مخدوم فرمود که ایشان همه وقت در کارهای دنیا و دین باشند و همه وقت در تنعم و تلذذ و تفاخر و تکاثر باشند پس طالب چون صحبت با ایشان کند او را در غارت کنند و طعن کنند پس تواند بود که او را میلی بشود و از ان ارادت و عزیمت رجوع افتد و دیگر آنکه اغنیا را رسول علیه السلام مرده خوانده است و این موت موت قلب است بعد از این فرمود که موت و حیات قلب است پس دل آنکه همه وقت در دنیا مشغول است و از یاد مولی فراموش است او را مرده دل گویند و دل کسیکه همه وقت در یاد حق است اینرا زنده دل میگویند بعده فرمود که بعضی از ادیبان میگویند صحبت مکن با مردمان مگر با کسی که سر ترا نهان دارد و عیب ترا پوشد و با تو بود در همه شدائد و نوائب و ترا بر خود برگزیند در همه حسنات و زغایب و حسنات ترا آشکرا کند و سیئات ترا بپوشد و اگر نیابی پس صحبت مکن مگر با خود و غالب اینست که نیابند چنانکه گفته اند بیت

صحبت نیکان ز جهان دور گشت خوان عسل خانه زنبور گشت

و فرمود که خواجه ذوالنون مصری رحمة الله گوید یا خداوند عزوجل صحبت مکن مگر با موافقت و با خلق

مکن مگر بنا صحبت و با نفس مکن مگر بمخالفت و شیطان مکن مگر بعداوت و
از بزرگی نقاست که فرمود صحبت کنید با حق تعالے و اگر نتوانید پس صحبت
با کسی بکنید که او با حق صحبت دارد تا برساند برکات همت وی ترا بصحبت حق تعالی
همدرین محل این بیت بزبان مبارک راند۔ **بیت**

هر که در کوی تو شد عاقبتت خواهد دید ۔۔۔ هر که در خلد رود قعر شش دیدار است

بیت منم و بادیه حیرت و گمراهے چند ۔۔۔ تو عنان باز کش ای خواجه که همراه نه

و فرمود که اصل این نسبت هر کرا دوست باید داشت فی اللہ دوست باید داشت
و هر که را دشمن باید داشت فی اللہ دشمن باید داشت و در خبر است استوارترین
رشتهٔ ایمان الحب فی اللہ و البغض فی اللہ است ازینجا واجب آید
که مردم را دشمنان باشند فی اللہ چنانچه دوستان باشند فی اللہ و آن مثل
ازاینجا است که گویند هیچ کس از دوست و دشمن خالی نیست و از عیسیٰ پیغامبر علیہ السلام
نقلست که فرمود محبت بجویید بخدای عزوجل بدشمن داشتن اهل معصیت و نزدیکی
بجویید بخدا تعالی بدور بودن ازایشان و التماس نمایید رضای خدا تعالی را بدشمن
گرفتن ایشان پس پرسیدند یا روح اللہ با که مجالست کنیم گفت مجالست کنید با کسی
دیدار حق تعالی شما را دهد سخن او در علم شما مزید آرد و هر که عمل او شما را در آخرت
راغب گرداند و روایت است که حق سبحانه تعالے بموسیٰ وحی کرده که برای
من هیچ عمل کرده هرگز گفت الٰهی برای تو نماز کرده ام و روزه داشته ام و صدقه داده
ام ذکر کرده ام فرمان رسید صلوٰة مر ترا حجت و برهانست و روزه ترا سپر است
و صدقه ترا سایه است و ذکر ترا نور است پس چه عمل است که برای من کرده موسیٰ گفت

الهی مرا دلالت کن بران عمل که برای تو بود فرمود ای موسی هیچ دوستی را برای من دوست گرفته و هیچ دشمنی را برای من دشمن گرفته موسی را علیه السلام ازینجا معلوم گشت که افضل الاعمال الحب فی اللّٰه والبغض فی اللّٰه و اینجاست که نکته باریک نگاه باید داشت هر که کسی را دوست گیرد محبت او را نیز دوست گیرد و محبوب او را نیز دوست گیرد خادم او را نیز دوست گیرد و هر که بروی ثنا گوید مر هر که را او ثنا گوید و هر چیز که وی موصل است برضای او تا بزرگی گفته است که المومن اذا احب المومن احب کلبه سمن + چون مومن را دوست دارد سگ وی را نیز دوست دارد بدوستی وی پس چون قوی شود و غالب گردد از حد استمرار رسد یعنی مولع گردد پس تجاوز نماید آن محبت بهر موجودی که جز خداوند او است ازینجهت که آثار قدرت اوست ازینجاست چون چیزی نور پیغامبر علیه السلام آورد بر چشم مبارک خود مالیدی و اکرام کردی و گفتی انه قریب العهد بربنا یعنی نو رسیده است از حضرت دوست و همچنین است هر که کسی را دوست دارد بجهتی که جامه را او دوست دارد و هر که مذکر است ازجهت وی پس دوست دارد و منزل او و همسایه او و بدین معنی گفته است

بیت من ازینجا نروم یار اگر رفت چه شد ۔۔۔ آخر این خانه همان در و دیوار همان

و محبت خداوند قوی را بجدی رسیده است که ایشان را فرق نمانده است میان بلا و نعمت و میان دشمن و دوست فان الکل منه **بندگی** مخدوم اعظمه الله چون بدین حرف رسید این دو بیت بر زبان مبارک راند ۔

بیت

از مهر بتان سوی عشاق پیام است	کز عشق هر انکس که کند توبه حرام است
کز عشق گناهی است کز و توبه گناهست	امید وصال و غم هجران همه خام است
و این رباعی نیز خواند **رباعی**	چون از تو بحر عشق نجویم بجهان

هجران و وصال تو برابر چو یکسان	نی عشق تو بودم نه بباشد سامان

خواهی تو وصال جوئی خواهی هجران

فکرے در صحبت عوام افتادگی

مخدوم عظمه الله فرمود که در زبدهٔ خلق را سه نوع کرده است عوام و خاص و خواص عوام آن باشد که در جمیع عمر خود از انگاه باز که مکلف شده است یک چیز خلاف شرع کرده باشد بندگی مخدوم عظمه الله چون بر بیخرف رسید فرمود که عوام خود این را میگویند اکنون دیگر چه گویم بعده فرمود که به نسبت این عوام هر کرا در عمر خود خلافی در وجود نیامده باشد وی خاص باشد و هر کرا محبت و شوق باشد او خاص خواص باشد تا هم برین نسبت خصوصیت حضرت رسالت علیه السلام آورده است به نسبت خصوصیت حضرت رسالت فرموده اند همه عوام اند قاضی شرف الدین عرض داشت که بر درویشان که تمکای باشد از کجاست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در نظر جاے نیامده است اما برای استراحت نفس را وضع کرده اند درویشان بر دو طریق اند یکی همه وقت مشغول بخدمت اند و یکی همه وقت بصحبت ایشانی که بصحبت مشغول اند تمکا برای ایشان راست تا این را نگویند صحبت میگویند و ایشانی که مشغول بخدمت اند ایشان خود همه وقت مشغول بخدمت خواهند بود تکیه که خواهد کرد و درویشی اگر کسی را تمکاے دهد میگوید صحبت بخشیدم دادن تمکا اشارت بر صحبت است قاضی شرف الدین در حجره قدیم اصول شاشی میگذشت تا بر بیخرف رسید قال اصحابنا کذا عرض داشت که قال اصحابنا و قال علمائنا هر دو یکے است فرمود که آری هر دو یکی است اما این عبارت یعنی قال اصحابنا از زبان مجتهدان اند زیرا که غیرے را گفتن لایق با دب نبود و این کسی گوید

که میان ایشان موازات باشد برین حکایت فرمود که بزرگے را پرسیدند
که تو با فلان بزرگ صحبت داشتے او گفت این نگو که صحبت داشتے اما این بگو که
خدمت داشتی شیخ معزالدین عرضداشت که اگر مردی بحضور یکے ایستاده او را بد میگوید
و او را ازان جهت با آنکس ناخوشی کرده و کینه در دل ماند اینچنین کینه مذموم تا بانه-
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود در آن محل اذن آمده است و در دل انکار کردن آنچه او
میگوید و بران رضا ندهد اما کینه مذموم نباشد باز عرضداشت پس اختلاط و صحبت با او توان
کرد یا نه فرمود بعد سه روز خود آشتی خواهد کرد هم بدان ناخوشی نخواهد ماند بعده
فرمود هر آئینه صحبت و اختلاط بکنند و اگر او را بران اصرار نبود مولانا نظام الدین درون
حصارے عرضداشت اگر همه وقت آنکس در بد گفتن است و بدان اصرار دارد درین صورت چه کنند
فرمود انگاه خود همه وقت با او اختلاط و صحبت نکند زیرا که اگر کسی از معصیتے در وجود می آید
آن بر دو نوع است و آن معصیت راجع هم بنفس اوست کشرب الخمر یا متعدی است
الی الغیر کغصب اموال الغیر و ستم الغیر اگر راجع هم بنفس اوست بزرگان را در اختلاط
و صحبت کردن با او اقوال است بعضے اختلاط و صحبت با او جائز داشته اند و بعضے نه
اما جائیکه متعدی الی الغیر است دران همه را اتفاق است که اختلاط و صحبت با او
نکنند پس قیاس برین اگر کسی همه وقت در بد گفتن است او هم در معصیت است اختلاط
و صحبت با او نکنند و الله اعلم بالصواب -

باب چهل و ششم در تذکیر و وعظ

ذکرے در تذکیر و وعظ افتاد فاطمی سراج الدین درون حصارے
عرضداشت که در تذکیر گفتن چه معنی است بندگی مخدوم عظمه الله فرمود

که وعظ و نصیحت میکند و خلق را بحق دعوت میکند بحکم این فرمان که و اذکرهم بایام الله یعنی
تنفع المومنین و از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم منقول است که فرمود که اذا مررتم برياض
الجنة فارتعوا قيل و ما رياض الجنة قال مجالس الذكر یعنی چون بگذرید بباغهای بهشت
پس چرا کنید دران گفتند یا رسول الله باغهای بهشت چیست گفت مجلسها ذکر از خواجه
عطار رحمة الله نقلست که گفت یک مجلس ذکر مکفر است مر صدها مجلس لهو را و گفته اند
که این زمانه زمانه ایست که نشاید واعظ را که با خلق اسباب رجا استعمال کند بلکه در این
وقت مبالغت در تخویف نزدیک است که بر جاده راه حق نمی آرد مگر خوف پس ذکر
اسباب رجا ایشان را هلاک کند مگر در حق کسی که او نومید گشته بود یا بر کسی که خوف
غالب شده باشد در حق ایشان سودمند آید از امیر المومنین علی رضی الله عنه روایت
است که فرمود که عالم کسی است که مردمان را نومید نگرداند از رحمت خداوند تعالی و ایمن
نگرداند از مکر خداوند و واعظ را گفته اند باید که اسباب رجا و خوف بر مقدار حاجت کار
بندد چنانکه طبیب اسباب دوا را بقدر حاجت کار بندد و نه چنانکه طبیب نادان گمان
برد هر دوائی که هست صالح هست مر هر رنجوری را و ازینجاست که گوئند این بیت را

بیت روشن تر از آفتاب پیدا + تا بشناسد مزاج هر سودائی

حاضری عرض داشت که معنی موعظت الحسنة که درین آیت است چیست ادع
الی سبیل ربك بالحکمة والموعظة الحسنة بندگی مخدوم عظم الله شرفه
که گفته اند الدعاء الی سبیل الله بر انگیختن مردمان است بر طاعت حق و منع کردن ایشان
است از مخالفت حق و دعا بحکمت آنست که مخالف نباشی بفعل آنچه میفرمائی مردمان
را بران بقول و موعظت حسنه آنست که صادر شود از علم و صواب و حاصل شود

برق و بزمی و دردی تغنفے نبود و تغیرے نبود و جلتے نبود و گفته اند دعوت خلق
بطاعت حق نیابت نبوت است بعد ازو فرمود که بزرگان که تذکیر میگویند نه اینچنین است
که از کاغذی یاد میگیرند انگاه میگویند بلکه ایشان را هم در دل پیدا می آید آنرا
بخلق میگویند خلق را از حق بحق میخوانند هم برین نسبت **حکایت** فرمود که شیخ
عثمان خیرآبادی رحمه الله چند گاه از خلق خلوت گزید و در بادیه می بود وقتے
در سر ایشان نداد دند که در شهر برو خلق را دعوت بکن امّا بران شرط که نزا
بلا تحمل و قبول کنی چون فرمان چنین بود ایشان رو بآوانی نهادند و در شهر آمدند
چنان شد که بلا ها رسیدن گرفت کسی سیلی میزدی و کسی خشت میزدی و همچنین
کسی چیزے و کسی چیزے و ایشان بعقد انگشت همه می شمردند تا چون هزار بلا راست
شد فرمان شد اکنون بر سر منبر برآئی و خلق را دعوت کن و ایشان را علمی نبود
مناجات کردند الهی تو میدانی که من علمے و کمالے ندارم فرمان آمد که تو بر سر
منبر برای رفتن از تو و بخشش از ما بندگی مخدوم همدرین محل این دو بیت بر
لفظ مبارک راند **بیت** نے مار بر نمیرود گنج
نے خار نمیدمد گلستان **بیت** عاقلان از بلا بپرهیزند
مذهب عاشقان دیگر باشد ؛ و فرمود که وقتے امام ثوری را
پرسیدند که مردے سزاوار گردد که مر خلق را وعظ کند گفت چون وے از
خدایتعالے فهم کند شاید که بندگان را فهم کناند و چون از خدایتعالے فهم نکند
بلاے وی عام گردد اندر شهرها و معنی این سخن چنین گفته اند که معانے
فرمان خدایتعالے را فهم کند از بهر آنکه چون معنی سخن برانند سخن بجایگاه نهد و اگر

اشکالے بیفتد از احل کند و شنوندگان نجات یابند و اگر سخن ظاهر بگیرد و معنی نداند سخن نباجایگاه نهد و چون اشکالے افتد آنرا احل نتواند پس خود هلاک شود و شنوندگان را هلاک کند بعده این دو مثنوی بخواند **مثنوی**

جمله تاریک ست این محنت سرائے	علم در وے چون جواهر ره نمائے
ره بجز جانب درین تاریک جائے	جوهر علم ست و علم جانفزائے

بعد ه فرمود که بزرگان را اینچنان نبود که از کاغذ یاد میکردند و یا بغرض میگفتند بلکه از حق بخلق میرسانیدند و درویشان هرچه گویند بدل از حق بگیرند و بزبان همانچه بدل از حق گرفته باشند عبارت کنند بخلق میگویند نه آنکه از کتاب و کاغذ یاد میگیرند مناسب اینمعنی **حکایت** فرمود که بزرگے گفته است هرچه من بمردم میگویم و مریدان از من می شنوند من همان زمان می شنوم ایشان از من می شنوند بعد ه بعضے این را منکر شدند که اینچنین چگونه باشد که خود بگوید و چون دیگران بشنوند الگاه خود هم بشنوند جواب کرده اند که اینچنین تواند بود هم در شاهد نظیرے هست چنانکه مثلا غواص غواصی میکند از دریا جواهر و هر چیزی بیرون می آرد بعده از بیرون آوردن همه خلق می بینند که این جوهر است یا سنگ یا چیزے دیگر است و خود همان زمان می بیند زیرا که در زمانے که از دریا بر میگیرد می بیند و میداند که چیست پس درویشان هم در دریاے رحمت حق فرو میشوند معنی بیرون می آرند همه درین محل این مثنوی بر زبان مبارک راند **مثنوی**

انچه من دیدم نیارم گفت باز	زین عجائب تر نیفتد هیچ راز

و فرمود که از خواجه سهل تستری پرسیدند نقل است که گفت سی سال است

تا من سخن با خدای میگویم و مردمان می پندارند که با ایشان میگویم و این رباعی برخوانند

رباعی هر بوی که از مشک و قرنفل شنوی	از سایهٔ آن زلف چو سنبل شنوی
همچون سخن بلبل ازین گل شنوی	گوید همه گل گرچه ز بلبل شنوی

و این سخن را معنی گفته اند که آنست که آینده را نه بیند آرنده را بیند و آنچه گوید با آرنده گوید نه با آینده و آنکه گفت من سخن با خدا بتعالی میگویم با خدا کسی سخن نتواند گفت مگر که از خدای تعالی شنود و از بهر آنکه جواب آنرا دهد که مشاهده بود و خطاب با آن کند که با او کند اما خطاب از کسی و جواب کس دیگر را دادن محال است پس سخن این بزرگ چنین باشد که سر من چنان متوقع حق گشته است که من هیچ کس جز او نمی بینم هر که با من سخن میگوید من آن گوینده را همین علت و سبب انگم حق را بینم بندگی مخدوم چون بدین حرف رسید این دو مثنوی برخواند

مثنوی چیزیکه وجود او بخود نیست	هستیش نهادن از خرد نیست
هستی که بحق قوام دارد	او نیست ولیک نام دارد

و این را مثال چنانست که اگر رسولی از ملکی پیغام آرد جواب مرآن رسول را بنا شد جواب آن ملک را باشد رسول اندر میان واسطه است که گفت **ومن یطع الرسول فقد اطاع الله** طاعت رسول طاعت مرسل آمد از بهر آنکه رسول سبب است و حکم سبب را در معنی کسی گفته است **ابیات**

گر جمله توئی همه جهان چیست	و ربیچ نیم من این فغان چیست
هم جمله توئی و هم همه تو	آن چیست که غیر تست آن چیست
چون هست یقین که نیست جز تو	آوازهٔ آن همه گمان چیست

حاضرے عرضه داشت که این سخن چگونه است که وقتے خواجه جنید رحمة الله علیه
مر شبلی را گفت که با این علم ترا خبر کردیم سرّ او تو آشکارا میگوئی امام شبلی
گفت من میگویم و هم من می شنوم اندر دو سرا جز من کیست **بندگی**
مخدوم عظمه الله فرمود که جواب این سخن چنین گفته اند که سخن خواجه جنید
از مقام غیرت بود که بر هر چیز که غیرت باشد هر آئینه پنهان دارند و سخن امام شبلی
از مقام غلبات بود و مغلوب هر چیز مست بود مست را بسیار چیز که گوید معذور
دارند که هوشیار ندارند و این دو بیت بخواند — **ابیات**

گر کسی پرسد که پیش روے او	دل چرا شوریده و شیدا شود
تو جواب شو که پیش آفتاب	ذرّه سرگردان و نابیدا شود

اما آنکه امام شبلی گفت من همین گویم و همین شنوم این را گفته اند که یعنی
خویشتن دیدن نبود که خویشتن بین بنزدیک این طائفه خود مومن نبود
ولیکن خبر دادن بود که من از خلق فارغ ام هر چه میگویم نه ایشانرا میگویم
آن گفتار من سر وقت من است نه باز آرجستن خلق بعده همدرین محل این
دو بیت بر لفظ مبارک راند **ابیات** حجاب رویتو هم روی تست دیده جمال

نهانی از همه عالم ز بسکه پیدائی	بهر که می نگرم صورتت همی بینم
ازین بتان همه در چشم من تو می آئی	و گفته اند باید که عالم چنانچه شنیده

است همچنان ادا کند زیادت و نقصان نکند زیرا چه او نقل وحی منزل
من الله تعالے میکند و گفته اند خیانت عالم در علم اشد است از خیانت مال باید
که نزاعی در کلام نکند و در وجوه حدیث چپ و راست نرود و شنوندگان

را بہ بسیار گفتن ملول نگردانند کہ از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم نقل است کہ وقت
وقتے از وعظ صحابہ نقل فرمودی بچیزے دیگر بخوف سامت وچون وعظ سامت
سامع دریابد از گفتن باز ایستد و گفتہ اند علامت معلم ناصح قطع طمع است از خلق
کہ نقلست کہ ہر کہ بعلم خویش عمل نکند وعظ وی از دلہا چنان فرو افتد کہ قطرات
باران از سنگ پس عزیزی درین محل بزیارت رسید و کل آورد پیش بندگی مخدوم
نہاد و دران میان گلہاے سفید ہم بود قدری بردست مبارک کرد بعدہ فرمود
کہ از ہمہ سفید نیک خوبست و لطیف است و این حکایت کرد کہ مولانا مدرالدین
منوکہرے در ہر چہار شنبہ بر سر تربت ہر آمدی و تذکیر گفتے و خلق را ہر چہ مشکل بودے
و یا ہر چہ حاجت چنانکہ کسی فانی دیدہ بودے یا دعاے التماس شے و یا متعلمے را
مسئلہ مشکل شدے ہر یکے در کاغذے علیحدہ می نوشتند می بردند چون تذکیر
بشلثے یا بمنصف رسیدے مولانا ہر یکے را خواندے و بدان جواب گفتے و ہر کسی سوال
خود دریافتے و درمیان کاغذہا مقدارے کاغذ سفید ہم بودے چون آن کاغذ
سفید مولانا بدست کردے سفید یافتے در حال دست بر داشتے و گفتے الٰہی تا
سیئات آن بندہ را بحسنات سفید کردی آن دران کہ این بگفتے ہر کسی را
وقتے پیدا شدے و کسیکہ کاغذ سفید بر دے مقصود او ہمین بودے کہ از
زبان مولانا دعاے بیرون آید و حکایت دیگر فرمود ہم از مولانا مدرالدین
کہ مردی در شب برات خوانے دید کوے بر سر حوض کوثر رسیدہ است بعد
ازان می پرسید کہ این کدام حوض است کسے گفت این حوض کوثر است آن مرد
ازان حوض آب خورد و بامداد ان چہار شنبہ بود ہم چنین این برکاغذ

وپیش منبر داشت وچون وقت آن شد که مولانا کاغذ بر یکے بخواند کاغذ ها ہر یکی
میدید وجواب میگفت بعده این کاغذ بدست مولانا افتاد بستد وبخواند وبلبدآغاز
کرد که شربت باد مردمان این شب را زنده دارند وتو خواب میکنی این بسنده بنود
بر سر کاغذ نوشته آورده تا مردمان بدانند بعد ازین فرمود که گفته اند سر که در بن کار
پیش آید با مردمان حسن خلق ورزد وبعلم خویش اول کار کند تا او داعی باشد بقول و
فعل وحال واغلب که بفعل بود سخن او نافذ بود واغلب که بقول بود سخن وے ضایع بود
وباک ندارد چون قبول نکند قول او را گوید بر من دعوت است وہدایت بر خداوند تعالے
ہمبرین نسبت این حکایت فرمود که روزی مذکرے تذکیر میگفت وخلق ہم در
گبریه بود عورتے فاحشه در راه میگذشت پرسید که این چه گریه است گفتند مذکرے
تذکیر میگوید وخلقے بر گناه خود میگریند عورت بخندید وگفت اینک میروم ہمه را
خنداتم ہمین که سر درون مسجد کرد دلش نرم گشت ومذکر را گفت که من عورت
گناہگارم وگناه من بزرگ است از آسمان وزمین اگر من توبه کنم خدایتعالے بیامرزد
مذکر گفت گناه تو بزرگ تر از گناه ثعبانه نیست واین عورت ثعبانه بود ہمین که
از مذکر این سخن شنید بغایت شکسته شد وہمانجا توبه کرد وزرینه که پوشیده بود وبدان
داد بعده مدت چهل سال در خلوت نشست چنانچه ہیچ کس باز بالای او ندید
بندگی مخدوم چون بر بنجرف رسید این برزبان مبارک راند بیت

بسکه خرابات گشت صومعه پوش	بسکه کنشت خانه گشت مصطبه ورد خوار

واز سنت است که عالم با بر صفتی آن بگوید که عقل او بدان نرسد وخاطر او آنرا دریابد
نه چنانکه خود میداند دلیل بر آنکه حق تعالے گفت پیغامبر را علیه السلام بلغ ما انزل

من مبارک و نگفت بلغ ما عرفناک بگفت برسان آنچه بسوی تو فرو آرند
از خداوند تو نگفت برسان آنچه ترا بران شناسا کرده ایم و این از بهر آنست
که آنچه او را بظاهر وحی کردند خلق طاقت سماع آن نداشتند نه بینی که جبرئیل علیه السلام
در میان نگنجید اما آنچه او را بسر بمین کشف باشد جبرئیل علیه السلام دران میان نگنجد

و این بیت بر خواند مثنوی	هر گدای مرد سلطان کے شود
پشۂ آخر سلیمان کے شود	بعده این بیت نیز بر لفظ دُر ربانی جوش
ارزانی فرمود۔ بیت	بیتے کز حسن در عالم نمی گنجد عجب دارم
کہ داند در دل تنگم چگونہ خانماں سازد	ذکرے در بیان شفقت افتاد

بر نسبت آنیعنی بندگی مخدوم عظمه الله حکایت فرمود که شاگردے
ازان ابو حفص حدّاد وصیّت خواست که مرا وصیّت کن تا خلق را وعظ کنم یعنی
تذکیر گویم ابو حفص حدّاد رحمة الله گفت ترا کدام چیز بدین آورده است گفت
مر اشفقت خلق گفت شفقت تو در حق خلق تا چه حد است گفت شفقت من بر
خلق بحدیست که فردای قیامت بدل همه خلایق مرا در دوزخ برند و همه در بهشت
روند من تنها در دوزخ باشم دل خود را بدین راضی یابم بندگی مخدوم عظمه الله
چون بر یخرف رسید بر لفظ مبارک راند این که دل خود را راضی یابد این بوالعجب
کاریست و فرمود که بعده شیخ فرمود آنگاه ترا روا است که بر سر منبر برآئی و
وعظ کنی چون روز تذکیر شد شیخ بر وجه اخفا در مسجد در آمد و در گوشه نشست
آن مرید چون بر سر منبر برآمد و تذکیر بگفت سایلے برخاست و سوال کرد آنمرید
دستار خود بدو داد شیخ برخاست و گفت یا کذاب انزل مرید در حال فرود

آمد گفت چه دروغ گفتم شیخ فرمود که تو دعوی شفقت کرده بودی و شفقت آن بودی که این ثواب بمومنان میگذاشتی چون خود را اهل کردی شفقت بر ایشان نیامد بعده این حکایت فرمود که آورده اند وقتی امام ثوری خواجه جنید را بر سر منبر دید که وعظ میکرد گفت یا ابا القاسم خدای عزوجل از عالم بعلم راضی نگردد تا او را اندر عمل نیاید یعنی تا عامل نباشد مران علم را خواجه جنید اندر خویش نظر کرد اندر علم آن را سستی نیافت که خواجه ثوری او را بران اشارت کرد در حال از منبر فرود آمد و در خانه بنشست و در گفتن بربست و در حکایت چنانست که مردمان گرد آمدند و او را ستم بیرون آوردند پس بمنبر بر آمد و گفت اگر پیغامبر علیه السلام نگفتی که چون آخر زمان گردد پیش رو مهتر قوم حقیر ترین و ناکس ترین ایشان شود من هرگز سخن نگفتمی بندگی مخدوم عظمه الله چون بر سخن رسید فرمود که این از جنید اقرار دادن آن بود که من آن کسم که باستحقاق فضل و علم همی سخن گویم ولیکن به بیخبر منی و بی ادبی میگویم تا اگر بادی اندر مراعات حق علم راست نباشم اندر اقرار دادن بتقصیر راست باشم و این بیت بزبان درباره نطق گوهر نثار ارزانی فرمود بیت

مرا چو دل بخرابات میکشد هر دم	بگرد اهل مناجات زهد کی گردم

و این حکایت فرمود که از خواجه بهری قطعی رحمة الله علیه آورده اند که گفتی چون خبر یابم که مردان سوی من خواهند آمد تا از من علم آموزند دعا کنم یا رب ایشان را علم عطا کن تا مشغول کردند و من ایشان را بکار نیایم و درین سخن دو معنی گفته اند یکی آنکه دانست که حق تعالی بر تعلیم ایشان از من قادر تر است و بعجز خویش مقر آمد و بقادر حواله کرد و دانست که تا عالم از خویشتن عالم تر نیاید او را سخن نباید گفت و دیگر شفقت خدای تعالی

برایشان پیش از خویشتن یافت و تا کسی یابی که از تو مشفق تر بود کار بوے باید
گذاشت و خود را اندرمیان نباید آورد قاضی اشرف الدین عرضه داشت جاے
نوشته است که بزرگے گفته چون فردا در قیامت در رسید من خیمه خود را بسوی دوزخ
نصیب کنم تا هیچ کس از امت محمد مصطفے صلی الله علیه وسلم را نگذارم که دوزخ ببرند این نوع
چگونه باشد که چندین احادیث و نصوص وارد است برینکه هر که چنین کند خدای او را دوزخ بود
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که همچنین است ولے فردا در قیامت رسول علیه السلام تا
در عرصات باشد هیچ عاصی را پیش نظر ایشان بدوزخ نبرند تا اگر کسی را خواهند که ببرند از
پیش نظر مبارک ایشان غائب گردانند پس در حق اولیا همچنین تواند بود تا در نظر ایشان
باشد عذاب نکنند اگر خواهند عذاب کنند از نظرهای ایشان غائب کنند و این کلمات
که از بعضے بزرگان منقول است بیان شفقت ایشان در حق خلق که شفقت ایشان در باب
خلق تا بدینجا رسیده است بندگی مخدوم عظمه الله چون بدینجا رسید این دو بیت

بر زبان مبارک راند بیت	جان باز در خرابات تا جرعه بیابی
مفروش زهد کانجا کمتر خرند طاعات بیت	وانکه از دست خود خلاص نیافت
در ره عشق پا بر افتاد	

باب پنجاهم در ذکر امر معروف و نهی منکر و آنچه مناسب آنست

قاضی اشرف الدین عرضه داشت که اگر اهل علم کسے را بر خلاف شرع
می بیند نهی منکر و امر معروف چه شکل کند بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که اول بدست امر معروف کند اگر بدست نتواند
بزبان کند و اگر بزبان هم نتواند بدل مشغول شود و بدل بدین طریق است

که ازان کاره باشد و خود را بد و چنان نماید که او بداند که ازین چیز او کاره است و این
از ضعف ایمان می نویسند که درجه درجه فرود می آیند که از خواجه ابو سعید خدری
رضی الله عنه روایت است که پیغامبر علیه السلام گفت چون یکے از شما منکرے
را بیند پس گو بگرداند آنرا بدست و اگر بدست نتواند بزبان و اگر بزبان نتواند
پس بدل و این اضعف ایمان است یعنی اضعف فعل اهل ایمان است و بعضی
بر نیطریق میگویند که امر معروف بدست بر امیر است و بزبان بر علما است و بدل
بر عوام الناس است باز عرضداشت عالم باید که اول خود بکند آنگاه دیگران را
فرماید تا در تحت این وعید در نیاید لم تقولون ما لا تفعلون فرمود
که این نزد یک بعضی شرط است و این بعضی استدلال بقیاس هم می کنند
و میگویند غیرے در ابتداء فرع است پس چون تو بنفس خویش راست
نباشی چگونه دیگرے را راست توانی کرد و مثل معروف ست سایه چگونه
راست باشد هرگاه که چوب کژ باشد و کسی بیتے هم کرده است بیت

لا تلم المرء علی فعله	وانت منسوب علی مثله

اما صحیح آنست که عصمت شرط نیست که در شرط عصمت سد باب امر
معروف و نهی منکر است زیرا که صحابه را عصمت نبود فکیف دیگران
و از انس بن مالک رضی الله عنه روایت است که روزی گفتیم یا رسول الله
که ما امر معروف نکنیم تا خود هم اول بکنیم و نهی منکر نکنیم تا از جمله منهیات خود اجتناب
نکنیم فرمود بل مروا بالمعروف وان لم تعملوا به کله وانهوا عن المنکر وان لم تجتنبوا
کله و همچنین سعید بن جبیر میگوید رضی الله عنه که امر معروف و نهی منکر نکند مگر

کسی کہ در وے گناہ نبود ناگاہ ہیچکس امر معروف نکند لیکن گفتہ اند اگر وعظ
کسی کند کہ او خود اول پند نگرفتہ است در دلہا رگوار اینہا بد با عتبار علم مردمان
بفسق وے ہمین بس نیست و این آیت را کہ لم تقولون ما لا تفعلون تاویل کردہ
اند و گفتہ اند مراد ازین وعدہ دروغ است و فرمود کہ اصل درین کار دو چیز گفتہ
اند یکی تقلیل علایق تا او را ترس بسیار نبود و قطع طمع از خلق تا از وی ملاہنت نیاید
چنانکہ گفتہ اند بزرگے را گربہ بود ہر روز از قصابے کہ در ہمسایہ او بود پوست
پرکالہ بہا او آوردے روزے دران قصاب منکرے دید پس در خانہ در آمد آن
گربہ را از خانہ بیرون کرد پس ان قصاب نہی منکر کرد آن قصاب گفت بعد ازین
ترا از بہر گربہ ہیچ ندہم آن بزرگ گفت اول گربہ را از خانہ بیرون کردہ ام
واز تو طمع بریدہ ام انگاہ اینکار با تو کردہ ام بعدہ فرمود کہ در بستان فقیہ
ابو اللیث رحمۃ اللہ علیہ آوردہ است کہ امر معروف بر وجود است پس اگر میداند
با کبر رای خویش کہ اینجا اگر امر معروف کند ہرآئینہ از وے قبول کند واز ان
امتناع ننماید اینجا امر معروف واجب است و ترک درست نیست و اگر با کبر رای
خویش چنان میداند کہ اگر ایشان را امر معروف کند او را دشنام دہند پس
ترک اینجا افضل و ہمچنین اگر میداند کہ او را نزنند و او بران صبر نتواند کرد
و میان ایشان عداوت افتد و بقتال کشد اینجا نیز ترک افضل
است و اگر میداند کہ او را نزنند و او بران صابر بود و صبر تواند کرد و شکایت
بکسے نکند اینجا باکے نیست کہ امر معروف کند یا نہی منکر کند و اگر میداند کہ
از وی قبول نکند و از ایشان خوف ضرر ے ہم نبود و نہ خوف ستمی اینجا مر او را اختیار

است خواهد کند و خواهد نه بعده فرمود که ترک رخصت است اما عزیمت است
که بکند درین محل قاضی اشرف الدین عرضداشت جائیکه بقتال میکشد در انصورت
عزیمت چگونه آید که قتل مومن فعلی محظور است شرعاً و چون امر معروف کند سبب
آن فعل محظور شود بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این منصوص است با تجدید
آمده است که اگر یکی مر سلطان ظالم را امر معروف کرد بعده او را بدان کشت
یکون افضل الشهداء و در جایهای دیگر شرایط امر معروف بسیار است باید
که چنان کند که خود در حرامی نیفتد تا می آرند که وقتی بر امیر المومنین عمر رضی الله عنه
مستی را آوردند تا حد مستی زنند آن مست دشنامی مر امیر المومنین عمر را بداد او از
دشنام او در دل مبارک ایشان اثری از غضب پدید آمد در حال از حد او
باز ایستادند استند که اگر درین محل حد بزنم از غضب باشد بندگی مخدوم
عظمه الله چون بر ینجا رسید بر لفظ مبارک راند که زهی حرکت آن عزیزی
که دران محل دشنام بداد و بارے فی الحال از ان خود را بجهاینید درین میان
سید شمس الدین ابو طالب برای سبق عوارف خواندن آمده بود او آغاز کرد
که او را ازان چه خبر که از دشنام من حد باز خواهند داشت در حالة مستی
دشنام داد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که خبر او هم مرا ازین معنی
را دشنام داد تا در حال بازی حد در توقف افتد بعد ازین فرمود که اگر مردی
در خانه خود در بسته در فسادی مشغول است محتسب را نشاید که برود و او را
نهی منکر کند زیرا که فساد ایشان او بتجسس معلوم خواهد کرد و تجسس حرام است
که حق تعالی فرموده است و لا تجسسوا تا هم از امیر المومنین عمر رضی الله عنه

می آرند که وقتے مردے در خانه خود فسادی میکرد و در خانه بسته بود ایشان را معلوم
شد که در خانه فسادی میکند رفتند تا نهی منکر کنند چون پیش در خانه او رسیدند در بسته
بود بعده از دیوار بجهیدند از راه دیوار در رفتند بعده خصم خانه آغاز کرد که اگر من
بیک وجه خلاف شرع کرده ام امیر المومنین بسه وجه خلاف شرع کرده است فرمودند
چگونه گفت اول باری تجسس کردی و فرمان بریں است ولا تجسسوا دوم آنکه از دیوار
در آمدی و فرمان اینست و اتوا البیوت من ابوابها و سوم نے اذن در آمدی و
فرمان یا ایها الذین آمنوا لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم حتی تستاذنوا
بعده امیر المومنین عمر رضی الله عنه باز گشت و گفت هلا باید که تو یه کنی بعده فرمود
امر معروف و نهی منکر کردن بر یمنی است که اگر کسی را بر خلاف شرع در فسق و فجور می بیند
شفقت می آید که این از روی دین برادر است و اینچنین چیزها بر برادر مسلم روا نتوان داشت
ازینجا شفقتے پیدا می آید برای اصلاح او لا بشفقت و نرمی امر معروف و نهی منکر میکند و گفته
اند امر معروف و نهی منکر باید که بنرمی و بلطف بود تا آورده اند روزے مامون خلیفه
را واعظے وعظ میکرد و با و در قبول درشتی نمود مامون خلیفه گفت بنرمی بگوی که حق تعالی
کسی را که از تو بهتر است فرستاد بر کسی که از من بد تر است و چنین فرمود فقولا له
قولا لینا بعده فرمود که مشائخ که کسی را امر معروف میکنند بر نهج طریق و بر ین نهج اگر
کسی مر کسی را بگوید چه عجب است که او باز نیاید بلکه در حال از فسق و فجور باز آید مناسب
اینمعنی حکایت فرمود که بزرگے با مریدان خود از شهر خود برا ے حج روان شد
و در کشتی سوار میرفتند و در ان شهر تماشا گاه و گشت جوانان در میان آب بود
در ان کشتی سوار میشدند و تماشا و گشت میکردند درین میان یک کشتی دیدند که جوانے

چند با آله فسق سوار شده میایند مریدان بخدمت آن بزرگ عرضه داشتند که شهر حمله بفسق
و فجور ایشان برگشت اگر باشد خدمت شیخ ایشان را دعاے کنند تا ایشان هلاک گردد
آن بزرگ دست برداشت و گفت خداوندا چنانچه عیش فراخ این مسکینان را درین جهان داده
دران جهان نیز روزی کن بعد از زمان کشتی جوانان نزدیک شد که بکشتی شیخ برسد
ایشان دیدند که شیخ در کشتی است هر یکی میان خود گفتند که الیوم علامتهای فسق یکے
دور کنیم که شیخ در میان کشتی است در زمان هر یکی ان آله فسق را شکست و کسی را در آب
انداخت و جمله نا پدید گردند تا کشتی ایشان بکشتی شیخ متصل شد هر یکے از جوانان در زمان
در پای شیخ افتادند و گفتند ای شیخ ما را بیعت کن ما توبه میکنیم هر یکے در حال توبه کردند و
بیعت آوردند بندگی مخدوم چون بر یخرف رسید بزبان مبارک راند که عیش فراخ
آنجهان تو را اینجهان است **حکایت** دیگر هم مناسب آن فرموده که در تذکرة الاولیا
دیدم ام که مریدے بعد از بیعت برگشت و هم در فسق و فجور مشغول شد این خبر بپیر او رسانیدند
که فلان مرید باز در چیزهاے که از معصیت مشغول بود همدران مشغول شد بعد چند روز آن پیر
بام مریدان خود در رباطے میگذشت ناگاه آن مرید از پیش پیدا شد همین که نظر او بر پیر افتاد از
شرم در گریز شد و پیر هم در تعاقب شد در عقب او دوان شدند دوان میرفت خلقے در پیر
شد که پیرے بزرگ چیزے میرود و بعد ازان آن مرید بکوچه رسید آن کوچه راسته بود
راه نیافت که بگریزد و پیر در عقب او رسید از شرم و خجالت روے بدیوار متصل کرده ماند
بعد ازان پیر بر سر او رسید و دست او بگرفت و گفت ای فرزند می شنوم که تو
در چیزهاے دیگر از مخالف شرع مشغول شدے اگر همچنین است در میان خلق مکن همانجا در میان
خلق میکنی در خانه من بیا بکن مرید شرمنده گشت از معصیت تا بکلی باز آمد بندگی مخدوم

عظمہ اللہ چون برین حرف رسید فرمود کہ امر معروف پیران بر نیطریق است و برین نہج کہ ایشان بگویند کدام کس از معصیت باز نیاید و یکی از ادب پیران این ست کہ اگر پیرے در مرید بر خلاف شرع مطلع شود اگر خواہد کہ او را ازان باز دارد حکایتے آغاز کند کہ ہمدران حکایت ما جرار او بگوید تا بر و دحاضر عرضہ داشت اگر فرزندے بر مادر و پدر خویش منکر بیند چہ کند بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ اینجا گفتہ اند تعریض کند ولی بہ تلطف خواجہ حسن بصری رحمۃ اللہ را پرسیدند کہ فرزند بر والد خود چگونہ حیست کند گفت وعظ کند تا غضب نشدہ چون در غضب شود خاموش گردد۔

باب پنجاہ و یکم در ذکر تعبیر خواب

مولانا ابو الحسن عرضہ داشت کہ کسی خواب دیدہ ست کہ گوئی من قصد قدمبوس مخدوم کردہ ام و او مرا دست دادہ ست تعبیر این چگونہ باشد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ دیدن بزرگان بنفسہ خود نیک و مبارک ست خصوصاً کہ ایشان دست دہند یا کلماتے از ایشان بشنود بعدہ فرمود کہ تعبیر بر انواع ست یکنوع این ست کہ در وقت تقریر خواب ببیند اگر تحریک دست او بجانب راست باشد یا بر جانب آسمان باشد تعبیر بہ بہتر باشد و اگر تحریک دست او بجانب چپ یا بجانب فرود باشد تعبیر آن بشر باشد و اینہا بتعبیر بفعل السایل گویند و تعبیر بسمع ہم باشد و آن از طرف معتبر ست در وقت سوال سایل گوش دارد تا چہ شنود اگر چیزے شنود کہ آن بفال نیکو مبارک باشد مانند آنکہ بانگ نماز شنود و یا تلاوت قرآن شنود و یا ذکر خداوند تعالی و یا ذکر انبیا و اولیا شنود و امثال این اینجا تعبیر بہتر کنند و اگر چیزے شنود کہ آن بفال مبارک نباشد چنانکہ دشنامی یا گریہ و امثال این کہ بشنید آن را ناخوش آید اینجا تعبیر بشر کنند

وہمچنین تعبیر بہ بصر ہم ہست واین نیز از جانب معتبر است در وقت سوال سایل نظر کند
تا اگر چیزے بیند کہ آن بفال نیک است چنانکہ روی خوبصورت است یا مثل آن اینجا نیز
تعبیر بخیر کند واگر روی زشت بیند یا صورت چیزی بیند کہ بفال نیک نیست اینجا تعبیر بشر
کند باصطلاح معتبر آن قسم اول را تعبیر لبیع گویند وقسم دوم را تعبیر بہ بصر گویند بعدہ
این **حکایت** فرمود ہمچنین گویند شیخ فرید الدین رحمۃ اللہ چون خوانے میدیدند در
تعبیر آن نیک علو میکردند تا وقتے کہ خواب دیدند ہر کسی را تعبیری پرسیدند و ہر کسی
تعبیرے میکرد لیکن شفا حاصل نمی شد تا ہمبرین نیت فال مصحف بدیدند دران ہم آیتے
آمد نہ خیر بود و نہ شر ہم شفا حاصل نشد بعدہ شیخ نظام الدین علیہ الرحمۃ گفت کہ مخدوم
کہ شما دیدہ آید تعبیر آن بخیر است شیخ فرید الدین رحمۃ اللہ گفت چگونہ دانی گفت آنرا مانیکہ
بندگی مخدوم خواب بیان میفرمود و تحریک دست مبارک جانب آسمان بود ہم ازینجا گی
مخدوم شنیدم چون کسی خواجہ را تقریر کند اگر در وقت تقریر کردن خواب تحریک
دست او بجانب آسمان باشد یا بجانب راست باشد تعبیر آن بخیر باشد اما اگر تحریک دست او
بجانب چپ یا بجانب فرود باشد تعبیر آن بشر باشد چون تحریک دست مخدوم جانب
آسمان بود ہر آئینہ تعبیر بخیر باشد ہم ازینجا دریافت شیخ نظام الدین رحمۃ اللہ اینحکایت
فرمود کہ در ملفوظ شیخ نظام الدین رحمۃ اللہ دیدہ ام کہ شیخ گفتہ است مرا یک چیز
مشکل بود کہ رویت بعد مرگ پیش و خول در جنت یعنی در گور رویت باشد
یا نہ تا شبے مولانا ویس را در خواب دیدم او را پرسیدم کہ رویت بعد مرگ پیش از دخول
جنت باشد او گفت کہ کے دگر او ازین خواب مرا شفا حاصل نشد تا شبے دیگر کہ بین
خواہر خوانۂ من بودہ او را در خواب دیدم او را ہمین پرسیدم او جواب داد کہ آری

همت دمن یک دو بار دیدم بعد ازاں شیخ فرمود سبحان اللہ ویسر نہ بیند کہ چنین ہیچ بیند
بندگی مخدوم چون بر بخرف رسید این بیت بر زبان مبارک راند بیت
ما میکوشم و دیگران میکوشند تا بخت کرا بود کرا دارد دوست
و فرمود کہ شیخ نظام الدین را رحمۃ اللہ مقامے برتر بود کہ ہر چہ دیدہ بیداری مشکل شدے
در خواب پرسیدے خواب و بیداری یکی شدہ بود و این مقامے برتر است و این از لطف
حق است حاضرے عرضہ داشت بدان قول کہ دیدن خداوند تعالے در خواب جائز است
بتغیر چہ بود بندگی مخدوم علیہ اللہ فرمود بر قول محمد سیرین آنست کہ ہر کہ خدائے
عزوجل را خواب بیند اندر دو جہان ایمن و نیکبخت گردد و کارے کند کہ او را ازاں
بہشت واجب آید و از غمہای دنیا و آخرت بیغم شود اگر این خواب را کافرے بیند
ایمان یابد و اگر فاسق بیند توبہ یابد و اگر سلطان ظالم بیند عادل گردد و اگر
بیمار بیند شفا یابد و اگر مہترے بیند اندر خلق مہتری و زیادت گردد و مراد حاصل
و اگر درویش بیند مال بسیار یابد و نوگر گردد و اندر ان شہر کہ بیند داد و عدل آشکارا شود
و فساد از میان برخیزد و اہل فساد ہمہ مقہور گردند و اختلاف از میان برخیزد و حکم
راست پدید آید بیچارہ عرضہ داشت کہ اگر کسے را در خواب بیند اینچنین ہم باشد
کہ شیطان بصورت آنکس خود را بنماید بزرگی مخدوم علیہ اللہ فرمود
کہ تواند بود و مناسب اینمعنی حکایت فرمود بندادوقتے اول قلندران
رسیدند چون خلق بغداد ایشان را بدیدند کہ از سنت و جماعت بیرون آمدہ اند
علمارا خبر کردند علما ہم بر ین شدند کہ تا دیگرے زاید نشدہ است ایشانرا بکشند
مولانا برہان الدین متقی رحمۃ اللہ بیرون آمد بر سلطان روان شد سلطان گفت

که مولانا برهان الدین می آید گفت مرا ماری یقین هست که مولانا برای کار دنیا اصلا
نیاید مهمی از مهمات دین پیش آمده باشد از نگاه می آید الغرض مولانا بر بادشاه رفت
و بادشاه از دیدن ایشان چند گام استقبال کرد و آخر بنشستند مولانا آغاز کرد
که طائفه بر دین بیت از سنت و جماعت بیرون شده و درین شهر رسیده اند تا این
بدعت زایل نشده هست ایشان را بکشند بادشاه گفت نیکو باشد شما مقتدای
من هستید بروید و فتوای بکنید من ایشان را بکشم مولانا برهان الدین بخاست
گفت بروم فتوای بنویسم بفرستم شیخ در خانه آمد وضوی ساخت تا استخاره
بگذارد و فتوی بنویسد و در غنود و افتاد و پیش حجره بوده ناگاه صورت پدر
خود در مقابله نشسته دید که میگوید یا برهان الدین این چه میگوئی باز آئی و خلق
خدا را ایذا بگذار این بگفت و غائب شد مولانا هم در مصلی نشسته متامل شد
که فتوی بنویسم یا نه اگر ننویسم بادشاه را وعده کرده ام او منتظر است و اگر بنویسم خود
پدر اینچنین چیزی گفته است همدرین محل تامل بود که مولانا برهان الدین را غنودی آمد مولانا در خواب رسول
علیه السلام را دید که میگوید که ای برهان الدین زینهار برین تو مغرور نشوی که صورت پدر تو نبود آن
شیطان بود بصورت پدر تو آمده بود میخواست که ازین عبارت ترا باز دارد اکنون زود فتوی بنویس
مولانا بیدار شد فتوی بنوشت بعده این طائفه را بکشتند هم ازین میان شمس الدین متولی
خانقاه معظم آغاز کرد که من هم یک شب رسول علیه السلام را در خواب دیده ام که گوئی پیش
من دیواری هست و میدانم من در آن دیوار رسول علیه السلام است و من هم خود در
خواب میگویم که من از امت رسول علیه السلام ام و رسول علیه السلام در پس دیوار
چگونه باشد اگر به بینم درین محل دعا کرده ام گفتم خداوندا این دیوار از میان

من بردار در حال آن دیوار در شد من رفتم قدمبوس کردم و دست بوس حاصل
کردم و در تقریر این خواب که او میکردند بندگی مخدوم را حالے و ذوقے پیدا آمد
که تا آخر مجلس همه ان حال بود بعده بر لفظ مبارک این حدیث راند که من رانی
فی المنام فقد رانی فان الشیطان لا یتمثل بے بیچاره عرضداشت اگر در خواب
بزرگے مرکسے را خیال میدید چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که از حد
خوب است اینچنین خوابے کجا یابد و بینندهٔ خواب از کدام طائفه است از خدمتگار
درویشان بست پس کار دین او راست گردد و اگر از اهل دنیا باشد کار دنیا او
مهیا گردد و یک اصل در تعبیر این است که بیننده خواب را به بیند که از کدام طائفه است بر نسبت
او تعبیر کنند اگر یک خواب دو شخص دیدند تعبیر آن در حق دو بیننده بر نسبت حال
هر یکے کنند چنانچه جامه سیاه در خواب دیدن اگر از اهل علم بیند تعبیر آن در حق
او آنست که قاضی گردد و اگر از اهل کلاه بیند بادشاه گردد و اگر از مردمان عوام بیند
الیشان را اندوه و غمی پیش آید بر این یک خواب در حق سه کس تعبیر بر تفاوت شد چنین
نقل است که روزے مردے بر خواجه ابن سرین آمد و گفت که من در خواب دیده ام گوئی
بانگ نماز میگویم در حق او این تعبیر کرد که تو حج خواهی کرد و همدرین مجلس آغاز کرد که من
نیز خواب دیده ام گوئی بانگ نماز میگویم در حق وی تعبیر کرد که ترا به تهمت دزدی
گیرند شاگردی پرسید که خواب یکے و تعبیر مختلف مبنی چیست فرمود که بیننده خواب
اول سیما رصلحا دیدم در حق او تعبیر ازین آیت کردم و اذن الناس بالحج و در
بیننده خواب دوم سیما را اهل فساد دیدم در حق تعبیر برین آیت کردم ثم اذن
موذن ایتها العیر انکم لسارقون بعد چند روز معاینه کردند و همچنان بود

و این را تعبیر بالکتاب گویند بعد فرمود یک شرط دیگر هست خواب آنست که پیش
هیچکس خواب خود تقریر نکنند پیش کسی گوید که در تعبیر واقف شد و بصلاح و تقوی
محلی باشد پیش او بگویند تا ببیند وجهی که آمده است مناسب تعبیری کند و یا
اینچنین هم باشد اگر یک خواب دو بار بینند تعبیر آن یک خواب بهر دو کرت بر تفاوت باشد
چنانکه در عهد رسول صلی الله علیه وسلم عورتی خواب دید که تیری از سقف او
افتاد و رفت بخدمت رسول علیه السلام این خواب بگفت بعد رسول علیه السلام
فرمود که در راه پیش کسی گفته گفت نه بعد رسول علیه السلام گفت که کسی غایبی
داری گفت شوهر من در سفر رفته است پیغامبر گفت سلامت بتوبید باز بهمان
عورت همین خواب دید گفت یکبار این خواب دیده بودم رسول علیه السلام تعبیر
فرموده بود و این بار هم عین این دیده ام باز بروم به بندگی ایشان خواب خود عرض
دارم روان شد تا برود خواب خود به بندگی رسول علیه السلام عرض دارد در اثنای
راه با خلیفه رسول عرم صدیق اکبر رضی الله عنه ملاقات شد صدیق اکبر پرسید
که کجا میروی گفت به بندگی رسول علیه السلام میروم گفت بچه مصلحت گفت
اینچنین خوابی دیده ام بروم تا تعبیر آن بشنوم ابا بکر صدیق رضی الله عنه گفت
که برای این چه میروی تعبیر این آنست که شوهر تو بمیرد و این عورت گفت خواب
همان تعبیر بردو نوع دیگر چگونه باشد بروم هم از رسالت صلی الله علیه وسلم
بپرسم برفت و خواب خود تقریر کرد رسول علیه السلام فرمود که در اثنای
راه پیش کسی گفته گفت آری رسول علیه السلام فرمود پس تعبیر چه کردی
گفت تعبیر این کرد که شوهر تو بمیرد و بعد درین محل پیغامبر فرمود انفال علی

بیچاره عرضه داشت برین تقدیر همین آید اگر کسے خوابے دیده باشد پیش کسے گفت
او تعبیر آن بخیر کرد باید که خیر گردد بندگی مخدوم عظمه الله فرموده ازین قول که الفال
ماجری همین آید و قولی بعضی خود همین است بعد ازان سخن در بزرگی خواجه ابن سیرین
افتاد درین علم ملایم این سخن بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که یک شب خواجه حسن بصری
رحمة الله بخواب دید خویشتن را برهنه و برخاکدانی ایستاده رودی میزد و چیزی میگفت
و خلق انبوه بر گرد او بدین خواب غمناک گشت مردے پارسا را گفت بنزدیک ابن سیرین
برو و بگوی که مردے چنین خواب دیده است و نام من نشنانی چون آن مرد بنزدیک ابن
سیرین آمد و خواب گفت در حال آغاز کرد که این خواب خواب تست و نه خواب دیگرے
اگر این خواب بشنید حسن بصری بینداز پس گفت آنکه خود را برهنه دید آنست که او دست
از جهان برداشته است و آنکه رودی همین زد و چیزے میگفت و مردمان گرد او
ایستاده آنست که از مردمان همین علم آموزند و مردمان از علم او فایده گیرند آن مرد نزد
خواجه حسن بصری آمد بتعبیر گفت خواجه حسن شاد شد و برخاست و بر این سیرین آمد و گفت
سخت استادے و ترا اندرین علم نظیر نیست و همچنین گویند که عبد الملک مروان بخواب
دید که با دشمن در افتاده بود و آن دشمن مر عبد الملک مروان را بر زمین زد و سنان
بیفگند و بچهار میخ آهنی در زمین بدوخت چون بیدار شد غمناک گشت مردی را بر
این سیرین فرستاد و گفت او را بگوی که مردی چنین خواب دیده است تعبیر این چه
بود این مرد بنزدیک ابن سیرین آمد و خواب گفت در حال گفت که این نه خواب
تست این خواب عبد الملک مروان است آنکه دشمن او را بر زمین افگند بسنان و
چهار میخ آهنی بدوخت آنست که بادشاهے روی زمین بدو رسد و جهانیرو

قرار گیرد و محکم شود آن مرد پیامد عبد الملک مروان را گفت او حیران بماند بندگی مخدوم
عظمه الله چون بر بخیرف رسید فرمود که این نظر و این قابلیت در هر شرے ممکن است اگرچه
بعضے بظلمات هوا پوشیده مانده است و این بیت بر لفظ مبارک خود ازانی داشت بیت

کان چشمه که خضر از اب خورد حیوان در منزل تست لیک تو انپاشته

بعده این بیت نیز بخواند بیت

هر که او در آفتاب خود رسید تو یقین میدان که نیک و بد بدید

حاضرے عرض داشت که خواب دروغ هم بود
فرمود که آرے خواب دروغ بر سه نوعیت یکے را خواب همت خوانند و دوم را خواب
علت خوانند و سوم را خواب اضغاث احلام خوانند خواب همت آن بود که مردم را
در بیداری اندیشه بود از چیزے چون بخسپد آن چیز ها را بخواب بیند چنانکه گرسنه بود
یا تشنه چون بخسپد آب و نان در خواب بیند و خواب علت آن بود که مردم را علتے و یا
بیماری بود یا دردے که ازان همی نالد چون بخسپد چیز هاے هولناک و منکر بیند و خواب
اضغاث و احلام آن بود که شیطان نماید تا بروے غلبه واجب بود و ایچنین خوابها
را اصلے نیست بیچاره عرض داشت که خواب کافر را نیز تغییر بود چنانکه خواب مومن را
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که آرے اما گفته اند خواب مسلمان بهتر از خواب کافر
و خواب عالم بهتر از خواب جاهل و خواب مرد بهتر از خواب زن و خواب حر بهتر از خواب
بنده و خواب هوشیار بهتر از خواب مست و خواب مستور بهتر از خواب متهتک و خواب
سلطان بهتر از اصحاب او و بهتر از خواب رعیت و هر که پارسا و راست تر خواب
او راست تر و درست تر و ملایم این حکایت فرمود که زن امیر خیبر که خواب دید
ایمن گوید جنبت بود و آن شب که امیر خیبر برو گرد آمده بود پس آن زن حایض شد

بخواب دید که ماه و آفتاب از آسمان در کنار او افتاده است بیدار شد و شوی را گفت که چنین
خواب دیدم چنانچه طبایعه بر روی او بغضب نزد چنانچه رویش کبود گشت و گفت
اگر این خواب راست بود محمد این حصار بگیرد و مرا اسیر کند و بزنی کند روز دیگر پیغامبر
علیه السلام خبر بستد و صفیه را اسیر کرد پیغامبر علیه السلام چون روی او بدید پرسید که روی تو
چرا کبود شده است صفیه قصه خواب خود و آن تعبیر کردن شوهر خویش پیغامبر علیه السلام
را گفت فرمود که آن ملعون چنین تعبیر کرد و من خود بعیان بدیدم و در خواب کودک
دو قول است یکی آنست که دل او از نگاه گناه نگرفته است خواب او راست و در سنت بود
زود تر رسد و در قول دوم آنست که او خردی است و فهمی ندارد و خواب او را اعتباری
نبود بعد فرمود و در آن باید کوشید که خواب خود پیش هر کسی نگویند زیرا چه تعبیر
آن هم خود پیدا خواهد شد چه حاجت که پیش کسی گوید درین میان مولانا نظام الدین
خال زاده عرضه داشت که مهتر یعقوب وصیت فرمود مهتر یوسف را که لا تقصص رویاک
علی اخوتک و ایشان پیش برادران گفتند پس نقض وصیت پدر ایشان در حق
ایشان آمد این چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در تفسیر یک
قول این کرده است ایشان پیش برادران خود نگفته اند و لیکن پیش حرمی
از حرمهای مهتر یعقوب گفتند آن حرم پیش برادران گفت و یک قول آنست
که در محلی که مهتر یعقوب این وصیت میفرمود حرمی از ایشان در پس پرده
بود او بشنید و پیش برادران گفت باز عرضه داشت که چنین آورده اند که خواب
شریر پیش نگویند فرمود که آری نگویند و اگر کسی خواب بد دیده باشد آورده
اند که سه بار خوی بجانب چپ اندازد و سه بار بگوید سبحان الله والحمد لله

لله ولا الٰہ الا اللہ واللہ اکبر حق تعالے از نشر آنخواب نگاہدارد مولانا نظام الدین
مذکور باز گفت اگر یکے خواب می بیند گوئی بزرگے با کوکبہ بادشاہے سوار شدہ است
وصفوف در عقب او بعدہ یکی را آن بزرگ دران حال اشارت فرمود کہ اے فلان
پیش بیا و اسپ را جولان کن تعبیر آن چگونہ باشد بندگی مخدوم عظمہ اللہ
فرمود از حد خوب است و اسپ دیدن مراد است چہ خاصہ کہ بران جولان نماید
از حد خوب است شیخ مغرالدین عرضداشت کہ اگر خدمتگاران درویشان یکی خواب دید
کہ بزرگے لعاب خود در دہن او نکیس کرد تعبیر چگونہ باشد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود
کہ نیک خوب است و اشارت بران باشد کہ از وقت آن بزرگ حظے و نصیبے بدو رسد
بر نسبت آنمعنی حکایت فرمود کہ خواجہ حسن بصری از موالی حرم رسول علیہ السلام
بودہ اند و حرم ایشان خواجہ حسن را نیک دوست میداشتے تا از غایت دوستی و شفقتے
شب از جامہ شیر فرود آمد شیر از حرم رسول علیہ السلام میخوردند تا روزے
در ایام صبا بازی کنان خواجہ حسن تشنہ شد بیامد دید کہ کوزہ پر از آب کردہ بتو
اند و بالا رسبو داشتہ رفت ازان کوزہ مبارک آب خورد و باز ہمانجا بداشت
بعدہ رسول علیہ السلام را تشنگی اثر کرد بر سر سبو آمدند کوزہ باز کردند دیدند در کوزہ
مقدارے آب باقی است از حرم خود پرسیدند کہ کوزہ پر از آب بود کہ خورد
ایشان گفتند حسن تشنہ بود او خورد رسول علیہ السلام فرمود ہمان مقدار کہ از
کوزہ آب خورد ہمان مقدار از علم من نصیب او شود مولانا نجم الدین
خواہرزادہ مخدوم عظمہ اللہ تعالے عرضداشت اگر یکے خواب می بیند کہ بزرگے
او را حلوا داد تعبیر این چگونہ بود بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ بیننده خواب

با آن بزرگ در بیداری بیشتر اوقات نشست و برخاست دارد و حلوا خوردن شریک با او هست یا نه اگر نشست و برخاست دارد پس بدان حمل کند بر حسب عادت همانچه در بیداری معاملت با او بود همانرا در خواب دیدن است و اگر نشست و برخاست ندارد پس از غیب او را چیزی رسد بیچاره عرضه داشت اگر مردی خواب دید که بزرگی از سر او پیش بیرون میکند تعبیر این چگونه باشد **بزرگی** مخدوم اعظمه الله فرمود که انشاء الله تعالی از غم بیرون آید باز بیچاره عرضه داشت که میان خواب و میان بیداری آنچه پیدا خواهد آمد مدتی هم بگذرد فرمود که بگذرد هم باز بیچاره عرضه داشت که اگر یکی مر بزرگی را برهنه از سر تا پای در خواب می بیند چنانچه ستر عورتی هم نیست تعبیر این خواب چه باشد فرمود که اگر آن بزرگ از اهل دین است در حق او تحقیق زهد و ترک دنیا تعبیر آید و اگر از ابنای دنیاست آنگاه سری از ایشان که مستور بود کشف گردد و اگر خود را برهنه دیده باشد همبرین نسبت در حق او نیز تعبیر آید باز بیچاره عرضه داشت اگر همان بزرگ را خواب می بیند برهنه است اما بول میکند چگونه باشد فرمود که بول و غایط در اصل تعبیر مالی از وجه جمع شدن است و بول و غایط کردن را تعبیر تفرج از همی و غمی هم کرده اند باز بیچاره عرضه داشت که اگر در خواب بیند که از بزرگی نیم نانی یافته است چگونه باشد فرمود این از حد خوب است مجرد دیدن بزرگان خود بنفسه خوب است فکیف که از ایشان چیزی یابد و یا چیزی شنوی و فایده از ایشان بشنوی و آن بشارت باشد بدرجه یا نعمتی و دولتی باز بیچاره عرضه داشت که اگر در خواب می بیند که از بزرگی چیزی یافت یا بعد از آن میان مردی دیگر که همدران مجلس بود و نمیدانست خواب بعینه چنانکه در حق بیننده خواب اثر باشد در حق آنکه بیننده خواب او را داده است اثر باشد یا نه فرمود که در حق

اوهم اثر باشد چنانکه بتعبیر در حق بیننده خواب کرده اند اگر در حق یکے دگر خوانے می بینند در
حق اوهم همان بتعبیر است در تعبیر برابر اند خواه خود را بیند خواه دیگرے را بعده از
حاضران مجلس یکے گفت که مولانا رشید الدین وقتے از تقل کردن بندگی مخدوم عظمه الله
آیت تجمیع بر زبان مبارک راند و فرمود که دیشب روز من او را در خواب دیده ام گوئی
بر من آمده است و مرا معذرت میکند و قریب سی سال است که من او را همدرین کار
می بینم و در دعاوی و واقعات و سجلات و صکوک و خطوط بسیار استعمال افتاد آن همه
او را یاد شده بود و الله اعلم بالصواب۔

باب پنجاه و دویم در ذکر بخل و سخاوت

قاضی شرف الدین عرض داشت که حد بخل چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که
البخل منع الواجب بخل منع واجب است آنچه واجب باشد اگر آنرا ندهد این بخل است
اما اگر کسی میخواهد جزو واجب اگر ندهد منع فضلے کرده باشد بدهد و ندهد اگر بدهد متفضل
باشد و اگر ندهد عدلست باز عرض داشت منع واجب خود حرام است فرمود که بخل همین
را گویند در ملفوظ شیخ نظام الدین رحمة الله علیه آورده است که کسیکه ادا و واجب را می کند
از زمره بخیلان بیرون آید و آنکه چیزے از ان خود میدهد او سخی باشد اما جای دیگر آورده
است بخشندان باشد که منع واجب کند و سخی آن باشد که ادا و واجب کند و میان سخی و جواد
فرق کرده اند سخی آن باشد که ادا و واجب کند و آنکه از خود چیزی عطا کند او جواد بود و در
کشف محجوب آورده است که نزدیک علما جود و سخا هر دو بیک معنی است در صفات خلق اما
در حق تعالی را جواد خوانند و سخی نخوانند مر عدم توفیق را که وی خود را بدین نام نخوانده است
و از پیغمبر علیه السلام نیز چیزے نیامده است و باجماع اهل سنت و جماعت روا نیست که گوئی خدا و

تعالی را نامی نهند بر مقتضای عقل و لغت چنانکه خداوند تعالی عالم است و اجماع است
او را عالم باید خواند و عاقل و فقیه نشاید خواند اگرچه بیک معنی است که بدین کتاب سنت
و جماعت نیامده است همچنین نام جواد بر حق اطلاق کنند مر صحت توقیف را بعده فرمود
که میان مذهب اهل سنت و جماعت و میان بدمذهبان درین مسئله اختلاف است بدمذهبان
میگویند انچه اصلح بنده است بر خدای تعالی واجب است چنانکه کسی مریض شد و صحت بر
خدای ست و اگر کسی تشنه شد بر حق تعالی آب واجب است ایشان میگویند اگر ندهد بخل با
ما میگوئیم بخل چیزی باشد که منع واجب کند و این همه بر حق تعالی واجب نیست اگر بدهد فضل کرده
باشد و اگر ندهد عدل بود پس شما غلط هم در حد بخل میکنید نمیدانید که بخل چه باشد بعده فرمود
که در رساله قشیری آورده است که جوانمردی و سخا مرتبه اول است بعده مرتبه جود است و بعد از جود
مرتبه ایثار است و این را صورت کرده است که هر که بعضی از مال دهد و بعضی نگاه دارد پس او صاحب
سخا باشد و هر که بیشتر دهد و چیزی مر خویش را نگاه دارد او صاحب جود است و هر که بر خود رنج نهد و
کسی دیگر را بر قوت روز برگزیند او صاحب ایثار است و این همه در صفات خلق آید و این هر سه کار
مردان است بعده این بیت بر زبان مبارک خود راند **مثنوی** چون تو دانم نفس
خود را پروری کمتر آید از مخنث رگوری ؛ بعده فرمود که سخاوت عجب چیزیست
هر جا که عیبی است آنرا می پوشد و بخل بر ضد آن هر جا که هنریست می پوشد بدین نسبت
حکایت فرمود که یک روز اینجا حکایت امراء ملوک میشد درین میان کسی ذکر نصر الله
کرده خواجه حاجی خسرو لاناغ عزیز الدین امام حاضر بود همین که نام نصر الله بشنید از
شنیدن نام نصر الدین را بوسه داد بعد من او را گفتم که چندین ذکر امیر ملوک رفت
مثل این نکردی بشنیدن نام نصر الدین می بوسی از کجاست این بعده آغاز کرد

که نصر الله جوانمرد است بر این سخن بندگی مخدوم عظمه الله فرمود و بر زبان مبارک
را نگذشت هرگز بر زبان او نرفت هر چه از وی کسی درخواست و هر که خواست هزار بارش
گویا یا نصد بارش گو همین گوید که هست بدهد اما نه بر زبان او صورت نه بندد و نه خاطر
نصر الله همه کس را معلوم است که در وی جهالت بود جهالت آن چندان عیبها کرد
او بسخاوت میکند و این حکایت فرمود که یک روز بر من افتخار الدین
بن مجد الملک و سید حمزه و نصر الله هر سه کس آمدند حکایت در حکایت
سید حمزه با نصر الله آغاز کرد که فلان ما دیان تو چه خوب شکلی دارد مرا بده
در حال گفت برو بستان درین میان افتخار الدین هم آغاز کرد که فلان کره
هم نیکوست نصر الله گفت شما را خاطر بر آن هست بستانید و ایشان رفتند و نیز نگذاشتند
همان زمان سید حمزه بیرون رفت کسی از ان خود با پروانه او در خانه او
فرستاد که فلان ما دیان و فلان کره بدهند بعد ازان فرمود که حاتم کندی
کافر بوده که بچون او صدگان در کوچه این زمان هستند در هر ستایشی و در هر مدحی
که کسی او را میکند نسبت بدو میکند که حاتم ثانی است و اگر ما میخواهیم که یکی را مبالغه
بسخاوت کنیم این گویم که حاتم ثانی است درین میان مولانا نظام الدین درون
حصاری عرضه داشت که اعراف موضعی است میان بهشت و دوزخ نه انجا روح بهشت
میرسد و نه عذاب دوزخ و در اهل آن اختلاف کرده اند بعضی گفته اند که بچگان
کفار که پیش از بلوغ مرده اند در اعراف ایشان باشند و دلیل این میگویند که روح ایشان
ایمان نمیتواند در بهشت درآیند و کفر هم نیست تا در دوزخ درآیند پس حکمت این باشد
که در موضعی باشند که نه انجا روح بهشت باشد و نه عذاب دوزخ رسد باز مولانا نظام الدین

عرضداشت که حاتم را می آرند اینجا بدارند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که خیر زیرا که
خلود در دوزخ مر کافر انرا بکتاب و سنت ثابت شده است برین تقریر رفع
عذاب است از کافر و نفی خلود است پس قول این قایل مخالف شرع است اما تخفیف
عذاب در حق کافر جا بجا دلیل آمده است که تقاضا میکند لیکن امام زاهد در تفسیر خویش این
را تحقیق همچنین کرده است که قول بتخفیف عذاب در حق کافر مر کافر را رفع عذاب
بکلی اقتضا کند و این جائز نیست زیرا که تخفیف عذاب بنا بر چیزیکه در وجود کافر
آمده است بران بنا گوییم پس باز اگر خبرے دیگر یابیم تخفیف عذاب باز گوییم پس
برین تقریر تواند بود که خیرات کافر تا برین حد رسد که اصلا عذاب نباشد و این خلاف
کتاب است زیرا که عذاب در حق کافر قطعا بکتاب ثابت شده است اگرچه در
بعضی جا دلیل یافته میشود که مقتضی تخفیف عذاب است لیکن این بزرگ تحقیق برین
وجهه کرده است که گفته شد اما همچنین تواند بود که هم بسیان کافران عذاب یکدیگر
بتفاوت باشد هم در دوزخ و این روایت در مصاد العباد است چنانکه در حق منافق
گفت ان المنافقین فی الدرک الاسفل من النار و این شنا نمیم که
هرچند در دوزخ فرود تر رود عذاب سخت تر باشد چنانکه در بهشت هرچند که بالا
تر باشد روح و راحت بیشتر پس چون منافق در درک اسفل باشد عذاب او
سخت تر باشد و دیگران که بالاتر از و باشند بنسبت او در حق ایشان تخفیف
عذاب باشد پس بنا بر آنکه یکے در کفر زشت است و دیگرے زشت تر حسب آن
در حق ایشان عذاب باشد یکی کافریست که کفر بتقلید گرفته است و یکی است که
در دلایل و غوامض او فرو شده است و کفر گرفته پس بنسبت آن در

عذاب هم متفاوت باشند کافر مقلد را عذاب بنسبت کفر تقلیدی و کافر مستدل را
عذاب بر نسبت آن پس همچنین تخفیف دیگران کفار تواند بود و ازین تخفیف رفع عذاب اقتضا نکند زیرا که
در حق همه عذاب کفر دوزخ هست اما نه بر درجات کفر هریکے را درجات باشد چنانکه میان مومن مقلد و
مستدل که در دخول بهشت هر دو برابر اند اما در درجات تفاوت است مستدل
را درجه باشد که مقلد را نبود قاضی حمد حافظ مناقب قورخان آغاز کرد که هم سنحاوت است
و هم نماز و روزه و بیدی شب زنده داری مخدوم عظمه الله فرمود که ازین طائفه از نماز و
روزه چه برسد اما ایثار داشت یانه اگر از طائفه ایثار است خود ایثار کار ایشانست
کار یکه ایشان را باید کرد آن میکنند و نماز و روزه کار دیگران است برین نسبت
حکایت فرمود که وقتے پیش درویشے رسانیدند که فلان امیر بسیار نماز و
روزه دارد آن درویش گفت که کار دیگران فرو گرفته است بعده فرمود
که نماز گذاردن و روزه داشتن کار همه کس هست و از هر که هست تواند آمد اما
باید که نفع از تو بکسے رسد و طاعت و عبادت برائے خلاف نفس هست اگر ان
میکند طاعت و عبادت است و در آنچه خلاف نفس نیست کرده و ناکرده یکی است
و بیوه زنے تواند که صد رکعت نماز بگذارد و یکماه روزه دارد بعده این حکایت
فرمود که مردنے است کردن خود مشغول شدن آنچه او را ظاهر راست کردنی بود راست
کرد و لیکن بیهوده گوئی همداشت هرچند که منهی است که زبان خود را از بیهوده
گوئی باز دارد نمی تواند و هرچند در دفع آن مشغول میشد باز نمی آمد تا بخود
نظر کرد اگر اے نفس بعد ازین سخنے بیهوده بر زبان تو صادر شود در مقابله
هر سخنے بیهوده یکماه روزه دارم تا چند گاه برین برامد هر بار که سخنے بیهوده

بر زبان آمدے نذر خود در روزہ داشتن زیادت کردے از یکماہ تا دو ماہ
و سہ ماہ رسانید تا چنان شد کہ نفس برین یار شد تن بروزہ داشتن در آورد
و بیہودہ گوئی نمی گذارد آن مرد با خود گفت کہ درین مجاہدہ باز نیامد اکنون
نماز در آرم بعدہ نذر کرد اگر بعد ازین سخنے بیہودہ بر زبان من رود در مقابلہ
ہر سخنے صد رکعت نماز بگذارم برین نیز مدتے بر آمد ہر سخنے بیہودہ کہ گفتے صد
رکعت نماز گذاردے تا بدو بست و سی صد رکعت رسانید ہم بیہودہ گوئی
میرود با خود گفت در نماز ہم باز نمی آید اکنون در درم و دینار بیفگنم بعدہ باز
نذر کرد اگر سخنے بیہودہ بر زبان رود درم و دینار و اسباب و املاک ہر چہ
در ملک من است در راہ خدا بتعالے بسبیل کنم چون این نذر کرد بر خود بلرزید
پیش بر زبان او ہرگز سخن بیہودہ نرفت بندگی مخدوم عظمہ اللہ چون بر سخن رسید
فرمود کہ ہمہ مراد نفس بر بستہ درم و دینار است تا نفس را سیاست بروزہ و نماز نیکرد
مراد خود می یافت و نماز و روزہ ہیچ دشوار نمی نمود اما چون سیاست بدرم و
دینار پیش آورد دریافت کہ مراد راہ بستہ خواہد شد عاجز شد منقاد گشت بعدہ
فرمود کہ در تاویل این آیت رب ہب لی ملکا در تفسیر کبیر دیدہ ام کہ از بزرگے
سوال کردند کہ میان آدمیان آنکہ دینار را دشمن تر میدارند آن انبیا اند
و ایشان عارف ترین و عالم ترین خلق اند پس از کجاست کہ مہتر سلیمان
صلوات اللہ علیہ از حق سبحانہ تعالی ہمان درخواست کرد آن بزرگ این
سوال را جواب کرد کہ ہمچنین است کہ ایشان عالم ترین مردمان اند و عارف
ترین مردمان اند و ایشان دینار را دشمن تر دانند اما مہتر سلیمان صلوات اللہ

علیه وقتے برگرد نفس خود بیامدند دیدند که در نفس هیچ کبر نمی نماید جمله راست مینماید
با خود گفتند که چگونه امتحان کنم انچه مینماید راست است یا کژ راست تواند بود
که راست مینماید و کژ باشد پس این را امتحان کنم بعده گفتند که مراد نفس پیش آرم
بعده هر چیزے می شمردند که مراد این درین است و درین است تا برین آمدند که غایت
و نهایت خوشی نفس درین است که بادشاهی یابد برای این امتحان نفس را ملک خواستند
تا راست و دروغ نفس را پیدا آید بندگی مخدوم عظمه الله چون برین حرف رسید
فرمود تا نه یمنی ملکے اینچنین که از مشرق و مغرب هیچ بادشاهے نه خیر ایشان داد
مشرق و مغرب جمله در فرمان ایشان در آورد تا بحدیکه باد در فرمان ایشان
و دیو و پری و پرندگان در فرمان ایشان بر صفتے که ملک ایشان بود با چندین
مملکت و جلالت هیچ وقتے حظے و مرادے ازین ملک نفس ایشان نگرفت خود
هم از آنکه زنبیلے می یافتند دو گرده نان جوین میساختند یکی خود میخوردند و یکے
بدرویشان میدادند چون برین امتحان کردند دیدند که آرے راست مینمود
و ازینجا بزرگان را این روشن شد که چون صفتے از صفات مذمومه از خود
دور کنند و در نفس در ان دعوی راستی یابند همچنین امتحان کنند بموافقت
آن قاضی احمد مذکور عرضداشت و یطعمون الطعام علی حبه مسکینا و یتیما و اسیرا
نزول این آیت در حق کیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که نزول این
آیت در حق امیر المومنین علی کرم الله وجهه است و قصه آنچنان که امیر المومنین
حسن و حسین رضی الله عنهما زحمتے حادث شده بود رسول علیه السلام بدیدن
ایشان آمدند فاطمه و علی را رضی الله عنهما گفتند که از ایشان هرد و نه شما را

نفعے است نه رنجے است نذرے باخود مکنید مگر از برکت آن نذر ایشان را شفا
بخشند امیر المومنین علی و فاطمه رضی الله سه روزه نذر کردند کنیزکے فضه نام
بود او هم بر موافقت ایشان نذر کرد بعده حق تعالی امیر المومنین حسن و حسین را
شفا کرامت کرد ایشان بر آن افطار نذر خود روزه آغاز کردند اول روز روزه
داشتند شبانگاه سه قرص ساختند برائے افطار پیش آوردند همه درین میان
مسکین پیش در رسید آغاز کرد یا اهل البیت النبوة و الرحمة انی مسکین من مساکین
المسلمین اطعمونی اطعمکم الله من الجنة علی موائدها امیر المومنین علی و فاطمه رضی الله
عنهما دو قرص خود بدان مسکین دادند و کنیزک نیز بموافقت ایشان قرص خود داد
بازدوم روز آن روزه داشتند وقت افطار سه قرص ساختند پیش آوردند یتیمے
پیش در رسید گفت یا اهل بیت الوحی و النبوة انا یتیم من ابنائی المسلمین اطعمونی
اطعمکم الله من الجنة علی موائدها امیر المومنین علی و فاطمه رضی الله عنهما در حال
هر دو قرص خود دادند کنیزک نیز بموافقت ایشان قرص خود داد بازسیوم روز روزه
داشتند در وقت افطار سه قرص پیش آوردند اسیرے پیش در آمد بر طریق طعنه
آغاز کرد که یا اهل بیت النبوة ما انصفتمونا ما سرونا و لا تطعمونی اطعمکم
الله فانا اسیر محمد امیر المومنین علی رضی الله عنه لقمه در دهن گرفته بود
بیفگند قرص خود برداشت و بداد و فاطمه رضی الله عنها همچنین کرد و کنیزک بر موافقت ایشان
همچنین کرد هر سه قرص بران اسیر دادند بعده جبرئیل صلوات الله علیه این آیت
بر رسول علیه السلام آورد بندگی مخدوم خطه الله چون بر ینجا رسید فرمود که
سبحان الله کنیزکے که در کدام مزبله و کفرستان افتاده بود در صحبت ایشان

اقتدا بر موافقت ایشان فعلے کرد چنانکہ فرزندان اہلبیت رسول علیہ السلام را
مدح کردند او نیز در مدح در آمد و نیز لفظ مبارک راند کہ صحبت عجب چیزیست بعدہ
فرمود کہ یک قول اینست پیش از انکہ این فعل در وجود ایشان آید این حکم نازل شدہ
بود بعدہ نزول این آیت این فعل چون از ایشان صادر شد مفسران اتفاق کردند
کہ نزول این آیت ہم در حق ایشان دارند زیرا چہ مثل این فعل در کسی موجود نشدہ
بود پس ضرورت در حق ایشان باید داشت بعدہ فرمود کہ یک قسم در قرآن
اینست کہ اگر حکمے نازل شدہ است بر فعلے و آن از کسی در وجود نیامدہ است
اگر اول از کسی در وجود آید نزول ہم در حق او دارند و دیگران تبع او شوند
حاضرے عرض داشت کہ معنی مروت و فتوت چیست **بندگی** مخدوم
فرمود کہ گفتہ اند کہ اصل فتوت آنست کہ ہمیشہ در کار دیگر قیام نمائی و از
حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم این کار را وعدہ بزرگ نقل است
کہ فرمودہ کہ لا یزال اللہ فی حاجۃ العبد ما دام العبد فی حاجۃ اخی المسلم
و از خواجہ ابو علی رحمۃ اللہ علیہ آوردہ اند کہ گفتہ است کہ درین صفت کسے
بکمال نرسید مگر محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ فردا ہمہ گویند نفسی نفسی
مگر او گوید امتی امتی و از خواجہ ابو بکر وراق نقل ست کہ گفت الفتی من
لا خصم لہ و این کلمہ بزرگ است کہ در تحت این جملہ علوم است و محمد بن علی
ترمذی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ الفتوۃ ان تکون خصما لربک علی نفسک
یعنی خصم حق باشی بر نفس خویش و امام محاسبی رضی اللہ عنہ میگوید ان الفتوۃ
ان تنصف و المتنصف یعنی انصاف دیگرے از نفس خویش بدہی و انصاف

خویش از دیگرے نطلبے امام روت امام نصر آبادی میفرماید که مروت شاخی است از فتوت
وگفته است وهو الاعراض عن الکونین والالفة بینهما همدرین محل این مثنوی
بر زبان مبارک راند

مثنوی

چون بدریا میتوانی راه یافت — سوی یک شبنم چرا باید شتافت
چون منے را عشق دریا بش بود — در سرم این شور و سودا بش بود
والله اعلم بالصواب

باب پنجاه سوم در ذکر مناسبت بین الکشفین

قاضی اشرف الدین عرضه داشت هر چیز یکه آوردن آن وعیدی شده است
چنانکه شانه شکسته کردن فقر بانه آرد و یک شانه دو کس را کردن فرقت آرد میان
ایشان مناسبتے هست یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که مناسبتے نیست
وکسی آن مناسبت را نداند زیرا که اسرار شرع است و اسرار شرع را کسی نداند مگر
ارباب معانی که ایشان نے سماعت و نے دیدن کتابے از فوت معانی و کشف
معنی که مناسب است در مقابله آن می آرند و همچنین شاید که اثر این فعل همین
بود و دیگر جز این نبود باز عرضه داشت که متعلم اگرچه درین باب اندیشه میکند مناسبت
آن در نمی یابد فرمود که از متعلمان کے آید این تعلق مکشف دارد جز ارباب کشف
این معانی دیگر را اطلاع نباشد همچنین مقدرات شرع چنانکه منقول است
هر که چنین نماز گذارد شرع فرموده است ثواب ده پیغامبر یابد اکنون در
گزاردن این نماز که ثواب ده پیغامبر را ثواب مقدر شده بچه مناسبت
وچه معنی است درین که ده پیغامبر را ثواب مقدر شد پانزده را چرا نباشد
وکم ازین چرا نباشد وهمچنین در دعا دعائیکه در نماز باو داد خواندن

مخصوص شد و دعائیکه در نماز پیشین مخصوص شد چرا آن بامداد مختص شد و این
بنماز پیشین مخصوص گشت درین چه معنی است و چه مناسبت است بر عکس آن
چرا نشد و همچنین در عدد رکعات دو رکعت در بامداد و چهار رکعت در نماز
پیشین و چهار در عصر و سه در مغرب و چهار در نماز خفتن و تخصیص ایشان
بدان پنج وقت و همچنین زکوٰة پنجدرم از دومست درم و این جز ارباب
معانی را اطلاع نباشد زیرا که ایشان از معنی بلفظ می آیند لفظی اگر خواهند
در حال مناسبت آن لفظ معنی در نظر ایشان بی تکلف آید و از متعلم این
کی شود زیرا که او لفظ را اصل میدارد و معنی تبع لفظ پس او هم از راه لفظ
خواهد طلبید همین که چیزی خواهد طلبید نظر در لفظ خواهد کرد و از لفظ
معنی طلبیدن دشوار است کی حاصل شود اما نزد یک ارباب معانی معنی
اصل ست و لفظ تبع او و ایشان چون خواهند که در ملک و شهادت معنی را
بیارند لفظی طلب کنند که مناسب آن معنی باشد برای تفهیم دیگران را
و آن معنی در لفظ درآرند در عالم ملک شهادت بیارند پس معنی اصل باشد
و لفظ تبع معنی باز قاضی اشرف الدین عرضه داشت که اگر همه بگذارند و در تحصیل
معانی شوند روشن گردد یا نه **بندگی** مخدوم عظمه الله فرمود
که تحصیل معانی تا چند خواهند کرد و مادام که محروم قرآن نشوند بعده مفهومات
و اشارات قرآن دریابد و بر معانی قرآن جمله واقف شود و انگاه در باقی
گیرد اما تحصیل معانی تا چند مگر آنکس که در کار دل مشغول شود و در دل بروی
گشاده گردد از انجا هم حاصل آید هر چند دل صفای یابد او را نظر بر معانی قرآن

می افتد بمقدار صفاء دل نظر او بران معانی خواهد افتاد بعده این بیت بخواند

بیت آن نقد که در خزانهٔ دل باشد آسان بدان رسیدن نتوان

و این دو مثنوی نیز بزبان مبارک راند **مثنوی**

عقل تو اندر سر موئے بسوخت هر دو لب باید ز پرسیدن بدوخت

کس نداند گنه یکذره تمام چند گوئی چند پرسی والسلام

بعد این بیت بر لفظ مبارک گوهر نثار ارزانی فرمود **بیت**

در پردهٔ دل میزن و در پرده بگوی کین پرده چه پرده است درین پرده چه راز است

و بر لفظ مبارک راند که ارباب معانی بر مراتب مطلع میشوند و ذوق آنگاه یابند که این همه را بداند و اگر نه محض تقلید نقل باشد بعد ازان فرمود که در زمان قانون علم گرفتن نگشته است هیچ کس بر قانون علم طلب نمی کنند الا ماشاء الله و این مثنویات بر زبان شکرفشان راند **مثنوی** در همه علم سامری دارند از برون موئے و اندرون مار اند

همه بسیار گوی کم دانند همه غوغا در بیابان اند بجدل کوش و بعلم ابتر بسخن فربه و بدین لاغر

دین طلب کن کز درت غم دین است که کلید در دل از دین است وا کسانی که اهل غرور اند بعقل رکیک خویش در دانستن مناسبت پیش آمده اند چنانچه فلاسفه گفتند که در هر چیز یکه مناسبت و خاصیت دریافته نشود آن خود نیست با آنکه در عجایب خواص چیز ها روشن است کسی نداند که سبب آن چیست چنانکه سنگ مقناطیس آهن را بخود میکشد جمله علماء و حکما دانند که آن چه خاصیت است و چه مناسبت است و همچنین طبیب چون خواهد که معجونی سازد در علاج مریض از گیاهے یک درم سنگ گیرد و از گیاهے دو درم سنگ و از گیاهے سه درم سنگ و کس نداند

که مناسبت آن چیست همدرین محل این رباعی برخواند **رباعی**

آن کیست که در کار تو سرگردان نیست	واندر ره تو نه سرو نه سامان نیست
گر سوخته پی نبرد کار ترا	معذور بود که کار تو آسان نیست

بعده فرمود که در عجائب قدرت اهل علم و عقل سرگردان اند این شکل نوشته می آید بردو سفال آب نارسیده بنویسید و بر دست حامله بخهد در وقت زادن تا درو نگرد بهر دو چشم پس در زیر پای بخهد و بر وقت کنند زادن بر او آسان گردد این شکل نه خانه است و حروف جمل در و از هر سو که بشمرند پانزده آید جمله علما و حکما اگرچه خواهند که بدانند از چه خاصیت است و چه مناسبت است ندانند و آن شکل اینست

ب	ط	و
ز	هـ	خ
و	ا	ح

بیچاره عرضداشت که شانه کردن را وقتے معین است و یا آنکه هر وقتے که خواهد بکند **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که روایتها مطلق در نظر نیامده است و جاے معین نیست اما متعلمے دیوالے اینجا رسیده بود او میگفت بعد آوازے فرض نماز بامداد پیش از طلوع آفتاب مکروه کرده است که شانه نکند و این چندان صحت نمی نماید زیرا که روایتها همه جا مطلق آمده است قاضی ظهیر الدین پسر مولانا تاج الدین حافظ عرضداشت که دو کس را یک شانه کردن نه آمده است درین چه معنی است **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که از این فرقت است و دیگر جامه که دران روی و دست پاک کنند آن باید که دیگر دران دست و روے پاک نکند که اثر این هم فرقت است باز عرضداشت که شانه شکسته کردن هم نه آمده است درین چه معنی است فرمود که دران معنی این است

که فقر روے دہد و ازین فقر فقر اضطرارے مراد است چنانکه کاد الفقر ان یکون کفرا چنانکه الفقر سواد الوجه فی الدارین بیچاره عرض داشت که برہنه اندام نشستن چگونه باشد فرمود که کراہیت است زیرا که ملایک با او هستند و در آب روان و در آب بسته و در خلوتخانه درین همه جایگاه برہنه اندام نشستن مکروه است -

باب پنجاه چهارم در ذکر سفر

شیخ احمد دیوانے و ذکریا برادر او مسافر شده از دہلی آمدند و بزمین بوس بندگی مخدوم متع المسلمین بطول بقایه مشرف گشتند بندگی مخدوم از ایشان پرسید که عزیزان از کجا آیند گفتند که از شهر دہلی بعد بندگی مخدوم بر لفظ مبارک راندند که آمدن بخیر باد فرمود که در غربت اگرچه شدت بسیار و مشقت بیشمار است مردم از وطن اصلی دور می افتد و وطن خود را میگذارد اما بسیار رحمت و خیریت مردم است تا رسول علیه السلام را فرمان شد که از مکه بمدینه سفر کند اگر خیریت رسول علیه السلام در سفر نبودی حق سبحانه تعالی سفر نفرمودی بعد ازان فرمود که اگر کسے سفر اختیار کند باید که آنگاه کند که او را معانی جمع شده باشد و یا آنکه در وطلب معانی باشد سفر کند و اگر چندین مسافران هم سفر کرده اند و میگویند که ما چنین شهر دیده ایم یا فلان زمین را دیده ایم یا فلان بزرگ را دیده ایم بمجرد دیدن اگرچه از فایده خالی نبود اما چندان سود نکند تا اگر به بندگی بزرگے بزیارت رود و ازو معنی حاصل نکند و از مقام او معلوم نکند چندان سودے نبود بیچاره عرض داشت که بر مقام و حال بزرگان دیگرے را اطلاع چگونه تواند بود فرمود بقرائن احوال و دلالت

کلمات ایشان هر کسے را بر اندازهٔ خویش اطلاعے بود اگرچه ایشان نگویند که کلمات
ایشان و حال ایشان از مقام ایشان مخبر است اما کسی باید که او اهل این بود بدین نسبت
حکایت فرمود که در کشف محجوب آورده است که سه چهار کس از بندگی بزرگے رفتند
یکی از ایشان سوال کرد که درویش کرا گویند آن بزرگ گفت ادنی کسی که نام درویشی
بروی تواند راند باید که این سه چیز دروی باشد یکی آنکه قدمے تواند نهاد و سخنے
تواند شنید و پیوندی تواند دوخت بعده این چهار یار پیران آمدند و سایل سه یار
خود را پرسید که ازین سه چیز که آن بزرگ گفت شما را چه فهم شد هر سه یار گفتند این
ظاهر است سخنے تواند شنید و پیوند تواند دوخت و راه تواند رفتن درین چه
است اما اگر جز ازیمعنی که ترا فهم شده است بگوی آن سائل گفت الله عالم مرا این
فهم شده است آنکه گفت قدمے تواند نهاد معنی این آن باشد که هر قدمے که نهد
از تفکر و تحیر خالی نباشد و آنکه گفت پیوند تواند دوخت یعنی هر پیوندے که دوزد
بر نیت جاه و منزلت ندوزد بلکه بر نیت فقر دوزد آنکه گفت سخنے تواند شنید
معنی آن باشد که سخنے که شنود بگوش دل شنود و مرا ازین کلمات این فهم شده است
یاران او مناقشه آغاز کردند که از کجا اینمعنی میگوئی و چگونه دانیم که همین معنی است
بعده او گفت اگر قبول نمی کنید بیائید تا باز هم بران بزرگ برویم آنچه شما گفته اید
پیش آن بزرگ بگوئید و آنچه من گفته ام آن هم بگویم تا چه فرماید بعده بر آن
بزرگ برفتند هر یک چنانچه گفته بود باز گفتند و آن سائل را گفتند که تو
چه گفتے و آن سایل آغاز کرد قدمے تواند نهاد یعنی قدمے که نهد از تفکر و تحیر
خالی نباشد و پیوندے تواند دوخت یعنی بر نیت فقر بدوزد برای جاه و منزلت

ندوزد و سخنے تواند شنید یعنی بگوش دل بشنود بعده آن بزرگ گفت
اصبت یعنی تو بدین رسیدی و همچنان است که تو فهم کردی بعد ازان
بندگی مخدوم عظمه الله بر لفظ مبارک اند که چون بر بزرگے بروند می باید که بدانند
که از چه می جنبد و از کدام مقام میگوید نه بگوش ظاهر بشنوند و اگر نه چندین کسان
میروند صورتے دیدند و سخنے شنیدند باز گشتند بعده فرمود که هر که خواهد اختیار
کند باید که این دو چیز در وے باشد یا یکے از ارباب معنی باشد یا در پناه
کسے سفر کند که در وے معانی موجود بود تا او را راه نمونی کند و اگر نه سفر کردن
چیست چه سود کند ما دام که از ایشان فایده نگیرد و از مقام ایشان حظے
و نصیبے نیابد بعد ازان **این حکایت** فرمود که مسافرے اینجا بر من رسیده
بود و او را سفر کوهها بیشتر شده حکایتے کرد که در کوهسارے رسیدم
و در ان کوه تنخانهاے عالی و صومعهارا ست کرده اند و متعبدان و زاهدان
کفار در ان ساکن می باشند و هم در نزدیکے شهرے آباد ان شده است
درون آن شهر در آمدم و در ان سال در ان شهر امساک باران شده بود
من در بازار نشسته بودم دیدم که راے آن شهر با جمله خلق بیرون آمده است
و بسیار تحفه و هدایا برابر کرده جاے میرود از کسے پرسیدم که راجه و چندین
خلق کجا میروند گفتند که باران نمی بارد بدینواسطه بیرون شده در کوه
بر متعبدان دین خود میروند و باران بخواهند چون اینچنین دیدم گفتم که من
هم بروم تماشاے بکنم من هم رفتم بعد آن راے چون قریب کوه رسید در
تنخانه و صومع در نظر او آمد از اسپ فرود آمد پیاده شد و تعظیم

و ادب میرفت تا پیش در تنخانه رسید استاده شد و مجال نداشت که باذن بتعبدان درون رود و تحفهٔ هدایا جمله پیش در نهادند خود برابر ایشان شد میان آفتاب بایستاد و آن متعبدان کسی بنهفتاد و کسی بنود سال رسیده هریکے پیش تنان نشسته اند ناگاه یکی ازان متعبدان هم از درون تنخانه جانب رائے بدست اشارت کرد یعنی چیست و برائے چه آمده راجه هم بدست اشارت کرد و دست جانب آسمان برد که باران میخواهیم بعده هریکے میان خود برروئے یکدیگر نگریستن گرفتند بعد از زمانے مردے پیرے منهی از میان ایشان برجواست و در صحن تنخانه در آمد و در آفتاب ایستاده دو چشم جانب آسمان نهاد بعبارت خود چیزے گفتن گرفت هم از بعضی هندوان معلوم کردم چنین میگوید که ازین آفتاب برنخیزم تا باران نفرستے زمانے گذشت ابر پدید آمد و باران باریدن گرفت بندگی مخدوم عظمه الله چون بریخ رسید فرمود که آن درویش را پرسیدم که انگاه تو حمل بچه کردی گفت دیدم که بدعا ایشان باران بارید و چنان معاینه کردم که جمله باطن او کشته بود و نزدیک بود که برگردد و بدین ایشان اقرار کند بعد ازان من گفتم که زنهار برین چیزها اعتقاد نکنی و آن بر باطل بود و بعده هم درمثل این چیزها که در تفسیر کرده است دو سه وجه بدو گفتم انگاه دل او فراهم آمد و کلمه شهادت بگفت بعده بندگی مخدوم عظمه الله بر لفظ مبارک راند که اگر در دو معنی بودی ازین چیزها خطرائے هم او را نگذشتے بعد ازین در محلے دیگر در مجلس شریف درویشی غریب رسید و سعادت ملاقات دریافت بندگی مخدوم عظمه الله او را پرسید از کجا می آئی گفت از اردل یعنی فرمود میان درون رشان رسم است اگر کسے از جاے بیاید او را پرسند که از کجا می آئی و چه نام

داری و در عوارف ذکر کرده است که هر چیز نکه هست نفس خود انچیز را اصلی هست
کرا نجا خاسته است و این را نیز اصلی هست نامی آرند که در مجلس رسول علیه السلام
روزی مردی بیامد و سلام گفت و بنشست و چپ و راست مجلس نگریستن گرفت رسول
علیه السلام فرمود چه می نگری آن مرد گفت دوستی گرفته ام اورا میطلبم گفت
جایگاهش میدانی گفت نه نامش میدانی گفت نه رسول فرمود اذهب
رجلا فاسال عن اسمه و ابیه و عن مکانه زیرا چه اگر محب را خواهی به بینی
یا چون مریض گردد بعیادت وی خواهی بردی اگر نام او و جای او
ندانی چگونه بروی و اگر اینهمه بدانی پرسان پرسان توانی که بروی
حاضری عرضه داشت که مشایخ زاد در سفر روش چیست سفر است یا
اقامت یا وقتی سفر و وقتی اقامت **بندگی** مخدوم غظه الله
فرمود که روش مشایخ در اینباب مختلف است کسی بوده است که اورا در آغاز
سفر بوده است و در نهایت اقامت و کسی بوده که اورا در آغاز اقامت
بوده است و بنهایت سفر و کسی بوده است که اورا ابتدا اقامت بوده است
و سفر نه و کسی بوده است که اورا ابتدا سفر بوده است و اقامت نه باز
عرضه داشت که درین هر یکی را معنی چیست فرمود که در عوارف شرح کرده است
کسیله در آغاز سفر کرده و در نهایت اقامت کرد و کسی بوده است که او را
درد اینکار دامن گرفت و انجا که او بود کسی نیافت که علاج این درد کند لابد سفر کرد و چون او را
آن غرض در سفر حاصل شد گفت سفر بر این غرض بود و آن خود حاصل شد و اقامت
گزید و آنکه در آغاز مقیم بود آخر سفر گزید آنکسی بود که او بعد از بیرون طبیب نیافت که بود چون

علاج خویش از وی بر گرفت ترسید که نباید که در اقامت چیزے پدید آید که درین خلل افتد در آخر سفر گزید و آنکه اولا و آخرا همین مسافر بوده آنست که چون این دولت او را در سفر میسر شد ترسید نباید که در اقامت خلل افتد سفر را لازم گرفت و آنکه او را اولا و آخرا همین اقامت بوده است آنست چون بعد ازین درد طبیب همانجا یافت که بود نترسید نیاید که در سفر کردن خللے پدید آید و مقصود از سفر اینست و آن خود حاصل است اقامت را لازم گرفت بندگی مخدوم عظمه الله چون بر ینجا رسید این دو مثنوی بر لفظ مبارک راند **مثنوی**

لاجرم چون مختلف افتاد سیر　　همروش هرگز نبوده هیچ طیر

معرفت زینجا تفاوت یافته است　　آن یکی محراب و این بت یافته است

الغرض در سفر فواید و معانی بسیار است و از جمله مقاصد سفر یکی لقاے مشایخ است و دیدار برادران صادق و مرید را بدیدار هر صادقے مزیدی است ازینجا گفته اند که دیدار مردان سودمند چنان است که گفتار مردان و بعضی گفته اند که دیدار هر که سود نکند گفتار او نیز سود نکند و این عجب نیست که حق سبحانه و تعالے در بعضے یاران خاصیتے زیاده نهاده است چون بکسی نظر کنند بمجرد نظر آنکس هلاک گردد پس اگر در بعضے خواص بندگان این نظر نهاد که چون بطالبے صادق نظر کند او را جانے شریف و حالتے لطیف پدید آید چه عجب و این بیت بر زبان مبارک راند **بیت**

چندین چه بخانه طلبی گم شده گانرا　　آنقوم خرابی طلب و بیوطنانرا

بعد ازان فرمود که شیخ الشیوخ در عوارف آورده است رحمة الله علیه

که پیر من در مسجد حنیف بمناطواف میکرد و با مردمان مصافحه میگرفت یعنی مصافحه میکرد
دران حالت او را ازان پرسیدند گفت خداوند تعالی را بندگان اند چون یکی
نظر کند آنکس را یک سعادت آرزو من نیز ازان مطلبم همدرین محل این بیت بزبان مبارک
راند **بیت** ماه رخا هر که دید زلف تو کافر نماند لیک هر انکس که دید او نتواند
دیگی از مقاصد سفر قطع مالوفات و بیرون آمدن است از سکون نفس بمعلومات
و مفهومات و فرود خوردانیدن نفس را که شش مرادات فرقت اهل الفت و دوستان
و اهل اوطان و دیگر از مقاصد سفر برهنه شدن نهایتها از نفس و بیرون آوردن
رعونات دعوی است و از جمله مقاصد سفر دیدن آثار و گرفتن عبرت و چراگاه نظر
است در مسارح فکرت و مطالعه اجزای زمینها و کوهها و بیابان اسبابهای
مردان است چشیدن تسبیحات از ذرات جمادات و فهم کردن آن از زبان
حال الشان است و قتی پرسیدند عیسی پیغمبر علیه السلام را که چندین سیاحت میکنی
جواب داد تا باشد که مروی از مردان حق جای قدمی نهاده باشد که
اخاک آن ما را شفاعتی کند **بیت** بامید آنکه جای قدمی نهاده باشی
همه خاکها و سبزه بدو دیدگان بر فتم سندگی مخدوم اعظم الله چون بر نجرف
رسید فرمود که سبحان الله نقطه نبوت را این گدای مفلسی و دیگر از اصد
پندار و دعوی از اینجاست که هر که عارف تر درین حضرت مفلس تر و گداتر و این
بیت بر لفظ مبارک راند **بیت** قابل سنگ حرم نامد حسن کاش حسنی
بودی از بتخانه- و فواید و مقاصد این طائفه را که در سفر است در حد و عد
کی آید و از اشاره این آیت معلوم توان کرد که فرمود نفرت منکم لما خفتکم

فوهب لی ربی حکما و جعلنی من المرسلین در قصه مهتر موسی علیه السلام
ست بعد ازو فرمود که در اداب المریدین است که فاضلترین سفر جهاد است پس سفر
حج پس زیارت قبر رسول علیه السلام پس زیارت مسجد اقصی یعنی بیت المقدس پس
سفر برای زیارت مشایخ و برادران صالح پس برای رد مظالم بر خصمان و استحلال
کردن از حقوق پس سفر کردن برای طلب آثار و اعتبار پس سفر کردن برای
ریاضت نفس و حمول ذکر اما سفر کردن برای خوشی دل و گشتن در شهرها بطلب
دنیا بر متابعت هوا خود مذموم است از خواجه ابو تراب نخشبی نقل است که فرمود
هیچ چیز زیان کارتر بر مرید از سفر نیست بر متابعت هوا و فاسد نشد آنکه فاسد
شد از مریدان مگر بسفرهای باطل و از حضرت رسالت علیه السلام منقول است که
زمانه بیاید بر مردمان اغنیا رامت من حج کنند از برای خوشی دل و مردمان میانه
از برای تجارت و فقرا ایشان از برای ریا و فقرا ایشان از برای سوال و
دیگر باید که سفر بغیر رضا مادر و پدر و استاد نکند تا در سفر خوشش عاق نگردد
و دران رنج هیچ برکاتی از سفر نیاید

باب پنجاه و پنجم

در ذکر زیارت قبور و آداب آن و آنچه مناسب آنست قاضی بدرالدین
ظفر آبادی دامت لغته عرضداشت که آداب زیارت چیست چگونه روند
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بسیار نوع نبشته اند اما یک طریق این است
که چون کسی خواهد که بزیارت قبر رود نخست هم در خانه یک دوگانه نماز بگذارد
و در هر رکعتی الحمد یکبار و آیة الکرسی یکبار و قل هو الله احد سه بار بخواند

چون سلام دهد اگر نیت زیارت گوری معین میکرده بگوید که ثواب این دو گانه
بروح فلان ایثار کردم و اگر در زیارت عامه مردگان بیرون می آید بگوید
بروح جمله مردگان ایثار کردم نقل است که حق سبحانه تعالی در گور آنمرده نوری
فرستد و نوید مراین گذرانده را ثواب بسیار بعده روان شود چون در
مزار رسد نعلین بکشد چون بر سر گور برسد بایستد و هم بانواع گفته اند
که کجا ایستد و بعضی جای آمده است که پشت جانب قبله کند و برابر سینه میت
بایستد و بعضی جای این آمده است که روی جانب قبله کند در پس پشت میت
کرده بایستد اما صحیح آنست که پشت جانب قبله کند و رخ بجانب میت برابر
سینه میت بایستد و برابر سینه ازان بایستد که سینه محل تعظیم است زیرا که
محل معرفت خداوند تعالی است بعد ازان که برابر سینه بایستد سلام گوید
چنانکه بنقل آمده است اذا اردتم زیارت القبور فقوموا بین یدیه وسلموا
کما تسلمون علی الاحیاء و سلام بدینعبارت گوید که نقل است السلام علیکم
یا اهل الدیار من المومنین و المومنات و المسلمین و المسلمات یرحم الله المتقدمین
منا و المتاخرین و انا ان شاء الله بکم لاحقون اسال الله لنا و لکم العافیته
و اگر شهید باشد گوید سلام علیکم بما صبرتم فنعم عقبی الدار و اگر گور مسلمانان
با گور اهل کفر مختلط باشد آنگاه گوید السلام علی من اتبع الهدی
و این روایت ما در فتاوی ظهیری است تا آورده اند که اگر کسی بر
گورستانی بگذرد و بر ایشان سلام نکند آن ایشانرا استحقاق بود
چنانکه در حق زندگان پس بعد از سلام بنشیند و این بگوید بسم الله

و علی ملته رسول الله که در خبر آمده است که هر که بر گوری این کلمه بگوید بردارد
حق تعالے عذاب و ظلمت و تنگی از صاحب آن گور چهل سال پس بگوید
لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک وله الحمد یحیی ویمیت وهو حی لا یموت
بیده الخیر وهو علی کل شی قدیر در حدیث است که روشن گرداند حق تعالے
اهل ان گور را و بیامرزد مر قایل را و بنویسد مر او را هزار هزار حسنه و بردارد مر
او را هزار هزار درجه باز قاضی بدر الدین مذکور عرضه داشت که در نشستن میان خود
و میان تربت مسافتی نگاهدارد و یا متصلا بنشیند فرمود در اینباب حکم همانست
که در حال حیوة بود چنانکه در حالت حیات با او نشست و برخاست و داشت
همین نگاه دارد و چنانکه در حال حیات ادب نگاه داشت همچنان ادب باشد و
چنانچه در محل او در نشستن مسافت میگذاشت همچنان محل باستد و بنشیند درین
باب همان حال حیات را اعتبار کند همچنان وجه بعد از مردن با او نگاهدارد
بیچاره عرضه داشت که بر سر گور خواندن چند سورت آمده است فرمود که فاتحة الکتاب
آمده است و سورة یسین و سوره ملک و اذا زلزلت الارض و الهیکم التکاثر
اینهم خواندن بنقل آمده است این هر چهار بخواند یا هر چه ازین میسر شود بعد ازان
فرمود که در اول شب بر سر گور میت مشغول شود هر چه هست اول شب است
و کارهم در اول شب و بعد دفن چون جماعت پشت گردانید ند آنزمان وقت
سوال است بدعا و نماز مشغول شود و میت را تلقین شهادت کند و آن
بر نهج طریق است آنزمان که بعد دفن جماعت پشت گردانند نزدیک گور
شود او را تلقین کند بگوید اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان

محمد الرسول الله وهمچنین چیزهای که آمده است وهمین اشارت کرده اند بر تلقین
شهادت مرمیت را زیرا که میت میشنود و میداند پس چون بخواند او تلقین
شود و بعد از دفن دو رکعت نماز گذاردن آمده است در هر رکعتی بعد از فاتحه
یکبار آیة الکرسی و سه بار قل هو الله احد و الهیکم التکاثر و بارد ثواب آن مران
مرده بدهد نقلست که حق تعالی هزار فرشته فرستد در گور آن مرده با هر فرشته
لوزی و هدیه مر او را بدهد ثواب هزار شهید بعده فرمود در گذاردن این نماز
ثواب بسیار است و اگر در مقبره بزرگی بزرگ گذرد بروح او این دو گانه بگذارد
همچنین بزرگان کرده اند و در محلی دیگر از زبان بندگی مخدوم عظم الله
بدین عبارت این بیچاره شنیده است که چون آدمی نقل کند یاری و برادری
که باشد در اول شب مشغول شود هم در اول شب دو رکعت نماز گزاردن آمده
است در هر رکعتی الحمد یکبار و آیة الکرسی سه بار و اذا زلزلت الارض
یکبار ثواب هزار شهید خدا تعالی او را کرامت کند باز بیچاره عرضداشت
که این دو گانه بر سر قبر بگذارد یا در خانه فرمود که بر سر قبر خوب و بهتر باشد
و اول منزل از منازل قیامت قبر است چون در اول منزل میت را دشواری
نبود امید باشد که در منازل دیگر هم نبود اما اگر هم در اول منزل معاذ الله
دشوار باشد در منزل دیگر هم خوف دشواری باشد پس باید که بعد دفن
در دعا و صدقه و نماز مشغول باشند میت را یاری دهند تا او را آسانی
باشد باز بیچاره عرضداشت که فایده تلقین شهادت مرمیت را انگاه باشد
که شنود و بداند بندگی مخدوم عظم الله فرمود که میت بداند

و بشنود و به بیند بر همه چیز قدرت دارد مگر در نطق تنها که آن نتواند و ارباب
مکاشفه را نطق ایشان فهم شود زیرا که ارباب مکاشفه و ایشان در یک
عالم اند بعد از لفظ مبارک راند که نطق روح را هم روح باشد و بد اند بعد
ازان فرمود که ارباب مکاشفه را انچه مردگان بدانند و به بینند و بشنوند
نیکو کشف شده است و ایشان این را نیکو دانند و نیکو روشن کرده اند
قاضی بدر الدین مذکور را دختری بود نقل کرد در سیوم روز بپا بوس
بندگی مخدوم عظمه الله رسید عرضه داشت که مرا بندگی مخدوم چیزی خواندن
تلقین کند تا بر سر تربت خود بخوانم بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که ده بار
سوره اخلاص بخوانید تا آورده اند هر که بر سر تربتی برسد و ده بار سوره
اخلاص بخواند از دو حال خالی نیست که اهل آن گور مغفور شده است یا
اگر مغفور نشده است مغفور شود و اگر مغفور شده است خواننده سوره
اخلاص مغفور شود پس این را نگاه دارد ده بار که سوره اخلاص بخواند
که دران امید مغفرت خود است که اگر در روضه بزرگی برسد و بر سر قبر
او ده بار سوره اخلاص بخواند او خود مغفور شده است انجا خواننده
خود مغفور شود و خواندن آیة الکرسی در تفسیر ذکر کرده است که هر که
آیة الکرسی بخواند و بگوید ثواب این خواندن بروح گذشتگان اهل
اسلام ایثار کردم حق تعالی بعدد هر گور از مشرق تا بمغرب چهل
نور کرامت کند و قاری را ثواب شصت پیغمبر بخشند علیهم السلام و بعدد
هر حرفی ملکی را بیافریند تا قیامت تسبیح و تهلیل بگویند و ثواب

آن در بریده اعمال قاری ثبت فرمایند ذکرے در بوسیدن گور افتاد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که بوسه دادن بر گور و سر و دست بر گور نهادن
نیامده است مگر در گور مادر و پدر و استاد برای تبرک اگر بوسد جائز داشته اند
و در گور بزرگے از بزرگان دین هم برای تبرک را بوسد که او هم در معنی استاده است
قاضی بدر الدین مذکور ظفر آبادی عرضداشت که در گور جده بوسه دادن ما دیده ام
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در گور جده کمتر نظر آمده است
اما جده هم در معنی مادر است پس تواند بود که انجا هم دست بنهد یا بوسد بعد ازان
فرمود که بوسیدن گور مادر و پدر از انجا رواداشته اند که مردی در عهد رسول
علیه السلام بر خود نذر کرده که اگر چنین چیزے شود در بهشت را و حور عین را
من بوسه دهم بعد ازان به بندگی رسول علیه السلام سوال کردند که اینچنین کسے
چگونه از نذر خود بیرون آید رسول علیه السلام فرمود که برپای مادر بوسه دهد
گوئی در بهشت را بوسه داد پیشانی پدر را بوسه دهد گوئی حور عین را بوسه داد
بعده باز رسول علیه السلام فرمود که گور مادر و پدر را بوسه دهد از انجا بوسیدن
گور مادر و پدر جائز داشته اند بعد ازان سوال کردند یا رسول الله اگر گور
مادر و پدر ندانند انگاه چه کند رسول علیه السلام فرمود رسول علیه السلام
فرمود گورے دیگر برنیت گور مادر و پدر راست کند بران بوسه دهد حاضر
عرضداشت که گل در تربت انداختن چگونه باشد بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که گل در گور انداختن حسن است که گفته اند مادام که تر باشد تسبیح گوید مرین
مرده را به تسبیح او انس باشد که پیغمبر علیه السلام شاخی بر گور مرده فرو برد

گفت برداشت حق تعالیٰ از صاحب این گور عذاب مادام که این شاخ تر
بود و همچنین بر سر دو گور بگذاشت گفت در هر دو اند کے عذاب است شاخے
از خرما برگرفت و دو پرکاله کرده بر دو گور فرو برد و گفت سبک گردد از هر دو
عذاب تا خشک نشده اند در مضمون امام غزالی آورده است و در فتاوی کبیری
است کہ خارے و خشتے بر گور بر دیدہ تا تر بود مکروہ است قلع آن زیرا کہ تا تر است
تسبیح میگوید و مرمیت را تسبیح او انسے میباشد حاضرے عرض داشت گل بر تربت
انداز د آن بہتر و یا کہ نقد بدرویش دہد بعد ازان فرمود کہ اولا آنست کہ عین
وجہ گل بدرویش دہد امام ابو حفص کبیر را پرسیدند رحمۃ اللہ کہ صلوٰۃ مرمیت را
افضل یا صدقہ گفت صدقہ اگر بروے دین نبود افضل کہ منفعت صدقہ اعم
است ہمہ را و ہم بغیر او در کتاب عالم و متعلم آورده است کہ مستحب است کہ صدقہ
کند مرمیت را بعد از مردن او ہفت روز تاج الدین برادر زادہ خواجہ محمود
متصرف خط بہار عرض داشت کہ اگر نذر کردہ است کہ در گور فلان گل اندازم
در ینصورت اگر عین بدرویشے دہد نذر ساقط شود یا نہ **بندگی** مخدوم عظم اللہ
فرمود کہ درین صورت نذر ساقط شود زیرا چہ اولیٰ این کردہ است و غرض
حاصل مع زیادت فایدہ چنانکہ در باب زکوٰۃ اگر گوسپندے واجب شد قیمت
اولے حاضرے عرض داشت کہ خواندن قران در مقابر نزد یک امام اعظم
مکروہ است فرمود آرے الا بر قول امام محمد مکروہ نیست و مشایخ این قول را
گرفتہ اند و بزرگے قول امام اعظم را نیز تاویل کردہ کہ جہر خواندن مکروہ
است اما اگر آہستہ میخواند باکے نیست بعد ازان فرمود کہ در فتاوی

کبیری آمده که خواندن قران حسن ست چون زیارت گور قرابتی یا دوستی بکند آیا
وصیت کردن بدان فلا معنی له ولا معنی لصلة القاری لقبر انه زیرا که بمنزله اجاره
است واجازت دران باطل است حاضری عرضداشت که زیارت گورستان مستحب
است بندگی مخدوم فرمود که آری در هفته زیارت اهل گورستان مستحب است
حدیثی درین باب آمده است وآن آنست که فرمود مرزبیرا رضی الله عنه یا بنی
اذهب کل جمعة الی المقبرة وتقصد برهم دتنوی وصول الثواب وهم چنین در
ملفوظ الفقه آورده است باید که فرزند زیارت قبر مادر وپدر خویش یا یکی از
ایشان در هر جمعه بکند که درینباب حدیثی آورده شده است وافضل روزها
برای زیارت سه روز گفته اند دوشنبه وپنجشنبه وجمعه ودر ازمنه متبرکه
نیز چنانکه عشره ذی الحجه وعیدین وعاشورا ودیگر مواسم متبرکه

باب پنجاه وششم در ذکر حیات اموات

عزیزی عرضداشت که ان اولیاء الله لا یموتون بل ینقلون من دار
الی دار حل این حدیث چگونه باشد بندگی مخدوم متع الله المسلمین
بطول بقایه فرمود که ازین موت موت معنوی مراد است معنی اولیا را
آن موت نیست اما اگر کسی اینجا وارد کند که این حسا معاینه میکنم که همچون دیگران
می میرند ومی برند ودفن میکنند این چیست بعده در مقابله این وارد جواب
این میگویند که بل ینقلون من دار الی دار این ست این موت نیست
بلکه ایشانرا انتقل ست از سرائی بسرائی بعد ازان فرمود که موت معنوی
است وموت صوری نیست موت صوری آن باشد که بانزاع روح

بود دموت معنوی آن باشد که از حق تعالی محجوب شود و این هر دو موت دیگر است
اما اولیای حق را موت صوری پیش نبود که با نزاع روح بود و آنرا موت طبیعی گویند
اما مشاهده و مکاشفه با حق همچنان باشد که بود بلکه مزید که در حیات چیزی تعلق
بمرگ طبیعی دارد که نمی تواند بود آن نبود اکنون بعد موت آن مزید شد بعد
این مثنوی بزبان مبارک خویش ارزانی فرمود **مثنوی**

گر بشوق او دلت شد مبتلا مرگ هرگز کی بود بر تو روا کی بمیرد هر کرا با اوست دل
جان چو با جانان بود در وصال دل چو با او در وصال آمد همی مردن او بس محال آمد همی
هر که آن هستی او دل شاد گشت محو از هستی شد و آزاد گشت بعد ازان فرمود که موت

صغری هست و موت کبری نیست و حیات صغری و کبری هست و موت صغری آن باشد که
با نزاع روح حاصل شود و موت کبری آنست که از مشاهده حق محجوب ماند و حیات
صغری آنست که بروح باشد همین که روح برود این حیات هم برود و حیات کبری
آنست که بمشاهده و مکاشفه حق زنده باشند پس اولیای حق که زنده باشند
بوجود حق زنده باشند و آنرا زوال نه پس حیات ایشان را هم زوال نبود
بدین معنی پس این حیات کبری باشد همدرین محل این بیت برخواند **بیت**

دل تو زنده است مگر جان توئی منت جان جمیست که جانان توئی

اما دیگران که زنده اند هم بروح زنده اند چند روزیکه روح در جسد باشد
زنده باشند همین که روح از جسد برون رفت جان ایشان رفت و این
حیات صغری بود **ذکری** در قبض ارواح و نمودار ملایک در وقت
مرگ افتاد **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که ملک الموت را نمودار ی

پیش نیست او را از روح چه خبر و از تعلق روح بقالب چه خبر درین کار هم ملک الموت
را چیرانی ست و هم بشر را ملک چه داند که تعلق روح با قالب چگونه است و بحقیقت
چه داند بعد ازین برلفظ مبارک راند سبحان الله شخص همان و شکل همان و قالب همان
صد هزار حرکات و افعال موزون هم ازین در وجود آمدے این زمان چه شد پس
معلوم شد که درین قالب چیزے دیگر بود که از وی آن همه پیدا آمدی درین میان مولانا
کریم الدین عرض داشت که تعلق روح با قالب همه وقت است یعنی در حیات و ممات
بندگی مخدوم اعظم الله فرمود که آرے همه وقت تعلق روح با قالب است در حیات
و ممات یعنی چنانکه در حیات تعلق روح با قالب است در حال ممات هم تعلق با قالب
دارد اگر حال ممات هم تعلق وی با قالب نباشد پس قول بر عذاب گور برخیزد و قول
بر راحت برخیزد پس الحجر روضة من ریاض الجنة او حفرة من حفرة النیران در
حق او چه فایده و سوال را چه فایده و جواب را چه فایده عذاب و راحت انگاه داند
که تعلق روح با قالب باشد اما همین پیش نیست که تعلق روح در حال ممات نیز آن تعلق
است که در حالت حیات بود تعلق در حالت حیات تصرف بصرف اوست در
قالب اما تعلق در حالت ممات جز این تعلق است و اگر نه حرکات و افعال بعد
موت با لیستی که قالب را بودے پس تعلقے لطیفے هست که اطلاع بر آن تعلق نه
ملک راست نه بشر را تعلق در هر دو حال نے شکے و شبهه هست اما اطلاع بر آن
تعلق کسی را نیست مگر ارباب کشف را آنهم همان مقدار که ایشان را در آن علم میشود
و زیادت وضوح و کشفے پدید می آید بجاره عرض داشت که در وقت نقل نمودار نکه
میکنند به بیت و خوف میکنند بندگی مخدوم اعظم الله فرمود که در حق اهل سعادت

نباشد درحق او هرچه نمودار خواهند کرد بران طریق خواهند کرد که اورا دران راحت
باشد و آسنے و شادی باشد مگر انکه نعوذ بالله نهاکسیکه خاتمت او برعکس شود او را
نمودار ی هم بایبیت و درشتی نکنند همان نمودار کنند که دران عذاب و درد او را
باشد بعد ازان فرمود بزرگ کاری کرده باشد که اگر دران حال هوشیار رود
حالتے است که آن چیزهای که ندیده بود و بدو نرسیده بود آنهمه خواهد دید و خواهد
رسید در انحال که خود را یاد آورد و بر سر کار شود بزرگ کاریست و اگر زمانے
بر کسی را تپیے یا رنجے پیش می آید چنان فریاد و شور میکند که حد نیست فکیف
دران حال که بدان پردازند بعد ازان فرمود که ارباب معرفت را ایمنی خوف از مرگ و
سکرات مرگ چنانکه عوام راست نمی ماند زیرا که ایشان پیش از ان همچنان شده اند که دیگران
بعد از مردن خواهند شد همدرین محل این بیت بر زبان مبارک راند بیت

بو العجب تو میکه پیش از مردن خود مرده اند پیش از ان کاید نویدی رحمت انجا برده اند

ازینجاست که گویند بعضی از دوستان حق تعالی باشند که تا ملک الموت بر ایشان
رسد ایشان خود جان سپرده باشند و این بیت بر خواند بیت

در شوق تو عاشقان چنان جان بدهند کانجا ملک الموت نگنجد هرگز

و هرچه در وقت مرگ سکرات مرگ دیگران را باشد ارباب معرفت را آنهمه
در حیات رسیده است ایشان را در هر دو حال یکے شده است بلکه ایشان
اگر ملک الموت را آمده بینند گویند مرحبا دیر آمدی و همه این بگویند بیت

مرحبا مرحبا خوش آمده نیک موزون و دلکش آمده

بعد این بیت بر زبان دُر بار خود ارزانی داشت بیت

هرکه را عشق تو بمیراند او خود اندر کفن نمی گنجد

بعد ازان فرمود که ایشان را بمرگ چندان کمالات دیگر و معانے دیگر حاصل خواهد شد و کشف خواهد شد که حد نیست پس تمناء مرگ چرا نکنند مولانا اکرم الدین عرضه داشت دام ورعه بر طریق تعجب آغاز کرد و بعد از مرگ همه کمالات و کشف معانے باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود جائیکه در حیات بمرگ معنوی کشف ملکوت ایشانرا باشد در مرگ حقیقی بر طریق اولے درین چه عجب است بعده فرمود خوشوقت آن کسان که ایشان را التفاوتے نمانده است حیات و ممات یکے شده است تفاوت کسی است که خود را راست نکرده است و بر کرد خود برمی آید و علمی بریں دارد که این کردنیست و این ناکردنی و در چند چیزها خود را راست باید کرد چون بر کرد خود برمی آید از ان همه هیچ در خود نمی بیند پس از انجا از مرگ می ترسد که نباید درین حال مرگ در رسد و من نا راست کرده شده مانده ام همه اهل علم را هست خصوصا ارباب سلوک را که هنوز در سلوک اند این خوف ایشان را افزود میگیرد زیرا که نظر ایشان بر افعال و اعمال خود می افتد بر عیوب خفیه خود اطلاع می یابند پس در نظر ایشان بت و زنارے که در باطن هست پیش می آید از انجا اصل ایمان هم در خود نمی بیند همت ایشان بر ایمان کمال است بحسب آن همت خود اقراریکه بر زبان داشته باشند آن کم میکنند و نابود می پندارند بعد ازان فرمود که ارباب سلوک را چون خوردن و کردن و مهره شکستن است ایشان اصل ایمان هرگاه که در خود نه بینند میتوان دانست که در چه اضطراب باشند بعده این رباعی بر زبان مبارک خود راند

رباعی همواره من از عشق تو جوشان باشم وز درد فراق تو خروشان باشم
روزیکه هزار جامه بر تن بدرند آن روز ز جمله خموشان باشم

بیچاره عرضه داشت که سالکان را هر خطره غیر شرک نماید بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که خطره غیر مراحل کمال را پیش می آید اما کسی که در سلوک است
و هنوز در رویت و ذوق و برهست و ازان همه نگذشته است او را خود همان حال است
و از خطرات چه خبر این حال اوست اما اهل کمال ازان گزشته اند سهل است
که ایشان را یک کمالے مانده باشد یا دو کمالے مانده باشد همان یک نقصانے یا
دو نقصانے ایشان را خواهد ماند برای آن خود همه وقت در طلب اند اگر بماند همان کو
دران سهل باشد درجه از درجات یا کمالے از کمالات ایشان نقصان خواهد شد دران
چه شود اما دیگری را که هنوز در سلوک است سخن در اصل است که اهل بدست نیاورده اهل
کمال اصل بدست آورده اند و از آنهمه گذشتنی است گذشته اند هیچ کثری نمانده
است و همه کثرتها براستی بدل شده است پس ایشان را چه خوف در حق ایشان
همان آید که ملک الموت را گویند مرحبا دیر آمدی ذکرے در غسل میت افتاد که تطهیر او
غسل میت واجب است یا کرامته له بندگی مخدوم عظمه الله فرمود از جمیع روایتها که در
نظر آمده است از حاصل آن این می آید که غسل میت برای تطهیر میت راست اما آنکه
کرامته له گفته اند آن بیان معنی تطهیر کرده اند یعنی ازمیان چندین اموات که آدمیان
مخصوص بغسل شدند برای تطهیر ایشان راست و معنی در تطهیر ایشان چیست که کرامته له است
مولانا ابوالقاسم عرضه داشت کسیکه نقل میکند او را دنیا یاد می ماند یا فراموش میکند
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که شکل خواب یاد نمیماند و این را تمثیل کرده اند به

بادشاهے کہ از مستراح بیرون آید و در تخت بنشیند و بر سر تخت شستہ باجمال
و کمال بادشاهے او را از مستراح چگونہ یاد میماند همچنان کسیکہ نقل میکند دنیا را بنسبت آنچہ
او بدان رسیدہ است همچنان یاد میماند قاضی منهاج الدین درون حصاری عرضداشت کہ
بوقت دفن میت کہ دست بدست حاضران خاک را در گور او می اندازند نسبت کجا
بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود کہ این روایت در ترغیب الصلوٰۃ آوردہ است و
گفتہ کہ بر مشتے خاک چیزے از اقران بخوانند پس بر گور میت بیندازند تا مونس او
گردد قاضی اشرف الدین عرضداشت مردہ را کہ چیزے میگویند می شنوند یا نہ فرمود
کہ می شنود ولے قدرت بر جواب ندارد درین نسبت **حکایت** کرد کہ در روز
جنگ بدر سران قریش را بکشتند در چاہ افگندند رسول علیہ السلام بر سر چاہ آمدند
ہر یکے را نام می ستدہ میگفتند ای فلان بن فلان ترا چنین نمیگفتم تا بر ہر یکے
بہمین طریق نام می ستد میفرمود بعدہ یاران سوال کردند یا رسول اللہ ایشان
مردہ اند فرمود کہ مردہ اند ما می شنوند ولے قدرت بر جواب ندارند حاضرے
درین میان آغاز کرد کہ معنی در گفتن رسول چہ بود فرمود کہ معنی خواہد بود تا معنی نبود
نگفتہ اند ہر آئینہ دران معنی است ولی در خاطر نمی گذرد تا چہ خواہد بود۔

باب پنجاہ ہفتم در ذکر سوء خاتمت و عقبات مرگ و تمنای آن کہ مباح است یا مکروہ

شیخ منور الدین عرضداشت کہ همچنین آوردہ اند کہ سوء خاتمت مر اہل بدعت را تواند بود ازین اہل
بدعت کدام مراد اند و کسی کہ بہ بدعتے آلتے شدہ است و اعتقاد بران ندارد او ہم مراد باشد یا

یا آن کسانیکه اهل بدعت اند و اعتقاد بران دارند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که
ازین اهل بدعت مراد آن کسانی اند که عقیده ایشان بر چیزی بوده بدعت بر خلاف
عقیده اهل سنت و جماعت شده است نه با بیان نفس بدعت و در حق ایشان انچنین یاد
می آید که بدین معنی سوء خاتمت ایشان را تواند بود که چون ایشان عقیده بر چیزی بر خلاف
عقیده سنت و جماعت کرده اند در وقت نزع آن در خود نیابند و نبینند از انجا در
چیزیکه موافق سنت و جماعت است گمان برند که مگر این هم نیست و این هم همچنان است
که آن بود که اینجا العیاذ بالله انکار کل می آید و تواند بود که از شومت بدعت این پیدا آید
اما آنکه بدعتی را آنی میشود بغیر عقیده و مصر بران نه احیاناً بدعتی را آنی باشد
و باز ازان مستغفر گشت در حق او این نیاید که گفتم بعد اران فرمود هر وعیدی که در
ایشان بدعت آمده است آن محمول است بر نیکه اگر اصرار بران باشد بعده فرمود
امام غزالی رحمة الله علیه در احیاء علوم نبشته است که طاعت آنی است مر نهال ایمان
را یعنی نهال ایمان محکمی بطاعت میباید و بران پرورش محکم میشود و در دل محکم
می شنید بهر بادی نمی جنبد چنانکه درختی که پرورش می باید بیخ او در زمین فرو میرود
و می شنید بهر بادی و صاعقه او را بر نکند همچنان نهال ایمان چون بطاعت پرورش میابد
بیخ او در دل قرار میگیرد با دم مرگ او را نتواند جنبانید اما اگر مجرد ایمان است و طاعت
نه چندان محکمی ندارد بمنزله درختی باشد که نه پرورش بر آمده است پیش از
سهل بادی بجنبد پس از اینجا هم سوء خاتمت تواند بود بعد ازان فرمود که اول
عقبه همین است که چه شکل ختم شود اگر از کرم خدای درین عقبه آسانی پیدا آمد در عقبات
دیگر امید بود که بآسانی بگذرد و از وقت مرگ تا روز قیامت هزار هزار عقبات

پیش خواهد آمد آنجا مالے نه واسبانے نه عجزے نه تدبیرے نه مامائے و نه بابائے
نه دخترے و نه فرزندے کارے دیگر عالمے دیگر جز فضل حق و دستگیرے نه
بندگی مخدوم عظمه الله چون برین حرف رسید این دو بیت بر لفظ مبارک
شهد امیز راند- بیت
با آشنائیت افتاده ام درین غرقاب
تو دست ده که مرا دست و پا نمی جنبد
حکیم چند نصیحت کنی دلِ مارا
مگو کز آب تو این آسیا نمی جنبد
ذکرے در تمنا مرگ افتاد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که تمنائے موت بر دو نوع است یکے آنست که کسی را
نظر بر دین خود افتد و در زمانه هم افتد بداند که در چنین زمانه اگر خدا یتعالے مرا مرگ دهد
دین خود در البلا مت برم این تمنا جایز است زیرا که برای سلامتی دین خود تمنا
کردنه برای انقطاع از کار دین و نوع دیگر آنست که کسی مفلس و بینوا است و او را
رنجها و مشقتها میرسد درین میان آنهمه کشیدن نمی تواند میگوید خداوندا مرا
مرگ ده این تمنا مکروه است بعد ازان فرمود کسیکه کار خود راست کرد او را هر زمان
که هست مرگ بیاد گوید ازینجا سخن درین افتاد که مومن که تمنائے مرگ نمی کند از بدن
افعال خود نمی کند میداند اگر چند گاه فرصتے یابم کار راست کنم بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
ازینجا است که مومن در وقت مرگ مضطر و حیران میشود هر طرف که می بیند
خراب می یابد ازین طرف دید خراب و آنطرف دید خراب زیرا که آنزمان شغلے دیگر
نمی ماند نه از پدر یاد می آید نه از مادر نه از یار نه از کار نه زن و نه شیخی پس
خراب میگردد و شکسته دل میشود اگر دران حال با شکستگی دل دعائے کند
امید اجابت بود در کتابها در نظر آمده است که در همسایگی بزرگے مردے مدمن خمر

می بود هیچکار نیکو نمیکرد عمر خود هم بشرب خمر گذرانید بعد ازان که نقل کرده آن بزرگ در خبازه او حاضر
نشد در شب او را بخواب دید گفت او حاضر نشدی در جنازه او حاضر نشدی گفت ما در ان نبودیم و اگر در خبازه او حاضر
بر سر گور او حاضر شوی آن بزرگ بر سر گور او حاضر شد و مناجات کرد الهی خیری و طاعتی و نیکو کاری قبلی
در او ندیدم و نشنیدم این بزرگ از کجا یافت فرمان رسید همچنین بست که دیدی و شنیدی اما در
وقت سکرات موت نظر در اعمال خود کرد خود را خراب یافت شکسته دل شد در آنجا
با انکسار دل این مناجات کرد یا مالک الدنیا والاخرة ارحم علی
من لیس له الدنیا والاخرة برین مناجات او را بخشیدم بعد ازان فرمود که بیچاره آدمی
مورے ضعیف هزار در هزار شدت تنها در پیش و هیچ ازان خبر نه اگر یک دوسه یا چهار
یا ده یا البت باشد هزار گان شدت که پیش امدنی است و در مکتوبات عین القضاة
دیده ام که عوام را هر چه از لب گور تا قیامت مشاهده خواهد شد اولیا جمله را در
راه سلوک مشاهده معنوی میشود چنانکه موت اولیا در راه سلوک فنا بر بشریت
را موت می دارند و کور چشم و تن آدمی را میدارند که این صورت را اعتبار نیست
بلکه دران چیزیست که مدفون کرده اند و چون از بشریت بیرون می آیند آن
حشر میشود یعنی زیرا چه عوام چون ازین جهان میروند آن جهان را مشاهده
میکنند بس اولیا چون از بشریت بیرون می آیند آنجمله را مشاهده میکنند بس گوئی
آن حشر ایشان میشود همچنین بر هر چیزیکه هست آنجمله میگویند و هرگاه که ایشان را معنوی
مشاهده کردند بنزد ایشان صوری را چه اعتبار تا بزرگے را پرسیدند که هل فی القبر
عذاب گفت القبر کلها عذاب و آن بزرگ عذاب ازین قبر بشریت مراد داشت
درین محل بندگی مخدوم عظمه الله بر لفظ مبارک راند که سرائیه بشریت جمله

عذاب است و فرمود که این جمله که عین القضاة گفته است من اول الی آخره درین
یک بیت جمله می آید **بیت** مارا بجز این جهان جهانی دگر است
بجز دوزخ و فردوس مکانی دگر است ؛ این مشاهده نه دوزخ است نه فردوس
و نه این جهانست و نه آن جهانست علیحده عالمے دیگر ست همدرین محل این بیت بر خواند
بیت رویت نگریم و سجده آریم درمذهب ما همین نماز است
بعد ازان فرمود هر مسئله که در باب اعتقاد مشکل شده باشد از چنین کسان یکان یکان
حل شود هم ایشان پیش ما باشفا گفتن توانند زیرا چه آنهمه مشاهده کرده اند هر چه خواهند
گفت از مشاهده خواهند گفت تا میگویند مولانا وجیه الدین بابلی را چند مسئله مشکل
مانده بود روزے جانب گورستانے میرفت در اثنار راه مردی را در زیر صوفیان
دید تا آنکه از دیدن او مولانا را در دل نوع انکارے پدید آمد یعنی تواند بود
چنانچه چندین درویشان هستند یکی از ایشان این خواهد بود چون آنمرد از پیش
انکارے بحکم اشراق دریافت گفت بپرس چه مشکل داری مولانا وجیه الدین
شرمنده شد و هر مسئله که مشکل داشت جمله پرسید او یکان یکان را جواب بداد
مولانا را شفا حاصل میشد تا بحدیکه مسئله قضا و قدر سوال کردند آن درویش در جمله
جواب تقریر کرده که مولانا را شفا حاصل شد و مشکلے که داشت برخاست همدرین محل شد گی
مخدوم این دو بیت بزبان مبارک راند **ابیات**
مرد این ره آن زمانے کز دو کون مفلسے باشی درین وبرانه خوش
تو ازین مرغان بدان عطار را کز دو عالم آید شش یکدانه خوش
قاضی اشرف الدین درین حصار غرض داشت که در دنیا اینچنین هم باشد که یکے را میگیرانند

باز زنده گرداند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که آرے چنانکه عزیز پیغامبر را
صلوات الله علیه میرانیده بودند باز بعد از صد سال زنده گردانیدند و او را همچنان
نموده است که ساعتے در میان گذشته است اما اینچنین موت موت اجلے
نباشد موت ابتلاے باشد که برای ابتلا را در حق یکے چنین کنند و کسی که بموت
اجلی بمیرد او زنده نگردد مگر در قیامت بعد ازان فرمود که ادریس پیغامبر علیه السلام
هنوز در بهشت است و قصد این آنچنان ست که در انجه مهتر ادریس را در مقام آسمان
بردند مهتر جبرئیل را گفت که مرا آرزوست که دوزخ به بینم فرمان شد مهتر جبرئیل را
که ایشان دوزخ نمود باز گفتند که مرا آرزوست که مرگ را به بینم باز فرمان شد مهتر جبرئیل
را مرگ بر ایشان نمود و سکرات موت چشانید چون این گذشت باز سوال کردند که مرا
آرزوست که اکنون بهشت را به بینم فرمان شد مهتر جبرئیل را در بهشت برد بهشت را
نمود بعد ازان مهتر جبرئیل صلوات الله علیه گفت اکنون بهشت دیدی بیرون آی
ادریس پیغامبر علیه السلام گفت مرگ چشیدم و دوزخ دیدم و در بهشت در آمدم از بهشت
برای چه بیرون آیم فرمان شد مهتر جبرئیل را رها کن همانجا باش گو بعد ازان فرمود
که اختلاف کرده اند که باز ایشان را از بهشت بیرون آرند و سکرات موت بچشانند
یا خود هم بران کفایت کنند بعضے گفته اند که بیرون نیارند زیرا که وعده دخول
بعد از مرگ و ورود نار ست و آن موجود شد پس بیرون نیارند اما اکثر برین
قایل اند که اگرچه مرگ چشیدند اما مرگ و سکرات بکمال نچشانیدند و ورود اگرچه
بود اما انچنان نبود که سائر خلق را خواهد بود باز بیرون آوردن از بهشت از گاه
نباشد که دخول فی الجنة خرابا شد و دخول در حق ایشان خرابی نبود کما فی آدم صلوات الله

علیه پس بیرون آرند و بار ذر آرند والله اعلم بالصواب)

باب پنجاه و ششم در ذکر عمارت خانه کعبه و تخلیق افلاک و آنچه مناسب آنست

مولانا اکرم الدین عرضه داشت که اول بنا کعبه مهتر ابراهیم خلیل الله کرد یا پیش ازان هم بود بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که درین اختلاف علماست بعضی میگویند پیش ازان عمارتے هم بوده است و آن آنچنان بود که چون مهتر آدم صلوات الله علیه از بهشت در زمین آمد در حضرت حق مناجات کرد الهی چون مرا از بهشت در زمین فرستادی خانه از بهشت در زمین بفرست تا در انجا نماز ترا عبادتے کنم بعده جبرئیل علیه السلام را فرمان شد که بیت المعمور از بهشت در زمین آر و جبرئیل علیه السلام همانجا که این زمین کعبه است بیت المعمور را همانجا آورد و نهاد بعد ازان مهتر آدم صلوات الله علیه از کوه سراندیب هر سالے بیت المعمور را زیارت و طواف کردی تا در تفسیر واتم آورده است که البعایته مره یعنی چهار صد بار حج بیت المعمور کرده اند بعد ازان در وقت طوفان نوح مهتر جبرئیل را فرمان شد که بیت المعمور را از انجا بردار تا آب عذاب دران نرسد مهتر جبرئیل بیت المعمور را در آسمان چهارم برد چون از انجا بیت المعمور بیرون آشتند باز فرمان شد که سنگے دران زمین بنهند تا آب عذاب دران زمین هم نرسد بعده سنگے دران زمین نهادند بعد طوفان نوح درآمد چندان آب گرفته بود تا آن طوفان بمیان شد نوبت مهتر ابراهیم خلیل الله درآمد ابراهیم خلیل الله را فرمان شد که در فلان جایگاه سنگے نهاده اند انجا بیرو خانه راست کن و خلق را برای حج آنجا نه دعوت کن در آن وقت مهتر ابراهیم خلیل صلوات الله علیه آنجا خانه بنا کرده است و بعضے میگویند که اینه ای خانه هم از

خلیل است خانقاه معظم صانها الله عن البوار بالفضل والکرم عمارت میشد حاضرے
عرضداشت آغاز کرد که حجره بپوشش میشود درین محل بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که اول کسیکه خشت زد هامان وزیر فرعون بود و اول کسیکه بنا بر خشت پیدا کرد قارون
بود حاضرے عرضداشت ازینجا باید که بنا بر خشت مذموم باشد چونکه سنت انبیا ست بندگی
مخدوم عظمه الله فرمود نزدیک بعضی مردمان مکروه است اتفاق رحل مال خویش را در بنا
بحکم این حدیث که روایت میکند ابوهریره رضی الله عن النبی علیه السلام انه قال
اذا اراد الله بعبد شرا اهلک ماله بالبن والطین و در خبرے دیگر
آمده است که من بنی فوق ما یکفیه جاء یوم القیمة حاملا علی
عنقه اما بعضے علماء گفته اند لا باس به و تمسک ایشان برین نص است
قال الله تعالی وتتخذون من سهولها قصورا وتنحتون الجبال
بیوتا فاذکروا الاالاء پس برین آیت حق تعالی خبر کرد که بنا بر قصور از نعمت
خداوند است اما فقیه ابو اللیث رحمة الله علیه آورده است که افضل آنست که صرف
مال در کار آخرت نفقه کند پس نفقه کردن مال را در کار دنیا به بنا یا در خانه حرام
نیست بعد آنکه اجتناب نماید از سه چیز اول آنکه کسب از مال حرام نباشد و دوم آنکه
ظلم بر مسلمانی و ذمی نکند و سیوم هیچ فریضه خدا را ضایع نگذارد و قاضی صدر الدین
عرضداشت که پیش از تخلیق افلاک چیزے دیگر مخلوق بود یا نه بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که اول افلاک مخلوق شد انگاه چیزهاے دیگر باز عرضداشت بهشت و
دوزخ بنود هم فرمود خیر بنود بعد مخلوق شده است چنانکه مخلوقات دیگر باز عرضداشت
که بهشت و دوزخ دنیا ست فرمود که دنیا اینجا است و بهشت و دوزخ آنجا است

وآنرا آخرت گویند بعد ازان فرمود که در دنیا بزرگان را سخنان است اما تحقیق
آنست که در شرح تعرف آورده است که چهار چیز است که بر حقیقت آن کس را
اطلاع نیست هرچه نبشته اند از اوصاف و خاصیت آن نوشته اند و گفته اند
نه حقیقت آن و آن دنیا و قلب و روح و نفس است سید غریب از طرف بالا دست
رسیده بود در مجلس شریف حاضر بود عرض داشت که بهشت در کدام جایگاه
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که زیر عرش است و عرش سقف بهشت است باز
عرض داشت که همه چیزها جز حق تعالی فانی خواهد شد چنانکه در قرآن مجید فرموده است
کل شیء هالک الا وجهه و جای دیگر نیز فرموده است کل من علیها فان و
یبقی وجه ربک ذو الجلال والاکرام پس بهشت چون غیر حق است چرا فانی
نشود فرمود که چند چیز است که با بقاء الله تعالی باقی خواهد ماند برین آیته مخصوص
است که حق تعالی فرموده است ویوم ینفخ فی الصور ففزع من فی السموات
والارض الا من شاء الله مفسران این آیت را تفسیر کرده اند که آنچه حق تعالی
درین آیت استثنا کرده است بهشت و دوزخ و ارواح و عرش و کرسی و لوح و
قلم است اما این آیت را که کل شیء هالک الا وجهه جواب گفته اند که تاویل
این آیت برین وجه است که کل شیء هالک الا وجهه یعنی یقبل له هلاک
هرچه هست قابل هلاک هست و برین تاویل خود دار نشود زیرا که بهشت و دوزخ
و ارواح و عرش و کرسی و لوح و قلم بنفس خود همه قابل هلاک اند اما با بقاء الله تعالی
باقی ماند چنانکه ما اینزمان قابل هلاک هستیم اما با بقاء الله تعالی باقی ماندیم
همچنین بهشت و دوزخ الی اخره که بآیته استثنا کرده است با بقاء الله تعالی باقی ماند

قاضی صدرالدین عرضه داشت که در قصص انبیا نوشته است که اول مروارید آفریده
شد بعد ازان چیزے پیدا آوردند بعده هفتاد سال همچنان بود بعد آن چنین
چیزے آفریده شد پس پیش از افلاک این همه مخلوق بود بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که اینهمه در کیفیت خلقت افلاک است باز عرضداشت اینکه آورده
است که هفتاد سال آنرا ابد باشند اینچگونه شائع باشد که پیش از افلاک زمان نبود
بندگی مخدوم فرمود بدین مقدار تاویل کنند یعنی بر مقدار هفتاد سال چنانکه در آیت
که فی ستة ایام اینجا مقدار شش روز تاویل کرده اند یعنی در مقدار شش روز بعد
ازان فرمود که اول زمین آفریده شد بعده آسمان و این قول امام مجاهد است رحمة الله
علیه استدلال بدین آیت که قال الله تعالی ثم استوی الی السماء یعنی خلق
السماء بعد آن خلق الارض هکذا قال الاخفش و خرابی برعکس اول
خرابی آسمان است بعد خرابی زمین و این برحسب تعارف مردمان است زیرا که میان
خلق این رسم است اگر چیزے خواهند که خراب کنند و چگونه خراب کنند اول از بام
آغاز کنند باز عرضداشت که زمین را هم خراب کنند چگونه خراب کنند فرمود آرے
زمین هم خراب کنند برعدم خود باز گردد بعده که خلق بعد حشر اهل بهشت به بهشت رفته
باشند و اهل دوزخ بدوزخ و این دلیل ست که زمین عرصات همین زمین باشد
و تغیر در صفت کما قال الله تعالی یوم تبدل الارض غیر الارض تفسیر او
همچنین گفته اند که گفته شده است و گفته اند که زمین عرصات نقره کنند و این را
تفسیر کرده است که تا آن زمانه که زمین عرصات جمله نقره گردانند خلایق هم در
پل صراط باشند ازینجا قاضی صدرالدین عرضداشت که در پل صراط گذشتن است

نه ماندن فرمود همان مقدار که بگذرند همبران مقدار که بگذرند همبران مقدار نقره گردانند
بعد ازان فرمود که امور آخرت بیشتر بر قدرت رانند یعنی هرچه خواهند بقدرت کن فیکون
در حال موجود گردد و بیواسطه چنانکه امروز اجرا بیشتر احکام بواسطه است باز قاضی
اشرف الدین عرضداشت که در تعرف کرده است که ازل ابتداء افلاک است و ابد انتهای
افلاک است ازینجا شبهه میشود که چون ازل ابتداء افلاک شد پس از افلاک نباشد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود عبارت تعرف اینچنین چگونه دانند که افتاده است اما
حاصل این است که ازل قبل الافلاک است و ابد بعد الافلاک است بعد ازان فرمود
که ابتداء افلاک است و انتهاء افلاک است و وقت است پس ازل قبل الافلاک
گویند و ابد بعد الافلاک اگویند و وقت میانه است اما جاهای دیگر نقل کرده است
که ازل قبل الوقت و ابد بعد الوقت و وقت میانه است و این ازینهمه خوب است
اما در تعرف که اند تا چگونه بدان طریق افتاده است بعد ازان فرمود که ازل
و ابد بگذرند بخدای ازل و ابد پرسند طالب چنانکه از وقت بگذرد پیش از وقت
و بعد از وقت هم بگذرد چنانکه در وقت وقف نکنند در آن هر دو نیز نکند و این
بیت بزبان مبارک راند بیت + برتر ز هست و نیست قدم برنهاده ام
بیرون کفر و دین ره دیگر گرفته ام + و این سخن متعلم تنگ حوصله نتواند شنید
بلکه گوید کفر است اما آنکس این کفر می شناسد او هم این نمیگوید بیت
ماه ریا عشق تو کرکافری است ایچنین صد کافری دین من است

باب پنجاه نهم در ذکر ولادت و غیره

عزیزی عرضداشت که فرزند چون متولد شود در گوش او بانگ نماز میگویند از کجا است

بندگی مخدوم غطمه الله فرمود که سنت است که در یک گوش تکبیر گویند و در گوش راست
بانگ نماز گویند تا دیو وسوسه ندهد تا آورده اند فرزند خورد که گریه میکند از آن است
از آن است که دیو وسوسه میکند از آن لا و را گریه می آید بعد ازان فرمود که دیوان در
عالم چندان اند که اندازه ندارد اگر آدمی را فرشتگان حفظ نمی بودند در روز تاراج میکردند
تا می آرند که بر هر آدمی نوزده فرشته موکل اند در چشم و در بینی و همچنین در جمله اندام
آدمی قاضی اشرف الدین عرضه داشت که در ملفوظ شیخ نظام الدین این حکایت
مسطور است که بزرگی در سماع غلو داشت و خلق از شنیدن سمع با او زبان ملامت
کشاده تا چنان شد که بر تحریم سماع فتوی نبشتند جمله مفتیان شهر بر تحریم سماع جواب
نبشتند و دانشمندی بران بزرگ آمد و شد داشت او هم بر تحریم سماع جواب نبشت
این خبر بران بزرگ رسانیدند که فلان دانشمند که اینجا آمد و شد میدارد و نیز جواب
بر حرمت سماع نبشته است بعده روز دیگران دانشمند بران بزرگ رفت آن
بزرگ تبسم کرد و گفت دانشمندان دیگر که جواب بر حرمت نبشته اند هنوز در شکم
مادر اند اما تو نوزاده و لے هنوز طفلے و در آخر این حکایت شیخ
نظام الدین فرموده اند که مکرران وقت آن و لے بزرگ چیزے برون
داد اکنون آن که بیرون داد آن چه بود و اینکه گفت ایشان همه در شکم مادر
اند اما تو نوزاده شده و لے هنوز طفلے این سخن را چه معنی باشد بندگی مخدوم غطمه الله
فرمود که بزرگان و اولیا هر چیز که گویند از مشاهده و معاینه خود گویند اما بخود اضافه
نکنند بلکه بدینعبارت گویند که درویشے چنین گفته است المقصود آن بزرگ در مقام
بلاغت رسیده بود زیرا که این سخن که او گفت یعنی ایشان هم در شکم مادر اند و تو نوزاده

ولے ہنوز طفلے این کسے گوید کہ اورا آن مقام باشد و آن مقام بلاغت است تا مشایخ میگویند ولادت دو ولادت است یکے آنکہ چون از شکم مادر می زایند دوم آنکہ چون از نفس برون می آید پس مردم تا در شکم مادر است از اینجہان و از آنجہان غایب است چون از شکم مادر میزاید این جہان را معاینہ و مشاہدہ میکند آن جہان بروے غایب مینماید پس از نفس چون بیرون می آید آن جہان را معاینہ و مشاہدہ میکند و بدین معنی است کہ سالک ہرگاہ کہ از صفتے از صفات مذمومات بیرون می آید انیز انین زادن میگویند و این ہست معنی آن بیت مولانا روم علیہ الرحمۃ والغفران

بیت مانند طفلے در شکم کو پرورش دارد زخون ۔۔۔ یکبار زاید آدمی من بار ہا زائیدہ ام

پس مردم تا در رحم نفس است مشایخ میگویند در شکم مادر است پس آن دانشمند چون با آن بزرگ صحبت داشت بدین قدر از نفس بیرون آمدہ بود پس از شکم مادر زادہ بود و بر نہج معنی ولے کارہا و طریقہا ایشان نکردہ چون کارہا ایشان نکردہ بود و ہنوز طفل بود و ببلاغت نرسیدہ و ببلاغت وقتے رسد کہ ہم از نفس بیرون آیند و ہمہ کارہاے مشائخ کنند آما دانشمندان دیگر چون از نفس بیرون نیامدہ بودند ہنوز در شکم مادر بودند بر نہج معنی پس آنکہ بیرون دادہ این بود کہ در مقام بلاغت رسیدہ بود ہم از نفس بیرون آمدہ بود و ہمہ کارہاے اولیا و بزرگان کردہ و بدین معنی بہاء الدین را مثنویات است **مثنویات**

چون بنا خلقتم را حق نہاد	آمدم اول با قلیم جماد
وز جمادی مردم نامی شدم	وز شما مردم بحیوان پر زدم
چون ز حیوان مردہ ام آدم شدم	پس چہ بیم من کہ مردن کم شدم

جملهٔ دیگر بمیرم از بشر	تا برآرم از ملایک بال و پر
وز ملایک بایدم جستن وجوه	کل شیٔ هالک الا وجهه
بعد ازان با نور احمد همدمم	با براق عشق زان می بگذرم

و در روز جمعه شیخ نجاری رحمة الله علیه بحکم اشارت مجلس شریف شرفه الله با چند یاران که مخصوص بخدمتگاری این آستانه علیا اند دام علوه استدعا کرد که فردا وقت اشراق بیایند نیابران یا مداد ان رفته شد طعام کشیدند شیخ کمال الدین پسر کهتر خورد خود را تیز برابر برده بود از دیدن آن پسر بندگی مخدوم فرمود که عجب شفقتی است مادر و پدر را بر فرزند خود خاصه که بر فرزندی که خورد از همه فرزندان می باشد در حق او خود زیادت شفقت می شود زیرا چه او قریب العهد است و شفقت همه فرزندانرا حایل میشود همدرین معرض

حکایت شیخ خضر پاره دوز رحمة الله علیه فرمود که چنین گویند که شیخ خضر چون متولد شد مادر نقل کرد پدر در کنار خود کرده می پرورد روزی پدر در کنار خود گرفته در خدمت خواجه مودود چشتی رحمة الله برد و عرضه داشت که خورد ک مرا قبول فرمای اول سخن خواجه مودود این بود که خورد ک تو بزرگ است بعده قبول کردند و طاقیه دادند بعد ازمدتی چون شیخ خضر جوان شد و این کیفیت از دیگران شنید و پدر نقل کرده بود باز قصد زیارت خواجه مودود چشتی کرد چون بخدمت ایشان رسیدند خواجه مودود فرمودند که خضر ک ما بزرگ شد و خواهد شد بعد ازین آشنای طعام خوردن فرمود که ایام زمستان است طعام بخورید بر طریق طبیب بر لفظ مبارک راندکه حق زمستان همین قلندران میگذارند بعد ازان فرمود

که شیخ خصر از طائفه قلندران نبود اما هرگاه که با طائفه قلندران جمع میشد مدتی برای موافقت ایشان بر طریق ایشان چنانکه رسم ایشانست همچنان میگذارند والله اعلم بالصواب —

باب شصتم در ذکر سماع و بیان حل حرمت و کراهت و اباحت آن

ذکر ے در حل و حرمت سماع اعتقاد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این مسئله مختلف است نه علے الاطلاق حلال گویند و نه علی الاطلاق حرام گویند زیرا که ظاهرش فسق است و فتنه اما در باطن چون بر وجه است در احیاء علوم کرده است اگر غالب بر کسے حب خداوند است و مشتاق است بلقاء وی پس سماع در حق او محرک است مر شوق او را و موکد است مر محبت او را و فروزنده تر است آتش دل او را و بیرون آرنده است از دل وی احوال شریف را از مکاشفات و ملاطفات که در حصر نیاید و انرا بزبان صوفیان وجد گویند در حق او چنین کسے سماع حلال است که بر دل کسے که محبت خداوند غالب است او را یاد کرد وصال دیدار خداوند یاد می آید و بذکر فراق حجاب عن الله تعالے یاد می آید و او محتاج نیست فرود آوردن آن را بر حق تعالے باستنباط و تفکرے و مهلتے بلکه بمجرد شنیدن لفظ سابق میشود بر فهم او آن معانے که غالب است بر دل وی و سلف صالح و مشایخ کبار ابیات بالحان شنیده اند و پیش رسول علیه السلام اشعار خوانده اند و از آن نهی نکرده است اما کسے که بر دل وے محبت و عشق مخلوق که نظر کردن او را حرام است غالب بود و آنچه میشود بروے فرود می آرد پس سماع در حق

این چنین کسی حرام بود بران اصل هر چه داعی ست الی الحرام حرام بود از اینجاست که استاد
ابو علی رقاق فرموده است السماع حرام للعوام لبقاء نفوسهم ومباح للزهاد لحصول
مجاهدتهم ومستحب للاصحاب لحیوة قلوبهم یعنی سماع حرام ست بر عوام باعتبار بقاء نفوس
ایشان در ایشان و مباح ست مر زهاد را باعتبار مجاهدات ایشان بر نفوس خویش و مستحب است
مر اصحاب ما را یعنی صوفیان را باعتبار حیوة دل ایشان تا یکی از صالحان خواجه خضر را بیند
گفت چه گوئی در سماعی که اصحاب ما در وی مختلف اند گفت آن صفات دلال است نباید
نیاید بران مگر اقدام علما رحمة الله علیه بندگی مخدوم اعظم الله چون بر نیکو رسید
این بیت بر لفظ مبارک راند بیت منزل عشقش دل ماکست و بس
نیست عشقش در خور هر منزلے و هر دلیلے و وعیدے که در حرمت سماع است
در حق چنین کسی هست که سماع در حق او حرام ست اما اگر کسے ست که محبت خدا و بندگان بر
بر دل وی غالب است تا سماع در حق وی حلال بود و نه محبت مخلوقے که نظر کردن بروے
حرام غالب است تا سماع حرام بود در حق چنین مباح ست همچو انواع لذات مباحات
مگر آنکه چنین کس سماع را طریق عادت خویش سازد چنانکه ترک اوراد و وظایف کند
پس آنگاه این سفیهی بود که گواهی او در شرع مسموع نباشد و در بعضی کتب
مشایخ رضوان الله علیهم سماع را بر چهار نوع قسمت کرده اند حلال و حرام و مکروه
و مباح سماعے که در شنیدن آن دل بکلی سوے حق مشغول ست و بمجاز مشغول
نیست این حلال ست و سماع که در شنیدن آن دل بکلی مشغول بمجاز ست و بچیزے
دیگر از فسق و فجور آن حرام است و سماعی که شنیدن آن چیزے مشغول بحق است و چیزے بغیر
حق بر طریق مساوات این مکروه است و سماع که در شنیدن آن دل هم مشغول بحق است

وہم بجاز ست اما مشغولے بحق زیادہ از مشغولی بمجاز این قسم مباح ست حاضری عرض
داشت کہ سماع در وقت شادی حلال ست یا حرام بندگی مخدوم اعظم اللہ فرمود کہ
ہم در احیا ذکر کردہ ست کہ اگر این شادی مباح ست و سماع موکدہ ست سماع نیز مباح بود
چنانکہ در سماع سرود در ایام عید و در عروس و در وقت در آمدن غایبے و وقت زادن
فرزند و وقت ختنہ و حفظ قران و دلیل بریں نقل ست کہ چون پیغامبر علیہ السلام از
غزوی باز گشتہ بودند و بکرانہ مدینہ رسیدہ پیش وی یکی وقت میزد و این بیت بالحان
خوش میخواند **شعر** طلع البدر علینا من ثنیات الوداع
وجب الشکر علینا ما دعی للہ داع واین شادی بود و محمود پرسیدن
رسول صلی اللہ علیہ وسلم پس اظہار او لشعر و نغمات و بر قص و حکایت نیز محمود بود
قاضی صدر الدین عرضہ داشت کہ در باب قصل از حرمت و اباحت چہ گفتہ اند بندگی مخدوم اعظم اللہ
فرمود کہ حکم بر قص نیز بر سہ وجہ کردہ اند و گفتہ اند کہ اگر محرک یعنی آنچہ و برای جنبانند حلال ست
رقص نیز حلال و اگر محرک حرام ست رقص نیز حرام و اگر محرک مباح ست رقص نیز مباح ست و
اصل درین آنست کہ نقل ست کہ روزی رسول علیہ السلام فرمود مر علی را رضی اللہ عنہ
انت منی وانا منک فجل یعنی در حرکت آمد مر جعفر طیار را رضی اللہ عنہ فرمود
اشبہت خلقی وخلقی فجل وہمچنین مر زید را رضی اللہ عنہ فرمود انت اخونا
ومولانا فجل قاضی اشرف الدین عرضہ داشت کہ سماع از عورت بیگانہ یا از
امرد چگونہ ست فرمود اگر در سماع ارد خوف فتنہ ست اینجا گفتہ اند حرام ست وہمچنین از کودک امرد نیز حرام
معنی آنچہ روایت کردہ اند از حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم کہ در خانہ عایشہ رضی اللہ عنہا از آن
کنیزک کہ سرود میگفت شنیدہ اند و آنچنان بود کہ عایشہ رضی اللہ عنہا روایت کند کہ نزدیک

من کنیزکے سرود میگفت پیغامبر علیہ السلام در آمد و آن کنیزک ہمبران حال خود
بود پس عمر خطاب رضی اللہ عنہ در آمد کنیزک بگریخت حضرت رسالت صلی اللہ
علیہ وسلم تبسم کرد عمر گفت یا رسول اللہ چہ مینگرید پیغامبر گفت سرود گفتن
آن جاریہ و گریختن او را دیدن عمر باز گفت عمر رضی اللہ عنہ نرودم تا نشنوم
انچہ رسول خدا شنیدہ است پس پیغامبر مر آن جاریہ را گفت تا سرود بگوید
آن جاریہ بر حکم فرمان رسول علیہ السلام سرود گفت و عمر خطاب رضی اللہ عنہ
ہم بشنید و این محمول است بر عدم خوف فتنہ یعنی او را خوف فتنہ نبود پس جماعت
آہنگران را بملا یک قیاس توان کرد شیخ ابو طالب مکی رحمۃ اللہ ذکر کردہ است
کہ بزرگے بود کہ او را عطار گفتندے او دو جاریہ داشت کہ سرود میگفتندی و یاران
و اصحاب او از ایشان می شنیدندی و ہم شیخ رحمۃ اللہ گفتہ است کہ ما ابو مروان
قاضی را دریافتہ ایم کہ مراورا کنیزکان سرود گوی بودہ اند کہ علیحدہ مرضوفیان
را ساختہ داشتے بندگی مخدوم بریں محل این بیت بر لفظ مبارک خود راند
بیت عشقت رسید و ملک دل بگرفت شاہانہ شد عقلم فضولی مینمود از شغل یکسو کردمش
و شیخ الشیوخ رحمۃ اللہ علیہ در عوارف آوردہ است کہ این ہم نقل کردہ اند از قول شیخ
ابو طالب مکی رحمۃ اللہ علیہ اما نزدیک من آنست کہ ازین اجتناب صواب بود
بعد ازان بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ درین نقل کہ ما گفتیم در احیاء فصلے
نکردہ است و در عوارف ہم فصلے نکردہ است کہ از پردہ یا نے پردہ اما جاے
دیگر است کہ از زنے بیگانہ شنود این حرام بود اگرچہ زنے زشت بود کہ
نظر بہر زنے بیگانے بہر صفت کہ باشد حرام است اما اگر آواز شنید از

ازپس پرده اگر خوف فتنه بود حرام است واگر خوف فتنه نبود مباح است بدلیل آنکه دو
کنیزک عایشه رضی الله عنها در روز عید سرود میگفتند پیغامبر علیه السلام آواز ایشان
می شنید و هو مسجی بثوبه یعنی جامه در روی مبارک کشیده بود پس آواز از عورت
شنیدن حرام نیست ولیکن جائیکه بیم فتنه باشد حرام است عزیزی عرضداشت تواجد
چیست بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در شرح تعرف ذکر کرده است که وجد است و تواجد
هرآنده ای که بآن سوزش و الم باشد این طایفه آنرا وجد گویند و این بر انواع است شنا
که از بیم عذاب باشد یا از درد فراق باشد یا از درد فراق یا که از سوزش شوق و محبت
باشد و آنچه بدین ماند از معنی سوزنده و دردکننده پس هر وقتی که ازین معنی در دل
کسی پدید آمد و در وی سوزش پدید آمده است این طایفه گویند او را وجد پدید آمده است و این است
معنی آنکه امیر حسن گفته است بیت باز از حسن گرم است از آتش دود آن
این دود کجا خیزد از طایفه خامان ٭ وچون این وجد در دل پدید می آید
و غلبه کردن گیرد مضطرب گردد و بنالد و بانگ و ناله آید و این بانگ و مضطرب را
تواجد خوانند همدرین محل این بیت برخواند بیت
گفتی ترا چه سوز و چه شور است در سماع این آن سوالها است که آنرا جواب نیست
قاضی اشرف الدین عرضداشت پیش از سماع که فاتحه التماس میکنند آمده است
یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که فاتحه بتعیین خواندن در نظر نیامده است
اما در عوارف از خواجه دینوری نقل است که گفت مرحضرت رسالت را بخواب
دیدم گفتم یا رسول الله چیزی ازین سماع انکار میکنی پس گفت من انکار نمیکنم
ولیکن ایشان را بگوی پیش از سماع بقرات قرآن افتتاح کنند و بعد از

سماع هم بقرات قرآن ختم کند باز عرضه داشت اگر مریدی بدین نیت سماع میشنود که پیر من
شنیده است من هم میشنوم و یا نمی شنوم بدین که آن حال و معانی در پیر من هست آن
در من نیست و این هر دو نیت چگونه باشد فرمود مرید اسلم نباشد که از سر وقت خویش
سماع کند که آفات سماع و پندارهای باطل بسیار است و نشان حق و باطل پیران
بخته و راه رفته دانند اما مریدیکه و پیرانوز احوال دل پیدا نیامده است و خبر معاملت
نوزنده نه و یا احوال دل پیدا آمده است ولیکن شهوت نشکسته باشد واجب بود
بر پیر که وی را از سماع منع کند که زیان او بر تر از سود بود چنانکه نقل است که از مریدان
مشایخ را سوال کرد که مشایخ را به سماع میل بوده است گفت چون تو مثل ایشانی
تو نیز بشنو و از خواجه جنید رحمة الله علیه نقل است که گفت هر مریدی را که هنوز میل او
بسماع است پس بداند که در و بقیه از بطالت باقی است قاضی صدر الدین عرضه داشت
که اگر مجرد آوازی شنود و در شنیدن آن آواز ذوقی پدید می آید چگونه باشد
بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که این مرتبه خود بلند است اهل استغراق را بود
تا هر چه در گوش او رسد از حق شنود و در هر چه نگاه کند حق را بیند چنانکه از خواجه عثمان
مغربی نقل است من ادعی السماع ولم یستمع من صوت الطیور وضرب الباب
وتصفیق الرماح فهو مغتر مدعی یعنی هر که دعوی سماع کند و او را از آواز طیور
و آواز تخته در و آواز جنبیدن باد سماع نبود پس او مغرور مدعی بود بعضی گفته اند من
لم یحرکه الربیع وازهاره والعود وتاره فهو فاسد المزاج لیس له علاج
یعنی هر که ابهار گاه و شکوفهای گاه چوب رود و ما او را در جنبش نیارد او خود فاسد
مزاج است مر او را علاج نیست قاضی اشرف الدین عرضه داشت اگر در مجلس سماع

می شنود و کسی از طائفه درویشان در آن مجلس نیست اگر آنجا میرود و برین نیت که
سخنی پیدا آید یا از احوال بزرگان و اولیا یاد دهد برود و یا نزد و بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که این ذوق و معانی از میان چنان مجلس از کجا حاصل شود بعد ازان فرمود
که ادب سماع این سه چیز است اخوان و زمان و مکان آنکه یک دل و یک حال باشند
یعنی همه درویشان باشند و متفرد و با معتقد ایشان باشند و باید که فرائی نبود یعنی منزه ی
نبود و متکبری و منکری نباشد تا گفته اند لا یحضر مجلس السماع من تلبس
و تبلبی یعنی حاضر نشود در مجلس سماع او که تبسم کند بالهوی بجای آرد و زمان باید
که زمانی باشد که هیچ تعلقی و مشغولی نباشد متفرغ از تعلقات باشد تا اگر وقت
طهارت باشد و یا وقت طعام خوردن باشد و یا وقت نماز باشد یا وقتیکه دل پراگنده بود
بسبب سماع فایده ندهد و هم ازین سبب اولی زمان شب گفته اند که فارغ آنست
که دل را در شب جمعیتی بود از تشعل فرمانی حاصل آمد و مکان یعنی مکانی خوب و
مروح باشد و موضع مشایخ و صلحا باشد و جای ناخوش و تاریک نبود و خانه ظالمی
نبود و راه گذری نباشد تا وقت شوریده نگردد قاضی شمس الدین عرض داشت
که تکلف در سماع جائز هست یا نه بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که تکلف در سماع بر دو
نوع است محمود است و مذموم اگر از برای طلب جاه و منفعت است از تلبیس و خیانت
است در سنت نیست و اگر تکلف میکند از برای طلب حقیقت این بمنزله نباکی
است عن البکاء و این محمود است که شرع برین وارد است و آن آنست که پیغامبر
علیه السلام فرمود اذا لا یتم اهل البکاء فابکوا فان لم تبکوا فتباکوا
یعنی چون به بینند اهل بکا را پس بگریید و اگر گریه نکنید پس خود را بگریانید گاه

مانند کنید تاج الدین حافظ او دهی در مجلس شریف حاضر بود نیز یارت آمده بود
پنج آیت بخواند بندگی مخدوم را دران بسیار ذوق و آب دیده بود بعد از انکه
از خواندن پنج آیت فارغ شد بندگی مخدوم عظم الله قدره فرمود که بزرگ را می آرند
که چون سماع را شنیدی بسیار ذوق و شوق او را حاصل شدی اما اگر کسی قران
خواندی آن ذوق و شوق که از شنیدن سماع حاصل شدی در سماع قران آن
ذوق در خود نیافتی بعده گفت ذوق و شوق که مراد سماع حاصل میشود
رحمانی نیست اگر رحمانی بودی اول باری در کلام حق که برتر از ان هیچ کلامی
نیست دران این ذوق و شوق حاصل نمی شود رحمانی نیست اگرچه رحمانی
بودی خود را بدین طریق دیدی بعد ازان فرمود که دین چیزیست یا آن ذوق و
شوق که او را در سماع حاصل شدی در وی بودی یا نه اگر بودی خود بترک النظر الیه بودی
خود را بران طریق ازان برون اوردی و اگر نبودی خود آن سخن بزرگ راست
بودی بعد ازین فرمود که اینچنین هم تواند بود که آن ذوق و شوق که در سماع حاصل
میشود راست باشد اگرچه در تلاوت قران نباشد ازین روی که معنی ابیات
موافق حال عشاق است بخلاف قراة قران که همه موافق حال عشاق نسبت
که در قران قصص و احکام بسیار چیزها است که نه موافق حال عشاق است
چنانکه اگر کسی این آیت خواند که چون مردی بمیرد زن او را چهار ماه و ده روز
عدت لازم آید یا آنکه چون مردی بمیرد مادر او را میراث ثلث بود مثل این
آیات - پس هر آینه اینجا او را آن نتواند بود که در ابیات باشد و دیگر معنی
ابیات او را سریع الفهم است بمجرد شنیدن بر حال خویش تنزیل میکند و

براحالی وجدی پدید می آید اما درخواندن قرآن او مشغول بلغت و معنی و تاویل
آن فرو می باید شد و چندین باید دانست و او را ک آن بر و دشوار است از آن سبب
بدینها نرسد وقتی مرخواجه ابراهیم را رحمة الله علیه سوال کردند که چیست حال مردم
که چون چیزی میشنود که آن نه قرآن است در حرکت می آید و در شنیدن قرآن
در حرکت نمی آید گفت بدرستی و راستی که مرقرآن را حذمتی است که ممکن نبود
مرکسی را که در و تواند خنید بشدت غلبه و در سماع قول و ابیات تر و یجات است
پس هر آینه در و خنیش بود بعد ازان بندگی مخدوم علیه الرحمة فرمود که اینچنین هم
بود که از صحابه و تابعین رحمة الله نقل است که ایشان را بشلاوت قرآن وجد
پدید آمده است کسی بوده است که بسماع قرات قرآن هلاک گشته است و کسی بوده است
که بسماع قرات قرآن هلاک گشته است و کسی بوده است که بیهوش گشته است و
کسی بوده است از ایشان که بگریه در آمده است و کسی بوده است که بانگ
فریاد افتاده است و از امام شبلی رحمة الله نقل است که شبی در ماه رمضان
بمسجد نماز میگذاردم امام این قراة خواند و لوشینا لیذهبین بالذی
اوحینا الیک بانگی بزد مردمان گمان بردند که جانش از تن جدا شد و رویش
زرد شد و لرزیدن گرفت و این میگفت بمثل هذا فلیخاطب الاحباب
و بارها این را تکرار میکرد و در اداب المریدین آورده است که پیش پیغامبر
صلی الله علیه وسلم روزی این آیت برخواندند ان لدینا انکالا و
جحیما و طعاما ذا غصة و عذابا الیما فصفق یعنی دستک زد و دیگر
روایت کرده اند که روزی این آیت خواندند فکیف اذا جئنا من

کل امتہ بشہید وجینا بک علی ھولاء شہیدا فبکی طویلا بعد ازان
فرمود کہ در سماع چنین آمدہ کہ بشنیدن سماع اینچنین نیست کہ چیزے در تو می آید
لیکن آنچہ در خاطر باطن ہست وساکن شدہ است سماع آنرا می جنباند واین را
تمثیل کردہ اند کسی او را پسرے نقل کردہ باشد واو در فراق پسر خود بغایت غمناک واندوہگین باشد
دریادا واوصاف او بود پس اگر دیگر نقل کند واو دران تعزیہ حاضر شود ونوحہ
نالہ او شنود او را از نقل پسر خود یاد آید ہر چند این دریاب پسر خواہد گفت وخواہد نالید
آن جملہ موافق حال او خواہد بود درد وغمے کہ از فراق پسر در دل داشت از سر تازہ
میشود سماع نیز ہمچنین ہست بعد ازان فرمود عجب چیزیست کہ گویندگان اگر بیتے
میگویند وآن ذوق میدہد اگرچہ ایشان میروند آن ذوق دو سہ روز باقی میماند در
نماز ہم وقت قرأت در دل میگذرد چنانکہ گفتہ شدہ است میگوید ہر حالے واوصافے کہ شعرا در ابیات گفتہ اند انجملہ سالکان
را در راہ سلوک یکان یکان ہست چون بیتے می شنود موافق حال ہم خودی یابد بعضے ازانہا
کہ در آن تمام اند وبعضے ناتمام اند کہ ازان گرشتہ اند کہ پیش از ما رندو شعرا را کمتر باشد
کہ امثال بود کسی را کہ امثال ہست او کمتر باشد کہ گوید مگر خواجہ سعدی ومولانا روم
را رحمۃ اللہ علیہ می آرند کہ ایشان ہمہ از احوال خود گفتہ اند بعدہ بر لفظ
مبارک راند عجب چیزیست این حال دیگرے واوصاف دیگرے در زمان
یکے دادہ اند واہل معنی را گشتنی ست از شنیدن ابیات وسماع گشتہ میشوند
ہر آئینہ مصیبت زدہ اند قدر نوحہ ایشان اگر در مصیبتے نوحہ گر نوحہ میکند
صاحب مصیبت بیش گشتہ می شود ودیگران رسمے بیش نگاہ میدارند بر سبیل
نسبت حکایت فرمود وقتے بزرگے را پسرے صاحب نعمت خاست

در کودکے وعظ کردے و خلق را دران روح و راحت بسیار پدید می آمدے
کہ در وعظ و تذکیر دیگران نبودے روزے پدر را پرسید کہ چہ معنی ست کہ خلق در
تذکیر من نوحہ و زاری میکند و مبگریند و در ذکر و وعظ دیگران نہ جواب گفت
لیست نائحۃ الثکلی کنائحۃ المستاجرۃ یعنی نوحہ کسی کہ پسر او مردہ بود
ہیچو نوحہ کسی نباشد کہ باجرت آوردہ باشند بعد ازان فرمود کہ بعضے را سماع
غذا گشتہ بود و طعام و شراب ایشان شدہ برین نسبت این حکایت
فرمود کہ از مولانا مارد احمد رحمۃ اللہ نقلست کہ فرمودہ است کہ پیر مرا بست سال
سماع غذا گشتہ بود و ہیچ درین مدت بشراب و طعام حاجت نیفتاد و درین
سخن بندگی مخدوم فرمود کہ وقت وقتے برای موافقت خوردہ شدی اما طبعا میل
بخود درین میان بیچارہ عرضداشت کہ این قوت از قوت دل میشود فرمود آری
کہ بصفا ردل این قوت می یابند۔

باب شصت و یکم در ذکر ابیات و تاویل زلف و خال و گرہ و حل آن

دانچہ مانند این بہت عمارت خانقاہ معظم تمام شدہ بود ملک مجد الملک رحمۃ اللہ علیہ
استعداد دعوت آورد و جملہ لنگر داران را و صوفیان را و مریدان شیخ نظام الدین
را حاضر گردانید از اول مجلس تا آخر در صحن جماعت خانہ سماع بود و مقامے
علیحدہ مشتمل بر یک حجرہ و رواق برای بندگی مخدوم عظمہ اللہ در است کشانیدہ
بود بندگی مخدوم عظمہ اللہ مصلا بلفارکہ سلطان خلد اللہ ملکہ از دہلی بہ
بندگی مخدوم فرستادہ بود بہمدران مصلا جلوس فرمودہ الغرض

تاج الدین حافظ اودهی هم از مجلس سماع بیامد و پنج آیتی بخواند بعد از عرض داشت که در ابیات
که ذکر خد و خال و زلف می افتد شنونده بچه حمل کند و تاویل آن چه باشد چنانکه این مصراع
مصرع خیال خال رخ تو بگشت عالم را بندگی مخدوم خطاب کند فرمود هر چه ذکر زلف
و خال و جمال و صورت و حدیث فراق و وصال و آنچه عادت عاشقان است گفتن و
شنیدن آن بارے حرام نیست حرام بدان گردد که کسی در اندیشه خویش ازا برزنے بیگانه
که آزاد و دست دار دیا بر کودکے فرو دآرد آنگاه حرام بود اندیشه وی اما صوفیان و
کسانیکه بدوستے خداوند تعالی مستغرق باشند و سماع بدان کنند ایچنین بیت ها
ایشان را زیان ندارد و ایشان از هر یکے معنی فهم کنند که در خور حال ایشان باشد
چنانکه از زلف ظلمت کفر فهم کنند و از نور وی نور ایمان فهم کنند و باشد که از زلف
سلسله اشکال الوهیت فهم کنند چنانکه این قطعه است قطعه

گفتم بشمارم سر یک حلقه زلفش	تا بو که بتفصیل رسم چله سر ارم
خندید بمن بر سر زلف مشکینش	یک پیچ بصد پیچ غلط کرد شمارم

اینجا از زلف سلسله اشکال فهم کنند کسیکه چون خواهد که بتفرقه عقل بوے رسد
تا یکسر موے از عجائب حضرت الوهیت نشناسد یک پیچ که در وی افتد همه
شمار هاش غلط گردد و چون حدیث شراب و مستی شنود چنانکه این بیت گفته
است بیت گرمے دو هزار رطل سر پیمائی تا می نخوری نباشدت زیبائی
آن فهم کند که کار دین بحدیث و گفتن راست نیاید تا حال تو نگردد اگر چه بسیار
حدیث محبت و عشق و زهد و توکل و مانند آن بگوئی و تصنیفها سازی هیچ
سود نکند تا صفت و حال تو نگردد و آنچه از ذکر خرابات شنوند چنانکه این

تاج الدین حافظ او دری هم از مجلس سماع برخاست بیچ نیامد بعد از فرصتی شنید که در ابیات
که ذکر خد و خال و زلف می افتد شنونده بیچ حمل کند تا دل آن چه باشد چنانکه این مصراع
مصرع خیال خال رخ تو بگشت عالم را بندگی نماید و هر چه در ذکر زلف
و خال و جمال و صورت و حدیث فراق و وصال و آنچه عادت عاشقان است گفتن و
شنیدن آن بارے حرام نیست حرام بدان گردد که کسی در اندیشه خویش ازا برزنهد یکا
که آنرا دوست دارد یا بر کودکے فرو دارد آنگاه حرام بود اندیشه وی اما صوفیان
کسانیکه بدوستے خداوند تعالی مستغرق باشند سماع بدان کنند که ایشان بیت ما
ایشان رازیان ندارد ایشان از هر یکے معنی فهم کنند که در خور حال ایشان باشد
چنانکه از زلف ظلمت کفر فهم کنند و از نور روی نور ایمان فهم کنند و باشد که از زلف
سلسله اشکال الوهیت فهم کنند چنانکه این قطعه

گفتم بشمارم سر یک حلقه زلفش	[illegible]
خندید بمن بر سر زلف شکنینش	[illegible]

اینجا از زلف سلسله اشکال فهم کنند [illegible] تا یکسر موے از عجائب حضرت الوهیت نشناسد یکبیچ که در وی افتد هم
شمار هاش غلط گردد و چون حدیث شراب بستی شنود چنانکه این بیت گفته
است بیت گر مے دو هزار رطل پیمائی تا می خوری نباشد زیبائی
آن فهم کند که کار دین بحدیث و گفتن راست نیاید تا حال تو نگردد و از گفتن بیچ
حدیث محبت و عشق و زهد و توکل و مانند آن نگوئی و تصنیفها سازی بیچ
سود نکند تا صفت و حال تو نگردد و آنچه از ذکر خرابات شنوند چنانکه این

این بیت گفته است بیت — هر کو بخرابات نشد نے دین است
زیرا که خرابات اصول دین است — یعنی که این صفات که آباد ان است
تا خرابات نشود جز اهر معانی که در گوهر آدمی معجونست و مدفون پدید نیاید و
آباد ان نگردد و چون لفظ کفر آرند او شنوند چنانکه این بیت گفته است
بیت کافر نشوی عشق خریدار تو نیست — مرتد نشوی قلندری کار تو نیست
آن فهم کنند که کفر و لغت پوشیدن است و مزارع را کافر خوانند ازین جهت
که دانه را بخاک می پوشند پس معنی از اینجا ان فهم کنند که تا جمله احوال و اعمال و
هستی از نظر تو پوشیده نگردد عاشقی از تو درست نیاید و از لفظ کفر معنی
بسیار فهم کنند چنانکه از لفظ زلف قریب حق تعالی نیز فهم کنند چنانکه گفت
لیقربونا الی الله زلفا و دیگر خود پیش ازان گفته ایم که ارتداد کشتن بود
لفظ ارتداد اینجا فهم کنند که تا از خود برنگردی از تو قلندری درست نیاید
بعد ازان این دو بیت بر زبان مبارک خود راند ابیات

گفتی که چرا می بری از خویش و نپویدی	آنرا که سر است سر خویش نباشد
طعنه چه زنی حال پریشان حسن را	در عشق کسی عاقبت اندیش نباشد

و باشد که از بیتی تازی چیزے فهم کنند که نه آن معنی تازی بود و لیکن چنانکه
ایشان را حال افتد که مقصود ایشان نه تفسیر شعر است چنانکه گفت
مازار نے فی النوم الا حیا لکم صوفی را حال پدید آمد گفتند حال
که خود نمیدانی که دی چه میگوید گفت چرا نمیدانم میگوید مازاریم و در مانده
ایم و در خطریم و هر کسی را در خور نظر او فهمے دیگر باشد درجله کار صوفیان

کاری عظیم و با خطر است و بغایت پوشیده و در هیچ چیز چندان غلط راه نیابد که در آن
و در محلی دیگر در مجلس شریف ذکر تاویل زلف و خال افتاده بود بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که زلف و خط و خال آنچه مناسب اینست در حقیقت مقابله آن معنی هست که
اینها مستعار از آنست تا در زبده عین القضات رحمة الله علیه خال را نور محمد رسول الله شناخته است
و زلف را نور ابلیس داشته و آنجا مقامات بیان کرده در آن محل نبشته است که سالک را در سلوک
مقامات است و قتی در مقامی میرسد که در آن مقام او را نور محمد رسول الله پدیدار می آید چون ذکر
خال می شنوند آن نور حمل میکنند و قتی در مقامی میرسد که در آن مقام او را نور ابلیس پدید
می آید چون ذکر زلف می شنوند بر آن نور ابلیس حمل میکنند بعد از آن فرمود که عین القضات
نبشته است که ابیات را در اصل وضع معنی معین نیست تا شنونده را دل چه معنی است چون بیتی می شنوند
به نسبت حال خود معنی در وی فهم می کنند و این تمثیل بآئینه کرده است مثلا چنانکه آئینه در
اصل وضع در وی صورتی معین نمی نگارند بعد از هر که در آن می بیند بر اندازه صورت
خود می بیند و همچنین ابیات هر که می شنود بر اندازه می شنود تا در دل چه معنی است
همه بر آن حمل میکنند و قاضی شرف الدین این بیت بر خواند ـ بیت

بت محل نشین من مگر حالم نمیداند که میداند مرا در باد و محمل تند میراند ـ

و عرضه داشت که حمل این بیت در حقیقت چگونه کنند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود
که از این بیت محل نشین من حمل در مجاز خود ظاهر است اما در حقیقت بر این طریق
حمل کنند که محبوب منزه من و محبوب مقدس من و دیگر بر جلال و عظمت حق حمل کنند
یا عرضه داشت که مگر حالم نمیداند این را چگونه حمل کنند فرمود از این نفی علم نتواند
کرد حمل این بر نفی کنند که بلائی و شدتی داند و هست که بشر را هست و الم که از آن
بر بشر میرسد آن نیست پس او را از آن در من میرسد و روی نیست اما نفی

علم نیست کہ حق تعالیٰ عالم است بکل چیزے بعد ازان فرمود کہ سرعت در حمل از ان کس آید کہ او را جملہ معانی مشاہدہ شدہ باشد پس اگر بیتے شنود ہمین مقابل حال او شود ہمیں ان حمل کنند امّا دیگرے را کہ معانی مشاہدہ اوست در تحمیل تکلفے خواہد کرد و آن ہم قوتے باید کہ اگر بیتے شنود ہمین مقدار حمل کنند کہ این را در حقیقت معنی ہست مناسب حقیقتے کہ من بران نمی رسم و باید اہل تحمیل را در اصول دین و ثوقے تمام باشد تا حمل کردن نلغزد و در شبے در خانقاہ معظم جمعیت بود بندگی مخدوم در مجلس حاضر بود گویندگان در یک سماع این بیت گفتند ابیات

چرا چو نوبتے در پردہ باشد	مگر از ننگ چون من بت پرستی
اگر چشم خوشت خون حسن ریخت	چہ میریخی خطائے کردہ مستی

قاضی اشرف الدین عرضداشت کرد لفظ خطا در حقیقت بچہ حمل کنند جنابچہ بمدرین بیت بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود کہ در حقیقت لفظ خطا نیابند لاجرم ازین ہر یکے معنی کہ لیق بمراد است مراد میدارند پس از خطا ہم ہر معنی کہ لایق باشد آن مراد باید داشت چنانکہ نے نیازی و از لفظ مستی استعارت کند از لا ابالے یعنی آنکہ او ہر چہ خواہد بکند و باک ندارد از کسی بعد ازین فرمود کہ چشم خوشت بر صفت قہاری و جباری حمل کنند زیرا کہ قہاری و جباری ہمہ خون ریختن و زدن و شکستن است اما آمدیم چہ میریخی اضافت بمحبوب کنند یا بعاشق اگر بمعشوق کنند پس اول یاری در مجاز بگویم بعد ازانجا بمناسب در حقیقت تواں برد پس در مجاز بدین طریق بگویم کہ چون چشم معشوق بر چشم او معاینہ کرد میگوید چہ میریخی خطائے کردہ مستے این در مجاز شد و بر بیمعنی در حقیقت

بروں لایق و شایع نیست پس انچہ لایق آنجانب است بران حمل کنیم پس در حقیقت بریں
معنی حمل کنیم کہ منقول آمدہ است کہ فردا در قیامت حق تعالے از کشتگان خود عذر خواہد کرد
برنجیدن بران عذر حمل کنیم پس عاشق چون این عذر معاینہ کند گوید نے نیازی ست کہ انچہ
خواہد بکند و از کسی باک ندارد از نے نیازی خود خون عاشق بریخت عذر چہ حاجت
بعد ازان فرمود حمل ابیات از اہل معنی آید و می باید کہ در اصول کلام حاوی باشد کہ تا در
حمل آن لغزشے نباشد و باید کہ کتابہا سلوک مطالعہ او باشد تا چنانچہ بیتے می شنود معنی
کہ بر آنجا او باید بران حمل کند باز غرض داشت کہ از ابیات بیتے و مصراعے یاد بند کہ بمعنی حمل
کنند یا آنکہ تمامت غزل را تواند کہ بحقیقت حمل کنند بندگی مخدوم عظم اللہ فرمود
کسیکہ از اہل معنی است ہر چہ میشنود و عبارت از معنی میکند و در حقیقت آنرا معنی مناسب
می باید از اہل معنی این آید کہ کل ابیات را بحقیقت کنند امّا اگر مبتدی باشد و معانی
چند نے نداند اگر او را بیتے پیش آید کہ بر حمل آن نرسد او را ہمین مقدار باید کہ اعتقاد
کند کہ ہر لفظے را ازین عبارت معنی ست در حقیقت مناسب ان کہ من بدان نمیرسم
ہمچنین حمل کند بگذرد و اگر تکلف کند در حمل خوف لغزیدن باشد در محلے دیگر ہم در مجلس
شریف قوالان غریب از ظفر آباد رسیدہ بودند و سماع گفتند در یک سماع این یک
بیت بود ؎ بت پرستے زاہد ایت روی داد ۔ بت رہا کرد و در
کر گرفت ۔ شیخ معز الدین بعد از فرو است سماع عرضداشت کہ بت رہا کرد
و در بر گرفت این مصراع محمول بر چہارم مرتبہ توحید باشد بندگی مخدوم
عظم اللہ فرمود کہ بنسبت ہر جائے آید ہر چند کسی از نفس پرستی پیروی می آید آن
مقدار ترک بت میکند و روی بحق می آرد و آن گرفتن در بر بت یعنی در خالق

ونیز و یک اہل سلوک ہر چہ سالک را از حق شاغل بود انرا بت عبارت کنند و زنار
عبارت کنند کہ در بت و زنار معنی ہمین است کہ شغل بغیر پس بت نسبت این حال در ہم
محمول باشد و مثلا عامی ہمان مقدار کہ بدل تصدیق گرد بر زبان اقرار نمود
آنمقدار از نفس بیرون آمد پس بہ نسبت آن ترک بت گرفت او ہم در حق گرفت
وان گرفتن در بت گر است پس حمل این در ہمہ جا آید اما ان کمال است کہ محمول بر چہارم
مرتبہ توحید باشد بعد ہ روی مبارک بہ بندگان حاضر آورد و فرمود کہ آن چہارم مرتبہ
توحید کہ شما را گفتہ ام نیکو بر خود بدارید تا ہر چہ بشنوید از کلمات مشائخ و ابیات
ازین چہارم بیرون نیست یا از اول مرتبہ توحید است یا از دوم مرتبہ است یا از سوم مرتبہ
یا از چہارم مرتبہ است پس ہر چہ بشنود در حال بشنود در حال بشناسد کہ این از فلان مرتبہ
است ہمبران حمل کند زیرا کہ اگر از مرتبہ اول کلمہ یا سخنے و یا بیتے بشنود و آنرا کہ خواہد
کہ بر مرتبہ سیوم یا چہارم حمل کند در تکلف افتد نتواند پس اگر آن چہارم مرتبہ توحید
در خاطر نماید جملہ اقوال مشائخ و ابیات بشنود بشناسد کہ از کدام مرتبہ است ہمبران
حمل کند یگذ زد و اگر وعدہ بیند مر عوام راست آنرا حصر ہم در حق عوام نکند
بلکہ در انصورت بہ نسبت در ہر محل قسمت کند چنانکہ ہمین بیت زیرا کہ ہدایت
در حق ہمہ می آید در اول مرتبہ کہ اہل تقلید اند بر ایشان قسمت کند زیرا کہ
او ہم بر انمقدار از تقلید بت رہا کرد و ہدایت یافت و در مرتبہ دوم کہ اہل
استدلال اند ہم این ہدایت دارند و بران مقدار ترک بت گرفتند ہمچنین سوم
درجہ از جملہ چیزہا از حق می بینند و وجود ہیچ چیز را منفصل نمی بینند بلکہ از حق می بینند
بر نیمقدار او ہم ہدایت یافت و ترک بت کرد و در بت گر گرفت یعنی در خالق

بت گرفت و درجه چهارم که در نظر او هیچ چیز خرق دینی آید زیرا که در درجه
سوم اثبات غیر بود و لے از حق میدید اما در درجه چهارم اثبات غیر بهیچ وجه
هم حق می بیند پس هدایت بکمال و ترک بت بکمال در حق صاحب این مقام
است باز قوالان سماع آغاز کردند که دران این بیت بود ۵ بیت

صبوحی دهمو صید همو دانه همو دام	هم ساقی و هم حریف و هم خانه همو

بعد ازان که از سماع فارغ شدند بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که محل صیاد
ظاهر است اما دانه و صید که همو باشد بر بنمعنی دارند که کلّه منه چون همه از و
باشد پس دیگرے چه همه او باشد درین سخن بر لفظ مبارک راند منه بداء و الیه
یعود و بر طریقت دیگر هم گویند که جمله موجودات بایجاد اوست و ایجاد صفت او
پس همه اوست دیگرے چیست درین محل بچاره عرضداشت پس برین
نظر غیر خود در وجود نیست چون همه از وست و هم قایم بدوست فرمود که اگر
برین نظر غیر نمی آید و این مقام حقیقت توحید ست تا اینجا نرسد از شرک
جلی و خفی بیرون نیاید توحید نے شرک مطلق اینجا بود و این ابیات بر
زبان دُر بار ارزانی فرمود۔ ابیات

گر جمله توئی همه جهان چیست	و ور هیچ نه ام من این فغان چیست
هم جمله توئی و هم همه تو	آن چیز که غیر تست آن چیست
چون هست یقین که نیست جز تو	آوازه اینهمه گمان چیست

و این مثنویات نیز بر زبان مبارک راند و فرمود که این هم لایق این
محل است ابیات چیز یکه وجود او بخود نیست

هستیش نهادن از خرد نیست		هستی که مجق قیام دارد
او نیست ولیک نام دارد		بعد بر لفظ مبارک راند که منهم

در چهارم مرتبه توحید است مولانا نظام الدین در دون حصاری در محلی دیگر عرضداشت که حمل زلف وخال بچه کنند **بندگی** مخدوم عظم الله فرمود که در راه سلوک سالکان از نور شیطان معائنه گشته است پس اگر لفظ خال می شنوند بر نور شیطان حمل میکنند از روی سیاهی و زلف از این روی که پیچش دارد یکی را از بیت خانه بیرون آوردند بمسجد در آوردند دیگری را از مسجد به بتخانه بردند یکی را کافر کردند و دیگری را مومن کردند و در هر یکی از ایشان خوبها میخورند که بدانند این چرا چنین شد و این چرا چنین گشت نمیدانند پس لفظ زلف شنیدن همان است و آن همه خوف خوردن بر آن دانستن یک مسئله قضا و قدر پیش آمدن همان پیش فرود میگیرد قاضی اشرف الدین عرضداشت که در توحید خواجه ثنائی رحمة الله این بیت افتاده است **بیت**

ملک قهرم وظلم ملک بحر و برم		ملک شرقم و غربم ملک آنم و جانم

این بیت لایق ستایش و مدح چگونه شائع آید که ظلم ازان درگاه نیاید و اینجا ملک ظلم گفته است **بندگی** مخدوم عطه الله فرمود معنی این بر نهطریق باشد که ظلم بمشیت و ارادت حق است زیرا چه ظلم مخلوق حق است و هر چه از بنده می آید همه مخلوق اوست پس بدین معنی خداوند تعالی خالق آن باشد و خلق هست آن همه مخلوق است و حق بادشاه آنست پس ملک ظلم گفت بدین گفتن بیان صفت مخلوقیت ظلم باشد و اثبات صفت خالقیت حق تعالی

ازینجا در مناقب خواجه سنائی افتاد و ابیات او را تحسین فرمود و این حکایت
هم ازان او کرد که جائے در نظر آمده است که پدر خواجه سنائی وقتے خوانے دیده بود
و بزرگے در غزنین بود پیش او خواب خود تقریر کرد و آن بزرگ تعبیر کرد که ترا پسرے
شود که علم و دانش او را ثانی نباشد بعد ازمدتے همچنان شد همین که خواجه سنائی متولد
شد پدر رفت تعبیرے که آن بزرگ کرد بارے چیزے موافق آمد و پسر شد الغرض
روز بروز خواجه سنائی بزرگ شدن گرفت بحدیکه جوان شد و هیچ در آوازه علم
و دانش پیدا نه پدر درین تامل شد که از تعبیر ان بزرگ هنوز اثرے پدید نمی آید چیست
مرا باری در باب آن بزرگ اعتقاد است و تعبیر که کرده بود چیزے ازان موافق آمد
که پسر تولد شد اما انچه از علم و دانش ورد گفته بود پیدا نیست و هم دران مدت آن بزرگ
نقل کرده بود گفت اگر آن بزرگ در حال حیات بودے این حال پیش او باز میگفتم
عین این ما جرا رفت بر درویشے دیگر گفت از دیدن خواب خود و تعبیر کردن آن
بزرگ و زادن پسر و بزرگ شدن او جمله پیش آن درویش باز گفت آن درویش
گفت برو در حجره همان بزرگ پسر را یک چهله مجاورے فرماے ببین تا چه پیدا می آید
پدر خواجه سنائی همچنان کرد پسر را در مقبره ان بزرگ چهله داشتن فرمود و جایگاهی
راست کرد و گفت هر روز چنین نمازی کنی و چنین ختم قران کنی و نزدیک قبر این
بزرگ بیائی و بگوئی که در باب من شما چنین چنین فرموده اند هیچ از آن پیدا نیست
و خواجه سنائی بر حکم فرمان پدر همچنان کرد و چهله نزدیک رسید که تمام شود و
اثرے پیدا نه و پدر هر روز بتجسس حال پسر آمدے و پرسیدے که چگونه است
چیزے میشنوی و می بینی خواجه سنائی میگفت خیر هنوز چیزے پیدا نیست بعد ده در آخر

چهله نزدیک است که بتمام شود ناگاه خواجه دید که دیوانه می آید و جامه اندام او نجس کرده
بود طریق بیستی و خون از اندام او میچکید خواجه سنائی را از آن حال که او را پیش آمد
قضا را این دیوانه هم برو آمد و گفت چیزی خوردنی داری گفت هست طعامی که
برای افطار داشته بود پیش آورد آن دیوانه دست در طعام انداخت و خون از بازوی
او چکید در میان آن طعام افتاد تنفر و کراهیت خواجه سنائی زیادت تر شد قضا را آن
دیوانه گفت بیا تو هم بخور او معاینه کرد که خون در میان طعام چکیده است البته بشرعنا
چگونه طبع قبول کند طعام خوردن بر فت چون آن دیوانه چنین دید گفت بیشینوی ای
برادر تا خون نخوری بجای نرسی این بگفت و لقمه بر داشت بدست خود در دهان خواجه سنائی
بخورد و بعد از زمانی پدر بر عادت خود آمد و گفت چهله نزدیک شد چیزی دیدی و شنیدی
و پسر را هم دید حالی دیگر شده پسر صورت حال پیش پدر جمله بگفت چنانچه آن دیوانه
آمد و طعام خواست تنفر و کراهیت خود از حال و طلبیدن او بر آن طعام خوردن
و لقمه در دهان کردن جمله تقریر کرد و اینهم آخر گفت تا خون نخوری بجای نرسی
پدر چون این شنید گفت اکنون برخیز و سوی خانه آئی و همان زمان باز
در خواجه سنائی علمی دیگر و دانشی و حالی دیگر پیدا آمد بعد از تمام کردن
این حکایت بندگی مخدوم فظه الله چند کرت و همین سخن بر لفظ مبارک راند
تا خون نخوری بجای نرسی و فرمود به بیند بارے تا چه حد نظر آن
بزرگ بود که این تقریر کرد قاضی صدر الدین را هم درین محل اشارت فرمود
که یک چهله میان سنت و فریضه نماز بامداد برای فتوح کارهای دینی و دنیوی
بجا بگان باز فاتحه بالتسمیه بخواند بیچاره عرضداشت که امیر خسرو را

این بیت افتاده است حل آن چگونه باشد و آن بیت اینست بیت

با نعمت های شیخ خود بسنده کرده ایم نیست ما را حاجت آمرزش آمرزگار

بندگی مخدوم خطاب الله فرمود که اگر کسی گرسنه باشد بعد ده خورد سیر شود

پس ازین رو که سیر شد او را باز حاجت بطعام نباشد و طعام نطلبد اما بچیزهای دیگر

حاجت باشد و چیزهای و نعمتهای دیگر طلبد پس او را عقیده در باب شیخ خود بود بدان

عقیده شیخ را سبب آمرزش است و چون کسی آمرزیده شد او را بدان

حاجت نماند اما بچیزهای دیگر و نعمتهای دیگر که آن برتر و بزرگ تر از آمرزش

است بدان حاجت باشد قاضی اشرف الدین عرضه داشت که در ملفوظ شیخ

نظام الدین علیه الرحمة آمده است که ایشان فرموده اند وقتی شیخ کبیر این بیت

برخواند بیت کردی ضمایر سر بار دگر ما هیچ نکردیم خدا میداند

و من با خود اندیشیدم که چه معنی ایشان را روی داده بود اصلا در خاطر نمی آید

اکنون حل این بیت بچه کنند بندگی مخدوم خطاب الله فرموده که اینجا قضیه

شیطان موافق می آید یعنی تو بر من آدم را برگزیدی و من جز تو بر نگزیدم و آن گاه که

سجود او ست آدم را علیه السلام خدا میداند یعنی تو میدانی بعد ازان فرمود که

اشنوده را کدام معنی موافق آید بمبران حل کنند بیت را همین یک معنی نیست و

بین القضات نیکو صابط نهاده است یعنی ابیات را هیچ معنی معین نیست اما

بین زمان کسی که می شنود تا در دل او چه معنی ست بمبران

سل کند همان معنی او شنود و هم بر اندازه آن معنی که

بر دل او ست در وی خواهد یافت و این را تمثیل بآئینه کرده و ذکر این تمثیل هم

درین باب بالا رفته است بنشین مکرر نمود و الله اعلم بالصواب -

باب شصت و دوم در ذکر آداب

ذکرے درحق آداب مشایخ افتاد بندگی مخدوم متع الله المسلمین بطول بقاه فرمود که حق آداب مشایخ ادب و تعظیم نگاهداشت با ایشان است بر قدر منزلت و مقام ایشان ملایم آن حکایت فرمود که مردے از خواجه منصور منزنی سوال کرد که خواجه ابو عثمان چندگاه صحبت داشتے گفت خدمت داشتم نه صحبت که صحبت با برادران و اقربا خویش بود و با پیران و بزرگان خدمت قاضی اشرف الدین عرضه داشت که در کلام منیر ملفوظ شیخ نظام الدین رحمة الله علیه آورده است که رسول علیه السلام بهیچ وقتی مربع ننشسته بود معنی درین چه بود بندگی مخدوم عظم الله فرمود که والله اعلم این محمول در بیشتر احوال خواهد بود که در کافی آورده است که پیغامبر علیه السلام در بعضے احوال مربع نشسته است و عامه جلوس عمر رضی الله عنه مربع بوده است در مسجد رسول علیه السلام و از امام اعظم رحمة الله روایت است در جریر که نقل گذار شب مربع نشیند از اول صلوٰة تا آخر و آنکه روایت است در هدایه و الا بنربع فی الصلوٰة نه باعتبار آنکه مربع مشروع نیست بلکه باعتبار آنکه در و ترک سنت است و در انحالت نشستن بدوزانو بهمه وجوه و معانی ادب است و نشستن مربع بروجه رخصت است و لهذا گفت در بعضے احوال حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم مربع نشسته است و دانے که شرف انیت اذینی ربی فاحسن تادیبی ط صفت ادبش در تقریر کے آید و در تحریر کے گنجد چنانکه در مثنوی خواجه عطار گفته است مثنوی او فصیح عالم و من لال آن منم کی توانم داد

شرح حال آن ؛ ابنیا در وصف او حیران شدن ؛ سرشناسان نیز سرگردان
شده ؛ بعد ازان بندگی مخدوم عظمه الله پرسید که دران ملفوظ حکایتیکه
امیر حسن آورده است آنهم آورده است یا از مکررات احتراز نمود قاضی شرف الدین
عرضه داشت که جا بجا حاجت آوردن است چنانکه آن حکایت که بمجلس شیخ
نظام الدین مروے بیامد و سر بزمین نهاد و مسافرے انجا حاضر بود او را منع
کرد که سجده کردن برے احد او ندرا آمده است و بطریق خصومت با او گفتن گرفت
بعده شیخ فرمود که ناکردنی نکرده است مباح است بعده بندگی مخدوم عظمه الله
فرمود که در مجلس بزرگان بحضور ایشان این چیزها نے ادبی ست و همیتقد که
مسافر او را گفت چه جاے اینقدر شیخ را معلوم نبود و حکم سجده معلوم است که بر وجه
تحیت مر امتان پیشین را مشروع بوده است و اینزمان اگر کسی بر وجه تحیت
سجده بجاے آرد کفر لازم نیاید بعد ازان این حکایت فرمود که شیخ زاده ناگوری
در انچه در ظفر آباد رفته بود در مجلس مولانا قوام الدین سماع میشد او هم دران مجلس
بود آغاز کرد که سماع شنیدن نیامده است نباید شنید یکبار گفت مولانا قوام الدین
شنیده ماند و بار گفت هم هیچ نگفت بعد آنکه بسیار شد مولانا قوام الدین
فرمود که اے پسرک بچگی بگذار بسیار مگو بندگی مخدوم عظمه الله چون
بر بخرف رسید فرمود اینکه او گفت جاے مولانا را معلوم نبود و در ستار
کانو ملک القضات پسر قاضی حسام الدین از پسران دیگر طریقتها خوب داشت
و درویش مزاج بود و قلاس خاسته بود و در انچه نقل کرد قاضی حسام الدین
بسیار خضوع و فروع نمودن گرفت اگرچه درین باب او را امر معروف و نهی منکر

بود وی و در مجلس ایشان همه صدور و اکابر حاضر بودندی خاصه چون نقل آن بیشتر شد
همه صدور حاضر شدند و قاضی حسام الدین بجمله جزو و فرع سیمود و متعلمی نیز حاضر
بود بر طریق غیظ قاضی حسام الدین را چیزی گفتن آغاز کرد و قاضی هر بار می شنید
و سر می جنبانید یکبار گفت دو بار گفت سوم بار قاضی حسام الدین را طاقت نماند یکی
را اشارت کرد که دست بگیر این را بردار از اینجا نمامت اهل مجلس را خوش آمد که چه
محل باشد که در مجلس بزرگان مثل این فضولی کند بندگی مخدوم فخر الدین چون بدین
حرف رسید بر زبان مبارک راند که در مجلس بزرگان جز خاموشی کاری نیست
و در مثل این چیز ناخوشی کردن بزرگان است دیگری را بحضور ایشان در مجلس ایشان
سخن گفتن نه ادبی ست مگر با جازت و اذن ایشان بود تا سجدیکه اورده اند
بزرگی در عمر خویش پشت بدیوار نیاورده بود وقتی دیدند که پشت
بدیوار آورده است از ان حال او را پرسیدند گفت این ساعت پیر
من از دنیا نقل کرد اکنون مرا شاید که پشت بدیوار آرم و همچنین بزرگی
دیگر بود اگر کسی از وی مسئله پرسیدی جواب ندادی و گفتی پیر من در
صدر حیات است وقتی دیدند که در مسئله جواب کرد از ان حال او را پرسیدند
گفت پیر من این زمان از دنیا رحلت کرد اکنون مرا شاید که جواب گویم
و نگاه داشتن دل بزرگان بزرگ کاریست تا مشایخ رحمة الله علیهم میگویند
که عقوق استادان را توبه نیست و اصل درین باب این طایفه
را آن است که روزی جماعتی از بنی تمیم بر پیغامبر علیه السلام
آمده بودند ابو بکر صدیق رضی الله عنه گفت یا رسول الله علیه السلام قعقاع

این بعد را بر ایشان امیر کردان عمر خطاب رضی اللہ عنہ گفت اقرع
ابن حابس را بر ایشان امیر کردان در ین باب میان ایشان محاربتے رفت
و آواز یکدیگر بلند شد آیۃ آمد یا ایھا الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی اللہ
و رسولہ الآیۃ امام کلبے رحمۃ اللہ ایں را تفسیر کردہ است ای لا تستبقوا
رسول اللہ بقول و لا یفعل حتے یکون ھو الذی یامرکم بہ و از ادب کردن
خداوند مر اصحاب و یاران رسول را صلے اللہ علیہ وسلم و رضی اللہ عنھم اجمعین
یک آیۃ اینست لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی و قصہ چنان بود کہ قیس
بن شماس مردے بلند شتو بود و بلند آواز و چون با کسے سخن گفتے از آواز
او حضرت رسالت را ایذا حاصل شدے حق تعالی این آیت فرستاد تا دیگری
را نیز این ادب بیاموزد تا بحدیکہ گفتہ اند بعد از نزول
این آیت چون امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ نزد یک پیغامبر
صلے اللہ علیہ وسلم سخن گفتے شنیدہ نشدے تا باستفہام حاجت
آمدے و ہمچنین ابو بکر رضی اللہ عنہ سوگند خورد کہ بعد ازین
با پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم سخن نگویم مگر ہمچو صحابہ از پس شاید کہ مریدان
را با پیران و مرجوانان را با بزرگان ہمچنین ادب بود گستاخی نکنند بہ
برداشتن آواز و کثرت خندیدن و کثرت گفتن مگر آنکہ پیران و بزرگان کسی را گستاخ
گردانند بعد ازان این حکایت فرمود کہ در رسالہ امام قشیری رحمۃ اللہ علیہ آوردہ است
از ہر کہ پیر خوشنود بود تا آن پیر زندہ باشد مکافات آن بدو نرسد تا تعظیم آن
شیخ از دل وی زایل نگردد و چون آن شیخ نقل کند انچہ جزا از رضا پیر بود بدو رسد

گیرد و هر که دل پیر از و متغیر نبود بنوعی او را نیز در حال حیات آن پیر مکافات نکند
تا سقفت و رافت دل پیر مراورا در نیابد که ایشان مخلوق اند بر کرم پس چون
آن پیر نقل کند مکافات آن بدو رسیدن گیرد دیگر همچنین فرمود که وقتی خواجه
شفیق بلخی و خواجه ابو تراب نخشبی رحمهم الله بر خواجه بایزید مهمان بودند چون سفره
پیش آوردند جوانی که خواجه بایزید را خادمی میکرد آن سرود بزرگ او را اشارت
کردند که ای جوان بیا طعام بخور آنجوان گفت من صائم خواجه ابو تراب نخشبی
رضی الله عنه گفت بخور و ثواب یکساله بستان آن جوان بخورد پس شفیق بلخی
رضی الله عنه فرمود بخور و ثواب یکسال بستان هم آن جوان بخورد خواجه بایزید
گفت بگذارید کسی را که از حفظ خداوند بیفتاده است بعد آن سالها نگذشته بود
که آن جوان را بدزدی گرفتند و دستش ببریدند حاضرے عرضداشت اگر مریدی را
و یا کسی را در حال بزرگان چیزے مشکل شود چه کند بندگی مخدوم عظم الله فرمود
چون مریدان را و جوانان را چیزے مشکل شود از حال پیران و بزرگان باید
که قصه موسی و خضر علیهما السلام یاد کند که چگونه خواجه خضر چند چیز بکرد و موسی علیه السلام
را در آن انکار بود چون خواجه خضر از سر آن چیزها او را خبر کرد موسی علیه السلام
از آن انکار رجوع کرد پس مریدان و جوانان را چیزے از حال بزرگان
مشکل میشود از قلت علم است بحقیقت آنکه از ایشان موجود است و در ایشان را
در هر چیزے عذریست بزبان علم و حکمت بر نسبت آنچنانی حکایت
فرمود که وقتی یکے از مخدومان خواجه چند مسئله سوال کرد خواجه چند جواب فرمود آن مرید او را
جواب معارضه داد خواجه خندید رضی الله فرمود پس اگر مرا تصدیق

نمیداری از سن و رشد و یکی از بزرگان گفته است هر که مر استاد خویش را گوید چرا که
همیشه وی روی فلاح نبیند و گفته اند از ادب مریدان و جوانان آنست که چون خواهند
که با پیران و بزرگان سخنی گویند در کار دین و دنیا عجلت نکند بر اقدام نمودن بر مکالمت
ایشان و در آمدن بر ایشان تا ظاهر گردد ایشان را از حال بندگان که از بر ای استماع
کلام وی مستعد و فارغ اند که بزرگان گفته اند چنانکه مر دعا را اوقات است و آداب
است و مشروط است زیرا که آن مخاطبت است با حق تعالی همچنین سخن گفتن را با بزرگان
نیز ادب است و شروط است زیرا که این نیز از جمله معاملت خداوند است و پیش از سخن
کردن از خداوند طلب توفیق کند بدانچه محبوب حق است از آداب حق تعالی بر ین تنبیه
کرده است اصحاب رسول را رضی الله عنهم در سخن گفتن با وی در آنچه فرمود که یا ایها الذین

آمنوا اذا ناجیتم الرسول فقدموا بین یدی نجوکم صدقة عبد الله بن عباس
رحمهم الله میگوید که مردمان از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم بسیار سوال کردندی
چنانکه بیروی و شوار آمدی که در سوال بنهایت چیزی رسیدن و استقضا طلبیدن
تقاضا کردن استقصا نمودندی پس حق تعالی ایشان را ادب کرد و آگاهانید
بدان و بفرمود که با وی راز نگویند تا پیش از ان صدقه ندهند اول مدتی همچنین بود
چون این نوع بر اصحاب دشوار آمد حق تعالی کرم کرد رخصت فرستاد و این آیت منسوخ
گشت اما احترام و فواید که در ین باب است باقی است بعد از ان بندگی مخدوم
عظمه الله فرمود که می باید دانست هر جارحه را ادبی است بدان مخصوص است بعضی
مشایخ رحمهم الله میگویند که حسن ادب با خداوندان آنست که هیچ جارحه از جوارح تو در
غیر رضاء خداوند نجنبد پس ادب زبان آنست که همیشه بذکر خداوند تر بود و ذکر بزرگان

بخیر کند و دعا کند مر ایشان را و نصیحت کند و پند دهد و نگوید چیزی که ایشان را کاره باشد
و در هر مکانی سخن موافق حال کند که بزرگان گفته اند بکل مقام مقال و ادب آنست
که اسماع فحش و سرود و عیب و هر منکری که مست نکند بلکه آنچه ذکر خداوند است
و وعظ و نصیحت و حکمت است و آنچه بدان فایده دین و دنیا است بشنود و
ادب نظر آن است که از دیدن محارم چشم بپوشد و از عیب مردمان و برادران و
از جمله محرمات و منکرات بپوشیده دارد و ادب دست آنست که ببذل و احسان گشاده
دارد و بجز مست برادران نیرزد و استعانت نکند بمعصیت خداوند تعالی و ادب
پای اینست که بدان سعی نماید بر طاعت خداوند تعالی و اصلاح نفس خویش و
برادران خود و استعانت نکند بر معصیت حق و ادب دل مراعات احوال محمودات
است و نفی خواطر مذمومه و تفکر کردن در الاء و نعماء خداوند و در عجائب خلق
خداوند تعالی و از ادب دل آنست که گمان نیک ببخداوند تعالی و جمله مومنان و
پاک کردن آن از غل و غش و حسد و خیانت و از عقیده بد که این همه خیانات است
بندگی مخدوم عظم الله چون بدینجا رسید فرمود که اینجا اصلی است که آنرا می باید
دانست و آن آنست که صلاح همه اعضا بر بسته بصلاح دل است و فساد همه
اعضا بر بسته بفساد دل است و شرع بدین وارد است که الا ان فی الجسد
المضغة اذا صلحت صلح الجسد بصلاحها و اذا فسدت فسد بفسادها
سایر الجسد کلها الا و هی القلب بندگی مخدوم عظم الله چون اینجا رسید فرمود
که کار دل مشکل است و راه یافت او دشوار و دل گنجی است که درین خاک دان
مدفون است و خواجه نظامی اشارت بدین کرده است مثنوی

خاک تو آمیختہ رنجہاست | بر سر این خاک بسے گنجہاست

و فرمود کہ دل آئینہ دیدار خداوند ست چنانکہ خواجہ عطار رحمت علیہ گفتہ

مثنوی بادشاہ خویش را در جان ما | عرش را از ذرہ حاصل بہ مبین
تا بہ بینی بروی آن در دل نگر | ہست دل آن آئینہ در دل نگر
گر تو میداری جمال یار دوست | دل بران کائینہ دیدار اوست

این خود اشارتے ست کہ بر دل کردہ اند و در حقیقت دل کرا زہرہ است کہ چیزے بتواند گفت یا چیزے تواند نشست خواجہ حسن را درین بیتے خوب گفتہ است

مثنوی ای حسن این چہ بیدلی تو قلم آہستہ دار فرمان نیست

حاضری عرض داشت کہ دلہا ہمہ یکطریق است بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ خواجہ سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ میفرماید کہ دلہا ہست است یکے بمچو کوہ است اورا ہیچ کس نتواند جنبانید و دیگر چون درخت است کہ اصلش اگرچہ ثابت بود اما باد اورا راست و چپا بجنباند و دیگرے بمچون پر مرغ است افتادہ در صحرا باد بہر طرف کہ خواہد بجنباند اورا قرار نہ و شمس الدین مسافر خوارزمی در مجلس شریف حاضر بود عرض داشت کہ در زمین بالا لب آبے بہ شوخ افتادہ او شوخے بسیار دارد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود آن ازان میگوید کہ امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ در آنجہ ہمہ لب آبہارا ادب کردو در زہ رود کہ آن لب آب خورد بود اورا ادب نکرد ہمچنان گذشت گفت کہ خورد است اکنون ادب کردن دریا آن لب آب چگونہ باشد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود بریں طریق خواہد بود کہ در تفسیر دیدہ ام ارانگاہ باز فرعون بر سر لب آب رود نیل رسید و گفت

باز گونہ روان شو باز گونہ روان شد چون گفت باز ایست باز ایستاد از انگاہ باز
ہر سال آن آب رود نیل یکبار باستادے بعدہ چون نوبت خلافت امیر المومنین
عمر رضی اللہ عنہ رسید لشکر ایشان در مصر آمد و مصر را فتح کردند دران سال ہمدان
قانون قدیم اب رود نیل باستاد بعدہ کسان امیر المومنین کہ در مصر بودہ اند
اہل شہر را جمع کردند و پرسیدند حال چیست در ہر سالے کہ آب باستادے چہ حیلہ
باز روان می شد اہل شہر گفتند ہر سال کہ باستادی دو آدمی در آب می
انداختیم از انگاہ روان شدی بعدہ ایشان چون این بشنیدند گفتند
آدمی انداختن چہ وجہ دارد ما از خود چنین نتوانیم کرد این ماجرا بر خلیفہ بنویسم
تا چہ فرمان شود بران برویم بعدہ بر خلیفہ این ماجرا تمام نبشتند امیر المومنین عمر
رضی اللہ عنہ در کاغذے این مقدارے نوشتہ اند کہ من خلیفہ رسول خدایم اگر تو مطیع
من ترا میفرمایم بفرمان خدای تعالے روان شو آن کاغذ آوردند در اب رود نیل
انداختند انداختن ہمان بود آب روان شدن ہمان بندگی مخدوم
عظمہ اللہ چون بریں حرف رسید فرمود کہ ادب کردن لب آبھا بر ہیچ جا باشد
و با خود در موضعے با شہرے اب گیرد و مردمان انجا از خوردن آب ہلاک شوند
درویشے صاحب ولایتے برسد بگفت او بنجوشد او آب انموضع شیرین کردہ از صفت
بگردد تا اب نگیرد و مردمان ہلاک نشوند ادب کردن آب مثل این تواند
بود باز شمس الدین عرضہ داشت کہ منقولست کہ امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ
درہ میزد بندگی مخدوم عظمہ اللہ فرمود کہ در نظر نیامدہ است و منقول
کمتر خواہد بود فایدہ ازان حاصل نمی شود و جمادات را درہ زدن چہ فایدہ

زیرا چه در دره زدن ایلام رسانیدن است و آب راچه الم رسد بعده بر لفظ مبارک راند
که معنی دیگر باشد که ما بدان نمیرسیم والله اعلم بالصواب ـ

باب شصت سوم در ذکر وعده و وعید و لعنت شیطان

قاضی منهاج الدین در ون حصار ے علیه الرحمة والغفران عرضداشت که تلبین
اشرکت لیحبطن عملک در باب رسول علیه السلام بود و ایشان از
شرک معصوم بوده اند پس چگونه شائع آید که آن محال است بندگی مخدوم اعظم اعلم
فرمود که محال چیست انچه ممکن نباشد در عقل تقدیر وجود وی و جائز چیست آنکه ممکن
باشد در عقل تقدیر بر وجود وی و آنکه تقدیر کرده شود وی چیز و عدم چیز در ذات خویش
یعنی آنکه نسبت کنند انخبر را بالعلم خداوند به ارادت خداوند و باز تقدیر خداوند
و یا بعصمت خداوند و انجا تقدیر وجود شرک بغیر آنکه نسبت کرده شود بعصمت و علم خداوند
جایز است از روی بشریت چنانکه توحید و مثال این مسئله تکلیف ایمان است و در حق فرعون
و نمرود و امثال آیشان اگرچه محال است وجود ایمان از ایشان بنسبت تقدیر و علم
خداوند اما از انجا که بشر اند روا است آنکه نسبت کنند بعلم و تقدیر ایمان از ایشان ممکن است
چنانکه کفر و دوم آنکه این وعید که در حق ایشان آمده است برای انتباه غیر را هم تواند
بود بعده فرمود که در تفسیر این را وارد کرده اند که وعیدی که در حق رسول علیه السلام
آمده است چگونه درست آید که ایشان از ان معصوم اند جواب همانجا نوشته است که در
تحت وعده و وعید که در نیاید آن خداوند است عزوجل از رسول علیه السلام بنده است
و بنده در تحت وعده و وعید در آید همچنین نهی که در حق رسول علیه السلام وارد
است همبرین طریق جواب کرده است که در تحت امر و نهی که در نیابد حق عزوجل

در نیابد اما رسول علیه السلام چون بنده است هر آئینه در بخت امر و نهی در آید
حاضری عرض داشت که در وعده همه مومنان برابر اند یا نه **بندگی** مخدوم عظمه الله
فرمود که این مسئله بر دو نوع است یکی دخول در بهشت بمجرد ایمان وعده است و همه
مومنان برابر اند چنانکه در مجرد ایمان برابر اند و دیگر درجات در بهشت بعمل وعده است
و درین تفاوت است چنانکه در عمل تفاوت است بعد ازان فرمود که حکم وعده و عید
بظاهر علم معلوم همه است و روش این طائفه در وعده و عید دیگر است با همه پاکی
و راستی که ایشان را است همه امید ایشان در حق مردمان بود و همه خوف ایشان
در حق خویش بود تا چنان نماید که کوئی وعید وارد نشده است مگر در حق ایشان
و وعده وارد نشده است مگر در حق غیر ایشان اینچنین بد گمان باشند در حق خویش
و نیک گمان باشند در حق دیگران و این اصلے قوی است در میان این طائفه همه
محل این بیت بزربان در بار خود ارزانی فرمود **بیت** گرچه حجاب تو برون
از حد است ، هیچ حجاب تو چو پندار نیست ، پرده پندار بسوز و بدان تا درد
جهانت به ازین کار نیست - نا بزرگان این طائفه گفته اند بنده بحقیقت ایمان آنگاه رسد
که اگر خلق را از آسمان بلائے آید از شومی خویش داند و اگر مراد را نیکوئی پدید آید
از طفیل دیگرے داند بندگی مخدوم چون بر بن حرف رسید این دو مثنوی بر خواند
مثنوی از تو گر انصاف آید در وجود ، یه زعمے در رکوع و در سجود
خود فتوت نیست دیگر در جهان ، برتر از انصاف دادن در نهان
بعد ازین ملایم این **حکایت** فرمود که خواجه فضل عیاض را رحمة الله در شب عرفه
بعرفات گفتند که حال مردمان آنشب چگونه می بینی گفت همه امرزندگان اند

اگر من در میان ایشان نیستم یعنی بدتر بن خلق منم اگر مرا ایشان را نیا مرزد از سو
من نیامرزد بندگی مخدوم درین سحر ضرر بر زبان مبارک ارزانی فرمود بیت

نیست از تو یک نفس خوشنود و دوست	از تو هستی یک نفس خوشنود و خوش
همه از دست غیر نالہ کنند	سعدی از دست خویشتن فریاد

مولانا نظام الدین درون حصار به تهنیت ماه شعبان بخدمت بندگی مخدوم
آمده بود بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که در خاطر میگذشت که درین آیت
وان علیک لعنتی الی یوم الدین چون آنرا برای غایت راست مقتضا
کند پس لعنت تا ابد در حق او بر بود آیت چگونه آید و در تفسیر امام زاهدی این مقدار
آورده است که هر چیز که بر بسته به نهایت قیامت آید آن مرید را بود و بدین چندان
شفا حاصل نمی آید که این را مثالے باید و اینجا ذکر نکرده است بعده مولانا نظام الدین
در جواب شروع کرد چیزی چیزی میگفت آخر بندگی مخدوم عظمه الله چیزے دیگر می آمد
که جواب آن نمی شد بعده مولانا نظام الدین گفت مگر آیتے در حق او بر آنے
خلود را آمده باشد بندگی مخدوم عظمه الله فرمود پس لعنت ابد بیابد
آیت ثابت شود نه بدین آیت و باید که هم بدین آیت آید و این بحث تا اینجا
قوالان در مجلس شریف حاضر بودند سماع آغاز کردند و این بیت در یک سماع
میگفتند بیت چون کسان گر لایق رحمت نه ایم لعنتے بفرست بر ما کسان
بندگی مخدوم عظمه الله درین بیت بسیار وقتے تمام بود و آبدیده بسیار چکیده
بعد ازانکه این سماع فرو داشت کردند بر لفظ مبارک راند که معلم ملکوت باید تا
لعنت او را شاید بعد ازان فرمود عجب کاست یکی ملعون آبدکشته و او را بدان

فخر و عدلش اینکه چون معشوق مرا اهل یادگار خود کرد چه کلیم سیاه و چه کلیم سپید
همه یکی بود و فرق از خامی ست که از دست دوست چه حنظل و چه عسل و چه شکر و
چه زهر و چه لطیف و چه قهر چنانکه کسی گفته است **مثنوی** از تفاوت باشد
از دست شاه سنگ یا گوهر نه تو مرو راه گر غریزا از گوهرے و ز سنگ خوار
پس ندارد شاه اینجا با تو کار سنگ گوهر را نه دشمن دان نه دوست این بنظر کن
تو که آن از دست اوست گر ترا سنگے زند معشوق مست به که از غیرے
گهر آری بدست + ناگفته اند آن مهجور را بر ین لعنت چندان ناز در سر است
که او خود بکس نمی پردازد تا وقتے بزرگے او را بدید گفت این کلیم سیاه لعنت
چرا از دوش بیرون نیندازی جواب داد - **بیت** می نفروشم کلیم می
نفروشم گر بفروشم برهنه ماند دوشم بعد ازان فرمود که ارباب محبت
و اصحاب معرفت را اینجا عبرتهاست که بدان می سوزند اگرچه ما را و امثال ما
درین کوی گذر نیست و ازین قصه خبرے و اثرے نه چنانکه امام شبلی رحمة الله
میگفت انیست **مثنوی** جان من از هر دو عالم چشم دوخت
این زمان از غیرت ابلیس سوخت چون خطاب لعنتی او راست بس
این اضافت آید افسوسم بکس و فرمود این بیت نیز انجا ملایم است
بیت مرا افسوس می آید که تیرے میخورد دشمن من آخر دستم جانان
دلم خوش کن به بیگانے - ولے عالمے ست دیگری برا این عالم طائفه دیگر
اند هر کسی اینجا راه نیابد و این بیت بزبان مبارک راند **بیت** هر گدا
مرد سلطان کے شود شه آخر سلیمان کے شود حاضری عرضداشت آن عاصی بمعصیت

مستحق لعنت ابدی نیست شیطان بترک سجده عاصی بود پس مستحق لعنت آید چگونه آید

بندگی مخدوم علیه الرحمه فرمود بدانکه او کافر گشت بنفی حکمت خداوند که گفت خلقتنی من نار و خلقته من طین یعنی از حکمت نبود کسیکه از جوهر شریف است سجده کند مر کسی را که از جوهر خسیس است وکان من الکافرین ای صار من الکافرین موید این معنی ست و فرمود که معنی لعنت دوری از رحمة حق تعالی نعوذ بالله منها و آن بر دو نوع است یکی دوری است از رحمت حق تعالی مطلقا و آن در حق کافر است و دیگر دوری ست از رحمت حق مقید بمعنی دوری از رحمت که در حق مطیعان است نه از مطلق رحمة و این در حق مومنان عاصی آید چنانکه لعن الله الناظر و المنظور الیه و دیگر که المحتکر ملعون هر وعیدیکه به لعنت در حق مومن عاصی آمده است همین طریق است که گفته شد قوالان سماع میگفتند دران میان این بیت هم بود

بیت

دل را سپر ناوک مژگان تو کردم تا غمزه خونخوار تو بیکار نباشد

بعده فرود آمد این سماع بندگی مخدوم فرمود که غمزه خونخوار این را بر صفت قهاری ولابالی حمل کنند زیرا که قهاری ولابالی همه خون ریختن است و کشتن است و رد و طرد و زدن و افگندن است و اینطا لغه زلت ان قهر خورده اند و میخورند و مثل این شنیدن همان ست و ایشان را همان بیش آمدن اما دیگران آن قهر نخورده اند ایشان را از شنیدن این چه ذوق اگر بدانند غلمے دانسته باشند آلت قهر حالے را چه دانند بندگی مخدوم چون بر بنحو رسید این بیت برخواند

بیت

ای تیر خارے بپا نشکسته کے دانی که چیست حال شبانے که شمشیر بلا بر سر خورند

بعد این دو مثنوی نیز بر زبان مبارک راند

مثنوی

آنچه ایشان را در این ره رخ نمود کے تواند شرح آن پاسخ نمود

چون ترا دیوانگی آید پدید هر چه تو گوئی

بدان نتوان نشنید بیچاره عرضه داشت که حکم مومن عاصی که نه توبه رود و حسنت در
تحت وعده داخل است یا در تحت وعید بندگی مخدوم عظمه الله فرمود که مذهب سنت و جماعت آنست
که مرا و را موقوف دارند نه وعد مطلق دهند و نه وعید مطلق حکم بمشیت معلق است که اگر
خواهد مرا و را بیامرزد آن از روی فضل بود و اگر خواهد عذاب کند و آن از روی عدل بود
و با عذاب کردن خلود در دوزخ نگویند بهیچ حال مومن را هر چند عاصی بود بعد از آن فرمود
که چندان امیدهاست که مومن را فردا از کجا عذاب بود فکیف خلود و ابو موسی اشعری رضی الله عنه
روایت کرده است که پیغامبر گفت صلی الله علیه وسلم امتی امة مرحومة لا عذاب علیها
فی الاخرة عجل عقابها فی الدنیا الزلازل و الفتن فاذا کان یوم القیمة دفع لکل رجل
من امتی رجل من اهل الکتاب فیقال هذا فداؤک من النار امت من امتی مرحوم است
در آخرت بر ایشان عذاب نباشد عقوبت ایشان در دنیا معجل است و زلزلها و
فتنها پیش من و تو قیامت شود بهر مردی از امت من و مردی از اهل کتاب سپرده نشود و گفته
اند این فدای تست از آتش و این بیت همدرین محل بر زبان مبارک راند **بیت**

از درت گر یک شفاعت در رسد معصیت را مهر طاعت در رسد

نقل است از پیغامبر علیه السلام همیشه از حال امت خود میترسید تا وی را گفتند که آیت
بر تو فرو داند هنوز راضی نمی شوی که **ولسوف یعطیک ربک فترضی** در تفسیر گفته
اند محمد راضی نشود تا یک کس از امت او در آتش بود و بندگی مخدوم عظمه الله چون بدینجا
رسید این بیت گفت **بیت**

روزم تو بر فروز و شبم را تو نور بخش این کار تست کار همه آفتاب نیست

و این آیت فرموده است **قل یا عبادی**
الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا

ای بگوای محمد ای بندگان من که اسراف کرده اید بار تکاب کبائر و فواحش نومید نشوید از رحمت خدای تعالی که خدای عزوجل همه گناهان را بیامرزد همه عالم را بسنده است او این آیت بر لفظ مبارک راند

بیت نیستم نومید و هستم بیقرار بوکه در گیرد یکی از صد هزار خلق میترسند از تو من خود کز تو نیکو دیده ام از خویشتن ؛ در تفسیر امام زاهدی آورده است که چون حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم در شب معراج در مقام قاب قوسین رسید فرمان شد که سل لغط بخواه تا بدهم گفت الهی امتی فرمان رسید یک ثلث امت تو دادیم باز فرمان رسید سل لغط بخواه تا بدهم گفت الهی امتی فرمان رسید یک ثلث امت دیگر تو دادیم باز فرمان رسید سل لغط بخواه تا بدهم گفت الهی امتی با میدآن ثلث باقی فرمان رسید که آن ثلث امت میان عفو من و شفاعت تست بزرگان اینجا میگویند امید است که همه گذشت بندگی مخدوم عظمه الله در این محل این بیت بر زبان مبارک راند بیت قطره زاب رحمت تو بس است شستن نامه سیاه همه

بعد ازان فرمود که سبحان الله با شرف ایمان قول لغو اجابت فکیف کرنام خلود از حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم روایت است که گفت ان الله شرف الکعبه وعظمها وان عبدا هد مها حجرا حجرا ثم احرقها ما بلغ حرام من استخف لولی من اولیاء الله قال الاعرابی من اولیاء الله قال المومنون کلهم اولیاء الله اما سمعت قول الله عزوجل الله ولی الذین امنوا یخرجهم من الظلمات الی النور

ای حق تعالی کعبه را معظم و مشرف گردانید بدرستی و راستی که اگر بنده آنرا ویران کند یکان یکان سنگ را پس از ان بسوزد و جرم او بدان نرسد که ولی از اولیاء خداوند استخفاف کند اعرابی گفت اولیاء خدا کیانند گفت همه مومنان اولیاء خداوند نشنیدی قول خدای تعالی که خدای دوست کسانی است که ایمان آورده اند بیرون آرد

ایشان از تاریکیها سوی روشنائی و در بعضی جا آمده است که المومن افضل من الکعبة
و معاذ بن جبل و انس بن مالک رضی الله عنهما روایت کرده اند از حضرت رسالت صلی
علیه وسلم که گفت من قال لا اله الا الله دخل الجنة و من کان آخر کلامه لا اله الا الله
لم تمسه النار و من لقی الله لا یشرک به شیئا و حرمت علیه النار من کان فی قلبه
وزن ذرة من الایمان هر که لا اله الا الله گوید در بهشت رود و هر که آخر سخن
او لا اله الا الله باشد آتش دوزخ او را مساس نکند و هر که بخضرت خدای رسد نه شرک
آتش بر وی حرام کرده شود در آتش نرود کسی که در دل وی ذره ایمان باشد بعد ازان بندگی
مخدوم عظم الله نور مرقده و برد مضجعه بران مبارک راند که آیات و اخبار و آثار در بن باب چندان
است که در حصر و عد نیاید۔ تمام شد

الحمد لله والمنة که کتاب فیض انتساب مسمی به **معدن المعانی**
من کلام معجز نظام حضرت قدوة المحققین زبدة العارفین مخدوم شیخ
شرف الحق والملة والدین احمد یحیی منیری بصحت تمام و
بحسن سعی مالا کلام مولوی عبد القادر فردوسی تاریخ
بست و یکم شهر جمادی الاخر سنه ۱۳۰۳ هجری
در مطبع شرف پریس بهار بعهد خانقاه
به اهتمام شیخ نعمت علی طبع شده
مقبول جهان و
جهانیان
گردیده

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔

کتب خانہ

جامعہ عثمانیہ